

K $\frac{20365}{2}$

ბეწარბიკა

I

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

Комиссия по публикации иностранных источников о Грузии институт Истории
им. И. Джавахишвилад

FONTES PEREGRINI AD GEORGIAM PERTINENTES

СВЕДЕНИЯ

ВИЗАНТИЙСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ О ГРУЗИИ

ТОМ I

Тексты с грузинским переводом издали и примечаниями снабдили
А. Г. Гамкрелидзе и С. Г. Каухчишвили

GEORGICA

SCRIPTORUM BYZANTINORUM EXCERPTA AD GEORGIAM PERTINENTIA

TOMUS I.

Ediderunt Al. Gamcrəlīdze et S. Kauchtschischwili

Издательство Академии Наук Грузинской ССР

Тбилиси 1961

საქართველოს სსრ მმცნიერებათა აკადემია

საქართველოს შესახებ არსებული
უცხოური წყაროების კომისია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიის ინსტიტუტი

გეოგრაფია

ბიზანტიური მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ

ტომი პირველი

ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოცემა და განმარტებები დაურთეს
აღ. გამყარელიძემ და სიმონ ქაუხჩიშვილმა

K 20365
2

№ 2017-294737

მთავარი რედაქცია: ი. აბულაძე, ვლ. ფუთუჩიძე, ს. ყაუხჩიშვილი,
ბ. წერეთელი (მთ. რედაქტორი), ს. ჯიძია

ბერძნულ-რომაული წყაროების
სერიის რედაქტორი
ს ი მ . ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი

ზინაარსი

წინასიტყვაობა	V
ნიკეის პირველი მსოფლიო კრება	1
Liber generationis. Chronicon a. 334	11
იპოლიტე რომაელი	19
ევსევი კესარიელი	21
მედეა 24. — ტიბარენები 25. — იასონი და არგონავტები 27 — ამადონები 28. — ალანეთი და ალბანეთი 29. — ანდრიას ქადაგება სკვითიაში 29. — იბერები და იბერია 30. — არგონავტები, ფაზისი, მედეა 31. — იბერები, სანიგვი, ტრაპეზუნტი 31.	
ევსტათი ანტიოქელი	33
ქართველი ტომები: თვობელები. მესხები 34.	
კესარიოს ნაზიანზელი	36
ამადონები 36. — პონტოს ქვეყნები 37.	
ეპიფანე კვიპრელი	38
ქართველი ტომები 39. — ლაზები, იბერები, ჯიქები 32. — თვალი იასპისი იბერთა ქვეყანაში 42.	
თემისტოიხი	45
იბერები ბიზანტიის ჯარში 48. — იბერთა და ალბანთა საზღვრები 48. — არმენიელთა და იბერიელთა რაზმები 49. — გრძნეული მედეა 50. — კოლხეთის რიტორიკული სკოლა 50.	
ლიბანიოსი	59
წერილები ბაკურის შესახებ და ბაკურთან 62. — ბაკურის 63. — არისტენეტეს 64. — ლეონტის 66. — აეტი სკვითთა მეფე 67.	
ავთანგილოსი	69
✓ ამიანე მარცელინე	75
ამიანე მარცელინე და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ 75. — არგონავტთა თანამოლაშქრე მობსოსი 98. — მითრიდატეს გაქცევა კოლხეთში 99. — ალბანთა მეფე სპარსეთის ლაშქარში 100. — იბერიის მეფე მერიბანი და არმენიის მეფე არშაკი 101. — ფაზისის მიდამოების მცხოვრებნი 102. — შავი ზღვის სანაპიროების აღწერა 103. — პომპეუსის ლაშქრობა კასპიის ზღვამდე 120. — სკვითთა	

დედოფალი ტომირისი 121. — კასპიის კარი. ალბანები 121. — მდინარეები კამბისესი და კიროსი 121. — მითრიდატეს მიერ აქლემების წამოყვანა 122. — სხვადასხვა სკვითები 123. — ჭანების ლეგიონი 123. — რომაელებისა და სპარსელების ბრძოლა სომხეთისა და იბერიისათვის 124. — სომხეთის მეფე პაპა 131. — იბერიის მეფე სავრომაკი და სპარსეთის მეფე შაბური 139. — ბარზიმერესის ბრძოლა გუთებთან 143. — ბაკური იბერიელი 144. — შენიშვნები 144.

ვენაპი სარდელი 166.
კოლხი სუბარმახიოსი 166. — კოლხიდის მითები 167.

Notitia dignitatum 168.
აბაზგები და ჭანები ბიზანტიის ჯარში 170. — ჭანები ბიზანტიის ჯარში 173. — ბიზანტიის ჯარი დასავლეთ საქართველოს ციხე-ქალაქებში 173.

✓ გელასი კესარიელი 179

✓ რუფინუსი 200

✓ თეოდორიკე კვირელი 208
იბერთა მოქცევა 209. — უწყება მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა 214. — მოსოზი, თობელი 221. — იოანე ოქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში 224. — სვიმეონ მესვეტე და იბერები 225. — იაზონი და მისი შვილი ეგნეოსი 226. — ლაზები, სანნები, აბაზგები 226. — ტიბარნები 227.

სოკრატე სქელასტიკოსი 229

✓ ერშია სოზომენე 235
იბერთა მოქცევა 235. — არგონავტები 241. — იოანე ოქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში 242.

✓ პრისკე პანიონელი 249
ლაზთა მეფე გობაზი 254. — მეფე გობაზი და მისი შვილი 254. — იუროიპაახის ციხე-სიმაგრე 256. — გობაზის ჩასვლა კონსტანტინეპოლში 259. — იუროიპაახის ციხე-სიმაგრე 259. — უთანხმოება სვანთა ტომთან 261. — ბაქოს ნავთი 262.

ზოზიმე 264.
სარდალი სუქცესიანუსი და ბიჭვინთა 266. — ციხე-სიმაგრეები ფაზისზე 269. — ბაკური 269. — ბაკურის დახასიათება 270.

დამატება I: იოსებ ფლავიოსი 271
თობელები, მესხები 271.

დამატება II: შიდატიუსი

წინასიტყვაობა

წინამდებარე სერიის („ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“) ოთხი წიგნი უკვე დაიბეჭდა: II ტომი — 1934 წელს, III—1936 წელს, IV ტომის პირველი ნაკვეთი — 1941 წელს, ხოლო მეორე ნაკვეთი — 1952 წელს.

ამ სერიის ტომთა გამოქვეყნება მე დავიწყე მეორე ტომით, რომელშიც შევიდა VI საუკუნის ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები, თუ რატომ დავიწყე მეორე ტომით, ამის შესახებ ვწერდი ამ ტომის წინასიტყვაობაში: „ვინაიდან IV—V საუკუნეთა მწერლები ნაწილობრივ უკვე შევიდნენ ვ. ლატიშევის გამოცემაში [Seythica et Caucasia] და, მაშასადამე, მკვლევართათვის უკვე ხელმისაწვდომნი არიან—თუმცა არასრულად, ამიტომ ჩვენ გადავწყვიტეთ პირველ რიგში გამოგვექვეყნებინა VI საუკუნის მწერალთა ცნობები“.

ამჟამად, როდესაც უკვე ოთხ წიგნად არის გამოქვეყნებული VI—X საუკუნეთა ბიზანტიელი მწერლების ცნობები, ჩვენ ვავსებთ ხარვეზს და ვაქვეყნებთ პირველი ტომის მასალას, IV—V საუკუნეთა ბიზანტიელი მწერლების ცნობებს საქართველოს შესახებ.

ამ ტომში შესული მასალის კარგა მოზრდილი ნაწილი (გვ. გვ. 75—165) უჭირავს IV საუკუნის მწერალს ამიანე მარცელინეს, რომლის ცნობები საქართველოს შესახებ ამოკრიფა, თარგმნა და გამოიკვლია ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატმა დოცენტმა ალ. გამყრელიძემ.

თბილისი
1961 წელს 21 ნოემბერი

ს. ყაუხჩიშვილი

ნიკეის პირველი მსოფლიო კრება

მეოთხე საუკუნის ისტორიულ მოვლენებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს 325 წელს შემდგარ პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებას ქალაქ ნიკეაში. ამ კრების მნიშვნელობა განისაზღვრება შემდეგი გარემოებებით:

1. ეს იყო პირველი შემთხვევა, რომ რომის მთავრობის ინიციატივით მოწვეულ იქნა კრება, რომელსაც უნდა გამოეტანა ოფიციალური დადგენილება ქრისტიანობის როგორც სახელმწიფოებრივად აღიარებული სარწმუნოების შესახებ, იმ ქრისტიანობისა, რომელიც ჯერ კიდევ IV საუკუნის დასაწყისშიც კი სასტიკად იდევნებოდა.

2. ამ კრებას დაესწრნენ მთელი მაშინდელი საქრისტიანო მსოფლიოს წარმომადგენელი; დაესწრნენ არა მარტო რომის იმპერიაში შემავალ ნხარეთა ქრისტიანული ორგანიზაციების წარმომადგენელი, არამედ იმ მხარეთა წარმომადგენელიც, რომლებიც არ ეკუთვნოდნენ რომის იმპერიას.

3. ნიკეის 325 წლის მსოფლიო საეკლესიო კრება მოასწავებს ძირითად გარდატეხას მაშინდელი მოწინავე მსოფლიოს იდეოლოგიურ ცხოვრებაში, ისევე როგორც 330 წელს იმპერიის დედაქალაქის გადმოტანა რომიდან კონსტანტინეპოლში (ყოფილ დაბა ბიზანტიონში) მოასწავებს ძირითად გარდატეხას რომცნ იმპერიის ეკონომიურ ცხოვრებაში; ყველაფერი ეს კი საზღვარს უდებს ძველი რომის იმპერიის მონათფლობელური საზოგადოების არსებობას და იწყებს შუასაუკუნეებრივი ფეოდალური საზოგადოების საფუძვლების ჩაყრას.

ნიკეის კრებას დაესწრო საქრისტიანო ორგანიზაციების 318 წარმომადგენელი. კრების მონაწილეთა სია, შედგენილი საეკლესიო ეპარქიებისა და საეპისკოპოსო კათედრების მიხედვით, ჩვენამდე მოღწეულია ექვს ენაზე: ლათინურად, ბერძნულად, კობტურად, სირიულად, არაბულად და სომხურად. ეს სიები შეტანილია ნუსხებში სხვადასხვა დროს და ჩვენამდეც მოღწეულია სხვადასხვა საუკუნის ხელნაწერებით. ასე, მაგალითად,

სირიული სია მოღწეულია VI საუკუნის ხელნაწერით (ბრიტანიის მუზეუმის ხელნაწერი 14528).

ბერძნული ნუსხა გვაქვს XIII საუკუნის ვენეციის ხელნაწერში (codex Marcianus 344).

სომხური ნუსხები მომდინარეობენ XI საუკუნის არქეტიპიდან.

კოპტური სია მოიპოვება გიორგი ზოგვას (მისი აღმომჩენის) ხელნაწერში, რომელიც X ან XI საუკუნეს მიეკუთვნება.

გამოცემა: Patrum Nicaenorum nomina latine, graece, cop-tice, syriace, arabice, armenice. Sociata opera ediderunt H. Gel-zer, H. Hilgenfeld, Otto Cuntz. Lipsiae (BT) 1898.

ლიტერატურა: 1) Ern. Honigmann, The original Lists of the members of The council of Nicaea, the Robber-Synod and the council of Chalcedon: Byzantion XVI (Boston 1944), p. 20—80.

2) Ern. Honigmann, Recherches sur les listes des Pères de Nicée et de Constantinople: Byzantion XI (1936), 440—449.

ბერძნული ნუსხა

(გვ. 61—75)

Index Theodori Lectoris

Φιλομαθείας δὲ εἶναι νομί-
ζω καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Νικαίᾳ
συνελθόντων ἐπισκόπων ὧν εὐρεῖν
ἠδυσήθην καὶ ἧς ἐπαρχίας ἔκασ-
τος καὶ πόλεως ἦν καὶ τὸν χρό-
νον ἐν ᾧ συνηλθον παρὰ μέρους
ἐνταῦθα.

თეოდორე მნუსხველის სია

ვეფიქრობ, რომ საჭიროა ვი-
ცოდეთ ნიკეაში შეკრებილ ეპის-
კოპოსთა სახელები, რომელთა
პოვნა შეეძელი, და მოვათავსო
აქ [ცნობები იმის შესახებ], თუ
რომელი ეპარქიისაა თითოეული
და რომელი ქალაქიდან, და რო-
დის შეიკრიბნენ.

(ასეთ შესავალს მოსდევს თვით ნუსხა)

XIII. Καπαδοκίας

93. Λεόντιος Καισαρείας
94. Εὐτύχιος Τυάνας
95. Ἐρμούριος Κολωνείας
96. Τιμόθεος Κυβιστρῶν
97. Ἐλπιδίου Κωμάνων
98. Γοργόνιος χαιρεπίσκοπος
99. Εὐδρόμιος χαιρεπίσκοπος
100. Θεοφάνης

XIII. კაპადოკიის ეპარქია

93. ლეონტი კესარიისა
94. ვეტიხი ტიანიდან
95. ერითროსი კოლონიისა
96. ტიმოთე კიბისტრისა
97. ელპიდიოსი კომანისა
98. გორგონიოს ქორეპისკოპოსი
99. ევდრომი ქორეპისკოპოსი
100. თეოფანე

XVII. Πόντου Πολέ-
μονιακῶν

108. Δογγιανὸς Νεοκαισαρείας
109. Δόμνος Τραπεζούντων
110. Στρατόφιλος Πιτυούντων

XVII. პოლემონის
პონტოსი

108. ლონგი(ა)ნოზ ნეოკესარიისა
109. დომნე ტრაპეზუნტისა
110. სტრატოფილე ბიჭვინთისა

ლათინური ნუსხა

(გვ. 1—57)

XVI. Ponti Polimoniaci

110. Longinus Neocesariensis
114. Domuus Trapezunctos¹
115. Stratophilos² Pitiuntos³

XVI. პოლემონის პონ-
ტოსი

110. ლონგინოზ ნეოკესარიისა
114. დომნე ტრაპეზუნტისა
115. სტრატოფილე პიტიუნტისა

სხვა ნუსხით

XVI. Provinciae Ponti
Polimoniaci

103. Longinus Neocesarea
110. Domnus Trapezuntanus⁴
111. Stratophilus⁵ Phytionita⁶

XVI. პოლემონის პონტოს
პროვინციისა

103. ლონგინოზი, ნეოკესარია
110. დომნე ტრაპეზუნტელი
111. სტრატოფილე ფვტიონელი

სირიული ნუსხა⁷

(გვ. 96—117)

D. Pwntws Pwlmjkws 3

111. Lwngjuws d. N'ksrj'
112. Dwmnws d. Trpzwnt'
113. Strtpjllws d. Pjt'w'wnt'

XIV. პოლემიკის პონ-
ტოსი 3

111. ლონგინუს ნეოკესარიისა
112. დუმნუს დ-ტრაპეზუნტა
113. სტრტუფდლუს დ-ფდტუ'უნ-
ტა

¹ ვარიანტები: trapeiunctos, trapheiunctos, tarpeiunctos² ვარიანტები: stratofilos, stratofilus³ ვარიანტები: piciuntos, pitiunthos, pitiunctus⁴ ვარიანტები: trapezuntensis, trapezantensis, trapezatensis⁵ ვარიანტები: stratophylus, statofilus, stratopilus⁶ ვარიანტები: phitionita, pithionita, thytionita, prosthionita.⁷ არის მეორე სირიული ნუსხაც (გვ. 118—151), მაგრამ ის აღარ მოგვყავს, რადგან სახელები ისევეა, როგორც პირველ ნუსხაში, და „ბიჭვინტის“ სახელისა მხოლოდ ნახევარია შენახული d. Pjt'w'.

არაბული ნუსხა

(გვ. 144—181)

- | | |
|-----------------------------|----------------------------------|
| 204. L'tjws 'l Kjsr'nj | 204. ლატჟუს კესარიისა |
| (205. Dwmns 'l T'j'jrw') | (205. დჟმნს ტრაპეზუნტიისა (?)) |
| 275. Swh nmns 'l' Trwb'znts | 275. დო ჰ-ი მნუს ტრუბაზენტისა |
| 235. 'str'twfjls l' Bjtlwtn | 235. სტრატოფილს ბითულტენ-
ისა |

(გვ. 171)

სომხური ნუსხა

(გვ. 184—215)

XV. ի Պանտագու
ԿուրուսXV. პონტოელთა
მხარიდან

- | | |
|------------------------------------|-----------------------------------|
| 105. Դանկինուս ի Նիոքլեսարեսույ | 105. ლონგინოზ ნეოკესარიიდან |
| 106. Դոմնոս ի Տրապիզონատ | 106. დომნოს ტრაპიზონტიდან |
| 107. Ստրատოփիլոս ի Բիտլու-
նուս | 107. სტრატოფილა ბიტიანო-
სიდან |

კოპტური ნუსხა

(გვ. 78—93)

- | | |
|-------------------------------|----------------------------|
| 117. longinos h'n neokaisaria | 117. ლონგინოზ ნეოკესარიაში |
| 118. domnos h'n trapezunton | 118. დომნოს ტრაპეზუნტონში |
| 119. stratolios h'm piteus | 119. სტრატოლიოს პიტეუსში. |

როგორც ვხედავთ, ყველა ექვსსავე ნუსხაში მოხსენებული არიან პოლემონის პონტოს ეპარქიათა წარმომადგენელი, რომელნიც 325 წლის კრებას დასწრებიან. იქ ყოფილა სამი საეპისკოპოსო კათედრა: ნეოკესარიისა, ტრაპეზუნტიისა და პიტეუნტიისა (ბიჭვინთისა, ბიჭვინტიისა).

შემდეგდროინდელ ეკთესისებში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში მოხსენებულია კათედრები: ნეოკესარიისა, ტრაპეზუნტიისა და, გარდა ამისა, სხვადასხვა დროს: კერასუნტიისა, პოლემონიონისა და კომანისა¹. ნიკეის ნუსხით კომანის კათედრა კაპადოკიაშია შეტანილი (იხ. ზემოთ, აქვე). ამ ეკთესისებში, რომელთაგან უძველესი შედგენილია მეშვიდე საუკუნეში, „პიტეუნტი“ (ბიჭვინთა)

¹ იხ. ჩვენი გეოგრაფია IV, 2 (თბ., 1952), გვ. 192 (ტაბულა).

აღარ არის: საფიქრებელია, რომ ბიჭვინთა ეკლესიურად ექვემდებარებოდა „აბაზგიის ავტოკეფალურ ეპარქიას“, რომელიც VII საუკუნიდან მოკიდებული ყველა ეკთეზისებში იხსენიება: მაგალითად. VI ნოტიციაში ვკითხულობთ: Τῶν ἀποτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων... λβ' ἐπαρχία Ἰβασγίας, ὁ Σεβαστουπόλεως, ან და VII ნოტიციაში: Περὶ τῶν ἀποτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων... λδ' ἐπαρχίας Ἰβασγίας, ὁ Σεβαστουπόλεως¹.

ეს ცნობები იმას მოწმობენ, რომ ძველად (მაგალითად, IV საუკუნეში) ბიჭვინთა („პიტიუნტი“) შედიოდა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში, ხოლო უფრო გვიან, რადგან აბაზგიის ეკლესია ცალკე ავტოკეფალურ ერთეულად გამოეყო, ბიჭვინთის კათედრაც, უთუოდ, ამ ავტოკეფალურ ერთეულში შევიდოდა.

ქვემოთ ჩვენ გვინდა სპეციალურად შევეხოთ ზოგიერთ საკითხს:

სახელწოდება ბიჭვინთა. ბიჭვინთის სახელწოდება შემდეგნაირად არის წარმოდგენილი ზემოთ მოყვანილ ნუსხებში: Πιτισύντων (ნათ. მრ. რიცხვისა), ლათ. Pitiuntos (ნათ. მხოლ.), არაბ. Bjtwlwtñ, კობტური piteus, სომხური *Բիսխանոս* („ბიტხანოს“), სირიული ფატჷჷნტა.

ამ ექვსი სახელწოდებიდან სამი (ბერძნული, კობტური და ლათინური) ერთი წარმოშობისა უნდა იყოს. ცნობილია, რომ ბერძენმა ეს სახელწოდება გააკეთა ასე: Πιτισνς, ნათ. Πιτισντος. ამ ბერძნული სახელწოდების წარმოშობა ასე წარმოგვიდგება ჩვენ: ბერძენმა გაიგონა ადგილობრივ „ბიჭვინტა“ (ან „ფიჭვინტა“) და ამის შედეგია ბერძნული Πιτισντος (ნათ. მხ. რიცხვისა), ხოლო ვინაიდან ბერძენს თავის საკუთარ ბერძნულ ტოპონიმიკაში ჰქონდა მსგავსი სახელწოდებანი: Πισσιοντος, Σελιοντος და სხვები, რომელთა სახელობითი ბრუნვა იყო Πισσιονς, Σελιονς და სხვ., ამიტომ Πιτισντος-ისთვისაც მან გააკეთა სახელობითი Πιτσανς. ბერძნული სახელწოდებიდან მომდინარეობს კობტური Piteus (მომდინარეობს ბერძნული ნომინატივიდან) და ლათინული Pityus² (=Πιτισνς) სახელობითი, Pityunta (=Πιτισντα) ბრალდებითი და Pityuntos, Pitiuntos ნათესაობითი.

¹ იხ. ჩვენი გეორგიკა, IV, 2 (თბ., 1952), გვ. 199, 190, 141 და ცხრილი 88. 192.

² Plinius, N. H. 6, 16: in íntimo eo tractu Pityus oppidum... direptum est.

რაც შეეხება დანარჩენ სამ ენაზე მოყვანილ სახელწოდებებს ბიჭვინთისას, აქ ჩვენს ყურადღებას პირველ რიგში იპყრობს სირიული სახელწოდების დაბოლოება: იქ სწერია: **სტრატუფალუს**

დ-ფიტუუნტ **სტრატუფალუს** **დაბოლოება** 113.

ე. ი. „სტრატუფილუს დ-ფიტუუნტა“. აქ დ არის ნათესაობითი ბრუნვის მაწარმოებელი (მსგავსად ინგლისურისა of), მაშასადამე, თვით ქალაქის სახელწოდება სირიულად ყოფილა **ფიტუუნტა**, რაც კარგად გადმოგვეცემს ადგილობრივი სახელის დაბოლოებას (ბიჭვინტა); ეს საყურადღებოა იმდენად, რამდენადაც არცერთი სხვანუსხა ქართულ დაბოლოებას არ გადმოგვეცემს (**Πιτυντος**, Pityntos, piteus, Bitwlwtu), სომხური უკეთებს ბერძნულ -ოს დაბოლოებას („ბიტინოს“). სირიულის დაბოლოება ა არ გამომდინარეობს სირიული ენის რაიმე თვისებიდან. სირიული უკეთებს ა დაბოლოებას ისეთ სახელწოდებებს, რომელთაც თავის დედაენაში აქვს ეს დაბოლოება, მაგალითად: დ-ანკრა (Ankya, დ-ტანა (Tyana), დ-ამსა (Amasia), მაგრამ დ-ზალზ (Zelon), დ-ილიონ (Ilion), დ-სარდზ (Σάρδεις).

ყურადღებას მივაქცევთ აგრეთვე სირიული სახელწოდების პირველ თანხმობას: **ფიტუუნტა**.

ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში. უაღრესი მნიშვნელობისაა ნიკეის კრებაზე ბიჭვინტის ეპისკოპოსის მონაწილეობა ისტორიული თვალსაზრისით. ფაქტი ბიჭვინტის ეპისკოპოსის მონაწილეობისა პირველ მსოფლიო კრებაზე უთუოდ მოწმობს იმ გარემოებას, რომ 325 წლისათვის დასავლეთ საქართველოში, რომლის ერთ-ერთი ეკონომიური და კულტურული ცენტრი იყო ბიჭვინტა, იმდენად ძლიერი ყოფილა ქრისტიანული ორგანიზაცია, რომ მას საეპისკოპოსო კათედრაც მოეპოვებოდა და მისი წარმომადგენელი მსოფლიო კრებაზედაც იქმნა მიწვეული. ის გარემოება, რომ სტრატოფილე ბერძენი ეპისკოპოსი იყო (თუმცა ეს არსაიდან არ ჩანს), ოდნავაც ვერ შეარყევს დასავლეთ საქართველოში 325 წლისათვის ქრისტიანობის არსებობის ფაქტს: ცნობილია, რომ ქართლში მირიანის დროს ქრისტიანობის განმტკიცების შემდეგ კონსტანტინეპოლიდან იქმნენ მოწვეული ბერძენი მღვდელმსახურნი, ისევე როგორც ცნობილია, რომ პირველ ხანებში მღვდელმსახურებაც ბერძნულ ენაზე წარმოებდა, — მაგრამ ამით არავინ ფიქრობს IV საუკუნეში ქართლის „მოქცევის“ ფაქტის უარყოფას.

ეს აზრი გავატარეთ ჩვენ 1948 წელს დაბეჭდილ „ლექციებში ბიზანტიის ისტორიიდან“ (გვ. 42 სქოლიო)¹. ხოლო აკად. კ. კეკელიძე 1955 წელს დაბეჭდილ სტატიაში „იბერიის ქრისტიანიზაციის საწყისებთან“² უარყოფს ნიკეის კრებაზე ბიჭვინთის ეპისკოპოსის მონაწილეობის ფაქტის მნიშვნელობას და წერს: ჩვენი მკვლევარების ერთი ნაწილი ქართლის მოქცევას სდებს „არაუგვიანეს 337 წლისა, იმპერატორ კონსტანტინე დიდის დროს. ამ თარიღის გასამართლებლად ზოგიერთი იმასაც კი უსვამს ხაზს, რომ 325 წელს პირველ მსოფლიო კრებაზე მონაწილეობას ღებულობდა ბიჭვინთის კათედრის ეპისკოპოსი სტრატოფილე. ავიწყდებათ ის გარემოება, რომ ბიჭვინთის ეპარქია იმ დროს იყო ერთი იმ ეპარქიათაგანი, რომელნიც შავი ზღვის აღმოსავლურ სანაპიროებზე დაარსებულნი იყვნენ ბერძნების მიერ ბერძნული კოლონიების სარწმუნოებრივი საჭიროებისათვის (იხ. A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums, II, 177)³.

ვთქვათ, რომ ბიჭვინთის ეპისკოპოსი, მართლა, ბერძნების მიერ დაარსებული ბერძნული კოლონიის წარმომადგენელი იყო. ხომ ნიშნავს ეს იმას, რომ აბაზგიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვანსა და სახელგანთქმულ ცენტრში, ბიჭვინთაში, იმდენად ძლიერი იყო საქრისტიანო ორგანიზაცია, რომ მისი წარმომარგენელი მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე მიიწვიეს. ბერძენთა ახალშენი იყო სინოპშიც (ჯერ კიდევ 657 თუ 631 წლიდან, ძვ. წელთაღრიცხვით)⁴, მაგრამ მას ნიკეის კრებაზე არ ჰყოლია თავისი წარმომადგენელი. იმას ხომ ვერ ვიტყვი, რომ სინოპში ამ დროს ქრისტიანობა გავრცელებული არ ყოფილა. გვიანდელი ეკთეზისებით სინოპის ეპისკოპოსი ექვემდებარებოდა ამასიის ეპარქიას⁵. მაგრამ 325 წლის მსოფლიო კრებაზე ამასიის ეპისკოპოსი ევტიხი მონაწილეობს და არა სინოპის წარმომადგენელი ცალკე.

ცხადია, რომ ნიკეის საეკლესიო კრებაზე მიწვეული იყვნენ მნიშვნელოვანი საეკლესიო ცენტრების მოძღვარნი. ასე რომ, როდესაც ჩვენ ნიკეის მამათა სიაში ვკითხულობთ, რომ პირველ საეკლესიო კრებას დაესწრნენ ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი დომნოსი.

¹ ამ აზრისა იყო იმთავითვე ივ. ჯავახიშვილი: ქ. ერ. ისტორია I (1928), 212.

² კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან III (თბ., 1955), გვ. 16—22.

³ იქვე, გვ. 16, შეხიშვნა.

⁴ Fr. Bilabel, Die ionische Kolonisation (Leipzig, 1920), გვ. 66.

⁵ გეორგიკა IV, 2. თბ., 1952, გვ. 132, 155.

და ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილეო, ეს იმას ნიშნავს, რომ ტრაპეზუნტი და ბიჭვინთა აერთიანებდნენ მსხვილ საქრისტიანო ორგანიზაციებს.

ახლა საკითხია, ვისი იყო ეს ორგანიზაცია, მაგალითად, ბიჭვინთის ქრისტიანებისა? იყო ის მხოლოდ და მხოლოდ ბერძენთა ორგანიზაცია, თუ საერთოდ ბიჭვინთის მცხოვრებთა ორგანიზაცია იყო ის. ისტორიულ პერსპექტივას მოკლებული იქნება საკითხის ისე დაყენება, თითქოს ბიჭვინთაში მცხოვრები ბერძენები ისეთი მაღალი კედლებით იყვნენ გამოჯნული ამ რაიონის დანარჩენ მცხოვრებთაგან (ე. ი. მოსახლეობის უმრავლესობისაგან), რომ ბერძენულ კოლონიაში შეიქმნა მძლავრი ქრისტიანული ორგანიზაცია და ეს ახალი იდეოლოგია უცნობი დარჩა ბიჭვინთის არაბერძენული (ე. ი. ადგილობრივი) მოსახლეობისათვის. რომ მეოთხე საუკუნეში ბიჭვინთის ადგილობრივი მოსახლეობა ზიარებული არ ყოფილიყო ქრისტიანულ მოძღვრებას, განა შესაძლებელი იქნებოდა. ნახევარი საუკუნის ან ცოტა მეტის შემდეგ იქ აგებულიყო ადგილობრივი მცხოვრებლის მოთავეობით ტაძარი შემკული მოზაიკური წარწერით, რომელშიც კტიტორად იხსენიება ქართველი წარჩინებული, ვინმე „ორელი“?¹

ერთი სიტყვით, ჩვენ საეჭვოდ არ მიგვაჩნია, რომ სტრატოფილე წარმოადგენდა, საერთოდ, ბიჭვინთის მძლავრ ქრისტიანულ ორგანიზაციას და არა მარტო ქრისტიან ბერძენებს.

იგივე უნდა ვთქვათ ტრაპეზუნტელი დომნოსის შესახებაც. ბერძენთა ახალშენი ტრაპეზუნტში დაარსებულია 757—756 წლებში², ძირითადი მოსახლეობა კი იყო არაბერძენული. აი, რასა სწერს აკად. ივ. ჯავახიშვილი XII—XIII საუკუნის დასაწყისში დაარსებულ ტრაპეზუნტის საკეისროს შესახებ:

„საქართველოს მეზობლად ამ დროითგან მოყოლებული თვით საქართველოს წყალობითვე შექმნილი [ტრაპიზონის] საკეისრო გჩნდა, რომელიც ქართველთა მონათესავე ტომით იყო დასახლებული... მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართველთა მონათესავე ჭანების ტომისაგან შესდგებოდა. ბერძენთა მოსახლეობა მხოლოდ ქალაქებში იყო და მარტო მაღალი წრის ფენას ეკუთვნოდა,

¹ იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, ბიჭვინთის მოზაიკის ბერძენული წარწერა: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შიამბე, ტ. XVI (1955), № 1, გვ. 73—80.

² Fr. Bilabel, Die ionische Kolonisation, გვ. 66.

მზგრამ ამ მაღალი წრის ფენაშიც ქართულ მოსახლეობასაც საკმაოდ ჰყავდა თავისი წარმომადგენლები“¹.

ამას სწერს ივ. ჯავახიშვილი XII—XIII საუკუნეთა ტრაპეზუნტზე, ხოლო ძველი ტრაპეზუნტი ხომ მის დასავლეთით, იმავე შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე სინოპის კოლონია იყო; სინოპის არაბერძნულ მოსახლეობაზე (ხალიბებზე) მიუთითებდა ჯერ კიდევ პომპონიუს გელა².

ამგვარად, არ არის საეჭვოდ მისაჩნევი ის ურყევი დებულება, რომ ტრაპეზუნტისა და ბიჭვინთის ეპისკოპოსები, რომელნიც 325 წელს პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებას დაესწრნენ ნიკეაში, მხოლოდ ბერძნულ მოსახლეობას კი არ წარმოადგენდნენ, არამედ მთელს მოსახლეობას, როგორც ბერძნულს, ისე ადგილობრივ მკვიდრ მოსახლეობას.

ჩვენ არ უნდა დავგძლიოს ა. ჰარნაკის ავტორიტეტმა და ზელი არ უნდა ავიღოთ ტრაპეზუნტზე და ბიჭვინთაზე იმის გამო, რომ თითქოს ა. ჰარნაკს ეთქვას, რომ ბიჭვინთის ეპარქია იმ დროს იყო ერთი იმ ეპარქიათაგანი, რომელნიც შავი ზღვის აღმოსავლურ სანაპიროებზე დაარსებულნი იყვნენ ბერძნების მიერ ბერძნული კოლონიების სარწმუნოებრივი საჭიროებისათვის. არც ასე გაულრმავეებია საკითხი ა. ჰარნაკს. მან მხოლოდ შემდეგი თქვა: „ქრისტიანობა 325 წლის წინ შეიჭრა აღმოსავლურ პოლემონის პონტოს ბერძნულ სანაპირო ქალაქებში. ეპისკოპოსი დომნუს ტრაპეზუნტელი და შორეული ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილეს კი დაესწრნენ ნიკეის კრებას. ისინი ბერძნები იყვნენ, როგორც ამას მოწმობს მათი სახელები“³. ა. ჰარნაკის ამ დებულების შესახებ უნდა შემდეგი ვთქვათ:

1. ა. ჰარნაკი ასხვავებს ტრაპეზუნტსა და ბიჭვინთას: შორეული ბიჭვინთის ეპისკოპოსის დასწრება მას უფრო ხაზგასასმელად მიაჩნია. ეს უნდა აიხსნებოდეს, ალბათ, იმით, რომ ა. ჰარნაკი ვარაუდობს, რომ ტრაპეზუნტის მხარე ამ დროს რომის იმპერიაში შედიოდა, ხოლო ბიჭვინთა სხვა სამეფოს, ლაზთა სამეფოს, ეკუთვნოდა.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორია: XI—XV საუკუნეები. თბ., 1949, გვ. 81.

² Chalybes .. clarissimas habent [urbes] Amison et Sinopen (ლათინური შევი ბი. 117); იხ. Fr. Bilabel, Die ionische Kolonisation 40.

³ A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. II Band (Leipzig 1906), 177.

2. დომნუსი და სტრატოფილე ა. ჰარნაკს ბერძნებად მიაჩნია, მაგრამ ის იმას კი არ ამბობს, რომ ისინი ნიკეის კრებაზე ტრაპეზუნტისა და ბიჭვინთის მხოლოდ ბერძნულ მოსახლეობას წარმოადგენდნენ; ამ საკითხს ის სრულებით არ ეხება.

3. ა. ჰარნაკი დომნუსისა და სტრატოფილეს ბერძნობას მათრ სახელის მიხედვით ადგენს. ესე იგი: ჰარნაკი ფიქრობს, რომ რაკი სახელი „სტრატოფილოს“ ბერძნულია, მისი მატარებელი კაციც ეროვნებით ბერძენია¹. ასეთი დებულება არ მართლდება. დასავლეთ საქართველოს მხარეებს უხსოვარი დროიდან კავშირი აქვთ ბერძნებთან. არ შევცდებით თუ ვიტყვი, რომ ურთიერთობა ბერძნებთან დასავლეთ საქართველოში მობინადრე ქართველებს (კოლხებს, ლაზებს, ჭანებს და სხვებს) ჰქონდათ ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ ბერძენთა ახალშენები დაარსდებოდა იქ. ამ ურთიერთობამ შედეგად მოიტანა ისიც, რომ მრავალი პირთასახელი გავრცელდა ქართველებში ბერძნული ფორმით². მაგალითისათვის შეგვეძლო დაგვესახელებინა პეტრე იბერის ასურულ ცხოვრებაში მოხსენებული აღმზრდელი და მეგობარი პეტრე იბერისა — იოანე ეგნუსი, რომელსაც ბერად აღკვეცამდე მითრიდატე ლაზი ერქვა³. ამიტომ ვფიქრობთ ჩვენ, რომ არ არის სავალდებულო ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე უთუოდ ბერძნად ჩავთვალოთ: ის შეიძლება იყოს ბერძენიც და არაბერძენიც.

¹ რაც შეეხება ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსის სახელს *Δόμνιος*, ის ლათინურია (*Domínus*) და არა ბერძნული.

² ყველას კარგად მოეხსენება, რომ დასავლეთ საქართველოში დღესაც ბევრს ისეთი ბერძნული სახელი ჰქვია, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში ან სულ არ გვხვდება, ან ძალიან იშვიათად, მაგალითად: ანგოადისტე (კაცის სახელია), პისტე (ქალის სახელია), მიტროფანე, მიტრადორა (ქალის სახელია) და მრავალი სხვაც.

³ R. Raabe, *Petrus der Iberer*. Leipzig 1895, გვ. 34. ის აგრეთვე „ქართლის ცხოვრება“ I (თბ. 1955), გვ. 033.

LIBER GENERATIONIS
CHRONICON a. 334

ეს ორივე თხზულება წარმოადგენს ლათინურ დამუშავებას „შესაქმის წიგნისას“. ეს დამუშავება დაცულია ერთი მხრით დამოუკიდებელი გარდმოცემით და ფრედეგარის ხელნაწერებით, ხოლო მეორე მხრით 334 წლის „ქრონიკაში“.

ბერძნულ ორიგინალში წყაროებად გამოყენებული იყო კლიმენტი ალექსანდრიელის „Strumata“ და იპოლიტეს ქრონოგრაფიული ნაწარმოებნი (წინათ Liber generation-ის ავტორად იპოლიტე მიაჩნდათ). იპოლიტე კიდევ მჭიდროდ უკავშირდება იულიუს აფრიკანუსს, თუმცა ერთგვარი დამოუკიდებლობის დაცვით (იხ. BZ. 3 [1894], 635).

ეს თხზულებები გამოცემულია: *Chronica minora*, ed. C. Frick I (Lipsiae 1892) 1—77 და 79—129. ფრიკის მიერ მათ დართული აქვს ბერძნული უკუთარგმანი, ე. ი. ბერძნული რეკონსტრუქცია.

იმავე დროს ისინი გამოსცა მომსენმა (Chronica minora, Berolini 1891).

გამოსცა აგრეთვე: Mommsen, Chronographus a. 354. Lipsiae 1850.

Confus[a]e sunt autem linguae post diluvium. Erant autem quae confusae sunt linguae LXXII, et qui turrem aedificabant erant gentes¹ LXXII, quae etiam in linguis super faciem totius² terrae divisae sunt. Nebrot autem gigans, filius Chus Ethiopy [in escam medis] venando subministrabat bestias in cibum.

ხოლო წარღვნის შემდეგ აღირივნენ ენები. ენები, რომლებიც აღირივნენ, იყო [სულ] სამოცდათორმეტი; ტომებიც, რომლებმაც კოშკი ააშენეს, სამოცდათორმეტი იყო; ისინი აგრეთვე ენითაც გაყოფილ იქმნენ მთელ დედამიწის ზურგზე. ხოლო ნებროთ გოლიათი, ძე ხუს ეთიოპელისა, ნადირობდა ცხოველებზე და ასე შოულობდა საჭმელს.

¹ et qui — gentes] erantque gentes, quae turrem priusquam dividerentur aedificabant. ² totus.

Vocabula autem LXXII haec sunt:

Filii Iafeth: Gamer, et quo Cappadoces.

Magog, de quo Geltae et Galatae.

Madaë, de quo Medi. Iuan, de quo Greci et Iones.

Thobel, unde Etthalienses.

Moroc, unde Illyrici.

Thiras, unde Traces.

Coëttyn, unde Macedones.

Et filii Gamer: Ascanaz, de quo Sarmatae.

Rifan, de quo Sauromatae.

Thogorma¹, de quo Armenii.

Et filii Iuan: Elisan, uude Siculi, Tharsis, ex quo Hiberi², qui et Tyrrreni³. Cithii⁴, de quo Romani, qui et Latini, ** Rodii (Ῥόδιοι, ἐξ οὗ) Ῥόδιοι.

Omnes XV.

De his extiterunt insulae gentium.

ეს სამოცდათორმეტი სახელი შემდეგია:

ი ა ფ ე თ ი ს ძენი: გამერი, რომლისაგან არიან კაპადოკიელები.

მაგოგი, რომლისაგან არიან გელტები და გალატები.

მადაე, რომლისაგან არიან მედები. იუანი, რომლისაგან არიან ბერძნები და იონიელები.

თობელი, საიდანაც არიან ეტთალიელები.

მოროკი, საიდანაც არიან ილირიელები.

თირასი, საიდანაც არიან თრაკიელები.

კოეტეინი, საიდანაც არიან მაკედონიელები.

და გამერის ძენი: ასკანაზი, რომლისაგან არიან სარმატები.

რიფანი, რომლისაგან არიან სავრომატები.

თოგორმა, რომლისაგან არიან არმენიელები.

და ძენი იუვანისნი: ელისან, საიდანაც მომდინარეობენ სიკულები; თარსისი, რომლისაგან არიან ჰიბერები, რომლებსაც აგრეთვე ტჰირენები [ეწოდებათ]; კითიები, რომლისგანაც არიან რომაელები, რომელთაც აგრეთვე ლატინები [ეწოდებათ]; ** როდოსელები...⁵

სულ თხუთმეტი.

ამათგან მომდინარეობენ ტომთა კუნძულები.

¹ Togor, Togorma, Armini. ² Hiberi] Hebraei. ³ Tirreni, Tyrrheni. ⁴ Cythii, Kith. ⁵ (Ῥόδιοι ἐξ οὗ) ჩამატებულია ბერძნულში სვინკლოზიდან.

Sunt autem Cyprii ex Citiensibus¹ ex Iafet, si quidem invenimus et eos, qui sunt ad borram et ipsis de ea tribu Citiensium.

Sunt autem et ipsis etiam gentes, quae sunt in Etiada², praeter eos, qui postmodum advenērunt ibi reges, qui habitaverunt civitatem, quae apud Graecos honoratur, Athenas, et Thebeorum, quoniam Sidoniorum sunt inhabitatores, et quicumque sunt alii similiter post haec apud Helladam transmigraverunt. Cognoscimus autem haec ex lege et prophetis.

Erant ergo de Iafet ad confusionem turris tribus XV.

Et haec gentes Iafet a Media usque vesperum oceani diffusae sunt adtendentes usque ad borram: Medi, Albani, Gargani, Arrei, Armeni, Amazones, Choli, Corzieni, Benageni, Capadoces, Paflagones, Mariandeni, Tibarenses, Chalibes, Mossynoti, Colchi, Melanceni, Sarmatae, Sauromatae, Meothes, Scythes, Tauri, Thracei, Bastarni, Illuri, Macedones, Hellenes, Gre-

არიან აგრეთვე კვიპროსელები იაფეტის კითიელთაგან, თუ კიდევ ვპოულობთ იმათაც, რომლებიც ცხოვრობენ ჩრდილოეთით... იმავე კითიელთა ტრიბიდან (განაყოფიდან).

არიან მათგან კიდევ ის ტომები, რომლებიც ცხოვრობენ ელადაში (ეტიადაში?), იმათ გარდა, რომლებიც შემდეგ არიან მოსული აქ შემდეგად, რომლებიც ცხოვრობდნენ იმ სახელმწიფოში, ბერძნებში რომ პატივიცემა, ათენში და თებელთა (სახელმწიფოში), რადგან სიდონიის მცხოვრებლები არიან, და ვინც კი სხვები არიან მსგავსადვე ამის შემდეგ ელადაში გადასახლდნენ. ეს ჩვენ ვიცით სჯულთა წიგნიდან და წინასწარმეტყველთა წიგნებდან.

ამგვარად, გოდოლის აღრევის დროისათვის იაფეტისაგან იყო 15 ტომი (ტრიბი).

და ეს იაფეტის ტომები მიდიდან ოკეანის დასავლეთ კიდებდნენ არიან გადაჭიბული ჩრდილოეთსაკენ; [ესენი არიან:] მიდები, ალბანები, გარგანები, არაქები, არმენები, ანაზონები, ხოლები, კორზიენები, ბენაგენები, კაპადოკიელები, პაფლაგონიელები, მარიანდელები, ტიბარენები, ხალიბები, მოსსუნოტები, კოლხები, მელანკენები, სარმატები, სავრომატები, მეოთები, სკვი-

¹ ex Civiensibus, ex Cythiensibus, et Cytienses. ² in Hellada.

ci, Lybyes, Istri, Vieni, Dauni, Dapnes, Calabri, Opici, Latini, qui et Romani, Tyrreni, Galli qui et Celtae, Lybyestini, Celtiberi Hiberi, Galli, Aquitani, Illuriani, Bassanotes, Cyrtani, Lusitani, Voccei, Cunienses, Brittones, qui et in insulis habitant¹.

ლიბიესტინები, კელტიბერები, იბერები, გალები, აკვიტანები, ილურიანები, ბასანოტები, კვრტანები, ლუსიტანები, ვოკკეები, კუნიელები, ბრიტანები, რომელნიც აგრეთვე კუნძულებზე ცხოვრობენ¹.

Qui autem eorum noverunt litteras, hi sunt: Hiberi, Latini, qui et vocantur Romani, Hispani, Greci, Medi, Armeni².

Sunt autem fines eorum ad borram a Media usque Gadiram, a Potameda fluvio usque Mastusia ad Ilion.

Terrae autem eorum hae sunt: Media, Albania, Amazonia, Armenia minor, Armenia maior, Cappadocia, Paflagonia, Galatia, Collis, Indice, Bosphorina, Me-

ტები, ტავრები, თრაკები, ბასტარნები, ილურები, მაკედონელები, ელენები, გრეკები, ლზბვები, ისტრები. ვიენები, დავნები, დაპუები, კალაბრები, ოპიკები, ლატინები, რომელთაც აგრეთვე რომაელები ეწოდებათ, ტვრენები, გალები, რომელთაც აგრეთვე კელტები ეწოდებათ,

ვისაც ამათგან დამწერლობა აქვთ, ესენი არიან: იბერიელები, ლატინები რომელთაც აგრეთვე რომაელები ეწოდებათ, ისპანელები, გრეკები, მიდები, არმენები².

ხოლო მათი საზღვრებია ჩრდილოეთისაკენ მიდიიდან ლადირამდე, მდინარე პოტამედიდან ვიდრე მასტუსიამდე ილიონთან.

ხოლო მათი მიწაწყალია შემდეგი: მიდია, ალბანია, ამაზონია, არმენია მცირე, არმენია დიდი, კაპადოკია, პაფლაგონია, გალატია, კოლისი, ინდიკე,

¹ საფიქრებელია, რომ ეს სტრიქონი დამატებულია არა უადრეს V საუკუნისა, როდესაც ბრიტანელებმა პირველად იწყეს კუნძულებიდან კონტინენტზე გადასახლება (ფრიკის შენიშნა).

² აქედან მომდინარეობს Chronicon Paschale-ს და გიორგი სინგლოზის ცნობები:

1) Chr. Pasch: ხოლო საკუთარი დამწერლობა აქვთ: კაპადოკიელებს, იბერებს, რომლებსაც აგრეთვე ტირრანიელები ეწოდებათ, ტაბარინებს, ლათინებს, რომლებთაც სარგებლობენ რომაელები, სარმატებს, ესპანელებს, სკვითებს, ელინებს, ბასტარნებს, მიდიელებს, არმენიელებს (Georgica IV, 1, 8).

2) გიორგი სინგლოზი: ამათგან დამწერლობა იციან შემდეგმა ტომებმა: იბერებმა, ლატინებმა, რომელთაც აგრეთვე რომაელები ეწოდებათ, სპანიელებმა, ქლინებმა, მიდიელებმა, არმენიელებმა (Georgica IV, 1, 63).

dia, Derris, Sarmatia, Tauriana, Scythia, Bastarnia, Thracia, Machedonia, Dalmatia, Mollis, Thessalia, Locria, Boeotia, Betailia, Attica, Achaia, Pellenia quae appellatur Pellepouensus, Acarnea, Epirotia, Illyria, Euchnitis, Hadriace ex quo pelagus Hadriaticum, Calcecia¹, Lusitania, Italia, Thusgene², Massalia, Celtaes Gallia, Hispanogallia³, Hiberia⁴, Hispania maior.

Hucque definit terra Iafetusque ad Britannicas insulas omnes ad borram respicientes.

Sunt autem his et insulae istae: Britannicae, Sicilia, Euboea, Rhodus, Chius, Lesbus, Chitera, Iacentus, Cefalonia, Itbaec⁵, Corcyra, et Cyclades insulae, et pars quaedam Asiae, quae appellatur Ionia.

Flumen est autem his Tigris, dividens inter Mediam et Babyloniam.

His sunt fines Iafeth.

Filii autem Cham: Chus... Mestram...

ბოსფორინა, მიდია, დერისი, სარმატია, ტავრიანა, სკვთია, ბასტარნია, თრაკია, მაქედონია, დალმატია, მოლისი, თესალია, ლოკრია, ბეოტია, ბეტალია, ატიკა, აქაია, პელენია, რომელსაც ჰქვია პელეპონენსი, აკარნეა, ეპიროტია, ილირია, ევქნიტისი, ადრიაკე, საიდანაც არის ზღვა ადრიატიკისა, კალკეკია, ლუსიტანია, იტალია, თუსგენე, მასალია, კელტო-გალია, ისპანოგალია, იბერია, ისპანია დიდი.

აქ თავდება იაფეტის მიწა-წყალი, ყველა ეს მხარე ჩრდილოეთით არის მიმართული ვიდრე ბრიტანიის კუნძულებამდე.

ამათია აგრეთვე შემდეგი კუნძულები: ბრიტანიის კუნძულები, სიცილია, ევბეა, როდოსი, ქიოსი, ლესბოსი, ქიტერა, იაკენტი, კეფალენია, იტბეკი, კორკრა, და კიკლადის კუნძულები, და აზიის ერთი ნაწილი, რომელსაც ეწოდება იონია.

მათივეა მდინარე ტიგროსი, რომელიც ჰყოფს მიდიას და ბაბილონს.

ეს არის იაფეთის საზღვრები.

ქამის შვილები კი არიან: ხუს...

...მესტრაიმი... (ჩამოთვლილი არიან დანარჩენებიც და მათი შთამომავლობაც).

¹ Calcecia| Gallitia, Gallicia. ² Thusgene| Thugene, Tuscene.

³ Ispanogallia, Spanogalia. ⁴ Hiberia| Uberia, Huberia (<Hyberia).

⁵ Itbaec| Iabech, I t h a c a .

Est autem habitatio eorum a Rinocoruris usque Gadiram.

Ex his autem nascuntur reges vel gentes: Aethiopes, Trogloditae, Aggei, Agageni, Isabini, Ichthyofagi, Velanni, Aegyptii, Fenices, Lybyes, Marmaredae, Chari, Filiitae, Mysi, Mossynoeti¹, Friges, Magones, Bithyni, Nomades, Lycii, Mariandeni, Pamfyli, Minsudi², Pisi-deni, Lygallii, Cilices, Maurosii, Cretae, Magartae, Numidae, Macrones,³ Nasomones.

Hi possident ab Aegypto usque ad oceanum.

Qui autem eorum sunt literati, hi sunt: Fenices, Aegyptii, Pamfyli, Friges.

(Οἱ δὲ ἐπιστάμενοι αὐτῶν Ἀιγύπτιοι, Πάμφυλοι, Φρύγες).

Filii Sem: Aelam, de quo Aelymei; et Assir, de quo Assirii; et Arfaxat, unde Chaldaei⁴; et Ludiin, unde Lazones⁵; et Aram, unde Etes prioris; hos excidit Abraham.

საიდანაც არიან ეტეს პირველისა; ესენი მოსპო აბრაამმა.

ხოლო მათი (ე. ი. ქამის შთამომავალთა) სამოსახლო ადგილებია რინოკორურიდან ლადირამდე.

ამათგან ხომ წარმოიშვნენ მეფეები ანუ ტომები: ეთიოპელები, ტროგლოდიტები, აგგეები, აგაგენები, ისაბინები, იხთიოფაგები, ველანები, ეგვიპტელები, ფენიკები, ლიბიელები, მარმარედები, ხარები, ფილიიტები, მუსიელები, მოსინეტები¹, ფრიგები, მაგონები, ბითვინები, ნომადები, ლიკიელები, მარიანდენები, პამფილები, მინსუდები², პისიდენები, ლიგალიები, კილიკები, მაკროსიები, კრეტები, მაგარტები, ნუმიდები, მაკრონები³, ნასომონები

ესენი ფლობენ [მიწაწყალს] ეგვიპტიდან მოკიდებული ვიდრე ოკეანემდე.

ხოლო მათგან დამწერლობიან-ინარიან შემდეგნი: ფენიკები, ეგვიპტელები, პამფილები, ფრიგები.

სემის შვილები არიან: ელამ, რომლისაგან არიან ელკმეები; ასირ, რომლისაგან არიან ასირიელები; არფაქსატ, საიდანაც არიან ხალდეები; ლუდიინ, საიდანაც არიან ლაზონები; არამ, სემის შვილები არიან: ელამ, რომლისაგან არიან ელკმეები; ასირ, რომლისაგან არიან ასირიელები; არფაქსატ, საიდანაც არიან ხალდეები; ლუდიინ, საიდანაც არიან ლაზონები; არამ, სემის შვილები არიან: ელამ, რომლისაგან არიან ელკმეები; ასირ, რომლისაგან არიან ასირიელები; არფაქსატ, საიდანაც არიან ხალდეები; ლუდიინ, საიდანაც არიან ლაზონები; არამ, მოსპო აბრაამმა.

¹ Moyssinnoeti, Moysinnoeti.

² Minsudi| Mynsudi, Μοσχεσιδιοι (E p i p h a n.), Μοσσυνοί (Synceoll.).

³ Mamacrones, Μάκρονες (Anast Quaest. 28).

⁴ Chalidae, Caldei. ⁵ Lazones| Latuni, Lazani.

Et filii Aram: Osceun, de quo Lidii, et Garter, de quo Gasfēni et Mosoc¹, unde Massini.

არიან გასვენები, და მოხოკი, რომლისაგან არიან მასსინები.

Et Arfaxat genuit Sala; et Sala genuit Heber, unde Hebrei.

არამის შვილები არიან: ოსკენი, რომლისაგან არიან ლიდენლები; გარტერი, რომლისაგან არიან მასსინები.

არფაქსატმა შვა სალა; სალამ შვა ჰებერი, საიდანაც არიან ჰებრეები.

Et Heber nati sunt duo filii: Falet [et Deboe], unde ducitur genus Abraham, [et Tacten] et Iectam.

ჰებერს ეყოლა ორნი ვაჟი: ფალეტი [და დებოკი], საიდანაც მოდის გვარი აბოაამისა, [და ტაქტენი] და იექტამი.

Iectan autem genuit Elmodab, de quo Indi; et Salef, de quo Bactriani; es Asarnot, de quo Arabes priores; et Duran, de quo Camehi, et Derra, de quo Mardi, et Ezei, de quo Arriani; et Declam, de quo Cedrusi; et Gebal, de quo Scythii priores; et Abimeel, de quo Hircani; et Sabat, de quo Arabi primi; et Ufir, de quo Armoevii; et Euilat, unde Gemnosofutae; [hi omnes Bactriani].

ხოლო იექტანმა შვა ელმოდები, რომლისაგანაც არიან ინდები; და სალფეზი, რომლისაგან არიან ბაქტრიელები; და ასარნოტი, რომლისაგან არიან არაბნი უპირველესნი; და დურანი, რომლისაგან არიან კამეჰები; და დერრა, რომლისაგან არიან მარდები; და ეზეი, რომლისაგან არიან არრიანები; და დეკლამი, რომლისაგან არიან კედრუსები; და გებალი, რომლისაგან არიან სკვითნი უპირველესნი; და აბიმიელი, რომლისაგან არიან ირკანები; და საბატი, რომლისაგან არიან პირველი არაბნი; და უფირი, რომლისაგან არიან არმევნიელები; და ევილტი, საიდანაც არიან გემნოსოფუტები (გიმნოსოფისტები!) [ესენი ყველანი არიან ბაქტრიელები].

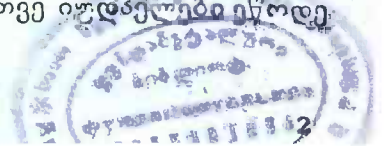
Qui autem eorum noverunt litteras, hi sunt: Iudaei, Persae, Medi, Chaldaei, Indi, Assyrii.

ვინც ამათგან დამწერლობა იციან, ესენი არიან: იუდეები, სპარსელები, მიდიელები, ქალდეელები, ინდები, ასირიელები.

Gentes autem, quae linguas suas habent, haec sunt: Hebrei, qui et Iudei, Assyrii, Chaldaei, Persae, Medi, Arabes,

ხოლო ტომები, რომელთაც აქვთ [საკუთარი] ენა, არიან შემდეგნი: ჰებრაელები, რომელთაც აგრეთვე იუდაელები ეწოდებოდა.

¹ Καὶ Μοσὸς, ὄψευ...



Median, Adiabeni, Taimi, Amosenni, Saraceni, Magi, Caspii, Albani, Indi, Aethiopes, Aegyptii, Libies, Chettei, Cananei, Feresei, Euei, Amorrei, Gergesei, Iebusei, Idumei, Samaritae, Fuenices, Syri, Cilices, Tharsenses, Cappadoces, Armenii, Hibenii (Ἰβηρες), Librani, Scytae, Colchi, Sanni, Bosphorani, Asiani, Hisaurienses, Lycaones, Pysidae, Galatae, Paflagones, Fryges Achai, Thessali, Machedones, Traces, Mysi, Bessi, Dardani, Sarmatae, Germani, Pannoui, Peones, Norici, Dalmatae, Romani qui et Latini, Ligyres, Galli qui et Celtae, Aquitani Britanni, Hispani qui et Tyr-raeni, Mauri, Baccuates, et Masseunes, Getuli, Afri qui et Barbares¹, Mazicei, Garamantes qui et Marmaredae qui usque Aethiopianam extendunt.

ლატინებიც ეწოდებათ, ლივჯრები, გალები, რომელთაც კელტებიც ეწოდებათ, აკვიტანები, ბრიტანელები, ისპანელები, რომელთაც ტვრენებიც ეწოდებათ, მავრები, ბაკუუატები, და მასევნები, გეტულები, აფრები, რომელთაც ბარბარებიც¹ ეწოდებათ, მაზიკები, გარამანტები, რომელთაც მარმარელებიც ეწოდებათ, რომლებიც ეთიოპიამდე გადაჭიმული არიან.

Necessarium autem putavi, ut in habitationes gentium et cognominationes eorum declarari.

Ἄναρχαίον δὲ μοι. ἔδοξεν τὰς ἀποικίας τῶν ἐθνῶν καὶ τὰς προσηγορίας ἀπὸ τῶν θεῶν.

ბათ, ასირიელები, ქალდეველები, სპარსელები, მიდიელები, არაბები- მადიანი, ადიაბენიკები, ტაიენები, ალამოსენები, სარაკენები, მაგები, კასპიები, ალბანელები, ინდები, ეთიოპელები, ეგვიპტელები, ლაბიები, ხეტები, კანანელები, ფერესეები, ევეები, ამორეველები, გერგესეველები, იებუსეველები, იდუმეელები, სამარიტები, ფენიკები, სირიელები, კილიკიელები, თარსელები, კაპადოკიელები, არმენიელები, იზერები, ლიბრანები, სკვთები, კოლხები. სანნები, ბოსფორელები, ასიელები, ჰისაგრიელები, ლიკაონები, პისიდიელები. გალატელები, პაფლაგონები. ფრიგიები, აქაელები, თესალიელები, მაქედონები, თრაკიელები, თეზიელები, ბესები, დარდანები. სარმატები, გერმანელები, პანონიელები, პეონები, ნორიკები, დალმატები, რომაელები, რომელთაც

ხოლო მე საჭიროდ ჩავთვალე, რათა ამ ტომთა სამოსახლო ადგილები და მათი სახელწოდებანიც ნათელყოფილი ყოფილიყო.

¹ შეკლომა უნდა იყოს; აქ, ალბათ, იგულისხმებთან „ბერბერები“.

იპოლიტე რომაელი

(III საუკუნე)

ΔΙΑΓΕΝΕΣΕΩΣ

(Liber generationis-თან დაკავშირებით)

ლიტერატურა:

- 1) Hippolytus Werke (Griechische christliche Schriftsteller), IV. Band. Die Chronik, hergestellt von A. Bauer, durchgesehen und herausgegeben von Dr. R. Helm, nebst einem Beitrag von J. Markwart, Leipzig 1929.
- 2) Momsen: Monumenta Germaniae historica IX, 1.
- 3) Lietzmann: RE VIII, 1873—1878.
- 4) კ. კეკელიძე, ხალხთა კლასიფიკაციისა და გეოგრაფიული განრიგების საკითხები ძველს ქართულ მწერლობაში: თ. ს. უ. შრომები VII (1938), 1—15.
- 5) გივი ჟორდანიას, მეხუთელნი („ხალხთა წარმოშობის წიგნის“ ქართული ვერსიის შესწავლისათვის). თბ. 1956.

225. Ἄρξομαι οὖν λέγειν περὶ τῶν ἀγνώστων¹ ἐθνῶν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ μέχρι δισμῶν, πῶς οἰκοῦσι.

229. Ἄλβανοι δὲ πέραν τῶν Κασπίων πυλῶν.

232. Καὶ πέραν δὲ τῶν Καπαδοκῶν εἰς τὰ δεξιὰ μέρη οἰκοῦσιν Ἀρμένιοι καὶ Ἰβηρες καὶ Βηρανοί, εἰς δὲ τὰ ἐσώγυμα μέρη

225. დავიწყებ მოთხრობას უცნობი ტომების შესახებ, აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე; [მოგითხრობთ], თუ როგორ ცხოვრობენ ისინი.

229. ალბანელები — კასპიის კარების გადაღმა.

232. კაპადოკიელთა გადაღმა, მარჯვენა მხარეებში ცხოვრობენ არმენიელები, იბერიელები და ბერანები, ხოლო მარცხენა მხა-

¹ ἀγνώστων < H₃. ² εἰς δὲ τὸ ἐσώγυμα μέρη οἰκοῦσιν < H₃.

οἰκοῦσι¹ Σκύθες καὶ Κόλχοι καὶ
Βοσπορανοί.

233. Σαῦνοι δὲ οἱ λεγόμενοι Σάνιγγες, οἱ ἕως τοῦ Πόντου ἐκτείνοντες, ὅπου ἐστὶ παρεμβολή Ἐφαιρος (καὶ Σεβαστόπολις) καὶ Ἰσσοῦ λιμῆν καὶ Φάσις ποταμός².

234. Καὶ ἕως Τραπεζούντος οἰκοῦσι καὶ παρεκτείνεται τὰ ἔθνη ταῦτα.

რეებში სკვითები, კოლხები და ბოსპორელები.

233. სავნები, ეგრეთწოდებულ სანიგები, რომლებიც გადაჭიმული არიან ვიდრე პონტომდე, იმ ადგილამდე, სადაც არის პარემბოლე აფსაროსი (და სებასტოპოლისი), ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი².

234. და ვიდრე ტრაპეზუნტამდე ცხოვრობენ და გადაჭიმული არიან ეს ტომები.

¹ შტრ. Chr. Pasch: ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμβολή Ἐφαιρος καὶ Σεβαστόπολις καὶ ὁ Ἰσσοῦ λιμῆν καὶ Φᾶσις ποταμός.
(Chr. Paschale-ს აღებული აქვს ეს იპოლიტეს შრომიდან).

ევსევი კესარიელი

(ca. 260—340 წ.წ.)

ევსევი კესარიელი, ანუ ევსევი პამფილი, „საეკლესიო ისტორიის“ მამა“, დაიბადა პალესტინაში 260 წლის მახლობელ ხანებში. განათლება მიიღო ცნობილი მასწავლებლის პამფილეს ხელმძღვანელობით. 313 თუ 315 წელს ევსევი დანიშნულ იქმნა პალესტინის კესარიის ეპისკოპოსად. ამ დროს იგი მონაწილეობას ღებულობდა არიოზულ მოძრაობაში და ფიქრობდა შემარიგებელი როლი ეთამაშა. მის შემდეგ რაც 323—324 წლებში იგი დეკნილი იყო როგორც არიოზის მომხრე, ნიკეის კრებაზე მან დაგმო არიოზის მოძღვრება და ხელი მოაწერა პირველი მსოფლიო კრების დადგენილებას.

ევსევი დაახლოვებული იყო კონსტანტინე კეისართან, მეტად აფასებდა მის მნიშვნელობას მაშინდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და სპეციალურ თხზულებითაც აღიდა იგი.

ევსევი არის ავტორი მრავალი თხზულებისა, რომლებიც საქრისტიანო მწერლობის სხვადასხვა დარგს განეკუთვნება¹:

1) ბიბლიოლოგიური შრომები. თავის მასწავლებელ პამფილესთან ერთად დაამზადა ძველი და ახალი აღთქმის ნუსხები ორიგენეს მიერ აღდგენილი კრიტიკული ტექსტისა. ევსევი, ორიგენეს მსგავსად, ბიბლიური წიგნების განძარტებებსაც სწერდა. სხვა ბიბლიოლოგიურ შრომებს შორის მას ეკუთვნის აგრეთვე „საღმრთო წერილის ტოპონიმია“ (Περὶ τῶν τοπωνύμων θείων τῶν ἐν τῇ ψείῃ γραφῆ).

2) აპოლოგეტური შრომები, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვნად ითვლება Ἐὐαγγελικῆ περιπαρασκευῆ.

3) საისტორიო თხზულებათაგან მნიშვნელოვანია:

ა) 303 წლამდე დაწერილი „ქრონიკა“: Χρονικαὶ καὶ νόμοι καὶ ἐπιτομὴ παντοδραπῆς ἱστορίας Ἑλληνῶν τε καὶ βαρβάρων („ქრონიკონული ნუსხები და მოკლე მიმოხილვა სხვადასხვა ამბებისა რო-

¹ დაწვრილებით ამის შეჩახვებ იხ. W. Christ's *Geschichte der griechischen Literatur*, II, 2 (1913), 1135—1146. იხ. აგრეთვე კ. კეკელიძე კიმენი II, 87—92.

გორც ელინთა, ისე ბარბაროსთა ისტორიიდან“). ჩვენამდე მოღწეულია ამ შრომის, ბერძნული ტექსტის გარდა, ლათინური¹, სირიული და სომხური თარგმანები.

ბ) ათი წიგნისაგან შედგენილი „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც „ქრონიკის“ ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენს. აქ მოთხრობილია ქრისტიანობის გავრცელების ამბები 325 წლამდე: ეპისკოპოსთა მოღვაწეობა სხვადასხვა ეპარქიაში; საქრისტიანო მოძღვარნი და მწერლები; მწვალებლური მიმდინარეობანი; ქრისტიანთა დევნულებანი და ა. შ.

ევსევის „საეკლესიო ისტორია“ ის ფუძემდებელი შრომაა, რომლის მიხედვით ვეცნობით ჩვენი ეკლესიის ძველ ისტორიას. შემდგომი ხანების საეკლესიო ისტორიკოსები ყველანი ევსევის კვალს მისდევენ თავიანთი შრომების შედგენაში.

„საეკლესიო ისტორიის“ წინასწარ სამუშაოდ უნდა ჩაითვათკალოს ევსევის შრომა „უძველეს მარტვილობათა კრებული“, რომელიც ჩვენამდე არ მოღწეულა, მაგრამ „საეკლესიო ისტორიაში“ კი შევიდა. მაგრამ მოღწეულია მისი თხზულება „პალესტინის მოწამეთათვის“.

გ) ცალკე არის მოსახსენებელი „კონსტანტინეს ცხოვრება“ (Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίστου Κωνσταντίνου βασιλέως), ოთხ წიგნად, რომელიც, სრულიად მართებულად, საისტორიო თხზულებად კი არ ითვლება, არამედ „ქებად“ (Ἐγκώμιον).

ამათ გარდა ცნობილია ევსევის დოგმატური შრომები, წარმოქმნილი სიტყვები და წერილები².

ევსევი კესარიელის ზოგიერთი შრომა „თუ მთლიანი სახით არა, ფრაგმენტულად მაინც შემონახულა ძველ ქართულ მწერლობაში“³.

ერთია „წამებაჲ იაკობ მოციქულისაჲ“.

¹ ლათინურად იგი თარგმნა ჰიერონიმემ. ევსევის დედანი მოღწეულია ფრაგმენტულად ბიზანტიურ „ქრონოგრაფიებში“. ევსევის ტექსტის აღდგენა ხერხდება ჰიერონიმეს ლათინური შრომისა და სომხური თარგმანის შემწეობით.

² არსებობს ევსევი კესარიელის თხზულებათა სხვადასხვა გამოცემა; Migne-ის პატროლოგიაში (PG, ტომები 19—24) გადაბეჭდილია ყველა თხზულება. საუკეთესო გამოცემად ითვლება ბერლინის აკადემიის (ე. წ. Kirchenväter-kommission-ის) მიერ გამოქვეყნებული Eusebius Werke, რომლის VIII, 2 ტომი 1956 წელს დაიბეჭდა.

³ კ. ქეკელიძე, კიმენი II, 92.

მეორე — „ქებაჲ წმიდათა მოწამეთაჲ“ და
მესამე — „წამებაჲ წმიდისა პროკოპისი“¹.

გარდა ამისა, ცნობილია «ცხორებაჲ და მოქალაქობაჲ და სასწაულნი წმიდისა მამისა ჩუენისა სილიბისტროსისნი, ჰრონთა პაპ სანი; რომელნი აღწერნა ვესებიოს პამფილიელმან». ეს შრომა იწყება ასე: «ვესებიოს პამფილიელმან საეკლესიონი წიგნნი აღწერნა მრავალნი»².

დასასრულ, გვაქვს ცნობა, რომ ქართულად ძველად ყოფილა თარგმნილი ვესევის „საეკლესიო ისტორია“. ეს ჩანს იქიდან, რომ ექვთიმე ათონელის ერთ წერილში ეს „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც «ქართულად ვისმე უთარგმნია», მოხსენებულია როგორც მიუღებელი წიგნი³.

აი, როგორ სწერია ექვთიმეს წერილში:

«წიგნნი, რომელთა კათოლიკე ეკლესიაჲ არა შეიწყნარებს, არიან ყოველნი, რომელნი მწვალებელთა მიერ აღიწერნეს: ორიგინე მწვალებელსა მრავალნი წიგნები აღუწერია და არა შესაწყნარებელ არს. და კუალად ვესევი პამფილელისა წიგნი არს, მრავალთა რათანე საქმეთა და თხრობათა წარმოიქყვს თვთოსახეთა, რომელ მრავლითა ფილოსოფოსობითა დაწერილ არს იგი, არამედ მწვალებანი მრავალნი ჩაურთავს მასვე და ამისთვის არ შეიწყნარებს ეკლესიაჲ. იგი ქართულად ვისმე უთარგმნია და უწინანარეს მრავლისა ჟამისა. სიცოცხლესა ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესსა მოეწერა ქართლით სტეფანეს, ეპისკოპოსსა ცყონდიდისასა, და ეკითხა, ვითარმედ „შესაწყნარებელ არსა კითხვაჲ წიგნისა ამის ანუ თუ არა?“ ხოლო ჩუენ მიუწერეთ მას, ვითარმედ „არა შესაწყნარებელ არს, მაგრა კარგნიცა საქმენი მრავალნი სწერიან, გარნა ღუარძლნიცა მწვალებასა თანა შთაურთავს და მით უკმარ არს იგი“⁴.

¹ სამივე შრომა გამოცემულია კ. კეკელიძის „კიმენის“ II ტომში (თბ. 1946)

² იხ. კ. კეკელიძე. უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში: უტიუდებო ტ. V (თბ. 1957), გვ. 43.

³ კ. კეკელიძე, კიმენი II, გვ. 90—91.

⁴ იხ. ხელნაწერი A 550, გვ. 558—570; კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I (თბ. 1960), გვ. 432; მისივე კიმენი II, გვ. 91.

მედვამ გამოიგონა თმების შეღებვა

X, 6. Ἰατρικὴν δὲ Ἄπιν Αἰ-
γύπτιον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκή-
πιον ἀβήτηται τὴν τέχνην Ἰατροῦ-
σιν. Ἄτλας δὲ ὁ Λίβυς πρῶτος
ναῦν ἐναυπηγήσατο, καὶ τὴν θά-
λασσαν ἐπλευσε. Καὶ ἀστρολογίαν
δὲ πρῶτοι εἰς ἀνθρώπους ἐξήνευ-
ξαν Αἰγύπτιοι, ὁμοίως δὲ καὶ Χαλ-
δαῖοι. Εἰπὶ δὲ οἱ Κἄρας τὴν δι'
ἀστέριον πρόγνωσιν ἐπινανοχέειν
λέγουσι. Πτήτεις δὲ ὀρνίθων παρε-
φύλαξιν πρῶτοι. Καὶ θυμακὴν
ἠκρίβασαν Ῥοῦταροι, Ἰταλίας γεί-
τονες...

ფრენას პირველად ფრიგიელები დაუკვირდნენ, ხოლო [ფრინველთა ფრენის მიხედვით] მისნობაში დახელოვდნენ ტუსკები, იტალიის მეზობლები...

Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθο-
τομίαν ἐξέσῄρε, καὶ μέταλλα χρυ-
σῶν τὰ περὶ τὸ Πάγγαιον ἕρος
ἐπεγνόησεγ. Ἦδη δὲ καὶ ἄλλο ἔθ-
νος Κικλαπιδόκται πρῶτοι εὔροιν τὴν
νάβλαν¹ καλασμένην, ὅν τρόπον
καὶ τὸ δ' ἰχθυὸν Ἀσσύριοι. Καρ-
χιδόνιοι γὰρ πρῶτοι τετραῖρη κα-
πεσκαῖσταν. ἐναυπήγησε δ' αὖ-
τὴν Βόσπορος ἀντόχθων.

ოთხწყვილ-ნიჩბიანი ხომალდები: ააწენა.

Μήδεις τε, ἢ Αἰήτου, ἢ
Κολχίδεσ, πρῶτη τριχῶν ἐπενόησε
βαφήν (Praeparatio evangelica:
Migne PG 21, 793; Eusebius Werke VIII, I [1954], 576).

გადმოგვეცემენ. რომ სამკურ-
ნალო მეცნიერება ეგვიპტელმა
აპისმა [შემოიღო]. ხოლო შემ-
დეგ ასკლეპიოსმა განავითარა.
ლიბიელმა ატლასმა პირველმა
ააგო ხომალდი და ზღვაში შეს-
ცურა. ეგვიპტელები პირველები
იყვნენ რომ ადამიანებს ვარს-
კვლავთმრიცხველობა ასწავლეს,
აგრეთვე ქალღველებიც. არიან
ისეთები, რომლებიც ამბობენ,
რომ ვარსკვლავების მიხედვით
გამოცნობა [ძოვლენებისა] კარი-
ელებმა გამოიგონეს. ფრინველთა

ფრენას პირველად ფრიგიელები დაუკვირდნენ, ხოლო [ფრინველთა ფრენის მიხედვით] მისნობაში დახელოვდნენ ტუსკები, იტალიის მეზობლები...

კადმოს ფინიკელმა შემოიღო
ქვის ტეხა და ხელი მიჰყო ოქროს
მადნის დამუშავებას პანგეონის
მთასთან სავა ტოპმაც, კაპადოკი-
ელებმა, პირველებმა გამოიგონეს
ეგვიპტოდებული „ნაბლა“¹, ისე-
ვე როგორც ასირიელებმა ორ-
დალიანი საკრავი შემოიღეს. კარ-
ქელონელებმა (ე. ი. კართაგენე-
ლებმა) პირველებმა დაამზადეს
იგი ადგილობრივმა ბოსპორემ

მედვამ, აეტის ასულმა, კოლ-
ხელმა, პირველმა გამოიგონა
თმების შეღებვა².

მედვამ, აეტის ასულმა, კოლ-
ხელმა, პირველმა გამოიგონა
თმების შეღებვა².

¹ *νάβλας* (*ναύλας*, *νάβλα*) სიმებიანი საკრავია. სტრაბონის მიხედვით ეს „ბარბარო-ული“ სიტყვა (გეოგრაფია X, 3, 17).

² ეს ცნობები ევსევის. ამოუღია კლემენტი ალექსანდრიელის შრომიდან

ტიპარცნები

I, 4. Ἄμα δὲ τῆ τοῦ Σωτῆ-
ρος ἡμῶν εὐσεβεστάτη καὶ εἰρηγι-
κωτάτη διδασκαλία, τῆς μὲν πολυ-
θείου πλάνης καθάρσεις ἐπετε-
λεῖτο, τὰ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν διασ-
τάσεως πᾶσαν ἀπὲς παλαιῶν
κακῶν ἀπελάμβανεν; ὃ καὶ μά-
λιστα μέγιστον ἡγοῦμαι τεκμήριον
τυγχάνειν τῆς ἐνθείου καὶ ἀπορ-
ρήτου δυνάμεως τοῦ Σωτήρος
ἡμῶν. Ἰῆς ὃ ἐκ τῶν αὐτοῦ λό-
γων προφανομένης ὠφελείας δείγ-
μα ἐνχρηγὲς ἴδοις ἄν, ἐπιστήσας
ὡς οὐδὲ ἄλλοτέ πω ἐξ αἰῶνος,
οὐδ' ὑπὸ τινος τῶν πάλαι διαφα-
νῶν, ἐκ μόνων ὃς τῶν αὐτοῦ φω-
νῶν, καὶ τῆς ἀνά παῶσαν τὴν
οἰκουμένην διαδοθείσης διδασκα-
λίας αὐτοῦ, εὐ τὰ πάντων¹ τῶν
ἐθνῶν νόμιμα κείται, αὐτὰ ἐκείνα
τὰ πρὶν θηριώδη καὶ βάρβαρα.
Ὡς μηκέτι Πέρσας μητρογαμειν
τοὺς αὐτῶ μαθητευθέντας· μηδ'
ἀνθρωπογορεῖν Σκύθας διὰ τὸν
καὶ μέχρις αὐτῶν ἐλθόντα τὸν
Χριστῶν λόγον, μηδ' ἄλλα γένη
βαρβάρων ἐκθέσμως θυγατράσι
καὶ ἀδελφαῖς μίγνυσθαι. Μηδ'
ἄρρενας ἄρρεσιν ἐπιμαίνεσθαι, καὶ
τὰς παρὰ φύσιν ἡθονὰς μετείνειν.
μηδὲ κυσὶ καὶ οἰωνοῖς τοὺς οἰκεί-
ους νεκροὺς προτιθέναι τοὺς πάλαι
τοῦτο πράττοντας, μηδ' ἄγ-

ჩვენი მაცხოვრის უსათნოესი
და უმგვიდობიანესი მოძღვრების
წყალობით მოხდა აღმოფხვრა
წარმართული (მრავალღმერთია-
ნული) ცდომილებისა, მაგრამ
განა ხალხთა უშულოთ გამოწვე-
ული მოვლენები მაშინვე ჰაკოვე-
ბენ ძველ უბედურებათაგან თა-
ვის დაღწევას? ეს, ჩემის აზრით,
უდიდესად ადასტურებს ჩვენი
მაცხოვრის ღვთაებრივსა და
საიდუმლო ძალას. მაცხოვრის
სიტყვათაგან წარმოჩენილი სარ-
გებლობის ნათელი საბუთი შეგი-
ძლია დაინახო, თუ წარმოიდგენ,
რომ არა ოდესმე წინათ საუ-
კუნეთა სიღრმეში, არც ვინმეს
მიერ ძველად სახელგანთქმულ
[კაცთაგან], არამედ მხოლოდ
მაცხოვრის სიტყვათა და წიგლს
მსოფლიოში გავრცელებული მი-
სი მოძღვრების წყალობით გაკე-
თილშობილდა ყველა ხალხის
ადათ-წესები, თვით იმათიც, ვინც
წინათ ველური იყო და ბარბა-
როსი. ასე მაგალითად, ის სპარ-
სელები, რომელთაც მაცხოვრის
მოძღვრება მიიღეს, დედებს აღარ
ირთავენ ცოლებად; არც სკვი-
თები ჰამენ ადამიანის ხორცს
იშის წყალობით, რომ ქრისტეს
სიტყვამ იქაც მიიღწია; არც ბარ-
ბაროსთა სივა ტომები არიან

ἐτρομάτα, სადაც ვკითხვლობთ (I, 16, § 76): *Μήδειά τε ἢ Αἰήσιον ἢ Κολχίς, πρώτη βαφὴν τριχῶν ἐπειθήσεν.*

¹ πάντα Migne.

χρόνη τούς γεγηρακότας, ὥσπερ ἦν πρότερον, ἐπιβάλλειν.

მაველობას მისდევნენ და ბუნების საწინააღმდეგო სიამოვნებას ეტრფიან; არც ნათესავების გვამებს გადაუგდებენ ხოლმე ძალღებსა და მტაცებელ ცხოველებს, როგორც ამას წინათ ს ადიოდნენ; არც მოხუცებს ჰკიდებენ სახრჩობელაზე, როგორც წინათ...

Ταυτα γάρ ἦν καὶ συγγενῆ τούτοις μυρία τὰ πάλαι τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον λυμαινόμενα. Ἱστοροῦνται Μασσαγέται καὶ Δέρβικες¹ ἀθλιωτάτους ἠγείσθαι τῶν οἰκείων τούς αὐτομάτως τελευτήσαντας, διὸ καὶ φθάσαντες κατέθυσον καὶ εἰστιῶντο τῶν φιλιτάτων τούς γεγηρακότας. Τιβαρηνοὶ² δὲ ζῶντας κατακρημνίζον τούς ἐγγυτάτω γέροντας. Ἰρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι οἱ μὲν οἰωνοῖς καὶ κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας, οἱ δὲ τεθνεῶτας. Σκύθαι δὲ συγκατέρυτον ζῶντας καὶ ἐπέσφαττον ταῖς πυραῖς οἱς ἠγάπων οἱ τεθνεῶτες μάλιστα. καὶ Βάκτριοι δὲ τοῖς κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας τούς γεγηρακότας (Praeparatio evangelica I, 4: Migne PG 21, 38—40; Eusebius Werke VIII, I [1954], 16).

ვინც განსაკუთრებით უყვარდათ ძალღებს გადაუგდებდნენ ხოლმე

უზნეოდ აღრეული თავიანთ ასულებთან და დებთან. არც მამათ-მაველობას მისდევნენ და ბუნების საწინააღმდეგო სიამოვნებას ეტრფიან; არც ნათესავების გვამებს გადაუგდებენ ხოლმე ძალღებსა და მტაცებელ ცხოველებს, როგორც ამას წინათ ს ადიოდნენ; არც მოხუცებს ჰკიდებენ სახრჩობელაზე, როგორც წინათ...

ასეთი და ამის მსგავსი უამრავი ადათი ჩირქს სცხებდნენ ძველად ადამიანის სიცოცხლეს. გადმოგვცემენ, რომ მასაგეტები და დერბიკები ძალიან ბედკრულად თვლიდნენ იმ თავის ნათესავებს, რომელნიც ბუნებრივი სიკვდილით ვედებოდნენ და ამიტომ ისინი დაასწრებდნენ ხოლმე [სიკვდილს] და კლავდნენ და შეჰყამდნენ თავიანთ ძვირფას მოსუც ნათესავებს; ხოლო ტიბარენები⁴ მახლობელ მოხუც ნათესავებს ცოცხლებს გადაიხროდნენ ხოლმე კლდიდან; პირკანელები და კასპიელები — პირველნი მტაცებელ ცხოველებსა და ძალღებს გადაუგდებდნენ ხოლმე [მოხუც ნათესავებს] ცოცხლებს, ხოლო მეორენი — გარდაცვლილებს; სკვითები ცოცხლებს მარსავდნენ და კოკონზე დააკლავდნენ იძათ, მიცვალებულებს; ბაქტრიელებიც მოხუცებს ცოცხლებს³.

¹ ერთ ხელნაწერში (№ 451) სწერია Βεβερικες („ბებრიკები“). იხ. PG 21, 1461.

² ერთ-ერთ ნუსხაში ამის მაგიერ სწერია Τιβαροι.

³ ეს ცნობა ვესევის ამოღებული აქვს პორფიროსის (233—304 წ.წ.) შრომიდან Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων (IV, 21), სადაც ტიბარენებზე სწერია: Τιβαρηνοὶ δὲ ζῶντας κατακρημνίζουσι τούς ἐγγυτάτω γέροντας.

⁴ ბ ი ე რ ო ნ ი მ ე (318—420) გადმოგვცემს ვესევის ამ თხრობას (Ἱστοριοῦνται

იაზონი და არგონავტები

X, 12. Θησεὺς δὲ, Ἡρακλέους ζηλωτῆς ἄν, πρῆσβυτέρως ἔστι τῶν Τρωϊκῶν μιᾷ γενεᾷ· τοῦ γοῦν Τληπολέμου, ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὀμηρος μέμνηται, ἐπὶ Ἰλιον στρατεύσαντος. Προτερεῖν ἄρα Μωσῆς ἐπιδείκνυται τῆς μὲν Διονύσου ἀποθειώσεως ἔτη χθ'· εἶγε τῆς Περσέως βασιλείας τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ἔτει ἀποθειοῦται, ὡς φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς Χρονικοῖς. Ἀπὸ δὲ Διονύσου ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἰάσονα ἀριστεῖς, τοὺς ἐν τῇ Ἀργοῖ πλεύσαντας, συνάγεται ἔτη ξγ'. Ἀσκληπίος τε καὶ Διόσκουροι συνέπλεον αὐτοῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ῥοδιος Ἀπολλώνιος ἐν τοῖς „Ἀργολαυτικοῖς“ (Pr. εν.: PG 21, 829; Eusebius Werke VIII, 1, 604). ასკლეპიოსმა და დიოსკურებმა, როდოსელი თავის „არგონავტიკაში“¹.

ხოლო თესევსი, რომელიც ჰერაკლეს მეტოქე იყო, ტროადის ამბების ერთი თაობით უფროსი იყო. ტლეპოლემოსს კი, რომელიც ჰერაკლეს ვაჟი იყო, ჰომეროსი იხსენიებს როგორც ილიონის წინააღმდეგ ლაშქრობის მონაწილეს. მოსეც გამორკვეულია, რომ დიონისეს ღმერთქცევაზე ადრე იყო ექვსას ოთხი წლით; ის ხომ ღმერთად ჩაირიცხა, როგორც ამბობს აპოლოლორე თავის „ქრონიკებში“, პერსევის. მეფობაზე ადრე სამას ორი წლით. ხოლო დიონისედან ჰერაკლემდე და იაზონის გარშემო შემოკრებილ გმირებამდე, რომლებმაც არგოს ხომალდით ილაშქრეს, ითვლება სამოცდასამი წელი. მათთან ერთად ილაშქრეს როგორც მოწმობს აპოლონიოს

Μασσαγέται...) თითქმის იმავე სიტყვებით, მაგრამ რადგან დეტალებში მაინც არის განხვავება, მოვიყვანო ჰიერონიმეს ტექსტსაც:

Massagetæ et Derbices miserimos putant qui aegrotatione moriuntur, et parentes, cognatos, propinquos. cum ad senectam pervenerint, iugulatos devorant; rectius esse ducentes ut a se potius quam a vermibus comedantur. Tibareni quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis... (Hieronymus, Adversus Iovinianum, lib. II).

მასაგეტები და დერბიკები ძალიან საწყალობელად თვლიან იმათ, ვინც ავადმყოფობით კვდება, და მშობლებსაც, ნათესავებსაც, მახლობლებსაც, როცა ისინი სიბერეს მიაღწევენ, ჰკლავენ და სჭამენ; ისინი უფრო მართებულად თვლიან, რომ მათ შეჭამონ ისინი, ვიდრე ჰკიანჭველებმა. ტიბარენები იმ მოხუცებს, რომლებიც უყვართ, სახრჩობელაზე ჩამოკიდებენ ხოლმე...

¹ ეს ცნობა ვესევის აშოლებული აქვს კლემენტი ალექსანდრიელის შრომიდან Stromata I, თავი 21, რომლის მიხედვით.

ამაძონები

VI, 10. Ἐν Βρετανίᾳ πολλοὶ ἄνδρες μίαν γυναῖκα ἔχουσιν· ἐν δὲ τῇ Παρθίᾳ πολλαὶ γυναῖκες ἓνα ἄνδρα, καὶ πᾶσαι σωφρονουσι πεπιθόμενοι αὐτῷ κατὰ τον νόμον. Αἱ δὲ Ἀμαζόνες πᾶσαι ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ἄς τὰ ἄλογα ζῶα ἄπαξ τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερινῶν, ὑπερβαίνουσαι τοὺς ἰδίους ὄρους, κοινωνοῦσι τοῖς πλησιοχώροις ἑορτήν τινα ταύτην ἡγούμενοις. Ἐξ ὧν συλλαμβάνουσαι ὑποστρέφουσι καὶ ἀναγκαιῶς ἐν ἐνὶ καιρῷ ἀποκυψοῦσιν κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον· καὶ τοὺς μὲν γεννωμένους ἄρρενας ρίπτουσι, τὰς δὲ θηλείας ἀνατρέφουσι. Πολεμικαί τὲ εἰσι, καὶ γυμνασίων προνοοῦμεναι (Pr. ev.: PG 21, 472; Eusebius Werke VIII, 1, 340). ხოლმე, ხოლო გოგოებს ზრდიან და ტანვარჯიშობას ძალიან მისდევენ¹.

ბრეტანიაში რამდენსამე მამაკაცს ერთი ცოლი ჰყავს; ხოლო პართიაში რამდენსამე დედაკაცს ერთი ქმარი ჰყავს, და ყველა ეს ქალები უმწიკვლოდ იქცევიან და ქმარს ემორჩილებიან თანახმად კანონისა. ამაძონებს კი არც ერთს ქმარი არა ჰყავს; ისინი, მსგავსად უტყვი ცხოველებისა, წელიწადში ერთხელ, გაზაფხულის ბუნიობის დროს, სტოვებენ თავიანთ საზღვრებს, და წვეულ-ლებიან ხოლმე მეზობლებს, რომლებიც ამას ერთგვარ დღესასწაულად თვლიან. მათგან დაორსულებულნი შინ ბრუნდებიან და აუცილებლად ერთსა და იმავე დროს მოილოგინებენ ხოლმე თანახმად ბუნების კანონისა. დაბადებულ ბიჭებს გადაადგებენ ისინი მამაცი მებრძოლები არიან

¹ ეს ცნობა ვესევის ამოუღია ბარდესანის ნაწერებიდან: თვით ვესევის შრომის VI, 10 თავს აწერია; *ἐκ τῶν Βαδθησάνου*. ბარდესანი (154—223) სირიელი მწერალი იყო.

² ამავე VI წიგნის მომდევნო თავში (VI, 11) ვესევი ათავსებს ცნობას იმის შესახებ, რომ „ამაძონებს წესად ჰქონდათ ცალი ქუძუ მოკვეთათ“:

Καὶ πάλιν τῶνδὲ τιῶν τῶν ἐν Αἰθίοπι τοιοδὲ τὰς κόγχας τῶν γονάτων περιαιρείσθαι, καὶ τῶν Ἀμαζόνων τοὺς ἑτέρους τῶν μαστῶν (PG 21, 501; Eusebius Werke VIII, 1, 358). და კვლავ [მოსახსენებელია], რომ ეთიოპიაში მცხოვრებ ზოგიერთ ხალხებს წესად აქვთ კვირისტავის მოკვეთა, ხოლო ამაძონებს — ცალი ქუძუს.

ეს ცნობა ამოღებულია ორიგენეს ნაშრომიდან. VI, 11-ს კიდევაც აწერია: *ἐκ τῶν Ἰβριγένους*.

ალბანეთი და ალბანეთი

VI, 10. Καὶ παρὰ Ταῖνοις, καὶ Σαρακηνοῖς, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ Λιβύῃ, καὶ παρὰ Μαύροις, καὶ παρὰ τοῖς παρὰ τὸ στόμα τοῦ Ὠκεανοῦ Νόμασι, καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρῳ Γερμανίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ Σαρματία, καὶ ἐν τῇ Σκυθία, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχαίων μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι, καὶ ἄλλῃ τῇ Ἀλανίᾳ, καὶ Ἀλβανίᾳ, καὶ Ὠτηγῇ, καὶ Σαυნიᾷ², καὶ ἐν Χρυσῇ³ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐ τραπεζίτην, οὐ πλάστην, οὐ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ γεωμέτρην, οὐ φωνασκόν, οὐχ ὑποκρίτην ποιημάτων, ἀλλ' ἔστέρηται δὲ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐνεργείας τρόποσ ἐν δὲ τῷ κήκλῳ τούτῳ τῆς οἰκουμένης (Pr. ev.: PG 21, 472—474; Eusebius Werke VIII, 1, 340).

ტიანებთან და სარკინოზებთან, ზემო ლივიაში და მაჯრებთან, ნომადებთან, რომელნიც ოკეანის უბის გასწვრივ ცხოვრობენ, გარე გერმანიასა და ზემო სარმატიაში, სკვითიაში და ყველა იმ ტომებთან, რომელნიც პონტოს ჩრდილო მხარეებში ცხოვრობენ, მთელს ალანიასა და ალბანიაში, ოტენესა¹ და სავნიაში², და ქრისეში³, — ვერსად ვერ ნახავ ვერც ზარაფს, ვერც მოქანდაკეს, ვერც მხატვარსა და ხეროთმოდღვარს, ვერც მიწისმზომელს, ვერც აშულსა და მსახიობს, — არამედ მსოფლიოს მთელი ეს დუნია სრულიად მოკლებულია ჰერმესისა და აფროდიტეს შემოქმედებით ძალას.

ანდრიახ ქადაგება სკვითიაში

III, 1. Τὰ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν· τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐπ' ἀπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παραδόσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν⁴, Ἀν-

ასეთი იყო საქმის ვითარება იუდეელებში. ხოლო როდესაც ჩვენი მაცხოვრის წმინდა მოციქულები და მოწაფეები მთელ მსოფლიოში გაიფანტნენ, თომას, როგორც გადმოცემა გვიამბობს, პართია ხვდა წილად,

¹ Ὠτηγῇ — სომხეთის პროვინცია, რომელიც ლაზარე ფარავლის დროს ალბანეთში ითვლებოდა (Н. А. Д о н ц, Армения в эпоху Юстиниана, გვ. 223).

² Σαυνία — თუ სად მდებარეობდა, გამორკვეული არაა. ვესევის შრომათა გამომცემელი Karl Mras-ი ფიქრობს, რომ ეს უნდა იყოს იგივე. რაც Σαῦνις არაბეთისა სტეფანე ბიზანტიონელთან (იხ. Eusebius Werke VIII, 2, 1956], გვ. 532). ³ ეს ქერსონესი უნდა იყოს.

⁴ აქ რუფინუსი უმატებს Matthaеus Aethiopiам, Bartholomaeus Indiam citeriorem.

δρέας δὲ τὴν Σχυθίαν¹, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐρέσῳ τελευτᾷ, Πέτρος δ' ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς [ἐκ] διασποράς² Ἰουδαίους ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἄξιώσας παθεῖν (Eusebius The Ecclesiastical History, I, London 1953, გვ. 190).

ანდრიას სკვითია, იოანეს აზია (აქ მოღვაწეობდა ის და ეფესოში გაოდაი(ცვალა), ხოლო პეტრე, როგორც ჩანს, უქადაგებდა პონტოში, გალატიასა და ბითვინიაში, კაპადოკიასა და აზიაში გაფანტულ იუდეებს; დასასრულ ის რომში მოხვდა და აქ ჯვარზე იქნა გაკრული თავდაყირა; ასეთი წამება აირჩია მან თვითონ.

„ქრონიკები“³

იბერები და იბერია

«ნაბუკოდროსოროსმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ძლიერი იყო, მის შემდეგ რაც საომარი ჯარი შეკრიბა, მიაღწია ლიბიელთა ქვეყანაში და იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ, გააცამტვერა და დაიმორჩილა; ერთი წილი მათგანი გადაადგილა მან პონტოს-ზღვის მარჯვენა მხარეზე⁴, იქ დაასახლა» (J. Karst, გვ. 20).

«აგრეთვე მეგასთენე ამბობს თავის „ინდოეთის“ მეოთხე წიგნში, რომელშიც მოგვითხრობს ამის წინ მოხსენებული ბაბილონელთა მეფის შესახებ, რომ ის სიმამალით და საგმირო საქმეებით ჰერაკლეს აღემატებოდა, იმდენად აღემატებოდა, რომ ლიბიის და იბერიის⁵ მეტი წილი, ამბობს იგი, დაიპყრო» (J. Karst, გვ. 23).

¹ სკვითიად აქ იგულისხმება ფართო ტერიტორია შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე.

² ἐκ διασποράς] ἐν διασπορᾷ Dindorfius.

³ ევსევის „ქრონიკების“ ბერძნული ფრაგმენტები შემონახულია უმთავრესად გიორგი სინგელთხის ქრონოგრაფიაში. მთლიანად მოღწეულია მხოლოდ „ქრონიკების“ სომხური თარგმანი (ორი ხელნაწერით — კონსტანტინეპოლისა და ეგვიპტის ხელნაწერებით). მოგვყავს Josef Karst-ის გერმანული თარგმანის მიხედვით.

⁴ κατὰ κεφαλῆς, in anteriorem plagam.

⁵ მართალია სწვრივად ἡ Ἰβηρία („იბერეთი“), მაგრამ Aucher-ის შესწორებით უნდა წავიკითხოთ ἡ Ἰβηρία („იბერთა ქვეყანა“).

არგონავტები. ფაზისი. მედეა

«მეოთხე თაობაში, როდესაც ასურეთში პანინოსი ბატონობდა, არგონავტებმა საომარი ხომალდები შეაჯგუფეს მდინარე ფაზისისაკენ და კოლხური მენტესკენ (Mente); და ჰერაკლემ ვზას აუხვია თავისი ტრუფობის გამო ჰვლასადმი და, როგორც ამბობენ, ამ ხეტიალში მიაღვა გამირს [კაპადოკიაში]. კვლავ ამბობს: «ათასი წელი გავადა შამირამიდან მე.ეე მიტრეოსამდე¹: თუ გამოითვლის ვინმე, ორივე მხრით დამთხვევას იაოვის. მაგრამ მედეამ, კოლხელმა ქალმა, გრძნეულმა, დასტოვა მეფე ეტიუსი²; მისი ვაჟია ძედოსი, რომლისგანაც არიან მიდიელები, ესე იგი მარები, და მათ ქვეყანას ეწოდა მედია, ესე იგი მარასტანი» (J. Karst, გვ. 29—30).

იბერები. სანიეები... ტრაპეზუნტი

Graeca Barbari

Excerpta Latini Barbari

Και πέραν τῆς Καππαδοκίας εἰς τὰ δεξιὰ Ἀρμένιοι καὶ Ἰβηρες καὶ Βερρανοί, ἐν ἀριστερᾷ δὲ Σκῆθαι καὶ Κόλχοι καὶ Βοσπορανοί, ... δὲ οἱ λεγόμενοι Σαννίγαι, οἱ καὶ ἕως τοῦ Πόντου ἐκτείνοντες, ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμύχλη Ἀψαρος καὶ Σεβαστόπολις καὶ ... καὶ φᾶσιν ποταμὸς. Ἐως τοῦ Τραπεζοῦντος ἐκτείνει ταῦτα τὰ ἔθνη (C. Frick, *Chronica Minora* I [1892], 216—219).

Et ultra Cappadocia in dextera Armenii et Birri et Birrani, in leva autem Scythi et Colchi et Bosporani, Sanni³ autem qui dicuntur Sannigii, qui et usque Pontum extendunt, ubi est congregatio Apsari et Sebastopolis et Causolimn⁴ et Fasis fluvius. Usque ad Trapezuntum extendunt istas gentes⁵.

¹ ასურეთის მეფე. ² კოლხეთის მეფე „აეტი“.

³ Sanni] ექსცერპტების სხვა ადგილას ჩამოთვლილ ტომებს შორის იხსენიებიან *Καππαδοκες*, *Ἰβηρες*, *Βερρανοί*, *Σκῆθαι*, *Κόλχοι*, *Σάννιοι* (Cappadoci, Armenii, Ibiri, Bibrani, Seythi, Colchi, Sanni). იხ. *Chronica minora* I, 210—211.

⁴ ეს უფროს Ὀσσου λιμῆν-ს.

⁵ შტრ. Liber generationis: *Contrā Cappadoces a parte dextra Armeni, Hiberii, Birrani. Seytae, Colchi, Bosporani, Sani qui appellantur Sannices, usque Pontum extendentes. ubi est accessus Absarus et Sebastopolis et Yssilimen (Ὀσσου λιμῆν, quod est portus, et Pasius flumen. Usque Trapezunto extenduntur hae gentes* (*Chronica Minora* I, 34—35).

«კაპადოკიის გადაღმა მარჯვენით არიან არმენიელები, იბერები (Ἰβήρεια, Birri) და ბერანები, ხოლო მარცხნით სკვითები, კოლხები და ბოსპორანები, აგრეთვე [სანნები], რომელთაც საწინიგები ეწოდებთ და რომლებიც ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის ბანაკი აფსაროსი, სებასტოპოლი [კაუსილიმინი]¹, და მდინარე ფაზისი. ვიდრე ტრაპეზუნტამდე გადაჭიმული არიან ეს ტომები».

ხელთ გვექონდა შემდეგი გამოცემები:

Eusebius, Kirchengeschichte, herausgegeben von Eduard Schwartz. Leipzig 1908.

Eusebius, Ecclesiastical History. Kirsopp Lake and J. E. L. Oulton. 2 Vols. London (Loeb) 1953.

Die Chronik des Eusebius, aus dem armenischen übersetzt. Herausgegeben im Auftrage der Kirchenvater-Commission d. Pr. Ak. d. W. von Dr. Josef Karst. Leipzig 1911.

Eusebius Werke. Achter Band: Die Praeparatio evangelica. Herausgegeben von Karl Mras. Berlin 1954 (I Teil), 1956 (II Teil).

Eusebii Caesariensis opera, recogn. G. Dindorfius. Vol. IV, Historiae eccl. libri I—X. Lipsiae 1890.

Migne, Patrologia graeca. t. t. 19—24.

ვესევი კესარიელის ფრაგმენტები: კიმენი, ტომი II, გამოსცა კორნ. კეკელიძემ თბ. 1946, გვ. 87—114.

Chronica Minora I, ed. Frick (BT, 1892).

¹ ეს უღრის Ἰσσοῦ λιμῆν-ს.

ვესტათი ანტიოქელი

(ca. 280—360)

ვესტათი დაიბადა პამფილიის ქალაქ სიდში, იყო ეპისკოპოსად ქალაქ ბეროიაში (სირია), შემდეგ ანტიოქიის ეპისკოპოსად იქნა არჩეული (დაახლ. 324 წლიდან). ნიკეის მსოფლიო კრებაზე იბრძოდა არიანოზელთა წინააღმდეგ, ხოლო 330 წელს ანტიოქიის არიანოზულმა კრებამ იგი გადააყენა; კონსტანტინე კეისარმა იგი გადაასახლა თრაკიაში. გარდაიცვალა 360 წელს.

მეტი წილი მისი შრომებისა დაკარგულია. სრულად მოღწეულია მხოლოდ „ორიგენეს წინააღმდეგ, განკუთვნილია მუცლით-მეზღაპრის შესაცნობად“ (Κατὰ Ὁριγένηος διαγνωστικὴς εἰς τὸ τῆς ἐγγυαστηριῶν φεσάρημα). ფრაგმენტები არის მოღწეული ვესტათის დოგმატიკური თხზულებისა „არიანოზელთა წინააღმდეგ“ (რომელიც 8 წიგნისაგან შედგებოდა), ტრაქტატისა „სულისათვის“ და მისი ზოგიერთი ეგზეგეტიკური შრომისა.

1912 წელს ჰიერ. ნიკანორმა გამოაქვეყნა მოსკოვის ხელნაწერების მიხედვით ვესტათის ორი შრომა: Περὶ τοῦ Μελεχισεδῆα და Ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἰωσήφ λέγειν, რომელთაგან მეორე მანამდე მხოლოდ ლათინურ თარგმანში იყო ცნობილი¹.

ვესტათის სახელით მოღწეულია რამდენიმე შრომა, რომლებიც მას არ ეკუთვნის. ერთი მათგანია „ექვსთა დღეთას განმარტება“, რომელიც თავისთავადაც IV საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა იყოს დაწერილი; ასევე ვესტათის არ ეკუთვნის „ჰომილია ლაზარეს, მარიამის და მართასთვის“.

ვესტათის თხზულებათაგან ქართულად გადმოუთარგმნიათ „ჰომილია ლაზარეს, მარიამის და მართასთვის“: «ქუმიული ოდეს იგი ჯდა იესუ სერსა მას. და ლაზარე იყო თანამეინაჲედ, რომელი იგი აღადგინა. დათა მისთა მარიამის და მართაესთს»².

¹ იხ. ЖМНПр 37 (1912 წ. თებერვალი), გვ. 100—104; BZ 21 (1912), გვ. 603.

² კ. კეკელიძე, ეტიუდები... ტ. V, გვ. 44.

ვესტათი ანტიოქელის წრომები პირველად გამოსცა XVII საუკუნის ცნობილმა ფილოლოგმა Leo Allatius-მა (Lyon 1629), რომელმაც დაწვრილებითი სქოლიოებიც დაურთო. ვადმოებქდილია Migne PG, ტ. 18, 609—1066¹.

ქართველი ტომები: თეობელები, მესხები

Ἐγένοντο οὖν τῷ Νῶε τρεῖς υἱοί, Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ· ἀπὸ Γαύρου καὶ Ἀμμανοῦ τῶν ὀρθῶν ἀρξάμενοι ἄκησαν καὶ προήλθον ἐπὶ μὲν τῆς Ἀσίας ἄχρι ποταμοῦ Τανάδου, ἐπὶ δὲ τῆς Εὐρώπης ἄχρι Γαδείρων. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Γαμέρ, ὅστις Γαμαρεῖς, τοὺς νῦν Γαλάτας, συνέστησεν. Ἀγῶδ Μαγῶδεις, τοὺς νῦν Σκύθας... Ὀβέλ Θεοβέλους², τοὺς νῦν Ἰβηρας· Ὅσοχ Μεσχηγῶδους³, τοὺς νῦν

ნოეს ჰყავდა სამი ვაჟი: სემი, ქამი და იაფეთი; ისინი დასახლდნენ დაწყებული ტავრისა და ამანის მთებიდან და მივიდნენ აზიაში მდინარე ტანაისამდე, ხოლო ევროპაში ვიდრე ლადირთამდე. [მათი შთამომავალნი] არიან ესენი: გამერი, რომლისაგან წარმოიშვნენ გამარელნი, რომელთაც ამჟამად გალატები ეწოდებათ; აგოდი, რომლისაგან არიან მაგოდები, რომელთაც

¹ W. Christ's, *Geschichte der griechischen Literatur* II. 2. 1199—1200.

² იოსებ ფლავიოსი წერს: *Κατοικίζει δὲ καὶ Θεοβήλους Θόβηλος, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας κατοοῦνται* (ეთობელმა დააფუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებათ). ფლავიოსის ეს ადგილი მოჰყავს ლ ე ვ ა ლ ა ც ი უ ს ს და თან დასძენა: *Populi namque Iberorum erant in Asia nationi Chalybium vicina, ibique venas metallicas perscrutabantur. Nam et Ezechiel collocat Thubal in septentrionem* (იბერთა ხალხები აზიაში იყვნენ ხალიბთა ტომის მეზობლად და იქვე ლითონის საბადოებს ამუშავებდნენ. ეზეკიელიც ჩრდილოეთით ათავსებს თუბალს). იხ. PG 18, 997.

³ იოსებ ფლავიოსს უწერია: *Καὶ Μεσχιῶι δὲ ὑπὸ Μέοχου κτισθέντες. Καππάδοκες μὲν γὰρ ἄρτι κέκληνται, ἰῆς δὲ ἀρχαίας αὐτῶν προσηγορίας σημεῖον δείκνυται. Ἴβλις γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς εἰς καὶ νῦν Μάζακα θηλοῦσα τοῖς συσῆναι δυναμένοις οὕτω ποτὲ προσηγορευθῆν τὸ εἶδος* (მესხინები დააფუძნებული არიან მესხის მიერ. ახლახან მათ კაპადოკიელები ეწოდათ, ხოლო ძველი მათი სახელწოდების ნიშანიც ემჩნევათ. რამეთუ მათ აქვთ დღესაც ქალაქი მაზაკა, რომელიც ნათელ ყოფს იმათთვის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რომ ოდესღაც ასე ეწოდებოდა ტომს) (PG 18, 998)

Καππῶδιος („ექვთა დღეთას გან- დღეს სკვითები ეწოდებათ;... შარტება“: PG 18, 753). თბელი, რომლისაგან არიან თეობელები, დღეს რომ იბერები ეწოდებათ; ოსოხი, რომლისაგან არიან მესხენები, დღევანდელი კაპადოკიელები¹.

¹ ეგსტათი ანტიოქელის ხუმომოყვანილ ცნობაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: მამამთავრის სახელისაგან ნაწარმოებ ეთნიკურ სახელს ერთვის თავსართი *M* („*Αγῶδ — Μαγῶδεις*, *’Οσῶχ — Μεσχηουαίους*; აქ უფრო თანმიმდევრული იქნებოდა *’Οσῶχ — Μοσῶχ*); სხვა შემთხვევაში კიდევ თავსართად გვევლინება *Θ* („*’Οβέλ — Θοβέλους*“).

„თბელის“ შესახებ ევსევი კესარიელს უწერია: *Θαβέλ*, *ἐξ οὗ Θεταλίου*, ხოლო *Chronicon Alexandrinum* წერს: *Θοβέλ*, *ἐξ οὗ Μακρουακιοί*. მაშასადამე, ევსევის წყაროს სცოდნია, რომ თესალიელები (ე. ი. ძველი პელაზგების ტერატორიაზე მცხოვრებნი) თბელისაგან იყვნენ წარმოშობილი.

კესარიოს ნაზიანზელი

(გარდ. 368 წ.)

კესარიოსი, გრიგოლ ნაზიანზელის უმცროსი ძმა, დაიბადა ნაზიანზში, სწავლობდა ალექსანდრიაში გეომეტრიას, ასტრონომიას და, განსაკუთრებით, მედიცინას. კესარმა კონსტანციმ მისცა მას კონსტანტინეპოლის მთავარ ექიმის (ἀρχιατρῆς) თანამდებობა. კესარიოსი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მაღალ წრეებში.

368 წელს მან მიიღო ახალი თანამდებობა, *comes sacrarum largitionum*, და ცხოვრობდა ნიკეაში, გარდაიცვალა ამავე 368 წელს.

კესარიოსის ლიტერატურული მოღვაწეობის შესახებ არავითარი ცნობა არ არის შენახული, მაგრამ მისი სახელით მოღწეულია ერთი დიალოგი, რომელშიც გამოჩენილ პირთა სხვადასხვა შეკითხვაზე (πεύσεις) გაცემულია პასუხები (ἀποκρίσεις). დღეს უკვე დამტკიცებულია, რომ ეს დიალოგი დაწერილი უნდა იყოს 395 წლის შემდეგ, მახლობელ წლებში¹.

ამაძონები

Απόκρ. ρθ'. Ἄμαζόνες δὲ ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἀπαξ τοῦ ἔτους, περὶ τὴν ἔαριναιήν ἰσημερίαν, ὑπερόριοι γίνονται, μισγόμενοι τοῖς γεινῶσιν ἄνδράσιν, οἷον πανήγυρτινα καὶ ἑορτήν τὸν καιρὸν τῆς ἔταιρειάς ἡγούμενοι. Ἐξ ὧν κατὰ γαστρὸς φέρουσαι παλιῶδρομοῖσιν οἶκαθε ἅμα πᾶσαι. Ἐφ' δὲ καιρῷ τῆς ἀποκυσήσεως τὸν μὲν ἄρρενα φθειροῦσι, τὸ δὲ θῆλυς ζωογονοῦσιν.

პასუხი 109. ხოლო ამაძონებს არ ჰყავთ ქმრები; ისინი მსგავსად უტყვევ ცხოველებისა, წელიწადში ერთხელ, გაზაფხულის ბუნიობის დროს, საზღვარზე გადადიან და ეუღლებიან მეზობელ მამაკაცებს და ამ კავშირის დრო მიიჩნიათ რალაც ზეიმად და დღესასწაულად. მათგან რომ დაორსულდებიან, ყველანი ერთად შინ ბრუნდებიან. რომ მოიმშობიარებენ, მამრობითს [ნა-

¹ იხ. O. Seeck, Caesarius: RE III, 1302—1304.

σι και τιμηνουσιν επιμελως (PG 38, 981; SC I, 717).

ყოფს] სპობენ, მღედრობითს კი ცოცხალს სტოვებენ და მზრუნველობით უვლიან¹.

პონტოს ქვეყნები

Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ Σαρματία καὶ ἐν Σκυθία καὶ παῖσιν ἐν τοῖς ἕξωτικοῖς μέρεσι τοῦ Πόντου ἕθνεσιν οὐχ οἷόν τε εὐρεῖν κολληβιστήν, ἢ πλάστην, ἢ ζαγγάρον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ φωνασχόν, οὐχ ἰποκριτὴν ποιημάτων, ὡς παρ' ἡμῖν (PG 38, 984; SC I, 717).

ზემო სარმატიაში და სკვითიაში და ყველა იმ ტომებთან, რომელნიც პონტოს გარეთა მხარეებში ცხოვრობენ, — ვერსად ვერ ნახავ ვერც ზარაფს, ვერც მოქანდაკეს ან მხატვარს, ვერც სუროთმოდვარს, ვერც აშულსა და მსახიობს, როგორც ეს ჩვენშია².

¹ იგივე ცნობა, ოდნავ განსხვავებული სიტყვიერით გამოთქმებით, მეორედბა ევსევგი კესარიელის ნაშრომში *Praeparatio evangelica*. იხ. ზემოთ გვ. 28.

² ეს ნაწყვეტიც იმეორებს ევსევგი კესარიელის ნაშრომში (*Praeparatio evangelica*) გადმოცემულ ცნობას; განსხვავებაა ზოგიერთ გამოთქმაში: ა) *ἐν ἕξωτικοῖς μέρεσι* — *ἐξ ἀρχαίων μερῶν*, ბ) *κολληβιστήν* — *τραπεζίτην*, არის სხვა განსხვავებაც (იხ. ზემოთ გვ. 29).

ეპიტანე კვიპრელი

(ca. 314—403)

ეპიტანე დაიბადა 314 წლის მახლობელ ხანებში პალესტინაში (ელეფთეროპოლის რაიონში). ახალგაზრდობა გაატარა ეგვიპტეში. რამდენიმე წლის შემდეგ დაბრუნდა პალესტინაში და ელეფთეროპოლში დააარსა მონასტერი, რომლის წინამძღვარი თვითონვე იყო. 367 წელს ის აირჩიეს ქალაქ კონსტანციის (ძველად სალამინი, კუნძულ კვიპროსზე) ეპისკოპოსად და ამ თანამდებობაზე იყო სიკვდილამდე, 403 წლამდე.

ეპიტანეს სამქადაგებლო და სალიტერატურო მოღვაწეობა მიზნად ისახავდა, უმთავრესად, ყოველგვარ მწვალებლურ მიმდინარეობასთან ბრძოლას. ამ ბრძოლას ასახავს მისი მთავარი შრომა *Κατὰ ἀλεξέου* („მწვალებლობათა წინააღმდეგ“) ანუ *Πανάρσιον* (*panarium* „პურის კალათი“)¹, რომელიც 374—377 წლებშია დაწერილი, სამ წიგნად, და შეიცავს 80 სხვადასხვა მოძღვრების განხილვას.

შრომა *Ἀγκυρωτὴς* („ლუხით დამაგრებული“) შეიცავს მოძღვრებას სამებაზე: დაწერილია 374 წელს.

ნაწილობრივ არის მოღწეული ტრაქტატი „საზომთათვის და საწყაულთა“ (*Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν*), სადაც ლაპარაკია ბიბლიურ საზომებზე და წონის ერთეულებზე.

დიდი კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობისაა ეპიტანეს შრომა „თუალთათვის“ (*Περὶ τῶν ἐσθῆτων καὶ τῶν ὄντων ἐν τοῖς στοιχείοις τοῦ Ἄραων* („იმ თორმეტი ძვირფასი თვალის შესახებ, რომლებიც აარონის სამოსლის გულმკერდზე იყო“). დაწერილია 394 წლის წინა ხანებში და შეიცავს თორმეტი ძვირფასი ქვის და მათ თვისებათა აღწერას, განსაკუთრებით, მათ სამკურნალო თვისებათა ჩამოთვლას. ამ შრომის ბერძნული ტექსტი ფრაგმენტულად არის მოღწეული. სრულად არის მოღწეული ლათინური თარგმანი და აგრეთვე ქართული რედაქცია.

¹ *Πανάρσιον κατὰ πασῶν ἀλεξέου* „კალათი (წამლებით) ყოველგვარი მწვალებლობის წინააღმდეგ“.

ეპიფანე კვიპრელს ეკუთვნის აგრეთვე რამდენიმე ქადაგება და საღვთისმეტყველო ტრაქტატი.

ძველქართულად მოღწეულია ეპიფანეს ათი შრომის თარგმანი¹, მათ შორის:

- ა) ათორმეტთა თუალთათჳს,
- ბ) საზომთათჳს და საწყაულთა,
- გ) თარგმანებაჲ დავითის ფსალმუნებისაჲ.

«ათორმეტთა თუალთათჳს» მოღწეულია ორი რედაქციით: მოკლე რედაქციით და ვრცელით. ვრცელი რედაქცია მხოლოდ ლათინურად არის შენახული. ქართულ თარგმანშიც ვრცელი რედაქციაა, მაგრამ არა სიტყვა-სიტყვით: პირველ ნაწილში ის ლათინურ თარგმანს მისდევს, ხოლო მეორე განსაკუთრებულ რედაქციას წარმოადგენს. დაკარგული ბერძნული დედანი ქართული თარგმანით უფრო უნდა იყოს შემონახული².

«საზომთათჳს და საწყაულთა», საზოგადოდ, ნაკლულევიანად არის მოღწეული, ხოლო რაც შეეხება ძველქართულ ვარიანტს, ის მხოლოდ ეპიფანე კვიპრელის შრომის რამდენსამე თავს შეიცავს: ეს თავები შეტანილია VIII საუკუნეში უცნობი ავტორის მიერ შედგენილ „სასწავლო წიგნში“. რომელიც მთლიანად ეპიფანეს შრომის (Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν) თარგმანს კი არ წარმოადგენს, არამედ სხვადასხვა ავტორთა (ეპიფანე კვიპრელი, დიონისე თრაკიელი და სხვ.) შრომებიდან ამოღებული თავების კრებულია³.

ქართველი ტომები

Τοῦ οὖν Σῆμ ἴσονται παῖ-
δες καὶ παῖδων παῖδες καὶ ἕως
ᾗτε διεμερίσθησαν αἱ γλῶσσαι καὶ
εἰς τὸν διεσπαρμένους ἐν γλῶσσαις καὶ
φυλαῖς καὶ βασιλείαις. Τὰ δὲ ὄνο-
ματα αὐτῶν ἔστι τὰδε· Ἑβραῖοι,
Παλοες, Λαζοί, Κοσσεσσοῖς.....

სემს ეყოლა შვილები და შვილ-
თა შვილები მანამდე, სანამ გაი-
ყვნენ ენები და განიფანტნენ ენე-
ბის, მოდგმების და სამეფოების
მიხედვით. მათი სახელები შემ-
დეგია: ელიმეები, პეონები, ლა-
ხები, კოშესუები,.... სარკინო-

¹ მათი სია იხ. კ. კეკელიძე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერ-
ლობაში: ეტიუდები V, 46—47.

² კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I (1960), გვ. 460.

³ იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი:
თბ. უნივ. მოამბე III (1923), 178—185.

Σαρακηνοί, Σχύθαι, Χίονες, Γυμνο-
σοφισταί, Χαλδαῖοι, Πάρθοι, Ἐνό-
ται, Κορδύληνοί¹, Μασσηνοί, Φοί-
νικες, Μαδιηναῖοι, Κομμαγηνοί,
Δαρδάνιοι, Ἐλαμασηνοί, Κεδρού-
σιοι, Ἐλαμίται, Ἀρμένιοι, Κίλι-
κες, Αἰγύπτιοι, Καππάδοκες, Φοί-
νικες, Ποντικοί, Μαριμαρί-
δαι, Βίονες, Κάρες, Χάλυβες,
Ψυλλῆται, Λαζοί, Μοσσύ-
νοικοι, Ἰβηρες, Φρύγες.
ლიბები, ფსილიტები, ლაზები, მოსინიკები, იბე-
რები, ფრიგიელები.

Χὰμ δὲ τῶν δευτέρῳ παιδὲς
καὶ παίδων παιδὲς τριάκοντα δύο
ἕως τοῦ αὐτοῦ διαμερισμοῦ τῶν
γλωσσῶν... Ψυλλῆται, Μοσσύνοι-
κοι...

Ἰάφεθ δὲ τῶν τρίτῳ παιδὲς
καὶ παίδων παιδὲς δεκαπέντε ἕως
τοῦ αὐτοῦ διαμερισμοῦ τῶν γλωσ-
σῶν, Μῆδοι, Γαργανοί², Ἀρμένιοι,
Ἄρραιοι, Αμαζόνες, Κόλλοι,
Κορζηνοί, Βενεαγηνοί, Γαλάται,
Καππάδοκες, Γαλάται, Παφλαγό-
νες, Μαριανδηνοί, Τιβαρηνοί,
Χάλυβες, Μοσσύνοικοι
Κόλλοι, Μελασχηνοί, Σαυ-
ρομάται, Μαιῶται, Σχύθαι,
Ταυροί, Θράκες, Βαστέρνοι, Ἰλλν-

ზები, სკვითები, ქიონები,
გიმნოსოფისტები, ქალდევე-
ლები, პართები, ენოტები,
კორდილენები, მაშენები, ფინი-
კიელები. მადიენელები, კომაგე-
ნები, დარდანიები, ელამასინები,
კედრუსიები, ელამიტები, არმე-
ნიელები, კილიკიელები, ეგვიპ-
ტელები, კაპადოკიელები, ფინი-
კები³, პონტოელები, მარმარი-
ლები, ბიონები, კარიელები. ხა-
ზები, მოსინიკები, იბე-

ხოლო შვიორე [ვაჟს], ქამს,
ჰყავდა შვილები და შვილთა
შვილები ოცდაათორშეტი იმავე
ენათა-განყოფამდე... ფსილიტე-
ბი, მოსინიკები...

ხოლო, მესამე [ვაჟს], იათეთს
ჰყავდა შვილები და შვილთა შვი-
ლები თხუთმეტი ვიდრე იმავე
ენათა-განყოფამდე: მიდიელები,
გარგანები, არმენიელები, არე-
ბი, ამაზონები, კოლები⁴,
კორზენები, ბენეაგენები, გალა-
ტელები, კაპადოკიელები, გალა-
ტელები, პაფლაგონელები, მარი-
ანდენები, ტიბარენები, ხა-
ლიბები, მოსინიკები,
კოლხები. მელასქენები,

¹ შდრ. ნავსადგური „კორდილოსი“ შავი ზღვის ნაპირას, დასავლეთ სა-
ქართველოში (იხ. გეორგიკა IV, 2, გვ. 415).

² „ფინიკიელები“ უკვე ზემოთ არიან მოხსენიებული; აქ კი რომელიღაც
მცირეაზიული ტომი უნდა იყოს.

³ *Γαργανοί* — ლათინურის ვარაუდით ეს ის ტომია, რომლისაგანაც წარ-
მოიშვნენ ქართველები: *utrum Georgi sint Sarmatae circa Pontum Euxi-
num, a quibus Georgiani hodie Iberi nominantur, iudicent periti.*

⁴ კოლები და მათი ქვეყანა „კოლიკე“.

რიონი ... εἴ ποῦ δὲ ὄνομα ἕθνησιν ἢ
νῆσους ἐντέταται δισσως, ἐν κλή-
ρω ἄλλου καὶ πάλιν ἄλλου κατὰ
κοινὰ ὄρια, ἢ κατὰ τὰς γενομέ-
νας κατὰ καιρὸν ἀποικίας, ἢ κατὰ
πρόσληψιν τοῦ Χάμ, ὅς ἐπλεονέκ-
τησε καὶ ἔλαβε τοῦ Σῆμ μέρους,
μηδὲις θάυμαζέτω ἢ ἀμφιβαλ-
λέτω (Ἀγκυρωτός 113; SC I
707—708).

მიერ მითვისების გამო, რომელსაც წილად ხვდა მეტი და სემის
წილიც მითვისა, — ნურავის გაუკვირდება და ნურც დაეჭვდება¹.
... Τῷ δὲ Σῆμ ὑπέπεσεν ὁ
κλῆρος πρὸς πλάτος, ἢ Παλαισ-
τίνη καὶ Φοινίκη καὶ Κοίλη, Κομ-
μαγηνή, Κιλικία, Καππαδοκία,
Γαλατία, Παφλαγονία, Θράκη,
Εὐρώπη, Ῥοδόπη, Λαζία, Ἰβη-
ρία, Κασπία, Καρδυσία ἄχρι τῆς
Μηδίας πρὸς βορρᾶν. Ἐντεσθὲν
οὗτος ὁ κλῆρος διορίζει τὸν Ἰάφεθ
τὰ πρὸς βορρᾶν (Κατὰ ἀιρέσεων,
წიგნი II, § 66: Migne PG 42;
SC I, 710).

საერთო ტომები, მეოტელები,
სკვითები, ტავრები, თრაკი-
ელები, ბასტერნები, ილირიე-
ლები... თუ კი სადმე შეგხვდე-
ბათ ტომის ან კუნძულის სახე-
ლი ორჯერ ჩართული, ჯერ ერთ
ნაწილში და კვლავ მეორის ნა-
წილში საერთო სახელებზე, ან
დროთა ვითარებაში მომხდარა
გადასახლების გამო ან ქამის

ხოლო სემს წილად ხვდა სივრ-
ცით პალესტინა, ფინიკია და
კვლი-სირია, კომაგენე, კილიკია,
კაპადოკია, გალატია, პაფლაგო-
ნია, თრაკია, ევროპა, როდოპე,
ლაზია, იბერია, კასპია,
კარდია ვიღრე მიდიამდე ჩრდი-
ლოეთით. აქედან ეს ნაწილი
სახელებს იათეთის სამფლობე-
ლოს ჩრდილოეთით.

ლაზები. იბერები. ჯიქები.

III, 10. Ἐν μὲν τῇ Μηδίᾳ
ἕξ αἰρέσεις πάλιν λέγονται εἶναι
διάφοροι, ἐν δὲ τῇ Αἰθιοπίδι ὄσαι,
παρὰ Πέρσας τε, ἢ ἐν τῇ Παρ-
θίᾳ ἢ Ἐλαμίτιδι, ἢ Κασπία,
ἢ Γερμανῶν χώρα, ἢ Σαρματία
ἢ ὀπάσαι ἐν τοῖς Δακτύσιον, ἢ
παρὰ Ζιχχοῖς καὶ Ἀμαζόσι.

III, 10. ამბობენ, კიდევ, რომ
მიდიაში ექვსი სხვადასხვა სახის
მწვალელობაა, ხოლო რამდე-
ნია ეთიოპიაში, სპარსელებში,
ან პართიაში და ელამიტულში,
ან კასპიაში, გერმანელთა
ქვეყანაში, ან სარმატიაში, ან
რამდენია დავნილებში, ან ჯი-

¹ ამ ნაწილში კუთვნილება უნდა მივაქციოთ ორჯერ მოხსენიებულ
ტომს: *Ψαλλίται*. აკად. ნ. მარო ფიქრობს, რომ აქ უნდა იგულისხმებოდნენ
„ა-ფსილები“.

Λαζοῖς τε καὶ Ἰβηρσι καὶ
Βοσπορηνοῖς, ἢ Γηλοῖς, ἢ Σηροῖς,
ἢ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι νόμων τε
διαφοραὶ καὶ φιλοσοφιῶν καὶ αἰρέ-
σεων καὶ διαφορῶν ἄμετρον πλη-
θος (Κατὰ αἰρέσεων, წიგნი III:
Migne PG 42; SC I, 710).

ქებში და ამორძალებში,
ლაზებში, იბერებში და
ბოსფოროლებში, ან გელებში,
ან სერებში, ან სხვა ტომებში.
რამდენია განსხვავება კანონებში,
ფილოსოფიებში და მწვალებლო-
ბებში, — უზომო რაოდენობაა
განსხვავებათა.

თვალი იასპისი იბერთა ქვეყანაში

(„ათორმეტთა თუალთათჳს“)

ბერძნული ტექსტი: აღდგენილი

ძველი ლათინური ვერსია

Λίθος ἰασπισ. Οὗτός ἐστι τῷ
εἶδει σμαραγδίζων, παρὰ δὲ τὰ
χείλη τοῦ Θερμῶδοντος ποταμοῦ
εὐρίσκεται, καὶ περὶ Ἀμαθούντα,
οὐ τοὺς ἐν Κύπρῳ. Ἄλλ' ἐστι
γένος πολὺ καλούμενον Ἀμαθού-
σιον. Τὸ εἶδος δὲ τοιόνδε ἐστὶ
τοῦ λίθου.

Κατὰ τὴν σμάραγδόν ἐστι
χλωρίζουσα, ἀλλὰ ἀμβλυτέρα καὶ
ἀμαυροτέρα. Καὶ ἔνδοθεν χλωρὸν
ἔχει τὸ σῶμα, ἔοικυῖα ἰῶ χαλκοῦ,
ἔχοντι φλέβας τετραστίχους· ὡς
δὲ τοῦτο ἠκούσαμεν εἶναι φαντα-
σίας, ὡς οἱ μυθολόγοι λέγουσιν.

Ἄλλη δὲ ἐστὶ γλαυκοτέρα
θαλάσσης, βαθυτέρα τῷ ἀνθι καὶ
τῇ βαφῇ. Ἄλλη δὲ ἐν τοῖς σπη-
λαίοις, ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰδῆς ἐν
τῇ Φρυγίᾳ, ὁμοιάζουσα τῇ ἀπὸ
τοῦ αἵματος κόχλου, διαυγεστέρα
μᾶλλον, ὥσπερ οἴνω ὁμοιάζουσα,
ἢ ἀμεθύστου ξανθοτέρα. Οὐ γάρ

Iaspis est lapis velut speciem
smaragdi referens, qui apud
ostia Thermodontis fluminis in-
venitur et apud Amathunta,
non quae in Cypro est: sed
naturaliter Amathusiorum gene-
ratio multiplex habetur. Hic
vero lapis hanc habet speciem:

Sub smaragdo est intervires-
cens, sed obtusior et obscurior,
interiusque corpus habet viride
ad instar aeruginis aeris. Delec-
tantur autem phantasiae, id est
speculationes, huic insidere, si-
cut asserunt, qui fabulosa com-
memorant.

Est et alia iaspis albidior,
quam mare; flore vero tinctu-
raque pressior; alia vero in
speluncis Idae montis, qui est
in Phrygia, reperitur similis
sanguini cochleae, sed lucidior
magis et veluti similior vino
et amethysto rubicundior; non

ἐστὶ μίαν χροιάς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς
δυνάμεως.

Ἄλλ' ἢ μὲν ἔστι χαυνοτέρα
καὶ λευκοτέρα, οὔτε πάνυ στίλ-
βουσα. οὔτε πάλιν ἀπόδέουσα.
ἄλλη δὲ κρυστάλλου ὕδατι ὁμοία.
Λέγεται δὲ ὑπὸ τῶν μυθοποιῶν
ἄκος εἶναι φαντασιῶν. Εὐρέθη
δὲ παρὰ Ἱβηρσι καὶ ποιμῆσιν
Ἰρκανῶν τοῖς κατὰ τὴν Κασπί-
αν γῆν.

remedium. Repertum est autem ab Hiberis et pastoribus Hyrcanorum, qui circa Caspium solum lacumque consistunt.

Ἄλλη δὲ ἰασπὶς, οὐ πάνυ
λάμπουσα, χλωρά, ἣτις ἔχει γραμ-
μὰς μέσας.

Καὶ ἄλλος ἰασπὶς ὁ παλαι-
ὸς λελούμενος, ὁμοῖος ἢ χιόνι,
ἢ ἀφρῶ θαλάσσης. Τοῦτό φασι
οἱ μυθοποιοὶ τοὺς θῆρας τοὺς ἐν
ἀγρῶ φοβεῖσθαι, καὶ τὰ φάσματα
(PG 43, 297).
fabulosa referunt, bestiae in agro metuunt, aliaque portenta
(PG 43, 334—335).

enim sunt unius coloris, eius-
demque potentiae.

Sed alia quidem rarior est et
albidior, quam aer fumi nimis
effulgens nec impar, item cae-
ruleae vibrationis, veluti si
tempore hiemis de terra vapor
aut nebula austro desinente
consurgat; alia, quae glaciei
similis est, ab his, qui fabulosa
fingunt, phantasiis dicitur esse

Est et alter iaspis. qui voca-
tur oppalius, similis nivibus,
aut spumis maris.

Aut veluti si sanguis lacti
miscetur, ut Massagetae potare
sunt soliti: hunc ut aiunt, qui

ძველ ქართულ თარგმანში:

თუალი იასპინი. იასპინი თუალი არს და ხილვაჲ მისი ნსგავს
არს ზმურისა, და იპოვების პირისპირ მახლობელად თერმაცონდოს
(Θερμάκοντος) მდინარესა და მახლობელად იამანთისა, არა რო-
მელი იგი კვპროს არს. რამეთუ ბუნებით მრავალ არს რომელსა
იგი ჰრქვან ამათსიონ.

რომლისა ხილვაჲ მის მწუანის ფერ არს, ვითარცა ზმური-
საჲ. ხოლო მცირედ ოდენ ბნობის სახც არს. და შინაგამო ფერსა
მწუანისასა გამოუტევებნ პილენძის სახედ, და განშუენდიან მით,
რომელთა ჰნებავნ შემკობაჲ თავთა თვსთაჲ, ვითარცა. ზლაპართა
მათ შინა ითქუმის.

არს სხუაცა თუალ უწითლეს წყალთა. მათ ზღვსათა, ნომ-
რუმც უფროეს ყუავილთა.

არს სხუაცა თუალ, რომელი იხილვების ქუაბთა შინა მათათა მათ სიდესიადსთა, რომელ არს ფრვგიას. არს ფერი მისი სისხლისაჲ, და ვითარცა მარგალიტისა ძირისა ფერი უნათლმს არს, და ვითარცა ღვინის; ფერ ჰგავს ამეთვსტოსა თუალსა, და უმწითურმ არს. და არა ერთ ფერ და არცა ერთ ძალ.

«და სხუა არს, რომელი უნათლმს არს და მსგავს ალისა, და კუამლისა უსპეტაკმს და უბრწყინვალმსლა. და რომელნიმე ზღაპართაგან იტყვან, ვითარმედ თუალი საცნაურ რაჲმე ყვიან. და იპოვების ესე საზღვართა ქართლისათა, და გორგანეთს, და ქუეყანასა მას კასპთა სადა არიან ნათესავნი.

«სხუა არს მერმე იასპინი არა დიდად ბრწყინვალმ და მწუანის ფერ. და ნაწევარნი არიედ შიდა თუალსა მას.

«და მერმე სხუაცა არს იასპინი, რომელსა ჰრქვან უბავლიოს (oppalium). მსგავს არს თოვლისა¹ და პერულსა ზღვასა. და ვითარმცა ვინმე შეჭრთო სისხლი სძესა და ვითარცა სუმენ მასქათნი (Μαθαყέται)... (ბლეჯის გამოც. გვ. 14—15).

ხელთ გვქონდა შემდეგი გამოცემები და გამოკვლევები:

Epiphanius... opera quae reperiri potuerunt omnia: Migne PG 41—43.

Латышев, Сведения, I (СПБ 1900), 707—713.

Epiphanius, De Gemmis. The Old Georgian Version and the Fragments of the Armenian Version, by Robert Blake and Henri de Vis. London 1934.

გ. დეეტერსი, რეცენზია რ. ბლეჯის მიერ გამოცემულ შრომაზე Epiphanius, De Gemmis: ZDMG 90 (1936), გვ. 209—220.

М. Джанашвили, Драгоценные камни, их названия и свойства: СМОНПК XXIV 1898, 1—72.

რ. ბლაჰშტადნერის გერმანული თარგმანი ეპიფანეს შრომისა «თუალთა»: Jahrbuch der Oesterreichischen Leogesellschaft. Wien 1930, გვ. 233—270.

Н. Марр: Виз. Врем. IX (1902), 466—470. (რეცენზია მ. ჯანაშვილის გამოცემაზე).

ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი: თბ. უნ. მოამბე III (1923), 178—185.

¹ ბლეჯის გამოცემაში სწერია: თუალისა.

თემისტიოსი

თემისტიოსი (Θεμιστιος), გამოჩენილი ფილოსოფოსი და რიტორი IV საუკუნისა, დაიბადა 317 წელს პაფლაგონიაში, ქალაქ აბონუტეიქოსში (Abouuteichos; მერმინდელი Ionopolis, ეხლანდელი Ineboli, წარმართულ ოჯახში (მამა მისი ევგენი იყო ფილოსოფიის მასწავლებელი კონსტანტინეპოლში); გრამატიკული განათლება მან მიიღო ჰიეროკლესთან, ხოლო რიტორიკული — ერთგამოჩენილ მასწავლებელთან პონტოს ნაპირს მდებარე ქალაქში, ფოთის მახლობლად (აქვე უსწავლია რიტორიკა მის მამასაც)¹; შემდეგ მას თავისი განათლება გაუგრძელებია კონსტანტინეპოლში და ფილოსოფია უსწავლია თავის მამასთან. კონსტანტინეპოლშივე დაიწყო მან პედაგოგიური მოღვაწეობა 345 წელს.

350 წლიდან თემისტიოსი ახლო კავშირშია ხელისუფლების წარმომადგენლებთან: ჯერ კონსტანტინესთან, შემდეგ იულიანესთან, იოვიანესთან, ვალენტისთან და თეოდოსისთან. ყველანი დიდ ანგარიშს უწევდნენ მას და აჯილდოვებდნენ როგორც საპატიო წოდებებით, ისე მაღალი თანამდებობებით. ასე, 355 წელს კონსტანტინე დანიშნა ის სენატორად, 358/359 წელს იგი იყო პროკონსულად, 377/378 წელს — ელჩად რომში, 383—384 წლებში — ქალაქის პრეფექტად კონსტანტინეპოლში და სხვ.

მაგრამ ამ კეისრებს შორის განსაკუთრებით მეგობრული იყო თემისტიოსის ურთიერთობა იულიანესთან. ეს გასაგებიცაა: თემისტიოსი ბოლომდე წარმართი დარჩა თავისი მსოფლმხედველობით, თავისი ფილოსოფიით, თავისი რწმენით და, თუმცა მას როგორც სახელმწიფო მოღვაწეს მისი თანამდებობა ავალებდა, მაგალითად, კონსტანტინის დროს, ლოიალური ყოფილიყო და ამიტომაც იგი თა-

¹ რომელი იყო ეს ქალაქი, ზუსტად არ ვიცით. O. Seeck (Briefe des Libanios 292) ფიქრობს, რომ ეს სინოპი იყო. მაგრამ თვით თემისტიოსის განსაზღვრა ამ ქალაქისა *πλησιον Φάσιδος* („ფაზისის მახლობლად“) და მის მიერვე დაკავშირება ამ ადგილისა არგონავტების ლაშქრობასთან (იხ. ქვემოთ or. XXVII) შეუძლებლად ხდის აქ სინოპი ვიგულისხმობთ. Christ-Schmid-Stählin-ი და F. Wilhelm-ი არ ეთანხმებიან ო. ზეესს: პირველნი (Gesch. d. gr. L.⁵ 815) პირდაპირ სწერენ, რომ ეს სკოლა რიტორიკისა „კოლხების ქვეყანაში“ იყო, ხოლო ვილჰელმი კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ აქ მხოლოდ ფოთი შეიძლება იგულისხმებოდეს.

ვის სიტყვებში არაფერს ამბობდა — არც კარგს, არც ავს — ქრისტიანულ მოვლენებზე, მაგრამ იულიანეს, როგორც წარმართული მსოფლმხედველობის წარმომადგენლის, ასვლას ტახტზე ის სიხარულით მიესალმა.

388 წლის შემდეგ თემისტოისის კვალი არსად ჩანს. 388—393 წლებში კონსტანტინეპოლში გამოგზავნილი მრავალი წერილია ლიბანიოსისა, მაგრამ თემისტოისის ხსენება იქ არსად არის. ჩანს, თემისტოისი ცოცხალი აღარ არის. თემისტოისის აყვავების ხანა ეკუთვნის ვალენტის მეფობის წლებს.

როგორც ფილოსოფოსი, თემისტოისი მოგვიანო პერიპატოელთა ჯგუფს ეკუთვნის. მისივე სიტყვებით, არისტოტელე მან გაიხადა თავისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ხელმძღვანელად. მართალია, ის არისტოტელეს მოძღვრებას უკავშირებდა პლატონისასაც და ერთ შემთხვევაში პლატონს უპირატესობასაც კი ანიჭებს, მაგრამ, Stegemann-ის აზრით (RE II, X, 1648), ის ნეო-პლატონიკოსთა რიცხვს არ მიეკუთვნება; ასეთად თვლიან მას: Goldzieher: Kultur d. G. I, 5²; Geffcken, Ausgang 168; Lübker Reall.⁸ 1031. თემისტოისის მოძღვრების დედააზრია: ფილოსოფიამ თავისი თავი აუდიტორიაში კი არ უნდა დამარხოს, არამედ თავისი მოძღვრება პრაქტიკულ ცხოვრებაში უნდა გაიტანოს და საზოგადოებრიობაზე გავლენა მოახდინოს (ἐργάζεσθαι ἀρετήν). ამიტომ ის მთავარ ყურადღებას აქცევს ეთიკას, ხალხო ლოგიკას და ფიზიკას მისთვის პროპედევტიკული მნიშვნელობა აქვს.

თემისტოისი როგორც ორატორი. თემისტოისის სიტყვებს ფოტიუსი უწოდებს *λογοὶ πολιτικοί* და უჩვენებს 36 სიტყვას, მაგრამ ამ სიტყვებს შორის 13 სრულიად არ ეხება პოლიტიკურ ცხოვრებას.

Oratio XI¹

Καὶ² τὴν περὶ ταῦτα διακρι- ჩვენ ვხედავთ, რომ მეფე ამ-
σιν οὐκ ἐπὶ τῶν ἰσίων μόνον ἔρῳ- გვარ განსხვავებას ამჟღავნებს

¹ ეს სიტყვა თემისტოისმა წარმოთქვა კონსტანტინეპოლში, სენატში; ვალენტის თანადასწრებით, 373 წელს. ამ სიტყვაში ის ქებას ასხამს აფგუსტის განსაკუთრებულ სიკეთეს, მწერლობის სიყვარულს, ჰუმანურობას, შემდეგ მის საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ საქმიანობას.

² ბერძნული ტექსტი მოგვყავს დინდორფის გამოცემით: *Themistii orationes ex codice Mediolanensi emendatae a Guilelmo Dindorfio* (Lipsiae 1832).

μεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν ἐπιδεικνύμενον τὸν βασιλέα. Ἐπεὶ διὰ τῆς Σχυσθαις μὲν ξυγχωρεῖ τὴν εἰρήνην, Περσῶν δὲ ἔφαιρειται; βάρβαρα μὲν γὰρ τὰ φῦλα ἄμφω καὶ οὐκ εὐμενῆ τῆ Ῥωμαίων ἀρχῆ. ἀλλὰ τὸ μὲν θυμῶδες τε καὶ ἀνόητον, τὸ δὲ ἐπίβουλόν τε καὶ δολερόν· ὥστε τὸ μὲν καταπλήξας καὶ νοσητέσας ἔχει ἀκολουθοῦν ἑαυτῷ, ὥσπερ τὸν θυμὸν φησιν ὁ Πλάτων λόγῳ νοσητέσαντι ἔπεσθαι σύμμαχον, τὸ δὲ ἀνάγκη ἔκτεμεῖν ἢ ἐπικόψαι, εἰ μέλλοι μὴ διανοχλήσειν. Καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ ἀγαθὸς κυνηγέτης οὐκ εὐθύς ὀρμαῖ ἐπὶ τὸ θηρίον, ἀλλ' ἰχνηλατήσας ἔνθεν καὶ ἔνθεν καὶ τὰς κύννας παρορμήσας καὶ τοὺς θηρευτὰς διεγείρας καὶ τὰς στάλικας εὐτρεπίσας καὶ τὰ δίκτυα, ἵνα ἂν μὴ ἔν τῆ θήρᾳ αὐτῆ εἰς τὴν παρασκευῆν τῆς θήρας ταλαιπωροῖτο. Καὶ οἱ μὲν στρατηγοὶ οὕτω χωρὶς περιστάντες ὁ μὲν τοῦ Καυκάσου ἀποπειράται. ὁ δὲ Ἄλβανῶν καὶ Ἰβήρων, ὁ δὲ ἀνασώζεται Ἀρμενίους, αὐτὸς δὲ τῷ Εὐφράτῃ ἐφορμαῖ καὶ τῷ Τίγρητι (ed. Dindorfii 176, 32—177, 18).

შემო ცალკალკე, რომ ერთი ცდილობს ხელთ იგდოს კავკასია, მეორე აღბანელებს და იბერიელებს ებრძვის, სხვა კიდევ არმენიელებს იცავს, თვითონ [მეფე] კი მიემართება ეფრატისა და ტიგროსისაკენ.

არა მარტო კერძო საქმეებში, არამედ საზოგადო საქმეებშიც. აბა, რატომ ანიჭებს ის სკვითებს მშვიდობას, ხოლო სპარსელებს ართმევს? ხომ ბარბაროსულია ორივე ეს ტომი და არა კეთილად განწყობილი რომაელთა ძალაუფლების მიმართ. მაგრამ ის (სკვითი) ფიცხი და უგუნურიცა, ეს კი (სპარსელი) მოღალატე და ვერაგი, ასე რომ იმას თავზარს სცემს და სტუქსავს და ამ გზით აიძულებს დაიმორჩილოს (სწორედ ისე, როგორც პლატონი ამბობს, რომ სიფიცხე დამტუქსავი სიტყვით მოკავშირედ უნდა გაიხადო), ხოლო მეორე აუცილებლად უნდა მოსპო და მოკვეთო, რომ ძალიან თავი არ მოგაბეზროს. ამიტომ როგორც კარგი მონადირე ერთბაშად კი არ ეცემა ნადირს, არამედ კვალს გამოიძიებს იქიდან და აქედან ძაღლებს მიუხეცს, მეძებრებს გააფხიზლებს, პალოებსა და ბადეებს დააგებს და გაშლის, რომ თვით ნადირობის დროს არ იწვალოს სამონადირო მზადებისათვის. ასევე სარდლები იმნაირად დგანან გარ-

შემო ცალკალკე, რომ ერთი ცდილობს ხელთ იგდოს კავკასია, მეორე აღბანელებს და იბერიელებს ებრძვის, სხვა კიდევ არმენიელებს იცავს, თვითონ [მეფე] კი მიემართება ეფრატისა და ტიგროსისაკენ.

Oratio XVI¹

იბერები ბიზანტიის ჯარში

Μετὰ γὰρ τὴν ἀδιήγητον τῶν ἐπὶ Ἰστρῷ κακῶν ἰλιάδα καὶ τῆς ἀτόπου φλογὸς τὴν ἐπιδρομήν, οὐπω βασιλέως Ῥωμαίων πράγμασιν ἐφεστηκότος, ἀνηρπασμένων μὲν Θρακῶν, ἀνηρπασμένων δὲ Ἰλλυριῶν, στρατοπέδων δὲ βλοκλήρων ἀφανισθέντων ἄσπερ σιῶς, οὐκ ἀντισχόντων δὲ οὐκ ἐρῶν ἀδιαβάτων, οὐ ποταμῶν ἀπεράτων, οὐ δυσχωριῶν ἀδιοδεύτων, ἀλλὰ καὶ συνελθούσης ἐπὶ τοὺς βαρβάρους τὰ τελευταῖα σχεδὸν ἀπάτης γῆς καὶ θιאלάτης καὶ περιστάντων αὐτοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν Κελτῶν, Ἀσσυρίων, Ἀρμενίων, Λιβύων, Ἰβήρων, ὅσοι Ῥωμαίων προβέβληται ἐξ ἐσχάτων εἰς ἔσχατα γῆς (SC I 693).

შემოერთებენ ყოველი მხრიდან ნიელები, ლიბიელები, იბერები², რომლებიც რომაელებს წინ მიუძღვიან ამ ქვეყნის კიდით-კიდემდე.

ისტროსზე მომხდარ უბედურებათა ენით უთქმელი ილიადის შემდეგ და არაჩვეულებრივი ცეცხლის მოღების შემდეგ, როდესაც მეფე ჯერ კიდევ არ იდგა რომაელთა საქმეების სათავეში რაოდესაც დარბეულ იქმნენ თრაკიელები, დარბეულ იქმნენ ილირიელები, აჩრდილივით გაქრნენ მთელი სამხედრო ბანაკები, წინააღმდეგობას ვერ უწევდნენ ვერც ძნელ-გადასასვლელი მთები, ვერც ძნელად გადასაცურნი მდინარეები, ვერც გაუვალი ჭანჭრობები, — [მიუხედავად ამისა] მაინც ბოლოსდაბოლოს თითქმის მთელი ზღვა და ხმელეთი შეერთდა ბარბაროსების წინააღმდეგ და იმათ გარკეტები, ასირიელები, არმენიელები, ასირიელები, რომლებიც რომაელებს

იბერთა და ალხანთა საზღვრები

... Διέβαινον μὲν στρατηγὸς Ῥωμαίων πύλας Κοσπίας, ἐξήλασνον δὲ Ἀλανοὺς ἐξ Ἀρμενίας, ἔταττον δὲ Ἰβηροὺς ἕρπους καὶ Ἀλβανοὺς (SC I, 697).

რომაელთა სარდლებმა გაიარეს კოსპიის კარები, გააძვეეს არმენიიდან ალანები და საზღვრები დაუწესეს იბერებს და ალანებს.

¹ ეს სიტყვა მიმართულია თეოდოსისადმი. იხ. XV სიტყვა.

² იბერთა სამხედრო ერთეულების არსებობის შესახებ ბიზანტიის ჯარში იხ. ქვემოთ Notitia dignitatum.

ეგსტათი ანტიოქელი

(ca. 280—360)

ეგსტათი დაიბადა პამფილიის ქალაქ სიდში, იყო ეპისკოპოსად ქალაქ ბეროიაში (სირია), შემდეგ ანტიოქიის ეპისკოპოსად იქნა არჩეული (დაახლ. 324 წლიდან). ნიკეის მსოფლიო კრებაზე იბრძოდა არიანოზელთა წინააღმდეგ, ხოლო 330 წელს ანტიოქიის არიანოზულმა კრებამ იგი გადააყენა; კონსტანტინე კეისარმა იგი გადაასახლა თრაკიაში. გარდაიცვალა 360 წელს.

მეტი წილი მისი შრომებისა დაკარგულია. სრულად მოღწეულა მხოლოდ „ორიგენეს წინააღმდეგ, განკუთვნილია მუცლით-მეზლაპრის შესაცნობად“ (Κατὰ Ὀριγένης διακυστικῆς εἰς τὸ τῆς ἐγγυστικῆς φάσηριμα). ფრაგმენტები არის მოღწეული ეგსტათის დოგმატიკური თხზულებისა „არიანოზელთა წინააღმდეგ“ (რომელიც 8 წიგნისაგან შედგებოდა), ტრაქტატისა „სულისათვის“ და მისი ზოგიერთი ეგზეგეტიკური შრომისა.

1912 წელს ჰიერ. ნიკანორმა გამოაქვეყნა მოსკოვის ხელნაწერების მიხედვით ეგსტათის ორი შრომა: Περὶ τῆς Μετὰ Χριστὸν καὶ Ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰωσήφ λέγου, რომელთაგან მეორე მანამდე მხოლოდ ლათინურ თარგმანში იყო ცნობილი¹.

ეგსტათის სახელით მოღწეულია რამდენიმე შრომა, რომლებიც მას არ ეკუთვნის. ერთი მათგანია „ექვსთა დღეთას განმარტება“, რომელიც თავისთავადაც IV საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა იყოს დაწერილი; ასევე ეგსტათის არ ეკუთვნის „ჰომილია ლაზარეს, მარიამის და მართასთვის“.

ეგსტათის თხზულებათაგან ქართულად გადმოუთარგმნიათ „ჰომილია ლაზარეს, მარიამის და მართასთვის“: «თქუმული ოდეს იგი ჯდა იესუ სერსა მას და ლაზარე იყო თანამეინაქედ, რომელი იგი აღადგინა. დათა მისთა მარიამის და მართასთვის»².

¹ იხ. ЖМНПр 37 (1912 წ. თებერვალი), გვ. 100—104; ВЗ 21 (1912), გვ. 603.

² კ. კეკელიძე, ეტიუდები... ტ. V, გვ. 44.

ვესტათი ანტიოქელის შრომები პირველად გამოსცა XVII საუკუნის ცნობილმა ფილოლოგმა Leo Allatius-მა (Lyon 1629), რომელმაც დაწვრილებითი სქოლიოებიც დაურთო. ვადმობეჭდილია Migne PG, ტ. 18, 609—1066¹.

ქართველი ტომები: თეობელები, მესხები

Ἐγένοντο οὖν τῷ Νῶε τρεῖς υἱοί, Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ· ἀπὸ Ἰάφρου καὶ Ἄμμαιον τῶν ἄρξάμενοι ἠκίθησαν καὶ προήλθον ἐπὶ μὲν τῆς Ἀσίας ἄχρι ποταμοῦ Τανάϊδος, ἐπὶ δὲ τῆς Εὐρώπης ἄχρι Γαδείρων. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Γαμέρ, ὅστις Γαμαρεῖς, τοὺς νῦν Γαλάτας, συνέστησεν. Ἄγων Μαγῶν, τοὺς νῦν Μαγάρων... Ὁβὲλ Θεοβέλου², τοὺς νῦν Ἰβηρας· Ὁσὸχ Μεσσηγιάνους³, τοὺς νῦν

ნოეს ჰყავდა სამი ვაჟი: სემი, ქამი და იაფეთი; ისინი დასახლდნენ დაწყებული ტავრისა და ამანის მთებიდან და მივიდნენ აზიაში მდინარე ტანაისამდე, ხოლო ევროპაში ვიდრე ლადირთამდე. [მათი შთამომავალნი] არიან ესენი: გამერი, რომლისაგან წარმოიშვნენ გამარელნი, რომელთაც ამჟამად გალატები ეწოდებათ; აგოდი, რომლისაგან არიან მაგოდები, რომელთაც

¹ W. Christ's, *Geschichte der griechischen Literatur* II, 2, 1199—1200.

² იოსებ ფლავიოსი წერს: *Κατοικίξει δὲ καὶ Θεοβήλους Θόβηλος, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας καλοῦνται* (ეთობელმა დააფუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებათ). ფლავიოსის ეს ადგილი მოჰყავს ლეო ალატიუსს და თან დასძენა: *Populi namque Iberorum erant in Asia nationi Chalybum vicina, ibique venas metallicas perscrutabantur. Nam et Ezechiel collocat Thubal in septentrionem* (იბერთა ხალხები აზიაში იყვნენ ხალიბთა ტომის მეზობლად და იქვე ლითონის საბადოებს ამუშავებდნენ. ეზეკიელიც ზრდილოეთით ათავსებს თუბალს). იხ. PG 18, 997.

³ იოსებ ფლავიოსს უწერია: *Καὶ Μεσσηγίαι δὲ ὑπὸ Μέσχοις κτισθέντες. Καππάδοκες μὲν γὰρ ἄρτι κέκληνται, τῆς δὲ ἀρχαίας αὐτῶν προσηγορίας σημεῖον δείκνυσται. Πόλις γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἐν καὶ νῦν Μάζακα δηλοῦσα τοῖς συστέναι δυναμένοις οὕτω ποτὲ προσηγορευθῆν τὸ ἔθνος* (მესხინები დაფუძნებული არიან მესხის მიერ. ახლახან მათ კაპადოკიელები ეწოდათ, ხოლო ძველი მათი სახელწოდების ნიშანიც ემჩნევათ. რამეთუ მათ აქვთ დღესაც ქალაქი მახაკა, რომელიც ნათელ ყოფს იმათთვის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რომ ოდესღაც ასე ეწოდებოდა ტომს) (PG 18, 998)

Καπαδόκιος („ექვთა დღეთას გან- დღეს სკვითები ეწოდებათ;... მარტება“: PG 18, 753). თბელი, რომლისაგან არიან თობელები, დღეს რომ იბერები ეწოდებათ; ოსოხი, რომლისაგან არიან მესხენები, დღევანდელი კაპადოკიელები¹.

¹ ეგსტათი ანტიოქელის ზემომოყვანილ ცნობაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: მამამთავრის სახელისაგან ნაწარმოებ ეთნიკურ სახელს ერთვის თავსართი M (Ἄγῶδ — Μαγῶδεις, Ὀσῶχ — Μεσσηναίους; აქ უფრო თანმიმდევრული იქნებოდა Ὀσῶχ — Μοσῶχ); სხვა შემთხვევაში კიდევ თავსართად გვევლინება Θ (Ὀβέλ — Θοπέλους).

„თობელის“ შესახებ ევსევი კესარიელს უწერია: Θαβέλ, ἐξ οὗ Θεταλοι, ხოლო Chronicon Alexandrinum წერს: Θοβέλ, ἐξ οὗ Μαχουακοί. მაშასადამე, ევსევის წყაროს სცოდნია, რომ თესალიელები (ე. ი. ძველი პელაზგების ტერიტორიაზე მცხოვრებნი) თობელისაგან იყვნენ წარმოშობილი.

კესარიოს ნაზიანზელი

(გარდ. 368 წ.)

კესარიოსი, გრიგოლ ნაზიანზელის უმცროსი ძმა, დაიბადა ნაზიანზში, სწავლობდა ალექსანდრიაში გეომეტრიას, ასტრონომიას და, განსაკუთრებით, მედიცინას. კესარმა კონსტანტინემისცა მას კონსტანტინეპოლის მთავარ ექიმის (ἀρχιατρὸς) თანამდებობა. კესარიოსი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მაღალწრეებში.

368 წელს მან მიიღო ახალი თანამდებობა, comes sacrarum largitionum, და ცხოვრობდა ნიკეაში, გარდაიცვალა ამავე 368 წელს.

კესარიოსის ლიტერატურული მოღვაწეობის შესახებ არავითარი ცნობა არ არის შენახული, მაგრამ მისი სახელით მოღწეულია ერთი დიალოგი, რომელშიც გამოჩენილ პირთა სხვადასხვა შეკითხვაზე (πεύσεις) გაცემულია პასუხები (ἀποκρίσεις). დღეს უკვე დამტკიცებულია, რომ ეს დიალოგი დაწერილი უნდა იყოს 395 წლის შემდეგ, მახლობელ წლებში¹.

ამაძონები

Απόκρ. ρθ'. Ἀμαζόνες δὲ ἀνδρας οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἀπαξ τὸν ἔτους, περὶ τὴν ἔαριναιήν ἰσημεριναν, ὑπερόριον γίνονται, μισγόμενοι τοῖς γεινῶσις ἀνδράσις, οἷον πανήγυριν τινα καὶ ἑορτήν τὸν καιρὸν τῆς ἔταιρείας ἡγούμενοι. Ἐξ ὧν κατὰ γαστρὸς φέρουσαι παλιθρομόσιν οἶκαδε βίαια πᾶσαι. Τῷ δὲ καιρῷ τῆς ἀποκλήσεως τὸν μὲν ἄρρενα φθείρουσι, τὸ δὲ θῆλυς ζῶσιν οὐκ

პასუხი 109. ხოლო ამაძონებს არ ჰყავთ ქმრები; ისინი მსგავსად უტყვი ცხოველებისა, წელიწადში ერთხელ, გაზაფხულის ბუნიობის დროს, საზღვარზე გადადიან და ეუღლებიან მეზობელ მამაკაცებს და ამ კავშირის დრო მიიჩნიათ რაღაც ზეიმად და დღესასწაულად. მათგან რომ დაორსულდებიან, ყველანი ერთად შინ ბრუნდებიან. რომ მოიმშობიარებენ, მამრობითს [ნა-

¹ ob. O. Seeck, Caesarius: RE III, 1302—1304.

αι και τιθηνουσιν επιμελως (PG 38, 981; SC I, 717).

ყოფს] სპობენ, მდედრობითს კი ცოცხალს სტოვებენ და მზრუნველობით უვლიან¹.

პონტოს ქვეყნები

Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματία καὶ ἐν Σκυθία καὶ πᾶσιν ἐν τοῖς ἕξωτικοῖς μέρεσι τοῦ Πόντου ἕθνεσιν οὐχ οἷόν τε εὐρεῖν κολληβιστήν, ἢ πλάστην, ἢ ζαγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ φωνασκόν, οὐκ ὑποκριτὴν ποιημάτων, ἄς παρ' ἡμῖν (PG 38, 984; SC I, 717).

ზემო სარმატიაში და სკვითიაში და ყველა იმ ტომებთან, რომელნიც პონტოს გარეთა მხარეებში ცხოვრობენ, — ვერსად ვერ ნახავ ვერც ზარაფს, ვერც მოქანდაკეს ან მხატვარს, ვერც ხუროთმოძღვარს, ვერც აშულსა და მსახიობს, როგორც ეს ჩვენშია².

¹ იგივე ცნობა, ოდნავ განსხვავებული სიტყვიერი გამოთქმებით, მეორედმა ევსევი კესარიელის ნაშრომში Praeparatio evangelica. იხ. ზემოთ გვ. 28.

² ეს ნაწყვეტიც იმეორებს ევსევი კესარიელის ნაშრომში (Praeparatio evangelica) გადმოცემულ ცნობას; განსხვავებაა ზოგიერთ გამოთქმაში: ა) ἐν ἕξωτικοῖς μέρεσι — ἐξ ἀρκטיκῶν μερῶν, ბ) κολληβίστην — τραπεζίτην, არის სხვა განსხვავებაც (იხ. ზემოთ გვ. 29).

ეპიფანე კვიპრელი

(ca. 314—403)

ეპიფანე დაიბადა 314 წლის მახლობელ ხანებში პალესტინაში (ელევთეროპოლის რაიონში). ახალგაზრდობა გაატარა ეგვიპტეში. რამდენიმე წლის შემდეგ დაბრუნდა პალესტინაში და ელევთეროპოლში დააარსა მონასტერი, რომლის წინამძღვარი თვითონვე იყო. 367 წელს ის აირჩიეს ქალაქ კონსტანციის (ძველად სალამინი, კუნძულ კვიპროსზე) ეპისკოპოსად და ამ თანამდებობაზე იყო სიკვდილამდე, 403 წლამდე.

ეპიფანეს სამქადაგებლო და სალიტურატურო მოღვაწეობა მიზნად ისახავდა, უმთავრესად, ყოველგვარ მწვალებლურ მიმდინარეობასთან ბრძოლას. ამ ბრძოლას ასახავს მისი მთავარი შრომა *Κατὰ αἱρέσεων* („მწვალებლობათა წინააღმდეგ“) ანუ *Πανάρσιον* (panarium „პურის კალათი“)¹, რომელიც 374—377 წლებშია დაწერილი, სამ წიგნად, და შეიცავს 80 სხვადასხვა მოძღვრების განხილვას.

შრომა *Ἀγασπαις* („ლუხით დამაგრებული“) შეიცავს მოძღვრებას სამებაზე: დაწერილია 374 წელს.

ნაწილობრივ არის მოღწეული ტრაქტატი „საზომთათვის დასაწყაულთა“ (*Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν*), სადაც ლაპარაკია ბიბლიურ საზომებზე და წონის ერთეულებზე.

დიდი კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობისაა ეპიფანეს შრომა „თუალთათვის“ (*Περὶ τῶν δόδεκα λήθων τῶν ὅντων ἐν τοῖς στοισμοῖς τῶν Ἁεράων* („იმ თორმეტი ძვირფასი თვალის შესახებ, რომლებიც აარონის სამოსლის გულმკერდზე იყო“). დაწერილია 394 წლის წინა ხანებში და შეიცავს თორმეტი ძვირფასი ქვის დამათ თვისებათა აღწერას, განსაკუთრებით, მათ სამკურნალო თვისებათა ჩამოთვლას. ამ შრომის ბერძნული ტექსტი ფრაგმენტულად არის მოღწეული. სრულად არის მოღწეული ლათინური, თარგმანი და აგრეთვე ქართული რედაქცია.

¹ *Πανάρσιον κατὰ πασῶν αἱρέσεων* „კალათი [წამლებით] ყოველგვარი მწვალებლობის წინააღმდეგ“.

ეპიფანე კვიპრელს ეკუთვნის აგრეთვე რამდენიმე ქადაგება და საღვთისმეტყველო ტრაქტატი.

ძველქართულად მოღწეულია ეპიფანეს ათი შრომის თარგმანი¹, მათ შორის:

- ა) ათორმეტთა თუალთათჳს,
- ბ) საზომთათჳს და საწყაულთა,
- გ) თარგმანებაჲ დაეითის ფსალმუნებისაჲ.

«ათორმეტთა თუალთათჳს» მოღწეულია ორი რედაქციით: მოკლე რედაქციით და ვრცელით. ვრცელი რედაქცია მხოლოდ ლათინურად არის შენახული. ქართულ თარგმანშიც ვრცელი რედაქციაა, მაგრამ არა სიტყვა-სიტყვით: პირველ ნაწილში ის ლათინურ თარგმანს მისდევს, ხოლო მეორე განსაკუთრებულ რედაქციას წარმოადგენს. დაკარგული ბერძნული დედანი ქართული თარგმანით უფრო უნდა იყოს შემონახული².

«საზომთათჳს და საწყაულთა», საზოგადოდ, ნაკლულეგნად არის მოღწეული, ხოლო რაც შეეხება ძველქართულ ვარიანტს, ის მხოლოდ ეპიფანე კვიპრელის შრომის რამდენსამე თავს შეიცავს: ეს თავები შეტანილია VII საუკუნეში უცნობი ავტორის მიერ შედგენილ „სასწავლო წიგნში“, რომელიც მთლიანად ეპიფანეს შრომის (Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν) თარგმანს კი არ წარმოადგენს, არამედ სხვადასხვა ავტორთა (ეპიფანე კვიპრელი, დიონისე თრაკიელი და სხვ.) შრომებიდან ამოღებული თავების კრებულია³.

ქართველი ტომები

Τοῦ οὖν Σῆμ γίνονται παῖ-
δες καὶ παῖδων παῖδες καὶ ἕως
ἕτε διεμερίσθησαν αἱ γλῶσσαι καὶ
εἰς τὸν διεσπαρμένον ἐν γλῶσσαις καὶ
φυλαῖς καὶ βασιλείαις. Τὰ δὲ ὀνό-
ματα αὐτῶν ἔστι τάδε: Ἑλμαῖοι,
Παίονες, Λαζοί, Κοσσεσινοί.....

სემს ეყოლა შვილები და შვილ-
თა შვილები მანამდე, სანამ გაი-
ყვნენ ენები და განიფანტნენ ენე-
ბის, მოდგმების და სამეფოების
მიხედვით. მათი სახელები შემ-
დეგია: ელიმეები, პეონები, ლა-
ზები, კოშესუები,.... სარკინო-

¹ მათი სია იხ. კ. კეკელიძე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერ-
ლობაში: ეტიუდები. V, 46—47.

² კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I (1960), გვ. 460.

³ იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი:
თბ. უნივ. მოამბე III (1923), 178—185.

Σαρακηναί, Σκύθαι, Χίονες, Γυμνο-
σοφισταί, Χαλδαίοι, Πάρθοι, Ἐν-
ταί, Κορδულიνοί¹, Μασσηνοί, Φοί-
νικες, Μαδιηναῖοι, Κομμαγηνοί,
Δαρδάνιοι, Ἐλαμσηνοί, Κεδρου-
σιοι, Ἐλαμίται, Ἀρμένιοι, Κίλι-
κες, Αἰγύπτιοι, Καππαδόκες, Φοί-
νικες, Ποντικοί, Μαρμαρί-
δοι, Βίονες, Κάρες, Χάλυβες,
Ψυλλίται. Λαζοί, Μοσσύ-
νοικοι, Ἰβηρες, Φρύγες.
ლობები, ფსილიტები, ლახები, მოსინიკები, იბე-
რები, ფრიგიელები.

Χάμ δὲ τῷ δευτέρῳ παῖδες
καὶ παίδων παῖδες τριάκοντα ὄσο
ἕως τοῦ αὐτοῦ διαμερισμοῦ τῶν
γλωσσῶν... Ψυλλίται, Μοσσύνοι-
χοι...

Ἰάφεθ δὲ τῷ τρίτῳ παῖδες
καὶ παίδων παῖδες δεκαπέντε ἕως
τοῦ αὐτοῦ διαμερισμοῦ τῶν γλωσ-
σῶν, Μῆδοι, Γαργανοί², Ἀρμένιοι,
Ἄρραιοι, Αμαζόνες, Κόλχοι,
Κορζηνοί, Βενεαγηνοί, Γαλάται,
Καππαδόκες, Γαλάται, Παφλαγό-
νες, Μαριανδηνοί, Τιβαρηνοί,
Χάλυβες, Μοσσύνοικοι
Κόλχοι, Μελασσηνοί, Σαυ-
ρομάται, Μαιῶται, Σκύθαι,
Ταυροί, Θράκες, Βαστέρνοι, Ἴλλυ-

ხები, სკვიტები, ქიონები,
გიმნოსოფისტები, ქალდევე-
ლები, პართები, ენოტები,
კორდილენები, მაშენები, ფინი-
კიელები. მადიენელები, კომაგე-
ნები, დარდანიები, ელამსინები,
კედრუსიები, ელამიტები, არმე-
ნიელები, კილიკიელები, ეგვიპ-
ტელები, კაპადოკიელები, ფინი-
კები³, პონტოელები, მარმარი-
ლები, ბიონები, კარიელები. ხა-
ლობები, მოსინიკები, იბე-

ხოლო მეორე [ვაეს], ქამს,
ჰყავდა შვილები და შვილთა
შვილები ოცდათორმეტი იმავე
ენათა-განყოფამდე... ფსილიტე-
ბი, მოსინიკები...

ხოლო, მესამე [ვაეს], იაფეთს
ჰყავდა შვილები და შვილთა შვი-
ლები თხუთმეტი ვიდრე იმავე
ენათა-განყოფამდე: მიდიელები,
გარგანები, არმენიელები, არეე-
ბი, ამაზონები, კოლები⁴,
კორხენები, ბენეაგენები, გალა-
ტელები, კაპადოკიელები, გალა-
ტელები, პაფლაგონელები, მარი-
ანდენები, ტიბარენები, ხა-
ლიბები, მოსინიკები,
კოლხები. მელასქენები,

¹ შდრ. ნავსადგური „კორდილოსი“ შავი ზღვის ნაპირას, დასავლეთ სა-
ქართველოში (იხ. გეორგიკა IV, 2, გვ. 415).

² „ფინიკიელები“ უკვე ხეშთ არიან მოხსენიებული; აქ კი რომელიღაც
მცირეაზიული ტომი უნდა იყოს.

³ *Γαργανοί* — ლატიშვეის ვარაუდით ეს ის ტომია, რომლისაგანაც წარ-
მოიშვნენ ქართველები: *utrum Georgi sint Sarmatae circa Pontum Euxi-
num, a quibus Georgiani hodie Iberi nominantur, iudicent periti.*

⁴ კოლები და მათი ქვეყანა „კოლიკე“.

ρῖοι ... εἰ που δὲ θνομα ἔθνοους ἢ νήσου ἐντέταται δισσως, ἐν κλήρω ἄλλου καὶ πάλιν ἄλλου κατὰ κοινὰ θρία, ἢ κατὰ τὰς γενομένας κατὰ καιρὸν ἀποικίας, ἢ κατὰ πρόσληψιν τοῦ Χάμου, ὅς ἐπλεονέκτησε καὶ ἔλαβε τοῦ Σήμου μέρους, μηδεὶς θαυμαζέτω ἢ ἀμφιβαλλέτω (Ἀγκυρωτός 113; SC I 707—708).

მიერ მითვისების გამომ, რომელსაც წილად ხვდა მეტი და სემის წილიც მითვისა, — ნურავის გაუკვირდება და ნურც დაექვდება¹.

... Ἐφ' δὲ Σήμου ὑπέπεσεν ὁ κληρὸς πρὸς πλάτος, ἢ Παλαιστίνην καὶ Φοινίκην καὶ Κοίλην, Κομμαγηνήν, Κιλικίαν, Καππαδοκίαν, Γαλατίαν, Παφλαγονίαν, Θράκην, Εὐρώπην, Ῥοδόπην, Λαζίαν, Ἰβηρίαν, Κασπίαν, Καρδυσίαν ἄχρι τῆς Μηθίας πρὸς βορρᾶν. Ἐντεῦθεν οὗτος ὁ κληρὸς διορίζει τὸν Ἰάφευ τὰ πρὸς βορρᾶν (Κατὰ αἰρέσεων, Ὀρθο II, § 66; Migne PG 42; SC I, 710).

სავრომატები, მეოტელები, სკვითები, ტავრები, თრაკიელები, ბასტერნები, ილირიელები... თუ კი სადმე შეგხვდებათ ტომის ან კუნძულის სახელი ორჯერ ჩართული, ჯერ ერთ ნაწილში და კვლავ მეორის ნაწილში საერთო საზღვრებზე, ან დროთა ვითარებაში მომხდარა გადასახლების გამო ან ქამის

ხოლო სემს წილად ხვდა სივრცით პალესტინა, ფინიკია და კვლი-სირია, კომაგენე, კილიკია, კაპადოკია, გალატია, პაფლაგონია, თრაკია, ევროპა, როდოპე, ლაზია, იბერია, კასპია, კარდია ვიდრე მიდიამდე ჩრდილოეთით. აქედან ეს ნაწილი საზღვრავს იაფეთის სამფლობელოს ჩრდილოეთით.

ლაზები, იბერები, ჯიქები

III, 10. Ἐν μὲν τῇ Μηθίᾳ ἕξ αἰρέσεις πάλιν λέγονται εἶναι διάφοροι, ἐν δὲ τῇ Αἰθιοπίδι ὅσαι, παρὰ Πέρταις τε, ἢ ἐν τῇ Παρθίᾳ ἢ Ἐλαμίτιδι, ἢ Κασπίᾳ, ἢ Γερμανῶν χώρα, ἢ Σαρματία ἢ ὀπόσαι ἐν ταῖς Δαρύνιαι, ἢ παρὰ Ζιχχοῖς καὶ Ἀμαζόσι,

III, 10. ამბობენ, კიდევ, რომ მიდიაში ექვსი სხვადასხვა სახის მწვალელობაა, ხოლო რამდენია ეთიოპიაში, სპარსელებში, ან პართიაში და ელამიტიდში, ან კასპიაში, გერმანელთა ქვეყანაში, ან სარმატიაში, ან რამდენია დავნიდებში, ან ჯი-

¹ ამ ნაწყვეტში ყურადღება უნდა მივაქციოთ ორჯერ მოხსენიებულ ტომს: *Ψυλλίται*. აკად. ნ. მარო ფიქრობს, რომ აქ უნდა იგულისხმებოდნენ „აფსილები“.

Λαζοῖς τε καὶ Ἰβηρσι καὶ Βοσπορηνοῖς, ἢ Γηλοῖς, ἢ Σηροῖς, ἢ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι νόμων τε διαφοραὶ καὶ φιλοσοφιῶν καὶ αἰρέσεων καὶ διαφορῶν ἄμετρον πλήθος (Κατὰ αἰρέσεων, ῾ϋοგნი III: Migne PG 42; SC I, 710).

ქებში და ამორძალებში, ლახებში, იბერებში და ბოსფორელებში, ან გელებში, ან სერებში, ან სხვა ტომებში რამდენია განსხვავება კანონებში, ფილოსოფიებში და მწვალებლობებში, — უზომო რაოდენობაა განსხვავებათა

თვალი იასპისი იბერთა ქვეყანაში

(„ათორმეტთა თუალთათჳს“)

ბერძნული ტექსტი, აღდგენილი

ძველი ლათინური ვერსია

Λίθος Ἰασπις. Οὗτός ἐστι τῷ εἶδει σμαραγδίζων, παρὰ δὲ τὰ χεῖλη τοῦ Θερμώδοντος ποταμοῦ εὐρίσκεται, καὶ περὶ Ἀμαθῦντα, οὐ τοὺς ἐν Κύπρῳ. Ἄλλ' ἔστι γένος πολὺ καλούμενον Ἀμαθούσιον. Τὸ εἶδος δὲ τοιόνδε ἐστὶ τοῦ λίθου.

Κατὰ τὴν σμάρραγδὸν ἔστι χλωρίζουσα, ἀλλὰ ἀμβλυτέρα καὶ ἀμαυροτέρα. Καὶ ἔνδοθεν χλωρὸν ἔχει τὸ σῶμα, εἰκοῦτα ἰὼ χαλκοῦ, ἔχοντι φλέβας τετραστίχους· ὡς δὲ τοῦτο ἠκούσαμεν εἶναι φαντασίας, ὡς οἱ μυθολόγοι λέγουσιν.

Ἄλλη δὲ ἐστὶ γλαυκοτέρα θαλάσσης, βαθυτέρα τῷ ἀνθεὶ καὶ τῇ βαφῇ. Ἄλλη δὲ ἐν τοῖς σπηλαίοις, ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰδῆς ἐν τῇ Φρυγίᾳ, ὁμοιάζουσα τῇ ἀπὸ τοῦ αἵματος κόχλου, διαυγεστέρα μᾶλλον, ὥσπερ οἶνω ὁμοιάζουσα, ἢ ἀμεθύστου ξανθοτέρα. Οὐ γάρ

Iaspis est lapis velut speciem smaragdi referens, qui apud ostia Thermodontis fluminis invenitur et apud Amathunta, non quae in Cypro est: sed naturaliter Amathusiorum generatio multiplex habetur. Hic vero lapis hanc habet speciem:

Sub smaragdo est intervirescens, sed obtusior et obscurior, interiusque corpus habet viride ad instar aeruginis aeris. Delectantur autem phantasiae, id est speculationes, huic insidere, sicut asserunt, qui fabulosa commemorant.

Est et alia iaspis albidior, quam mare; flore vero tincturaque pressior; alia vero in speluncis Idae montis, qui est in Phrygia, reperitur similis sanguini cochleae, sed lucidior magis et veluti similior vino et amethysto rubicundior; non

ἔστι μίας χροιάς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς
δυνάμεως.

Ἄλλ' ἢ μὲν ἔστι χαυνοτέρα
καὶ λευκοτέρα, οὔτε πάνυ σιλ-
βουσα. οὔτε πάλιν ἀπόδέουσα.
ἄλλη δὲ κρυστάλλου ὕδατι ὁμοία.
Λέγεται δὲ ὑπὸ τῶν μυθοποιῶν
ἄκος εἶναι φαντασιῶν. Εὐρέθη
δὲ παρὰ Ἰβηρσι καὶ ποιμέσι
Ἰρκανῶν τοῖς κατὰ τὴν Κασπί-
αν γῆν.

remedium. Repertum est autem ab Hiberis et pasteribus Hyrcanorum, qui circa Caspium solum lacumque consistunt.

Ἄλλη δὲ ἰασπის, οὐ πάνυ
λάμπουσα, χλωρά, ἣτις ἔχει γραμ-
μὰς μέσας.

Καὶ ἄλλος ἰασπის ὁ πάλαι-
ος λαλούμενος, ὁμοιος ἢ χιόνι,
ἢ ἀφρῶ θαλάσσης. Τοῦτό φασι
οἱ μυθοποιοὶ τοὺς φῆρας τοὺς ἐν
ἀγρῶ φοβεῖσθαι, καὶ τὰ φάσματα
(PG 43, 297).
fabulosa referunt, bestiae in agro metunt, aliaque portenta
(PG 43, 334—335).

enim sunt unius coloris, eius-
demque potentiae.

Sed alia quidem rarior est et
albidior, quam aer fumi nimis
effulgens nec impar, item cae-
ruleae vibrationis, veluti si
tempore hiemis de terra vapor
aut nebula austro desinente
consurgat; alia, quae glaciei
similis est, ab his qui fabulosa
fingunt, phantasiis dicitur esse

Est et alter iaspis. qui voca-
tur oppalium, similis nivibus,
aut spumis maris.

Aut veluti si sanguis lacti
misceatur, ut Massagetae potare
sunt soliti: hunc ut aiunt, qui
fabulosa referunt, bestiae in agro metunt, aliaque portenta

ძველ ქართულ თარგმანში:

ათული იასპინი. იასპინი თული არს და ხილვაჲ მისი მსგავს
არს ზმურისა, და იპოვების პირისპირ მახლობელად თერმავონდოს
(Θερμῶνδοντος) მდინარესა და მახლობელად იამანთისა, არა რომელი
იგი კვპროს არს. რამეთუ ბუნებით მრავალ არს რომელსა
იგი პრქვან ამათესიონ.

რომლისა ხილვაჲ მის მწუანის ფერ არს, ვითარცა ზმური-
საჲ. ხოლო მკირედ ოდენ ბნობის სახე არს. და შინავამო ფერსა
მწუანისასა გამოუტყვებნ პილენძის სახედ, და განშუენდიან მით,
რომელთა ჰნებავნ შემკობაჲ თავთა თვსთაჲ, ვითარცა ზლაპართა
მათ შინა ითქუმის.

არს სხუაცა თულ უწითლეს წყალთა მათ ზღვსათა, მომ-
რუმეს უჭროდს ყუავილთა.

არს სხუაცა თუალ, რომელი იხილვების ქუაბთა შინა მთათა მათ სიღესიაესთა, რომელ არს ფრვგიას. არს ფერი მისი სისხლისაჲ, და ვითარცა მარგალიტისა ძირისა ფერი უნათლჳს არს, და ვითარცა ღვინის ფერ ჰგავს ამეთვსტოსა თუალსა, და უმწითურჳს არს. და არა ერთ ფერ და არცა ერთ ძალ.

«და სხუა არს, რომელი უნათლჳს არს და მსგავს ალისა, და კუამლისა უსპეტაკჳს და უბრწყინვალჳსა. და რომელნიმე ზღაპართაგან იტყვან, ვითარმედ თუალი საცნაურ რაჲმე ყვიან. და იპოვების ესე საზღვართა ქართლისათა, და გორგანეთს, და ქუეყანასა მას კასპთა სადა არიან ნათესავნი.

«სხუა არს მერმე იასპინი არა დიდად ბრწყინვალჳს და მწუანის ფერ. და ნაწევარნი არიედ შიდა თუალსა მას.

«და მერმე სხუაცა არს იასპინი, რომელსა ჰრქჳან უპავლიოს (oppalium). მსგავს არს თოვლისა¹ და პერულსა ზღვსასა. და ვითარმცა ვინმე შეჰროთ სისალი სძესა და ვითარცა სუმენ მასქათნი (Μαμαχέρτα)... (ბლეჯის გამოც. გვ. 14—15).

ხელთ გვქონდა შემდეგი გამოცემები და გამოკვლევები:

Epiphanius... opera quae reperiri potuerant omnia: Migne PG 41—43.

Латышев, Сведения, I (СПБ 1900), 707—713.

Epiphanius, De Gemmis. The Old Georgian Version and the Fragments of the Armenian Version, by Robert Blake and Henri de Vis. London 1934.

გ. დეეტერსი, რეცენზია რ. ბლეჯის მიერ გამოცემულ შრომაზე Epiphanius, De Gemmis: ZDMG 90 (1936), გვ. 209—220.

М. Джанашивили, Драгоценные камни, их названия и свойства: СМОМПК XXIV 1898, 1—72.

რ. ბლაჯხუტაძენერის გერმანული თარგმანი ეპიფანეს შრომისა «თუალთაჲ»: Jahrbuch der Oesterreichischen Leogesellschaft. Wien 1930, გვ. 233—270.

Н. Марр: Виз. Врем. IX (1902), 466—470 (რეცენზია მ. ჯანაშვილის გამოცემაზე).

ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი: თბ. უნ. მოამბე III (1923), 178—185.

¹ ბლეჯის გამოცემაში სწერია: თუალისა.

თემისტიოსი

თემისტიოსი (Θεμιστιος), გამოჩენილი ფილოსოფოსი და რიტორი IV საუკუნისა, დაიბადა 317 წელს პაფლაგონიაში, ქალაქ აბონუტეიქოსში (Abonuteichos; მერმინდელი Ionopolis, ეხლანდელი Ineboli, წარმართულ ოჯახში (მამა მისი ევგენი იყო ფილოსოფიის მასწავლებელი კონსტანტინეპოლში); გრამატიკული განათლება მან მიიღო ჰიეროკლესთან, ხოლო რიტორიკული — ერთ გამოჩენილ მასწავლებელთან პონტოს ნაპირს მდებარე ქალაქში, ფოთის მახლობლად (აქვე უსწავლია რიტორიკა მის მამასაც)¹. შემდეგ მას თავისი განათლება გაუგრძელებია კონსტანტინეპოლში და ფილოსოფია უსწავლია თავის მამასთან. კონსტანტინეპოლშივე დაიწყო მან პედაგოგიური მოღვაწეობა 345 წელს.

350 წლიდან თემისტიოსი ახლო კავშირშია ხელისუფლების წარმომადგენლებთან: ჯერ კონსტანტინესთან, შემდეგ იულიანესთან, იოვიანესთან, ვალენტიანთან და თეოდოსისთან. ყველანი დიდ ანგარიშს უწევდნენ მას და აჯილდოვებდნენ როგორც საპატიო წოდებებით, ისე მაღალი თანამდებობებით. ასე, 355 წელს კონსტანტინე დანიშნა ის სენატორად, 358/359 წელს იგი იყო პროკონსულად, 377/378 წელს — ელჩად რომში, 383—384 წლებში — ქალაქის პრეფექტად კონსტანტინეპოლში და სხვ.

მაგრამ ამ კეისრებს შორის განსაკუთრებით მეგობრული იყო თემისტიოსის ურთიერთობა იულიანესთან. ეს გასაგებიცაა: თემისტიოსი ბოლომდე წარმართი დარჩა თავისი მსოფლმხედველობით, თავისი ფილოსოფიით, თავისი რწმენით და, თუმცა მას როგორც სახელმწიფო მოღვაწეს მისი თანამდებობა ავალეზდა, მაგალითად, კონსტანტინის დროს, ლოიალური ყოფილიყო და ამიტომაც იგი თა-

¹ რომელი იყო ეს ქალაქი, ზუსტად არ ვიცით. O. Seeck (Briefe des Libanios 292) ფიქრობს, რომ ეს სინოპი იყო. მაგრამ თვით თემისტიოსის განსახლვრა ამ ქალაქისა *πλησίον Φάσιδος* („უახისის მახლობლად“) და მის მიერვე დაკავშირება ამ ადგილისა არგონავტების ლაშქრობასთან (იხ. ქვემო or. XXVII) შეუძლებლად ხდის აქ სინოპი ვიგულისხმობთ. Christ-Schmid-Stählin-ი და F. Wilhelm-ი არ ეთანხმებიან თ. ხეყს: პირველნი (Gesch. d. gr. L.^h 815) პირდაპირ სწერენ, რომ ეს სკოლა რიტორიკისა „კოლხების ქვეყანაში“ იყო, ხოლო ვილჰელმი კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ აქ მხოლოდ ფოთი შეიძლება იგულისხმებოდეს.

ვის სიტყვებში არაფერს ამბობდა — არც კარგს, არც ავს — ქრისტიანულ მოვლენებზე, მაგრამ იულიანეს, როგორც წარმართული მსოფლმხედველობის წარმომადგენლის, ასვლას ტახტზე ის სიხარულით მიესალმა.

388 წლის შემდეგ თემისტიოსის კვალი არსად ჩანს. 388—393 წლებში კონსტანტინეპოლში გამოგზავნილი მრავალი წერილია ლიბანიოსისა, მაგრამ თემისტიოსის ხსენება იქ არსად არის. ჩანს, თემისტიოსი ცოცხალი აღარ არის. თემისტიოსის აყვავების ხანა ეკუთვნის ვალენტის მეფობის წლებს.

როგორც ფილოსოფოსი, თემისტიოსი მოგვიანო პერიპატოელთა ჯგუფს ეკუთვნის. მისივე სიტყვებით, არისტოტელე მან გაიხადა თავისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ხელმძღვანელად. მართალია, ის არისტოტელეს მოძღვრებას უკავშირებდა პლატონისასაც და ერთ შემთხვევაში პლატონს უპირატესობასაც კი ანიჭებს, მაგრამ, Stegemann-ის აზრით (RE II, X, 1648), ის ნეო-პლატონიკოსთა რიცხვს არ მიეკუთვნება; ასეთად თვლიან მას: Goldzieher: Kultur d. G. I, 5²; Geffcken, Ausgang 168; Lübker Reall.⁸ 1031. თემისტიოსის მოძღვრების დედააზრია: ფილოსოფიამ თავისი თავი აუდიტორიაში კი არ უნდა დამარხოს, არამედ თავისი მოძღვრება პრაქტიკულ ცხოვრებაში უნდა გაიტანოს და საზოგადოებრიობაზე გავლენა მოახდინოს (ἐργάζεσθαι ἀρετήν). ამიტომ ის მთავარ ყურადღებას აქცევს ეთიკას, ხოლო ლოგიკას და ფიზიკას მისთვის პროპედევტიკული მნიშვნელობა აქვს.

თემისტიოსი როგორც ორატორი. თემისტიოსის სიტყვებს ფოტიუსი უწოდებს *λοιγι πωλεταισιν* და უჩვენებს 36 სიტყვას, მაგრამ ამ სიტყვებს შორის 13 სრულიად არ ეხება პოლიტიკურ ცხოვრებას.

Oratio XI¹

Και² τήν περὶ τὰς δὲ ἀκρι- ჩვენ ვხედავთ, რომ მეფე ამ-
σιν οὐκ ἐπὶ τῶν ἰδίων μόνον ἔργω- გვარ განსხვავებას ამჟღავნებს

¹ ეს სიტყვა თემისტიოსმა წარმოთქვა კონსტანტინეპოლში, სენატში, ვალენტის თანადანსწრებით, 373 წელს. ამ სიტყვაში ის ქებას ასხამს ავგუსტის განსაკუთრებულ სიკეთეს, მწერლობის სიყვარულს, ჰუმანურობას, შემდეგ მის საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ საქმიანობას.

² ბერძნული ტექსტი მოგვყავს დინდორფის გამოცემით: *Themistii orationes ex codice Mediolanensi emendatae a Guilermo Dindorfio (Lipsiae 1832).*

μεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν ἐπιδεικνύμενον τὸν βασιλέα. Ἐπεὶ διὰ τί Σκῦθαις μὲν ξυγχωρεῖ τὴν εἰρήνην, Περσῶν δὲ ἀφαιρεῖται; βάρβαρα μὲν γὰρ τὰ φύλα ἄμφω καὶ οὐκ εὐμενῆ τῆ Ῥωμαίων ἀρχῆ. ἀλλὰ τὸ μὲν θυμῶδές τε καὶ ἀνόητον, τὸ δὲ ἐπίβουλόν τε καὶ ῥολερόν· ὥστε τὸ μὲν καταπλήξας καὶ νοσητέσας ἔχει ἀκολουθοῦν ἑαυτῷ, ὡσπερ τὸν θυμὸν φησιν ὁ Πλάτων λόγῳ νοσητέσσαντι ἔπεσθαι σύμμαχον, τὸ δὲ ἀνάγκη ἔκτεμειν ἢ ἐπικόψαι, εἰ μέλλοι μὴ διενοχλήσειν. Καὶ διὰ τοῦτο ὡσπερ ἀγαθὸς κυνηγέτης οὐκ εὐθύς ὄρμῃ ἐπὶ τὸ θηρίον, ἀλλ' ἰχνηλατήσας ἔνθεν καὶ ἔνθεν καὶ τὰς κύνας παρορμήσας καὶ τοὺς θηρευτὰς διεγείρας καὶ τὰς στάλικας εὐτρεπίσας καὶ τὰ δίκτυα, ὡς ἂν μὴ ἐν τῆ θήρᾳ αὐτῆ εἰς τὴν παρασκευῆν τῆς θήρας ταλαιπωροῖτο. Καὶ οἱ μὲν στρατηγοὶ οὕτω χωρὶς περιστάντες ὁ μὲν τοῦ Καυκάσου ἀποπειράται. ὁ δὲ Ἀλβανῶν καὶ Ἰβήρων, ὁ δὲ ἀνασώζεται Ἀρμενίους, αὐτὸς δὲ τῷ Εὐφράτῃ ἐφορμᾷ καὶ τῷ Τίγρητι (ed. Dindorfii 176,32—177,18).
 შემო ცალცალკე, რომ ერთი ცდილობს ხელთ იგდოს კავკასია, მეორე აღბანელებს და იბერიელებს ებრძვის, სხვა კიდევ არმენიელებს იცავს, თვითონ [მეფე] კი მიემართება ევფრატისა და ტიგროსისაკენ.

არა მარტო კერძო საქმეებში, არამედ საზოგადო საქმეებშიც. აბა, რატომ ანიჭებს ის სკვითებს მშვიდობას, ხოლო სპარსელებს ართმევს? ხომ ბარბაროსულია ორივე ეს ტომი და არა კეთილად განწყობილი რომაელთა ძალაუფლების მიმართ. მაგრამ ის (სკვითი) ფიცხი და უგუნური, ეს კი (სპარსელი) მოლატე და ვერაგი, ასე რომ იმას თავზარს სცემს და სტუქსავს და ამ გზით აიძულებს დაიმორჩილოს (სწორედ ისე, როგორც პლატონი ამბობს, რომ სიფიცხე დამტუქსავი სიტყვით მოკავშირედ უნდა გაიხადო), ხოლო მეორე აუცილებლად უნდა მოსპო და მოკვეთო, რომ ძალიან თავი არ მოგაბეზროს. ამიტომ როგორც კარგი მონადირე ერთბაშად კი არ ეცემა ნადირს, არამედ კვალს გამოიძიებს იქიდან და აქედან ძალებს მიუსევს, მეძებრებს გააფხიზლებს, პალოებსა და ბადეებს დააგებს და გაშლის, რომ თვით ნადირობის დროს არ იწვალოს სამონადირო მზადებისათვის. ასევე სარდლები იმნაირად დგანან გარ-

შემო ცალცალკე, რომ ერთი ცდილობს ხელთ იგდოს კავკასია, მეორე აღბანელებს და იბერიელებს ებრძვის, სხვა კიდევ არმენიელებს იცავს, თვითონ [მეფე] კი მიემართება ევფრატისა და ტიგროსისაკენ.

Oratio XVI¹

იბერები ბიზანტიის ჯარში

Μετὰ γὰρ τὴν ἀδιήγητον τῶν ἐπὶ Ἰστροῦ κακῶν ἰλιάρδα καὶ τῆς ἀτόπου φλογὸς τὴν ἐπιδρομὴν, οὕτω βασιλέως Ῥωμαίων πράγμασιν ἐφεστηκότος, ἀνηρηασμένων μὲν Θρακῶν, ἀνηρηασμένων δὲ Ἰλλυριῶν, στρατοπέδων δὲ ἄλοκλήρων ἀφραγισθέντων ὤσπερ σκιάς, οὐκ ἀντισχόντων δὲ οὐκ ὄρων ἀδριαβάτων, οὐ ποταμῶν ἀπεράτων, οὐ δυσχωριῶν ἀδιοδεύτων, ἀλλὰ καὶ συνελθούσης ἐπὶ τοὺς βαρβάρους τὰ τελευταῖα σχεδὸν ἀπάσης γῆς καὶ θαλάττης καὶ περιστάτων ἀντούς ἔνθεν καὶ ἔνθεν Κελτῶν, Ἀσσυρίων, Ἀρμενίων, Λιβύων, Ἰβήρων, ὅσοι Ῥωμαίων προζέβληται ἐξ ἐσχάτων εἰς ἔσχατα γῆς (SC I 693).

შემოერთებენ ყოველი მხრიდან კელტები, ასირიელები, არმენიელები, ლიბიელები, იბერები², რომლებიც რომაელებს წინ მიუძღვიან ამ ქვეყნის კიდით-კიდემდე.

იბერთა და ალბანთა საზღვრები

... Διέβαινον μὲν στρατηγοὶ Ῥωμαίων πύλας Κασπίας, ἐξήλασνον δὲ Ἀλανοὺς ἐξ Ἀρμενίας, ἔταπτον δὲ Ἰβηροὺς ὄρους καὶ Ἀλβανοὺς (SC I, 697).

ისტროსზე მომხდარ უბედურებათა ენით უთქმელი ილიადის შემდეგ და არაჩვეულებრივი ცეცხლის მოღების შემდეგ, როდესაც მეფე ჯერ კიდევ არ იდგა რომაელთა საქმეების სათავეში ღროდესაც დარბეულ იქმნენ თრაკიელები, დარბეულ იქმნენ ილირიელები, აჩრდილივით გაქრნენ მთელი სამხედრო ბანაკები, წინააღმდეგობას ვერ უწევდნენ ვერც ძნელ-გადასასვლელი მთები, ვერც ძნელად გადასაცურარი მდინარეები, ვერც გაუვალი ჭანჭრობები, — [მიუხედავად ამისა] მაინც ბოლოსდაბოლოს თითქმის მთელი ზღვა და ხმელეთი შეერთდა ბარბაროსების წინააღმდეგ და იმათ გარშემოც კელტები, ასირიელები, არმენიელები, ლიბიელები, იბერები², რომლებიც რომაელებს წინ მიუძღვიან ამ ქვეყნის კიდით-კიდემდე.

¹ ეს სიტყვა მიმართულია თეოდოსისადმი. იხ. XV სიტყვა.

² იბერთა სამხედრო ერთეულების არსებობის შესახებ ბიზანტიის ჯარში იხ. ქვემოთ Notitia dignitatum.

Oratio XV¹

Πρὸς ταύτης δὲ σοι τὴν φυλακὴν σὺδὲν οἱ ἐπιτεταί, οὐδὲ μὰ Δία οἱ σφενδονῆται καὶ οἱ τοξόται οὐδὲ Ἀρμενίων Ἰλαί οὐδὲ Ἰβήρων οὐδὲ τῶν ὑπασπιστῶν οὐδὲ τῶν δορυφόρων δεήσει, ἀλλ' ἀστάρκης σὺ σεαυτῷ· μόνη γὰρ ἡ γυνὴ τούτου τοῦ ἔργου κυρία. (ed. Dindorfii 233, 14—19).

შენი საკუთარი თავი: ვინაიდან მხოლოდ გონებაა ამ საქმის დედოფალი.

Oratio XVIII²

Μόνην δὲ δεῖ ἄρα ταύτην τὴν τέχνην ζητεῖν καὶ γινώσκειν, τίς ἀληθινῶς βασιλεὺς καὶ τίνα σημεῖα αὐτοῦ καὶ γνωρίσματα· ὅτι οὐ χρυσὸς ἀετὸς οὐδὲ δράκοντες λεπτῶν ὑφασμάτων οὐδὲ μὰ Δία τοξεύεσθαι ἐπίσκοπα καὶ ἀκοντίζειν· ταῦτα γὰρ οἶμαι καὶ Νέρωνι ἐπὶ ἤρῃ κίθαρῶδον ἔχειν καὶ Δομιανῶ μελαγχολῶντι· ἀλλ' εἴ ἡ ψυχὴ ἄνω ἕρῃσιν πρὸς τὸν τοῦ πατρὸς βασιλέα συντεταμένη καὶ ἀρχομένη ἐκείθεν ὅσα οἶόν τε ἀρῶνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τῆ ἐπὶ τῆς γῆς βασιλείᾳ. — Ὡν καὶ σὺ, ὦ χρηστὲ, ἀρῶμενος οὐκ ἔδεήσῃς τῶν τοξοτῶν οὐδὲ τῶν ἐπιτετῶν οὐδὲ τῶν Ἀρμενίων οὐδὲ Ἰβήρων οὐδὲ Ἰππου πεφραγμένης, ὥστε

ამ შენი სათნოების დასაცავად არავითარი ღირებულება არა აქვთ არც ჰოპლიტებს, არც — ვფიცავ ზეკს — მეშურლულეებსა და მშვილდოსნებს, არც აკმენი-ელთა და არც იბერიელთა რაზ-მებს, არც ფარის მტვირთელები დაგჭირდება შენ და არც მეშუ-ბენი, საკმარისი იქნება შენთვის

საკირთა ეს ერთი ხერხი ეძიო და შეიცნო, თუ ჰეშმარიტად რა არის მეფე და რა არის მისი გამოსაცნობი ნიშნები; ეს ხომ არ არის ოქროს არწივი, არც ღრაკონები, წმინდა ქსოვილები-საგან გაკეთებული³, არც, ვფი-ცავ ზეკს, სასროლი მიზანი მშვილდისა და შუბისათვის. მე ვეჭვობ, რომ ეს ჰქონდა ნე-რონს, კითარაზე მომღერალს, და დომეტიანეს, შავ-ღვარძლიანს; მაგრამ თუ სული, ზესთა მხე-ღველი და ყოვლისა მპყრობელი-სადმი მიმმართველი და იქიდან მართული, ზეციდან იღებს რაც კი რამ შეიძლება მიწიერი სამე-ფოსათვის, — შენც, ჩემო ძვირ-ფასო, როდესაც ამას იტყვი, არ

¹ ეს სიტყვა წარმოთქმულია თეოდოსის გამეფების მესამე წელს, ე. ი. 381 წელს, და მიმართულია თეოდოსისადმი.

² სიტყვა წარმოთქმულია 384 წელს.

³ „ოქროს არწივი და ღრაკონები, წმინდა ქსოვილებისაგან გაკეთებული“ — ეს იყო სამეფო ინსიგნიები, რომლებიც იმპერატორის წინ მიჰქონდათ ხალხმე.

τὴν φλόγα σφέσαι τὴν Σκαμνικήν, ἀλλὰ μόνη τῆ σῆ βουλή και τῆ σῆ γνώμη ὑφ' ἑαυτῆς ἢ φλόξ ἔκει- νη ἀπεμαρῶνθη.

ჩააქრო სკვითური ალი; არამედ

გონიერების მეოხებით თავისთავად ჩაქრა ის ალი.

გჭირდება არც მშვილდოსნები, არც ჰოპლიტები, არც არმენიე- ლები, არც იბერიელები, არც მცველი ცხენოსანთა რაზმი, რომ

მხოლოდ მენი ბჭობის და მენი

გრძნეული მედეა

Τὰ μὲν γὰρ φάρμακα τῆς Κολχίδος ἐξηπάτητε τὰς Πελιδας, ὑποσχομένης τὸν πατέρα αὐ- ταῖς ἀντὶ πρεσβύτου νέον ποιή- σειν (Dindorfius, p.)

კოლიადელის (ე. ი. მედეას) ბანგმა შეცდომაში შეიყვანა პე- ლიადები; მედეა დაჰპირდა მათ, რომ მათ მოხუც მამას გაახალ- ვაზრდავებდა.

კოლხეთის რიტორიკული სკოლა¹ (oratio XXVII)

Ἐγὼ τίνυν και αὐτός, ὃ χρῆστέ νεανία, ἐν πολὺν τοῦδε ἀφανεστέρῳ χαρίῳ τοὺς ῥητορι- κοὺς λόγους ἀνεδρεψάμην, οὐδὲ ἐν ἡμέρῳ και Ἑλληნი, ἀλλ' ἐν τῆ ἐσχατιᾷ τοῦ Πόντου πλησίον Φάσιδος ἔπου και τὴν Ἀργὼ σαφείσιν ἐκ Θεσσαλίας ποιηταῖ τε ἐμαρῶσιν και οὐρανὸς ἀνη- ρείψτο ἐκεῖ δὲ που και ὁ Θερμύ- δων και τὰ Ἀμαζόνων ἔργα και τὸ Θερμύριον. Ἀλλ' ἔμωσ οὕτω βάρβαρον και ἀνήμερον χαρίον ἀνδρὸς ἑνὸς σαρῖα και ἀρετῆ Ἑλληνικὸν τε ἐποίητε και ἀνάκ- τορον τῶν Μουσῶν, δὲ ἐν μέσῳ Κόλχων και Ἀρμενίων καμῆρου- μένος οὐ τοξεύειν οὐδὲ ἀκοντίζειν ἐβῆδρακα οὐδὲ ἀναβῆνειν ἔπου κατὰ τὴν προσοίχων βαρβάρων παιδείαν. ἀλλὰ ῥητορικὴν ἐκπο-

მეც, ჩემო კარგო ახალგაზრდავ, რიტორიკის ნაყოფნი მოვწყვიტე გაცილებით უფრო უჩინარ ადგი- ლას, ვიდრე ეს ჩვენი ადგილია, არა წყნარსა და ელინურ ადგი- ლას, არამედ პონტოს ბოლოში, თაზისის მახლობლად, სადაც არგომ, თესალიიდან წამოსულმა, დაისადგურა, — რასაც პოეტები გაკვირვებით მოგვითხრობენ, — და ცამ იგი აღიტაცა, იქ, სადაც [ცნობილია] თერმოდონტი, ამა- დონთ [საომარი] საქმეები და თე- მისკვირი. და, აი, ასეთი ბარბა- როსული ო პირქუში ადგილი ერ- თი კაცის სიბრძნემ და სათნოებამ გახადეს ელინური ო აქციეს მუზე- ბის ტაძრად, იმ ერთი კაცის, რო- მელიც დამკვიდრდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში და ასწავლიდა არა ისართ ტყორცნას

¹ ეს ნაწივეტი პირველად გამოვქვეყნეთ 1940 წ. (საქ. მუხ. მოამბე, X—B.).

νειν και πανηγυρισιν Ἑλληνων
 εμπρέπειν¹. Εἰ δὲ ἀληθῆ ταῦτα
 λέγω, δῆλον εὖμῆς εἶ τι λέγω
 ἀκείσε ἀφικόμεν οὐ κατ' οἰκείαν
 ὀριγῆν τε και κρίσιν, ἀλλὰ με
 ἔστειλεν ἀνὴρ οὕτω μὲν εὖνους
 ὡς ἀν πατήρ, οὕτω δὲ ὀρμῶς
 δοκιμάζων, ὡς ἀν φιλόσοφος. Ἡ
 ἀκείνου σὺ πάντως καιαφρονή-
 σεις, ὅτι τῆν φησισομένην φιλοσο-
 φίαν τῆδ' εἶ που και ἀντὸς συνελέ-
 ξατο, ἔμοῦ δὲ ἰσως και πολὺν μά-
 λον, ἄτε οἰκομένη και ἀφ' ἑστίως
 τὰ ὀργια τελεσθέντος (ed. Din-
 dorffii, p. 401—402).

და ოროლთ სროლას ან ჯიროთს,
 მეზობელ ბარბაროსთა წესებისდა
 მიხედვით, არამედ იმას, თუ რო-
 გორ გაიწვროთნა რიტორიკულ
 ხელოვნებაში და როგორ ბრწყი-
 ნავდე ელინთა დღეობებზე¹,
 მართალია თუ არა ის, რასაც
 ვამბობ, ცხადი განდება ეხლავე,
 თუ დავქენ შემდეგსაც: იქ ჩავე-
 დი მე არა საკუთარი მისწრაფე-
 ბითა და გადაწყვეტილებით, არა-
 მედ მე გამგზავნა იქ ისეთმა
 კეთილმოსურნე კაცმა, როგორიც
 შეიძლება იყოს მამა, და ისეთმა
 მართებულად მოაზროვნემ, რო-
 გორიც შეიძლება იყოს ფილოსოფოსი. იქნებ შენ ის სრულიად
 დაჰგმო იმისათვის, რომ მან თვითონაც თავისი განთქმული ფილო-
 სოფია სწორედ იქ შეიძინა, ან უფრო მეტად დამგმო მე, რომელიც
 [ფილოსოფიის] საიდუმლოებას ბავშობიდანვე ვარ ზიარებული.

თემისტიოსის ამ ცნობებს კოლხეთის რიტორიკული სკოლის
 შესახებ ჯერ კიდევ ამ ორმოცდაათი წლის წინათ ყურადღება
 მიიქცია ივანე ჯავახიშვილმა და „ქართველი ერის ისტორიის“
 პირველ ტომში მან ლატიშევის მიერ მოყვანილი ნაწყვეტების
 საფუძველზე შემდეგი სტრიქონები უძღვნა ამ საკითხს: „თემისტეს
 სიტყვებითგანა ჩანს, რომ ელლინური სწავლავანათლების ნაყოფი-
 ერი ნიადაგი აღმოჩენილა კოლხეთში და, თუ მას დავუჯერებთ,
 ქვეყანა ელლინური კულტურისა დხ ამუზათა სადგურად უქცევია.
 ისე რომ იმ დროს კოლხებს ელლინთა სადღესასწაულო ყრილო-
 ბებზედაც კი უსახელებიათ თავი რიტორიკითა და მჭერმეტყველე-
 ბით“². ლატიშევის კრებულში მოყვანილი ნაწყვეტები თემისტიო-
 სის სიტყვიდან მეტის დასკვნის საშუალებას არ იძლევა, მაგრამ
 საკმარისია გავეცნოთ თემისტიოსის ამ 27-ე სიტყვის მთლიან
 ნაწილს, სადაც ლაბარაკია კოლხებზე, რომ ჩვენ თვალწინ უფრო
 კონკრეტული სურათი გადაიშალოს: სახელდობრ, თემისტიოსის

¹ აქ თავდება ლატიშევის კრებულში (SC) მოყვანილი ტექსტი.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია I⁹, 253.

სიტყვებიდან ნათელი ხდება, რომ უკვე მეოთხე საუკუნის შუა წლებში კოლხეთში, ფოთის მახლობლად, არსებული რიტორიკული განათლების ცენტრი, სადაც განათლებას ღებულობდნენ ბიზანტიიდან საგანგებოდ მოვლინებული ახალგაზრდები.

თემისტოისის 27-ე სიტყვა, რომლის ნაწილი ზემოთ მოვიყვანეთ, მიმართულია ერთი პროვინციელი ახალგაზრდისადმი, რომელსაც თემისტოისისთვის, როგორც გამოჩენილი რიტორისა და ფილოსოფოსისათვის, უთხოვია: დამეხმარე, რათა თავი დავაღწიო ამ პროვინციას და სატახტო ქალაქში მივიღო ნამდვილი განათლებაო. ამ თხოვნის საპასუხოდ თემისტოისი თავის სიტყვაში ავითარებს იმ აზრს, რომ მეცნიერებას ქმნის არა ადგილი, არამედ დახელოვნებული ოსტატი. ეს დედააზრი გატარებულია სიტყვაში ყველგან: „მეცნიერებას, ამბობს ის, არ ესაჭიროება განთქმული დედაქალაქი“¹; „ოდისეესმა ითაკაზე მიიღო განათლება, ნესტორმა პილოსში“² და ა. შ. და ამ აზრის კიდევ უფრო განსამტკიცებლად მას მოჰყავს თავისი საკუთარი შემთხვევა: სახელობრ, რომ მან რიტორიკული განათლება კოლხეთში მიიღო.

თემისტოისის ამ სიტყვებიდან უდავოდ გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნები:

1. კოლხეთში ფაზისის (ფოთის) მახლობლად არსებული რიტორიკული სკოლა, სადაც განათლება მიუღია თემისტოისს. თუ რომელი იყო ეს ქალაქი, ჩვენ არ ვიცით. ოტტო ზეეკი ფიქრობს, რომ ეს სინოპი იყო. მაგრამ თვით თემისტოისის განსაზღვრა ამ ქალაქისა *πατήριον Φάσιδος* („ფაზისის მახლობლად“) და მის მიერვე დაკავშირება ამ ადგილისა არგონავტების ლაშქრობასთან უშეძლებლად ხდის აქ სინოპი ვიგულისხმობთ. Christ-Schmid-Stählin-ი და F. Wilhelm-ი არ ეთანხმებიან ზეეკს: პირველნი პირდაპირ სწერენ, რომ ეს სკოლა რიტორიკისა კოლხების ქვეყანაში იყო, ხოლო ვილჰელმი³ ვრცელ კომენტარებსაც უძღვნის თემისტოისის ამ სიტყვას და კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ აქ მხოლოდ კოლხეთის ფოთი შეიძლება იგულისხმებოდეს.

2. ფაზისის მახლობლად არსებულ რიტორიკულ სკოლაში განათლება მიუღია აგრეთვე თემისტოისის მამას, ევგენიოსს,

¹ Themistii orationes, ed. Dindorfius, p. 403, 22.

² იქვე, 83-404, 2.

³ F. Wilhelm, Zu Themistios Or. 27: Byz.-Neugr. Jahrbücher VI (1927—1928), 451—489.

რომელიც შემდეგ ფილოსოფიის განთქმული მასწავლებელი იყო კონსტანტინეპოლში. „მან — ამბობს თემისტიოსი, თვითონაც თავისი განთქმული ფილოსოფია სწორედ იქ შეიძინა“.

3. კოლხეთი, როგორც ყოველი არაბერძნული ქვეყანა, ბერძნებისათვის ბარბაროსული ქვეყანა იყო, მაგრამ თემისტიოსი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ კოლხეთი უადრესად კულტურული (მისი ტერმინით „ელინური“) ქვეყანაა და იგი მეცნიერებისა და ხელოვნების ცენტრს (მისი ტერმინით „მუხების ტაძარს“) წარმოადგენს.

4. თემისტიოსი ამბობს, რომ კოლხეთი „ბარბაროსული და პირქუში ადგილი ერთი კაცის სიბრძნემ და სათნოებამ (σοφία και ἀρετή) გახადეს ელინური და აქციეს მუხების ტაძრად (ἀνακτορον τῶν Μουσῶν)“. თუ ჩვენ ამ სიტყვებს მათი პირდაპირი მნიშვნელობით ვავიჯებთ, აღმოჩნდება, რომ ერთი კაცის პირად თვისებებს მიეწერება კოლხეთის ამ კულტურული ცენტრის შექმნა და დაწინაურება. მაგრამ ასეთი გაგება უმართებულო იქნებოდა. თემისტიოსის მთელი ეს სიტყვა, აგებული აზიანური მჭევრმეტყველების დახვეწილ რიტორიკულ ხერხებზე, უხვად იყენებს ანტითეზებს, ანალოგიებს და სხვა საშუალებებს, და ბევრი რამ, ორატორის მიერ ნათქვამი, უნდა გაცხრილულ იქნეს, რათა ისტორიულ ფაქტად არ გამოვაცხადოთ ის, რაც მხოლოდ და მხოლოდ რიტორიკულ საჭკაულს წარმოადგენს. მაგალითად, გამოთქმა „ბარბაროსული და პირქუში“ (βάρβαρον και ἀνήμερον) ანტითეზურია ცოტა ზემოთ ნახმარი გამოთქმისა „წყნარსა და ელინურს“ (ἐν ἡμέρῳ και Ἐλληνι), სადაც ერთმანეთს არის დაპირისპირებული ἡμερος — ἀνήμερος და Ἐλλην — βάρβαρος. ასევე ერთი კაცის სიბრძნისა და საქმეებისათვის გადამწყვეტი როლის მიკუთვნება და იმ დებულების აღიარება, რომ „კაცი ქმნის ადგილს“ და არა პირიქით, ცნობილია ბერძნულ მწერლობაში და თემისტიოსიც ამ დებულების ფაშლისას ანალოგიით ხმარობს იმავე გამოთქმებს, როგორც ნახმარი აქვს ისოკრატეს, ჰიმერიოსს, ლიბანიოსს და თვით თემისტიოსსაც სხვაგან¹. მაშასადამე, ჩვენ შეიძლება ზედმეტადაც მივიჩნიოთ იმის ძიება, თუ ვის გულისხმობს თემისტიოსი ამ „ერთ კაცში“: თავისი მამის რომელსამე მეგობარს, როგორც ფიქრობს ო. ზეეკი², თუ თვით მამას, რიტორსა და ფილოსოფოსს ევგე-

¹ F. Wilhelm, I. e. 456.

² O. Seeck, Briefe des Libanios 292.

ნიოსს, როგორც ფიქრობენ ე. ბორეტი¹ და ფ. ვილჰელმი². თემისტოისის მიერ მოცემული ახსნა უნდა იყოს ნაყოფი თვით თემისტოისის რიტორიკული ხერხთხმარებისა ერთი მხრით და მეორე მხრით მაშინდელი საერთო ბერძნული კონცეპციისა, რომ „ბარბაროსულ“ ქვეყანაში თუ რამ იყო კარგი, ის უთუოდ ბერძნის ნახელარი იქნებოდა.

5. თუ კოლხეთში, ფაზისის მახლობლად, ისეთი რიტორიკული სკოლა მოიპოვებოდა, სადაც ბიზანტიიდან მოვლინებულნი ახალგაზრდები სწავლობდნენ, თავისთავად იგულისხმება, რომ პირველ რიგში იქ თვით ადგილობრივი კოლხები ისწავლიდნენ. ამ რიტორიკული სკოლის ბრწყინვალე მუშაობის შედეგი უნდა იყოს ის, რომ კოლხებში (ლაზებში) რიტორიკული ხელოვნება, როგორც ეს ჩანს მე-ნ საუკუნის ისტორიკოსთა პროკოპი კესარიელისა და აგათიასტიკოსის თხზულებებიდან, დიდ სიმამლევზე იდგა. აგათია სკოლასტიკოსის „ისტორიაში“ გადმოცემული სიტყვები წარჩინებული ლაზებისა, აეტისა და ფარტაზისა, რომლებიც მათ წარმოთქვეს საიდუმლოდ მოწვეულ კრებაზე გუბაზ მეფის მოკვლის გამო, უბრწყინვალესი ნიმუშები მჭევრმეტყველებისა და უნდა ვითქვით, რომ აეტსა და ფარტაზს, ისევე როგორც სხვა ორატორებს, რომელთა სიტყვები გადმოცემული აქვთ პროკოპისა და აგათიას, რიტორიკული განათლება უნდა მიეღოს სწორედ ამ ფაზისის რიტორიკულ სკოლაში.

პროკოპი კესარიელს გადმოცემული აქვს ის სიტყვები, რომლებითაც ლაზთა ელჩებმა მე-ნ საუკუნის შუა წლებში შიმართეს სპარსთა მეფეს ხოსროს და უმტკიცებდნენ მას, თუ რაოდენ ხელსაყრელი იქნებოდა სპარსეთისათვის ლაზებთან კავშირი; ისინი ურჩევენ მას, რომ სპარსეთის ინტერესებისათვის საჭიროა დაარღვიოს ზავი ბიზანტიელებთან (532 წელს დადებული)³. იმდენად მჭევრმეტყველურად არის აგებული ლაზების ეს სიტყვა, იმდენად დამაჯერებლად არის აგებული იგი, რომ ხოსრო მეფე მაშინვე მოიხიბლა ამ სიტყვით⁴.

¹ E. Boret, De Themistio sophista, Paris 1853, გვ. 7 (მოგვყავს ფ. ვილჰელმის მითითების მიხედვით).

² F. Wilhelm, l. c. 458.

³ იხ. გეორგიკა II, გვ. 48—53.

⁴ რასაკვირველია, მართლაც ამ მოხიბლვამ კი არ გადააწყვეტინა ხოსროს დაძრულიყო დიდძალი ჯარით ლაზეთის „დასახმარებლად“ (ეს გამომდინარე—

აგათია სქოლასტიკოსის მიერ მოცვანილი სიტყვები უფრო ვრცელი მოცულობისაა და თავისი აგებულებით განსივადება პროკოპის მიერ მოთავსებული სიტყვებისაგან. აგათიას სიტყვები ორგვარია: 1) სიტყვები წარმოთქმული ლაზთა მიერ მთებში მოწყობილ საიდუმლო კრებაზე უაღრესად მნიშვნელოვან პოლიტიკურ საკითხზე და 2) სიტყვები წარმოთქმული სასამართლოში.

გუბაზ მეფის მოკვლის გამო (554 წელს), ლაზთა თავკაცებმა სათათბიროდ კავკასიის ერთ ხეობაში შეკრიბეს დიდძალი ხალხი „და დასვეს საკითხი — სპარსელების მხარეზე გადავიდეთ, თუ ისევ რომაელებთან დავრჩეთ. მაშინვე მრავალმა წარმოსთქვა სიტყვა; ზოგი ერთ წინადადებას იძლეოდა, ზოგი კიდევ სხვას. იყო უთავბოლო და არეული ყვირილი“. მაშინ მეთაურებმა დაამყარეს წესრიგი და სალაპარაკოდ გამოუშვეს ორი წარჩინებული: აიეტი, „რომანელთა მოძულე“, და ფარტაზი, რომაული ორიენტაციისა. მათ მიერ წარმოთქმული სიტყვები სტენოგრაფიული სისრულით მოჰყავს აგათიას¹.

აგათია სქოლასტიკოსი, პირველ რიგში, პოეტი იყო. სალიტერატურო მოღვაწეობა მან ლექსების წერით დაიწყო. ჩვენამდე ნაწყვეტების სახით მოღწეულია აგათიას ეპიკური „დაფნიაკა“ და შვიდი წიგნისაგან შემდგარი კრებული ეპიგრამებისა (მათ შორის საკუთარისაც). იუსტინიანეს გარდაცვალების (565 წ.) შემდეგ აგათია შეუდგა საისტორიო ნაშრომის წერას. ამიტომ ბუნებრივია, რომ აღამიანმა იფიქროს, — აგათიას საისტორიო ნაშრომში ზეგრი რამ თვით აგათიას მიერ პოეტურად შეფერადებული ამბები იქნება გადმოცემულიო. ჯერ კიდევ კ. კრუზნახერი ამბობდა აგათიას შესახებ: მასში პოეტური განწყობა სპარბობს ისტორიკოსის თვალთახედვის თავისუფლებასა და გამჭრიახობას².

მაგრამ არ იქნება მართებული, თუ ვინმე იფიქრებს, რომ აგათიას მიერ გადმოცემული სიტყვები, თითქოს, მის მიერვე იყოს შეთხზული და არ შეესაბამებოდეს სინამდვილეს. უნდა ანგარიში გავუწიოთ შემდეგ მოსახრებებს:

ობდა სპარსეთის მაშინდელი პოლიტიკიდან), მაგრამ პროკოპი კესარიელი მაინც აღნიშნავს: „ამ სიტყვებით ნასიამოვნებმა ხოსრომ აღუთქვა ლაზებს დახმარება“ (გეორგიკა II, 53).

¹ იხ. გეორგიკა III (თბ., 1936), გვ. 64—81.

² K. Krumbacher², Geschichte d. byz. Litteratur 241: Bei ihm überwuchert die dichterische Neigung die Freiheit und Schärfe des h.s. torischen Blickes.

1) კავკასიის ერთ ხეობაში მოწვეულ საიდუმლო კრებაზე, რასაკვირველია, იქნებოდნენ ბიზანტიის მთავრობის მზვერავები, რომლებიც თათბირზე წარმოთქმულ სიტყვებს ჩაიწერდნენ: ისე კარგად ჰქონდა ბიზანტიის ხელისუფლებას დაყენებული დაზვერვის საქმე, რომ ძნელი საფიქრებელია, მზვერავებს გამოჰპარვოდეს ლაზთა საიდუმლო თათბირი და არ მოხვედრილიყვნენ იქ ამა თუ იმ სახით (მაგალითად, თათბირის მონაწილის სახით).

2) ცნობილია, რომ საბერძნეთმა და რომმა საფუძველი ჩაუყარეს და დიდ დონეზე განავითარეს „მალემწერლობა“ ანუ სტენოგრაფია. სვანგებო ტერმინებიც არსებობს: *στυλογραφία*, *ταχυγραφία* ან *βραχυγραφία*, რომელთაც ძველ ქართულში ხპარებული „სიმიათამწერალი“ და „მალემწერალი“ შეესატყვისება¹.

საიდუმლო თათბირზე დასწრე მზვერავები, რასაკვირველია, „მალემწერალნი“ იქნებოდნენ და ისინი შესძლებდნენ სრულად ჩაეწერათ სტენოგრაფიულად ლაზთა მიერ წარმოთქმული სიტყვები.

ის ორი სიტყვაც, რომლებიც გუბაზ მეფის მკვლელთა გასამართლების დროს იქმნა წარმოთქმული, თავისთავად ცხადია, „მალემწერალთა“ მიერ იქნებოდა სტენოგრაფიულად ჩაწერილი, რადგან კონსტანტინეპოლის მთავრობა და თვით კეისარიც თვალყურს ადევნებდა ამ პროცესს, რომელმაც საერთაშორისო სასაათო მიიღო².

3) სტენოგრაფიულად ჩაწერილი ეს მასალა სახელმწიფო არქივში ინახებოდა, და აგათიაც, როგორც კარის ისტორიკოსი, თავისი „ისტორიის“ წერის დროს სახელმწიფო არქივში დაცულ მასალებით სარგებლობდა.

ყველა ეს მოსაზრება ნათელჰყოფს, რომ აგათიას „ისტორიაში“ მოყვანილი სიტყვები, რომლებიც წარჩინებულმა ლაზებმა წარმოთქვეს საიდუმლო თათბირზე და სასამართლო პროცესზე,

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ ბალეოგრაფია. თბ., 1926, გვ. 127—128.

² რომ გუბაზ მეფის მკვლელთა გასამართლების პროცესზე სტენოგრაფისტები იყვნენ, ამას თვით აგათია გადმოგვცემს. აგათიას გადმოცემით, მთავარი მოსამართლე, სენატორი ათანასი თავისი ღირსების შეგნებით დაჯდა ქრთ შალალ სავარძელზე, ქლაშიდში გამოწყობილი, როგორც ეს სწვევით ბრწყინვალე მთავრება. მასთანვე იყვნენ კაცნი, რამელთაც იცოდნენ სწრაფად წერა და დაწერილის წაკითხვა სხაპასხუპით.

ნამდვილად წარმოთქმული სიტყვებია და არა პოეტ-ისტორიკოსის აგათიას მიერ შეთხზული; თანაც ეს ისეთი სიტყვები იყო, რომლებიც „მალემწერალთა“ მიერ იყო ჩაწერილი.

ჩვენი მეცნიერების მოროგი ამოცანაა შევისწავლოთ ეს სიტყვები, როგორც ქართული მჭევრმეტყველების ძეგლები. სამწუხაროდ, ეს სიტყვები ამ თვალსაზრისით შესწავლილი არ არის¹. ე. ი. უნდა იქნეს გამოკვეთული, თუ რა დარგის მჭევრმეტყველებას მიეკუთვნებიან ეს სიტყვები და რა ნაწილებსაგან შედგებიან ისინი.

ჩვენმა წინაპრებმა კარგად იცოდნენ, რომ იყო სამი დარგი მჭევრმეტყველებისა: 1) სათათბირო, 2) საპოლემიკო, 3) საზეიმო. იოანე პეტრიწი ასე განმარტავს რიტორიკის დარგებს: «სამად განიყოფების: თანამზრახვალობისა, მებაექრობისა და დღესასწაულობისა»², რომ ეს დარგები შევადაროთ ბერძნულ რიტორიკაში ცნობილ დარგებს, მივიღებთ შემდეგ სურათს; ბერძნულ რიტორიკაში მიღებული იყო შემდეგი კლასიფიკაცია: *γένος συμβουλευτικόν* (დარგი სათათბირო-პოლიტიკური), *γ. δικάσιχόν* (დარგი სამოსამართლო) და *γ. πανηγυρικόν* (დარგი საზოგადოებრივი ანუ საზეიმო). ე. ი.

<i>γ. συμβουλευτικόν</i>	თანამზრახვალობისა
<i>γ. δικάσιχόν</i>	მებაექრობისა
<i>γ. πανηγυρικόν</i>	დღესასწაულობისა

როგორც ჩანს, ბერძნული რიტორიკის ეს სამი დარგი ცნობილი იყო საქართველოში იოანე პეტრიწამდე. ჯერ კიდევ ეფრემ მცირისეულ თარგმანში გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვა-ეპიტაფიისა სწერია: «სამნი სახენი არიან რიტორებრისა სწავლულებისა გამომეტყუელებისანი — თანაგამზრახობითი და სადღესასწაულობითი»³.

¹ სიამოვნებით უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სიტყვების შესწავლას უკვე შეუდგა დოც. ნ. კანდელაკი, რომელმაც თავის, დიდის გულმოდგინებით და საქმის ცოდნით შედგენილ წიგნში „ქართული მჭევრმეტყველება“ (თბ. 1958) თავი მოუყარა ქართული მჭევრმეტყველების ძეგლებსა და მასალებს და წინასწარი ნარკვევიც დაურთო ამ კრებულს.

² იოანე პეტრიწის შრომები II (1937), გვ. 223.

³ იხ. იოანე პეტრიწის შრომები, ტომი I (თბ. 1938/1940), გვ. XLII. — შემოთ მოყვანილ ტექსტში ეფრემ მცირის თარგმანისა, გადამწერთა შეცდომის გამო, რიტორიკის მხოლოდ ორი დარგია დასახელებული: თანაგამზრახობითი

დასახელებული სამი დარგიდან აგათიას მიერ მოყვანილი სიტყვები უნდა მიეკუთვნოს: 1) თანამზრახვალობის დარგს (აიეტისა და ფარტაზის სიტყვები) და 2) მეზაექრობის დარგს (გუზაზის მკვლელთა გასამართლების დროს კოლხთა წარმომადგენლების მიერ წარმოთქმული სიტყვა და გუზაზის მკვლელის რუსტიკეს სიტყვა).

უნდა ვიფიქროთ, რომ კოლხეთის რიტორიკულ სკოლაში მიღებული «რიტორებრი სწავლულება» აგებული იყო მსგავსად იმ რიტორიკისა, რომელიც მაშინდელ მოწინავე მსოფლიოში იყო გაბატონებული. და ამიტომ ჩვენ უნდა მოვიშველიოთ ბერძნულ რიტორიკაში ცნობილი სტრუქტურა წარმოსათქმელი სიტყვებისა და ამის მიხედვით შევისწავლოთ იმ სიტყვების სტრუქტურა, რომლებიც ვადმოცემული აქვთ პროკოპი კესარიელსა და აგათიას. ასეთი შესწავლა გამოავლენს აგრეთვე იმ სპეციფიკურ თვისებებს, რომლებიც ექნებოდა კოლხეთის რიტორიკულ „სწავლულებას“.

და სადღესასწაულობითი, გამოტოვებულია შესამე დარგი („მეზაექრობითი“)- დოც. ნ. კანდელაკი ფიქრობს (დასახ. შრომა, გვ 83), რომ აქაც სამი დარგია დასახელებული: გამომეტყველებისანი, თანაგამზრახობითი და სადღესასწაულობითი. მაგრამ სიტყვა გამომეტყველებისანი ეკუთვნის წინა გამოთქმას: სამნი სახენი არიან რიტორებრისა სწავლულებისა გამომეტყველებისანი.

ლიბანიოსი

(314—393)

ლიბანიოსი დაიბადა ანტიოქიაში, განათლება მიიღო ჯერ იქვე და შემდეგ ათენში. 341 წელს მან გახსნა საკუთარი სკოლა კონსტანტინეპოლში, მაგრამ, სხვადასხვა გარემოებათა გამო, ის იძულებული იყო დაეტოვებინა სატახტო ქალაქი და სკოლა ნიკომედიაში გადაეტანა. 354 წელს, კეისარ კონსტანტინის ნებართვით, ის დაუბრუნდა თავის მშობლიურ ქალაქს, ანტიოქიას, სადაც ის დარჩა სიკვდილამდე.

ჩვენამდე მოღწეული შრომები ლიბანიოსისა რ ჯგუფად განიყოფება:

1. სიტყვები (λόγιοι),
2. დეკლამაციები (μελέται),
3. წინაგარჯიშობანი (προεγυμνάσματα),
4. დემოსტენეს ცხოვრება და მისი სიტყვების შინაარსები (ἑπιπέσεις τῶν λόγων Δημοσθένους),
5. ἐπιστολιμαῖοι χαρακτήρες,
6. წერილები.

ლიბანიოსის საუკეთესო მკოდნედ ითვლება Förster-ი, რომელსაც ეკუთვნის მთელი რიგი გამოკვლევები ლიბანიოსზე და მის თხზულებათა უკანასკნელი გამოცემა:

Libanii opera v. v. I—IV, Lipsiae 1903—1908; v. v. V—VI, Lipsiae 1910—1911; v. VII, Lipsiae 1913; v. VIII—XI, Lipsiae 1914—1922.

ძველი გამოცემა: Libanii Sophistae Orationes et Declamationes ad fidem codicum manuscriptorum recensuit J. Jacobus Reiske (voll. I—IV). Altenburgi 1791—1797.

ლიბანიოსი არის ატიციისტური რიტორიკული პროზის წარმომადგენელი. ნეობლატონიკოს იულიანე განდგომილთან და მის წრესთან ახლო კავშირმა და აგრეთვე ქრისტიანობის საწინააღმდეგო განწყობილებამ მიიყვანა ის პლატონიზმთან. ის აქებს იულიანეს, რომელიც ღმერთებს მსხვერპლებსა სწირავს. ის სარგებლობს ყოველი შემთხვევით, რომ ქრისტიანობისა და მის მსახურთა წინააღმდეგ გაილაშქროს.

ლიბანიოსი განთქმული იყო მთელს აღმოსავლეთში. მისი ნაშრომები ფართოდ იყო გავრცელებული და კლასიკურად აღიარებული. მე-9 საუკუნის ცნობილი მოღვაწე და ლიტერატორი ფოტიოსი მას უწოდებს „ატიკური მეტყველების კანონსა და საზომს“. ლიბანიოსი, როგორც სოფისტი და რიტორი, ცნობილია თავისი „სიტყვებით“ და „წერილებით“. ამ უკანასკნელებში უკეთ მოჩანს მისი პირადი ცხოვრება, მისი ურთიერთობა მოწაფეებთან და მეგობრებთან. ჩვენამდე მოღწეულია 1605 ბერძნული წერილი, მიწერილი მოწაფეებისადმი, მეგობრებისადმი და სხვა პირებისადმი. „ლიბანიოსის წერილების ადრესატთა შორის ჩვენ გვხვდებიან მაშინდელი სახელგანთქმული პირები აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან; საგანგებო პატივისცემად ითვლებოდა მისგან წერილის მიღება“¹.

ნეოპლატონიკოს იულიანესთან მეგობრულ ურთიერთობაში მყოფი, პლატონიზმის დებულებათა საფუძველზე მოაზროვნე და ქრისტიანობისადმი მტრულად განწყობილი რიტორი ლიბანიოსი ახლო კავშირშია ბაკურთან. ბაკურს შეუძლია მივიდეს მასთან რადროსაც სურს, დაუკონოს ლოყები და მთელი ღამეები უჯდეს მას გვერდით. რას აფასებს ლიბანიოსი ბაკურის პიროვნებაში?

ლიბანიოსს თავის წრეში ხშირად აქვს საუბარი ბაკურის შესახებ. ყველანი აქებენ ბაკურს: ზოგი აქებს მის სამართლიანობას (δικαιοσύνην), ზოგი მის რწმენას ღმერთებისადმი (τὸς θεούς), ზოგს მოსწონს კიდევ მისი ზომიერება, სიბრძნე და გულადობა. მაგრამ თვით ლიბანიოსს ბაკურის ღირსებათაგან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნია ის, რომ ბაკურს უყვარს ლოგოსები და ისინიც, ვინც ამ ლოგოსებს მისიდევენ. ამიტომ ბაკური საყვარელია ღმერთებისათვის, რომელთა მიერ არის ნაბოძები ეს ლოგოსები (λόγοι).

რა არის ეს „ლოგოსები“, რომელთა სიყვარულსაც საგანგებოდ უფასობს ლიბანიოსი ბაკურს?

ბერძნული λόγος მრავალნაირი მნიშვნელობისაა: სიტყვა, მოთხრობა, ანგარიში, მნიშვნელობა, გონება, მსჯელობა, ყურადღება და მრავალი სხვა. ლიბანიოსის წერილების ერთი ძველი გამომცემელი კიდევ სთარგმნის ამ აღგილს ლათინური სიტყვით litteras².

¹ Christ, Geschichte der griechischen Litteratur II, 800—801.

² Libanii epistolae, edidit, latine convertit... Joannes Chr. Wolfius. Amsterdami 1738.

მაგრამ საკმარისია გადავიკითხოთ ლიბანიოსის სხვა ნაწერები, რათა დავრწმუნდეთ იმაში, რომ აქ ლგყი ნიშნავს „რიტორიკულ ხელოვნებას“.

ასე, მაგალითად, თავის განთქმულ მე-18 სიტყვაში, რომელიც წარმოთქვა მან იულიანეს საფლავზე. ის რამდენჯერმე ხმარობს ამ ტერმინს სწორედ „რიტორიკული ხელოვნების“ მნიშვნელობით. „განა ვინმეს შეუძლია დაასახელოს იმაზე უფრო უდიდესი ღვაწლი, ვიდრე ის რომ უკიდურესი უგულვებელყოფიდან დიდ პატივში აიყვანო ღმერთები და ღმერთების უდიდესი საჩუქარი — პატივის ხელოვნება (μῆδος τε καὶ μᾶλλον δῆριον τὸ μᾶχυστον — τὸνδ ἰσχυον) და ყოველი მგზავრობის დროს შენი თავი სოფისტების განკარგულებაში გადასცე?“¹.

იმავე სიტყვაში, ცოტა ზევით, ლიბანიოსი აქებს იულიანეს იმისათვის, რომ მან შეუქმნა სოფისტებს და რიტორიკას საუკეთესო პირობები. „ამ დროიდან კვლავ ფართოა მდელი სიბრძნისა. ისევ დაედო პატივი იმ პირთ, რომელნიც ფლობენ სიტყვის ხელოვნებას (τὸν ἰσχυον) და სოფისტთა საქმეები უკეთესად წარიმართა“².

ექვს გარეშეა, რომ ამ ორსავე შემთხვევაში ტერმინი ლგყი (ნათ. მრ. ἰσχυον) ნიშნავს „რიტორიკულ ხელოვნებას“. სოფისტთა საქმეები კარგად წავიდა, მათ კვლავ მოაწყდნენ მოწაფეები, იმიტომ რომ იულიანემ ხელი შეუწყო „ლოგოსებს“ (რიტორიკას). პირველ მაგალითშიც ნათქვამია, რომ იულიანემ დიდ პატივში აიყვანა „ლოგოსები“. და ამის დასამტკიცებლად ლიბანიოსი ასახელებს იმას, რომ იულიანე ყოველი თავისი მგზავრობის დროს მჭიდრო ურთიერთობაშია სოფისტებთან, რიტორიკული ხელოვნების ოსტატებთან. მაშასადამე, არავითარი ეჭვი არაა, რომ ბაკურისადმი მიწერილ წერილშიც ლგყი ნიშნავს „სიტყვის ხელოვნებას“, „რიტორიკულ ხელოვნებას“³.

¹ Libanii opera, ed. Foerster, II, გვ. 306.

² Libanii opera, ed. Foerster, II, გვ. 305.

³ „ლოგოსების“ შესახებ ჩვენს ამ შეხედულებას, რომელიც პირველად 1940 წელს განვავითარეთ „ქუთაისის ჰედაგოგიური ინსტიტუტის“ I ტომში მოთავსებულ ნარკვევში, არ იხიარებს პროფ. შ. ნუცუბიძე, რომელიც „ქართული ფილოსოფიის ისტორიის“ I ტომში წერს (გვ. 111): „საეჭვოა ვიფიქროთ, რომ აქ „ლოგოსები“ ნიშნავდნენ, როგორც ხანდისხან ფიქრობდნენ, მკერძმეტყველებაში დაოსტატებას. მართალია, ბერძნული სიტყვა „ლოგოსი“ ნიშნავდა სიტყვასაც და სიტყვის საშუალებით გამოთქმულ აზრსაც. მაგრამ იმავე დროს

აქვე შევნიშნავთ იმასაც, რომ ლიბანიოსი ბაკურის წერილშიც, ისევე როგორც მე-18 სიტყვაში, რიტორიკულ ხელოვნებას უწოდებს „ღმერთების საჩუქარს“. ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ მე-18 სიტყვაშიც და ბაკურისარმი გაგზავნილ წერილშიც ლიბანიოსი ხმარობს „მდელოს“ (λεξιμας). მე-18 სიტყვაში ის ამბობს, რომ კვლავ აყვავდა მდელო სიბრძნისა, და, როგორც მომდევნო განმარტებიდან ჩანს, აქ იგულისხმება რიტორიკული ხელოვნების წიაღი, რიტორიკული ხელოვნების საგანძური. ასევე ბაკურს ეძახის ის მდელოს: „ჩვენ რომ ასეთ ყვავილებში ვტრიალებდით, შენ რასაკვირველია იყავი მდელოო“, ესე იგი ლიბანიოსი და მისი მეგობრები რომ საუბრობდნენ, სიტყვებს რომ ამბობდნენ, წყარო ამ სიტყვებისა იყო თვით ბაკური: ისინი თავის „ყვავილებს ლებულობდნენ მდელოდან“.

წერილები ბაკურის შესახებ და ბაკურთან

წერილები 963 და 964 დაწერილია ლიბანიოსის მიერ ერთად, ვინაიდან ორივე წერილში ლაპარაკია ბაკურის ჩამოსვლაზე ანტიოქიაში, ხოლო პირველი წერილი, რომელიც კონსტანტინეპოლშია გაგზავნილი არისტენეტე უმცროსის სახელზე, დაწერილი უნდა იყოს 392 წლის ზაფხულის მეორე ნახევარში: არისტენეტე იქ უკვე ქალაქის პრეფექტად არჩეულად ჩანს, ხოლო 392 წლის 25 ივნისს პრეფექტად ჯერ კიდევ Proculus იყო (O. Seeck, Die Briefe des Libanios, zeitlich geordnet. Berlin 1906, გვ. 462).

ღმერთსაც ნიშნავდა. უნდა ითქვას, რომ ქრისტოლოგიისათვის „ლოგოსით“ აღინიშნებოდა მეორე იპოსტასი, ე. ი. პირი სამებისა. ამ სიტყვის ფილოლოგიური ინტერპრეტაცია ამ შემთხვევაში არ გამოდგება“ (და აქვე მითითებულია ჩვენი 1940 წლის ნარკვევი „ლიბანიოსი და ბაკური“). ესე იგი პროფ. შ. ნუცუბიძე ფიქრობს, რომ ლიბანიოსთან *λεξιμας* ნიშნავს „ღმერთებს“. მართალია, ქრისტოლოგიაში „ლოგოსი“ ნიშნავს სამების მეორე პირს, ქრისტეს, ხოლო „ლოგოსები“ ამ გაგებით არ არსებობს. თუ „ლოგოსები“ ნიშნავს „ღმერთებს“, მაშინ უაზრო გამოდის გამოთქმები, რომლებიც ნახმარი აქვს ლიბანიოსს: «შენ გიყვარს ლოგოსები და ისინიც, ვინც ლოგოსებს მისდევენ, რისთვისაც შენ საყვარელი ხარ ღმერთებისათვის, რომელნიც ზრუნავენ ლოგოსებზე»; «ხომ ზრუნავენ ლოგოსებზე ისინი, რომლებმაც ეს (ლოგოსები) მოგვცეს». გამოდის, რომ „ღმერთები ზრუნავენ ლოგოსებზე“, ე. ი. „ღმერთები ზრუნავენ ღმერთებზე“, ან და: „ღმერთებმა მოგვცეს ლოგოსები“, ე. ი. „ღმერთებმა მოგვცეს ღმერთები“(!).

წერილი 980, ბაკურთან მიწერილი, გაგზავნილია კონსტანტინეპოლში 392 წელს, ე. ი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ის გაგზავნილია 963 და 964 წერილებზე ადრე.

წერილი 980

(392 წლისა)

ბაკურის

1. Τὰ γράμματά σου τοὺς περὶ σου κατέλαβε λόγους, οὖς μετὰ τῶν φίλων εἰδώμεν ποιῆσθαι μεγάλην ἔχοντες ἡδονὴν ἐν τοῖς ἐπαίνοις οὖς ἢ σὴ φύσει ποιῆτ.

2. Ἄιδει δὲ ὁ μὲν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ πεπεισθαι τὴν τῆ γῆ πραττόμενα πάντα τοὺς θεοὺς καὶ ἑρᾶν καὶ εἰδέναι, ὁ δὲ τὴν σοφροσύνην καὶ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἄρχειν μᾶλλον ἢ τῶν στρατιωτῶν, ἄλλος δὲ τὴν σοφίαν παρ' ἧς σοι τὸ κρατεῖν ἐν τοῖς ἔπλοις.

ვილებს, ვიდრე ჯარისკაცებს. რომლის წყალობითაც იმარჯვებ

3. Ἦδη δὲ τις εἶπεν ἄς οὐδεις φόβος οὐδὲν ὄς κινδύνου τῆς ψυχῆς ἦψατό σου. Μέγιστον δὲ μοι τῶν σῶν ἐφαίνεται τὰ λόγαν τέ σε καὶ τῶν τούτους ἐργαζομένων ἐρᾶν, ἀνθ' ὧν εἶπαι σε φίλον θεοῖς ὡς μέλει λόγαν· μέλει δὲ τοῖς ἀντοῖς δεδωκῶσι.

ლევენ, რისთვისაც შენ საყვარელი ხარ ღმერთებისათვის, რომელნიც ზრუნავენ ლოგოსებზე. ხომ ზრუნავენ ლოგოსებზე ისინი, რომლებმაც ეს (ლოგოსები) მოგვცეს.

შენი წერილი შეიცავდა ისეთ აზრებს შენ შესახებ, როგორსაც ჩვეულებრივ, მეგობრების წრეში გამოვთქვამთ ხოლმე, რადგან დიდს სიამოვნებას განვიცდით იმ ქებათაგან, რომელთაც გძენს შენი ბუნებრივი ნიჭი.

ზოგი აქებს შენს სამართლიანობას და იმას, რომ შენ დაჯერებული ხარ იმაში, რომ ყველაფერი, რაც ქვეყანაზე ხდება, ღმერთებმა იციან. და ხედავენ. ზოგი კიდევ აღიღებს შენს ზომიერებას და იმას, რომ უფრო მეტად მბრძანებლობ ვნება-სურვილს ხევა კიდევ აქებს შენს სიბრძნეს, ხოლმე ბრძოლაში.

იყო ისეთიც, რომელიც ამბობდა, რომ შენს სულს არ მიჰკარებია არავითარი შიში რაიმე საფრთხის წინაშე. მე კი შენ ღირსებათაგან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანად შეჩვენება ის, რომ შენ გიყვარს ლოგოსები და ისინიც, ვინც ლოგოსებს მის-

ლევენ, რისთვისაც შენ საყვარელი ხარ ღმერთებისათვის, რომელნიც ზრუნავენ ლოგოსებზე. ხომ ზრუნავენ ლოგოსებზე ისინი, რომ-

4. Ἐν τοιαύτοις τοῖσιν ἀνθε-
σιν ἡμῶν διατριβόντων, σὺ δ' ἦσθα
δῆπουθεν ὁ λειμών, ἐνέθηκέ μου
ταῖς χερσὶν ὁ φέρων σου τὴν ἐπισ-
τολὴν πίστιν ἔχουσαν τοῦ σοῦ
περὶ λόγους ἔρωτος.

5. Τὸν γὰρ ἐν φροντίσι πολε-
μικῶν ζῶντα καὶ τοιούτων ἐν μέ-
σῳ πραγμάτων ζῶντα ἀνθρώπων
ἐν λόγοις ἐν ἑαυτῷ περιφέρειν καὶ
τιμᾶν μὴ τῷ μεμνησθῆναι μόνον,
ἀλλ' ἤδη καὶ γράμματα πῶς οὐ
κοσμοῦντος ῥητορικὴν ἐν τοῖς πρὸς
τοὺς λέγοντας γιγνομένους;

6. Ἐμὲ δὲ πολλάκις δρμή-
σαντα πρὸς ἐπιστολὴν ἦν τι τὸ
κωλύον, οὐ ταῦτόν μὲν ἀεὶ, ἀεὶ
δὲ ἦν, τῶν θεῶν σοι καὶ τοῦτο
διδόντων, ὡς ἂν μάλλον εὐδοχι-
μοίης. οὐ γὰρ ἴσον ἐπιστεῖλαι
πρότερον ἢ ἀντεπιστεῖλαι (Liba-
nii opera, ed. Förster, v. XI,
p. 183—184).

ჩვენ რომ ასეთ ყვავილებში
ვტრიალებდით, შენ, რასაკვირ-
ველია, იყავი მდგლო; ამ დროს
ხელში ჩამიდო მისმა მომტანმა
წერილი, რომელიც არის საბუთი
შენი სიყვარულისა ლოგოსები-
სადმი.

5. რომელი ადამიანიც ცხოვ-
რობს საომარ საქმეებზე ზრუნ-
ვით და ამგვარი საქმეების შუა-
გულშია, თავისთავთან მართავს
საუბარს და პატივისცემას გამო-
ხატავს არა მარტო მოგონებით,
არანედ წერილითაც. რატომ არ
ამკობს ის რიტორიკას მთქმელ-
თა მიმართ მომხდარ ამბებში?

6. მე ხშირად [დამმართნია],
რომ საწერად რომ განვეწყობო-
ბოდი, რაღაც დაბრკოლება გადა-
მელობებოდა, ყოველთვის ერთ-
ნაირად კი არა; ხოლო მუდამ
ასე იყო, და როდესაც ღმერთები
შენ ამას მოგცემენ, უფრო მეტ
პატივში იქნები, ვინაიდან არ
არის ერთიდაიგივე, შეუთვლიათ
წერილობით შეატყობინებ.

წერილი 963

(392 წლისა)

არისტენესს

1. Ἦκεν ἡμῖν γράμματα κα-
λὰ παρὰ καλοῦ διὰ καλοῦ, παρὰ
σοῦ καλῶς ἔχοντα διὰ Βακουρίου
τοῦ λάμποντος μὲν τῷ σώματι,
φυλῆν δὲ ὁμοίαν ἐκείνῳ παρεχο-
μένου.

1. მოგვივიდა კარგი წერილი
კარგი კაცისაგან და კარგი კა-
ცის ხელით; შენგან, რომელიც
კარგი ხარ, და ბაკურიის ხე-
ლით, რომელიც სხეულითაც
ბრწყინავს და სულიც მაქ ასე-
თივე აქვს.

2. Σὺ δ' ἡμῶν ἐρῶν οὐκ ἀρ-
καῖν σοι τοῦτο νομίζων προσέθη-
κας σαυτῷ τὸν χρηστὸν Βακού-
ριον καὶ ἕρωτός γε ἐμπλήσας ἴσου
θεῦρο ἔπειψας, ὥστ' οὐ μόνον ὡς
ἡμᾶς ἀνέβη διὰ τῆς στενῆς μύρας,
ἀλλὰ καὶ εὐθύς καὶ ἐσπέρας καὶ
δρόμῳ φιλήσας τέ μου τὸ πρόσω-
πον καθ' ἕκαστον τῶν μερῶν
καθιζάνει τε πλησίον καὶ χάριν
αἰτεῖ δοῦναι αὐτῷ βλέπειν εἰς ἐμὲ
πολὺν χρόνον. Μικρὸν δὲ ἔφασκε
καὶ τὴν γύμνα ἔσσεσθαι.

3. Οὐκ ἐλάνθανεν οὖν με,
τίς ἡμῖν τοιοῦτον τὸν ἄνδρα πε-
ποίηκε καὶ πόθιν τὸ βέλος. Χαρι-
ζόμενος δὲ μοι τοῖς περὶ ἐμὲ πρατ-
τομένοις εὐφραინε καὶ τοῖς περὶ
σοῦ λεγομένοις. Ἐν οἷς ἦν ἦ τε
δικαιοσύνη καὶ τὸ δόξης ἐπιθυ-
μεῖν σε καὶ τὸ χρημάτων ὑπερο-
ρᾶν καὶ τὸ πολλοῖς ἐπαίνοις στε-
φανοῦσθαι, τοῖς μὲν ὑπὸ τῆς με-
γάλης βουλήs, τοῖς δ' ὑπὸ τοῦ
σωφρονοῦντος δῆμου, τοῖς δ' ὑπὸ
τοῦ θείου στόματος.
მხროთ კეთილგონიერი ღემოსის
პირის მიერ¹.

4. Οὐκοῦν καὶ χαίρειν με
καὶ εὐχέσθαι δεῖ· τὸ μὲν γὰρ πρό-
πει τοῖς ἐρωμένοις, τὸ δὲ τῷ μέλ-
λοντι χρόνῳ (Libanii opera, ed.
Förster, v. XI, p. 167—168).

2. ჩვენდამი ძლიერი სიყვარუ-
ლით აღტყინებული შენ ფიქრობ,
რომ ეს არ კნარა, და შენს თავს
მიუმატე ნიჭიერი ბაკური და,
აღავეს რა თანაბარი სიყვარუ-
ლით, გამოგზავნე აქეთ, რათა
ჩვენთან ამოსულიყო არა ვიწრო
კარით, არამედ პირდაპირ, სალა-
მოთიჯ და რბენით. პირზე მა-
კოცა, თითოეულ ნაკვთში ცალ-
ცალკე. მომიჯდა გვერდით და
მთხოვა ნება მიმეცა ეცქირა ჩემ-
თვის დიდ ხანს.

3. დაფარული არ არის ჩემ-
თვის, თუ ვინ მომგვარა მე ასე-
თი კაცი და საიდან არის ისარი.
უზომოდ გამახარა და მასია-
მოვნა მან იმით, რაც ჩემთვის
გააკეთა, და იმით, რაც შენ
შესახებ მითხრა. ამათ შორის
იყო როგორც სამართლიანობა,
ისე ის, რომ შენ გეწადა დიდება,
და რომ არაფრად ავდებ ფულს,
და რომ მრავალი ქებით ხარ
შემკული, ერთი მხრით დიდი
საბჭოს მიერ, ხოლო მეორე
მიერ და აგრეთვე ღვთაებრივი

4. მაშასადამე, საჭიროა მე მი-
ხაროდეს და ვლოცულობდე:
პირველთ მართებს შეყვარებუ-
ლებს, ხოლო მეორე მომავალ
დროს.

¹ *θεῖον στόμα* „ღვთაებრივი ბაგეები“; ამ გამოთქმით ბერძნები „მისანს“
და „მისნობას“ აღნიშნავდნენ.

წერილი 964

(392 წლისა)

ლეონტის

1. Δοὺς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Ἀρισταίνετου Βακούριος, ἐπειδὴ ἀνέγνωστό τε καὶ μεθ' ἡδονῆς, αὐτῇ δὲ ἔφη σοι (παρὰ) Λεοντίου. Ποίου—ἔφηγ—Λεοντίου; ὁ δ' ἀπεκρίνατο—τοῦ λογογράφου (Libanii opera, ed. Förster, v. XI, p. 168).

1. მის შემდეგ რაც არისტენეტეს წერილი გადმომცა და ის მე წავიკითხე, დიდის სიამოვნებითაც, ბაკურიმ მითხრა: „აი, ესეც ლეონტისაგან არის შენთან“. — „რომელი ლეონტისაგან“ ვკითხე მე. იმან კი მიპასუხა: „ლოგოგრაფოსისაგან“¹.

ლიტერატურა ბაკურის შესახებ

- 1) Georgii Monachi Chronicon II, 591—592, ed. de Boor.
- 2) Ammiani Marcelini Rerum gestarum libri, rec. V. Gardthausen. I II, Lipsiae 1874—1875; ბაკურზე: lib. XXXI 12, 16 (იხ. აქვე გვ. 144).
- 3) Rufinus (იხ. აქვე ქვემოთ).
- 4) ს. ყაუხჩიშვილი, ლიბანიოსი და ბაკური: ქუთ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, 13—20. ქუთაისი 1940.
- 5) ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია I², თბ. 1928, გვ. 184—215.

¹ ჩვენს საძეგნიერთა ლიტერატურაში იყო კამათი იმის შესახებ, თუ რომელ ბაკურზეა აქ ლაპარაკი და რა კავშირშია ის იმ ბაკურთან, რომელსაც პეტრე ქართველის ცხოვრების აღმწერელი იხსენიებს როგორც პირველ ქრისტიან მეფეს. დღეს არსებული ლიტერატურის საფუძველზე (კ. კეკელიძე, ქართველთა მოქცევის მთავარი ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხები: „მომომხილველი“, თბილისი 1926, გვ. 1—63; ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია I, 184—215; ს. ყაუხჩიშვილი, გელასი კესარიელის ცნობები საქართველოს შესახებ: „მომომხილველი“, თბ. 1926, გვ. 54—68), — ჩვენის აზრით, შეიძლება იმ დასკვნას დავადგეთ, რომ 90-იან წლებში მამაცად მებრძოლი სარდალი არ შეიძლება იყოს იგივე პიროვნება, რომელსაც წყაროები იხსენიებენ იბერიის მეფედ 30-იანი წლებისათვის (როდესაც ივ. ჯავახიშვილი ვბრაუდოზს ქართლის მოქცევას), ან თუნდაც 50-იანი წლებისათვის (როდესაც კ. კეკელიძე სდებს ქართლის მოქცევის თარიღს).

6) კ. კეკელიძე. ქართველთა მოქცევის მთავარი ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხები: „მიმომხილველი“, თბ. 1926, გვ. 1—53.

7) ს. ყაუხჩიშვილი, გელასი კესარიელის ცნობები საქართველოს შესახებ: „მიმომხილველი“, თბ. 1926, გვ. 54—68.

8) გ. გოზალიშვილი, არის თუ არა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? თბ. 1947.

9) კ. კეკელიძე, ვინ არის ლიბანიოსის ადრესატი ბაკური? ვტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, III, თბ. 1955, გვ. 12—15.

10. O. Seeck, Die Briefe des Libanios, S. 94: „Bacurius—Tribunus Sagittariorum im Jahre 378, Dux Palaestinae, Comes Domesticorum im J. 394“.

11. G. Sievers, Das Leben des Libanios. Berlin 1868, p. 271.

აეტი სკვითთა მეფე

ლიბანიოსის თხზულებებში ხშირად იხსენიებიან არგონავტთა ლაშქრობასთან დაკავშირებული პერსონაჟები; ი ა ზ ო ნ ი, მე დ ე ა და ა ე ტ ი.

ამჟამად ყურადღებას მივაქცევთ ლიბანიოსის შრომას *Progymnasmata*¹, რომლის ერთ-ერთ თავში, სათაურით Ἡθιοποιία: ლაპარაკია მედეაზე: Τίνες ἄν εἴποι λόγιος Μήθεια μέλλουσα ἀποσφάττειν τὸς ἔαυτης παῖδας; („რა სიტყვებს იტყოდა მედეა თავისი შვილების დაკვლის წინ?“² Libanius, ed. Foerster, VIII, 3¹²). მეორე ასეთსავე წერილს სათაურად აწერია: Τίνες ἄν εἴποι λόγιος Μήθεια γαμοσυντοῦς ἔσθραυ Ἰασσῖος; („რა სიტყვებს იტყოდა მედეა, იაზონი რომ სხვა ქალს ირთავდა?“ Libanius, ed. Foerster, VIII, 413).

¹ „პროგიმნაზმატა“ ანუ „წინასწარი ვარჯიშობანი“ წარმოადგენს რიტორიკულ სკოლაში სახმარებელ (მსჯელობათა სხვადასხვა სახის) ნიმუშთა კრებულს. იყო გამოთქმული აზრი, რომ ეს კრებული ლიბანიოსს არ ეკუთვნის, მაგრამ ეს აზრი გაზიარებული არ არის.

² ეს უნდა მომდინარეობდეს ევროპიდან „მედეადან“. კავშირი აქვს აგრეთვე ოვიდიუსის „ჰეროიდებში“ მოთავსებულ წერილთან „მედეა იაზონს“ (იხ. RE XII, 2521; რ. ფერსტერის სტატია).

ამ წერილების მნიშვნელობა ჩვენთვის იმაში გამოიხატება, რომ კოლხთა ქვეყანას აქ ეწოდება „სკვითთა ქვეყანა“, აეტს ეწოდება „სკვითთა მეფე“, ხოლო მედეას „სკვითთა მეფის ასული“ მაგალითად:

Οὐδὲν ἔξ με τῶν δικαίων
 ἐξετάζειν τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγε-
 θος τῶν ἐμῶν κακῶν, ἀλλ' ἔστιν
 λογίσσασθαι τί δράσαται τίνων ἀπο-
 λέλαυκα, πάντα πρὸς δίκην ἡγού-
 μαι μικρά. Αἰήτης ἐμοὶ πατήρ
 καὶ Σκυθῶν ἦν βασιλεύς. Καὶ
 παρθενία καὶ φήμη βελτίων καὶ
 πολλοὶ τῶν ἐν τέλει μνηστῆρες
 καὶ τῶν παρόντων ἐλπιδες ἀμεί-
 νους (ed. Foerster VIII, 373).

უკეთესი მქონდა და მრავალი წარჩინებული საქმროც მთხოულობდა და მღვთმარეობის იმედებიც უფრო უკეთესი იყო.

არავითარი კანონი არ მრთავ-
 და მე ნებას ჩამედინა ამდენი-
 და ასეთი ბოროტება, მაგრამ,
 როდესაც მე ავწონ-დავწონი,
 თუ ჩემი მოქმედებით რა სიამ-
 მოვნებას ვეწიე, მივდივარ იმ
 დასკვნამდე, რომ ყველაფერი
 ეს მცირე არის მართებულობის
 თვალსაზრისით აეტი მამა
 იყო ჩემი და სკვითთა მე-
 ფე. ქალიშვილობაც და სახელიც

უკეთესი მქონდა და მრავალი წარჩინებული საქმროც მთხოულობდა და მღვთმარეობის იმედებიც უფრო უკეთესი იყო.

აგათანგელოსი

„აგათანგელოსის“ სახელწოდებით ჩვენამდე მოღწეულია „სომეხთა მოქცევის“ ისტორია, რომელიც არსებითად გრიგოლ განმანათლებელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ისტორიას წარმოადგენს.

აგათანგელოსი IV საუკუნის ავტორად ითვლება. მაგრამ ჩვენამდე მოღწეული რედაქცია მისი თხზულებისა VIII საუკუნეს ეკუთვნის და წარმოადგენს უკანასკნელ ეროვნულ რედაქციას და „სომხური ეროვნული მონოფიზიტური საეკლესიო წრეების სულიკვეთების გამომხატველია“¹.

აგათანგელოსის თხზულება VI—VIII საუკუნეებში გადაუთარგმნიათ სხვადასხვა ენებზე. „VI საუკუნეში არსებული ელინოფილური უნივერსალური (კათოლიკე) რედაქცია, რომელიც შედგენილი ყოფილა მასრუბის მიერ და რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. სამაგიეროდ კი ჩვენამდე მოუღწევია VII—VIII ს. ს. ქალკედონისტურ რედაქციას არაბულ ენაზე, რომელიც ბერძნულიდან უნდა იყოს გადათარგმნილი“².

გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების ბერძნული ტექსტი, რომელიც აქამდე იყო ცნობილი, VII—VIII საუკუნისად იყო მიჩნეული. ჯერ კიდევ 1906 წელს ივ. ჯავახიშვილი სწერდა: „Известность же Григория Просветителя в греческой литературе не прослеживается глубже VII века“³. მაგრამ შეიძლება ამის წინაღობინდელი იყოს ის ახალი ბერძნული რედაქცია გრიგოლის ცხოვრებისა, რომლის ხელნაწერი, 1107 წელს გადაწერილი, იპოვა ე. გარიტმა და რომლის ტექსტი ქვემოთ მოგვყავს.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა I (თბ. 1935), გვ. 144.

² ლ. მელიქსეთ-ბეგი, ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია. თბ. 1941, გვ. 74.

³ იხ. ივ. ჯავახიშვილის საბიბლიოგრაფიო მიმოხილვა ნ. მარის შრომის შესახებ (Крещение армян, грузин...): Византийский Временник, XII (1906), გვ. 433.

Πράξεις καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου
ἱερομάρτυρος Γρηγορίου τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας

99. Ὁ δὲ βασιλεὺς Τιρεδά-
της, γενόμενος ἐν τῇ Οὐαλαρσα-
πατῶν χώρᾳ, προστάξουσιν βασιλι-
καῖς ἐν γραφαῖς¹ χρησάμενος
ἐκέλευσεν πάντας, τοπάρχας² καὶ
σατράπας, γενεάρχας τε καὶ φυλάρ-
χους συνάγεσθαι πρὸς τὸν βασι-
λέα ἐν Οὐαλαρσαπάτοις, γράψας
πρὸς τε τῶν Ἰβέρων³ καὶ Ἀλβα-
νῶν βασιλεῖς, ἐν τοῖς προγράμ-
μασιν πάντα τὰ σεσυμβεβηκότα
αὐτοῖς σημάνας καὶ ὅτι χρή αὐ-
τοὺς μετὰ πολλῆς σπουδῆς παρα-
γενέσθαι.

98. Συνήλιθον δὲ πρὸς τὰ
προγράμματα οἱ τρεῖς βασιλεῖς,
Λαζῶν⁵ τε καὶ Ἰβέρων⁶ καὶ Ἀλ-
βανῶν, καὶ μετὰ τοὺς βασιλεῖς ὁ
πρῶτος ἐν ἀρχῇ Ἰνγίληνης καὶ
Ἀντιστηνῆς τοπάρχης· ὁ δὲ δεύτε-
ρος τῆς Ἀρζια[ν]η⁷ς πιτιάξης

ხოლო ტირედატე მეფემ, რო-
დესაც ის იყო ვალარშაბათთა
ქვეყანაში, სამეფო ბრძანებებით,
რომლებიც წერილობით იყო
შედგენილი, მოუწოდა ყველას,
ადგილთა მმართველებსა და სატ-
რაპებს, ტომთა მთავრებსა და
გვართა მთავრებს შეკრებილი-
ყვნენ მეფესთან ვალარშაბათებ-
ში, და მისწერა იბერთა⁴ და
ალბანთა მეფეებს წერილები,
რომლებშიც ატყობინებდა ყვე-
ლაფერს რაც მოხდა, და [წერ-
და], რომ საჭირო იყო რაც
შეიძლებოდა მალე, დიდის სის-
წრაფით, მოსულიყვნენ.

მიწერილობებზე შეიკრიბნენ
სამნი მეფენი, მეფე ლაზთა, მეფე
იბერთა და მეფე ალბანთა და
მეფეებთან ერთად: პ ი რ ვ ე ლ ი —
ადგილთმმართველი ინგილინისა
და ანტისტენისა; მეორე —
დიდი პიტიახში არზიანენისა;

¹ ἐν γραφαῖς cod., ἐγγράφοις Garitte.

² τοπάρχας cod. ³ ἰεββέρων cod.

⁴ ამის წინ ჩასამატებელია *Λαζῶν καὶ*. ამის საბუთად ე. გ ა რ ი ტ ს მო-
ჭყავს ის, რომ § 98-ის თავში (იხ.) სწერია: *οἱ τρεῖς βασιλεῖς, Λαζῶν τε καὶ*
Ἰβέρων καὶ Ἀλβανῶν. აკად. ნ. მარიც არაბული ვარიანტის თარგმანში უმა-
ტებს ამსვე: *ad regem Abchazorum* ('bh'z'). აქ, ისევე როგორც სხვაგან, «აბ-
ხაზთა» სწერია «ლაზთა»-ს მაგიერ.

⁵ არაბ.: *rex Abchazorum* ('bh'z).

⁶ არაბ.: *rex Georgiorum* (grg'n).

⁷ Ἀρζια[ν]η⁷ს-ის ადგილას არაბული ტექსტის მიხედვით სწერია
Ὶτῖηωῖ, ეს იგი „არტანუჯ“, რაც, როგორც ეს ნათელყოფილია¹ ე. გ ა რ ი-
ტისა და პ. ინგოროყვას მიერ, რალაც გაუგებრობაზეა აგებული.

ὁ μέγας· ὁ δὲ τρίτος τῶν Μέρδων τοπάρχης· ὁ δὲ τέταρτος γενεάρχης· τῶν Ὀσπιτιανῶν ἐπάρχης, ὅστις κα(τα)τετάγμενος ὑπῆρχεν φυλάττειν τὰ μέρη τῶν Καυκασίων ὁρέων καὶ Τζάνων¹.

159. Ὁ δὲ βασιλεὺς Τιρεδάτης, ἅμα τῇ βασιλίσσῃ Ἀσχηγᾶ καὶ τῇ ἀδελφῇ Χοσουροῖδούκτα καὶ Ἰβέροις², Λαζοῖς³ καὶ Ἀλβανοῖς βασιλεῦσιν καὶ φυλάρχαις τε καὶ γενεάρχαις, ἀπήντα τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ, καὶ ἀσπασάμενος αὐτόν καὶ τὸν ὄσιον Πέτρον ἐδέχετο πάντας τοὺς μεγιστᾶνας.

რეს, და მიიღო ყველა [მისი] დიდებულები.

163. Αὐτὸς δὲ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἔσπευδεν ἐν Βαγαβάνοις κτίσαι ἐκκλησίαν, ἐκδοὺς ἑαυτὸν ἐν προσευχαῖς καὶ δάκρυσιν, εὐχόμενος τοῦ ἐμμεῖναι τὸν λαόν τῇ παραδοθείσῃ αὐτῶν πίστει· ἅμα δὲ τοῖς συνελθοῦσιν εὐλαβεστάτοις πρεσβυτέροις καὶ μοναχοῖς, ἐποίει ὃς καταθέσεις ἐκκλησιῶν, καὶ τάπτων ἱερεῖς εὐ ἐπισταμέτους τὰς ἁγίας γραφάς, τοὺς μὲν ἐξέπεμπεν ἐπὶ τὴν Ἰβέρων⁴ καὶ Λαζῶν⁵ γῆν, τοὺς δὲ ἐπὶ Ἀλβανίαν.

მესამე — ადგილთმმართველი მერდებისა; მეოთხე — გვარის უფროსი ეპარხოსი ოსპიტიანთა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა დაეცვა კავკასიის მთათა და ჰანთა მხარეები.

ხოლო ტირედატი მეფე დედოფალ ასხენასთან და თან დასთან ხოსროლუსტთან ერთად, აგრეთვე იბერიელ⁴, ლაზ⁵ და ალბანელ მეფეებთან ერთად, ტომთა მთავრებთან და გვართა მთავრებთან ერთად წმინდა გრიგოლის შესახვედრად წავიდა, მიესალმა მას და წმინდა პეტ-

რეგორიუსს და მიიღო ყველა [მისი] დიდებულები. თვითონ წმინდა გრიგოლი იჩქაროდა ბაგაბანში ეკლესია აეშენებია, და თვითონ დროს ატარებდა ლოცვა-ვედრებაში და ცრემლთა-ღვრაში, ლოცულობდა, რომ ხალხი დარჩენილიყო მათ მიერ მიღებულ სარწმუნოებაში; შეკრებილ კეთილსათნო მოძღვრებთან და მონაზონებთან ერთად, აფუძნებდა ეკლესიებს; აყენებდა მღვდლებად ისეთებს, რომელთაც იცოდნენ საღმრთო წერილი; ზოგიერთებს გზავნიდა იბერთა ქვეყანაში⁸, ზოგს ლაზთა ქვეყანაში⁹ და ზოგს ალბანიაში.

¹ τὰ μέρη τῶν Καυκασίων ὁρέων καὶ Τζάνων — ამის საბადლოდ არაბულ ვარიანტში სწერია: (custodiae) montium qwsywn (= ქუსჯუნ) et mtznywn (მტხნჯუნ).

² Ἰβερῶν cod. ³ Λατοῖς cod. ⁴ არაბ.: regem Georgiorum (grz'n).

⁵ არაბ.: regem Lazorum (lrws; უნდა იყოს lzwn).

⁶ Ἰβερῶν cod. ⁷ ლაζῶν cod.

⁸ არაბულ ვარიანტში: misit ad Georgiam (grg'n).

⁹ არაბ.: ad regionem Abchazorum ('b'hz).

164. Πληρωθεισῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν ἅμα τοῖς πρεσβυτέροις καὶ παντὶ τῷ κλήρῳ ἔφερον ἅπαν τὸ πλῆθος ἐπὶ τὸν Ἄρσινον¹ ποταμόν, πλησίον τῆς βασιλικῆς κώμης Βαγαβάνων. Ἦσαν δὲ ὡσεὶ τριάκοτα ἑπτὰ μυριάδες, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς Τιρεδάτης καὶ Λαζῶν² καὶ Ἰβέρων³ βασιλεῖς Ἀλβανῶν⁴ καὶ μεγιστᾶνες, τοπάρχαι⁵, γενῶν καὶ φυλῶν ἄρχοντες καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαὶ ἐπόμενοι⁶ αὐτοῖς, καὶ ἡπληρησία μεγίστη, γυναῖκες, ἄνδρες, παῖδες.

170. Χειροτονήσας δὲ ἐπισκόπους ὁ ἅγιος Ἰρηγόριος ἐξέπεμπεν ἐπὶ πᾶσαν γῆν τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας καὶ εἰς πᾶσαν χώραν, ὁμοίως καὶ πρεσβύτερους. Καὶ ἐκ τῆς Σεβαστειανῶν χώρας Εἰρήναρχον ὀνόματι πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον. Οὗτος δὲ ὁ Εἰρήναρχος σεμνότητος ἦν ἐν σχήματι καὶ πολιτείᾳ ἐπαινετῇ, ἔχων καὶ πείραν πολλήν τῶν θείων γραφῶν. οὗτος καὶ ἐν τῇ εὐρέσει τῶν ἀγίων λευπάνων τῶν Τεσσαράκοντα διὰκονος ἦν τοῦ τηνικαῦτα ἐπισκόπου ὄντος τῆς Σεβαστείας, ἀνήρ πολιτῶ κεκοσμημένος... Εἰς δὲ τὴν γῆν

როგორც კი შესრულდა ოცდაათი დღე, მოძღვრებთან და მთელ სამღვდელთობასთან ერთად წაიყვანა მთელი ხალხი მდინარე არსინოზე სამეფო დაბის ბაგავანის მახლობლად. იყვნენ დაახლოვებით ოცდაჩვიდმეტი ბევრი (370.000); თვით მეფე ტირედატე, ლაზთა, იბერთა და ალბანთა მეფეები და დიდებულნი, ადგილთა მმართველნი, გვართა და ტომთა მთავარნი, და ყოველნი ლაშქარნი, მათი ქვეშევრდომნი, და მსახურნი ბევრნი, ქალები, კაცები, ბავშვები.

წმინდა გრიგოლმა აკურთხა ეპისკოპოსები და დაგზავნა დიდი არმენიის მთელ მიწაწყალზე და მთელ ქვეყანაზე, აგრეთვე მოძღვრებიც. ზ სებასტიელთა ქვეყნიდან ირენარხე სახელით, მღვდელი და წინამძღვარი; ეს ირენარხე იყო კაცი მეტად სათნო სქემითა და საქები მოქალაქეობით, ჰქონდა დიდი გამოცდილება საღვთო წერილში; ის ორმოც მოწამეთა წმინდა ნეშტთა მოპოების დროს დიაკვნად იყო სებასტიის მაწმინდელი ეპისკოპოსისა, იყო კაცი მემკული ქალარით... ხოლო ლაზთა ქვეყა-

¹ არაბულ ვარიანტში სწერია: ad flumen Euphratem.

² არაბ.: rex Tiridates et rex Abchazorum ('bh'z) et rex Georgianorum (ḡr'z'n) et rex Albanorum ('ll'n).

³ Ἰββερῶν cod.

⁴ აქ არეულია და უნდა წავიკითხოთ: καὶ Ἰβέρων καὶ Ἀλβανῶν βασιλεῖς.

⁵ τοπάρχαι cod.

⁶ ἐπόμενοι cod.

τῶν Λαζῶν¹ Σωφρόνιον καὶ αὐτὸν πρεσβύτερον ὄντα καππαδόκην, καὶ αὐτὸν συνελθόντα τῷ ἀγίῳ· ὃν πεποίηκεν ἐπίσκοπον καὶ ἀπέστειλεν. Εἰς δὲ Ἀλβανίαν Θωμαῶν ὄσιον ἄνδρα, ἐκ τῆς τῶν Σαταλέων τῆς μικρᾶς πόλεως. Οὗτοι γὰρ πλείστοι συνήλθον αὐτῷ, ἐν ἐπιστάμενοι τὰς ψεοπνεύτους γραφάς.

ნაში გაგზავნა სოფრონი, რომელიც მღვდლად იყო კაპადოკიაში, და ის მოვიდა წმინდა გრიგოლთან ერთად: იგი ეპისკოპოსად გახდა და გაგზავნა. ხოლო ალბანიაში გაგზავნა თომა, წმინდა კაცი, [იგი მოიყვანა] სატალელთა მცირე ქალაქიდან. ეს ისინი იყვნენ, რომელნიც მასთან ერთად მოვიდნენ, იმათ კარგად იცოდნენ საღვთო წერილი².

ლიტერატურა აგათანგელოსის შესახებ

1. Gérard Garitte, Documents pour l'étude du livre d' Agathange. Studi e testi 127. Città del Vaticano 1946.
2. Н. Марр, Крещение армян, грузин, абхазов и ала-

¹ ლაზარ cod.

² არაბულ ვარიანტში სულ სხვანაირად არის ეს პარაგრაფი გადმოცემული: «მაშინ წმ. გრიგოლმა დაამზადა ეპისკოპოსები, — ის ხომ მთელი არმენიის კათალიკოსი იყო, — და ისინი დააგზავნა არმენიის მთელ მიწაწყალზე, და სპარტეველოში (gr̄ḡn), და დურძუკეთის (drzqy't) ქვეყანაში და ალბანეთში. სპარტეველი (gr̄ḡny) კაცი აიყვანა იმათგან, რომელნიც მასთან ერთად სებასტიიდან მოვიდნენ, სახელით 'byrbzhm* (ირენარხე), და მას მისცა მიტროპოლიტობა და გაგზავნა იგი, რათა მას ეპისკოპოსები დაედგინა მთელ საქართველოში (gr̄ḡ'n). მშვენიერი იყო ცხოვრების წესით, სრულყოფილი, საღვთო წერილში განსწავლული; იგი დიაკვნად იყო და დამსწრედ, როდესაც მოიპოვეს ორმოცი მოწამის ძვლები, აგრეთვე შემკული იყო ჭალარით; ამიტომაც იყო, რომ იგი ამ ხარისხზე აიყვანა. აფხაზთა ქვეყანაში ('bh'z) გაგზავნა სოფრონი (sfrwn), რომელიც მღვდლად იყო კაპადოკიაში და წმ. გრიგოლთან ერთად მივიდა, იგი ეპისკოპოსად აკურთხა და გაგზავნა. ალბანთა მხარეში გაგზავნა თომა, კაცი რჩეული, ის იყო სატალის მცირე ქვეყნიდან. ეს იყვნენ ისინი, რომელნიც მასთან ერთად მოვიდნენ და საღვთო წერილში განსწავლული იყვნენ.

* ასე ეითხულობს უ. გარბიტი, ხოლო ნ. მარტიკი ეთხულობს Ибирб-зхуа, და ამ უკანასკნელში ხედავს მგერულ სიტყვას სკუა, ე. ი. „იბერის შვილი“ (Н. Марр, Крещение... გვ. 127 და 172).

нов святым Григорием (Арабская версия): Записки Вост. отд. ИРАрх. Общ. т. XVI (1905), стр. 63—211.

3. И. А. Джавахов: Византийский Временник XII (1906), 432—437 (რეცენზია ნ. მარის შრომაზე „Крещение армян...“).

4. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა. თბ. 1935. აქ თავი II, 1: სომეხთა მოქცევის შესახებ საისტორიო წყაროები და აგათანგელოსი, გვ. 71—149.

5. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია. თბ. 1941, გვ. 72—75.

6. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, ცხოვრებაჲ წმ. გრიგოლ პართელისაჲ. ქართული ძეგლები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემანი. I: საეკლესიო მწერლობა № 2. თბილისი 1920. გვ. VIII+51.

7. Л. Меликсет-Беков, Грузинская версия Агафангелия и ее значение для грузинской историографии: Христианский Восток IV (1915), 155—170.

8. თ. ეორდანიი, ქრონიკები I, 19—27: თა სეკტემბერსა ლ ცხრბჲ და მოქალაქობაჲ და ამისსა შდ წამებაჲ წისა მღდელ-მოწამისა გრიგოლი პართელისაჲ.

9. Н. Марр, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря. М.—Л. 1940, стр. 255: Рукопись № 91 (Ц. 49) — Житие святых. Содержит: 1) [30 сентября] Житие Григория Просветителя. Нач.: რკთ: და საბელნი იგი მოაბნეს შეშათა აღმართულთა: და ლამპრებითა სწუვიდეს ასოთა მისთა...
Рукопись... не ранее XIV века.

ამიანე მარცელინე

ამიანე მარცელინე და მისი ცნობები საქართველოში
შესახებ

ანტიკური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენლის ამიანე მარცელინეს ცხოვრების აღწერა, ისევე როგორც ანტიკურობის ბევრი სხვა გამოჩენილი მოღვაწისაც, თითქმის მხოლოდ მისივე თხზულებიდან მკვლევართა მიერ დიდის დაკვირვებით გამოწვლილულ ფაქტებს ემყარება. მის, როგორც პიროვნებისა და როგორც ისტორიკოსის, შესახებ უკვე საყოველთაოდ მოიკიდა ფეხი იმ შეხედულებამ, რომ, როგორც ცნობილი გერმანელი მეცნიერი ე. შტაინი ამბობს, ტაციტუსიდან მოყოლებული დანტემდე, ამაზე უფრო დიდი მწერალი არ იცოდა მსოფლიომ¹. ამასთანავე უკვე საერთოდ აღიარებენ (Stein-ი, Thompson-ი და სხვ.), რომ ამიანე ობიექტურობაში ტაციტუსს სჯობია და გაცილებით ფართო ისტორიული თვალთახედვითა და ყურადღებით ეპყრობა პროვინციების ცხოვრებას. ხაზგასმულია ისიც, რომ ამიანეს, ტაციტუსისა არ იყოს, მაღალი წარმოდგენა აქვს როგორც პიროვნების საზოგადოებრივი როლის, ისე ისტორიის მიზნების შესახებ და დიდის გულმოდგინებითაც ცდილობს ამ კეთილი ზრახვების განხორციელებას თავის შესანიშნავ თხზულებაში.

მიუხედავად იმისა, რომ, ვითარცა ისტორიკოსი და მოქალაქე, თუ აღემატება ზოგი მხრით მაინც, თორემ არ დაუვარდება რომის ისეთ სახელგანთქმულ პირებს, როგორც იყვნენ ლივიუსი და ტაციტუსი (მაგალითად, მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ერთ-ერთი უკანასკნელი სერიოზული მკვლევარი თომპსონი ტაციტუსის გარდა სხვას ვერავის უყენებს გვერდში და ისიც ამ უკანასკნელის საზარალოდ), ამიანე დიდხანს იყო ჩრდილში, რის მიზეზიც მის სტილში უნდა ვეძიოთ. ბევრი არა მიჯნავდა ერთმანეთისაგან ამიანეს, როგორც ისტორიკოს-მწერალსა და როგორც სტილისტს. სტილი მართლაც, შედარებით სხვებთან, მაიმე, ხელოვნური და ნაწილობრივ ბუნდოვანიც აქვს, რაც გამოწვეულია

¹ Stein E., Geschichte des spätrömischen Reiches, I B., Wien, 1928, S. 331.

იმით, რომ მას, როგორც ტომით არარომეელს, მწიგნობრული გზით უფრო ჰქონდა შეთვისებული ენა.

ამიანეს თხზულებას „Res Gestae“, რაც ქართულად „ისტორიის“ სახელით შეიასლება გადმოგვცეთ, საერთოდ უფრო სწავლობდა ბედი ვიდრე ტიტუს ლივიუსის ანდა ტაციტუსის ნაწერებს, რადგან ამიანეს ისტორიის გადარჩენილი ნაწილი თითქმის სწორედ იმ პერიოდს მოიცავს, რომელიც მის თანამედროვე ვითარებას ეხება და როცა თვითონვე უშუალოდ მოღვაწეობდა სამხედრო ასაარეზზე. ამიტომ არის, რომ იგი ისეთი სისრულითა და მკაფიოებით ასახავს მაშინდელ ამბებს, რომ არა თუ რომაულ ისტორიოგრაფიაში, არამედ საერთოდ ანტიკურ ისტორიოგრაფიაშიაც ბევრს არ მოეპოვება მისი ბადალი ფურცლები.

როგორც ითქვა, უმთავრესად მისივე თხზულების ცნობების მიხედვით არის დადგენილი, რომ იგი დაიბადა დაახლოებით 330 წ. (ახ. წ.) ქალაქ ანტიოქიაში, სირიაში, საკმაოდ წარჩინებული ბერძენის ოჯახში (შდრ. მისი ისტორიის XIX, 8, 6; XXXI, 16, 9).

იმ პერიოდში ანტიოქია დიდ კულტურულსა და ეკონომიურ ცენტრს წარმოადგენდა. საკმარისია დავასახელოთ ამიანეს თანამედროვე და თანამოქალაქე, გვიანანტიკური ფილოსოფიისა და რიტორიკის ისეთი დიდი წარმომადგენელი, როგორიც იყო მისი შეგობარი ლიბანიოსი, რომლის ზოგი მოწაფე, მაგ., ბასილ დიდი და იოანე ოქროპირი (ასევე ანტიოქიელი) და სხვანი, განუდგნენ ძველ რელიგიას და ქრისტიანული დოგმატიკის ბურჯები შეიქნენ. ამიანე მარცელინესაც, ჩანს, კარგი განათლება მიუღია ალბათ თავის მშობლიურ ქალაქშივე.

თვით ამიანეს მოღვაწეობა ემთხვევა ძირითადად IV საუკუნის თითქმის მთელ მეორე ნახევარს, კერძოდ კონსტანციუს II-ის (337—361), იულიანუსის, ანუ ჩვენს ძველ მწერლობაშიაც ცნობილი იულიანე განდგომილის (361—363), იოვიანუსის (363—364), ვალენტიანიანუს I-ის (364—375), ვალენტის (364—373) იმპერატორობის ხანებს.

იგი აღრევე მიუღიათ საიმპერატორო გვარდიაში, როგორც კარგი გვარის კაცი. 353 წელს კი აღმოსავლეთის არმიის მთავარსარდლის ურცინიუსის შტაბში ჩანს, ჯერ ნიზიბინში, შემდეგ ანტიოქიაში. 357 წ. გალიაშია თავის სარდალთან ერთად, 359 წ. კი ორთავენი კვლავ აღმოსავლეთში იქნენ გადმოყვანილი სპარსელებთან საბრძოლველად. 359—360 წლების საომარი ოპერაციების

დროს სპარსეთის ფრონტზე ურცინიუსთან ერთად თვით ამიანუსიც ბევრჯერ არის მოხსენებული თხზულებაში, ხოლო 360 წლიდან, ურცინიუსის გადაყენების შემდგომ, კი შედარებით ძუნწი ცნობებილია. ჩანს, რომ 363 წ. იულიანუსის ლაშქრობაშიც მიუღია მონაწილეობა სპარსელთა წინააღმდეგ, შემდეგ კი ვარაუდობენ, რომ დრო 378 წლამდე, ვალენტის ადრიანოპოლთან დამარცხებამდე მაინც, თავის მშობლიურ ქალაქ ანტიოქიაში უნდა გაეტარებინოს, თუმცა ამ ხანებში, როგორც მისი ისტორიიდან ჩანს (XVII, 4, 6; XXII, 15, 1), ეგვიპტესა და საბერძნეთშიც უმოგზაუროია. ანტიოქიაში ამ ხანებში ყოფნას უნდა შეეწყოს ხელი მისი თხზულების შემზადების საქმისათვის, რადგან კითხვისა და მასალის მოგროვებისათვის დიდი დრო უნდა ჰქონოდა უკვე.

378 წლის შემდეგ რომს წასულა და გზაში ომის ასპარეზები დაუთვალეირებია თრაკიაში, ხოლო 383 წელს უკვე რომს დაფუძნებული ჩანს, სადაც მნიშვნელოვანი გავლენისათვის უნდა მიეღწია ზოგ წრეებში.

როგორც ცნობილია, IV საუკუნე ქრისტიანობის საბოლოო გამარჯვების საუკუნე იყო — 382 წელს გრაციანუსმა საგანგებო ბრძანებით აკრძალა კიდევ ძველი რელიგია. რაც შეეხება ამიანე მარცელინეს, რელიგიის საკითხებში იგი დიდ ტოლერანტობას იჩენს. ქრისტიანი რომ არ არის, ჩანს, მაგრამ არც მათ მოძულეთა და მღვწელთა რიცხვშია და მის ფავორიტ იმპერატორ იულიანეს კიცხავს კიდევ ქრისტიანების დევნისათვის.

ამიანე ცოცხალია 391 წელს და, როგორც უკანასკნელი გამოკვლევები დაბეჯითებით ცხადჰყოფენ, 393 წელსაც. მაგალითად, ამიანე მარცელინეს ისტორიის დაწერის დროის შესახებ უკანასკნელი სერიოზული გაიოკვლევის ავტორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი ოტო მენხენ-ჰელფენი ნაშრომში — „მარცელინეს უკანასკნელი წიგნების თარიღი“¹ — საგულდაგულო, დასაბუთებული გამოკვლევის შედეგად ამ თხზულების დასრულების თარიღს უფრო აზუსტებს და დაასკვნის: ჩვენ შეგვიძლია დიდის გულდანდობით ვცნოთ, რომ ამიანე მარცელინემ თავისი ნაშრომი 392 — 393 წლების ზამთარში დაამთავრა (გვ. 399).

¹ Maenchen-Helfen O. J. Date of Ammianus Marcellinus' Last Books: American Journal of Philology, № 76, fasc. 4., 1955, pp. 384—399.

ამიანემ განაგრძო ტაციტუსის „ისტორია“ სწორედ იმ ადგილიდან, სადაც იგი წყდება, ე. ი. ნერვას იმპერატორად გახდომის დროიდან (ახ. წ. 96 წ.), და მოიყვანა იმპერატორ ვალენტის დაღუპვამდე ადრიანოპოლის ახლოს გუთებთან ბრძოლაში 378 წ. მთელი მისი თხზულება შედგებოდა 31 წიგნისაგან, რომელთაგან პირველ 13 წიგნს არ მოუღწევია ჩვენამდე, მოღწეულ XIV—XXXI წიგნებში (რიცხვით 18) კი, როგორც ითქვა, აწერილია 353—378 წლების ამბები, ე. ი. ავტორის თანამედროვე ვითარება.

მარცელინეს დიდი ნაკითხობა ეტყობა და დიდის სიბეჯითითაც უმუშავია თავის ისტორიაზე. გარდა სახელოვანი რომაელი ისტორიკოსების ლივიუსის, ტაციტუსის და სალუსტიუსისა, დიდი გავლენა ეტყობა ციცერონისა. იცნობს ავლუს გელიუსს, ვალერიუს მაქსიმუსს, პლინიუს უფროსს, ფლორუსს, აგრეთვე რომაულ პოეზიას. გამოყენებული აქვს სენეკას, სოლინუსის და პტოლემეაიოსის შრომებიც. განსაკუთრებით შავი ზღვისპირეთის ქვეყნების აღწერაში, როსტოვცევის თქმით¹, დადგენილად ითვლება, რომ მისი მთავარი წყაროები იყო პომპონიუს მელას და პლინიუს უფროსის, აგრეთვე ვალერიუს ფლაკუსის წყარო პერიპლუსი და პერიგესი; ამასთანავე სალუსტიუსი და მისი მეშვეობით ერატოსთენე და ჰეკატაიოსი. ეტყობა სარგებლობა დიონისიოს პერიეგეტის თხზულების წყაროთი, რომლის დამამტკიცებელი ერთი მაგალითის შესახებაც ქვემოთ გვექნება უფრო ვრცელი საუბარი. აღსანიშნავია, რომ გარდა მწერალთა თხზულებებისა, ოფიციალური დოკუმენტებითაც უსარგებლია.

საერთოდ ამიანეს დიდი მასალა აქვს გადამუშავებული, რომელთაგან ზოგი დაკარგულია და ნაწილობრივ ამითაც ემატება ჩვენი ისტორიკოსის ცნობებს ღირებულება. იგი ბევრ საინტერესო გეოგრაფიულ-ეთნოგრაფიულ ექსკურსს უძღვნის ამა თუ იმ მხარეს, კერძოდ შავიზღვისპირეთს, უმთავრესად ძველ მწერალთა თხზულებებზე დაყრდნობით, მაგრამ ზოგჯერ ახალი მასალის შემატებითაც.

ამ მხრით ნიშანდობლივია მისი სიტყვები, რომლებითაც იგი იწყებს შავი ზღვის სანაპიროების აღწერას: „რაკი ამ მხარეებს მივადექით, დროა მკაფიოდ და სარწმუნოდ აღვწერო, რაც კი რამ ნახული ან წაკითხული მაქვს თრაკიის შორეული კუთხეებისა და

¹ Ростовцев М. И., Скифия и Боспор, Ленинград, 1925, стр. 82.

პონტოს უბის მდებარეობის შესახებო“ (XXII, 8, 1). მართლაც წანაკითხთან ერთად იყენებს თავის თვალთ ნახულსა და ჩანიშნულ მასალასაც. მაგრამ მკვლევართა აღიარებით, საერთოდ ამ ექსკურსებში უფრო მოიკოჭლებს, რადგან ბევრ შემთხვევაში წყაროებს აქ უფრო ეყრდნობოდა და თვით ეს წყაროები კი ლალატობდნენ.

რაც შეეხება საკუთრივ მის ისტორიულ ნაწილს, გარეშე ყოველი დეკლარაციული განცხადებისა, დიდ პირუთვნელობასა და მოსაწონ პირდაპირობას იჩენს და, სადაც გასაკიცხია, თვით თავის სათაყვანო გმირს იულიანესაც არ ინდობს. ამასაც ერთხმად აღიარებს ამიანეს თითქმის ყველა მკვლევარი.

როგორც ითქვა, მის შედარებით ნაკლებ პოპულარობას მისმა მძიმე სტილმა შეუწყო ხელი. მისი სტილი ძირითადად მწიგნობრულ-რიტორიკულია, მაგრამ სალაპარაკო ენის დაღიც ემჩნევა აქა-იქ. შენიშნულია აგრეთვე, რომ გადაჭარბებულ მიდრეკილებას იჩენს მიმღეობით გაწყობილი ფრაზების ხმარებისადმი. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამიანეს ტექსტისა და სტილის შესწავლისათვის მის თხზულებაში რიტმული პროზის ნიშნების მიკვლევას. ამ რიტმული ფრაზების მიხედვით დასვა სასვენო ნიშნები და გამართა ტექსტი ამიანეს უკანასკნელი სერიოზული კრიტიკული გამოცემის ავტორმა, ამერიკელმა მეცნიერმა კლარკმა, რომლის ეს სამუშაო თავისი ღირებულებით, ზოგი მეცნიერის თქმით, ახალი მნიშვნელოვანი ხელნაწერის პოვნას ედარება ტექსტის დადგენის საქმეში.

* * *

ამიანე მარცელინეს ჩვენს მიერ ამოკრებილი მასალიდან ნაწილი შედარებით ნაკლებად ყოფილა მსჯელობის საგანი, ნაწილი კი საკმაოდ ცნობილია. მე მინდა შევაჩერო მკითხველის ყურადღება ზოგ საკითხზე.

განვიხილოთ წიგნების თანამიმდევრობის მიხედვით.

XIV წიგნის მე-8 თავში (XIV, 8, 3), აღმოსავლეთის პრივიციების აღწერისადმი მიძღვნილ ექსკურსში, გვხვდება არგონავტთა ლაშქრობის ხსენება. ტექსტში გადმოცემულია იაზონის თანამოლაშქრის მობსოსის ანუ მოპსოსის ამბავი, რომ ის იყო კილიკიის ქალაქ მობსუესტიიდან და რომ ოქროს საწმისის მომტაცებელი არგონავტები როცა უკან ბრუნდებოდნენ, თანამოლაშქრეებს ჩამოცილებული აფრიკაში გარდაიცვალა უცბად.

აღსანიშნავია, რომ ამ პირს სხვა ძველი მწერლებიც ასხენებენ; მაგ., პინდარე (P. 4, 338), აპოლონიოს როდოსელი (1, 65) და მისი სქოლიასტები, ვალერიუს ფლაკუსი (1, 384), ოვიდიუსი (მეტამორფოზები, 12, 456) და სხვ. და არსებითს არაფერს ახალს ამბობს ამიანე, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო არგონავტთა ციკლის სისრულით შესწავლისათვის ყოველ წვრილმანს ანგარიში უნდა გაეწიოს.

XVI წიგნში ყურადღებას იქცევს პონტოს მეფის მითრიდატე დიდის ასულისა და საჭურის მენოფილოსის ამბავი (XVI, 7, 9—10), რომელიც სხვა ავტორებს არა აქვთ მოხსენიებული და მარტო ამიანეს ისტორიაში გვხვდება. ამიანე ხოტბას ასხამს კეისარიულიანეს ე. წ. მესაწოლეთუხუცესს (*praepositus sacri cubiculi*) საჭურის ვეთერიოსს და მის შესადარებლად მოჰყავს მენოფილოსის ერთგულების მაგალითიც თავის პატრონისადმი. მითრიდატე რომ კოლხთა სამეფოებისაკენ გაიქცა, თავისი ავადმყოფი ასული დროიპეტინა მენოფილოსს დაუტოვა ციხე-სიმაგრე სინჰორიუმში, რომელიც მცირე და დიდი არმენიების საზღვარზე მდებარეობდა. საჭურისმა მოარჩინა ქალი, მაგრამ ოოცა პომპეუსის ერთ-ერთმა სარდალმა ალყა შემოარტყა ციხეს და ქალის ტყვედ ჩავარდნის საშიშროება შეიქმნა, ისიც მოჰკლა მენოფილოსმა და თვითონაც თავი მოიკლა, რათა მეფის ასულისათვის შეურაცხყოფა არავის მიეყენებინა და ამით კიდევ უფრო არ გაემწარებინათ დამარცხებული მითრიდატეს სიცოცხლე.

XXI, 6, 7 — საკმაოდ ცნობილი ადგილია სომხეთის მეფის არშაკისა და იბერთა მეფის მერიზანის ანუ მირიანის შესახებ, რომ მათ საჩუქრებით იბირებდა თავისკენ რომის მთავრობა. საკამათოდ არის ქცეული ოლონდ ამ ქართველი მეფის მეფობის წლები. ეს ამბავი ხდება 361 წ. და საკითხავია არის თუ არა ეს მეფე „ქართლის ცხოვრების“ ის მირიან მეფე, რომელმაც ქრისტიანობა აღიარა. მკვლევრების ერთი ნაწილი უარყოფს, რომ ეს იგივე მეფეა¹, ზოგი კი ბუნდოვნად ტოვებს საკითხს — გამეფდა IV ს. 20—30-იან წლებში, გარდ. 338 ან დაახლ. 362 წელსო, ე. ი. 24 წელი მაინც გამოდის მერყეობისათვის. მაგრამ, თუ კი აღიარებული იქნება (როგორც მკვლევართა დიდი უმრავლესობა სცნობს), რომ ქართლი

¹ ამ მირიანის ვინაობის საკითხი გადახლართულია ქართლის მოქცევის საკითხებთან, რომელთაც განსაკუთრებით ვრცლად ეხება ივ. ჯავახიშვილი (იხ. მისი ქართ. ერის ისტ., ტ. I, 1951, გვ. 176—235 და სხვ.).

30-იან წლებში მოიქცა კონსტანტინე დიდის (306—337) დროს, საკმაოდ კარვად ეწყობა ამას „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ჩვენება, რომ „მოქცევეთგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მოკუდა ძე მისი რევ...“ და შემდეგ: „და მასვე წელიწადსა დასნეულდა მირიან მეფე, რომელიცა აღესრულაო“¹. ე. ი. 25-26 წელიწადს თუ მივუნიჭებთ ოცდაათიან წლებში დადებულ მოქცევის თარიღს, თითქმის სწორედ ეთანხმება და გამოდის, რომ ამ ძირიანს 361 წლამდე მართლაც უმეფია და არ უნდა იყოს მართალი მოსე ხორენაცის გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც თითქოს დაახლოებით 338 წელს მოეკლათ იგი².

XXII, 7, 9—10. 362 წლას ამბებთან დაკავშირებით იულიანეს მოციქულებს უგზავნიან სხვადასხვა ხალხები, მათ შორის „ჩრდილოეთიდან და უდაბური ადგილებიდან, რომლებზე ჩამომაკვალი ფაზისი ც ზღვას ერთვის, ბოსფორანებისა და სხვა მანამდე უცნობებისაგან მორჩილი ვედრებით მოვიდნენ ელჩებიო“ და სხვ.

აქ ჩვენ გვინდა ყურადღება მივაქციოთ იმ გარემოებას, რომ აქ ნახსენები ფაზისი ჩვეულებისამებრ რიონს არ უნდა უდრიდეს, რადგან კონტექსტის მიხედვით ჯერ ხომ ჩრდილოეთის უდაბურ ადგილებზეა ლაპარაკი, რომელზედაც ფაზისი ჩამოდისო, მის უშუალოდ მომდევნო წინადადებაშიაც კვლავ ჩრდილოელები — ბოსფორანები იხსენიებიან. ამ ფაზისში შესაძლოა დონი ან ყუბანი იგულისხმება, როგორც ხანდახან არის ხოლმე კიდევ ანტიკურ წყაროებში³.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ ავტორს აქ ფაზისი ერთგვარად ჰიპერბოლურ კონტექსტში აქვს ნახსენები — მას სურს რაც შეიძლება გააზვიადოს თავისი გმირის იმპერატორ იულიანეს მორჭმულობისა და სახელგანთქმულობის ამბავი და ფაზისი ნახმარი აქვს, ჩვენის აზრით, არა როგორც კონკრეტული გეოგრაფიული ცნება, არამედ როგორც საერთოდ შორეულის, უცნობის აღმნიშვნელი რამ, სადაც მისწვდა იულიანეს სახელი. მას იგი

¹ „ქართლის ცხოვრება“, პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 129.

² История Армении Моисея Хоренского, новый пер. Н. О. Эмина, Москва, 1893, стр. 149.

³ შდრ., მაგ., ფსევდო-პლუტარქოსის (II ს. I ნახ. ახ. წ.) თხზულება „მდინარეთა შესახებ“: ВДИ, № 1 (23), 1948, გვ. 349; პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, თარგმანი აკ. ურუშაძისა, თბ., 1957, გვ. 288.

ამ თვალსაზრისით ნახმარი უნდა ჰქონდეს რომელიმე ბუნდოვანი ანტიკური წყაროს ზეგავლენით.

ჩვენს მოსაზრებას მარცვლინეს ამ ადგილას ფაზისის გაგების შესახებ მხარს უჭერს აგრეთვე ის, რომ ფაზისი აქ წარმოდგენილია როგორც „უდაბურ“ ადგილზე ჩამომდინარე (შდრ. „ab aquilone et regionibus solis“), რაც ზოგ თარგმანში ზუსტად არც არის აღბეჭდილი (შდრ. „из тех дальних стран...“); ნამდვილი ფაზისის მიდამოები კი უდაბურობით, შეიძლება ბეჯითად ითქვას, არ იყო ცნობილი მაშინ.

თავისი თანამედროვე ვითარება მაშინდელი დასავლეთ საქართველოს შესახებ ამიანეს უფრო სწორად აქვს გადმოცემული მეორე ცნობაში, რომელიც მოყვანილია მისი თხზულების XXVII წიგნში (12, 11). აქ მაშინდელი ფაზისის მიდამოების — კერძოდ ლაზიკის შესახებ ისეთი აზრია გამოთქმული, რომ შეიძლება ვიფიქროთ, იმ ხანებში ლაზიკა რომის უშუალო მორჩილებასა და მოხარკეობაში არ უნდა ყოფილიყო. აქ გარკვევითაა ნათქვამი: სომეხთა მეფემ პაპმა და მასთან ერთად მისმა კარისკაცებმა „სცადეს შეეფარებინათ თავი მაღალ მთებში, რომლებიც ჩვენებს [ე. ი. ჩვენს მიწებს, რომაელთა მიწებს] ლაზიკისაგან ჰყოფენო“ (*limites nostros disternimantes et Lazicam*). თანაც ლაზიკა და იქაურები საეჭვოა ამიანეს უცნობებად მოეხსენებინა XXVI წიგნში, მაშინ როცა XXVII წიგნში მშვენივრად ერკვევა მათთან მოსაზღვრობის საკითხებში¹.

ჩვენის აზრით, დიდი მნიშვნელობა აქვს ამიანეს ცნობას ე. წ. კამარიტების ვინაობისა და საცხოვრისის უკეთ გარკვევისათვის. ВДИ-ს კომენტატორი (1949, № 3 [29], გვ. 221) აღნიშნავს: შესაძლოა სტრაბონის და ტაციტუსის მიერ აღწერილი ნაგებების მიხედვით უწოდებს დიონისიოს პერიეგეტი დასავლეთ კავკასიელ ტომებს კამარიტებსო და მითითებულია დიონისიოს პერიეგეტისა და მისი კომენტატორის ეგსტათის სათანადო ადგილები (D. Per., 721 და შესაბ. ადგილების კომენტარი ეგსტათისა 700, 721). მაგრამ ის, რაც თვით დიონისიოსს აქვს გადმოცემული კამარიტების შესახებ, არ გვაძლევს საბუთს ისინი დასავლეთ ამიერკავკასიაში ვიგულისხმოთ. ყოველ შემთხვევაში, დიონისიოსს იმდენად ბუნდოვნად აქვს ამ ხალხის ადგილმდებარეობის შესახებ ნათ-

¹ შდრ. ს. ჯანაშია, შრომები, თბ. 1952, გვ. 315; აგრეთვე, Г. А. Меликишвили, К истории древней Грузии, Тб., 1959, стр. 381—382.

ქვამი, რომ ძნელია თვით ტექსტის მიხედვით რაიმე გარკვეულის თქმა.

აი რა კონტექსტში ახსენებს დიონისიოსი კამარიტებს: მისი, ე. ი. ფაზისის (ვესტათის კომენტარის მიხედვით, არმენის მთის, ფაზისის სათავის) ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს ყელი კასპიისა და ევქსინის ზღვებს შორის. მასზე ცხოვრობს აღმოსავლელი ხალხი იბერები, რომლებიც ოდესღაც მოვიდნენ პირინეებიდან აღმოსავლეთში და სასტიკი ომი აუტეხეს ჰირკანებს, და დიდი ტომი კამარიტებისა, რომელთაც ოდესმე სტუმართმოყვარეობით მიიღეს ბაკოსი ინდოეთის ომის შემდეგ და ლენეებთან ერთად გაუმართეს წმიდა ფერხული, ჩამოჰკიდეს მკერდზე ყელსაბამები და ნებსიდები (ირმის ტყავის მოსასხამები) და დასძახოდნენ „ევოი, ბაკოს!“ ღმერთმა კი შეიყვარა გულით ეს ტომი და ამ ქვეყნის ადათები. მათ იქით ღელავს კასპიის ზღვაო¹.

დიონისიოსის ტექსტში, ჩვენის აზრით, სრულიად აშკარად, კამარიტები ნაგულისხმევი არიან ჯერ ერი ზოგადად კასპიის და ევქსინის ზღვებს შორის მდებარე ყელზე, მერე — იბერებთან ახლოს, რომლებიც სხვათა შორის ძალიან საინტერესო კონტექსტში არიან ნახსენები — თითქოს ისინი მოსულნი არიან და მათ ბრძოლა აუტეხეს ჰირკანებს ალბათ ტერიტორიისათვის. ეს გარეგობა — ქართველების სატომო სახელის დაკავშირება ჰირკანთან, ვირქთან და სხვ., რომელსაც ამ ბოლო ხანებში განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს, ისეთი თავისებური შტრიხია, რომ ერთგვარად ხელს შეუწყობდა ამ მოსაზრების განმტკიცების საქმეს. რაც შეეხება კამარიტებს, მათ შესახებ საუბარი ბოლოვდება ძალიან ნიშანდობლივი ფრაზით — „მათ იქით ღელავს კასპიის ზღვაო“, ე. ი. თითქოს კასპიის ზღვის სანაპიროებზე ივარაუდებიან დიონისიოსის აზრით.

დიონისიოსის კომენტატორის ვესტათის (თესალონიკელის — XII ს. II ნახ. — კომენტარები დაწერილი აქვს 1170—75 წწ.) კომენტარი ამ ადგილის შესახებ დიონისიოსის „კამარიტების“ შექანიკურ დაკავშირებას წარმოადგენს სტრაბონისაგან (XI, 2, 12) მოხსენიებულ კამარებთან და თითქმის სიტყვა-სიტყვითაა გადმოწერილი სტრაბონის მიერ მოცემული აღწერილობა ამ ნაგებისა. ეს მტკიცდება სტრაბონისა და ვესტათის ტექსტის უბრალო თვა-

¹ შდრ. ВДИ, № 1 (23), 1948, გვ. 240; ვესტათის კომენტარი, იქვე, გვ. 253.

ლის გადავლებითაც. მაგ., აი რას ამბობს სტრაბონი, რომელიც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის კამარებისა და მისი პატრონების შესახებ და რაკი ამ ცნობებს დიდი მნიშვნელობა აქვს საკითხის გარკვევისათვის, ამიტომ რაც შეიძლება სრულად მოვიყვანოთ:

„სინდიკესა და გორგიპიას შემდეგ ზღვასთან არის აქეგლთა; ზიგთა და ჰენიოხთა სანაპირო, მეტწილად უნავსადგურო და მთიანი, და წარმოადგენს კავკასიონის ნაწილს. ესენი ცხოვრობენ ზღვაზე მეკობრეობით, აქვთ პატარა, წვრილი და მსუბუქი ნავები, რომლებიც დაახლოებით 25 კაცს იტევს, ხოლო იშვიათად მთლიანად 30 (კაცს) დაიტევენ. ელინები მათ უწოდებენ კამარებს. ამბობენ, რომ იაზონის ლაშქრიდან ფთიელმა აქაველებმა დაასახლეს აქაურო აქა-და, ხოლო ლაკონელებმა — ჰენიოხთა, რომლებსაც მართავდნენ რეკასი და ამფისტრატე, დიოსკურების მეეტლეები, ხოლო ჰენიოხებმა ამათგან მიიღეს სახელი. ესენი კამარებისაგან ფლოტებს ჰქმნიან და თავს ესხმიან ხან საბარგო ხომალდებს, ხან რომელიმე ქვეყანას, ან ქალაქს და [ასე] ფლობენ ზღვას. ბოსფორის მფლობელნი ზოგჯერ ესმარებიან ხოლმე მათ, აძლევენ მათ ნავსაყუდლებს, ბაზარსა და ნადავლის გაყიდვის [საშუალებას]: ხოლო როდესაც ბრუნდებიან საკუთარ ქვეყანაში, ვერ აგდებენ ღუზას, იდებენ მხრებზე კამარებს და მიაქვთ ტყეებში, რომლებშიც ცხოვრობენ, ამუშავებენ მწირ მიწას, შემდეგ კი როდესაც დრო დგება ჩაოსნობისა, [კამარები] უკან მიაქვთ. ასევე იქცევიან ისინი სხვა ქვეყანაშიც, [სადაც] აქვთ მათ განთქმული ტყიანი ადგილები, რომლებშიც ინახავენ კამარებს, ხოლო თვითონ დაეხეტებიან ფეხით დღე და ღამე ტყვეების მოპოვების მიზნით. რასაც ისინი მოიპოვებენ, იოლად სთმობენ გამოსასყიდით და წასვლის შემდეგ ატყობინებენ გაძარცვულებს. იმ ადგილების მცხოვრებნი, რომელთაც მმართველები ჰყავთ, რაღაცა შემწეობას ჰპოვებენ ხოლმე წინამძღოლთაგან უსაძარტლობის შემთხვევაში: რადგან ხშირად მათ თავს ესხმიან და მიჰყავთ კამარები იქ მყოფ ხალხიანად. ხოლო რომაელების [გამგებლობაში] მყოფი [ნაწილი] უფრო უმწეოა გამოგზავნილ პირთა უპასუხისმგებლობის გამო“ (გეოგრაფია XI, 2, 12; თ. ყაუხჩიშვილის გამოც. გვ. 118—119).

ახლა თუ ევსტათის მიუხებრუნდებით, იგი შემდეგს გადმოგვცემს თავის კომენტარში (სტრიქ. 700): „ხსენებულ ყელზე ცხოვრობს აგრეთვე დიდი ტომი კამარიტებისა, რომლებიც ამ სახელს ატარებენ მათ მიერ ხმარებული მრგვალი საავაზაკო ნავების მიხედვით, რომლებიც ელინებში იწოდებოდა „კამარებად“. ეს იყო მომ-

ცრო, ვიწრო და მსუბუქი ნაგები, რომლებიც იტევდა 25-ს ან იშვიათად 30-მდე კაცს. ამ კამარიტებმა, დიონისიოსის სიტყვით, სტუმართმოყვარულად მიიღეს ბაკხოსი ინდოეთის ომიდან დაბრუნების შემდეგ და მონაწილეობა მიიღეს ლენეებთან, ე. ი. ბაკხებთან ერთად ცეკვებში, თანაც გულზე ეფარათ მათი სამოსი, ე. ი. სარტყლები და ირმის ტყავები და გაიძახოდნენ „ეგოე, ბაკხოსო!“¹.

ВДИ-ს დიონისიოსის ამ ტექსტის კომენტატორიც არ მიდის ამაზე შორს, კმაყოფილდება ეგსტათიზე მითითებითა და სტრაბონის ხსენებით და დასძენს: „ეს სახეო (ე. ი. კამარიტები) წარმოშობილია თავისებურ ხომალდ-კამარებისაგან, რომლებიც აწერილია სტრაბონის მიერ და მათ მქონებლებად დასახელებულნი არიან აქეები, ზიგები და ჰენიოხები, რომლებიც, ჩანს, უნდა გავაიგივეოთ კიდეც დიონისიოსის „კამარიტებთანო“ (ВДИ, 1948, № 1 [23] 240). აქ ნახსენებიც კი არ არის ამიანე მარცელინე, ხოლო თვით მარცელინესთან კი მხოლოდ ლიტონი მითითებით არის დაკმაყოფილებული კომენტატორი — შდრ. დიონისიოს პერიგეტის ამა და ამ ადგილსო.

საკითხი კამარიტების შესახებ რომ საერთოდ ბუნდოვანია და გარკვევას საჭიროებს, მოწმობს ცნობილი პაპეს განმარტებაც ამ სიტყვისა: Καμαριτῶν-ს, ეგსტათისა და დიონისიოსზე მითითებით, განმარტავს როგორც „Volk in Albanien auf dem Isthmus zwischen dem Caspischen Meere und dem Pontus Euxinus“, ე. ი. „ხალხი ალბანიაში, ყელზე (იგულისხნება კავკასიის ყელი) კასპიისა და შავ ზღვებს შორისო“ და მითითებულია ეგსტათი-დიონისიოსის შესაბამისი ადგილები.

საინტერესო და ცოტა თავისებური ცნობები აქვს ისტორიკოს ტაციტუსს კამარების შესახებ. იგი მათ ახსენებს ცნობილი ანიკეტის აჯანყებასთან დაკავშირებით შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში, ტრაპიზონის ახლოს, იმპერატორ ვესპასიანეს დროს². ეტყობა მას სტრაბონისაგან განსხვავებული და თითქოს

¹ შდრ. ВДИ, № 1 (23), 1948, გვ. 253.

² ამ აჯანყებისა და იქ მოხსენებული კამარების შესახებ ვრცელი მსჯელობა იხ. პროფ. გ. გოხალიშვილი, რომის ექსპანსიის წინააღმდეგ შავი ზღვის სანაპიროზე პირველ საუკუნეში ქართველ ტომთა აჯანყების შესახებ: სტალინის სახ. თბ. სახ. უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 37, 1944, გვ. 131—152.

შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე ქართველ ტომებში ახლაც ხმარებული ნაგების ძველი ავტორების კამარებთან მსგავსების საკითხს ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე ნაწილობრივ ეხება მ. გეგეშიძის ნაშრომი,

უფრო ზუსტი ცნობებიც ჰქონია ამ კამარების შესახებ, თუმცა კამარიტებს, როგორც ხალხს კი, ისიც არ იცნობს.

ტაციტუსი თავისი „ისტორიის“ III წიგნის 47-ე თავში შემდეგს გადმოგვცემს კამარების შესახებ: „ბარბაროსები თავხედურად დაძრწოდნენ სახელდახელოდ გაკეთებული ნაგებობით. [მათ] უწოდებენ კამარებს, [აქვთ] დაბალი გვერდები, განიერი მუცლები; შეკრულნი არიან ბრინჯაოს ანდა რკინის სამაგრების გარეშე და როცა ზღვა ღელავს, ტალღების სიმაღლისა და მიხედვით, ნაგებსაც სიმაღლეს უმატებენ ფიცრებით, ვიდრე [სახლის] სახურავივით არ გადაიხურება. ასე დალივლივებენ ტალღებში, აქვთ რა ორივე მხარეს ერთიანი ცხვირები და ცვლადი მოსასმელი ნიჩბები, ისე რომ ორივე ცხვირით თანაბრად და უვნებლად [შეუძლიათ ნაპირს] მიადგნენ“.

ამ ტექსტში რამდენიმე მნიშვნელოვანი დეტალი შეინიშნება სტრაბონის აღწერილობისაგან განსხვავებით. ჯერ ერთი არ არის აღნიშნული, ვინ ედახის კამარებს ამ სახელს, მართლა მართლ ელინების შერქმეულია იგი, თუ საერთოდ და კერძოდ ადგილობრივი მცხოვრებნიც ედახიან. ეს მით უფრო. ყურადღებამისაქცევია, რომ მაგ., ერთ ინგლისელ მთარგმნელს ისე ესმის, თითქოს თვით იქაურები ედახდნენ ამ სახელს, რაც სრულიად ეწინააღმდეგება სტრაბონის მტკიცებას.

მეორე — ნიშანდობლივადაა აღწერილი ამ ნაგებობის აგების წესი: რკინის ან ბრინჯაოს სამაგრების გამოუყენებლად არიან შეკრულნი.

მესამე — დაბალი გვერდები აქვთ, მუცლები კი ფართოა. ეს უკანასკნელი ცნობაც ეწინააღმდეგება სტრაბონის აღწერილობას ვიწროობის შესახებ.

საქმე ის არის, რომ დღევანდელ ლაზეთში დაახლოებით ამგვარი აგებულების ნაგებობა ბოლო ხანებამდეც კი ყოფილა ხმარებაში — სწორედ ბრტყელ, განიერძირიანი, რომელთა გადახურვა შეიძლებოდა ავდარში, ასე რომ ადგილობრივი ვითარება თითქოს ტაციტუსის აღწერილობას უფრო ამართლებს.

ამ საკითხებთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთი დეტალიც. ზოგ თარგმანში, განსაკუთრებით რუსულსა (ლატიშევის და სხვა) და იქიდან მომდინარე ქართულ თარგმანებში¹, ისეა წარმოდგე-

¹ „მეღვინეობის ხის იარაღ-ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოდან“; აკად. ს. ჯანაშიას სახ. საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, ტ. XIX-B, 1956, გვ. 146—147.

¹ ეს ციტატი ბევრი ქართველი მკვლევრის ნაშრომში გვხვდება.

ნილი, თითქოს ნავებს მაღალი გვერდები (შდრ. „... с высокими боками“) ჰქონდა და ეს გაკეთებულია ერთ-ერთი გამომცემლის (ნიპერდის) კონიექტურის მიხედვით, რომლის თანახმადაც ხელნაწერის artis (სიტყვიდან artus — ვიწრო, მცირე) შეცვლილია სიტყვით altis (სიტყვიდან altus — მაღალი). მართალია სიტყვა artus შედარებით იშვიათია დაბალის მნიშვნელობით, მაგრამ კონტექსტი თითქოს ხელნაწერის წაკითხვას უფრო უკერს მხარს, რადგან გვერდები რაკი დაბალი ჰქონია ნავს, სავარაუდოა, ალბათ ამიტომ დასჭირებიათ, რომ ზღვის ღელვის დროს ტალღების მომატებასთან ერთად ფიცრებს უმატებდნენ ნავის გვერდებს სინალღეში.

აღნიშვნის ღირსი უნდა იყოს ის გარემოებაც, რომ სწორედ ლაზეთის სანაპიროზე, ათინის სამხრეთ-დასავლეთით, ზღვის პირას მონიშნულიც არის ადგილი „ქემერი“ (იხ. მაგ., ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით გამოცემული „საქართველოს ისტორიული რუკა“, თბ. 1923 წ.), რომელიც თურქულ გამოთქმას უნდა წარმოადგენდეს სიტყვისათვის — „კამარა“ (ამასვე უკავშირდება „კამარიც“), რაც ეგებ ამ მიდამოების მოყვანილობის ერთგვარ თავისებურებაზე შეიძლება მიუთითებდეს (მორკალული უბე, კონცხი, ქედი) და თავისი ძველი საფუძველი მოეპოვებოდეს. ტაციტუსის მიერ ნახსენები კამარების მფლობელები, ფრიად შესაძლოა, ამ ადგილებიდან იყვნენ, რადგან იქ აღწერილი ამბების ასპარეზი ხომ სწორედ ტრაპიზონსა და მის აღმოსავლეთით ზღვის სანაპიროზე მდებარეობდა.

რაც შეეხება ამიანე მარცვლინეს იმ მასალას, რომლისთვისაც აქამდე თითქოს ჯეროვანი ყურადღება არ მიუქცევიათ კამარიტების ლოკალიზაციის საკითხის გარკვევისას, ჩვენის აზრით, იგი გადამწყვეტი მნიშვნელობისა ჩანს. ამ კონტექსტში (XXII, 8, 21—24) კამარიტები სრულიად ლოგიკურად არიან მოხსენიებულნი მართლაც შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს მიდამოებში, მდ. ფაზისის სიახლოვეს, დასავლეთ საქართველოს სხვა ცნობილი ქართველი თუ არაქართველი ტომების ახლოს, რაც სტრაბონისა და უფრო ტაციტუსის კამარების ამბავსაც უდგება. ამბავიც უკეთ დალაგებული ჩანს, ვიდრე ეს დიონისიოს პერიეგეტის თხზულებაში არის გადმოცემული და უპირატესობაც ამიანეს უნდა მიენიჭოს საკითხის გადაჭრაში.

კერძოდ ამ ადგილთან (XXVII, 8, 21—24) დაკავშირებით აშკარად ჩანს, რომ ამიანე მარცვლინეს გაცილებით სრული წყარო ჰქონია ხელთ, ვიდრე დიონისიოს პერიეგეტის ტექსტია.

ის რაც დიონისიოსს შეევეცილი და გაბუნდოვანებული აქვს, ამიანეს უფრო ვრცლად და ისეთი ნიშანდობლივობით აქვს მოყვანილი, რომ ცხადია, მარტო დიონისიოსით რომ ესარგებლა, ამას ვერ მოახერხებდა. ამიტომ, ერთის მხრით, მიულენჰოფის ვარაუდს — ამიანეს ერთ-ერთი წყარო დიონისიოს პერიეგეტი ყოფილაო, მეორე მხრით კი როსტოვკევის ნათქვამს — მათი მსგავსება „შეიძლება აიხსნას, როგორ უშუალო სესხებით, ისე ამიანესა და დიონისიოსის მიერ მსგავსი ხასიათის წყაროების გამოყენებითო“ (Скифия и Боспор. стр. 82), ამ მაგალითის მიხედვით, უფრო მეტი დაზუსტების შესაძლებლობა ექმნება. აქედან ჩანს, რომ შეიძლება რასაკვირველია, დიონისიოსის შრომასაც იცნობდა ამიანე, მაგრამ გამოყენებ-თ კი, კერძოდ ამ ადგილას, სხვა, იმაზე უფრო სრული და შეიძლება თვით დიონისიოსისავე წყარო გამოუყენებია. უნდა ითქვას, რომ დაახლოებით ასეთივე დამოკიდებულება ჩანს წყაროების თვალსაზრისით სხვა მისი ტექსტის მსგავსი ცნობების მომყვანი მწერლების პომპონიუს ნელას, პლინიუს უფროსის და ვალერიუს ფლაკუსის მიმართაც. მარცელინეს ზოგ დეტალში ისეთი განსხვავებული ცნობები მოეპოვება, რომლებიც გვავარაუდებინებენ, რომ მათ გარდა ამიანეს მართლაც მათი წყაროებიც უნდა ჰქონოდა ხელთ.

იმავე XXII-ე წიგნში (XXII, 8, 20—21) ჩვენთვის საყურადღებოა ქართველი ტომების ჩამოთვლა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროებზე მდ. ჰალისიდან მოყოლებული აღმოსავლეთის მიმართულებით. ავტორი გადმოგვცემს, რომ ამ „ადგილების მეზობლად არიან დაჰები, ყველაზე უმამაცესი მეომრები; და ხალიბები; რომლებმაც პირველად მოიპოვეს და დაამუშავეს რკინა. მათ შემდეგ ვრცელი მიწები უჭირავთ ბიზარებს, საპირებს, ტიბარენებს, მოსინეკებს, მაკრონებს და ფილირებს — ხალხებს, რომლებიც ჩვენთვის სრულიად უცნობნი არიანო“.

ჩვენი ავტორის უკანასკნელი რემარკა იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ამ შემთხვევაში, ტომების ჩამოთვლის დროს, იგი მწიგნობრულ ტრადიციას უფრო მისდევს და მის თანამედროვე რეალურ ვითარებას ნაწილობრივ მაინც დაშორებული უნდა იყოს, რადგან მაგ., მოსინეკები ანუ მოსინოიკები, მაკრონები და ზოგი სხვანი ამ დროს უკვე სხვა სატომო სახელებში უნდა იგულისხმებოდნენ. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია თუნდაც დიონისიოს პერიეგეტის იმავე სქოლიასტის ევსტათის ცნობა: მაკრონებს ახლა სანებს ანუ ვულგარულად ჭანებს (Τζάνους) ვეძახითო.

ამ მხრივ თვითონ ამიანეს თხზულებაც გვთავაზობს ერთ საინტერესო ცნობას ამავე ქანების შესახებ (აღსანიშნავია, რომ ეს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ადრინდელი შემთხვევაა მათი ხსენებისა). XXV-ე წიგნში (XXV, 1, 19) ნათქვამია: სპარსელებთან ბრძოლაში დაიღუპა ქანების (Ziannorum) ლეგიონის მეთაური ვეტრანიონიო, ძველი კომენტატორები ანრი ვალუა და ლინდენბროგი აღნიშნავენ: აქ მოხსენებული Zianni, იგივე Zanui, Tzanni, Sanni და Thanni, ლაზებისა და სომხების მოსაზღვრე ხალხიაო, და არ ეეჭვებათ, რომ აქ მართლაც ჩვენთვის ცნობილ ქანებზეა ლაპარაკი. ვალუა კიდევ დასძენს: აქედან ჩანს, რომ ქანები ჯერ კიდევ იუსტიანემდე ყოფილან რომის მოკავშირენი და დამხმარენიო¹. მაშასადამე, თვით ამიანესათვისაც ერთგვარად ცნობილი უნდა ყოფილიყო საქმის ეს ვითარება, რაკი ამ სახელის მქონე მთელ ლეგიონზე ლაპარაკობს.

ასევე მწიგნობრული ტრადიციის გავლენას უნდა მიეწერებოდეს ფრაზა „ფაზისი ხმაურიანი დენით ჩამოუდის კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდემასო“ (XXII, 8, 24); მაგრამ აქვე საინტერესოა მისი ნიშანდობლივი ცნობა: „იქ სხვა ქალაქებს შორის არის მდინარის მოსახელე ფაზისი და ახლაც კი კარგად ცნობილი დიოსკურია“. სხვა წყაროებით ამ დროს დიოსკურიაც თითქოს უკვე მოკლებულია ძველ ბრწყინვალეობას, ხოლო ჩვენი ავტორი კი, საგანგებოდ აღნიშნავს „ახლაც კი კარგად ცნობილიაო“. კოლხთა შემდეგ მოიხსენიებს სხვა ქართველ ტომებსაც იქიებსა და ჰენიოხებს, მაგრამ მათი ეთნოგენეზის შესახებ იმავე ლეგენდურ ცნობებს იმეორებს, რომლებიც სხვა ძველი ავტორების წყალობითაც ვიცით (მდრ. სტრაბონი, XI, 2, 12, პლინიუსი VI, 15—6, სოლინუსი XV, 17); ოღონდ ჰენიოხთა ტომის მამამთავრების სახელი (ამფიტოსი და კერკიოსი) კი სრულად არ ემთხვევა სხვა ავტორებს ნათქვამს.

საკმაოდ ვრცელი და შინაარსიანი ცნობებია დაცული ამიანეს თხზულების XXVII წიგნში რომისა და სპარსეთის ომში იბერიის მონაწილეობისა და მისი ბედის შესახებ. ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ სპარსეთის მეფე შაბურმა (II-ემ) ახ. წ. 368 წ. გამოაძევა რომაელთა ხელის შეწყობით იბერიის მმართველად დანიშნული სავროძაკი (ჩვენი საისტორიო წყაროს მეფე საურმაგი) და მის ნაცვლად ასპაკურს მისცა ხელისუფლება და გვირგვინიც

¹ იხ. Wagner-Erfurdt-ის გამოცემა, t. III, pp. 88—89.

(XXVII, 12, 4). აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, „ალბათ, ეს ასპაგური იგულისხმება „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მატთანეში „ვარაზბაკურის“ სახელით“ (ქართ. ერის ისტ. ტ. I, თბ. 1951, გვ. 236).

შემდეგ სავრომაკისა და ასპაკურის ამბავი ცოტა ქვემოთ გრძელდება (XXVII, 12, 16): გაძევებული სავრომაკ-საურმაგი რომაელებმა 12 ლეგიონითა და სარდალ ტერენციუსის თანხლებით დააბრუნეს უკან და, როცა იგი მტკვარს მოუახლოვდა, ასპაკურმა სთხოვა, საერთო ძალით ნათესაურად ვიმეფოთო. ამით ასპაკურს შეეძლო შუალედი პოზიცია დაეჭირა: არც სამეფო ხელისუფლება დაეკარგა მთლიანად, არც რომაელთა მხარეს გადასულიყო აშკარად, რადგან მისი ვაჟიშვილი ულტრა ჯერ კიდევ მძევლად ჰყავდათ სპარსელებს.

მერე (XXVII, 12, 17) გადმოცემულია, რომ იმპერატორი ვალენტი დათანხმდა იბერიის ასე გაყოფას საქმის მშვიდობიანად მოგვარების მიზნით. საზღვრად მტკვარი იქნა დადებული, სავრომაკ-საურმაგმა სომხებისა და ლაზების მოსაზღვრე ნაწილი დაიჭირა, ასპაგურ-ვარაზბაკურმა კი ალბანეთისა და სპარსელების მოსაზღვრე ნაწილი. ეს განაწილება, როგორც ქვემო ტექსტიდან (XXVII, 12, 18) ჩანს, შაბურს არ მოსწონებია და კვლავ საომარ მზადებას შესდგომია, რათა ეს საქმეები იარაღის ძალით გადაეწყვიტა.

XXX წიგნში, სადაც 374 წლის ამბებზეა საუბარი (XXX, 2, 2), ჩანს, რომ შაბურს დამარცხების შემდეგ უკვე მოლაპარაკების გზით მოუნდომებია იბერიის საკითხის მოგვარება და მოციქული გაუგზავნია ვალენტისათვის: იბერიის გაყოფა გააუქმე, იქიდან რომაელთა მომხრეების დასაცავი გარნიზონები გაიყვანე და მეფობა მარტო ასპაგურს დაანებე, რომელიც მე თვითონ დაფუსვი მაგ ხალხსაო. მაგრამ ამაზე იმპერატორ ვალენტს უარი შეუთვლია (იქვე, 2, 3).

ამიანე მარცელინეს ისტორიის XXVII და XXX წიგნებში მოთხრობილი ამბები სომხეთის მაშინდელი მდგომარეობის შესახებ მნიშვნელოვნად ავსებს სხვა წყაროებს, განსაკუთრებით ძველი სომხური საისტორიო ძეგლების ცნობებს¹, რომლებშიც გადმოცემულია სომხეთის მეფის არშაკ II-ის, მისი ძის მეფე პაპის თავ-

¹ შტრ., История Армении Фавстоса Бузанда, пер. М. А. Геворгияна, Ереван, 1953, стр. 55—179; История Армении Моисея Хоренского, новый перевод Н. О. Эмина, Москва, 1893, стр. 156—178.

გადასავალი და მათი ბრძოლა სპარსეთის მეფე შაბურ II-ესთან (სომხური წყაროების შაპუჰი).

პირველად სწორედ სომხეთის მეფის პაპის თავგადასავალთან კავშირში ჰყავს მოხსენიებული ამიანეს ფაროსანთა ანუ სკუტარიების ტრიბუნი ბარზიმერესი (XXX, 1, 11—16), რომელსაც მკვლევრები V საუკუნის სახელოვანი მოღვაწის პეტრე ქართველის პაპად მიიჩნევენ¹. პეტრე ქართველის ასურულ ცხოვრებაში მისი სახელი გადმოცემულია Busmirios-ის ფორმით², რაც იგივე ბუზმირი ანუ ბუზმიჰრია. განსხვავებით პეტრეს მამისაგან, რომელსაც აგრეთვე ბუზმირი ერქვა, წყაროებში „იგი მეფედ არ იხსენიება“³.

ამიანეს გადმოცემით, რომაელთა სამსახურში მყოფი ეს ბუზმირი დაახლოებით 373 წ. (ახ. წ.) კომიტ დანიელუსთან ერთად ათასი მშვილდოსნითურთ დაედევნა ტარსოსიდან (კილიკია) გაქცეულ პაპს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ოსტატური ხრიკით ხელიდან გაუსხლტა მდევარს (XXX, 1, 15).

მეორედ ეს პირი ჩვენს ავტორს მოხსენიებული ჰყავს 377 წლის ამბებში — აღწერილია მისი ვაჟკაცური სიკვდილი ქალაქ დიბალტუმთან (თრაკია) გუთების წინააღმდეგ ბრძოლაში და დახასიათებულია, როგორც ომში გამობრძმედილი სარდალი (XXXI, 8, 9).

ბარზიმერესის ანუ ბუზმირის თანამდებობა *tribunus scutariorum* ფაროსანთა უბრალო რაზმის ტრიბუნის, მეთაურის აღმნიშვნელი არაა. სკუტარიები (*scutarii*), რომელთა სახელი მართლაც მათი ერთ-ერთი იარაღის სახელიდან მომდინარე ჩანს, წარმოადგენდნენ ე. წ. *Scholae Palatinae*-ს, ანუ იმპერატორის კარის მცველი ჯარის (შედგებოდა 3500-მდე მეომრისაგან) ერთ-ერთ ქვედანაყოფს და, მასასადამე, მათი მეთაურის თანამდებობა თავისთავად საკმაოდ მნიშვნელოვანი რანგის სამხედრო პირს გულისხმობს იმპერატორის კარზე.

აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელი მეორე ქართველი სამხედრო პირი ბაკური (*Bacurius Hiberus*), რომელსაც, მარცელი-

¹ J. Markwart, Die Bekehrung Iberiens und die beiden ältesten Dokumente der iberischen Kirche, *Caucasica*, Fasc. 7, Leipzig, 1931, S. 127; აკად. გ. წერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, თბილისი, 1960, გვ. 20.

² მისი სახელის ასე ამოკითხვისა და აგრეთვე ეტიმოლოგიის შესახებ იხ. აკად. გ. წერეთლის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 19—23.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი I, თბილისი, 1928, გვ. 177.

ნეს ვადმოცემით, 378 წელს მიუღია მონაწილეობა გუთებთან ბრძოლაში (XXXI, 12, 16), ასევე სკუტარიების მეთაურად არის მოხსენიებული. ამ ბაკურის შესახებ ბევრია ნათქვამი ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში¹. ზოგ მკვლევარს იგი იმავე პეტრე ქართველის მეორე პაპად (დედის მხრით) მიაჩნია და დიდ ბაკურთან აიგივებს. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ბუზმიროს (ანუ ბარზიმერესის) შემდეგ სკუტარიების ტრიბუნობა ამ ბაკურს მიენიჭა.

* * *

ამიანე მარცელინეს ტექსტის შესწავლის საქმეში ჯერჯერობით უკანასკნელ სიტყვას წარმოადგენს კლარკის გამოცემა, რომელიც ორ წიგნად გამოვიდა. I ტომში მოთავსებულია XIV—XXV წიგნები და 1910 წ. გამოქვეყნდა ბერლინში, მეორე ტომის I ნაწილი კი (XXVI—XXXI წიგნები) 1915 წ. გამოვიდა. ამ მეცნიერს განზრახვა ჰქონდა II ტომის მეორე ნაკვეთში ტექსტის შესახებ სრული გამოკვლევა, კომენტარები და საძიებლები დაერთო, მაგრამ ვეღარ განუხორციელებია. გამოცემულ ნაწილში საჭირო სისრულითაა გათვალისწინებული ხელნაწერთა თავისებურებანი და სხვადასხვა მეცნიერთა მიერ გამოცემული რედაქციების კითხვასხვაობანი. სქოლიო ორსართულიანი აქვს დართული, ზემო ნაწილში მარტო ხელნაწერის წაკითხვებია მოცემული, ქვემო ნაწილში კი გამომცემელთა ნაკვლევი და აღდგენილი ნაწილების წაკითხვები. ჩვენს მუშაობაში ამ გამოცემას დავეყრდნეთ და ამასთანავე სხვა, ჩვენში ხელმისაწვდომი, გამოცემებიც გამოვიყენეთ. ჩვენი ტექსტი ძირითადად მისდევს კლარკის წაკითხვებს, რადგან ახლა იგი საყოველთაოდ აღიარებულად ითვლება; ოღონდ ზოგ. ისიც იშვიათ, შემთხვევაში ვუხვევთ მისი წაკითხვებიდან, თანაც ჩვენი ტექსტის გაგებისათვის ყველა მნიშვნელოვანი წაკითხვა სქოლიოში მოგვყავს როგორც ხელნაწერებისა, ისე გამოცემებისა

¹ ამ საკითხების შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ. 1951 წ., გვ. 213 და შმდ.; ს. ყაუხჩიშვილი, გელასი კესარიელის ქართლის მოქცევის შესახებ: მიმოხილველი, ტ. I, 1926, გვ. 54—68; კ. კეკელიძე, ქართველთა მოქცევის მთავარი საკითხები: მიმოხილველი, ტ. I, 1926, გვ. 12 შმდ.; გ. გოხალიშვილი, არის თუ არა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, 1946, ნაკვ. I, გვ. 1 შმდ.; ს. ყაუხჩიშვილი, ლიბანიოსი და ბაკური, ქუთაისის პედ. ინსტ. შრომები, ტ. I, ქუთაისი, 1940, გვ. 13—20; მისივე, ბერძნული ლიტ. ისტორია, ტ. II, თბ., 1949, გვ. 355—357. იხ. აქვე გვ. 59—68.

და ისე თვით კლარკისა. უმთავრესი გადახვევებიდან შემდეგი უნდა აღვნიშნოთ: როგორც წესი, კლარკს v და u მარტო u ასოთი აქვს გადმოცემული, როგორც უძველეს ლათინურ ხელნაწერებს სჩვევია, მე კი ვარჩიე ეს ორი ასო გვიანდელი წესის მიხედვით განმსხვავებინა არასპეციალისტი მკითხველის საჭიროების გათვალისწინებისათვის. ამავე მიზეზით, ძველი ხელნაწერების ასოთა ჯგუფები: adp, ads-, inl-, iur- და სხვ., რომლებიც ასიმილირებულად უფრო წარმოიდგინებოდნენ შეძლებაში, შესაბამისად app-, ass-, ill-, irr- და სხვ. სახით დაფწერა.

გადავუხვიე ზოგი კლარკისეული სახელის წაკითხვასაც. მაგ., იგი ერთი სომეხი დიდბულის სახელად ხელნაწერის მიხედვით ყველგან Arrabanes წერს; მე ვამჯობინე Artabanes, ზოგი ძველი გამოცემის მიხედვით, რადგან თითქოს ამჯერად ჩანს, რომ აქ ასე უნდა იყოს და ცნობილიც არის ასეთი სახელი, რაც არ ითქმის მის კლარკისეულ ფორმაზე. სამაგიეროდ სომეხთა მეფის სახელი, რომელიც გარდჰაუზენის წაკითხვისა და ხელნაწერის მიხედვით აკად. ვ. ლატიშევის კრებულში Para-ს ფორმითაა გადმოცემული, ვამჯობინე კლარკისეული წაკითხვით დამეწერა, რადგან ასევე ამკარად ეს ფორმა უფრო სწორია და სომხეთის ისტორიაშიც ცნობილია ეს სახელი. მაგრამ საერთოდ ყოველი მნიშვნელოვანი თავისებურება გათვალისწინებულ გვაქვს სქოლიოში.

ხელნაწერთა გულმოდგინე შესწავლის შედეგი კლარკს მოკლე შესავლის სახით დაურთავს თავისი გამოცემისათვის¹. მისი გამოკვლევით, სურათი სრულიად ნათელია. სულ 16 ხელნაწერია ჩვენი ავტორისა ცნობილი. ამათგან 12 სრულ (ე. ი. XIV—XXXI წიგნების) ტექსტს შეიცავს, ორი XXVI წიგნზე წყდება, ერთი XXV წიგნს არ სცილდება, ერთი ხელნაწერი კი Herfeld-ის საბატოსკუთვნილ ექვს დაშლილ ფურცელს წარმოადგენს. და ახლა მარბურგშია დაცული. ამ თექვსმეტი ხელნაწერიდან მხოლოდ ორივე მნიშვნელოვანი — ერთი სოული, ე. წ. Fuldensis (აღნიშნულა V ლიტერით) და ერთი ექვსფურცლიანი — Hersfeldensis, ახუ Margburgensis (აღნ. M ლიტერით). პირველი IX ს.-საა, მეორე IX—X ს.-სა. ყველა დანარჩენი გადმოწერილია XV საუკუნეში V ხელნაწერიდან (ინახება რომში, ეტრატი, Vat. Lat. 1873) ან უშუალოდ, ან პიოის მიხედვით. ამიტომ მარბურგული ხელნაწერი გამოყენე-

¹ იხ. აგრეთვე, მისივე, *The Text Tradition of Ammianus Marcellinus*, New Haven, 1904.

ბულია იმ ადგილებში, რომელი ნაწყვეტებიც (XXIII, XXVIII, XXX წიგნების ფრაგმენტები) არის მასში დაცული.

ხელნაწერთა ასეთი თავისებური მდგომარეობითაა გამოწვეული ის გარემოება, რომ კლარკს ხელნაწერის წაკითხვები (ე. ი. ზემო სქოლიო) ულიტეროდ მოჰყავს დიდ უმრავლეს შემთხვევაში და ჩვენც ასე მოვიქცით — თუ წაკითხვაზე მითითება არ არის, მაშასადამე V (Fuldensis) ხელნაწერისა ყოფილა.

რადგან V ხელნაწერი ძალიან დაზიანებულია, აღიარებულია, რომ ზოგ უძველეს გამოცემასაც ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა, ამიტომ გამოყენებულიც არის.

პირველი გამოცემა გამოაქვეყნა რომში 1474 წ. საბინუსმა (A. Sabinus). იგი შეიცავდა მხოლოდ XIV—XXVI წიგნებს და ერთ-ერთ გვიანდელ ხელნაწერს ეყრდნობოდა. მას სხვებიც მოჰყვა. აღსანიშნავია ჰამბურგში ლინდენბროგის მიერ 1609 წელს გამოცემული ტექსტი, რომლისთვისაც გვიანდელი ხელნაწერი გამოიყენა, მაგრამ ახსნა განმარტებები დაურთო ტექსტს პირველად. მნიშვნელოვანია ანრი ვალუსი (Valesius) გამოცემა (პარიზი, 1636), რომლის ზოგ განმარტებას ახლაც არ დაუკარგავს ფასი. ძველი კომენტატორების ნამუშევარი თავისი დამატებებითურთ Erfurdt-თან ერთად გამოსცა Wagner-მა ლაიპციგში 1808 წელს. ეს გამოცემა ახლაც მნიშვნელოვანია მკვლევარისათვის.

კლარკის გამოცემამდე ყველაზე უკეთეს გამოცემად ითვლებოდა გერმანელი მეცნიერის გარდტჰაუზენის რედაქციით 1874—75 წლებში ლაიპციგში გამოსული ტექსტი. ჩვენი ავტორის ტექსტის ვრცელი ფილოლოგიური ისტორიული კომენტარების ნაწილი გამოუქვეყნებია სადოქტორო დისერტაციისათვის ჰოლანდიელ მეცნიერს დე იონგს (P. de Jonge). ორი ნაკვეთია განოსული. პირველი შეიცავს XIV წიგნის 1—7 თავების კომენტარს და 1935 წ. არის გამოსული, მეორე კი XIV წიგნის 7—11 თავების კომენტარს და 1939 წ. გამოუცია¹, მაგრამ ამ გამოცემებით სარგებლობა სამწუხაროდ ვერ მომიხერხდა, თუმცა ჩვენთვის საინტერესო ადგილებიდან მისი კომენტარი ალბათ მხოლოდ ერთს თუ მოიცავს (XIV, 8, 3).

მასალის ამოკრებისას ვცდილობდი, რაც შეიძლება ვრცლად აღომეწერა საქართველოს და ქართველ ტომთა შესახებ არსებული ცნობები, აგრეთვე მეზობელი ხალხების ალბანელების, სომხების.

¹ P. de Jonge, Sprachlicher und historischer Kommentar zu Ammianus Marcellinus, Groningen, I, 1935; II, 1939.

და სხვათა შესახებ გადმოცემული ცნობების უმეტესობაც. ამიტომ აკად. ვ. ლატიშევის ცნობილი კრებულის¹ ტექსტთან შედარებით ზოგი რამ შეემატა, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგი ისეთი ცნობა, რომელიც, მართალია, ლატიშევის კრებულში მოტანილია, ოღონდ საქართველოდან ძალიან დაშორებულ აზნებებს ეხება (მაგალითად, კვადებსა და სარმატებთან ომი დუნაის მიდამოებში [XVII, 12, 1—13, 33; XIX, 11, 1—16; XXIX, 6, 8—16]) და ზოგი სხვა, ჩვენ არ შემოგვიტანია.

ამასთანავე, რაკი შავიზღვისპირეთის აღწერას ამიანე ცალკე ექსკურსს უძღვნის (XXII, 8, 1—48), სურათის სისრულით წარმოსადგენად მთლიანად გადმოვიღეთ და შიგ ისეთი საინტერესო ცნობებიც არის, რომლებსთვისაც ლატიშევის კრებულის შემდგენლებს არც პირველ გამოცემაში მიუქცევიათ ყურადღება, არც მეორეში და, რაც უფრო გასაკვირია, არც იმ სპეციალურ დამატებაში შეუტანიათ, რომელიც ძირითადი ძველი ტექსტის მოთავსების შემდეგ დაერთო ВДИ-ში გამოქვეყნებულ მასალას უფრო გვიან².

ძირითადი კრიტიკული გამოცემა, რომელიც, საფუძვლად დაედო ჩვენს მუშაობას ტექსტზე:

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, recensuit rhythmiceque distinxit C. U. Clark, adiuvantibus L. Traube et G. Heraeo, vol. I (libri XIV—XXV), Berolini, 1910; vol. II, pars I (libri XXVI—XXXI), Berolini, 1915.

სხვა მნიშვნელოვანი გამოცემები:

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, rec. V. Gardthausen, vv. I—II, Lipsiae, 1874—75 (Bibliotheca Teubneriana).

¹ В. В. Л а т ы ш е в, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе, ч. II, Латинские писатели, СПб, 1904—1906 (ლათინური ტექსტიურთ): მეორე გამოცემა ლათინური ტექსტის გარეშე, მაგრამ უფრო ვრცელი კომენტარებით, იხ. უფრნ. „Вестник древней истории“, № 3 (29), 1940, стр. 283—308.

რაც შეეხება კ. განის კრებულში უფრო ადრე გამოქვეყნებულ ნაწყვეტებს, აგრეთვე ლათინური ტექსტის გარეშე (К. Г а н, Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе, ч. I, Тифлис, 1884, стр. 181—191), იგი ჩვენთვის საინტერესო მასალის უფრო მცირე ნაწილს შეიცავს.

² ВДИ, № 2 (40), 1952, стр. 307—323.

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, F. Eyssenhardt recensuit, Berolini, 1871.

Ammiani Marcellini quae supersunt cum notis integris F. Lindenbrogii, Henr. et Hadr. Valesiorum et I. Gronovii, quibus T. Reinesii quasdam et suas adiecit I. A. Wagner; editionem absolvit C. G. A. Erfurdt, tt. I—III, Lipsiae, 1808.

თარგმანები:

რუსული — Аммиан Марцелин, История, пер. Ю. Кулаковского и А. Сонни, вып. I—III, Киев, 1906—1908.

ინგლისური — Ammianus Marcellinus with an English translation by J. C. Rolfe, 3 vols. (Loeb Classical Library), London, 1950—1952.

გერმანული — Ammianus Marcellinus, Römische Geschichte, übersetzt von L. Tross und C. Büchele, Stuttgart, 1853—1854.

ფრანგული — Ammien Marcellin, Jornandès, Frontin... Paris, 1849, თარგმანი T. Salvète-ისა, სერიაში — Collection des Auteurs latins avec la traduction en Français, publiés sous la direction de M. Nisard.

უმთავრესი ნაშრომები ავტორისა და მისი თხზულების შესახებ:

ყაუხჩიშვილი ს., პროფ., ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბილისი, 1949, გვ. 333—334.

Соколов В. С., Аммиан Марцелин как последний представитель античной историографии, ВДИ, № 4, 1959, стр. 43—62.

Покровский М. М., акад., История римской литературы, М.-Л., 1942, стр. 385—388.

Ростовцев М. И., Скифия и Боспор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических. Ленинград, 1925, стр. 80 сл.

Thompson E. A., The Historical Work of Ammianus Marcellinus, Cambridge, 1947.

Schanz M., Geschichte der römischen Literatur, 4. Teil, 1. Band, 2. vermehrte Aufl., München, 1914, SS. 93—107.

Teuffel W. S., Geschichte der römischen Literatur, III B., Neub. 6. Aufl., Berlin, 1913, SS. 297—302.

Seeck O., *Ammianus Marcellinus* (4): Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, I B., Stuttgart, 1894, S. 1845—52.

Mackail J., *The Last Great Roman Historian: Classical Studies*, London, 1925, pp. 159—187.

Ensslin W., *Zur Geschichtsschreibung und Weltanschauung des Ammianus Marcellinus: Klio, Beiheft XVI*, 1923.

Klein W., *Studien zu Ammianus Marcellinus: Klio, Beiheft XIII*, 1914.

Seeck O., *Zur Chronologie und Quellenkritik des Ammianus Marcellinus: Hermes, XLl*, 1906, SS. 481—539.

Clark C. U., *The Text Tradition of Ammianus Marcellinus*, New Haven, 1904.

Novák R., *Kritische Nachlese zu Ammianus Marcellinus: Wiener Studien 33*, 1912, SS. 293 ff.

ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვები ამიანეს შესახებ იხ. *Bursian-ის Jahresbericht-ის შემდეგ ნომრებში*:

- B. 72. 1892, 1—19 (M. Petschenig-ის ნაშრომი),
- B. 203. 1925, 46 ff. (W. A. Baehrens-ის ნაშრომი),
- B. 247. 1935, 52 ff. (J. Miller-ის ნაშრომი).

ლათინური ტექსტის სქოლიოს შემოკლებათა ახსნა:

- A — Editio Accursii Augustana a. 1533.
- B — Editio Castelli Bononiensis a. 1517.
- b — Editio Erasmi Basiliensis a. 1518.
- Boxh. — Editio Boxhornii Zuerii Lugdunensis Batav. a. 1632.
- Btl. — Bentleius in emendationibus Ammianeis...
- C — Codex chart. Colbertinus s. XV, Paris. B. N. Lat. 5821.
- Cm2 — Eiusdem codicis corrector aevi aequalis.
- Cm3 — Eiusdem codicis corrector aevi recentioris.
- Cl. — Emendationes Clarkii.
- D — Codex chart. s. XV, Vat. Lat. 1874.
- E — Codex chart. a. 1445, Vat. Lat. 2969.
- Eyss. — Editio Eyssenhardti maior, Berolini a. 1871.
- G — Editio Gelenii Basiliensis a. 1533.
- Gdt. — Gardthausen in coniectaneis Ammianeis a. 1869 aut editione Teubneriana 1874—5.
- H — Codex membr. a. 1462, Paris. Bibl. Nat. Lat. 5819.

- H e r .**—Guil. Heraeus in editione Clarkii recensenda et corrigenda.
K—Codex membr. s. XV, Malatestianus, Cesanae, Bibl. XIV
 4 sinistr.
M—Codex membr. s. IX—X, Hersfeldensis.
m g—In margine.
M o m m s .—Th. Mommsen.
N—Codex chart. Neapolitanus s. XV (Codex Regius Valesii),
 Paris. Bibl. Nat. Lat. 6120.
N o v .—Rob. Novák.
P—Codex membr. s. XV, Petrinus, Rom. Basil. S. Petri E 27.
P e t .—Michael Petschenig.
Q—Cod. membr. a. 1488 Corvinianus, Mutinae Bibl. Est. Lat. 425.
R—Codex chart. s. XV, Reginensis, Vat. Reg. Lat. 1994.
S—Editio princeps A. Sabini Romae 1474, ex cod. R.
T—Codex membr. s. XV, Paris. Bibl. Nat. Lat. 5820.
T m 2—Eiusdem cod. scriptoris correctiones.
U—Codex membr. s. XV, Urbinas, Vat. Urb. Lat. 416.
v u l g o—Lectio quae Valesiis ignota in textum Gronovianum
 iam accepta est.
V—Codex membr. s. IX, Fuldensis, Vat. Lat. 1873.
V m 2—Corrector eiusdem temporis.
V a l .—Editio Henrici Valesii, Parisiis a. 1636 impressa.
W—Cod. chart. s. XV, Bessarionis, Venet. Bibl. S. Marc. 388 Bess.
W a g n .—Ed. J. A. Wagneri Weidmanniana a. 1808.

წიგნი XIV

აზგონავტოა თანამოლაშქრე მოზსოხი*

8, 3. Ciliciam vero, quae
 Cydno amni exultat, Tarsus nobi-
 litat, urbs perspicabilis — hanc
 condidisse Perseus memoratur,
 Jovis filius et Danaes, vel certe
 ex Aethiopia profectus Sandan
 quidam nomine vir opulentus

8, 3¹. ხოლო კილიკია, რომე-
 ლიც ტრაბანოს მდინარე კიდნო-
 სით, სახელგანთქმულია ტარსო-
 სით, მშენებელი ქალაქით. ამბო-
 ბენ, რომ ეს დაარსებულია პერს-
 სევსისაგან, ზევსისა და დანაეს
 ძისაგან, თუ, უფრო სწორედ.

* თარგმანში აღნიშნული ციფრები ბოლოში დართულ შენიშვნებზე მიუ-
 თითებენ.

et nobilis, — et Anazarbus auctoris vocabulum referens, et Mobsuestia, vatis¹ illius domicilium Mobsi², quem a commilitio Argonautarum, cum aureo vellere³ direpto redirent, errore⁴ abstractum, delatumque ad Africae litus, mors repentina consumpsit, et ex eo cespite Punico tecti, manes eius heroici dolorum varietati medentur plerumque sospitales.

სიკვდილით მოკვდა. მას შემდეგ მისი გმირული ნეშტი უმეტესწილად სხვადასხვა სენთა განკურნებას შევლოდა.

ეთიოპიიდან მოსული ვინმე მდიდარი და წარჩინებული კაცისაგან სახელად ზანდან. [აქვეა] ანაზარბოსი, თავისივე დამაარსებლის სახელის მატარებელი. და მობსუესტია, სამშობლო იმ მისან მობსოსისა², რომელიც, როცა ოქროს საწმისის მომტაცებელი არგონავტები უკან ბრუნდებოდნენ, თანამოლაშქრეებს გზაში მოსწყდა, აფრიკის სანაპიროზე მოხვდა და ანაზდეული

პუნიკური კორდით დაფარული

წიგნი XVI

მითრიდატე პონტოელის საჭურისის ამბავი და მითრიდატეს გაქცევა კოლხეთში

7, 9. Verum si forte scrupulosus quidam lector antiquitatum, Menofilum Mithridatis Pontici regis eunuchum, nobis opponat, hoc monitu recordetur, nihil super eo relatum⁵, praeter id solum, quod in supremo discrimine⁶ gloriose monstravit. 10. Ingenti proelio superatus a Romanis et Pompeio rex praedictus, fugiensque ad regna Colchorum, adultam filiam nomine Drypetinam, vexatam asperitate morborum in castello Siahorio⁷

7, 9. ოღონდ თუ შემთხვევით ვინმე ბეჯითი მკითხველი სიძველეთა³ წარმოგვცდგენს მეფე მითრიდატე პონტოელის საჭურისს მენოფილოსს⁴, ის უნდა შეეახსენოთ, რომ მის შესახებ სხვა არაფერია გადმოცემული, გარდა იმისა, რომ უკიდურეს გასაჭირში დიდებულად მოიქცა. 10. როცა ზემოხსენებული მეფე რომაელებმა და პომპეუსმა⁵ დიდ ბრძოლაში დაამარცხეს და კოლხთა სამეფოსკენ⁶ გარბოდა, მოწიფული ქალიშვილი,

¹ Mobsuestia, vatis] mobsu estiauat.

² Mopsi BG, mobsi. mopsi.

³ vellere EBG, bellere; ⁴ direpto redirent errore EG, direptore di-rem terrore. ⁵ super eo relatum G, superiore laetum.

⁶ discrimine BG, discrimen. ⁷ Siahorio] Synorio N.

huic Menofilo commissam reliquit. Qui virginem¹ omni remedium solacio plene curatam, patri tutissime servans, cum a Mallio² Prisco, imperatoris legato, munimentum quo clauderetur, obsideri coepisset, defensoresque eius deditorem meditari sentiret, veritus ne parentis opprobrio puella nobilis captiva superasset et violata, interfecta illa mox gladium in viscera sua compegit.

ბას ფიქრობენო, შეშინდა, წარჩინებული ქალიშვილი მშობლის სალანძღავად ტყვედ არ ჩავარდეს და არ გაწბილდესო და ამიტომ ჯერ ის მოჰკლა, მერე კი მაშინვე საკუთარ მუცელშიაც ჩაიბრაძა მახვილი.

წიგნი XVIII

ალბანთა მეფე სპარსეთის ლაშქარში

6, 22. Ibi morati integrum biduum, cum sol tertius affulsisset, cernebamur terrarum omnes ambitus subiectos, quos ἄρξοντας appellamus, agminibus oppletos innumeris, et antegressum regem vestis claritudine rutilantem. Quem iuxta laevus incedebat Grumbates³, Chionitarum rex nobilitate⁴ quidem media, rugosisque membris, sed mente quadam grandifica, multisque victoriarum insignibus nobilis;

6, 22. იქ დავრჩით მთელ ორ დღეს⁸. ხოლო როცა მზე მესამედ აღმობრწყინდა, დავინახეთ, რომ ირგვლივ ძირს გადაშლილი მთელი ძიწები, რომელსაც ἄρξοντες⁸ ვუწოდებთ, ურიცხვი ლაშქრით აივსო, წინ კი მოუძლოდა ოქროთი მბზინავ სამოსში გამოწყობილი მეფე¹⁰. მას მარცხნივ ახლოს მოსდევდა გრუმბატი, ხიონიტების¹¹ მეფე, საშუალო ჩამოვარდების¹², ტანმოორჩილი, მაგრამ გონიერებით კი ერთგვარად დიდებული და მრავალი გამარ-

¹ qui virginem Wm2 G, quibus originem ² Mallio] Manlio PBG.

³ grynbate scionitarum V, grynbrates chionitarum V 2, grumbates G.

⁴ nobilitate] M o m m s.; nobis V, V 2; quidem aetate quidem V, nobilis BA, no<ta>bis B o k h., novus E y s s., venustate H e r., nervositate P e t., nobis, aetate Cl.

dextra rex Albanorum, pari loco atque honore sublimis; post duces varii, auctoritate et potestatibus eminentes, quos ordinum omnium multitudo sequebatur, ex vicinarum gentium roboribus lecta, ad tolerandam rerum asperitatem diuturnis casibus erudita.

ბილი რჩეული ნაწილი, მძიმე ვარჯიშით გაწვრთნილი.

ჯგებიით სახელგანთქმული; მარჯვნივ — ალბანთა მეფე¹³, თანაბარი მდგომარეობისა და პატივით მაღალი; შემდეგ [მოდიონენ] სხვადასხვა სარდლები, გავლენითა და ძალაუფლებით გამოჩენილნი, რომელთაც ყოველი რანგის ურდო მოსდევდა, მეზობელი ტომებისაგან მოკრევისაჲს ატანაში ხანგრძლივი

წიგნი XXI

რომის მთავრობისაგან იბერიის მეფის მერიბანისა და არმენიის მეფის არშაკის მოქრთამვა

6, 7. Et quia a¹ Persarum rege ad difficultatem hiberni temporis aegre contruso, reserata caeli temperie, validior impetus timebatur, ad Transtigritanos reges et satrapas legati cum muneribus missi sunt amplis; monituri cunctos et hortaturi, nostra sentire, et² nihil fallax temptare³ vell fraudulentum. S. Ante omnia tamen Arsaces et Meribanes, Armeniae et Hiberiae reges, cultu ambitioso indumentorum emercabantur⁴, et multiformibus donis, damna negotiis Romanis illaturi, si rebus tum etiam dubiis discivissent ad Persas.

6, 7. ვინაიდან ეშინოდათ, რომ კარგი ამინდის დადგომისთანავე უფრო ძლიერ თავდასხმას [მოაწყობდა] სპარსეთის მეფე¹⁴, რომელიც გაჭირვებით იქნა უკან დახევინებული ზამთრის დროის სიძნელეების გამო, ტიგრს გადაღმელ მეფეებთან და სატრაპებთან უხვი საჩუქრებითურთ ელჩები იქნენ გაგზავნილნი, რათა ყველასათვის მოეწოდებინათ და ჩაეგონებინათ, ჩვენთვის თანავეგრძნოთ და არაფერ მოტყუებას ანდა ღალატს ცდილიყვნენ. 8. მაგრამ ყველაზე უფრო მეტად მოქრთამულ იქნენ არშაკი¹⁵ და მერიბანი¹⁶, არმენიისა და იბერიის მეფეები, ბრწყინვალედ

¹ a] add. V m2 M o m m s.

² sentire et A, sentirent.

³ temptare] tentarent G.

⁴ emercabantur BG, emersabantur.

შემკუთხო სამოსით და მრავალნაირი საჩუქრებით, რადგან, თუ მაშინ-
დელ საეჭვო ვითარებაში სპარსელებს მიუღდებოდნენ, ავნებდნენ
რომის საქმეებს.

წიგნი XXII

ფაზისის მიღამოების მცხოვრებნი ელჩებს უგზავნიან
იმპერატორ იულიანეს

7, 9. Haec eum curantem et talia, commendabat externis nationibus fama, ut fortitudine, sobrietate, militaris rei scientia, virtutumque omnium incrementis excelsum, paulatimque progrediens, ambitum opleverat mundi. 10. Proinde timore eius adventus per finitimos longeque distantes latius explicato, legationes undique solito ocius¹ concurrebant: hinc Transtigritanis pacem obsecrantibus et Armeniis, inde nationibus Indicis certatim cum donis optimates mittentibus ante tempus, ab usque Divis et Serendivis, ab australi plaga ad famulandum rei Romanae semet offerentibus Mauris, ab aquilone et regionibus solis, per quas in mare Fasis² accipitur, Bosporanis³ aliisque antehac ignotis, legationes vehentibus supplices, ut annua complentes sollemnia, intra terrarum genitalium terminos otiose vivere sinerentur.

7, 9. როცა ამ და ამის მსგავს საქმეებს აწესრიგებდა, [იულიანეს] უცხო ერებში გაუფარდა მამაცობის, თავშეკავებულობის, ომის საქმის მცოდნის, აგრეთვე ყოველი სიქველით აღმატებულის სახელი, რომელიც ნელ-ნელა მთელ მსოფლიოს მოედო¹⁷. 10. შემდეგ, რაკი მისი მოსვლის შიშში მეზობლებსა და შორეულებში შორს გავრცელდა, ყოველის მხრიდან ჩვეულებრივზე უფრო ასწრაფებით მოაშურეს მისკენ ელჩებმა: აქეთ ტიგრსიქითელები და არმენიელები იხვეწებოდნენ ზავს, იქით ინდოელი ერები, თვით დივები და სერენდივებიც¹⁸ კი, ერთმანეთს ასწრებდნენ საჩუქრებითურთ წარჩინებულ პირთა გზავნას. სამხრეთიდან მავრები სთავაზობდნენ რომაელებს სამსახურს, ჩრდილოეთიდან და უდაბური ადგილებიდან, რომლებზედაც ჩამოშვალა ფაზისი¹⁹ ზღვას ერთვის, ბოსფორანებისა და სხვა მანამდე უცნობებისაგან შორჩილი ვედ-

¹ solito ocius] solito eius ml, solito ocius vulgo, sollicite ad eum BG.

² Fasis] Phasis EBG.

³ Bosporanis] bosporanis, Bosforanis EB, Bosphoranis G.

რებით მოვიდნენ ელჩები, რათა ყოველწლიური ხარკის გადახდით თავიანთ მშობლიურ ქვეყნებში მშვიდად ეცხოვრათ.

შავი ზღვის სანაპიროების აღწერა

8, 1. *Appositum est (ut existimo) tempus, ad has partes nos occasione magni principis devolutos, super Thraciarum extimis situque Pontici sinus, visa vel lecta quaedam perspicua fide monstrare.*

2. *Athos¹ in Macedonia mons ille praecelesus, navibus quondam Medicis pervius, et Cafereus Euboicus scopulus, ubi Nauplius Palamedis pater classem collisit Argivam, licet longo spatio controversi a Thessalo mari distingunt Aegaeum, quod paulatim fusius aduliscens, dextra (qua late protenditur) per Sporadas est insulosum atque Cycladas, ideo sic appellatas, quod omnes ambiunt Delon, parta deorum insignem, laeva Imbrum et Tenedum circumluens et Lemnum et Thasum, quando perflatur, Lesbo illiditur violentius.*

დებით სახელგანთქმულს. მარცხნივ გარს უფლის იმბროსსა და ტენედოსს, ლემნოსსა და თასოსს, ხოლო როცა ქარი აღელვებს, მძლავრად აწყდება ლესბოსსაც.

3. *Unde gurgitibus refluxis, Apollinis Sminthii tempulum et Troada perstringit, et*

8, 1. დროა, რომ, როგორც ვფიქრობ, რაკი დიდი ხელმწიფის²⁰ მიზეზით ამ მხარეებს მივადექით, მკაფიო სარწმუნოებით აღვწერო, რაც კი რაიმე ნახული ან წაკითხული მაქვს თრაკიის შორეული²¹ [კუთხეებისა] და პონტოს უბის²² მდებარეობის შესახებ²³.

2. ის ფრიად მაღალი მთა ათონი²⁴ მაკედონიაში, რომელშიაც ოდესღაც გაიარა მრდიის ხომალდებმა²⁵, და კაფერესი, ევბეის მწვერვალი, რომელსაც პალამედისის მამამ ნავპლიოქსმა არგოსელთა ფლოტი შეახეთქა, თუმცა დიდ მანძილზე მდებარეობენ ერთმანეთის პირისპირ, თესლის ზღვისაგან მიჯნავენ ეგევსის [ზღვას]. ეგევსის ზღვა უფრო და უფრო განივრდება და მარჯვენა [მხარე], რომელიც შორს ვრცელდება, კუნძულებიანია სპორადებისა და კიკლადების გამო. ასე კი ამათ იმიტომ ეწოდებათ, რომ ყველანი ერთყმიან ვარშემო დელოსს²⁶, ღმერთების დაბადებით

3. იქიდან შემობრუნებული წყლებით ეხება აპოლონ სმინთიოსის ტაძარს, ტროადას და

¹ Athos] adhos, Athos EBG.

Ilium heroicis casibus claram, efficitque Melana¹ sinum, oppositum Zephyro², cuius apud principium Abdera visitur, Protagorae domicilium et Democriti, cruentaeque Diomedis Thracii sedes, et convalles per quas Hebrus sibi miscetur et Maronea et Aenus, qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, ad Ausoniam veterem ductu numi num properavit Aeneas.

4. Hinc gracilescens paulatim, et velut naturali quodam commercio ruens in Pontum, eiusque partem ad se uncens³, in speciem Φ litterae Graecae formatur exin⁴ Hellespontum a Rhodopa scindens, Cynossema (ubi sepulta creditur Hecuba) et Coelan praeterlabitur et Seston et Callipolin. Contra per Achillis Aiacisque sepulchra, Dardanum contingit et Abydon, unde iunctis pontibus Xerxes⁵ maria pedibus peragravit, dein Lampsacum Themistocli dono datam a rege Persarum, et Parion quam condidit Iasionis⁶ filius Paris.

ჩუქრად ბოძებულს³¹, და პარიონს, დააარსა.

ილიონს, გმირთა დაღუპვით სახელოვანს²⁷; დასავლეთის მხარეს ქმნის მელასის უბეს, რომლის დასაწყისში ჩანს აბდერა, პროტაგორას და დემოკრიტეს სამშობლო, სისხლიანი საცხოვრისი თრაკიელი დიომედესისა, და ხეობა, რომლითაც ერთვის მას ჰებროსი, აგრეთვე მარონეა და აინოსი, რომელიც, ავის მომასწავებელი ნიშნების ქვეშ დაწყებული, მალევე მიატოვა ენეასმა²⁸ და ღმერთების ნებით ძველ ავზონიას²⁹ მიაშურა.

4. აქ [ეგევსის ზღვა] ნელ-ნელა შევიწროებული, თითქოს რაიმე ბუნებრივი კავშირით პონტოში შეედინება. შეიერთებს რა მის ნაწილს, ბერძნულ ასო Φ-ს სახეს იღებს³⁰. შემდეგ ჰელესპონტს ჰყოფს როდოპასაგან, ჩაუვლის გვერდით კინოსემას, სადაც, როგორც ფიქრობენ, ჰეკუბა არის დაკრძალული, და კელას, სესტოსს და კალიპოლისს. მოპირდაპირე მხარე ეხება აქილევისა და აიაქსის საფლავებს, დარდანოსს, აბიდოსს, სადაც ქრერქსემ ხიდი გასდო და ზღვა ფეხდაფეხ გადაიარა; შემდეგ ლამპსაკოსს, სპარსეთის მეფისაგან თემისტოკლესთვის საომარი იასიონის ძემ პარისმა

¹ Melana] m[e]lana (e m3). ² Zephyro] zephyri, Zephino, BG. ³ ad se iungens E W m2 G, ad se uniens Gron. ⁴ exin] et in V, exin Val.

⁵ Xerxes] xersis, Xerxes W m2 BG.

⁶ Iasionis] [ia]sonis (ia m3), Iasionis B, Iasonis E b G.

5. Unde semiorbe turgescens altrinsecus, lataque aperiens terrarum divortia, circumfluis spatiis Propontidos respergit ex eoo latere Cyzicum, et Dindyma (religiosa Matris Magnae delubra), et Apamiam Ciumque, ubi Hylam..... et Astacum (secuto tempore Nicomediam a rege cognominatam), qua in occasum procedit, Cherronesum pulsat et Aegospotamus¹, in quo loco lapides casuros ex caelo praedixit Anaxagoras, et Lysimachiam, et civitatem quam Hercules conditam, Perinthi comitis sui memoriae dedicavit.

6. Et ut effecte pleneque Φ litterae figura servetur, in meditullio ipso rotunditatis, Proconesus insula est oblonga et Besbicus².

7. Post cuius summitatem in angustias rursus extenuatum, Europam et Bithyniam intercurrens, per Chalcedona et Chrysopolim et stationes transit obscuras.

8. Nam supercilia eius sinistra Athyras portus³ despectat, et Selymbria, et Constan-

5. იქიდან ორივე მხარეს ნახევარწრედ იხრება, მოჩანს შორს გადაშლილი ხმელეთი და პროპონტიდის³² ვრცელი [ტალღებით] უელის აღმოსავლეთის მხარეს კიზიკოსს, დინდიმას, დიდი დედის³³ წმიდა ტაძარს, აპამიას და კიოსს, სადაც არის ჰილასი.....³⁴ და ასტაკოსი, შემდეგ ხანებში ნიკომედია რომ ეწოდა მეფის სახელის მიხედვით; დასავლეთის მხარეს რომ დის, ეხლება ქერონესოსს და აიგოსპოტამოსს, სადაც ანაქსაგორამ იწინასწარმეტყველა ზეციდან ქვის ცვენა, და ლისიმაქიას და ქალაქს, რომელიც ჰერკულესმა დააარსა და თავის თანამგზავრ პერიინთოსის ხსოვნას მიუძღვნა.

6. ხოლო ასო Φ-ს დასრულებული და მთლიანი ფორმის შენარჩუნებისათვის წრის შიგ შუაგულში არის მოგრძო კუნძული პროკონესოსი³⁵ და ბესბიკოსი³⁶.

8. მისი უკიდურესი [წერტილის] შემდგომ კვლავ სრუტედ ვიწროვდება, ევროპასა და ბითინიას შორის გადის და ქალკიდონს³⁷, ქრისოპოლისს³⁸ და უმნიშვნელო ნავსაყუდებს ჩაუვლის.

8. ხოლო მის მარცხენა კიდეს მისდგომიან ნავსადგური ათირასი, სელიმბრია, კონსტანტინო-

¹ Egospotamus WBG (-mos b G).

² Besbicus| besbum cus, Besbicus G.

³ Athyras portus AG, athira sportus V.

tinopolis, vetus Byzantium, Atticorum colonia, et promuntorium Ceras, praelucentem navibus vehens constructam celsius turrim, quapropter Ceratas appellatur ventus inde suetus oriri praegelidus.

9. Hoc modo fractum, et participatione maris utriusque finitum, iamque mitescens in aequoream panditur faciem, quantum potest cadere sub aspectum, late diffusum et longe.

10. Omnis autem eius velut insularis circuitus litorea navigatio, viginti tribus dimensa milibus stadiorum, ut Eratosthenes affirmat, et Hecataeus¹ et Ptolomaeus², alique huius modi cognitionum minutissimi scitatores, in speciem Scythici arcus, nervo coagmentati, geographiae totius assensione formatur.

11. Et qua sol oceano exurgit eoo, paludibus clauditur Maeotidos: qua declinat in vesperum, Romanis provinciis terminatur: unde suspicit sidus arctoum, homines alit linguas et moribus dispares: latus eius austrinum molli devexitate subductum.

პოლი, ძველი ბიზანტიონი, ატიკელთა ახალშენი³⁹, და კონცხი კერასი, რომელზედაც აგებულია მაღალი კოშკი ხომალდებისათვის მისანათებლად, ამიტომ იქიდან ჩვეულებრივ მონაბერ, ფრიად ცივ ქარს კერატასი ეწოდება.

9. ამნაირად დატეხილი, ორივე ზღვის შეერთებით დასრულებული და უკვე დაწყნარებული; გაშლილი ზღვის სახეს იღებს და, სადამდეც კი თვალი მისწვდება, ფართოდ და შორს ვრცელდება⁴⁰.

10. მისი მთელი სანაპიროს მანძილი, თუ მას კუნძულივით გარს შემოვუვლით ხომალდით, განიზომება ოცდასამი ათასი სტადიონით⁴¹, როგორც ერატოსთენე, ჰეკატაიოსი, პტოლემეიოსი და ამგვარ საქმეთა სხვა ყველაზე დაწვრილებით მცოდნენი ამტკიცებენ⁴²; მთელი გეოგრაფოსების თანახმად, ლარით მოკიმული სკვითური შშვილდის სახე აქვს მიღებული⁴³.

11. სადაც აღმოსავლეთის ოკეანიდან მზე ამოდის, მეოტიდის კაობით⁴⁴ სრულდება; სადაც [მზე] დასავლეთისაკენ იხრება, რომელთა პროვინციებით ისაზღვრება; საიდანაც ჩრდილოეთის ვარსკვლავს⁴⁵ უცქერის, ენითა და ზნით განსხვავებულ ადამიანებს ჰკვებავს; მისი სამხრეთი ნაპირი მცირე დახრილობით მიუყვება.

¹ Hecataeus] haecateus.

² Ptolomaeus] ptholomeus.

12. Per haec amplissima spatia, oppida sunt dispersa Graecorum, quae cuncta aetatibus variis praeter pauca, Atheniensium coloni confidere Milesii¹, inter Ionas alios in Asia per Nileum multo ante locati, Codri illius filium, qui se pro patria bello fertur Dorico devovisse.

13. Extremitates autem arcus utrimque tenues duo exprimunt Bospori, e regione sibi oppositi, Thracius et Cimmericus: hac causa Bospori vocitati, quod per eos quondam Inachi filia, mutata (ut poetae locuntur) in bovem, ad mare Ionium permeavit.

14. Dextram igitur inflexionem Bospori Thracii excipit Bithyniae litus, quam veteres dixere Mygdoniam, in qua Thynia et Mariandena² sunt regiones, et Amyci saevitia Bebryces exempti virtute Pollucis, remotaque statio, in qua volitantes minaciter harpyias, Fivens vates horrebat; per quae litora in sinus oblongos curvata, Sangarius et Fyllis et Lycus et Rheba fluvii funduntur

12. ამ უდიდეს სივრცეზე გაბნეულია ბერძენთა ქალაქები, რომლებიც ყველანი, გარდა მცირეოდენისა, სხვადასხვა დროს დააარსეს მილეტელებმა⁴⁶, ათენელთა მოახალშენეებმა, რომლებიც იონიელებს შორის გაცილებით ადრე დაბინავდნენ აზიაში ნილევის წყალობით, იმ კოდრიოსის ძისა, ვინც, როგორც ამბობენ, სამშობლოს თავი შესწირა დორიელებთან ომში.

13. ხოლო მშვილდის გოზები ორივე მხარეს ქმნიან სწორედ ერთმანეთის პირდაპირ მდებარე ორ ვიწრო ბოსფორს, თრაკიისას და კიმერიისას⁴⁷. ბოსფორებს იმიტომ უწოდებენ, რომ ოდესღაც (როგორც პოეტები ამბობენ) ძროხად ქცეულმა ინაქოსის ასულმა⁴⁸ განვლო ისინი და იონიის ზღვაში გავიდა.

14. თრაკიის ბოსფორის მარჯვენა მოხრილობა იწყება ბითონიის ნაპირით⁴⁹, რომელსაც ძველები მიგდონიას უწოდებდნენ. მასში შედიან მხარეები თინია და მარიანდენა, ამიკოსის სისასტიკისაგან პოლუქსის⁵⁰ სიქველით დახსნილი ბებრიკები⁵¹ და შორეული სადგური, სადაც მრისხანედ მოფაშფაშე ჰარპიები⁵² მისან ფინევსს თავხარს ჭკემდნენ. გრძელი უბეებით დაკლავნილ ამ სანაპიროებზე მდინარეები

¹ Milesii] milesi.
Mesembria B.

² Mariandena] martam dena, Mariandena G.

in maria, quibus controversae cyaneae sunt Synplegades, gemini scopuli in vertices undique porrecti deruptos, assueti priscis saeculis obviam sibi cum horrendo fragore collisis molibus ferri, cedentesque¹ retrorsus acri assultu, ad ea reverti quae pulsarant. Per has saxorum dehiscentium concursantiumque crebritates, si etiam ales intervolasset, nulla celeritate pinnarum eripi poterat, quin interiret oppressa.

ბულ კლდეებში, ფრთების სისწრაფე ვერ იხსნიდა მათ შუა გასრესისაგან.

15. Hi scopuli cum eos Argo prima omnium navis, Colchos ad direptionem aurei properans velleris, praeterisset innoxia, immobiles turbine circumfractostetere concorporati, ut eos aliquando fuisse diremptos, nulli nunc conspicantium credant, nisi super hoc congruerunt omnes priscorum carminum cantus.

16. Post Bithyniae partem provinciae. Pontus et Paflagonia protenduntur, in quibus Heraclea et Sinope et Polemonion et Amisos² amplae sunt civitates, et Tios et Amastris, omnes ab auspicio diligentia fundatae Graecorum; et Ce-

სანგარიოსი, ფილისი, ლიკოსი და რება ერთვიან ზღვას⁵³. მათ პირდაპირ არის ბნელი სიმპლეგადები⁵⁴, ტყუპი მწვერვალები, ყოველის მხრით ციკაბო კლდეებად აღმართულნი, რომლებიც წინათ ერთმანეთს ახეთქებდნენ თავიანთ ვეებას ხეულებს საზარელის ზათქით და შემდეგ, უკან დახეულნი სასწრაფოდ, კვლავ შეეხეთქებოდნენ ერთმანეთს. ფრინველსაც რომ გაეფრინა ამ სწრაფად დაცილებულსა და ერთმანეთს შეხეთქებულსა.

15. მაგრამ მას შემდეგ, რაც მათ შუა ყველა სხვა ხომალდზე უმაღლესი ოქროს საწმისის წამოსაღებად კოლხებთან მიმავალმა არგომ გაიარა უვნებლად, ეს კლდეები დამცხრალი ძალით უძრავად დგანან ისე შეხორცებულნი, რომ მათი ახლანდელი შემხედვარე ვერ დაიჯერებს, ოდესმე ისინი გაპოზილნი იყვნენ, რომ ამას ყველა ძველი სიმღერა არ ადასტურებდეს⁵⁵.

16. ბითინიის ნაწილს იქით პონტოს და პაფლაგონიის მხარეებია გადაჭიმული, რომლებშიაც არის დიდრონი ქალაქები ჰერაკლეა⁵⁶, სინოპე⁵⁷, პოლემონიონი⁵⁸, ამისოსი⁵⁹, აგრეთვე ტიოსი⁶⁰ და ამასტრისი⁶¹, ყველა ბერძნების გულმოდგინე ღვაწლით

¹ cedentesque] cadentesque, cedentesque E in 2 A.

² Amisos] amissos, Amisos E, Amysos BG.

rasus unde advexit huius modi poma Lucullus, insulaeque duae¹, Trapezunta² et Pityunta³ continentes oppida non obscura.

არის მოთავსებული არა უსახელო ქალაქები ტრაპეზუნტი⁶⁵ და პიტუნტი⁶⁶.

17. Ultra haec loca Acherusium specus est, quod accolae $\mu\alpha\chi\alpha\pi\acute{o}\nu\tau\iota\omicron\nu$ appellant, et portus Acone, fluviique Acheron idemque Arcadius, et Iris et Thybris, et iuxta Parthenius, omnes in mare ictu rapido decurrentes. Thermodon his est proximus, ab Armonio defluens monte, et Themiscyreas⁴ interlabens lucos ad quos Amazonas quondam migrare necessitas subegerat talis.

დინება თემისკირის ჭალებში, სადაც ოდესღაც ამაზონები იძულებულნი გახდნენ გადასახლებულიყვნენ შემდეგი მიზეზის გამო⁷¹.

18. Attritis damnorum assiduitate finitimis, Amazones veteres, quae eos errentis populabantur incursibus, altiora spirabant, viresque suas circumspicantes, his quae propinqua saepius appetebant, validiores, raptae praecipiti cupiditatis ardore, perruptis nationibus plurimis, manus Atheniensibus intulerunt, acrique concertatione effuse disiectae, omnes nudatis equitatus sui lateribus, corruere.

დაფუძნებული; [კიდევ არის] კერასუნტი⁶², საიდანაც ლუკულუსმა⁶³ ამ სახელის ხილი მოიტანა⁶⁴, და ორი კუნძული, რომლებზედაც

17. ამ ადგილების შემდეგ არის აქერუსიოსის გამოქვაბული, რომელსაც მცხოვრებნი „მიქოპონტიონს“⁶⁷ ეძახიან, და ნავსადგური აკონე, აგრეთვე მდინარეები აქერონი, იგივე არკადიოსი, ირისი⁶⁸, თიბრისი და [იქვე] ახლოს — პართენიოსი⁶⁹, რომელნიც ყველანი სწრაფი დინებით ერთვიან ზღვას. ამათი უახლოესი მდინარე არის თერმოდონტი⁷⁰, რომელიც არმონიოსის მთიდან ჩამოდის და მიე-

18. ძველი ამაზონები, რომელთაც გამუდმებული ზარალის მიყენებით მოჰქანცეს მეზობლები და სისხლიანი თავდასხმებით ააოხრეს ისინი, უფრო მეტად გაამპარტავდნენ. მათ გაითვალისწინეს, რომ რაკი მათი ძალები, რომლებითაც უფრო ხშირად მეზობლებს თავს ესხმოდნენ, უფრო მძლავრი იყო, ძარცვის თავდავიწყებული წადილით ბევრ ერში შეიჭრნენ; ომი აუტეხეს ათენელებს, მძაფრ

¹ insulae (m 2 singulae m 1) quae arduae. duae B t l.

² trepezunt, Trapezunta E b G, Traperunta B.

³ aethpidunta, et WBG, Pityunta G, Theodosiam B, Ophiunta G d t.

⁴ Themiscyreas] thermis cyreos, Themiscyrreos B G (-yre-b G).

შეტაკებაში ფრიად გაიფანტნენ და, ცხენოსანი ჯარიც რომ ფლანგებშიშველი დაურჩათ, ყველანი დაილუპნენ.

19. Harum interitu cognito, residuae ut inbelles¹ domi relictæ, extrema perpressæ, et vicinitatis repensantis similia, fueros impetus declinantes, ad pacatiorem sedem transiere Thermodontis², quarum progenies longe deinde propagata, per numerosam subolem manu firmissima ad loca reverterat genitalia, secuto tempore populis diversarum originum formidabilis.

ძლავრესი ჯარით დაბრუნდნენ მშობლიურ ადგილებში და შემდგომ ხანებში სხვადასხვა წარმოშობის

20. Haud procul inde attolitur Carambis, placide collis exurgens, cuius e regione est Criumetopon, Taurices promuntorium, duobus milibus et quingentis stadiis disparatum. Hocque ex loco omnis ora maritima, cuius initium Halys est amnis, velut longitudine lineali directa, nervi efficit speciem, duabus arcus summitatibus complicati.

21. His regionibus Dahæ confines sunt, acerrimi omnium bellatores, et Chalybes³, per

19. როცა ამათი განადგურება შეიტყვეს, დანარჩენები, რომელნიც ომისთვის უვარგისობის გამო შინ იყვნენ დარჩენილნი, უკიდურეს გასაჭირში ჩაცვივდნენ და რათა შურის მაძიებელი მეზობლების ასეთივე სისხლიანი თავდასხმებისათვის თავი აერიდებინათ, გადასახლდნენ თერმოდონტის უფრო წყნარ ადგილას. მათი შთამომავალნი შემდეგ ფრიად გამრავლდნენ მრავალრიცხოვანი შთამომავლობის წყალობით, უმძლავრესი ჯარით დაბრუნდნენ მშობლიურ ადგილებში და შემდგომ ხანებში სხვადასხვა წარმოშობის ხალხებს თავზარს სცემდნენ.

20. მის ახლოს აღმართული არაციცაბო კარამბისის სერი⁷², მიმართული ჩრდილოეთით დიდი დათვის თანავარსკვლავედისაკენ⁷³, საითაც არის „კრიუმეტოპონი“⁷⁴, ტავრიკის კონცხი, რომელიც ორი ათას ხუთას სტადიონზე⁷⁵ შორავს. ამ ადგილიდან ზღვის მთელი ნაპირი, მდინარე ჰალისიდან⁷⁶ მოყოლებული, თითქოს მშვილდის ორ წვერს შორის სწორხაზოვნად გაჭიმული ლარის სახეს იღებს.

21. ამ ადგილების მეზობლად არიან დაჭები⁷⁷, ყველაზე უმაჰცესი მეომრები, და ხალიბები⁷⁸,

¹ inbelles] belles (im add. m 3), imbelles EBG.

² transiere Thermodontis] transieret hermodoctis, Thermodontis W m 2 A, Thermodoontis G.

³ Chalybes] chalibes, Chalybes BG.

quos erutum et domitum est primtus ferrum. Post quos terras patentes Byzares¹ obtinent et Sapires² et Tibareni³ et Mossynoeci⁴ et Macrones⁵ et Filyres, populi nulla nobis assuetudine cogniti.

22. A quibus brevi spatio distant virorum monumenta nobilium, in quibus Sthenelus est humatus, et Idmon et Tifys, primus Herculis socius, Amazonico bello belaliter vulneratus, alter augur Argonautarum, tertius eiusdem navis cautissimus rector.

23. Praetercursis partibus memoratis, Aulion⁶ antron est, et fluenta Callichori, ex facto cognominati, quod superatis post triennium Indicis nationibus, ad eos tractus Liber reversus, circa huius ripas viridis et opacas, orgia pristina reparavit et choros: trieterica huius modi sacra quidam existimant appellari..... განაახლა⁸⁷. ზოგი ფიქრობს, რომ ბას „ტრიეტერიკა“⁸⁸ ეწოდება.....⁸⁹

24. Post haec confinia, Camaritarum pagi sunt celebres, et Fasis fremebundis cursibus⁷

რომლებმაც პირველად მოიპოვეს და დაამუშავეს რკინა. მათ შემდეგ ვრცელი მიწები უჭირავთ ბიზარებს⁷⁹, საპირებს⁸⁰, ტიბარენებს⁸¹, მოსინიკებს⁸², მაკრონებს⁸³ და ფილირებს⁸⁴—ხალხებს, რომლებიც ჩვენთვის სრულიად უცნობნი არიან.

22. ამათგან მოკლე მანძილზე შორავს წარჩინებულ ვაჟკაცთა ძეგლები, რომლებშიაც დაკრძალულნი არიან სთენელოსი, იდმონი და ტიფისი. პირველი [მათგანი] იყო ჰერკულესის ამხანაგი, ამაზონებთან ომში სასიკვდილოდ დაჭრილი, მეორე — არგონავტების მისანი, მესამე კი—იმავე ხომალდის დიდად ფრთხილი მესაჭე.

23. ხსენებული ადგილებისგავლის შემდგომ არის ავლიონის გამოქვაბული და მდინარე კალიქოროსი⁸⁵, რომელსაც იმიტომ ჰქვია [ეს სახელი], რომ ლიბერი⁸⁶, სამ წელიწადში ინდოეთის ერების დაძლევის მერე, იმ მხარეში დაბრუნდა და ამ ამწვანებულსა და ჩრდილოვან ნაპირებზე ძველებური ლხინები და ფერხულები ამისთანა წმიდა საწესო ჩვეულებით

24. შემდეგ ამათ ესაზღვრება კამარიტების ხალხმრავალი თემები⁹⁰ და ფაზისი⁹¹ ხმაურიანი დე-

¹ Byzares] bytares, Byzares BG. ² Sapires] Tapires BG. ³ tipareni, Tihareni B. ⁴ massino eci, Mossinoeci BG. ⁵ acrones.

⁶ Aulion antron] alio nautro, A<u>lion Val. Alion antron est et G, aliovorsum sunt B.

⁷ cursis, cursibus W m2 BG.

Colchos¹ attingit, Aegyptiorum antiquam subolem, ubi inter civitates alias Fasis est nomine fluvii dictitata. et Dioscurias² nunc usque nota, cuius auctores Amfitus et Cercius³ Spartani traduntur, aurigae Castoris et Pollucis, quibus Heniochorum natio est instituta.

ლევების, სპარტელი ამფიტოსისა განაც წარმოიშვა ჰენიოხთა ერი⁹⁵.

25. Paulum ab his seceruntur Achaei⁴, qui bello anteriore quodam apud Troiam consummato, non cum super Helena certaretur (ut auctores prodidere non nulli) usque in Pontum reflantibus ventis errore delati, cunctisque hostilibus, stabilem domicilii sedem nusquam repperientes, verticibus montium insedere semper nivalem, et horrore caeli districti, victum sibi cum periculis raptu parare assuefacti sunt, atque eo ultra omnem deinde ferociam saevierunt. Super Cercetis qui isdem annexi sunt, nihil memoratu traditur dignum.

კერკეტების⁹⁷ შესახებ, რომელნიც მათ გვერდით არიან, მოხსენიების ღირსს არაფერს გამოგვცემენ.

26. Quorum post terga Cimmerici⁵ agitant incolae Bospori, ubi Milesiae sunt civitates, harumque velut mater omnium

ნით ჩამოუდის კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდგმას⁹². იქ სხვა ქალაქებს შორის არის მდინარის მიხედვით სახელშერქმეული [ქალაქი] ფაზისი⁹³ და ახლაც კი კარგად ცნობილი დიოსკურიია⁹⁴, რომელიც, როგორც ვაღმომგვცემენ, დაფუძნებულია კასტორისა და პოლუქსის შეეტა და კერკიოსის მიერ, რომლებს-

25. ამათგან ცოტა დაშორებულნი არიან აქეები⁹⁶, რომლებიც ტროასთან დასრულებული რომელიღაც უფრო ადრინდელი ომის შემდგომ, არა იმ ომისა, რომელიც ელენეს გულისთვის ატყდა (როგორც არა ერთი მწერალი ვაღმომგვცემს), პირქარის მიერ გზას აცდენილნი, პონტოში მოხვდნენ და გარშემო მტრებით გარშემორტყმულებმა რაკი მტკიცე საბინადრო ადგილი ვერ ვპოვეს, მარად თოვლიანი მთების მწვერვალებზე დასახლდნენ და სასტიკი ჰავით იძულებულნი შეეჩვივნენ თავის რჩენას სახიფათო ავაზაკობით, ამიტომ ვახდნენ შემდეგ ყველაზე უფრო სასტიკნი. მათ გვერდით არიან, მოხსენიების

26. მათ უკან ცხოვრობენ კიმერიის ბოსფორის მცხოვრებნი; იქ არის მილეტელთა ქალაქები და თითქოს ყველა ამათი დედა—

¹ cole hos, Colchos Wm2BG. BG. ³ Telchius BG ⁴ achei. ⁵ Cimmerii B t l.

² Dioscurias] dioscoria, Dioscurias Cimmerici] cimerriici, Cimerici B;

Panticapaeum, quam perstringit Hypanis fluvius, genuinis intumescens aquis et externis.

27. Itineribus hinc extensis, Amazones ad usque Caspium mare porrectae, circumcolunt Tanain, qui inter Caucasias¹ oriens rupes, per sinuosos labitur circumflexus, Asiamque determinans ab Europa, in stagnis Maeoticis delitiscit.

28. Huic Ra vicinus est annis, in cuius superciliis quaedam vegetabilis eiusdem nominis gignitur radix, proficiens ad usus multiplicis medellarum.

29. Ultra Tanain panduntur in latitudinem Sauromatae, per quos annes fluunt perpetui, Maraccus et Rombites et Theofanes et Totordanes. Licet alia quoque distans immanibus intervallis, Sauromatarum praetenditur natio, litori iuncta, quod Coracem² suscipiens fluvium, in aequor eiectat Euxinum.

30. Prope palus est Maeotis amplissimi circumgressus, ex cuius uberrimis venis per Panticapes angustias, undarum magnitudo prorumpit in Pontum, cuius in dextro latere

პანტიკაპეიონი⁹⁸, რომელსაც ჩამოუდის მდინარე ჰიპანისი⁹⁹, გადიდებული საკუთარი და გარეშე წყლებით.

27. აქედან შორს მანძილზე, თვით კასპიის ზღვამდე აღწევენ ამაზონები, მობინადრენი ტანაისის გარშემო¹⁰⁰, რომელიც კავკასიის კლდეებში გამოდის, მიხვეულ მოხვეულად მიედინება, აზიას ევროპისაგან მიჯნავს და მეოტიდის ჭაობში იმალება.

28. ამის მეზობელია მდინარე რა¹⁰¹, რომლის კიდეებში ხარობს იმავე სახელწოდების რალაც მცენარის ძირი, რასაც იყენებენ მრავალი წამლისათვის.

28. ტანაისს იქით ფართოდ არიან გავრცელებული სავრომატები, რომლებზედაც მიედინებიან შუდმივი მდინარეები მარაკუსი, რომბიტესი, თეოფანესი და ტოტორდანესი¹⁰². თუმცა არის აგრეთვე სხვა, ძალიან დიდი მანძილით დაშორებული სავრომატთა ერთი, გადაჭიმული სანაპიროზე, რომელსაც ერთვის მდინარე კორაკსი¹⁰³, ევქსინის ზღვაში ჩამდინარე.

30. იქვე ახლოს არის მეოტიდის ტბა ფრიად დიდი გარშემოწერილობის, რომლის ძალიან უხვი ნაკადებიდან პანტიკაპეიონის ვიწროებით გამოქუხს დიდრონი ტალღები პონტოში.

¹ causasios, Caucasias EBG.

² coracen, Coracem H Her.

insulae sunt Fanagorus¹ et Hermonassa, studio constructae Graecorum.

31. Circa haec stagna ultima extimaque, plures habitant gentes, sermonum institutorumque varietate dispariles, Ixomatae et Maeotae et Iazyges, Roxolanique et Halani et Melanchlanae, et cum Gelouis Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis: alique ultra latentes, quod sunt omnium penitissimi. [ცხოვრობენ] სხვანი, უცნობნი, შორს არიან.

32. Sed Maeotidos lateri laevo Cherronesus² est propinqua, coloniarum plena Graecarum: unde quieti sunt homines et sedati, adhibentes vomerum curam, et proventibus fructuariis victitantes.

33. A quibus per varia regna diducti itineribus modicis Tauri dissociantur, inter quos immani diritate terribiles, Arichi et Sinchi et Napaei incendente saevitiam licentia diuturna, indidere mari nomen inhospitale, et a contrario per cavillationem Pontus Εὐξείνος appellatur, ut εὐχρη Graeci dicimus stultum, et noctem εὐφρόνῃ et furias εὐμενῆας.

მის მარჯვენა მხარეს არიან კუნძულები ფანაგორუსი და ჰერმონასა¹⁰⁴, აგებული ბერძენთა ღვაწლით.

31. ამ უშორესი და უკიდურესი ჭაობების გარშემო მრავალი ტომი ცხოვრობს, განსხვავებულნი ენებისა და ჩვეულებათა ნაირობით: იქსომატები, მეოტები, იაზიგები, როქსოლანები, ჰალანები, მელანქლენები და გელონებთან ერთად აგათირსები¹⁰⁵, რომელთა შორისაც უხვად მოიპოვება ადამანტის ქვა; მათ იქით ვინაიდან ისინი ყველაზე უფრო

32. მაგრამ მეოტიდის მარცხენა მხარის ახლოა ქერონესოსი¹⁰⁶, ბერძენთა ახალშენებით სავსე; ამიტომაც ხალხი წყნარი და მშვიდია, ბეჯითად მიმდგარნი არიან სახნისზე და ნიადაგის ნაყოფით საზრდოობენ.

33. ამათგან არცთუ დიდი მანძილებით არიან დაშორებული სხვადასხვა სამეფოებად დაყოფილი ტავრები, რომელთა შორის უზომო სისასტიკით შემადრწუნებელნი არიან არიქები, სინქები და ნაპეები¹⁰⁷; რაკი ხანგრძლივმა თავაშვებულობამ გააღვივა [მათი] უღმობელობა, ზღვასაც არასტუმართმოყვარეს სახელი მიეცა და, პირიქით, Εὐξείνος-ის¹⁰⁸ ზღვა მასხარად აგდენ-

¹ Fanagorus] panagorus, Phanagorus BG.

² Cheronessus EBG, cherenessus.

ბით ეწოდა, როგორც პერძნები სულელს ვეძახით ზმუჟყ-ს¹⁰⁹, ღამეს — ზმჟყჟ-ს¹¹⁰ და ფურიებს — ზმჟყ:ძეც-ს¹¹¹.

34. Deos enim hostiis litan-
tes humanis, et immolantes ad-
venas Dianae, quae apud eos dici-
tur Orsiloche, caesorum capita
fani parietibus praefigebant,
velut fortium perpetua monu-
menta facinorum.

35. In hac¹ Taurica insula
Lence sine habitatoribus ullis
Achilli est dedicata. In quam
si fuerint quidam forte delati,
visis antiquitatis vestigiis, tem-
ploque et donariis eidem heroi
consecratis, vesperi repetunt
naves: aiunt enim non sine dis-
crimine vitae, illic quemquam
pernoctare. Ibi et aquae sunt,
et candidae aves nascuntur, alcy-
onibus similes, super quarum
origine et Hellespontiacis² proe-
liis tempore disseremus.

ნი, რომელთა წარმოშობისა და ჰელესპონტოში [მომხდარ] ბრძო-
ლათა შესახებ [თავის] დროზე მოგახსენებთ.

36. Sunt autem quaedam
per Tauricam civitates, inter
quas eminent Eupatoria et Dan-
dace, et Theodosia, et minores
aliae nullis humanis hostiis in-
piatae.

37. Hactenus arcus apex
protendi existimatur. Eius nunc
residua leniter sinuata, subiec-

34. ღმერთებს ხომ ადამიანებს
სწირავენ მსხვერპლად და უცხო-
ელებს სწირავენ დიანასაც, რო-
მელსაც მათში ორსილოქე ეწო-
დება. დახოცილთა თავებს [მისი]
ტაძრის კედლებზე ჰკიდებდნენ,
როგორც მამაცურ საქმეთა სამა-
რადისო ძეგლებს¹¹².

35. ამ ტავრიკაში¹¹³ არის კუნ-
ძული ლევკე¹¹⁴, სრულიად უკაცუ-
რი, აქილევსისადმი მიძღვნილი.
თუ მასზე ვინმე შემთხვევით მოხ-
ვდება, დაათვალიერებს რა სიძვე-
ლეთა ნაშთებს, ტაძარსა და
იმავე გმირისათვის შეწირულ
ძღვენს, სალამოს ხომალდებზე
ბრუნდება. ან, რადგან ამბობენ,
სიცოცხლის საფრთხეში ჩაუ-
ვდებალად არავის შეუძლია იქ
ღამე გაათიოსო. იქ წყალიც
არის და თეთრი ფრინველებიც
იზრდებიან, ალკიონების მსგავს-

36. ტავრიკაში არის აგრეთვე
ზოგი ქალაქი, რომელთა შორის
გამოირჩევიან: ევპატორია, დან-
დაკე, თეოდოსია და სხვანი უფრო
მცირენი, ადამიანის მსხვერპ-
ლად შეწირვით სრულიად შეუ-
ბღალველნი.

37. ფიქრობენ, რომ აქამდე აღ-
წევს მშვილდის წვერო¹¹⁵. ახლა
მის მცირედ მოხრილ დანარჩენ

¹ has, hac EBG. ² Hellespontiaci Em2Gdt., illespontiacis.

taque ursae caelesti, ad usque laevum Bospori¹ Thracii latus², (ut ordo postulat) exsequemur, id admonentes, quod cum arcus omnium gentium flexis curvantur hastilibus, Scythici soli vel Parthici, circumductis utrinque introrsus pandis et patulis cornibus, effigiem lunae decrescentis ostendunt, medietatem recta et rotunda regula dividente.

ადგენს მიღებული მთვარის სახეს, თანაც სწორი და მომრგვალებული ტარი ჰყოფს შუაში.

38. Ergo in ipso huius compagis exordio, ubi Rifaei deficient montes, habitant Aremfaei, iusti homines placiditateque cogniti, quos amnes Chronius et Visula praeterfluunt, iuxtaque Massagetae, Halani et Sargetae, alijque plures obscuri, quorum nec vocabula nobis sunt nota, nec mores.

39. Interiectu deinde non mediocri, Carciuites panditur sinus, eiusdemque nominis fluvius, et religiosus per eas terras Triviae lucus.

40. Dein Borysthenes a montibus oriens Nerviorum, primigeniis fontibus copiosus, concursuque multorum amnium ado-

ნაწილებს, რომლებიც მდებარეობენ ზეციერი დათვის¹¹⁶ ქვეშ, თრაკიის ბოსფორის თვით მარცხენა ნაპირამდე მივყვებით, როგორც წესი მოითხოვს. ამას კი შეგახსენებთ, რომ მაშინ, როცა ყველა ტომის მშვილდები იდრიკებიან მოხრილი ხის ტარებით, მხოლოდ სკვითური ან პართული მშვილდები შიგნით მოიწევა ორივე მხარეს მოხრილი და გადაშლილი გოხებით და წარმოშლილი გოხებით და წარმო-

38. მაშ თვით ამ შემაკავშირებელი ნაწილის დასაწყისში, სადაც რიფეის მთები¹¹⁷ აწყდება, ცხოვრობენ არემფეები, მართალი ხალხი და ცნობილი თვინიერებით, რომელთაც ჩამოუღით მდინარეები ქრონიოსი და ვისულა¹¹⁸. მათ ახლოს არიან მასაგეტები, ჰალანები და სარგეტები და სხვა მრავალი უცნობნი, რომელთა არც სახელები ვიცით, არც ჩვეულებანი.

39. შემდეგ მნიშვნელოვან მანძილზე იშლება კარკინის უბე, მისივე მოსახელე მდინარე და იმ მხარეებში წმიდად [მიჩნეული] ტრივიის კორომი.

40. მერე ნერვიების მთებში გამოსული ბორისტენესი¹¹⁹, თავდაპირველი წყაროებით უხვი და მრავალი მდინარის შეერთებით

¹ laevum Bospori...] reunbas pori traculatus, laevum Bospori G, Caspias portas B. ² Tracii latus EG, traculatus, articulatus B.

lescens, mari praeruptis undarum verticibus intumatur, cuius in marginibus nemorosis Borysthenes¹ est civitas, et Cefalonesus, et arae Alexandro Magno, Caesarique Augusto sacratae.

41. Longo exinde intervallo, paene est insula, quam incolunt Sindi ignobiles, post eriles² in Asia casus, coniugiis potiti dominorum et rebus, quibus subiectum gracile litus Ἀχιλλέας vocant indigenae ἄρομον, exercitiis ducis quondam Thessali memorabilem. Eique proxima est civitas Tyros, colonia Foenicum, quam praestringit fluvius Tyras. ბელადის ვარჯიშობათა წყალობით. მის სულ ახლოს არის ქალაქი ტიროსი, ფინიკიელთა ახალშენი, რომელსაც ჩამოუდის მდინარე ტირასი¹²³.

42. In medio autem spatio arcus, quod prolixae rotunditatis esse praediximus, quodque expedito viatori diebus conficitur quindecim, Europaei sunt Halani et Costobocae, gentesque³ Scytharum innumerae, quae porriguntur ad usque terras sine cognita fine distentas. Quarum pars exigua frugibus alitur, residuae omnes palantes per solitudines vastas, nec stivam aliquando nec sementem expertas,

გადიდებული, მაღალი ტალღებით ერთვის ზღვას. მის ჭალთან ნაპირზე არის ქალაქი ბორისტენესი¹²⁰, კეფალონესოსი და საკურთხევლები, რომლებიც მიძღვნილია ალექსანდრე დიდისა და ავგუსტუს კეისრისათვის.

41. იქიდან შორს მანძილზე არის ნახევარკუნძული, რომელზედაც სახლობენ დაბალი [წარმოშობის] სინდები, რომლებიც აზიაში [მათი] ბატონების დაღუპვის შემდეგ უფალთა ცოლებსა და ქონებას დაეპატრონენ¹²¹. მათ ემხრობა ვიწრო ნაპირი, რომელსაც იქაურები უწოდებენ Ἀχιλλέας შპრამი¹²². იგი ღირსშესანიშნავია იქ ოდესმე თესალიელი

42. ხოლო მშვილდის შუაგულ სივრცეში, რომელიც, როგორც აღრე ვთქვით, ფართოდ მომრგვალებულია და მსუბუქად მავალიისთვის თხუთმეტი დღის სავალია¹²⁴, არიან ევროპელი ჰალანები¹²⁵, კოსტობოკები და სკვითთა ურიცხვი ტომები, რომლებიც გაბნეულნი არიან თვით უცნობი ქვეყნების კიდემდე. მათი მცირე ნაწილი იკვებება [მიწის] ნაყოფით, დანარჩენები ხეტილობენ უკაცურ უდაბნოებში,

¹ borysthenes, Borysthenes W b G, Boristhenes B.

² erilesi asia, heriles in... AG, herdes in... B.

³ gentesque| gentes quae.

sed squalentes et pruinosas, ferarum taetro ritu vescuntur, eisque caritates et habitacula, vilesque supellectiles plaustris impositae sunt corticibus tectis, et cum placuerit sine obstaculo migrant, eodem carpenta quo liberit convolventes.

და როცა მოეპრიანებათ, დაუბრკოლებლად გადასახლდებიან: მიადგორებენ ურემს იქით, საითაც მოენებებათ.

43. Cum autem ad alium portuosum ambitum fuerit ventum, qui arcus figuram determinat ultimam, Peuce prominet insula, quam circumcolunt Trogodytæ¹ et Peuci, minoresque aliae gentes, et Histros quondam potentissima civitas, et Tomi et Apollonia et Anchialos et Odessos², aliae praeterea multae, quas litora continent Thraciarum.

გარდა სხვა მრავალისა, რომლებიც მდებარეობენ თრაკიის სანაპიროზე.

44. Anuis vero Danubius, oriens prope Rauracos, montesque confines limitibus Raeticis, per latiore orbem praetentus, ac sexaginta navigabilis paene omnes recipiens fluvios, septem ostiis per hoc Scythicum litus erumpit in mare.

45. Quorum primum est Peuce [insula supra dicta], ut in-

რომელთაც არა თუ არასოდეს მიჰკარებია სახნისი ან თესლი, არამედ ეწრად ქცეულა და გათოწილა; საზრდოობენ საჭიზღრად, მსგავსად ნადირებისა. მათი ძვირფასნი¹²⁶, ბინები, ლატაკური ავეჯეულობა ქერქით გადახურულ ურმებზეა მოთავსებული

43. მაგრამ როცა სხვა ნავსადგურებიან უბეს მივადგებით, რომლითაც ბოლოვდება მშვილდის მოყვანილობის უკანასკნელი [ნაწილი], წინ წამოწეული [გვხვდება] კუნძული პეუკე¹²⁷. მის გარშემო ცხოვრობენ ტროგოლიტები, პეუკები და სხვა უფრო მცირე ტომები. [იქ არის] ჰისტროსი, ოდესმე უმძლავრესი ქალაქი, აგრეთვე ტომი¹²⁸, აპოლონია, ანქიალოსი და ოდესოსი,

44. ხოლო მდინარე დანუბიუსი¹²⁹, გამოსული რაურაკების ახლოს, რეტიების საზღვრების მომიჯნავე მთებში, მიედინება დიდ სივრცეზე და სამოცი, თითქმის ყველა სანაოსნო, შენაკადის შეერთების შემდეგ შვიდი შესართავით ერთვის ზღვას ამ სკვითურ სანაპიროზე.

45. როგორც ნათარგმნია გერძულ ენაზე ეს სახელწოდებანი,

¹ Trogodytæ] Trogloditæ BG.

² Odessos] odysos, Odessos Lind.

terpretata sunt vocabula Graeco sermone, secundum Naracustoma¹, tertium Calonstoma, quartum Pseudostomou; nam Borionstoma ac deinde Stenostoma longe minora sunt ceteris; septimum caenosum et palustri specie nigrum.

46. Omnis autem circumfluo ambitu Pontus et nebulosus est et dulcior aequorum ceteris et vadosus, quod et concrescat aër ex umorum spiramine saepe densatus, et irruentium undarum magnitudine temperatur, et consurgit in brevia dorsuosa². limum glebasque aggerente multitudine circumvenientium fluentorum.

47. Et constat ab ultimis nostri finibus maris, agminatim ad hunc secessum pariendi gratia petere pisces, ut aquarum suavitate salubrius fetus educant, in receptaculis cavis (qualia sunt ibi densissima), securi voracium beluarum: nihil enim in Ponto huius modi aliquando est visum, praeter innoxios delfinas et parvos.

ორი [ცხოველებიდან] სხვა არაფერი უნახავთ, გარდა მცირეოდენი უწყინარი დელფინებისა¹³³.

ამათგან პირველია პევკე, ზემო-ხსენებული კუნძული, მეორე — ნარაკუსტომა, მესამე — კალონ-სტომა, მეოთხე — ფსევდოსტომა; ოლონდ ბორიონსტომა და შემდეგ სტენოსტომა გაცილებით პატარები არიან სხვებზე. მეშვიდე დალაქაშებულია ქაობის მსგავსად და შავია¹³⁰.

46. მთელი პონტო გარშემო ნისლიანია, სხვებზე უფრო ტკბილი წყალი¹³¹ აქვს და მეჩვიდწამიანი; რადგან ჰაერი სითხის ხშირი აორთქლებისაგან სქელდება, დიდძალი შემოჭრილი ტალღებით კი წონასწორდება და წარმოიშვება აგრეთვე დაბალი ბორცვები ირგვლივ ყოველი მხრიდან შემოერთებული მდინარეებისაგან ჩამოტანილი დიდძალი შლამითა და გორახებით.

47. ცნობილიც არის, რომ ჩვენი ზღვის¹³² უკიდურესი საზღვრებიდანაც კი ასე შორს გუნდგუნდად მიილტვიან თევზები ქვირითის დასაყრელად, რათა წყლის სიტკბოთი უფრო ჯანსაღად აღზარდონ შთამომავლობა თავშესაფარ დარანებში (რომლებიც ფრიად ბევრია იქ) ონავარ ზღვის ნადირთაგან მოფარებით, ვინაიდან პონტოში ამნა-

¹ Naracustoma] naracustona, Naracustoma Em 2 BG.

² dorsuosa] torsuosa, tortuosa NB, dorsuosa G.

48. Quidquid autem eiusdem Pontici sinus aquilone caeditur et pruiuis, ita praestringitur gelu, ut nec amnium¹ cursus subtervolui credantur, nec per infidum et labile solum, gressus hominis possit vel iumenti firmari, quod vitium nunquam mare sincerum, sed permixtum aquis amnicis temptat. არასოდეს მოეპოვება, მხოლოდ [ახასიათებს].

48. ხოლო იმავე პონტოს უბის ნაწილი, რომელსაც აკვილონი და თოვლი ხვდება, ისეა გაყინული სიცივით, რომ არც ჰგონიათ ქვეშ წყალი დიოდეს, არც ადამიანს ან ტვირთის მზიდავ ცხოველს შეუძლია მაგრად ფეხი მოიკიდოს მუხთალ და მოლიპულ ზედაპირზე. ეს მანკი ნამდვილ [ე. ი. შეურეველ, წმინდა] ზღვას მდინარის წყლით შეზავებულს

წიგნი XXIII

პომპეუსის ლაშქრობა კასპიის ზღვამდე

(იმპერატორ იულიანეს სიტყვიდან ჯარისადმი)

5, 16. „Contemplans maximis viribus et alacritate vos vigere, fortissimi milites, conditionari disposui, docturus ratione multiplici, non nunc primitus (ut maledici mussitant) Romanos penetrasse regna Persidis. Namque ut Lucillum transeam vel Pompeium, qui per Albanos et Massagetas, quos Alanos² nunc appellamus, hac quoque natione perrupta, adivit³ Caspios⁴ lacus, Ventidium novimus Antoni legatum, strages per hos tractus innumeras edidisse...“
კასპიის ტბას, — ვიცით, რომ

5, 16. „უხედავ¹³⁴, რომ თქვენ დიდი ძალ-ღონითა და მხნეობით ხართ აღსავსენი, მამაცნო მეომარნო, ამიტომ განვიზრახე სიტყვა გითხრათ, რათა მრავალი საბუთით ავიხსნათ, რომ რომაელები პირველად ახლა არ შემოჭრილან (როგორც ავ-ენანი ჩურჩულებენ) სპარსეთის სამეფოში. ვინაიდან კიდევ რომ არ ვახსენო ლუკულუსი¹³⁵ ანდა პომპეუსი¹³⁶, — რომელმაც გაიარა ალბანებსა და მასაგეტებზე, ვისაც ახლა ალანებს ვუწოდებთ¹³⁷, ეს ერიც გადალახა და მიადწია ანტონიუსის¹³⁸ ლეგატმა ვენტიდიუსმა¹³⁹ ამ მხარეში უამრავი ხოცვა-ჟლეტა მოახდინა...“

¹ amnium] ammium, amnium EBG.

² quos Alanos] quo salanus, quos Alanos E b G (Ha — B).

³ adivit] vidit, adivit H a u p t.

⁴ Caspios] caspius, Caspium lacum H a u p t, Caspius. AG.

სკვითთა დედოფალი ტომირისი ამარცხებს კიროსს

6, 7. Satisque¹ constat, hanc gentem regna populis vi² superatis compluribus, dilatasse ad usque Propontidem³ et Thracias, sed alte spirantium ducum superbia. licenter grassantium per longinqua, aerumnis maximis imminutam, primo per Cyrum, quem Bospori fretum cum multitudine fabulosa transgressum, ad internicionem delevit Tomyris⁴, regina⁵ Scytharum, ultrix acerrima filiorum.

სკვითების დედოფალმა ტომირისმა¹⁴³, შვილებისათვის უსასტიკესმა შურისმაძიებელმა, იგი სრულიად გაანადგურა.

6, 7. საკმაოდ ცნობილია, რომ ამ ერმა¹⁴⁰ ძალით დაიპყრო მრავალი ხალხი და პროპონტიდსა და თრაკიამდე გააფართოვა [თავისი სამფლობელო], მაგრამ გაამაყებულ ხელმწიფეთა დიდი ქედმაღლობის წყალობით თავხედურად გაილაშქრა ძალიან შორს და უდიდესი უბედურებებით დაძაბუნდა პირველად კიროსის¹⁴¹ გამო, რომელმაც ბოსფორის სრუტე საარაკო სიმრავლის [ლაშქრით] გადალახა¹⁴², მაგრამ

შვილებისათვის უსასტიკესმა შურისმაძიებელმა, იგი სრულიად გაანადგურა.

სპარსეთის საზღვრები: კასპიის კარი. ალბანები

6, 13. ... Ab arctoo cardine ad usque Caspias portas, Cadusiis⁶ conterminat, et Scytharum gentibus multis. et Arimaspis hominibus luscis et feris. Ab occidua plaga contingit Armenios et Nifaten, et in Asia sitos Albanos, mare rubrum et Scenitas Arabas quos Saracenos posteritas appellavit...

6, 13. ... [სპარსეთი] ჩრდილოეთის მხარეს კასპიის კარამდე¹⁴⁴ ესაზღვრება კადუსიებს¹⁴⁵, სკვითების მრავალ ტომს და არიმასპებს. ცალთვალა, ველურ ხალხს. დასავლეთის მხრით ემიჯნება არმენიელებს და ნიფატებს¹⁴⁶, აზიაში მობინადრე ალბანებს, მეწამულ ზღვას¹⁴⁷, სკენიტ არაბებს, რომლებსაც [შემდეგში] შთამომავლობამ სარკინოხები¹⁴⁸ უწოდა...⁴.

მდინარეები კამბიზესი და კიროსი

6, 39. Per haec loca civitates dispersae sunt plures, quis

6, 39. ამ ადგილებში¹⁴⁹ მრავალი ქალაქია გაბნეული, რომელ-

¹ satisque] fatisque (c o r r. m3) satisque BG. ² vi] suis, vi G.

³ Propontidem] proponit idem, Propontidem EBG.

⁴ Tomyris] tomyris (ta- in 3), Tomyris BG. ⁵ regina] regna; regina EBG. ⁶ Cadusiis] cadus eis, Cadusiis G, -sacis H e r.

omnibus praestant Zombis¹ et Patigran² et Gazaca³. Inter quas opibus et magnitudine moenium conspicuae sunt Heraclia et Arsacia et Cyropolis et Ecbatana, sub Iasonio monte in terris sitae Syromedorum⁴. 40. Amnes has regiones praetereunt⁵ multi, quorum maximi sunt Choaspes⁶ et Gyndes et Amardus et Charinda et Cambyses⁷ et Cyrus⁸, cui magno et specioso, Cyrus ille superior rex amabilis, abolito vetere, id vocabulum dedit, cum ereptam ire regna Scythica destinaret, quod et fortis est (ut ipse etiam ferebatur) et vias sibi ut ille impetu ingenti molitus in Caspium delabitur mare.

რია (როგორც თვითონვე [ე. ი. მეფე კიროსი] იყო, ვითარცა გადმოსცემენ) და თავის გზას როგორც ის, ისე ესეც დიდის ძალით იკაფავს და კასპიის ზღვას ერთვის.

თავან ყველას აღემატებიან ზომბისი, პატიგრანი და გაზაკა¹⁵⁰. მათში სიმდიდრითა და გალავანთა სიდიდით გამოირჩევიან ჰერაკლია, არშაკია, ევროპოსი, კიროპოლისი და ეკბატანა¹⁵¹, იასონიოსის მთის ძირას, სირომიდიელების ქვეყანაში მდებარენი. 40. ამ მხარეებს მრავალი მდინარე ჩამოუდის, რომელთაგან უდიდესნი არიან ქოასპესი, გინდესი, ამარდოსი, ქარინდა, კამბისესი და კიროსი¹⁵², რომელსაც დიდსა და მშვენიერს, იმ საყვარელმა მეფემ, უფროსმა კიროსმა¹⁵³, მოაშორა ძველი [სახელი] და ეს სახელი დაარქვა, როცა სკვითთა სამეფოების დასაპყრობად მიეშურებოდა; ვინაიდან ისიც [ე. ი. მდინარე კიროსი] ისევე მძლავ-

რია (როგორც თვითონვე [ე. ი. მეფე კიროსი] იყო, ვითარცა გადმოსცემენ) და თავის გზას როგორც ის, ისე ესეც დიდის ძალით იკაფავს და კასპიის ზღვას ერთვის.

მოთრიდატეს მიერ ბაქტრიანიდან აქლემების წამოყვანა

6, 56. Eius pleraeque partes ita ut Margiana⁹, procul a litoribus sunt disparatae, sed humi giguentium fertiles, et pecus quod illic per campestria

ნ, 56. მისი [ე. ი. ბაქტრიანის] უმეტესი ნაწილი ისევე, როგორც მარგიანა¹⁵⁴ [ზღვის] სანაპიროებიდან შორს არიან მოცილებულნი, მაგრამ ნიადაგის მცენარეუ-

¹ Zombis] zombis MV, zombus Tm1, zombris D.

² Patigran] patigram P, Parigiam RS.

³ Gazaca] Grazaca PRSBbA.

⁴ Syromedorum] syromedoram MV, siromedoram D, syromedora E, syromodorum T.

⁵ praetereunt] pretereunt V, pretereant Km1, preteera tenent Em2.

⁶ Choaspes] coasper M, cohasper V, coaspes N, cohaspes Qm2 Wm2 T, cohaspis H. ⁷ chambises D, canbises Wm1, cambises T. * cirus Tm1. ⁹ Margiana] mergiana, Margiana EBG.

loca vescitur et montana, membris est magnis compactum et validis, ut indicio sunt cameli, a Mithridate exinde perducti, et primitus in obsidione Cyzicena¹ visi Romanis.

წამოიყვანა იქიდან და პირველად იხილეს რომაელებმა¹⁵⁷.

ლობით კი ნაყოფიერობენ; სოლო საქონელი, რომელიც სძოვს იქაურ ვაკე და მთიან ადგილებში, ძარღვიანი, ზორბა და ღონიერია, როგორც ადასტურებენ ის აქლემები, მითრიდატემ¹⁵⁵ რომ კვიზიკოსის¹⁵⁶ ალყის დროს რომ

სხვადასხვა სკვითები მომიჯნავენი არიან სარმატებისა და ალანებისა

6, 61. Circa defectus et crepidines montium, quos Imavos et Apurios vocant, Scythae sunt² varii, intra Persicos fines Asianis contermini Sarmatis, Halanorumque³ latus tangentes extremum. Qui velut agentes quodam secessu, coalitique solitudine, per intervalla dispersi sunt longa, assueti victu vili et paupertino.

6, 61. იმ მთების კალთებზე და ძირებში, რომელთაც იმავეს და აპურიებს უწოდებენ, სპარსეთის საზღვრებს შიგნით სხვადასხვა სკვითები არიან; ისინი ემიჯნებიან აზიელ სარმატებს და ალანთა უკიდურეს საზღვრებს აღწევენ¹⁵⁸. ისინი თითქოს რაღაც მოწყვეტილად მოქმედებენ, მარტობას შეზრდიან და შორიშორს გაფანტულნი შეჩვეულნი არიან მცირე და ღარიბ საზრდოს.

წიგნი XXV

ჭანების ლეგიონის მეთაურის სიკვდილი

1, 19. In hoc proelio Persarum maior (ut dictum est) apparuit strages, nostrorum admodum levis. Eminuit tamen inter varios certaminum casus, Vetranionis⁴ mors viri pug-

1, 19. ამ ბრძოლაში¹⁵⁹, როგორც ითქვა, სპარსელების დანაკლისი აშკარად უფრო დიდი იყო, ჩვენი კი ფრთად მცირე. ოღონდ შეტაკებათა სხვადასხვა შემთხვევებს შორის აღსანიშნავი

¹ Cyzicena] cizina, Cyzicena WG, Cynige B.

² sunt varii. intra] sunt aura intra; varii, intra H e r.; Agra intra B.

³ Halanorumque] Alanorumque b G.

⁴ Vetranionis] vetranioni, Vetranionis E, Veterani BG.

nacis¹, qui legionem Ziannorum იყო ვეტრანიონის¹⁶⁰, მამაცი
regebat. ვაჟკაცის, სიკვდილი, რომელიც
კანების¹⁶¹ ლეგიონს მეთაურობდა.

წიგნი XXVII

რომაელებისა და სპარსელების ბრძოლა სომხეთისა
და იბერიისათვის

12, 1. Rex vero Persidis, longaevus ille Sapor, et ab ipsis imperitandi exordiis, dulcedini rapinarum addictus, post imperatoris Iuliani excessum, et pudentiae pacis foedera icta, cum suis paulisper nobis visus amicus, calcata fide sub Ioviano pactorum, iniectabat Armeniae² manum, ut eam velut placitorum abolita firmitate, dicioni iungeret suae.

ხელი წაუბოტინა არმენიას იმ განზრახვით, რათა თავის საბრძანებლისათვის მიემატებინა, თითქოს საზავო ხელშეკრულებას ძალა გასეღოდა.

2. Et primo per artes fallendo diversas, nationem hominum³ potentem dispendiis levibus afflictabat, sollicitans quosdam optimatum et satrapas, alios excursibus occupans improvisis.

3. Dein per exquisitas peritissimisque mixtas illecebras, captum regem ipsum Arsacem, adhibitumque in convivium, iussit

12, 1. სპარსეთის მეფე სახე-ლოვანი მსცოვანი შაბური¹⁶², რომელიც თავისი მეფობის დასაწყისიდანვე ეძლეოდა ძარცვის სიამოვნებას, იმპერატორ იულიანეს სიკვდილის შემდგომ და სამარცხვინო ზავის დადების მერე¹⁶³, თავისი ქვეშევრდომებიანად ცოტა ხანს მეგობრულად განწყობილი ჩანდა ჩვენთან. მაგრამ უღალატა იოვიანუსის დროს დადებულ ხელშეკრულებას¹⁶⁴ და

2. ჯერ სხვადასხვა ტყუილებით აწუხებდა ხალხით ძლიერ ერს და ზოგ დიდებულსა და სატრაპს ლიქნით იბირებდა, ზოგს კი მოულოდნელი თავდასხმით იმორჩილებდა.

3. შემდეგ საგულდაგულოდ დაწყობილი, ვერაგული ხრიკით შეიპყრო თვით მეფე არშაკი¹⁶⁵ და სუფრაზე მიწვეული ბრძანა გაეთ-

¹ pugnacis] pugnacies, pugnacis EBG.

² Armeniae] armentae.

³ hominum potentem] hominum tentem, hominum <po>tentem Her., omnem renitentem Gh, ingentem? Cl.

ad latentem trahi posticam¹, eumque effossis oculis vinctum catenis argenteis, quod apud eos honoratis vanum suppliciorum aestimatur esse solacium, exterminavit ad castellum Agabana nomine, ubi discruciatu ceciderat² ferro poenali.

4. Deinde nequid intemperatum perfidia praeteriret³, Sauromace pulso, quem auctoritas Romana praefecit Hiberiae, Aspacurae⁴ cuidam potestatem eiusdem detulit gentis, diademate addito⁵, ut arbitrio se monstraret insultare nostrorum.

5. Quibus ita studio nefando perfectis, Cylaci spadoni et Artabanni⁶, quos olim suscepit perfugas, commisit Armeniam (horum alter ante gentis praefectus, magister alter fuisse dicebatur armorum), is demque mandaratum, ut Artogerassam⁷ intentiore cura excinderent, oppidum muris et viribus validum, quod thesauros et uxorem cum filio tuebatur Arsacis.

რომელშიაც დაცული იყო არშაკის განძი, მეუღლე¹⁷⁰ და იგი.

რიათ ფარულ უკანა კარში. იქ დაათხრევინა მისთვის თვალები და დაადებინა ვერცხლის ბორკილები, რაც მათში ამაო ნუგეშად ითვლება დიდგვაროვანი კაცების დასჯის დროს; მერე კი გადაასახლა ციხეში — სახელად აგაბანა, სადაც წამების შემდეგ ჯალათის მახვილის ქვეშ ამოხდა სული.

4. ამის შემდეგ, რათა ღალატით აღარაფერი დარჩენოდა შეუბღალავი, სავრომაკი¹⁶⁶ გააძევა, რომელიც რომაელთა შემწეობით განაგებდა იბერიას, და იმ ხალხის გამგებლობა ვინმე ასფაგურს¹⁶⁶ გადასცა; თანაც გვირგვინი დაადგა, რათა ჩვენი გადაწყვეტილებისადმი შეურაცხყოფა მიეყენებინა.

5. ასე საზიზღრად რომ აისრულა თავის ზრახვები, არმენია მისცა საჭურის კილაკეს¹⁶⁷ და არტაბანს¹⁶⁸, რომელნიც ოდესმე მიღებული ჰყავდა ვითარცა ლტოლვილები (ამათგან პირველი, ამბობენ, წინათ ერის გამგებელი იყო, ხოლო მეორე — მხედართმთავარი) და მათვე მიანდო, რომ გაენადგურებინათ არტოგერასა¹⁶⁹, გალავნითა და შეციხონენებით ძლიერი ქალაქი.

¹ posticam] porticam. ² ceciderat] deciderat, cecidit G.

³ praeteriret] praeterque et. ⁴ Aspacurae] aspa curae (quasi uire), Aspaviri A aspavire E. Aspacurae WG.

⁵ diademate addito] diadematae adito.

⁶ Artabanni] arabanni, Arrabanni Cl. ⁷ arctogerassam.

6. Iniere (ut statutum est) obsidium duces. Et quoniam munimentum, positum in asperitate montana, rigente tunc caelo nivibus et pruinis, adiri non poterat, eunuchus Cylaces, aptusque ad muliebria palpamenta, Artabanne¹ adscito, prope moenia ipsa, fide non amittendae salutis accepta, propere venit, et cum socio ad interiora susceptus, ut postulavit, suadebat minaciter defensoribus et reginae², motum Saporis inclementissimi omnium, lenire deditione veloci.

ლებით ყველაზე უღმბოვლი შაბური დაეშოშმინებინათ.

7. Multis post haec ultro citroque dictitatis, heulanteque muliere truces mariti fortunae, proditionis acerrimi compulsores, in misericordiam flexi, mutavere consilium, et spe potiorum erecti, secretis colloquiis ordinarunt, hora praestituta nocturna, reclusis subito portis, validam manum erumpere, vallumque hostile caedibus aggredi repentinis, ut lateant id temptantes, polliciti se provisuros³.

გასაფლეტად, თანაც დათქვეს ამ

8. Quibus religione firmatis, egressi, biduumque ad deliberandum quid capessere debe-

6. როგორც გადაწყვეტილი იყო, სარდლებმა ალყა შემოარტყეს, მაგრამ ციხე-სიმაგრის მიდგომა ვერ შესძლეს, რადგან იგი ფრიალო მთაზე იდგა და თოვლის და თოშის გამო მაშინ სუსხიანი დარიც იყო. დიაცების მიქლესებას ჩვეულმა საჭურისმა კილაკემ არტაბანი აიყოლია. უშიშროების პირობა ჩამოართვათ და მსწრაფლ მივიდა თვით გალაყანთან. როცა, როგორც ითხოვა, ამხანაგითურთ შიგ შეფშვეს, მუქარით დაუწყო დარწმუნება დამცველებსა და დედოფალს, რომ სწრაფად დამორჩი-

7. ამის შემდეგ ორივე მხრით ბევრი ითქვა. დედოფალი დასტიროდა ქმრის სასტიკ ხვედრს, ამიტომ ლალატის ყველაზე თავგამოდებულ მომხრეთაც კი გული მოუღბათ და შესცვალეს განზრახვა; აღძრულებმა უკეთესის იმედით, საიდუმლო თათბირში დააწყეს, ღამეში, წინასწარ დანიშნულ საათზე უცბად გაეღოთ ალაყათის კარი, მძლავრი რაზმი გამოეხიათ და მტრის ბანაკს დასხმოდნენ თავს ანაზღეულად საქმის მცდელები დაეფარათ.

8. ეს ფიცით რომ დაამტკიცეს, წამოვიდნენ, თავისიანები დაარწმუნეს: ალყაშემორტყმუ-

¹ Artabanne] arabannes, Arrabanne Cl. ² reginae] regnae.

³ provisuros] produros, prov<is>uros Haupt, prodituros EAG, pro<spec>turos Nov.

ant, sibi¹ concedi clausos petisse asseverantes, in desidiam obsessores traduxerunt, et vigiliis, quibus ob securitatem altiore² stertitur somno, civitatis aditu reserato, iuventus exiluit velox, passibusque³ insonis, expeditis mucronibus, repens, cum castra nihil metuentium invasisent, iacentes multos nullis resistantibus trucidarunt.

9. Haec inopia defectio, necesque insperatae Persarum, inter nos et Saporem discordiarum excitavere causas immanes, illo etiam accedente, quod Arsacis filium Papam⁴, suadente matre cum paucis e munimento digressum, susceptumque imperator Valens apud Neocaesaream⁵ morari praecepit, urbem Polemoniacy Pontis notissimam, liberali victu curandum et cultu. ფრიად გამოჩენილი ქალაქი, სადაც ნატიფი საზრდო და მოვლა ექნებოდა.

Qua humanitate Cylaces et Artabannes⁶ illecti, missis oratoribus ad Valentem, auxilium eundemque Papam⁷ sibi regem tribui poposcerunt.

ლებმა ორი დღის ვადა ითხოვეს იმის მოსაფიქრებლად, თუ როგორ მოიქცნენო, და მოალყენი უქმად ყოფნას შეაჩვიეს. მერე [ლამის] გუშავობის დროს, როცა ისინი უზრუნველად ღრმა ძილში ხვრინავდნენ, ქალაქის გაღებულ კარიდან მახვილმომარჯვებული ახალგაზრდობა უხმო ნაბიჯით მსწრაფლ გამოიჭრა, უცბად ეძგერა არაფრის მოშიშარ ბანაკს და წინააღმდეგობის გაუწევლად მრავალი გაელიტეს.

9. ამ ანაზღეულმა ღალატმა და სპარსელების მოულოდნელად დახოცვამ მრავალი მიზეზი წარმოშვა ჩვენსა და შაბურს შორის უთანხმოებისათვის. ამას დავმატა ისიც, რომ არშაკის ძე პაპა¹⁷¹, რომელიც დედის ჩავონებით მცირეოდენი [ძხლებლებითურთ] ციხე-სიმაგრედან გამოვიდა, მიიღო იმპერატორმა ვალენტმა¹⁷², გაუჩინა დროებით ბინად ნეოკესარია¹⁷³, პოლემონის პონტოს¹⁷⁴

ამ ღმობიერებით წათამამებულმა კილაკემ და არტაბანმა მოციქულები გაუგზავნეს ვალენტს და სთხოვეს, რომ იგივე პაპა მათთვის შეფედ დაესვა.

¹ sibi] isibi. ² altiore stertitur] altiores tertius.

³ passibusque] passisque. passibusque G, passimque EA.

⁴ Papam] param, Papam Cl.

⁵ apud Neocaesaream] neo apud caesaream.

⁶ Artabannes] Arrabannes Cl. ⁷ Papam] param, Para EAG.

10. Sed pro tempore adiu-
mentis negatis, per Terentium
ducem, Papa reducitur in Arme-
niam, rectorus interim sine
ullis insignibus gentem, quod
ratione iusta est observatum,
ne fracti foederis nos argueremur
et pacis.

დაებრალებინათ ჩვენთვის ხელშეკრულებისა და ზავის დარღვევა.

11. Hoc comperto textu
gestorum, Sapor ultra hominem
efferatus, concitis maioribus
copiis, Armenias aperta praeda-
tione vastabat. Cuius adventu
territus Papa¹, itidemque Cylaces
et Artabannes², nulla circum-
spectantes auxilia, celsorum
montium petivere secessus³,
limites nostros disterrimantes
et Lazicam, ubi per silvarum
profunda, et flexuosos colles
mensibus quinque delitescens,
regis multiformis lusere conatus.

12. Qui operam teri frustra
contemplans, sidere⁴ flagrante
brumali, pomiferis exustis arboribus,
castellisque munitis et
castris, quae ceperat, superata,
vel prodita⁵ cum omni pondere
multitudinis, Artogerassam
circumsaeptam, et post varios
certaminum casus, lassatis de-

10. მაგრამ დროებით შეწყვე-
ნაზე უარი ეთქვათ, თლონდ პაპა
კი უკან იქნა დაბრუნებული
არმენიაში სარდალ ტერენციუსის¹⁷⁵
შეშვეობით, რათა ერთ ხანს
რაიმე ნიშნების გარეშე განეგო-
ერი. ეს სამართლიანი პირობა
იყო, რადგან აღარ შეეძლოთ
დაებრალებინათ ჩვენთვის ხელშეკრულებისა და ზავის დარღვევა.

11. საქმეთა ეს ვითარება რომ
შეიტყო, შაბური არაადამიანურად
განრისხდა და შეკრიბა რადიდი
ჯარი, შეუდგა არმენიის აშკარად
მოხობრებას. მისი მოსვლით
შეშინებულმა პაპამ და ასევე
კილაკემ და არტაბანმა, რაკი
ვერსაიდან ვერ ხედავდნენ
შველას, სცადეს შეეფარებინათ
თავი მაღალ მთებში, რომლებიც
ჩვენებს [ე. ი. ჩვენს მიწებს] ლაზი-
კისაგან ჰყოფენ¹⁷⁶. იქ ხუთ თვეს
იფარავდნენ თავს უღრან ტყეებსა
და დახლაკნილ სერებში და თავს
აღწევდნენ მეფის მრავალ ცდას
მათი დაჭერისაფვის.

12. როცა მან [ე. ი. შაბურმა]
ნახა, რომ ამოა [მისი] შრომა
ზამთრის ამ სუსხიან დროს, გა-
დასწვა ხეხილი, გამაგრებული
ციხეები და ბანაკები, რომლებიც
ძალით ან ლალატით აიღო, და
მთელი [თავისი] მთავარი ძალებით
არტოგერასას შემოერტყა
გარს. სხვადასხვანაირი შედეგის

¹ Papa] para EAG. ² Artabannes] Arrabannes Cl.

³ secessus] cessus, recessus W vulgo, secessus EAG.

⁴ sidere] sidera, sydere Em2 AG. ⁵ vel prodita] ad d. G.

fensoribus patefactam incendit: Arsacis uxorem erutam inde cum thesauris abduxit.

იქ ხელთ იგდო არშაკის მეუღლე

13. Quas ob causas ad eas regiones Arintheus cum exercitu mittitur comes, suppetias laturus Armeniis, si eos exagitare procinctu gemino temptaverint Persae.

14. Inter quae Sapor, immensum quantum astutus, et cum sibi conduceret, humilis aut elatus, societatis futurae specie Papam¹ ut incuriosum sui per latentes nuntios increpabat, quod maiestatis regiae velamento, Cylaci² serviret et Artabanni³, quos ille praeceps blanditiarum illecebris interfecit, capitaque caesorum ad Saporem ut ei morigerus misit.

ბულმა, წინდაუხედავად დახოცა გაუგზავნა, ვითარცა მისი მორჩილების ნიშანი.

15. Hac clade late diffusa, Armenia omnis perisset inpropugnata, ni Arinthei⁴ adventu territi Persae, eam incursare denno distulissent, hoc solo contenti, quod ad imperatorem misere legatos, petentes nationem⁵ eandem, ut sibi et⁶ Ioviano placuerat, non defendi.

მქონე შეტაკებებისა და მეციხოვნეთა ქანცმიხდის შემდეგ შეიჭრა [ქალაქში] და ცეცხლი წაუქიდა; და განძითურთ თან წაიყვანა.

13. ამის გამო იმ ძხარეში გაგზავნილ იქნა კომიტი არინთევსი ჯარითურთ არმენიელებისათვის დახმარების გასაწევად, თუ სპარსელები შეეცდებოდნენ მათ შეწუხებას მეორედ თავდასხმით.

14. ამასობაში შაბური, რომელიც ფრიად ცბიერი იყო და თავისი სარგებლის მიხედვით ხან თავმდაბალი და ხან ამპარტავანი, მომავალი კავშირის საბაბით საიდუმლო მოციქულების საშუალებით უსაყვედურებდა უზრუნველ პაპას, რომ იგი მეფური დიდებულების საფარველქვეშ კილაკესა და არტაბანს ემსახურებოდა, რომლებიც მან [ე. ი. პაპამ] ლიქნით დაბრმავებდა მოკლულთა თავები შაბურს

15. ამ უბედურების ხმა შორს გავარდა და მთელი სომხეთი დაიკარგებოდა უდამცველებოდ, რომ არინთევსის მისვლით შეშინებულ სპარსელებს მასში მეორედ შეიჭრა არ გადაედოთ და მხოლოდ იმით დაკმაყოფილდნენ, რომ იმპერატორს ელჩები გამოუგზავნეს თხოვნით, რათა,

¹ Papam] Param EmIAG. ² Cylaci] gylaces.

³ Artabanni] Arrabanni Cl.

⁴ inpropugnata, ni Arinthei] inpropugna tariarin thei, inpropugnata, ni Val.; ni propugnatoris EAG ...Arinthei EAG.

⁵ nationem] natione ob. ⁶ et] add. G.

როგორც თვითონ და იოვიანუსს აღრე გადაწყვეტილი ჰქონდათ, მას არ დაეცვა ეს ხალხი.

16. Quibus repudiatis, Sauromaces pulsus (ut ante diximus) Hiberiae regno, cum duodecim legionibus et Terentio remittitur, et eum amui Cyro iam proximum, Aspacures¹ oravit, ut socia potestate consobrini regnarent, causatus ideo se² nec cedere, nec ad partes posse transire Romanas, quod Ultra³ eius filius obsidis lege tenebatur adhuc apud Persas.

17. Quae imperator edoctus⁴, ut concitandas ex hoc quoque negotio turbas, consilio prudenti⁵ molliret⁶, divisioni acquievit⁷ Hiberiae, ut eam medius dirimeret Cyrus, et Sauromaces Armeniis finitima retineret et Lazis, Aspacures Albaniae Persisque contigua.

და, ასფაგურს კი — ალბანიისა და

18. His percitus Sapor, pati se⁸ exclamans⁹ indigna, quod contra¹⁰ foederum textum, iuvarentur Armenii et¹¹ evanuit legatio, quam super hoc miserat corrigendo, quodque se non adsentiente, nec conscio, dividi

16. ეს უარყოფილ იქნა და სავრომაკი (როგორც წინათ ვთქვით), იბერიის სამეფოდან გამოდევებული, თორმეტი ლეგიონითა¹⁷⁷ და ტერენციუსითურთ გაიგზავნა უკან. უკვე მდინარე კიროსს¹⁷⁸ რომ მიუახლოვდა, ასფაგური შეევედრა მას, როგორც ნათესავეებმა ერთად ვიმეფოთო; იმ მიზეზით, რომ არც გადადგომა შეეძლო, არც რომაელების მხარეს გადასვლა, რადგან მისი

17. ეს რომ იმპერატორმა შეიტყო, რათა გონიერი განსჯით გაერიგებინა ამის გამო კიდევ მოსალოდნელი უთანხმოებანი, დათანხმდა იბერიის გაყოფას ისე, რომ საზღვრად შუაში მდინარე კიროსი დადებულიყო და სავრომაკს არმენიისა და ლაზების მოსაზღვრე [მხარე] რგებობის სპარსელების მომიჯნავე¹⁸⁰.

18. ამით განაწყენებულმა შაბურმა განაცხადა, რომ მას უღირსად მოეჩვენა, რადგან, ხელშეკრულების შინაარსის საწინააღმდეგოდ, არმენიელებს ეხმარებოდნენ და ამაოდ ჩაიარა ელჩობამ, რომელიც ამის [ე. ი.

¹ Aspacures] Aspacuras G. ² se] si. ³ Ultra] Ultus G.

⁴ edoctus] doctus. ⁵ prudenti] prudentia, prudentiaque AG.

⁶ molliret] amoliret M o m m s. ⁷ acquievit] atquevit.

⁸ pati se] patis, pactis G, pacis EA. ⁹ clamans N o v.

¹⁰ contra] con. ¹¹ Armenii et] armeniict, Armeniae et AG.

placuit Hiberiae regnum: velut obseratis amicitiae foribus, vicinarum gentium auxilia conquerebat, suumque parabat exercitum; ut reserata caeli temperie, subverteret omnia, quae ex re sua struxere Romani.

მარების ძიებას და თავისი ჯარის მომზადებას, რათა ზომიერი ამინდის დადგომისთანავე დაემხო ყველაფერი, რაც კი თავისთვის გაირიგეს რომაელებმა.

ამ საქმის] გამოსასწორებლად გამოგზავნა; რომ აგრეთვე მისი თანხმობის გარეშე და მის უცოდინრად გადაწყდა იბერიის სამეფოს გაყოფა. ამიტომ თითქოს დაკეტა მეგობრობის კარი და შეუდგა მეზობელი ტომების დახ-

მარების ძიებას და თავისი ჯარის მომზადებას, რათა ზომიერი

წიგნი XXX.

სომხეთის მეფის პაპას მოკვლა რომაელების მიერ

1, 1. Inter¹ has turbarum difficultates, quas perfidia² ducis rege Quadorum excitavit occiso per scelus, dirum in orientem committitur facinus, Papa³ Armeniorum rege clandestinis insidiis obtruncato: cuius materiae impio conceptae consilio, hanc primordiale fuisse novimus causam.

2. Consarcinabant in hunc etiam tum adultum, crimina quaedam apud Valentem exaggerantes male sollertes homines dispendiis saepe communibus pasti. Inter quos erat Terentius dux demisse ambulans semperque submaestus, sed quoad vixerat, acer dissensionum instigator.

1, 1. იმ აღიაქოთსა და დავიდარაბაში, რომელიც გამოიწვია კვადების მეფის ბოროტად მოკვლამ სარდლის ვერაგობის წყალობით¹⁸¹, საზარელი ბოროტმოქმედება მოხდა აღმოსავლეთშიაც — არმენიელთა მეფე პაპაც მოჰკლეს ფარული ხრიკებით. ამ ბიწიერ ზრახვას საფუძვლად დაედო, როგორც შევიტყვეთ, ეს თავდაპირველი მიზეზი.

2. იმხანად დაასაკებული იმ [ყმაწვილის] შესახებ გაიძვრებმა, რომლებიც საქვეყნო ხარჯზე ძღეზიან, ვალენტის წინაშე გაზვიადებით მოჩმახეს რაღაც ბრალდებები. მათ შორის იყო სარდალი ტერენციუსი, თავმდაბლად მოარული და მუდამ ცოტა მოწყენილი, მაგრამ, რა ხანსაც კი ცოცხლობდა, განხეთქილებათა ცხარე წამქეზებელი.

¹ inter] in. ² perfidia] percha G. ³ Papa] para AG.

3. Qui adscitis in societatem gentilibus¹ paucis, ob flagitia sua suspensis in metum, scribendo ad comitatum assidue, Cylacis² necem replicabat et Artabanis³, addens⁴ eundem iuvenem ad superbos actus elatum, nimis esse in subiectos immanem.

გატაცებული, ქვეშევრდომებს ფრიად მკაცრად ეპყრობაო.

4. Unde quasi futurus particeps suscipiendi tunc pro instantium rerum ratione tractatus, idem Papa⁵ regaliter vocatus, et apud Tarsum Ciliciae obsequiorum specie custoditus, cum neque ad imperatoris castra accipi nec urgentis⁶ adventus⁷ causam scire cunctis reticentibus posset, tandem secretiore indicio comperit, per litteras Romano rectori suadere Terentium, mittere prope diem alterum Armeniae regem, ne odio Papae, speque quod revertetur, natio nobis oportuna deficeret ad iura Persarum, eam rapere vi vel metu vel adulatione flagrantium.

იყვნენ ან ძალით, ან შიშით, ანდა პიროფერობით ჩაეგდოთ იგი [ე. ი. არბენია] ხელთ.

3. მან მიიმხრო ზოგი წარჩინებული, რომელნიც თავიანთო სამარცხვინო საქმეების გამო შეშფოთებულნი და შეშინებულნი იყვნენ, და იმპერატორის კარს ბეჯითად მიწერილ [წერილებში] კილაკეს და არტაბანის მოკვლას ახსენებდა, თანაც დასძენდა: ის ჭაბუკი, ქედმაღლური ქცევით.

4. ამიტომ, თითქოს საქმეების განსჯაში მონაწილეობის მისაღებად, პაპა მეფური ღირსებით იქნა მოწვეული და ტარსოსში, კილიკიაში, საპატიო პატიმრობაში [ჩაადგეს]. ყველას სიჩუმის მიზეზით ვერც იმპერატორის ბანაკში შესვლა შესძლო და ვერც დაჟინებით მოწვევის მიზეზი გაიგო; ბოლოს კი საიდუმლოდ შეიტყო, რომ ტერენციუსი რომაელთა გამგებელს წერილებით არწმუნებდა, მალე გამოგზავნე არმენიის სხვა მეფეო, რათა პაპას სიძულვილით და მისი დაბრუნების შიშით ჩვენთვის სასარგებლო ერი არ გადავიდეს ქვეშევრდომობაში სპარსელებისა, რომელნიც ფრიად მოწადინებულნი

¹ gentilibus] gentibus. ² Cylacis] gylacis.

³ Artabanis] arrabanus, Arrabanis CI.

⁴ addens] dens. ⁵ Papa] Para Nm2 AG.

⁶ nec urgentis] nesurgentes, nec urgens <nega>ti M o m m s.

⁷ adventus] advenus, adcessus G.

5. Quae reputans ille, impendere sibi praesagibat¹ exitium grave. Et doli iam prudens, neque aliam nisi cito² discessu salutis repperiens viam, suadentibus his quibus fidebat, conglobatis trecentis comitibus, secutis eum e patria, cum equis velocissimis, ut in magnis solet dubiisque terroribus, audacter magis quam considerate pleraque die parte emensa, egressus cuneatim, properabat intrepidus. სოლივით [დაწყობილი] რაზმით

6. Cumque eum provinciae moderator, apparitoris qui portam tuebatur in dicio percitus³, festinato studio repperisset in suburbanis, ut remaneret enixius obsecrabat, et parum hoc impetrato⁴, mortis aversus est metu.

7. Nec minus paulo postea legionem secutam, iamque adventantem, ipse cum promptissimis retrorsus excurrans, fundensque in modum scintillarum sagittas, sed voluntate deerrans, ita in fugam compulit ut cum tribuno milites universi perterrefacti, vividius quam venerant remearent ad muros.

5 ეს რომაწონ-დაწონა¹⁸², გაითვალისწინა, მძიმე აღსასრული მელისო. ცბიერებაში უკვე გამოცდილმა რომ დაინახა, სასწრაფოდ გაქცევის გარდა სხვა ხსნა არ არისო, მისანდო პირების ჩავონებით თავი მოუყარა მარდი ცხენებით სამშობლოდან გამოყოლილ სამას მხლებელს და როგორც დიდმა ორჭოფობამ და შიშმა იცის, უფრო თავზეხელაღებით, ვიდრე მოფიქრებით, როცა დღე იწურებოდა, შეუპოვრად გამოიჭრა.

6. როცა პროვინციის მმართველმა ეს შეიტყო [ქალაქის] ალაყაფის მცველი მოხელისაგან, სასწრაფოდ დაეწია სანახებში და ძალიან ვევედრა დარჩენილიყო, მაგრამ ვერაფერი გააწყობდა მოკვლის შიშით უკან შემობრუნდა.

7. ამასთანავე ცოტა ხნის შემდეგ, როცა ლეგიონი¹⁸³ დაედევნა და უკვე დაეწია კიდეც, თვითვე, შემობრუნებულმა ყველაზე უფრო შეუპოვრებითურთ, სეტყვასავით დააყარა მას ისრები, ოღონდ განზრახ არ ახვედრებდა მიზანში და ისე აიძულა გაქცეულიყვნენ, რომ მთელმა დამფრთხალმა ჯარმა ტრიბუნითურთ დევნაზე უფრო მკვირცხლად კვლავ გალავანს მოაშურა.

¹ praesagibat] praesagebat, praesagiebat EAG. ² cito] scito.

³ indicio percitus] inpercitus, in<dicio> percitus Pet.

⁴ impetrato] imperato.

8. Exin solutus omni formidine, biduo et binotio exauctatis itinerum laboribus magnis, cum ad flumen venisset Eufraten, et inopia navium, voraginosum anem vado transire non posset, nandi imprudentia¹ paventibus multis, ipse omnium maxime cunctabatur: et remansisset ni cunctis versantibus varia, id reperire potuisset effugium, in necessitatis abrupto tutissimum.

თი, რომლითაც შეეძლო გაქცევა ფათოც იყო.

9. Lectulos in villis repletos, binis² utribus suffulserunt, quorum erat abundans prope in agris vinariis copia, quibus singulis proceres insidentes, et regulus ipse, iumenta trahentes, praeruptos undarum occursantium fluctus obliquatis meatibus declinabant: hocque commento, tandem ad ulteriorem ripam post extrema discrimina pervererunt.

10. Residui omnes, equis investiti natantibus, et circumluente flumine saepe demersi iactatique³, infirmati periculoso madore, expelluntur ad contrarias margines, ubi paulis-

8. იქიდან, ყოველი შიშისაგან განთავისუფლებული, ორ დღე და ღამეს შეუსვენებლივ სიარულით მდინარე ეფრატს ვიადგა. მაგრამ რაკი ნავების უქონლობის გამო მორევებიანი მდინარის ფონით გადალახვა ვერ შესძლო, ცურვის უცოდინარობით ბევრი შემინდა, ყველაზე უფრო კი თვითონ შეფიქრიანდა, და კიდევ დარჩებოდა, რომ ყველას სიერ გამოთქმულ სხვადასხვა მოსაზრებაში არ აღმოეჩინა ისე და ამ გასაჭირში ყველაზე უხი-

9. სოფლის სახლებში ნაპოვნ საწოლებს ამოაკრეს ორ-ორი ტიკი, რომლებიც უხვად იყო ვენახების სიმრავლის წყალობით. მათზე სათითაოდ დასხდნენ წარჩინებულნი და თვით მეფე, ცხენები სადავით მიიყვალეს, შემოჯახებული ტალღების სასტიკ ნაკადებს ირიბად მოძრაობით დააღწიეს თავი და ამ ბერხით, უკიდურესი ხიფათის შემდეგ, ბოლოს გაღმა ნაპირს გავიდნენ.

10. ყველა დანარჩენი ცურვით მავალ ცხენებს გაჰყვა, აზვირთებული მდინარე ხშირად გადაეგლებოდა მათ თავს და აქეთ-იქით აწყვეტებდა და სახიფათო გაწუწულობით ქანცმიხდილნი გაღმა

¹ inpudentia, imprudentia EAG.

² binis] biis.

³ iactatique] iactique, actique P et.

per reflecti, expeditius quam diebus praeteritis incedebant.

11. Hoc nuntiato, princeps ante dicti fuga percussus, quem elaqueatum fidem rupturum existimabat, cum sagittariis mille succinctis et levibus, Danielum mittit et Barzimerem, revocatu-ros eum — comitem unum, alterum Scutariorum tribunum.

12. Hi locorum gnaritate confisi, quia ille properans ut peregrinus et insuetus, maeandros faciebat et gyros, compendiosis vallibus eius itinera praeven-erunt, et divisis inter se copiis, clausere vias proximas duas, trium milium intervallo distinctas, ut transiturus per utramvis caperetur improvidus: sed evanuit cogitatum hoc casu. ევლო, შეეპყროთ; მაგრამ განზრახვა გაუქარწყლდათ შემდეგი მიზეზით.

13. Viator quidam ad ceteriora¹ festinans, cum bivium² armato milite vidisset oppletum, per posterulam³ tramitem medium, squalentem fructectis et sentibus, vitabundus excedens, in Armenios incidit fessos, et ductus⁴ ad regem, arcano ser-

ნაპირას გაირიყნენ, სადაც ცოტა სული მოითქვეს და მერე წინა დღეებზე უფრო აჩქარებით გაე-შურნენ.

11. როცა იმპერატორმა ეს შეიტყო, სახტად დარჩა მისი გაქცევით; იფიქრა, რაკი ხაფანგს თავი დააღწია, ალთქმასაც გასტეხსო და ათასი მსუბუქად შეი-არაღებული მშვილდოსნით დანი-ელუსი და ბარზიმერესი¹⁸⁴ — ერთი კომიტი¹⁸⁵, მეორე კი ფარო-სანთა ტრიბუნი¹⁸⁶ — გაგზავნა მის დასაბრუნებლად.

12. ამათ, ადგილის ცოდნაში დარწმუნებულებმა, მაშინ როცა, მართალია, ის ქე. ი. პაპა] მიიჩქაროდა, უცხო და გამოუცდელი იყო და მიხვეულ-მოხვეული გზე-ბით მიდიოდა, მოკლე ხეობებით გზა მოუჭრეს მას; ორად გაყოფილი ჯარით ორი უახლოესი, ერთმანეთისაგან სამი მილის მან-ძილზე მდებარე, გზა ჩაკეტეს, რათა, რომლითაც არ უნდა გა-ეფიქრებინათ.

13. ვინმე მგზავრმა, რომელიც აქეთა მხარეს¹⁸⁷ მოეშურებოდა, დაინახა შეიარაღებული ჯარით სავსე ფერდობი. თავის ასარი-რიდებლად ბუჩქნარითა და ჯაგ-ნარით დაფარული მოსავლელი ბილიკით მოუარა და დაქანცულ არმენიელებს წააწყდა. როცა

¹ ceteriora] ceteriora. ² bivium] vivum, elivum G.

³ posterulam] posterulae M o m s. ⁴ et ductus] eductus.

[რომაელებისა] და ყველა უსამართლობა, რომელიც განიცადა, ჩემად მოითმინა.

16. Danielus post haec et Barzimeres¹, cum lusi iam revertissent, probrosis lacerati conviciis, ac si inertes et desides, ut hebetatae² primo adpetitu venenatae serpentes, ora excuere letalia, cum primum potuissent, lapso pro virium copia nocituri.

ველი შესაძლებლობისთანავე, რაც კი შეეძლოთ, მეტად ევნოთ ხელიდან გასხლტომილისათვის.

17. Et leniendi causa flagitii sui vel fraudis, quam meliore consilio pertulerunt, apud imperatoris aures (rumorum omnium tenacissimas) incessebant falsis criminibus Papam³, incentiones Circeas⁴ iu vertendis debilitandisque corporibus, miris modis eum callere fingentes: addentesque quod huius modi artibus, offusa sibi caligine, mutata sua suorumque⁵ forma transgressus, tristes sollicitudines, (si⁶ huic irrisioni super fuerit) excitabit.

და თავისიანების სახე და ისე გაიარა, და თუ მას ეს გატრიზავება შერჩა, დიდი სამწუხარო დავიდარაბა წარმოიშობაო.

18. Hinc in⁷ illum inexplicabile auctum principis odium, et doli struebantur in dies,

16. დანიელუსი და ბარზიმერესი გატრიზავებულნი რომ დაბრუნდნენ; უმარჯვობისა და დოყლაპიობისათვის ამის შემდეგ სამარცხვინო ლანძღვით გაწბილებულები, ვითარცა პირველ კბენაზე კბილმოცარული შხამიანი გველები, მომაკვდინებელ კბილებს იღესავდნენ, რომ პირ-

ვით კი შეეძლოთ, მეტად ევნოთ

17. თავიანთი შერცხვენისა და მოლორების მიზეზის შესამსუბუქებლად, უფრო მეტად გამჭრიახი კაცისაგან რომ განიცადეს, იმპერატორს ყურში (რომელიც ძალიან ბეჯითად ისმენდა ყველა ჭორს) ჩააგონეს პაპას საწინააღმდეგო ყალბი ბრალდებანი, მოჩმანხეს რა, რომ იგი საოცრად გამობრძმედილია კირკესებური¹⁸⁸ შელოცვით სხეულების შეცვლასა და დასუსტებაში. თანაც დასძენდნენ, რომ სწორედ ამნაირი ხელოვნებით შემოიხვია მან გარს სქელი ნისლი, შესცვალა თავისი

და თუ მას ეს გატრიზავება შერჩა, დიდი სამწუხარო დავიდარაბა წარმოიშობაო.

18. ასე განუდიდდა იმპერატორს გამოუთქმელი სიძულვილის [ე. ი. პაპას] მიმართ. ხრი-

¹ Barzimeres] barzmeres. ² hebetatae] haebetae.

³ Papam] Param AG. ⁴ Circeas] cireas.

⁵ mutata sua suorumque] matatas vasorumque, mutatus vasorumque G. ⁶ si] a d d. G. ⁷ in] a d d. G.

ut per vim ei vel clam vita adimeretur: agentique tuuc in Armenia Traiano, et rem militarem curanti, id secretis committitur scriptis.

სარდალს ტრაიანუსს მიანდეს საიდუმლო მიწერილობით.

19. Qui illecebrosis regem insidiis ambiens, et modo serenae mentis Valentis indices litteras tradens, modo ipse sese eius conviviis¹ ingerens, ad ultimum composita fraude, ad prandium verecundius invitavit: qui nihil adversum metuens venit, concessoque honoratiore² discubuit loco.

20. Cumque apponerentur exquisitae cuppediae, et aedes amplae³ nervorum et articulato flatilique sonitu resultarent, iam vino incalisciente ipso convivii domino, per simulationem naturalis cuiusdam urgentis egresso, gladium destriatum intentans, torvo lumine ferociens quidam immittitur barbarus asper, ex his quos Scurras⁴ appellant, confossurus iuvenem, ne⁵ exilire posset etiam tum praepe-

ხვით აბრიალებდა, ხოლო უკვე წევა აღარ შეეძლო.

კებიც დღე და ღამე ერთმანეთს ემატებოდა, რათა ძალით ან ფარულად სიცოცხლეს გამოესალმებინათ იგი. ეს საქმე მაშინ არმენიაში სამხედრო ძალების

19. იგი გაიძვერული ხრიკებით ცდილობდა მეფის მონადირეებას. ხან ვალენტის კეთილგანწყობილ წერილებს გადასცემდა, ხან თვითონ ეწვეოდა მას ნადიმებზე, ბოლოს, როცა ღალატი უკვე მოამზადა, ნადიმზე მიიპატიუა დიდის პატივისცემით. მეფეს არავითარი მტრობის შიში არ ჰქონდა, მივიდა კიდევ და მისთვის მოჩენილ საპატიო ადგილზე წამოწვა.

20. როცა მოართვეს ნუგბარი საჭმელები და ვრცელი დარბაზი ზანზარებდა სიმებიანი საკრავების, სიმღერისა და სასულე საკრავების ხმებით, უკვე ღვინით შეხურებული თვით მასპინძელი ვითომდა რაღაც ბუნებრივი საჭიროებისათვის გავიდა გარეთ; შინ კი ჭაბუკის მოსაკლავად შემოშვებულ იქნა ხმალამოწვდილი ვინმე შმაგი ბარბაროსი, სკურებს¹⁸⁹ რომ უწოდებენ იმათგან, რომელიც მუქარით იქნედა ხმალს და თვალებს რისგზამოჭრილ [მეფეს] თავის დალ-

¹ conviviis] conviciis. ² honoratiore] honoratior.

³ amplae] pulsu G, assidue H e r.

⁴ Scurras] supras, s<c> urras W a g n. ⁵ ne] a d d. G.

21. Quo viso regulus forte prominens ultra torum, expedito dolone, assurgens ut vitam omni ratione defenderet, perforato pectore deformis procubuit victima, multiplicatis ictibus¹ foede concisa.

მსხვერპლი, მრავალი დარტყმით

22. Hocque figmento nefarie decepta credulitate, inter epulas quae reverendae sunt vel in Euxino ponto hospitali numine contuente, peregrinus cruor in ambitiosa lintea conspersus: spumante saue satietati² superfuit convivarum, horrore maximo dispersorum...

მენი, რომელნიც დიდად შეძრწუნებულნი გაიფანტნენ...

21. ეს რომ დაინახა მეფემ, რომელიც შემთხვევით გადმოწეული იყო საწოლიდან; ხანჯალი იძრო და წამოხტა, რათა სიცოცხლე ყოველი ღონისძიებით დაეცვა, მაგრამ გულგანგმიური დაეცა, როგორც სამარცხვინო საზარლად მოკლული.

22. ამნაირი ბოროტმოქმედებით გატეხილი იქნა ნდობა ნადიმზე, რომელიც პატივცემული უნდა იყოს ევქსინის ზღვაშია³. სტუმარ-მასპინძლობის ღვთაების წინაშე დიდებულ ტილოს სუფრაზე შესხურებულმა უცხოელის სისხლმა აქაფებული სითხით ზომაზე მეტად გააძლო მონადიმზე მეტად გააძლო მონადიმზე...

იბერიის მეფის საგრომაკის წინააღმდეგ ილაშქრებს სპარსეთის მეფე შაბური

2, 1. Haec per Armeniam notabiliter gesta sunt. Sapor vero post suorum pristinam cladem, comperto interitu³ Papae⁴, quem sociare sibi impendio conabatur, maerore gravi percussus, augenteque nostri exercitus alacritate formidinem, maiora sibi praeseminans.

2. Arsace⁵ legato ad principem misso, perpetuam aerum-

2, 1. არმენიაში ეს მოხდა მოხსენიების ღირსი. შაბური კი თავისი წინანდელი მარცხის შემდგომ, როცა შეიტყო პაპას მოკვლა, რომლის თავის მხარეს გადმობირებასაც ძალიან ცდილობდა, მძიმე მწუხარებით სასოწარკვეთილი და ჩვენი ჯარის მხნეობით შიშმომატებული, კიდევ უფრო მეტ ხათაბალაში ჩავარდა.

2. მან იმპერატორს გამოუგზავნა ელჩად არშაკი და ურ-

¹ ictibus] add. E post, G ante, multiplicatis.
² satietati] societati aetati, societati <l>aetali superf(l)uit M o m m s.
³ interitu] interito. ⁴ Papae] Parae AG.
⁵ Arsace] Arrace V, Cl. Arsace G.

narum causam deserere¹ penitus² suadebat Armeniam³: si id⁴ displicuisset⁵, aliud poscens, ut Hiberiae divisione cessante remotisque inde partis⁶ Romanae praesidiis, Aspacures solus regnare permitteretur, quem ipse praefecerat genti.

მეფობა მხოლოდ ასფაგურისათვის, რომელიც თვითონვე დაუდგინა გაშვებლად იმ ხალხს.

3. Ad quae⁷ Valens in hanc respondit sententiam, nihil derogare se posse⁸, placitis ex consensu firmatis, sed ea studio curatiore defendere...⁹ glorioso proposito, contrariae regis litterae hieme iam extrema perlatae sunt, vana¹⁰ causantis et tumida. Asseverarat¹¹ enim non posse semina radicibus amputari discordiarum, nisi intervenissent conscii pacis foederatae cum Ioviano, quorum aliquos vita didicerat abscidisse.

ლებად არ ჩაერევთან იოვიანუსთან დადებული საზავო ხელშეკრულების მკოდნენიო¹², რომელთაგან ზოგიერთი, იცოდა, უკვე ცოცხალი აღარ იყო.

4. Ingraviscente post haec altius cura, imperator eligere consilia quam invenire sufficiens, id conducere rebus existi-

ჩედა, მუდმივი უბედურობის მიზეზი არნენია სრულიად დატოვო; ხოლო თუ ეს არ ენდომებოდა, მერე სხვას მოთხოვდა — რომ იბერიის გაყოფისათვის თავი დაენებებინა, გამოეყვანა იქიდან რომაული ნაწილის მეციხოვნე ჯარები და დაენებებინა

ჩედა, მუდმივი უბედურობის მიზეზი არნენია სრულიად დატოვო; ხოლო თუ ეს არ ენდომებოდა, მერე სხვას მოთხოვდა — რომ იბერიის გაყოფისათვის თავი დაენებებინა, გამოეყვანა იქიდან რომაული ნაწილის მეციხოვნე ჯარები და დაენებებინა

3. ამაზე ვალენტმა ამნაირი პასუხი გასცა: არაფრის შეცვლა არ შემიძლია იმაში, რაშიც ერთობლივ შევთანხმდით; პირიქით, იმას უფრო მეტის გულმოდგინებითაც კი დავიცავო...¹⁹¹ ამ დიდებული წინადადების საწინააღმდეგო მეფის წერილი უკვე ზამთრის მიწურულს მოართვეს, ფუჭი და უგნური მიზეზების შემცველი; ვინაიდან ამტკიცებდა, რომ უთანხმოების თესლის ძირფესვიანად ამოფხვრა ისე არ შეიძლება, თუ საქმეში შუამავ-

ლებად არ ჩაერევთან იოვიანუსთან დადებული საზავო ხელშეკრულების მკოდნენიო¹², რომელთაგან ზოგიერთი, იცოდა, უკვე ცოცხალი აღარ იყო.

4. ამის შემდეგ კიდევ უფრო მძიმე საფიქრებელში ჩავარდნილი იმპერატორი უმჯობესი გეგმის ამორჩევაში უფრო იყო,

¹ deserere] deleri. ² penitus] paenitus. ³ Armeniam] armenam.

⁴ si id] sub. ⁵ displicuisset] displacuisse. ⁶ partis] partes.

⁷ ad quae] atque. ⁸ derogare se posse] derogasse posse.

⁹ lac. indic. Her.; V sine lac. ¹⁰ vana] una.

¹¹ asseverarat] at seuerat, adseverabat E m 2 G, adserebat Haupt, adse<r>verat P et.

mans, Victorem magistrum equitum et Urbicium, Mesopotamiae ducem, ire prope iussit in Persas, responsum absolutum et uniusmodi perferentes: quod rex iustus et suo contentus, ut iacitabat, sceleste concupiscat Armeniam, ad arbitrium suum vivere cultoribus eius permisit: et¹ ni Sauromaci² praesidia militum impertita principio sequentis anni (ut dispositum est) impraepedita reverterint, invitatus ea complebit, quae sponte sua facere supersedit.

მიცემული უფლება თავიანთ ნებაზე ეცხოვრათ და რომ თუ მომავალი წლის დაძდეგს (როგორც გადაწყვეტილია) სავრომაკის მცველი ჯარი^{1,2} დაუბრკოლებლივ არ იქნებოდა დაბრუნებული, შაბურს აიძულებდნენ უნებურად გაეკეთებინა ის, რის გაკეთებაზეც თავის ნებით უარს ამბობდა.

5. Quae legatio recta quidem et libera, ni deviasset in eo, quod absque mandatis, oblatas sibi regiones in eadem Armenia suscepit exiguas.

Qua regressa³ advenit Surenna, potestatis secundae post regem, has easdem⁴ imperatori offerens partes, quas audacter nostri sumpsere legati.

ვიდრე ახლის გამოგონებაში. ამიტომ რაკი ფიქრობდა, რომ საქმეს ეს მოაგვარებდა, ცხენოსანი ჯარის სარდალს ვიქტორსა და მესოპოტამიის სარდალს ურბიციუსს უბრძანა, სწრაფად გამგზავრებულიყვნენ სპარსეთში და მხოლოდ ერთადერთი პასუხი წაეღოთ: უპატიოსნობა იყო მეფისგან, რომელიც, როგორც ტრაბახობდა, სამართლიანი და თავისი [ქონებით] კმაყოფილი ბრძანდებოდა, არმენიის ხელში ჩაგდებას წადილი, რომლის მცხოვრებთ მისგანვე ჰქონდათ

5. ეს ელჩობა მართლაც პირდაპირი და წრფელი იყო, რომ არ გადაეხვიათ იმაში, რომ ვანკარგულების გარეშე მიიღეს იმავე არმენიაში შემოთავაზებული მცირე ოლქები.

მათი დაბრუნების შემდგომ ჩამოვიდა სურენა, მეფის შემდეგ ძლიერებით მეორე ხელისუფალი, და შემოსთავაზა იმპერატორს სწორედ იგივე ადგილები, რომლებიც ჩვენმა ელჩებმა წინდაუხედავად აიღეს.

¹ eius permissis: et] eius permissi set, eius ex pacto permissis: et G, permissis sed W m2 ² Sauromaci] Sauromati B t l.

³ qua regressa] აქედან იწყება დაზიანებული M ხელნაწერი.

⁴ easdem] eadem MV.

6. Quo suscepto liberaliter et magnifice, set parum impetrato quod poscebat, remisso, parabantur magna instrumenta bellorum, ut mollita hieme imperatore trinis¹ agminibus perrupturo Persidem, ideoque Scytharum auxilia festina celeritate mercante.

7. Proinde parum adeptus ea quae spe vana conceperat, Sapor, utraque solitum asperatus, quod ad expeditionem accingi rectorem compererat nostrum: iram eius conculeans, Surenas dedit negotium, ut ea quae Victor comes susceperat et Urbicius, armis repeteret, si quisquam repugnaret, et milites Sauromacis² praesidio³ destinati, malis affligerentur extremis.

ვინმე წინაღუდგებოდა; აგრეთვე ჯარისკაცებისათვის [რაც კი

8. Haecque (ut statuerat) maturata confestim, nec emendari potuerunt nec vindicari, quia rem Romanam alius circumsteterat metus, totius Gothiae Thracias licentius perrumpentis: quae funera tunc explicari poterunt carptim si ad ea quoque venerimus.

მოთხრობა მაშინ შეიძლება, როცა იმ ადგილს მივალწევთ.

6. იგი თავაზიანად და ღიღებულად მიიღეს, მაგრამ ისე გაბრუნდა, რომ ვერ მიაღწია, რასაც ითხოვდა, და ღიღი მზადება გასწიეს ომისათვის, რათა ზამთრის შესუსტებისთანავე იმპერატორი სამ რაზმად შეჭრილიყო სპარსეთში და ამისთვის ფრიად სასწრაფოდ სკვითების დამხმარე ჯარსაც ქირობდნენ.

7. ამიტომ შაბურმა ვერ მიაღწია რა იმას, რისი იმედიც ანაოლ ჰქონდა გულში, და თან უზომოდ გაჯავრებულმა, რადგან შეეტყო, რომ ჩვენი გამგებელი ლაშქრობისათვის ემზადებოდა, არად ჩააგდო მისი [ე. ი. ვალენტის] რისხვა და განკარგულება მისცა სურენას, რომ ის, რაც სარდალ ვიქტორსა და ურბიციუსს ჰქონდათ მიცემული, იარაღით დაებრუნებინა უკანვე, თუ სავრომაკის დასაცავად გამწესებულ შეიძლებოდა] უსასტიკესად ევნო.

8. ეს განკარგულებანი (როგორც ბრძანა) სასწრაფოდ ასრულდა კიდევ და ვერც ველარაფერი ეშველა ან საქმეს, ვერც დასჯილი იქნენ, ვინაიდან რომის სახელმწიფოს სხვა საფრთხეც დაატყდა თავს მთელი გოთიის¹⁹⁴ თავხედური თავდასხმით თრაკიაზე და ამ გასაჭირის მოკლედ

¹ imperatore trinis] imperator ei trinis, imperator ei tribus C m1, imperatore tribus H, G d t, imperator cum trinis E m1.

² Sauromacis] sauromagis MV (corr. V m3); Sauromatis W m2, H T Btl.; sauromaci N; sauromagis cett. ³ praesidio] presidio KUT.

წიგნი XXXI

ბარზიმერესის ვაჟკაცური სიკვდილი
გუთებთან ბრძოლაში

8, 9. Barbari tamen, velut diffractis¹ caveis bestiae, per Thraciarum² amplitudines fusius incitati, oppidum petivere nomine Dibaltum, ubi tribunum Scutariorum³ Barzimeren⁴ inventum cum suis, Cornutisque⁵ et aliis peditum numeris castra ponentem adsiliunt⁶, eruditum pulvere militari rectorem.

10. Qui confestim (ut adigebat necessitas instantis exitii), iussa canere bellicum tuba, lateribus firmatis prorupit, cum promptis accinetis⁷ ad proelium: fortiterque resistendo pari pugnandi sorte discesserat⁸, ni eum accursus⁹ complurium, anhelum circumvenisset et fessum. Et ita cecidit interfectis barbarorum non paucis, quorum clades copiarum magnitudo celabat.

ლუბა მას შემდეგ, რაც ბარბაროსთა არა მცირე [რაოდენობა] დახოცა, რომელთა ზარალს ლაშქრის სიმრავლე ფარავდა.

8, 9. ხოლო ბარბაროსები, ვითარცა გალიებიდან გამოცვენილი ნადირები, აღვზნებულნი ფართოდ მოედნენ თრაკიას¹⁹⁵; მიაშურეს ქალაქ დიბალტუმს¹⁹⁶, სადაც წააწყდნენ ბარზიმერესს, ფაროსანთა ტრიბუნს¹⁹⁷, ომის ასპარეზზე გამობრძმედილ სარდალს, რომელიც თავისიანებით, კორნუტებით¹⁹⁸ და სხვა ქვეითი [ჯარისკაცებით] ბანაკს დგამდა, და ეძგერნენ.

10. მან მყის (როგორც ამას წინამდებარე უშუალო საბედისწერო გასაკირი აიძულებდა) ბრძანა საომარი ბუკისთვის ეკრათ, განიმტკიცა ფლანგები და იარაღასხმული, მხნე [მეომრებითურთ] ბრძოლაში ჩაება. შამაცურად შეება და ბრძოლასაც გაუსწორებდა მათ, რომ მას, უკვე ქანცნიხდილსა და მოღლილს, ცხენოსანთა ურდო არ შემორტყმოდა მთლიანად გარს. ასე დაი-

¹ defactis T, effractis E. ² Thraciarum Pet. spatiarum FKUQ, spatiorum CEA Nov., spaciorem N.

³ scatariorum K. ⁴ barsimeren T, barzimerem QE, Barzymeren A.

⁵ cornutisque Lind., cornitisque FKUCQ, cornitis Em2 in mg., comitibusque Em2.

⁶ assiliunt HNTEA. ⁷ accinetis QHTNA, accintis E.

⁸ sorte discesserat Cl., forti disces FKU, fortitudine discessisset Wm 2, sorte discessisset NEA. ⁹ accursus HNEA.

ბაკურ იბერიელი

12, 16. *Eo ad vallum¹ hostile tendente, sagittarii et scutarii, quos Bacurius Hiberus quidam tunc regebat et Cassio, avidius impetu calenti progressi, iamque adversis conexi, ut immature² proruperant³ ita inertidisscessu, primordia belli⁴ foedarunt.*

დროს გაიჭრნენ წინ, ასევე უშნო უკან დახევით ბრძოლის დასაწყისი წაახდინეს.

12, 16. როცა იგი¹⁹⁹ [ე. ი. რიკომერესი] მიწაყრილისაკენ მიდიოდა, მშვილდოსნები და ფაროსნები, რომელთაც მაშინ ვინმე ბაკურ იბერიელი²⁰⁰ სარდლობდა და კასიონი, ფიცხი იერიშით უფრო თავმუშუავებლად გაიჭრნენ წინ და უკვე მტრებს შეეხებნენ; მაგრამ რაკი უდროოდ

შ ე ნ ი ზ ვ ე მ ბ ი

¹ XIV წიგნის მე-8 თავი აღმოსავლეთის პროვინციების გეოგრაფიულ აღწერას წარმოადგენს და ერთგვარი ჩართული ექსკურსია, როგორც ხშირად ახასიათებს ამიანე მარტელინეს, მოხსოსის ამბავსაც მის მოსახლე ადგილთან დაკავშირებით ასხენებს.

² ეს მისანი იყო მოხსოსი ანუ მოხსოსი, რომელსაც სხვა ბევრი რომაელი და უფრო მეტად კი ძველი ბერძენი მწერალი ასხენებს, როგორც იაზონისა და არგონავტების თანამოლაშქრეს. ასეთ ძველ ბერძენ მწერალთაგან შეიძლება მოვიხსენოთ აქ, მაგალითად, პინდაროსი (პითიკური ოდა 4, 338); აპოლონიოს როდოსელი (I, 65), აგრეთვე მისი სქოლიასტები. რომაელთაგან აღსანიშნავი არიან ოვიდიუსი (მეტ. 12, 456), ვალერიუს ფლაკუსი (I, 384) და სხვ.

³ ბ ე ჯ ი თ ი მ კ ი თ ხ ვ ე ლ ი ს ი ძ ვ ე ლ ე თ ა — ე. ი. ძველი ისტორიის მოყვარული, ძველი ისტორიის მკითხველი.

⁴ ამ ადგილას ამიანე საკმაოდ ვრცლად ასხამს ხოტბას მაშინდელ კეისარ იულიანეს (შემდგომში იმპერატორი იულიანე განდგომილი, იმპერატორობდა ახ. წ. 360—363 წწ.) მესაწოლეთ-უხუცესს, დიდი თანამდებობის მქონე საჭურისს ევთერიოსს. წინა ნაწილში აღწერილია მისი ჩამომავლობა (ჩამომავლობით სომეხი ყოფილა), მისი ნიჭიერება, კეთილშობილება და ერთგულება, და ძველი დროის ცნობილ საჭურისთა შორის მის ბადალს ვერა ზედავს. აქ მოაყოლებს პონტოს მეფის, ცნობილი მითრიდატე VI ევპატორის (დაახლ. 132—63 წწ. წ.) საჭურისის მენოფილოსის ამბავს. ამ ნაწყვეტის დეტალები სხვა წყაროებიდან არ არის ცნობილი.

⁵ პომპეუსი — იგულისხმება პომპეუს დიდი (ძვ. წ. 106—48), რომის სახელგანთქმული მოღვაწე და სარდალი, რომელმაც საბოლოოდ დაამარცხა მითრიდატე-

¹ vallium. ² immature. ³ proruperant. ⁴ bella.

⁶ ამ ადგილას ლათინური ტექსტი — *fugiensque ad regna Colchorum*, რაც მითრიდატეს შეეხება, ВДИ-ის მიერ გამოცემულ კომენტირებულ რუსულ თარგმანში (№ 3[29], 1949, გვ. 284) შეცდომითაა გაგებული: „спасаясь бегством от царя колхов“, რაც ამახინჯებს დედნის აზრს. ორიგინალში ლაპარაკია იმის თაობაზე, რომ მითრიდატე გაიქცა კოლხთა სამეფოსაკენ და არა კოლხების მეფეს გამოექცა.

⁷ ს ი ნ ჰ ო რ ი უ მ ი — ციხე-სიმაგრე მცირე და დიდი არმენიების საზღვარზე, მდ. ევფრატის ზემო დინების მიდამოებში. სხვა ძველ მწერლებსაც აქვთ მოხსენებული, ოღონდ სხვადასხვა ფორმით. სტრაბონი (გეოგრ. XII, 3, 28) წერს *Σισορία*-ს და მოჰყავს აგრეთვე თეოფანე მიტილენელის (პომპეუსის ისტორიკოსისა და თანმსლები პირის) დამოწმებაც: რადგან ეს დიდი არმენიის საზღვარზე მდებარეობს, ამიტომ უწოდეს *Σισορία*-თ (რაც საზღვარზე მდებარეს ნიშნავს). პლუტარქოსი (პომპეუსი, 32) „სინორა“-ს წერს. ამიანეს გადმოცემით (მითრიდატიკა, 101) „სინორეგი“-ა (*Σισοργή*), ხოლო დიონ კასიოსს თავის „რომის ისტორიაში“ *Συμφόριον*-ის ფორმით აქვს. ამ პუნქტის ლოკალიზაციისათვის შდრ. Я. А. Манандян, Тигран Второй и Рим, стр. 184 сл.; აგრეთვე მისივე, Маршруты понтийского похода Помпея и путь отступления Митридата в Колхиду: ВДИ, № 3—4, 1940, стр. 95 сл.

⁸ საქმე ეხება 359 წ. ომის ამბებს სპარსელებთან. ამიანე მარცვლინე წინ იყო გაგზავნილი მტრის ლაშქრის სათვალთვალად და ეს ამბავი ქ. ამიდასთან (ახლანდელი დიარბექირი) ბრძოლის წინ ხდება.

⁹ პორიზონტი.

¹⁰ მე ფ ე — იგულისხმება სპარსეთის მაშინდელი მეფე შაბურ (ლათინურბ წყაროების „საპორ“, სომხური წყაროების „შაპუჰ“) II (ახ. წ. 309—379 წ.). ამიანე მას ხან პართელების მეფედაც იხსენიებს.

¹¹ ხ ი ო ნ ი ტ ე ბ ი — სპარსეთის მოსაზღვრე ტომი, რომელთანაც ომი ჰქონდა შაბურს, მაგრამ შემდეგ დაუზავდა და მოკავშირედ გაიხადა.

¹² ს ა შ უ ა ლ ო ჩ ა მ ო მ ა ე ლ ო ბ ი ს — აქ ტექსტი დამახინჯებული ჩანს და სხვადასხვანაირად ხსნიან კომენტატორები და მთარგმნელები. ამ შემთხვევაში თ. მონზენის შესწორებას მივდევთ. შდრ. გერმანულად (C. Büchele) „in mittleren Jahren“, ინგლისურად (C. Rolfe) — „a man of moderate strength“.

¹³ ალბანთა ანუ ალბანელების მეფე იმ პერიოდში სპარსეთის მოკავშირედ გამოდიოდა. შდრ. К. В. Тревер, Очерки по истории и культуре Кавказской Албании, М.-Л., 1959 стр. 198. გერმანელი მთარგმნელი და, ეტყობა მისი მიხედვით ინგლისელიც, ალბანელების შესახებ განუსჯელად ურთავენ აქ მოკლე შენიშვნას: ახლანდელ საქართველოში მცხოვრებნიო (გერმ. „Im heutigen Georgien“, ინგლ. — „Dwelling in what is now Georgia“), თითქოს ახლანდელი საქართველოს მთელი ტერიტორია ალბანეთისა ყოფილიყოს.

¹⁴ სპარსეთის მეფედ აქაც ნაგულისხმევია შაბურ II. ამბავი ეხება 361 წლის უთანხმოებებს სპარსეთსა და რომს შორის.

¹⁵ ა რ შ ა კ ი, არშაკ II, (345—367), არმენიის ანუ სომხეთის მეფე, მისი თავგადასავალი სომხური წყაროებიდან საკმაოდ ვრცლად არის მოთხრობილი ფავსტოს ბუზანდაცისა და მოსე ხორენაცის თხზულებებში. „სომეხი ხალხის ისტორია“, ერევანი, 1951, გვ. 73—77, შდრ. შენ. 165. იხ. აგრეთვე, ზემოთ გვ. 90—91.

¹⁶ მერიბანი ანუ ალბათ, მკვლევართა ერთსულოვანი აზრის მიხედვით, — მირიანი, იბერიის ანუ ქართლის მეფე. ამის შესახებ უფრო ვრცლად იხ. ზემოთ გვ. 80—81.

¹⁷ აქ ლაპარაკია იულიანე განდგომილის (იმპერატორობდა 361—363 წლებში ახ. წ.) მოღვაწეობის შესახებ. როცა კონსტანციუს II-ის გარდაცვალების შემდეგ რომის ერთადერთ მბრძანებლად ის შეიქმნა. საქმე ეხება 362 წლის ამბებს.

¹⁸ სერენდივები — სერენდივის ანუ სერენდიბის მცხოვრებნი, როგორც ძველად ზოგ წყაროში უწოდებდნენ ცეილონსა და ცეილონელებს. აღსანიშნავია, რომ ბალავარიანის ახლად აღმოჩენილ ვრცელ ვერსიაშიც არის ნახმარი ასეთი ფორმით ეს სახელი.

¹⁹ ფაზისი აქ; ჩვენის აზრით, ჩვენს ფაზისს, რიონს არ უნდა აღნიშნავდნენ. როგორც ცნობილია, ანტიკურ წყაროებში ხანდახან ამ სახელით დონი ანუ ტანაისიც იწოდებოდა ხოლმე. ბოსფორანების, ე. ი. ბოსფორელების, კერჩის სრუტის შიდაპოების მცხოვრებლების; მეზობლობაში მისი მოხსენიება და აგრეთვე ჩრდილოეთის უდაბური ადგილების შესახებ ლაპარაკი ამას გვაპარაუდებინებს. ფაზისის ბაღლად ასევე ტანაისი ჩანს რომაელი ისტორიკოსის პომპიუს ტროგუსის (იუსტინუსის) თხზულებაშიც (I, 1, 4). შდრ. აგრეთვე უფრო ვრცელი მსჯელობა ამ საკითხის შესახებ ზემოთ (გვ. 81—82).

²⁰ დიდ ხელმწიფეში აქ რომის მაშინდელი იმპერატორი იულიანე განდგომილი იგულისხმება.

²¹ ამ ადგილას ორიგინალში სწერია — „extimis“, ეს კი იგივეა, რაც „extremis“, — ე. ი. „შორეული“, „გარე“. ვ. ლატიშევის ტექსტში ეს ადგილი თარგმნილია, როგორც „О внутренних областях Фракии“, მაშინ, როცა სწორედ საწინააღმდეგო აზრია გამოთქმული ლათინურ ორიგინალში.

²² პონტოს უბეში აქ პონტოს ზღვა, ანუ შავი ზღვა იგულისხმება.

²³ აქ ჩართულია საკმაოდ ვრცელი გეოგრაფიული ექსკურსი პონტოს გარშემო მდებარე ქვეყნების შესახებ (მე-8 თავის 1—48 მუხლები). ამიანე, როგორც თვითონაც ამბობს, მხოლოდ ნაწილობრივ ეყრდნობა საკუთარ გამოცდილებას, უმეტესად ძველი ავტორებით სარგებლობს. მისი გეოგრაფიული ჩანართების შესახებ სპეციალისტების უმეტესობა მდებარე შეხედულებისაა. უსაყვედურებენ, რომ ამ ადგილებში სიმწყობრე აკლია მის თხრობას და რომ უკრიტიკოდ ეპყრობა წყაროებს, რომელთაგან უმთავრესი, ჩანს, უნდა იყვნენ პლინიუს უფროსი, სოლინუსი და ნაწილობრივ პტოლემეიდისი, აგრეთვე აგრიპას რუკაც (იხ. ვ. ტ. მ. ს. ო. ნ. ა., ძველი გეოგრაფიის ისტორია, მოსკოვი, 1953, გვ. 512). მკვლევართა უმეტესობის ეს აზრი ძირითადად მართლაც ქვეშაირიტებას შეეფერება, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში ჩვენი ავტორის თხზულება ახალ, თავისებურ ცნობებსა და გააზრებასაც შეიცავს, რომელთა შემირისპირება სხვა ავტორების ანალოგიურ ცნობებთან საყურადღებოდ დასკვნის გამოტანის საშუალებას იძლევა, როგორც ეს საკმაოდ მკაფიოდ ჩანს კამარიტების შესახებ მსჯელობის დროს (შდრ. აგრეთვე ზემოთ, გვ. 82—87).

²⁴ ათონის მთა ჩვენს ისტორიაში კარგად ცნობილ მწვერვალს აღნიშნავს ქალკიდონის ნახევარკუნძულზე, საბერძნეთში, რომლის მიდამოებშიაც, შეიძლება, ქართველთა დიდო სამწიგნობრო კერა დაარსდა.

²⁵ ნაგულისხმევია პეროდოტეს მონათხრობი ამბავი (VII, 21) სპარსეთის მეფის ქსერქსეს (ძვ. წ. 486—465) ლაშქრობის შესახებ ბერძენთა წინააღმდეგ, როცა თითქოს მან არხი გაათხრევინა აქ.

²⁶ კუნძული დელოსი, ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, აპოლონისა და არტემიდას სამშობლო იყო.

● ²⁷ აქ ავტორი ტროელთა და ბერძენთა იმ ომს გულისხმობს, რომელიც ჰომეროსს აქვს აწერილი თავის პოემებში.

²⁸ ე ნ ე ა ს ი — ჰომეროსის „ილიადისა“ და ვერგილიუსის „ენეიდის“ გმიჩი, რომელიც ტროელთა მხარეს იბრძოდა, შემდეგ კი იტალიაში წავიდა და იქ დაეფუძნა. ამიანეს ცნობა, მისგან აინოსის შენების დაწყების შესახებ, სხვა წყაროებს არ ეთანხმება, რადგან უკვე ჰომეროსი ახსენებს ამ ქალაქს, როგორც არსებული ტროის ომის დროსვე.

²⁹ ა ვ ზ ო ნ ი ა იტალიის ძველი სახელია.

³⁰ ამ ადგილას რომ ახსენებს პონტოს და ბერძნული **Θ**-ს სახის მიღებას, აღწერილობის მიხედვით ჩანს პროპონტიდს ანუ ახლანდელ მარმარილოს ზღვას გულისხმობს. შდრ. მისივე ნათქვამი აქვე ცოტა ქვემოთ (XXII, 8, 6). საერთოდ აქ თხრობა აღრეული ჩანს.

³¹ ეს ამბავი მოხსენებული აქვს აგრეთვე კორნელიუს ნეპოტს თემისტოკლეს ბიოგრაფიაში (10, 3).

³² პ რ ო პ ო ნ ტ ი დ ი — ახლანდელი მარმარილოს ზღვა, რომელიც მოქცეულია დარდანელისა და ბოსფორის სრუტეებს შორის.

³³ დ ი დ ი დ ე დ ა — კიბეზე, მცირე აზიელთა დიდი სალოცავი ღმერთქალი, ღმერთების დედა. მისი კულტის საქართველოში გავრცელებულობის შესახებ იხ. ვ. ბარდაველიძე, ქართველ ტომთა უძველესი რელიგიური შეხედულებანი, თბ. 1957 (რუსულად), გვ. 81 და სხვ.; ნ. ლომოური, კოლხეთის სანაპიროების კოლონიზაციის საკითხისათვის: საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. XXV, № 2, 1960, გვ 253—255.

³⁴ ამ ადგილას, ჩანს, ლაკუნაა. ერთ-ერთი გამომცემელი ლინდენბროგი და მისი მიხედვით ქ. როლფი აქ ურთავენ ფრაზას: „სადაც ჰილასს ნიმფა გამოედევნა და მოიტაცა“. ზოგ მკვლევარს ჰილასი ანუ ჰილა მდინარის სახელად მიაჩნია.

³⁵ პ რ ო კ ო ნ ე ს ო ს ი — ახლანდელი კუნძული მარმარა.

³⁶ ბ ე ს ბ ი კ ო ს ი — კალოლიმნი.

³⁷ ქ ა ლ კ ი დ ო ნ ი — კადიკოი.

³⁸ ქ რ ი ს ო პ ო ლ ო ს ი — სკუტარი ანუ ახლანდელი უსკიუდერი, ქალაქი სტამბოლის მოპირდაპირე მხარეს, აზიის სანაპიროზე.

³⁹ ამიანე, როგორც აღვნიშნეთ, ხანდახან გეოგრაფიულ ექსკურსებში თავის თანამედროვე ვითარებასაც ასახავს. ამის მაგალითია მისგან აქ კონსტანტინოპოლის ბსენება ძველ ბიზანტიონთან ერთად. ატიკელთა ახალშენად მისი გამოცხადება შედარებით იშვიათია და გვიანდელი ამბავი ჩანს ანტიკურ წყაროებში. მაგ., პეროდოტე (IV, 144) მის დაარსებას მეგარელებს მიაწერს, პომპეიუს ტროგუსი (იუსტინუსი) — სპარტელებს (IX, 1, 2) და სხვ.

⁴⁰ აქედან მართლაც საკუთრივ პონტოს (შავი ზღვის) სანაპიროების აღწერილობა იწყება.

⁴¹ ბერძნული სიგრძის საზომი ერთეული სტადიონი დაახლ. 184,47 მეტრს უდრიდა: ბერძენი გეოგრაფოსის, ერატოსტენეს (275—195 ძვ. წ.) მიხედვით კი 157,5 მეტრს ვარაუდობენ.

⁴² ამ მანძილის განსაზღვრაში საერთოდ შეუთანხმებლობაა ძველ ავტორთა შორის. პოლიბიოსი (IV, 39,1) 22 ათას სტადიონს ანგარიშობს, სტრაბონი (II, 5, 22) — 25 ათასს. შდრ. აგრეთვე პლინიუს უფროსის ნათქვამი (IV, 12 [77]): ვარონი 2150 ათას ნაბიჯს ითვლიდა, ხოლო ნეპოტი კიდევ 350 ათასს უმატებდაო (საზომ ერთეულ ნაბიჯში 1,48 მეტრს გულისხმობდნენ რომაელები, რადგან ორმაგ ნაბიჯს ანგარიშობდნენ). ამიანეს მიერ ნახსენებ ავტორთა (ერატოსტენე, ჰეკატაიონი, პტოლემეოსი) თხზულებებსა და ფრაგმენტებში, თუ ჩვენამდე მოღწეული მათი ტექსტების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ასეთი ცნობები არ ჩანს. სხვათა შორის, BDI-ს კომენტატორი რომ ერატოსტენეს (III, ფრაგმ. III B, 79) და ჰეკატაიონის (ფრაგმ. 163) შესაბამის ადგილებზე უთითებს, ორივეგან სწორედ ამიანეს ეს ტექსტი იგულისხმება.

⁴³ შავი ზღვის მოყვანილობას სკვითურ მშვილდს ადარებენ პომპონიუს მელი (I, 102), პლინიუსი (IV, 12, [76]) და სხვებიც.

⁴⁴ მეოტიდის ჭაობი — იგივე მეოტიდის ტბა, მეოტიდის ზღვა — ახლანდელი აზოვის ზღვა.

⁴⁵ ჩრდლოეთის ვარსკვლავი — რვილი, დათვის თანავარსკვლავედი.

⁴⁶ მილეტელთაგან შავი ზღვის ბერძენთა ახალშენების უმრავლესობის დაარსების ამბავი მნიშვნელოვანი ცნობაა, რასაც სხვა ძველი ავტორებიც ადასტურებენ სხვადასხვა ქალაქების მიმართ. მაგ., სინოპის მილეტელთაგან დაარსების ამბავს გადმოსცემს ძვ. წ. II—I საუკუნეებში შედგენილი ე. წ. ფსევდო-სკიმნოსის-პერიპლუსი (სტრ. 941—952 — ლექსადაა დაწერილი), ხოლო სინოპელთა მიერ ტრაპეზუნტის, კერასუნტისა და კოტიორას დაარსების შესახებ ჭერ კიდევ ქსენოფონტო მოგვითხრობს თავის ანაბაზისში (IV, 8, 22; V, 3, 2; 5, 10; 7, 10); მათგან ფაზისის დაარსებას აღნიშნავს პომპონიუს მელა (I, 108) და სხვები, დიოსკურიდისას კი — ფლავიუს არიანე (შავი ზღვის გარშემო მოგზაურობა, 14). შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ბერძენთა ახალშენების დაფუძნებაში მილეტელთა როლის შესახებ იხ. აგრეთვე ნ. ლომოურის, კოლხეთის სანაპიროების ბერძნული კოლონიზაციის საკითხისათვის: საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. XXV, № 2, 1960, გვ. 249—252.

⁴⁷ თრაკიის ბოსფორში ახლანდელი ბოსფორის სრუტე იგულისხმება, შემავრთებელი მარმარილოს და შავი ზღვებისა, ხოლო კიმერიის ბოსფორი ქერჩის სრუტეა. ამიანეს მტკიცება, სწორედ ერთმანეთის პირდაპირ მდებარეობენო, რასაკვირველია, ქეშმარიტებას არ შეეფარდება.

⁴⁸ ინჯქოსის ასული — იო, რომლის ძროხად ქეცვის ამბავს გადმოსცემენ პოეტები, მაგ., ესქილე (მიჯაჭვული პრომეთესი, 635—875), ოვიდიუსი (მეტამორფოზები I, 568 შმდ.) და სხვ. შდრ. აგრეთვე სტეფანე ბიზანტიონელის „ეთნიკაში“ სტატო „ბოსპოროს“. სახელი ბოსფორი („ბოოს პოროს“) მართლაც იშინავს ხარის ანუ ძროხის გადასასვლელს. მაგრამ, როგორც ფიქრობენ, ეს სახელი უფრო იმიტომ უნდა ერქვას, რომ სივიწროვის გამო ვითომდა ხარისთვისაც ადვილი გადასალახავიაო.

⁴⁹ ავტორი აქედან უკვე შავი ზღვის სამხრეთი სანაპიროების აღწერას იწყებს და დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ მოუყვება ნაპირს.

⁵⁰ პოლუქსი ანუ პოლიდეკე, კასტორის ძმა; მითების მიხედვით, დიოსკურების (ე. ი. ზევსის ძეების) ცალი; ამიკოსი ჩაგრაგდა თავის ქვეშევრდომებს და იქ ჩასულ უცხოელებს კრივში ამარცხებდა. პოლუქსმა, რომელიც ერთ-ერთი არგონავტთაგანი იყო, სწორედ კრივში დაამარცხა და მოკლა იგი.

⁵¹ ბებრიკები — ბებრიკიის მცხოვრებნი. რომელიც ისტორიკოსის სალუსტიუსის მიხედვით, რომელიც ერთ-ერთი წყარო იყო ამიანე მარცელინისი, ბებრიკია ბითინიის ანუ ბითინიის ძველი სახელი უნდა ყოფილიყო. შდრ. მისი ისტორიის ფრაგმენტები, III, 70; აგრეთვე აპიანე, მითრიდატიკა, I.

⁵² ჰარპიები — ზღაპრული მსუნაგი ფრინველები, რომლებიც ჰამას არ იცდიდნენ და უბინძურებდნენ ყველაფერს ფინეკს, რომელიც არგონავტთა მითში იხსენიება, როგორც მისანი. შდრ. ვერგილიუსის „ენეიდა“, III, 212 შმდ.: აპოლოდოროსი, I, 9, 20; ვალერიუს ფლაკუსის „არგონავტიკა“, IV, 464 შმდ.

⁵³ ეს მდინარეები უმეტესად შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს დასავლეთ ნახევარში ივარაუდება მკვლევართა მიერ. სანგარიოსს მდ. საკარიასთან აიგივებენ, ფილისი შესაძლოა ფილეს-ჩაი ანუ ენიჯვა. ლიკოსს ჩვეულებრივ ირისის ანუ მდ. ეშილ-ირმაკის შენაკად კელკიტად მიიჩნევენ, რომელიც უკვე ჰალისის აქეთ არის, თუმცა ამ სახელს ბევრ სხვა მდინარესაც უწოდებენ ანტიკურ წყაროებში. რებას, პლინიუსის თქმით (VI, 1 [4]), რეზუსსაც უწოდებდნენ.

⁵⁴ სიმპელეგადები — ზღაპრული კლდეები ვითომ შავი ზღვის შემოსავალში, რომლებიც აგრეთვე დაკავშირებულნი არიან არგონავტთა მითთან. გადმოცემის მიხედვით, რომელიც არგონავტთა მითის ბევრ მთხრობელს დაუცავს, არგონავტების გავლის შემდგომ ერთ ადგილას გაყინულან, მანამდე კი განუწყვეტლივ ერთმანეთს ეხეთქებოდნენ და სულიერს არაფერს ატარებდნენ აქეთ-იქით.

⁵⁵ შდრ. აპოლოდოროსი I, 9.

⁵⁶ ჰერაკლეა — თანამედროვე ერეგლი. აქ ჩამოთვლილი ქალაქების შესახებ მდიდარი მასალა მოიპოვება მ. ი. მაქსიმოვას წიგნში „ანტიკური ქალაქები სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა“ (რუსულად), მ.-ლ. 1956. აქ სპეციალურადაა შესწავლილი სინობი, ამისოსი და ტრაპეზუნტი ანტიკურ ხანაში ვერძოდ ჰერაკლეს შესახებ იხ. გვ. 8, 9, 162—168 და სხვ.

⁵⁷ სინობე — ახლანდელი სინობი ანუ სინაბ.

⁵⁸ პოლემონიონი ანუ პოლემონიუმი, მ. მაქსიმოვას აზრით, იგივე სიდე უნდა იყოს. იხ. მისი წიგნი, გვ. 311, 315, 328. აიგივებენ ახლანდელ ფატსასთან, რომელიც ორდუს ცოტა დასავლეთით მდებარეობს.

⁵⁹ ამისოსი — ახლანდელი სამსუნი.

⁶⁰ ტიოსი — მის მეორე სახელად მ. მაქსიმოვას ბერენიკა მიაჩნია (იხ. მისი წიგნი, გვ. 234).

⁶¹ ამასტრისი — იხ. იქვე, გვ. 14, 66, 73 და სხვ.

⁶² კერასუნტს თანამედროვე გირესუნის ადგილას არ ვარაუდობენ, რომელიც მას სახელით წააგავს. ახლანდელი გირესუნი ფარნაკია უნდა იყოს. ძველი კერასუნტი, მ. მაქსიმოვას აზრით, შესაძლოა თანამედროვე სოფ. ფოლ-ბაზარია იხ. მისი წიგნი გვ. 7, 10, 18, 70—76 და სხვ.

⁶³ ლუკულუსი — ლუციუს ლიცინიუს ლუკულუსი რომაელი სარდალი (დაიბ. დაახლ. 106 წ.— გარდ. 56 წ. ძვ. წ.), კონსული 74 წ. (ძვ. წ.), წარმატებით ებრძოდა პონტოს მეფე მითრიდატე VI ეგპატორს.

⁶⁴ ამ სახელის ხილი ე. ი. ალუბალი (ხე). ლუკულუსისაგან ამის რომს ჩამოტანის ამბავს უფროსი პლინიუსიც ახსენებს (XV, 30, [102]).

⁶⁵ ამიანეს ცნობა, ტრაპეზუნტი კუნძულზე მდებარეობსო, სიმართლეს არ შეეფერება. ამ ქალაქის შესახებაც იხ. მ. მაქსიმოვას ზემოხსენებული ნაშრომი.

⁶⁶ პიტიუნტი ერთ-ერთი პირველი გამომცემლის გელენიუსის კონიექტურას წარმოადგენს. აქ მართლაც დამახინჯებული ჩანს ტექსტი. გარდტჰაუზენი ოფიუნტს კითხულობს, ხოლო ერთი სხვა — თეოდოსიას. შესაძლოა გარდტჰაუზენის კონიექტურა უფრო ახლოს იყოს ქვეშარიტებასთან, რადგან პიტიუნტი ასეთ კონტექსტში, ტრაპიზონის სიახლოვეს, მიზანშეწონილად არ ჩანს; იგი ჩვეულებრივ ახლანდელი ბიჭვინთის ადგილას ივარაუდება და, მაშასადამე, საკმაოდ შორს გამოდის.

⁶⁷ „*πυλαια*“ — „ზღვის უბე“, „ზღვის ყურე“.

⁶⁸ ირისს თანამედროვე მდინარე ემილ-ირმაკთან აიგივებენ.

⁶⁹ მდ. პართენიოსს უფრო შავი ზღვის დასავლეთ ნაწილში, პაფლაგონიაში, გულისხმობენ; ასე რომ, ტექსტს აქ სიმწყობრე აქვია თითქოს. აიგივებენ ბარტან-სუსთან ანუ ბარტინთან, რაც პართენიოსის დამახინჯებული ფორმა ჩანს.

⁷⁰ თერმოდონტი — ახლანდელი თერმე-ჩაი.

⁷¹ მდინარე თერმოდონტის ხეობაში მდებარე თემისკირის ველზე თუ ქალაქში ამაზონების ბინადრობის ამბავს ბევრი ძველი მწერალი გადმოსცემს. ამაზონების, ამ მეომარი ქალების მოღვაწის შესახებ თქმულებანი, მეცნიერთა აზრით, მატრიარქატის ეპოქის გადმონაშთი უნდა იყოს. ამაზონების სკვითურ-სარმატული წარმომავლობისა და მათი ბინადრობის ამბავს თერმოდონტის მიდამოებში ჭერ კიდევ ჰეროდოტე მოგვითხრობს (IV, 110—117); საკმაოდ ვრცლად აქვს გადმოცემული აგრეთვე დიოდორე სიცილიელს (II, 43—46), რომელ ისტორიკოსს მომპეიუს ტროგუსს (იხ. იუსტინუსის შემოკლებული ტექსტი, II, 4, 1—33 და სხვ.) და სტრაბონს (XI, 5, 1—4; XII, 8, 6; 3, 21), რომელიც დასძენს: ახლა კავკასიაში, ალბანების ჩრდილოეთით ბინადრობენო. კასპიის სანაპიროებსა და კასპიანების იქით მათ ბინადრობას მომპონიუს მელა (I, 13) და არიანეც (ანაბასისი, IV, 15, 1) აღიარებენ და თვით ჩვენი ავტორიც, ცოტა ქვემოთ (XII, 8, 27), მათ უკვე მდ. ტანაისის (დონის) ორივე მხარეს და შემდეგ აგრეთვე კასპიის ზღვამდე მოსახლეობად მიიჩნევს. ამაზონების საცხოვრისის გადანაცვლების ამბავი ალექსანდრე მაკედონელისა და რომაელთა ლაშქრობების შემდეგდროინდელ ეპოქას უკავშირებდა, როცა ანტიკური სამყაროს გეოგრაფიული თვალსაწიერი და ცოდნა გაცილებით უფრო გაიზარდა. ამაზონების მოთავსება თემისკირასა და თერმოდონტის მიდამოებში, რასაც ძველი მწერლების უმეტესობა მოგვითხრობს, ზოგი მკვლევრის შეხედულებით, სკვითთა და კიმერიელთა მიერ მცირე აზიის დალაშქვრის ისტორიულ ფაქტებსაც უნდა გულისხმობდეს. ამიანეს მიერ აქვე (XII, 8, 18—19) გადმოცემული ამბავი ამაზონების ბრძოლისა ბერძნებთან და მათი აქ, თემისკირის ქალებში, ჩამოსახლებისა, აგრეთვე ცნობილი ეპიზოდია ანტიკურ მწერლობასა და ხელოვნებაში. მას უკავშირებენ ათენის ლეგენდარული მეფის თევზისის ხანის (იხ. პლუტარქოსის „თევზისი“).

⁷² კ ა რ ა მ ბ ი ს ი — კონცხი პაჭლაგონიაში; აიგივებენ ახლანდელ კერემპის კონცხთან, რომელიც სინოპის დასავლეთით მდებარეობს. შდრ., სტრაბონი II, 5, 22; XI, 2, 14; პომპონიუს მელა I, 19, II, 1; პლინიუს უფროსი IV, 86, VI, 6.

⁷³ ამ ადგილას ორიგინალის ფრაზაში — „contra septentrionem Helicen exurgens“ — „septentrionem“ ვაგნერს ჩართულ განმარტებად მიაჩნია, რადგან „Helice“ თავისთავად ჩრდილოეთის მიმართულებას უჩვენებს და დიდ რვილს ანუ დიდი დათვის თანავარსკვლავედს აღნიშნავს, რომელიც ჩრდილოეთით მდებარეობს. ვ. ლატიშევის კრებულსა და ი. კულაკოვსკის თარგმანშიც Helice უთარგმნელად და უშენიშნელად არის დატოვებული. შდრ. „...выступающая против Гелики“ (ВДИ, 3 [29], 1949, стр. 235); „...напротив Гелики“ (კულაკოვსკის თარგმანი, ნაკვ. II, გვ. 115).

⁷⁴ კ რ ი უ მ ე ტ ო ჰ ო ნ — ბერძნ. ე. ი. „ვერძის თავი“. კონცხი ყირიმის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში. შდრ. სტრაბონი II, 5, 22; XI, 2, 14.

⁷⁵ ამ კონცხებს შორის მანძილი სტრაბონის ძირითად ტექსტში 1000 სტადიონით ნაკლებზე ნაკარაუდგევი (II, 5, 22), თუმცა ერთ-ერთ ვარიანტში „ათასის“ ნაცვლად აღნიშნულია „ორი ათასი“, და, მაშასადამე, ამ უკანასკნელის მიხედვით ამიანეს და სტრაბონის ჩვენებანი ერთმანეთს ემთხვევა (იხ. თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, სტრაბონის გეოგრაფია, თბ., 1957, გვ. 91).

⁷⁶ ჰ ა ლ ი ს ი — ახლანდელი მდ. ყიზილ-ირმაკი.

⁷⁷ და ქ ე ბ ს ჩ ე უ ლ ე ბ რ ი ე ა ი გ ი ვ ე ბ ე ნ ჰ ე რ ო დ ო ტ ე ს (I, 125) და სტრაბონის (VII, 3, 12; XI, 7, 1 და სხვ.) დაებთან. ჰეროდოტე მათ თვლის მომთაბარე ტომად სპარსეთში; ხოლო სტრაბონს სკვითების ტომად მიაჩნია, მეოტიდის სამხრეთ-აღმოსავლეთით და კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით ათავსებს და სამი ნაწილისაგან შედგებოიანო, დასძენს (XI, 8, 2). ასევე კასპიის ზღვის მიდამოებში ჩანს პომპეიუს ტროგუსის (იუსტინუსის) თხზულებაში (41, 10), კვინტუს კურციუს რუფუსის ალექსანდრე დიდის ისტორიაში (VIII, 1, 9), პომპონიუს მელას ტექსტშიაც (I, 13; III, 42) და სხვ. სახელის მსგავსება და ნაწილობრივ ზემოთ ნაჩვენები ლოკალიზაცია საფუძველს აძლევს ზოგ მკვლევარს აქ დაღესტნის სახელის კვალი დანიანოს (ВДИ, № 4 [22], 1947, გვ. 198; № 3 [29], 1947, გვ. 286). მაგრამ შავი ზღვისპირეთში ხალიბებსა, ტიბარენებსა, სასპეირებსა და სხვბ ქართველ ტომებს შორის აქ მათი მოხსენიება გვაფიქრებინებს, რომ ჩვენი ავტორი ან უბრალოდ ვერ ერკვევა მათ ვინაობასა და საღაურობაში, ანდა სხვა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ტაოხების (შდრ. მაგ., ქსონოფონტის ანაბაზისი IV, 4, 18; 6, 5; 7, 2; V, 5, 17) სახელში აერია, რომელთანაც გამოთქმით. თუ გავითვალისწინებთ ურარტული წარწერების დაახლოებით ამავე ადგილებში მცნოვრებ „დიაუხებსაც“, მართლაც გარკვეულ მსგავსებას იჩენს.

⁷⁸ ხ ა ლ ი ბ ე ბ ი ს მოხსენიება ჰალისის მიდამოებში, უფრო მის აღმოსავლეთით, დაახლოებით თერმოდონტსა და კერასუნტს შორის, ხშირია ანტიკურ წყაროებში. სტრაბონი მათ შესახებ ამბობს: ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის ზემოთ ცხოვრობენ და ახლა ქალდეები ეწოდებათო (XII, 3, 19—20). ჰეროდოტე (I, 28) და პომპონიუს მელა (I, 105) მათ მდ. ჰალისის დასავლეთითაც გულისხმობენ. შდრ., ქსენოფონტის ანაბაზისი IV, 5, 34; 4, 18; 6, 5; V, 5, 1; VII, 8, 25; ლ. ს ა ნ ი კ ი ძ ე, ხალიბთა ადგილსაცხოვრისის საკითხისათვის; საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. 17, № 6, 1956, გვ. 573—575; აგრეთვე მ. მ ა ქ ს ი მ ო ვ ა ს ზემოხსენებული ნაშრომი, გვ. 25—31 და სხვ.

¹⁰ ბიზარები — სხვა ძველი ავტორები უწოდებენ ბიზერებს ანუ ბაქერებს (სტრაბონი XII, 3, 18) და ბუზერებს ანდა ბუქსერებსაც (პლინიუს უფროსი VI, 4 [10]). ჰეკატაიოს მილეტელი დიძერების სახელითაც იხსენიებს. პ. ინგოროცა ბიწერებს უწოდებს და მათი სახელის გამოძახილს ხედავს დღევანდელი ლაზეთის ვიწვიში (იხ. მისი „გიორგი მერჩულე“, გვ. 202, 484 და სხვ.).

¹¹ საპირები — ბერძნული წყაროების საპირები; პეროდოტეს მიხედვით (I, 104; III, 94; VII, 79), სასპირები, რომელთაც სტეფანე ბიზანტიონელი სულაც საბეირებს უწოდებს. მათ უკავშირებენ საქართველოს სამხრეთ პროვინცია სპერის სახელს. იხ. ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II, გვ. 9, 51—53, 55—62 და სხვ. აგრეთვე, თ. მიქელაძე, ფასიანების სადაურობისა და ადგილსამყოფელის გარკვევის საკითხისათვის, მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, 1955, გვ. 24—25.

¹² ტიბარენები — ერთ-ერთი უძველესი ქართული ტომი, რომელიც ანტიკურ წყაროებში ტიბარებისა და ხან ტიბარანების სახელითაც იხსენიება. პეროდოტეს მოსახების მეზობლად ჰყავს დასახელებული (II, 94), მეორეჯერ კი ამბობს: ერთი კაცის სარდლობის ქვეშ იღებდნენ მონაწილეობას სპარსეთის მეფის ქსერქსეს ლაშქრობაში (VII, 78). ქსენოფონტის თანახმად (ანაბაზისი, V, 5, 1—3), ისინი ცხოვრობდნენ მოსინოიკებისა და ხალიბების მეზობლად, როგორც დაახლოებით ამიანესაც აქვს, შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს მიდამოებში და მათ ტერიტორიაზე იყო სინოპელების კოლონია ქალაქი კოტიორა. ანტიკური წყაროების ცნობები ტიბარენების შესახებ და ამ სატომო სახელის კავშირი იბერთან, აგრეთვე ასურული წყაროების ტაბალებთან და ბიბლიის თუბალებთან დაწვრილებით აქვს შესწავლილი აკად. ს. ჯანაშიას თავის ცნობილ ნაშრომში — „თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი“ (ენიშქის მოამბე, ტ. I, 1937, გვ. 185—245; ახლად გამოიცა მისი შრომების III ტომში, თბ. 1959, გვ. 1—80). ტიბარენების შესახებ ვრცლად მსჯელობს ივ. ჯავახიშვილი „ქართველი ერის ისტორიაში“ (ტ. I, თბ. 1951 წ., გვ. 21—23, 406—408, 435—438 და სხვ.).

¹³ მოსინეკები ანუ მოსინოიკები — ქართველი ტომი შავი ზღვის სანაპიროზე, ქსენოფონტის მიხედვით, რომელიც ვრცლად წერს მათ შესახებ, კერასუნტის ახლოს, ტიბარენებსა და დრილებს შორის (ანაბაზისი, V, 4, 1—32; V, 5, 1). ძირითადად მის ცნობებს იმეორებს მათ შესახებ სტრაბონიც (XI, 14, 5; XII, 3, 18). მოსინოიკების მასანიკებთან და აქედან სანიკებისა და ქანების სახელთან კავშირის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1951, გვ. 395—96. ქსენოფონტის ცნობების ანალიზი იქვე, გვ. 26—29 და სხვ.

¹⁴ მაკრონებს ასხენებენ ჰეკატაიოსი (სტეფანე ბიზანტიონელის ნაშრომში), პეროდოტე (II, 104; VII, 78), ქსენოფონტი (IV, 8, 1; V, 5, 18; VII, 8, 25). ზოგი იველი ავტორი (მაგ., აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტი I, 1024 და სხვ.) მაკროკეთვალებთან (ე. ი. „დიდთავიანებთან“) აიგივებს. ჯერ კიდევ სტრაბონი გვამცნობს მათ შესახებ (XII, 3, 18), მაკრონები წინათ ერქვათ, ახლა სანებს (ე. ი. ჭანებს, როგორც აღიარებენ შემდგომში მკვლევრები) უწოდებდნო. ეტყობა ეს ცნობა აქვს გამეორებული ეგსტათიოსსაც დიონისიოს პერეგეტის თხზულებას დართულ კომენტარში (სტრ. 765—66). მაგრამ პლინიუს უფროსი კი ასხევეებს მათ ერთმანეთისაგან (VI, 4; VI, 11). ივ. ჯავახიშვილი მაკრონებს მეგრელებად მიიჩნევს (ქართველი ერის ისტ., ტ. I, 1951, გვ. 406 და სხვა ბევრგან).

¹⁵ ფილირებს, როგორც ჩანს, პირველად აპოლონიოს როდოსელი ასხენებს (II, 392) და სხვა ძველი მწერლები მის კვალს მიჰყვებიან; მაგ., დიონისიოს

პერიეგეტი (765) და თვით ამიანეც. გარკვევით მათ შესახებ ძალიან მცირე რამ არის ცნობილი და ეტყობა ჩვენს ავტორსაც ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა მათზე, ისევე როგორც სხვა შემოხსენებულ ტომებზედაც, რაიც ქვემოთ ტექსტიდან დასტურდება: „ჩვენთვის სრულიად უცნობნი არიან“. ასეთი წინადადებით ამ მუხლის დასრულების საბაბი შეიძლება ნაწილობრივ იმანაც მისცა ამიანეს, რომ როგორც მაკრონ-სანების შესახებ ითქვა, მის დროს ზოგ ამ ტომს უკვე შეეცვლილა ჰქონდა სახელი და სხვარიგად იწოდებოდა. ეს მით უფრო გასათვალისწინებელია, რომ მარტო ქსენოფონტის შემდეგაც კი თითქმის რვა საუკუნე იყო გასული ჩვენი ავტორის დროდღე.

⁶⁶ კ ა ლ ი ქ ო რ ო ს ი — ბერძნ. ე. ი. „ლამაზად მოცეკვავე“; უფრო სწორად აქ „მკვირცხლი“, „მკვირცხლად მოჩუხჩუხე“; აიგივებენ პაფლაგონიაში ჰერაკლეს აღმოსავლეთით ჩამომავალ მდინარესთან, რომელსაც ეძახდნენ აგრეთვე „ოქსინეს“-საც; ახლანდელი ოქსინა ანუ კოში. დიონისეს ანუ ბაკხოსის წმიდა ადგილად ითვლებოდა. შდრ., აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკა“ II, 906; ვალერიუს ფლაკუსის „არგონავტიკა“ V, 75; პლინიუსი VI, 1 [4] და სხვ.

⁶⁷ ლ ი ბ ე რ ი — ძველი რომაული პანთეონის ღმერთი, რომელიც მეღვინეობის მფარველად ითვლებოდა. შემდგომში გააიგივეს ბერძენთა ბაკხოსთან (ბახუსი) ანუ დიონისესთან და აქ სწორედ დიონისეს აზრით არის ნახსენები.

⁶⁸ შდრ. ვალერიუს ფლაკუსი, არგონავტიკა, V, 73—81.

⁶⁹ „ტრიეტერიკა“ — ე. ი. „სამწლიანი“ ან „სამწლეული“, (ბერძნული სიტყვიდან). სამ წლიწინადში ერთხელ გასამართავი საღვთო დღესასწაულების შესახებ იტყოდნენ. ბაკხოსის სამწლეულ ღვინებს სხვანიც ახსენებენ. შდრ. ვერგილიუსი, ენეიდა, IV, 302—303.

⁷⁰ ამის შემდეგ მოკლე ლაკუნს ვარაუდობს გარდტჰაუზენი. მართლაც მერე ავტორი უკვე ტერიტორიულად საკმაოდ დაშორებულ ამბებზე გადადის — შავი ზღვის სამხრეთი სანაპიროს დასავლეთი ნაწილიდან ამავე ზღვის თითქმის უკიდურესი აღმოსავლეთი სანაპიროს მიდამოებში.

⁷¹ კ ა მ ა რ ი ტ ე ბ ი ს. შესახებ ვრცელი მსჯელობა იხ. ზემოთ, გვ. 82—87. „ხალხმრავალი თემებია“, კამარიტებზე რომ ამბობს ჩვენი ავტორი, საინტერესო დეტალია—შესაძლოა ეს სწორედ სხვადასხვა ტომების შემკრებლობით ერთგვარ ზედმეტ სახელად გავიგოთ აქ. თვით ლათინურ სიტყვასაც—*pagus*—ქართულ „თემზე“ უფრო ვრცელი და დიდი ერთეულის აზრით შეიძლება ჰქონდეს (შდრ. *область, район, округ*). კამარიტების სახელს ხედავს ზოგი მკვლევარი. გარდა შესავალში მოხსენიებული მასალისა, აგრეთვე პომპონიუს მელას „კომარებშიც“ (*„comari“*—I, 13), რომელნიც წარმოდგენილნი არიან, როგორც „*super Caspium sinum*“ (ე. ი. კასპიის ზღვის იქით თუ ზემოთ) მყოფნი და დაახლოებით ისეთივე ბუნდოვან კონტექსტში ხანან მოქცეულნი, როგორც დიონისიოს პერიეგეტის თხზულებაში არიან.

⁷² ფ ა ზ ი ს ი აქ კი ტრადიციულ მდინარე ფაზისს, ახლანდელ ზონს უნდა აღნიშნავდეს.

⁷³ ფ რ ა ზ ა შ ი — „...კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდგმას, — ჩანს, ამიანე ძველ ავტორებს იმეორებს უკრიტიკოდ. მის დროს ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველ ტომებს კოლხების სახელით ჩვეულებრივ აღარც იხსენიებდნენ — აქ უკვე ლაზები და სხვანი უფრო ივარაუდებიან. კოლხთა ეგვიპტელობის ლეგენდა კი ჯერ კიდევ პეროლოტედან მოდის (II, 102—104), რომელიც მათი აქ ჩამოსახლე-

ბის ამბავს ეგვიპტის ზღაპრული მეფის სეზოსტრისის ლაშქრობას უკავშირებს ამ მიდამოებში, და შემდეგ სხვა მწერლებიც იმეორებენ. შდრ. დიოდორე სიცილიელი, I, 55; აპოლონიოს როდოსელი, V, 419 შმდ.; ვალერიუს ფლაცუსი, V, 418 შმდ. და სხვ.

⁹² „მდინარის მოსახელე“ ქალაქ ფაზისის ახლანდელი ფოთის მიდამოებში ვარაუდობენ. ქალაქ ფაზისის მდებარეობის შესახებ სპეციალური შრომა ეკუთვნის მ. აქსიმე ბერძნიშვილს — „ქალაქ ფაზისის ლოკალიზაციისათვის“ (სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXIII, 1942, გვ. 1 შმდ.), რომელიც მისი უფრო ვრცელი სადისერტაციო ნაშრომის ნაწილს წარმოადგენს.

⁹⁴ დიოსკურიას ამიანე, ისევე როგორც სტრაბონი (XI, 2, 14), ჩანს, კოლხეთში გულისხმობს. მის შესახებ ფლავიუს არიანე აღნიშნავს (14; 25): ახლა სევასტოპოლისი ეწოდებაო. ეს გადაკმევა ოქტავეიანე ავგუსტეს ხანას მიეწერება, როცა ძველი ახორებული დიოსკურიას ახლოს ციხე-სიმაგრე სევასტოპოლისი იქნა აგებული. საკამათოდ აღარ ითვლება, რომ ეს დიოსკურია — სევასტოპოლისი ახლანდელი სოხუმის მიდამოებში მდებარეობდა. სტრაბონი მრავალჯერ და ვრცლად ლაპარაკობს ამ ქალაქის აუვაგებულობის შესახებ (XI, 2, 14—16 და სხვ.); ასევე პლინიუს უფროსიც (VI, 5 [15]). ამიანე აქაც წააგავს სტრაბონს — აღნიშნავს: „იგი ახლაც კი კარგად ცნობილია“. საერთო აზრით, სტრაბონის ნათქვამი მის თანამედროვე ვითარებას კი არ ასახავდა, არამედ მისი წყაროსას (ძვ. წ. III ს.) და ამასვე ფიქრობენ ამიანეს ამ ცნობის შესახებაც (შდრ. კომენტარი ВДИ, № 3 [29], 1949, გვ. 286) მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ იმ დროის ნარატიული წყაროების ცნობები ფრავგენტულია, ამ პუნქტის სრული არქეოლოგიური შესწავლაც ჯერ კიდევ მომავლის საქმეა (ფაქტია, რომ ნაწილი ქალაქისა ზღვის ქვეშაა მოქცეული); ამიტომ შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ეგებ მარცვლინეს მოეპოვებოდა კიდევ რაიმე საბუთი ასეთი მტკიცებისათვის. მით უმეტეს ხანიც საკმაოდ დიდო იყო გასული სტრაბონისა და პლინიუსის შემდეგ და ქალაქის ახალი აღორძინების ამბავი შეიძლება მართალიც იყოს. ყოველ შემთხვევაში არიანეს დროს, ახ. წ. II ს.-ის I ნახევარში, იგი კვლავ მნიშვნელოვან პუნქტად ჩანს, სადაც რომაელთა ქარი იდგა. მისი ლოკალიზაციის შესახებ ბოლოდროინდელი ნაშრომებიდან იხ. პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის სტატია „მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქი“; გაზ. „ზარია ვესტოკა“, 31. X. 1959.

⁹⁵ მეეტლეები — ლათ. „აგრიგე“, ბერძნული „ჰენიონი“-ის პირდაპირი თარგმანია. ეტყობა, ამ გარეგნულმა მსგავსებამ მისცა საფუძველი ზოგ ბერძენსა და რომაელ მწერალს ასეთ ფორმებში წარმოედგინა ჰენიონთა ტომის წარმოშობის ამბავი. ამ ვერსიას ვადმოსცემენ, მაგ., სტრაბონი (XI, 2, 12), პომპეიუს ტროგუსი (იუსტინუსი — 42, 3, 3), პლინიუს უფროსი (VI, 4 [15—16]), სოლინუსი (XV, 17) და სხვებიც. ლეგენდური შეეტლე მამამთავრების სახელები იშვიათად თუ ემთხვევა ერთმანეთს და ამ შემთხვევაში ჩვენი ავტორიც საკმაოდ თავისებურ ვარიანტებს გვთავაზობს (შდრ. ВДИ, 4 [22], 1947, გვ. 213, შენ. 9). ჰენიონები ლაზურ-ჭანური მოდგმის ხალხად ითვლება. მათ უკავშირებენ ბიბლიური ენოქის ანუ ენოხის სახელს (ივ. ჯავახიშვილი, ქართლ ერის ისტ., ტ. I, 1951, გვ. 401) და ანტიკური წყაროების სანებსა და სანიებს (ი. ორბელიის გამოკვლევა „სახალხო განათლების სამინისტროს ყურნალში“, 1911, გვ. 195—215; ბ. ინიგორაძე, ვიორგი შერჩხულე, თბ., 1957, გვ. 122, 124, 135 და სხვ.; აგრეთვე

ჰენიოხების შესახებ სპეციალური ნაშრომის ავტორი მ. ინაძე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლე ტომთა ისტორიისათვის [ჰენიოხები]: მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, გვ. 13—21). სანიგებთან მათი კავშირის საკითხს სკეპტიკურად ეკიდება ნ. ლომოური (იხ. მისი შენიშვნა, რომელიც დართული აქვს კლავდიოს პტოლემეაიოსის ტექსტს. მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, გვ. 54); თუმცა შემოხსენებულ მკვლევართა მოსაზრებების საწინააღმდეგოდ აქ არაფერს გვთავაზობს. აღსანიშნავია, რომ განსვენებული პ. უშაკოვი ჰენიოხებს აიგივებდა ურარტულ წარწერებში მოხსენიებულ იგანიეხებთან, რომელნიც დიაუხების და კულხას სამეფოს ჩრდილოეთით, ანუ დაახლოებით ახლანდელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში იგულისხმებიან ძვ. წ. IX—VIII საუკუნეებში (იხ. პ. უშაკოვის გამოკვლევა: ВДИ, № 2, 1946, გვ. 36 შმდ). ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს მ. ინაძეც (მდრ. მისი შემოხსენებული ნაშრომი, მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, გვ. 13—14). სანიგების შესახებ კრცელი მსჯელობა ძველი და ახალი ლიტერატურის მიმოხილვითურთ იხ. აგრეთვე მ. ინაძის ნაშრომში, „ანტიკური ხანის შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს მოსახლეობის ეთნიკური შედგენილობის საკითხისათვის“: საქ. სსრ მეცნ. აკად. საზ. მეცნ. განყ-ბის მოამბე, № 2, 1960, გვ. 148—156.

⁹⁶ აქ ეგებოს მოთავსება შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ჰენიოხებსა და კერკეტებს შორის, როგორც სტრაბონის ერთი ადგილიდან ჩანს, არტემიდოროს ეფესელის (II—I სს ძვ. წ.) ცნობას ემთხვევა (სტრაბონის გეოგრაფია, XI, 2, 14). მეორე და მესამე ადგილას სტრაბონი აქეებსა და ჰენიოხებს შორის ზიგებს გულისხმობს (XI, 2, 1; 2, 12); აღნიშნავს, რომ თავიანთ მეზობელ ჰენიოხებთან და ზიგებთან ერთად ზღვაზე მეკობრეობით ირჩენდნენ თავს და მათ კუთვნილებად არის გამოცხადებული თავისებური წავები — კამარები, რომელთა შესახებ შესავალშია (იხ. შემოთ, გვ. 82—87) ვილაპარაკეთ. ამ აქეების დაცავშირების ლეგენდა საბერძნეთის აქეებთან ანუ აქაველებთან, ჰენიოხების ამბის მსგავსად ბერძენ-რომაელი მწერლების გამოწვინათა რიცხვს უნდა მიეკუთვნოს და სტრაბონის გარდა სხვანიც ბევრი ასხენებენ. იხ. აგრეთვე ვ. ლატიშვილის „პონტიკა“, 1909, გვ. 68—69.

⁹⁷ კერკეტებს ჩვეულებრივ აიგივებენ ჩერქეზებთან. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, საქ., კავკ. და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტ.-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბ., 1950, გვ. 273 და სხვ.; პ. ინგოროვიკა, გიორგი მერჩულე, გვ. 137 და სხვ.

⁹⁸ პანტიკაპეიონი — ბოსფორის სამეფოს დედაქალაქი დღევანდელი ქერჩის ადგილას. იხ. В. Ф. Гайдукевич, Боспорское царство, М.-Л., 1949, стр. 154—172 და სხვ.; Ростовцев, Скифия и Боспор, Л., 1925, стр. 183 сл.; В. Д. Блаватский, Материалы по истории Пантикапея, Мат. и исслед. по арх. СССР, Москва, № 19, 1951, стр. 9—62; В. В. Латышев, Пантика, СПб., 1909, стр. 70—71.

⁹⁹ პიპანისს ამ შემთხვევაში მდ. ყუბანთან აიგივებენ და ამდენად სიმართლეს არ შეეფარდება ჩვენი ავტორის თქმა, იგი პანტიკაპეიონს „ჩამოუდისო“, ვინაიდან ეს ქალაქი, როგორც ცნობილია, ქერჩის სრუტის დასავლეთ სანაპიროზე მდებარეობდა. ჩანს, ამიანეს ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვს აქაურ გეოგრაფიულ ვითარებაზე.

¹⁰⁰ აშაზონების ადგილსამყოფელის გადატანა ტანაისის (დონის) შიდაპირებზე და კასპიის ზღვისპირეთში შედარებით გვიანდელი მოვლენაა ანტიკურ წყაროებში. შდრ. აგრეთვე აქვე შენ. 71. კავკასიის მთებში ნამდვილი ტანაისის სათავეს ძველად სწორი არ არის. ასეთი ცნობა, ჩანს, გამოძახილია ძველ იონიელ გეოგრაფოსებისა, რომელნიც ტანაისის სათავეს ახლანდელ მდ. მანიჩში ურევდნენ.

¹⁰¹ მდინარე რა — ახლანდელი მდ. ვოლგა.

¹⁰² ყველა ეს მდინარე აზოვის ზღვისპირეთშია საძიებელი.

¹⁰³ მდინარე კორაქსი ჩვეულებრივ ახლანდელი მდ. კოდორის ბაღდათით ითვლება, მაგრამ ამ კონტექსტის მიხედვით საკმაოდ დაშორებული გამოდის თავისი ტრადიციული ლოკალიზაციისაგან. ავტორი ან აქაც ცდებდა, ან არა და ამ შემთხვევაში სხვა რომელიღაც მდინარე უნდა ვიგულისხმოთ იმავე აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ან მის ახლოს.

¹⁰⁴ სხვა ძველი წყაროებით, ამ კუნძულების მოსახლე ქალაქები ფანაგორია და ჰერმონასა უფრო ცნობილია. კუნძულებად ახსენებს მათ აგრეთვე სტეფანე ბიზანტიონელიც. შდრ. ვ. გაიდუკევიჩის ხსენებული ნაშრომი, გვ. 195. ქალაქ ფანაგორიას აიგივებენ ტამანის ნახევარკუნძულზე მდებარე სოფ. სენაიას ახლოს გადაშლილ ნაქალაქართან. ფანაგორია დიდმნიშვნელოვანი ცენტრი ჩანს ბოსფორის სამეფოში (იხ. იქვე, გვ. 197—201). ჰერმონასა ახლანდელ სტანოცა ტამანკაიას ადგილას უნდა ყოფილიყო (იქვე, გვ. 208—211).

¹⁰⁵ აქ ჩამოთვლილი ტომებიდან ამიანეს ხანაში ზოგი, მაგ., იაზიგები, როქსოლანები, პალანები ანუ ალანები, მართლაც არსებობდნენ, მაგრამ ზოგი მათგანი კი — მელანქლები, გელონები — უკვე მხოლოდ წერილობით წყაროებში თუ იყვნენ შემორჩენილნი.

¹⁰⁶ ეს ქერონესოსი ანუ ქერსონესოსი (ბერძნულად ნახევარკუნძულს ნომენავს) ყირიმში, ახლანდელი სევასტოპოლის მიდამოებში ივარაუდება.

¹⁰⁷ ამ ხალხებიდან ზოგს პლინიუს უფროსიც ახსენებს (VI, 19 [50]), ოღონდ კასპიის ზღვის იქითა მხარეში. კომენტატორების აზრით, აქაც ცდება ჩვენი ავტორი.

¹⁰⁸ εὐξείνουσ — „სტუმართმოყვარე“.

¹⁰⁹ εὐρύου — „ბულკეთილი“; „კეთილბუნებოვანი“.

¹¹⁰ εὐφροσύη — „უიქრკეთილი“, „კეთილმზრახველი“.

¹¹¹ εὐμεινίδες — „კეთილმოსურნენი“, „კეთილნი“, „მოწყალენი“.

¹¹² უცხოელების მსხვერპლად შეწირვისა და შავი ზღვის გარშემო მცხოვრებთა ველურობის შესახებ სტრაბონიც ლაპარაკობს (VII, 3, 6), მაგრამ იგი ამას უფრო სკვითურ ტომებს მიაწერს. პომპონიუს მელა ამ მიდამოებში მცხოვრებ ტარებს ფეაგენიას მითთან დაკავშირებით ახსენებს და ისიც აღნიშნავს უცხოელების მსხვერპლად შეწირვის ჩვეულებას (II, 1 [11]).

¹¹³ ტავროკა — ახლანდელი ყირიმი.

¹¹⁴ ლევკე — ბერძნ. „თეთრი“. ამ კუნძულზე სტრაბონი ამბობს (VII, 3, 16), მდინარე ტირასის (ახლანდელი დნესტრი) შესართავიდან 500 სტადიონზე მდებარეობს ღია ზღვაში. პომპონიუს მელა კი მდ. ბორისთენისის (ახლანდელი დნეპრის) შესართავში ათავსებს და დაახლოებით ამიანეს მსგავს ამბავს გადმოსცემს აქილევსისა და იქაური ფრინველების შესახებ (II, 7 [98]). შესაძლოა, პომპონიუს მელას ამ კუნძულის ამბავი აერია აქილევსის სახელთან დაკავშირებულ შორეულ ადგილში ე. წ. „აქილევსის სარბენში“, რომელსაც სტრაბონი (VII, 3, 19)

და მეორე ადგილას თვითონაც (II, 1 [5—6]) მართლა ბორისტენესის შესართავთან ვარაუდობენ. ლევკეს ჩვეულებრივ მიიჩნევენ ღუნაის შესართავის ახლოს მდებარე კუნძულად. ლევკეს შესახებ იხ. აგრეთვე *И. И. Толстой, Острова Белый и Таврика на Евксинском Понте, Петроград, 1918; რეცენზია ამ ნაშრომზე — М. И. Ростовцев, Новая книга о Белом острове и Таврике, Изв. Арх. Ком., 65, 1918.*

¹¹⁵ მშვილდის წვერო აქ მშვილდის მოხრილობის უმაღლეს ადგილს უნდა გულისხმობდეს. თუმცა სკვითურ მშვილდს, რომელსაც ამიანე ამგვანებს შავი ზღვის მოყვანილობას, შუაში, სადაც ხელი უნდა მოეკიდებინათ, სწორი, უძრავი სახელური ჰქონდა ჩაყენებული გოზებთან კვლავ უკან გადაზნეკილ, ოდნავ მოღრეკილ რკალებს შორის.

¹¹⁶ ზეციერი დათვი — ე. ი. დათვის თანავარსკვლავედი.

¹¹⁷ რიფეის ანუ რიპეის მთებს პომპონიუს მელა (I, 19 [115, 117]) და პლინიუს უფროსიც ახსენებენ (IV, 2 [78]), ოღონდ ბუნდოვან კონტექსტში. ამ სახელს საერთოდ ჩრდილოეთ ევროპის ქედებს უწოდებენ ხოლმე და გამოკვეთილად არ ჩანს როდის რა იგულისხმება მასში.

¹¹⁸ ვიკულას ახლანდელ მდ. ვისლასთან აიგივებენ.

¹¹⁹ მდ. ბორისტენესი — მდ. დნეპრი.

¹²⁰ ქალაქი ბორისტენესი — იგივე ოლვია, მილეტელთა კოლონია, რომელიც ფაქტიურად მდ. ბუგის შესართავში იყო, მაგრამ ვინაიდან დნეპრისა და ბუგის შესართავების სიახლოვის გამო მთლიანად ეს ყურე დნეპრის ანუ მაშინდელი ბორისტენესის შესართავად წარმოიდგინებოდა, ქალაქს ამ უფრო დიდი მდინარის სახელიც ერქვა. ოლვია „ბედნიერს“ ნიშნავს. ამ ქალაქის შესახებ იხ. *Античные города северного Причерноморья, I, М.-Л., 1955, стр. 30—65; В. В. Латышев, Путешд., стр. 55—59.*

¹²¹ მდაბალი წარმოშობის სინდების ამბავს ვალერუუს ფლავუსიც ახსენებენ (VI, 86—87) და იგი უკავშირდება ჰეროდოტესა (IV, 2—4) და პომპეიუს ტროგუსის (იუსტინუსი — II, 5, 1—8) მიერ მოთხრობილ გადმოცემას სკვითების მონათა შესახებ.

¹²² Ἀχιλλέως δρόμος — ე. ი. „აქილევისის სარბენი“, ანუ „აქილევისის სარბენი ბილიკი“. მას სტრაბონი (VII, 3, 19), პომპონიუს მელა (II, 1 [5—6]) და პლინიუს უფროსიც (IV, 12 [83]) ახსენებენ. შდრ. აქვე შენ. 114. იხ. აგრეთვე *М. М. Кублянов, Легенда о ристалище Ахилла и Ольвийские агонистические празднества: Ежегодник Музея истории религии и атеизма, I, М.-Л., 1957, стр. 222—231.*

¹²³ მდინარე ტირასი — ახლანდელი დნესტრი.

¹²⁴ ეს საველი მანძილი, ეტყობა, დნეპრიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით ივარაუდება.

¹²⁵ ჰალანები იგივე ალანები კრომლნიც I—II საუკუნეებში კავკასიონ ჩრდილოეთით მოსახლეობდნენ (შდრ. *ВДИ, № 3, 1949, გვ. 290, შენ. 2.*)

¹²⁶ მათი ძვირფასნი — იგულისხმება მათი ახლო ნათესავნი, ოჭახნი.

¹²⁷ კუნძულ პევკეს მდებარეობის შესახებ ღუნაის დალტაში იხ. *Ф. К. Брун, Черноморье, ч. I, стр. 124—135.*

¹²⁸ ტომი — ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. აპოლოდოროსისაღმა მიწერილ „ბიბლიოთეკაში“ გადმოცემულ არგონავტთა მითში (I, 9, 24,

1—3). ამ ტომში ანუ ტომეში დაკრძალა არგონავტებს დადევნებულმა აეტმა მედეასაგან აქუწული თავისი ვაჟი და მანვე დაარქვა ვითომ ეს სახელი. აპოლოლოროსს იგი ბერძნულ სიტყვა *τομή*-დან („ვაჭრას“, „გაკვეთას“ ნიშნავს) წარმოშობილად მიაჩნდა.

¹⁵² დ ა ნ უ ბ ი უ ს ი — მდ. დუნაი.

¹⁵⁰ დუნაის შესართავთა რიცხვი ძველ ავტორებს სხვადასხვანაირად აქვთ გადმოცემული. ეფოროსი (იხ. სტრაბონის გეოგრ. VII, 3, 15) ხუთს ითვლიდა; პლინიუსი ექვსს ამბობს (IV, 12 [79]); ამიანესავით შვიდი აქვს თვითონ სტრაბონს (იქვე, VII, 3, 15). ჩამოთვლილი ბერძნული სახელები, რომელთა მეორე შემადგენელი ნაწილი „სტომა“ „პირს“, „შესართავს“ ნიშნავს, ასე შეიძლება ითარგმნოს: კალონსტომა — „ლამაზი შესართავი“, ფსევდოსტომა — „ცრუ შესართავი“, ბორიონსტომა — „ჩრდილო შესართავი“ და სტენოსტომა — „ვიწრო შესართავი“.

¹⁵¹ ...ტ კ ბ ი ლ ი წ ყ ა ლ ი — ე. ი. მტკნარი წყალი.

¹⁵² ჩ ვ ე ნ ზ ღ ვ ა შ ი აქ ხმელთაშუა ზღვა იგულისხმება.

¹⁵³ შავ ზღვაში თავზის მომრავლების ხელსაყრელი პირობების შესახებ დაახლოებით ასევე მსჯელობენ პლინიუს უფროსი (IX, 49—50) და ნაწილობრივ სტრაბონი (VII, 6, 2; XII, 3, 19), რომელნიც თავის მხრივ, ჩანს, არისტოტელეს ნათქვამს იმეორებენ. იხ. მისი, ისტორიანი ცხოველთა შესახებ, VIII, 13.

¹⁵⁴ ეს არის ვრცელი სიტყვის დასაწყისი, რომელსაც წარმოსთქვამს იმპერატორი ჯარის წინაშე სპარსელების წინააღმდეგ ლაშქრობის დროს მესოპოტამიაში 363 წლის გაზაფხულზე.

¹⁵⁵ ლუკულუსის (იხ. აგრეთვე აქვე შენ. 63) ლაშქრობის ამბავს აღმოსავლეთში და არმენიის მორბევას ძვ. წ. 69—68 წლებში პლუტარქოსი გადმოგვცემს (იხ. მისი ლუკულუსი, თავები 26; 31 და სხვ.).

¹⁵⁶ აქ პომპეუსის (იხ. აგრეთვე შენ. 5) ის ლაშქრობა იგულისხმება, რომელიც ძვ. წ. 66—64 წლებში მოახდინა მან კავკასიაში პონტოს მეფე მითრიდატე VI ევპატორის დევნის დროს. ალბანებთან მისი შეტაკება ისტორიული ფაქტია, მაგრამ მასაგეტების დალაშქვრა კი მართალი არ უნდა იყოს, რადგან სხვა წყაროები არ აღდასტურებენ. არ ჩანს აგრეთვე, რომ სიმართლეს შეეფერებოდეს ამიანეს ნათქვამი, პომპეუსმა თავის ამ ლაშქრობაში კასპიის ტბასაც (ე. ი. ზღვას) მიაღწიაო მართალია, ჩვენს ავტორს თითქოს ნაწილობრივ მხარს უჭერს სტრაბონის ორაზროვანი ანალოგიური ცნობა (XI, 1, 6), მაგრამ სხვა მერსტორიეთა — პლინიუსის (VI, 19 [51—52]), დიონ კასიოსის (37, 5, 1), ამიანეს (მითრიდატიკა, 103), პლუტარქოსის (პომპეუსი, თ. 36)—ჩვენებანი კი ამის საწინააღმდეგოდ მეტყველებენ. იხ. К. В. Тревер, Очерки по истории и культуре Кавказской Албании, М.—Л., 1959, стр. 105—107; З. И. Ямпольский, К изучению древнего пути из Каспийского моря по реке Куре через Грузию к Черному морю, изд. Кавказского института, Сух. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1956, გვ. 168.

¹⁵⁷ ჩვენი ავტორის ცნობა მასაგეტებისა და ალანების იგივეობის შესახებ საინტერესოა, მაგრამ არც ამ საკითხშია ერთსულოვნება ძველ წყაროებს შორის. ზოგი ნაწილობრივ მხარს უჭერს მაგ., დიონ კასიოსი (69, 15). თუმცა ზოგი ხელნაწერის მიხედვით იქ ალანების მაგიერ ალბანები იკითხება და ფრაგმენტის სახით არის მოღწეული ბიზანტიელი მწერლის ქსიფილინოსის ტექსტში. სხვათა შორის სწორედ ამ ფრაგმენტში არიან ალანები მოხსენიებულნი იბერთა მეფე ფარს-

მანთან (II-ესთან) კავშირში, როგორც მისი ხელის შეწყობითა და წაქეზებით შეპოსეულნი მიდიასა, არმენიასა და კაპადოკიაში. დიონის ტექსტში ალან-ალბანების სახელთა აღრეულობის შესაძლო მიზეზის შესახებ იხ. ВДИ, № 2, 1948, გვ. 277, შენ. 1. მასაგეტებსა და ალანებს გარკვევით ასხვავებს ერთმანეთისაგან კლავდიუს კლავდიანუსი — ახ. წ. IV—V საუკუნეების მიჯნის რომაელი პოეტი. ბიზანტიელი ისტორიკოსი პროკოპი მასაგეტებთან ჰუნებს აგივეებს და ხშირადაც ახსენებს. საყურადღებოა ამიანეს ტექსტს დართული ანრი ვალუას კომენტარი: ისაკ ცეცე (ბიზანტიელი მწერალი) ამბობს, მასაგეტები ისინი არიან, რომელთაც ახლა აბასგებს უწოდებენო. (იხ. ჩვენი ავტორის ვაგნერ-ერფურდტისეული გამოცემა, ტ. III, გვ. 20). შდრ. აგრეთვე ВДИ, № 3, 1949, გვ. 291, შენ. 5, სადაც შესაძლებლადია მიჩნეული ალანების იგივეობა პეროდოტეს (I, 201 შმდ.) და სტრაბონის (XI, 8, 2) მასაგეტებთან, რომელნიც კასპიის ზღვის გადაღმა მობინადრებად არიან გამოყვანილნი. ალანების შესახებ ბერძნულ-ლათინური წყაროების ცნობათა ანალიზი იხ. იულ. კულაკოვსკი „ალანები...“ (რუსულად), კიევი, 1899. ავტორი ალანებს თვლის თანამედროვე ოსების წინაპრებად.

¹³⁸ ანტონიუსი — რომაელი სარდალი და სახელმწიფო მოღვაწე მარკუს ანტონიუსი, იულიუს კეისრის მეგობარი (ძვ. წ. 82—30 წწ.).

¹³⁹ პუბლიუს ვენტიდიუს ბასუსი ძვ. წ. 39—38 წლებში ლაშქრობდა პართელთა წინააღმდეგ.

¹⁴⁰ იგულისხმება სპარსელები.

¹⁴¹ კიროსი — სპარსეთის მეფე, აქემენიდთა დინასტიის დამაარსებელი (ძვ. წ. VI ს.). აქ მოკლედ მოთხრობილ ამბავს სხვა ძველი წყაროები უფრო დაწვრილებით გადმოგვცემენ — მაგ., პეროდოტე (I, 204—216), სტრაბონი (XI, 6, 2; 8, 5—6), პომპეიუს ტროგუსი (იუსტინუსი — I, 8, 1—13); ოღონდ მის მოწინააღმდეგეებად პირველი სკვითების მაგიერ მასაგეტებს ასახელებს, მეორე — მასაგეტებს და საკვბსაც, ხოლო ამიანეს მსგავსად მარტო სკვითებს კი პომპეიუს ტროგუსის თხზულებაში ვხვდავთ.

¹⁴² კიროსისაგან ბოსფორის (ე. ი. კიმერიის ბოსფორის) — ახლანდელი ქერჩის) სრუტის გადალახვის ამბავი გაუგებრობაზე დამყარებული ჩანს, რადგან წყაროთა უმრავლესობის თანახმად ეს ლაშქრობა კასპიის ზღვის გადაღმა მხარეს უკავშირდება.

¹⁴³ ტომირიძი პეროდოტეს მასაგეტების დედოფლად ჰყავს წარმოდგენილი, სტრაბონს არ მოჰყავს მისი სახელი, ხოლო პომპეიუს ტროგუსს (აგრეთვე ამიანეს ზოგ ხელნაწერს) სკვითთა დედოფალ ტამირისის სახით აქვს გადმოცემული (I, 8, 2) და იქვე (II, 1, 3) სკვითების ქალებს ამაზონების სამეფოს დამფუძნებლებადაც მიიჩნევს.

¹⁴⁴ ეს კასპიის კარი უნდა იყოს არა ზოგი ძველი ავტორის დარიალის ან დარუბანდის გასასვლელები, არამედ კასპიის ზღვის სამხრეთით, ახლანდელი ირანის ჩრდილოეთ ნაწილში, ელბორზის მთებში არსებული უღელტეხილი, რომელზედაც მიდიიდან პართიასა და პირკანიაში მიმავალი გზა გადიოდა. კასპიის კარს სხვადასხვა მწერალი სხვადასხვა უღელტეხილის ან გასასვლელის აღსანიშნავად ხმარობს და ამდენად ამიანეს აზრიც გასათვალისწინებელია — აშკარაა, იგი აქ კავკასიის კარს არ უწოდებს ამ სახელს.

¹⁴⁵ კადუსიები სტრაბონს (XI, 6, 1; 7, 1; 8, 1 და სხვ.), პომპონიუს პელას (I, 2 [13]), პომპეიუს ტროგუსს (იუსტინუსი — X, 3, 2) და სხვებსაც აქვთ

ნახსენები. სტრაბონი ალბანების მეზობლად, კასპიის ზღვის ახლოს გულისხმობს მათ.

¹⁴⁶ ნიფ ატე ბ ო — მთაგრეხილი არმენიაში. სტრაბონის ცნობით (XI, 12, 4), ამ მთების სამხრეთ კალთებზე აქვს სათავე მდ. ტიგრის. სტრაბონიც და პომპონიუს მელატი (I, 15 [81]) ტავროსის მთების ნაწილად თვლიან. სომხური წყაროების ნპატ (მოსე ხორენაცის „სომხეთის ისტორია“, რუს. თარგმანი. მოსკოვი, 1893; გვ. 174).

¹⁴⁷ მე წ ა მ უ ლ ზ ღ ვ ა შ ო აქ სპარსეთის უბე იგულისხმება და არა ახლანდელი მეწამული ზღვა.

¹⁴⁸ ს ა რ კ ი ნ ო ზ ე ბ ი — იგივე სარაკენები ანუ სარაკინები.

¹⁴⁹ იგულისხმება მაშინდელი სპარსეთის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, უმთავრესად ანტიკური წყაროების ატროპატენე, ძველი ქართული წყაროების ადრიაბადგანი ანუ მერმინდელი აზერბაიჯანი და ნაწილობრივ მიდია.

¹⁵⁰ გ ა ზ ა კ ა ანუ ჯანძაქი — ატროპატენის დედაქალაქი, ახლანდელი თავრიზის სამხრეთით. აიგივებენ ტახტი-სულეიმანთან, რომელიც ზენჯანის ახლოს მდებარეობს. შდრ. ნ. ადონცი, სომხეთი იუსტინიანეს დროს (რუსულად), 1906, გვ. 2.

¹⁵¹ ე კ ბ ა ტ ა ნ ა — ახლანდელ ქალაქ ჰამადანთან აიგივებენ.

¹⁵² ანტიკური წყაროების მდინარეებს კ ა მ ბ ი ზ ე ს ს ანუ კ ა მ ბ ი ს ე ს ს და კ ი რ ო ს ს მკვლევარები ჩვეულებრივ შესაბამისად იორთან და მტკვართან აიგივებენ და, მასთანამე, ამიანუსისაგან მათი ჩათვლა ჩრდილო-დასავლეთ სპარსეთის მდინარეთა რიცხვში ერთგვარ გაუგებრობს იწვევს. სინტერესოა მდ. კიროსის დახასიათება, როგორც შფოთიანი მდინარისა. რაც ძირითადად კარვად ეთანხმება მართლაც მის ბუნებას. ამ სახელების მქონე მდინარეთა ლოკალიზაციისა და ეტიმოლოგიის შესახებ უკანასკნელი ნაშრომი ეკუთვნის პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგს სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომებში, ტ. 91, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, II, თბ., 1960, გვ. 247—254. იქვეა მითითებული საკმაოდ სრულად წყაროები და სათანადო ლიტერატურა. ავტორი მკაცრად აკრიტიკებს აკადემიკოს ვ. ვ. სტრუვეს ნაშრომის (საბჭოთა ეთნოგრაფია, V—VI, შ.-ლ. 1947, გვ. 120 შმდ.) ერთ ნაწილს და ასაბუთებს, რომ კამბისი — კამბისესი ქართულ კამბეჩოვანს, ახლანდელი შირაქის ველისა და ივრის ხეობის ძველ სახელს უკავშირებდა, ხოლო კიროსს — მტკვარს საფუძვლად უდევს ქართული ტომობრივი სახელი კორ ანუ კოლ, საიდანაც არის კოლხიც, და რომ ამ მდინარეთა სახელების მსგავსება სპარსეთის ძველი მეფეების სახელებთან შემთხვევითი მოვლენაა. უნივ. „შრომების“ იმავე წიგნშია მოთავსებული (გვ. 443—449) მეორე საინტერესო ნაშრომი მტკვრის ეტიმოლოგიის საკითხების შესახებ, რომელიც პროფ. ს. ჩიქიას კლამს ეკუთვნის და წარმოადგენს რეცენზიას აზერბაიჯანელი მკვლევარის ა. ახუნდოვის სტატიანზე *Этимология слова „Кур“, Ученые записки АГУ им. С. М. Кирова, № 10, Баку, 1956, стр. 51—56.* პროფ. ს. ჩიქია მდიდარი მასალის განხილვის საფუძველზე ამტკიცებს, რომ მდ. მტკვრის ყველა უცხოური სახელი მისი ქართული სახელიდან იღებს სათავეს საკმაოდ კანონზომიერი ფონეტიკური ცვლილებების საფუძველზე და რომ ეტიმოლოგია ა. ახუნდოვისა, რომელიც მას ალბანურ-უღურ სიტყვას „კურ“-ს (ნიშნავს „ქას“) უკავშირებს, მცდარია. მდინარე მტკვრის ქვემო წელის, ე. ი. ალბანიის ტერიტორიაზე მიწდინარე ნაწილის, შესახებ ანტიკური წყაროების მიხედვით საკმაოდ

ვრცლად მსჯელობს აგრეთვე კ. ვ. ტრევერიც (იხ. მისი *Очерки по истории и культуре Кавказской Албании*, стр. 41—44), რომელიც ამიანეს ამ ცნობასაც, ვითარცა ერთ-ერთ წყაროს, იყენებს.

¹⁴³ კიროსისა და მისი ლაშქრობის შესახებ სკვითების ქვეყანაში იხ. აქვე, შენ. 141.

¹⁴⁴ ბ ა ქ ტ რ ი ა ნ ა ანუ ბაქტრია და მ ა რ გ ი ა ნ ა — კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ქვეყნები ძველი სპარსეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში. ბაქტრია — აღმოსავლური ბაზლი ანუ ბალხი მდ. ამუ-დარიის ზემო დინებაზე. შდრ. მოსე ხორენაცი, მ. 1893, გვ. 52, 240—241.

¹⁴⁵ მ ი თ რ ი დ ა ტ ე — მითრიდატე VI ევპატორი, პონტოს მეფე. იხ. აგრეთვე აქვე, შენ. 4.

¹⁴⁶ კ ვ ი ზ ი კ ო ს ი ანუ კიზიკოსი — ქალაქი პრობონტიდის ანუ ახლინდელი მარმარილოს ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე.

¹⁴⁷ ცნობა რომაელთაგან პირველად მითრიდატე VI-ის დროს აქლემების ხილვის შესახებ, ჩანს, გაიუს სალუსტიუს კრისპუსისაგან (86—35 ძვ. წ.) აქვს ნასესხები ამიანეს; მაგრამ პლუტარქოსს არ სჯერა ეს და ამბობს: რომაელებს იმაზე ადრეც ეყოლებოდათ ნახული აქლემებით (შდრ. მისი *ლუკულუსი*, თ. 11).

¹⁴⁸ აქ ლაპარაკია კასპიის იქით მდებარე მთავრებილებსა და მჭაურ ხალხებზე და ჰ ა ლ ა ნ ე ბ შ ი ანუ ალანებში, ეტყობა, მასაგეტები იგულისხმება, რადგან სხვა ადგილასაც (XXIII, 5, 16) აიგივებს მათ ჩვენი ავტორი. შდრ. აქვე, შენ. 137; აგრეთვე *ВДИ*, № 3, 1949, გვ. 294, შენ. 5.

¹⁴⁹ ეს ბრძოლა მოხდა 363 წელს, სპარსეთის მაშინდელ პროვინცია მარანგაში, იმპერატორ იულიანუსის ლაშქრობის დროს.

¹⁵⁰ ბიზანტიელი ისტორიკოსი ზოსიმე (ახ. წ. V ს.-ის II ნახ.) თავის „ახალ ისტორიაში“ (III, 28) ამ პირს ბრეტანიონის სახელით ასხენებს.

¹⁵¹ ამ Zianni-ს შესახებ გერმანელი და, მისი მიხედვით, ინგლისელი მთარგმნელები შენიშნავენ: ალბათ თრაკიელი ტომიანო. ჩანს, ეს აზრი იმიტომ გაუჩნდათ, რომ *Notitia Orientalis Imperii*-ში „Tzanni“ მოხსენებული ყოფილან თრაკიის ჯარის სარდლის (*Magister militum per Thracias*) ხელქვეითად (იხ. ვაგნერ-ერფურდტის გამ., ტ. III, გვ. 88). მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ თრაკიის, როგორც აგრეთვე ერთგვარი სამხედრო ოლქის, სარდლის ხელქვეითად სხვა კუთხეთა ან ტომთა რაზმებიც ყოფილიყვნენ. ი. კულაკოვსკის თარგმანში უკომენტარიოდაა ნათქვამი, რომ ვეტრანიონი „...составлял командиром легиона знаинов“ (вып. II, стр. 241). ამ საკითხების შესახებ იხ. აგრეთვე აქვე, ხემოთ, გვ. 89, და, ქვემოთ, გვ. 169—171.

¹⁵² შ ა ბ უ რ II ამ დროს (დაახლ. 368 წ.) 70 წლამდე ხნისა უნდა ყოფილიყო. მის შესახებ იხ. Н. В. Пигулевская, А. Ю. Якубовский и др., *История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века*, Ленинград, 1953, стр. 43—45. შდრ. აგრეთვე აქვე, შენ. 10.

¹⁵³ იულიანე დაიღუპა 363 წელს, ხოლო „სამარცხვინო ზაე“, რომელიც მძიმე იყო რომისათვის, მისმა მომდევნო იმპერატორმა იოვიანუსმა (363—364) დაღო.

¹⁵⁴ ამ საზავო ხელშეკრულების შესახებ ჩვენი ავტორი საკმაოდ დაწერილებით ლაპარაკობს XIV წიგნში (XIV, 7, 9 შმდ.).

¹⁶⁵ მეფე არშაკი — სომხეთის მეფე არშაკ II (345—367). იხ. სომეხი ხალხის ისტორია (რუსულად) ნაწ. I, ერევანი, 1951, გვ. 73—77; აგრეთვე ზემოთ გვ. 90—91 და შენ. 15.

¹⁶⁶ სავრომაკი ანუ საურმაგი და ასფაგური ანუ ვარაზ-ბაკური იბერიის ანუ ქართლის მეფეებია IV საუკუნის 60—70-იან წლებში. მათი მეფობის შესახებ იხ. ივ. ჭავჭავიძე, ქართ. ერის ისტ., 1951, გვ. 235—236; გ. მელიქი-შვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის: ივ. ჭავჭავიძის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, ნაკვ. I, 1958, გვ. 165—167, 168. შდრ. აგრეთვე აქვე, შესავალი, გვ. 89—90. ამათ შესახებ ცოტა ქვემოთაც არის (XXVII, 12, 16—17) კიდევ ლაპარაკი.

¹⁶⁷ კილაკე უნდა იყოს ფავსტოს ბუზანდაცის გლავ: მარდპეტი (იხ. მისი „ისტორია“, ერევანი, 1953, გვ. 148, 156—158), რომელთანაც აიგივეებს მას ბუზანდაცის მთარგმნელი და კომენტატორი მ. ა. გეგორგიანი (იქვე, გვ. 220). ნ. აღონცი მას ახსენებს, როგორც გილაკ მარდპეტს (იხ. მისი „სომხეთი...“ გვ. 287, 449—450; მარდპეტების შესახებაც იხ. იქვე, გვ. 417, 448) და აღნიშნავს, რომ იგი და დედოფალ ფარანქემის შეურაცხყოფელი სხვა მარდპეტი (აირ მარდპეტი), რომლის შესახებაც ლაპარაკობს აგრეთვე ფავსტოსი, ერთი და იგივე პირი უნდა იყოს (იხ. აღონცის ხსენებული ნაშრომი, გვ. 449).

¹⁶⁸ არტაბანი — ნ. აღონცის აზრით (იქვე, გვ. 449) ფავსტოს ბუზანდაცის მუშელ მაიკონიანი უნდა იყოს, რომელსაც მოსე ხორენაციც ახსენებს (იხ. მისი ისტორიის მეორე რუსული გამოც. გვ. 175).

¹⁶⁹ არტოგერასა — არტაგერსი მოსე ხორენაციის (იხ. მისი ზემოხსენებული ნაშრომი, გვ. 171) და ფავსტოს ბუზანდაცის (სომხეთის ისტორია, ერევანი, 1953, გვ. 102, 131, 133) მიხედვით. ნ. ემინი თავის კომენტარში (იხ. გვ. 273) ამ ციხე-სიმაგრეზე ამბობს, სტრაბონისათვისაც ნაცნობიაო. მაგრამ სინტერესოა ამასთან დაკავშირებით ფავსტოსის ცნობა (იქვე, გვ. 102), რომელშიც აღნიშნავს, რომ იგი თითქოს არშაკ II-ემ ახ. წ. IV ს.-ში ააგო. შდრ. ВДИ, № 3, 1949, გვ. 295, შენ. 10. ეს ციხე-სიმაგრე თითქმის მთელ ერთ წელიწადს გაუმაგრდა მტერს (იხ. „სომეხი ხალხის ისტორია“ [რუსულად], ერევანი, 1951, გვ. 77).

¹⁷⁰ არშაკის... მეუღლეში აქ დედოფალი ფარანქემი უნდა იგულისხმებოდეს, რომლის ამბავიც საკმაოდ დაწვრილებით არის მოთხრობილი ფავსტოსის (ხსენებული თხზულება, გვ. 91, 95—97 და სხვ.) და მოსე ხორენაციის (გვ. 159, 161 და სხვ.) მიერ. გერმანელ და ინგლისელ მთარგმნელებს და ვაგნერს (იხ. მისი გამოც. ტ. III, გვ. 208) არშაკის აქ მოხსენებული მეუღლე შეცდომით ოლიმპია ჭკონიათ, რომელიც სწორედ ფარანქემმა მოაწამვლინა ადრევე.

¹⁷¹ არშაკის მეპაპა — სომხეთის მეფე პაპი (369—374), არშაკ II-ის ძე. მან სცადა დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკა ეწარმოებინა რომისპარსეთის ჭიდილში, მაგრამ რომაელებმა მოაკვლევინეს იგი. ამბავი დაწვრილებით აქვე (XXX, 1, 18—22) აქვს გადმოცემული ამიანეს (იხ. აგრეთვე „სომეხი ხალხის ისტორია“, გვ. 78—80). პაპის თავგადასავალს ვრცლად გადმოსცემენ ფავსტოს ბუზანდაცი (გვ. 96, 121 და სხვ.) და მოსე ხორენაცი (გვ. 161, 165 და შდრ.). შდრ. აგრეთვე ზემოთ, გვ. 90—91.

¹⁷² იშპერატორი ვალენტი — ფლავიუს ვალენტი (364—378), რომის იმპერატორი.

¹⁷³ ნ ე ო კ ე ს ა რ ე ა — ახლანდელი ნიქსარი მდ. კელკიტზე თურქეთში, კა-
ზიკის ვილაიეტში.

¹⁷⁴ პ ო ლ ე მ ო ნ ი ს პ ო ნ ტ ო ა ნ უ პ ო ნ ტ უ ს პ ო ლ ე მ ო ნ ი ა კ უ ს — რომის პროვინ-
ცია შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, რომელიც უმთავრესად ქარ-
თული ტომებით იყო დასახლებული ძველად.

¹⁷⁵ ე ს ტ ე რ ე ნ ც ი უ ს ი ქ ე ე მ ო თ ა ც არ ის მოხსენიებული (X XVII, 12, 16),
როგორც იბერიის მეფე სავრომეის (ანუ საურმაგის) დამხმარე რომაული ჯარის
სარდალი და შემდეგ კიდევ (X XX, 1, 2—4), როგორც სომხეთის მეფე 'პაპის წი-
ნააღმდეგ იმპერატორ ვალენტის წაშეშებული.

¹⁷⁶ ამის შესახებ იხ. აქვე, შესავალი, გვ. 82; აგრეთვე Г. А. Меликишви-
ли, К истории древней Грузии, Тб., 1959, стр. 381.

¹⁷⁷ სწორი უნდა იყოს ВДИ-ს კომენტატორი, როცა შენიშნავს, რომ აქ რო-
მაული რეგულარული ჯარის სრული ლეგიონები კი არ იგულისხმება, არამედ მათი
ე. წ. ვექსილაციონები, რომლებიც რეგულარული ლეგიონების დამხმარე დამატე-
ბით რაზმებად ითვლებოდნენ ამიანუსის დროს; თორემ 12 ნამდვილი რომაული
ლეგიონი უზარმაზარი სამხედრო ძალა იქნებოდა, რაც საეჭვოა გაემეტებინათ ამ
დროს იბერიის საქმეების მოსაგვარებლად.

¹⁷⁸ მდ. კ ი რ ო ს ი — მტკვარი. იხ. აგრეთვე, შენ. 159.

¹⁷⁹ ამ სახელის მქონე ქართველი უფლისწული ან მეფე სხვა წყაროებში არ
ჩანს და მისი გაიგივება ჭირს. შესაძლოა ეს სახელი ძალიან დამახინჯებულიც იყოს.

¹⁸⁰ ძველი ქართლის სამეფოში ერთხანს არსებული ორმეფიანობისა და მისი
ორად გაყოფის ამბავს ქართული საისტორიო წყაროებიც ადასტურებენ. ამ საკი-
თხის შესახებ იხ. ივ. ჯ ა ე ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართ. ერის ისტორია, 1951, გვ. 235—
36, 275—278; პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, ძველ-ქართული მატთანე „მოქცევაა—ქართ-
ლისაჲ“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე,
ტ. XI—B, 1941, გვ. 274—75, 292 და შმდ.; გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ი, ქართლის
(იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის: ისტ. ინსტ. შრომები,
ტ. IV, ნაკვ. I, გვ. 155—160.

¹⁸¹ კვადების მეფის გაბიჩიუსის ღალატით შოკვლა დაახლოებით 373 წელს
მოხდარა და ჩვენს ავტორს ცოტა წინ (X XIX, 6, 5) აქვს აწერილი. კვადები ევ-
როპაში, დუნაის ზემოთ ბინადრობდნენ მაშინ და სარმატებთან ერთად თავს ესხ-
მოდნენ ხოლმე რომის სამფლობელოებს.

¹⁸² ეს ნათქვამი პაპს შეეხება.

¹⁸³ ქვემოთ ტექსტიდან ჩანს, რომ პირველად მთელი ლეგიონი კი არა, მხო-
ლოდ მცირე რაზმი დადევნებია მათ.

¹⁸⁴ ბ ა რ ზ ი მ ე რ ე ს ს, რომელიც ქვემოთაც იხსენიება კიდევ (X XX 1, 16;
X XX I, 8, 9—10), ზოგი მკვლევარი პეტრე ქართველის პაპა ბუზშირად მიიჩნევს.
ამის შესახებ უფრო ვრცელი მსჯელობა იხ. ზემოთ, გვ. 91—92; ლიტერატურაც
იქვეა მითითებული.

¹⁸⁵ კ ო მ რ ტ ი თავდაპირველად იმპერატორის ანდა მაღალი თანამდებობის
მქონე სხვა პირის თანამგზავს, მხლებელს ნიშნავდა, მაგრამ იმპერატორმა კონს-
ტანტინემ სპატიო ტიტულად აქცია და შეიძლებოდა იმპერატორის დავალებით
სამოქალაქო და აგრეთვე სამხედრო რაიმე მოვალეობაც შეესრულებინა.

¹⁸⁶ ფ ა რ ო ს ა ნ თ ა ა ნ უ ს კ უ ტ ა რ ი ე ბ ის ტ რ ი ბ უ ნ ის თ ა ნ ა მ დ ე ბ ო ბ ის შესახებ-
ბაც იხ. ზემოთ, გვ. 91.

¹⁸⁷ აქეთა მხარე ში რომაელთა მხარე იგულისხმება.

¹⁸⁸ კირკე — ძველი ბერძნული თქმულებების მიხედვით, აეტის და, ჯადო-ქარი, რომელსაც ანტიკური ხანის ბევრი ავტორი ახსენებს.

¹⁸⁹ სკურებს, რომელიც კონიექტურას წარმოადგენს, კომენტატორები (მაგ., ვაგნერი, იხ. მისი გამოც., III, გვ. 318—319) მსლებლებად, მცველი რაზმის წევრებად განმარტავენ, მაგრამ შესაძლოა აქ რომელიმე ტომის ან ხალხის სახელიც იყოს უცნაურად დამახინჯებული.

¹⁹⁰ აქ იგულისხმება ევქსინის ანუ შავი ზღვის სანაპიროები, რომლის (განსაკუთრებით ჩრდილოეთი ნაწილის) მცხოვრებნი ბერძნულ-რომაულ სამყაროში თავისი სისასტიკით და მესისხლეობით იყვნენ ცნობილნი.

¹⁹¹ ამ ადგილას ლაკუნაო, აღნიშნავს ჰერეუსი და მისი მიბაძვით კლარკიც. შესაძლოა ეს მართლაც ასე იყოს, რადგან ამის შემდეგ, როგორც ჩანს, უკვე უფრო გვიანდელი 377—378 წლების ამბებია თითქოს აქ ჩართული.

¹⁹² ეს ხელშეკრულება, როგორც ზემოთაც ავღნიშნეთ, 363 წელს დაიდო და უკვე საკმაო ხანი იყო გასული.

¹⁹³ აქედან ჩანს, რომ რომის ხელისუფლებით გამეფებულ საგრომაკის ანუ საურმაკის ტანტზე შესამაგრებლად რომაული გარნიზონები ისევ მდგარა ამ დროს ჩვენში და იბერია ისევე, როგორც სომხეთი, კვლავ ყოფილა უთანხმოების საგანი ორ დიდ სახელმწიფოს — რომსა და სპარსეთს შორის, რომელთაც ქვეყნის ასეთი დაგლეჯით, ცხადია, საგრძნობლად შეუსუსტებიათ იბერიის სახელმწიფოებრივი ძლიერება. ცოტა ქვემოთ კი (აქვე XXX, 2, 7) ისიც მკლავდება, რომ მაშინდელი ქართლი უკვე შეიარაღებული ბრძოლის ასპარეზად ქცეულა.

¹⁹⁴ მთელ გოთთაში, როგორც შემდეგ ჩანს (XXXI, 2—5), ჰუნებისა და ალანების მოწოლით თავიანთი ადგილებიდან აყრილი და რომის სამფლობელოებში შემოჭრილი გოთური ტომები იგულისხმება.

¹⁹⁵ თრაკია — ქვეყანა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილში, რომელსაც აღმოსავლეთიდან შავი ზღვა ეკვრის, დასავლეთიდან — ეგეისის ზღვა. ეს ამბავი 377 წელს ხდება.

¹⁹⁶ დიბალტუმი Develton-ის თუ Deultum-ის სახით პლინიუსსაც მოებოვება (IV, 11 [45]). მას ათავსებენ ანკიალოსის სამხრეთით, ბურგასის უბესთან. შდრ. ВДИ, № 2, 1952, стр. 323.

¹⁹⁷ ამ ადგილას ბარზიმერესი დიდად არის შექმებული, როგორც მეომარი და სარდალი. იხ. აგრეთვე აქვე, შენ. 184 და ზემოთ, გვ. 91—92.

¹⁹⁸ კორნუტები — რომაელ ჯარისკაცთა ერთგვარი რაზმი, რომელიც უფროსებად და უმცროსებად იყოფოდა.

¹⁹⁹ იგულისხმება ფლავიუს რიქომერესი, რომელი სარდალი. იგი მონაწილეობას იღებდა ადრიანოპოლთან მომხდარ ბრძოლაში 378 წელს, რომელშიაც მოკლეს იმპერატორი ვალენტი.

²⁰⁰ ბაკური იბერიელის შესახებ იხ. ზემოთ, გვ. 91—92; სათანადო ლიტერატურაც იქვეა მითითებული.

²⁰¹ ბაკური იბერიელისა და კასიონის მხედრები (იხ. ზემოთ გვ. 144) როგორც წინს, მარცხენა ფლანგზე იდგნენ: მომდევნო პარაგრაფში ამიანეს მონაწილეობა აქვს, რომ ბაკურის და კასიონის უკან დახევის, ე. ი. გამოქცევის შემდეგ, მარცხენა ფლანგი გაშიშვლდაო, სახელდობრ ამიანე ამბობს (XXXI,

13. 2): *sinistrum cornum* (v. il. *cornu*)—*a reliquo equitatu desertum* „მარცხენა ფრთა... მიტოვებული დანარჩენი მხედრების მიერ“. იხ. **O. Seeck** *Geschichte des Untergangs der antiken Welt, Band V Anhang*, გვ. 475.

ძირითად ლიტერატურას ამიანე მარცელინეს შესახებ (ზემოთ გვ. 96—97) შეიძლება დავმატოს თ. მომსენის შემდეგი სპეციალური შრომები (თავმოყრილია: *Gesammelte Schriften von Th. Mommsen. Bd. VII; Philologische Schriften. Berlin 1909, გვ. 363—431*):

- 1) Über den kritischen Apparat zum Ammianus.
- 2) Weiteres über den Apparat zum Ammian.
- 3) Zur Kritik Ammians.
- 4) Über die Ammianhandschrift des Accursius.
- 5) Zu Ammian.
- 6) Ammians Geographica.
- 7) Bemerkungen zu einzelnen Stellen Ammians.
- 8) Zu Ammian und Ennodius.

ვენაპი სარდელი

(ca. 345—420)

ვენაპი ქალაქ სარდიდან, სოფისტი, საკმარდ ლარობი ოჯახიდან, მაგრამ საკმაოდ ნაკითხი. 361—362 წელს შევიდა ათენის უნივერსიტეტში, რომ მოესმინა პროერესიოსის ლექციები. ათენში იგი ხუთი წლის განმავლობაში სწავლობდა, რის შემდეგაც მშობლებმა შინ გაიწვიეს. სარდელში მან გაიცნო ი ა მ ბ ლ ი ხ ე ს მოძღვრება.

მისი პირველი შრომაა ის, რომელსაც ის ხშირად იხსენიებს თავის შრომაში Βίαι σοφιστών როგორც Ἱστορικὰ ἡπιμονήματα, ან Καθολικὰ τῆς ἱστορίας, Διεξοδικὰ τῆς ἱστορίας, ან მარტივად Διεξοδικὰ.

Ἱπιμονήματα ἱστορικὰ შედგებოდა 14 წიგნისაგან. ის ეხებოდა 270—404 წლის ამბებს. ამ თხზულების ნაწყვეტები შემოგვინახეს ფოტიოსმა, სვილამ და კონსტანტინე პორფიროგენეტმა.

გამოცემულია:

- 1) L. Dindorf, Historici Graeci Minores I, 205—274.
- 2) Excerpta iussu Constantini Porphyrogeneti confecta. Vol. I (1903), 591—599; vol. IV (1906), 71—103.
- 3) Müller, Fragmenta historicorum Graecorum, vol. IV, p. 11—56.

ამ საისტორიო ნაშრომის გარდა ვენაპის უკუთვნის Βίαι σοφιστών, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულია.

კოლხი სუბარმანოხი

Σοισβαράχιος. Οὗτος τῶν δορυφόρων ἦν ἡγεμὼν, πιστότατος τῶν εὐνούχων Εὐτροπίου, εἰπερ τις ἄλλος· ἔπειθε δὲ πλείονα οἶνον ἢ ὄσον ἰδόνατο χωρεῖν· ἀλλ' ὅμως τὰ περὶ γαστέρα διὰ συνήθειαν οὕτω καὶ γυμνασίαν ἰσχυρὰν καὶ νεανικήν πάντα φέρειν

სუბარმანოხი. ეს იყო მეშუბეთა უფროსი, ყველაზე ერთგული საჭურის ევტროპიოსისა; ბევრ ღვინოს სვამდა, უფრო მეტს, ვიდრე შეეძლო აეტანა. ამნაირადვე, რაც შეეხება ჭამას, ჩვეულებრივ [კარგად] იტანდა ღონიერი ახალგაზრდული ვარ-

ἐπὶ τὴν φυσικὴν τῶν ὑγρῶν ἔκκρισιν¹. Ἄει γοῦν ἦν, πεπωκῶς τε καὶ οὐ πεπωκῶς, μεθύων· τὴν δὲ μέθην παρεκάλυπτε σφαλερὸν διαβαίνων τοῖς ποσὶ καὶ πρὸς τὴν πτῶσιν πολεμῶν ὑφ' ἡλικίας διὰ νεότητά καὶ συνιστάμενος. Ἦν δὲ βασιλικῶς μὲν γένους, Κόλχος ἀκριβῆς τῶν ὑπὲρ Φᾶσιν καὶ Θερμῶδοντα, τοξότης ἄριστος, εἴ γε μὴ κατετόξευεν αὐτὸν τὸ περιττὸν τῆς τρυφῆς (HGM I, 263; Suidas s. v.).

ჯიშობის წყალობით. ის მედამ მთვრალი იყო, მიუხედავად იმისა — იყო თუ არა ნასვამი. სიმთვრალეს კი მალავდა, თუმცა ბარბაცით მიჰქონდა ფეხები და წაქცევას ებრძოდა თავისი სიახალგაზრდავის წყალობით დამაგრად იდგა. სამეფო გვარისა იყო, ნამდვილი კოლხი, ფაზისისა და თერმოდონტის გადაღმა მცხოვრები, რჩეული მოისარიც იყო, რომ იგი ისრით არ მოეკლა ჭარბ ფუფუნებას.

კოლხიდის მითები

Οἱ μὲν οὖν παλαιοὶ μῦθοι λέγουσι περὶ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Κολχίδα, δρακοντείων ὁδόντων κατασπαρέντων, ἐν ἔπλοις (v. l. ἐνόπλοις) ἅμα τῷ σπόρῳ τοὺς ἄνδρας ἀναπάλλεσθαι (v. l. ἀνατέλλεσθαι) (HGM I, 239; Excerpta vol. I, 596).

ძველი მითები გადმოგვცემენ ბეოტიისა და კოლხიდის შესახებ ამბებს: დრაკონის ეშვები რომ ითესებოდა, თესლისაგან ამოდიოდნენ შეჭურვილი ვაჟკაცები.

¹ venter tamen eius per consuetudinem et exercitationem porquam vehementem et strenuam omnia ad naturalem humorum excretionem percoquebat (FHG IV, 48, frg 77).

Notitia dignitatum

ეს არის V საუკუნის დასაწყისის ძეგლი, რომლის სრული სათაურია: *Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis* („ნუსხა ყველა თანამდებობისა და მმართველობისა, როგორც სამოქალაქო ისე სამხედროსი, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხარეებში“). ამ ნუსხაში შეტანილია ყველა ის თანამდებობა, რომელიც კი არსებობდა, და ყველა ის სამხედრო განაყოფი, რომლებიც იღვა ამა თუ იმ ადგილას; თანაც დასახელებულია ის გეოგრაფიული პუნქტები, სადაც სამხედრო ნაწილები იღვა.

Notitia შედგენილია ოფიციალური წიგნების მიხედვით, რომელთაგან ერთი იყო დიდი (*laterculum maius*) და ერთიც — მცირე (*laterculum minus*).

ამ ძეგლის შედგენის თარიღზე მკვლევარნი, მართალია, სხვადასხვა აზრისა იყვნენ, მაგრამ ეს სხვადასხვა თარიღი არ გასცილებია IV საუკუნის ბოლო წლებსა და V საუკუნის დასაწყისს:

პირველი გამომცემელი ამ ძეგლისა *Eduardus Böcking* (1839 წ.) ფიქრობდა, რომ ნოტიცია შედგენილია 400—405 წლებში.

სპეციალურ ნარკვევში *Über die Notitia dignitatum* (Berlin 1834) ბეკინგი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ეს ნოტიცია შედგენილია 399 წლის შემდეგ თეოდოსი II-ის დროს, 404 წლის მახლობელ ხანებში.

Hirschfeld-ის აზრით შედგენილია არა უადრეს 405 წლისა.

მეორე გამომცემელი ნოტიციისა *Otto Seeck* (1876) ფიქრობს, რომ ძეგლი შედგენილია 413—415 წლებში.

გარდა იმისა, რომ ეს აზრი ო. ზეეკს გატარებული აქვს *Notitia dignitatum*-ის 1876 წლის გამოცემაში, ის ამის შესახებ დაწვრილებით ლაპარაკობს სპეციალურ ნაშრომში *Questiones de Notitia dignitatum* 1872.

B. Niese თავის „რომის ისტორიის მიმოხილვაში“ ამტკიცებდა, რომ ნოტიცია IV საუკუნის ბოლოს არის შედგენილი.

B. Niese, *Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde* ¹ (München 1910), გვ. 380: „გვიანი სამმართველო

და სამოხელეო წყობილება ასახულია Notitia dignitatum-ში, რომელიც შედგენილია IV საუკუნის ბოლო წლებში“. იქვე გვ. 385: „მმართველობის წყობილება წარმოდგენილია IV საუკუნის ბოლო წლების Notitia dignitatum-ში. თუმცა ამ სახით ის დიოკლეტიანეს დროინდელი კი არ არის, არამედ უფრო გვიანი თაობებისა, კოსტანტინესა და მისი მემკვიდრეებისა, რომელთაც მას სისტემატური აგებულება მისცეს, მაგრამ საკუთრივ საფუძველ-ჩამყრელი სამუშაო ამისთვის გაწეულია დიოკლეტიანეს მიერ, რომელმაც თავისი მხრით წინამორბედთა მიერ დაწყებული საქმე განაგრძო“.

კ. კრუმბახერის „ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიის“ ბოლოში დართულ ბიბლიოგრაფიაშიც ვკითხულობთ: „დიდად მნიშვნელოვანია ბიზანტიური ეპოქისათვისაც მეოთხე საუკუნის ბოლოს შედგენილი... Notitia dignitatum (K. Krumbacher² GBL, 1897, გვ. 1084; იხ. Очерки по истории Византии, под редакцией В. Бенешевича, вып. IV, стр. 81).

Mommsen-ის აზრით, ნოტიციის საბოლოო რედაქცია გაკეთებულია 425 წელს, ხოლო ძირითადი ნაწილი კოსტანტინე დიდის ხანას ეკუთვნის. დროთა ვითარებაში რამდენჯერმე არის სახეშეცვლილი.

თ. მომზენი წერს: (Notitia dignitatum) ist nicht ein einheitlich abgefasstes, sondern ein längere Zeit hindurch in Gebrauch gebliebenes und mehrfach abgeändertes Beamten-schema (Gesammelte Schriften IV, [1906], 558: „ნოტიცია წარმოადგენს მოხელეთა ნუსხას, რომელიც ერთმთლიანად კი არ იყო შედგენილი, არამედ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იყო ხმარებაში და მრავალჯერ შეცვლილი“). ხოლო სხვა ადგილას ის დაწვრილებით იხილავს ნოტიციაში მოხსენებულ ჯარის ნაწილების შედგენილობას და ამის მიხედვით საბოლოოდ დაასკვნის: Danach wird die Schlussredaction mit einiger Sicherheit um 425 gesetzt werden können (იქვე, IV, 558: „ამის მიხედვით შეიძლება ერთგვარი დაბეჯითებით მისი საბოლოო რედაქცია 425 წლის მახლობელ ხანებში ვივარაუდოთ“. შტრ. აგრეთვე Gesammelte Schriften VII [1909], გვ. 660).

როგორც ჩანს, იულ. კულოკოვსკიც იზიარებს თ. მომზენის აზრს, როდესაც წერს: Если та редакция памятника (Notitia dignitatum), которая до нас дошла, относится ко времени не раньше 425 года. (Ю. Кулаковский, История Византии, т. I, стр. 273, прим. 2).

გ. ოსტროგორსკიც ნოტიციის შედგენის თარიღად ვარაუდობს მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარს (G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, München 1940, გვ. 16; die in der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts entstandene Notitia dignitatum).

ამჟამად უფრო სარწმუნოდ არის მიჩნეული ოტტო ზეეკის აზრი, რომ ნოტიცია 413—415 წლებში არის შედგენილი.

ხელნაწერთაგან უძველესად ითვლება Speier-ის კოდექსი (cod. Spirae), რომელიც 1440 წელს იქმნა აღმოჩენილი და XVI საუკუნის შუაწლებში გაქრა. მაგრამ — ამბობს ო. ზეეკი — „ეს დანაკარგი ძალიან დასამწუხრებელი არ არის, რადგან დაგვრჩა ოთხი ნუსხა, რომლებიც დიდის ზრუნვით არის გადმოწერილი იმ ძირითადი კოდექსიდან“ (Praefatio, IX). ეს ოთხი ნუსხა არის:

C Oxoniensis Canon. 378—XV ს. P Parisinus 9661 XV ს.

V Vindobonensis 3103 XV ს. M Monacensis 10291 XVI ს.

Notitia dignitatum-ის პირველი გამოცემა ეკუთვნის E. Böcking-ს (1839 წ.)¹; ამ გამოცემას დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა იქ მოთავსებული კომენტარების გამო. უფრო კრიტიკულია და ახალი O. Seeck-ის გამოცემა (1876 წ.)², რომლითაც ვისარგებლეთ ჩვენ ტექსტის ამოსაწერად.

აბაჯგვგი და ჭანები ბიზანტიის ჯარში — Or. XXXI

Dux Thebaidos

თებაიდის სარდალი

Sub dispositione viri
spectabilis ducis

მისი ბრწყინვალეების
თებაიდის სარდალის

Thebaidos

ხელქვეით [არიან]

Cunens equitum Maurorum scutariorum — Lico⁴ ფაროსან ცხენოსანთა კუნეუსი³
მავრებისა — ლიკო⁵

¹ Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis. Recensuit Eduardus Böcking. Bonnae 1839. ² Notitia dignitatum. Accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et Latereuli provinciarum. Edidit Otto Seeck. Berolini 1876.

³ კუნეუსი (Cuneus „სლი“) — პირდაპირი მნიშვნელობის („სლი“) გარდა ამ სიტყვას ჰქონდა აგრეთვე სამხედრო საქმეში „სლივით შეჭრილი ბანაკის“ მნიშვნელობაც. მაკედონიურ ჯარში ამ სიტყვით აღნიშნავდნენ „ფალანგს“. ჩანს, ბიზანტიურ ჯარში ეს მაკედონიური ტერმინი შემორჩენილა.

⁴ მთელი წინადადება ასეა გასაგები: თებაიდის სარდალს ემორჩილება: ა) მავრთა ცხენოსნების ფალანგი („კუნეუსი“), რომელიც დგას ქალაქ ლიკოში (წინათ მისი სრული სახელი იყო Lycopolis); ბ) ფაროსან ცხენოსანთა კუნეუსი, რომლის სადგომი ადგილია ჰერმუპოლისი. ⁵ Lyco, რაც უდრის Lycopolis-ს.

Cuneus equitum scutariorum — Hermupoli	ფაროსან ცხენოსანთა კუნეუსი— ჰერმუპოლისი
Equites sagitarii indigenae — Tentira	მშვილდოსანი ცხენოსნები, ადგილობრივნი — ტენტირა
Equites sagitarii indigenae — Copto	მშვილდოსანი ცხენოსნები, ადგილობრივნი — კოპტო
.	
Legio secunda Valentiniana — Hermunthi	მეორე ლეგიონი ვალენტის სახე- ლობისა — ჰერმუნთი
Equites felices Honoriani — Asfynis	ბედნიერი ცხენოსნები ჰონორის სახელობისა — ასფინი
Ala prima Abasgorum, Hibeos ¹ — Oaseos maioris	პირველი ფრთა აბაზგებისა, ჰიბე- ოსი, დიდ ოაზისში
Et quae de minore later- culo emittuntur	და რომელნიც მცირე ლატერ- კულში ² არიან აღნუსხული:
Ala secunda Hispanorum — Poisarietemidos ²	მეორე ფრთეული ჰისპანელთა — პოისარიეტემიდი
Ala Germanorum — Pescla	გერმანელთა ფრთეული—პესკლა
Ala quarta Britonum — Isiu	მეოთხე ფრთეული ბრიტონთა — ისიუ
Ala prima Hiberorum — Thmou ³ .	პირველი ფრთეული იბერთა— თმოუ
Ala prima Abasgorum ⁴ — Oasi maiore	პირველი ფრთეული აბაზგე- ბისა — დიდ ოაზისში
Ala prima Valeria dromedario- rum ⁵ — Precteos	პირველი ფრთეული ვალერიის სახელობისა, დრომედართა ⁵ — პრექტეოსი
Cohors prima Lusitanorum — Theraco.	პირველი კოჰორტი ლუზიტან- თა — თერაკო
Cohors nona Tzano- rum ⁶ — Nitnu ⁷	მეცხრე კოჰორტი ჯანებისა — ნიტნუ

¹ Hibeos| Ibiu Itin., Ibion Rav., *Νιβης* Steph.

² Peos Artemidos Itin., Speos Artemidos Surita (რუკებზე სწერია Speos Artemidos).

³ Thomu Itin., Tinoy Rav. (რუკებზე არის Thmu is); Thinou P, Thunii V, Thimon M. ⁴ abasgarum V. ⁵ Dromedarius (δρομας) „მორბენალი“.

⁶ Zanorum V. ⁷ Nibiu Bock.

* Laterculum — დავთარი, რომელშიც აღნუსხული იყო ყველა სახელ-

ამ ნაწყვეტში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს:

Ala prima Abasgorum, Hibeos — Oaseos maioris
Ala prima Hiberorum, Thmou
Cohors nona Tzancrum, Nitnu.

მაშასადამე, დიდ ოაზისში მდგარა „აბაზგების“ ფრთეული, ხოლო „თმუისში“ (ნილოსის მარჯვენა სანაპიროზე; „დიდი ოაზისი“ იყო ნილოსის მარცხნივ) — იბერთა ფრთეული.

„ფრთეული“ ანუ *Ala* ეწოდებოდა, პირველ ხანებში, ცხენოსანთა რაზმეულს, 300 კაცისაგან შემდგარს, რომელიც ლეგიონის ქვეითა ჯარს იცავდა ორივე გვერდიდან (*ala* — „ფრთა“). უფრო გვიან *Ala* ეწოდებოდა, უპირატესად, რომის მოკავშირეთაგან შედგენილ რაზმეულს (500—1000 კაცი); აქ შედიოდნენ არაიტალიელი მოკავშირეები.

ნუსხაში აღნიშნულია აგრეთვე, თუ სახელდობრ რომელ ადგილას იდგა „აბაზგების ფრთეული“: ეს ყოფილა *Hibeos*. მისი მდებარეობა გაურკვეველია. *Itinerarium*-ში სწერია *Ibiu*, ხოლო *Ravenna*-ში *Ibion*. მაგრამ *Ibion*, რომელიც რუკებზე აღნიშნულია, შედის *Heptanomis*-ში და არა „თებაიდში“.

Ala Hiberorum. მის შემდეგ რაც I-II საუკუნეებში მჭიდრო ურთიერთობა დამყარდა რომსა და იბერიას შორის, რასაკვირველია, მოსალოდნელი იყო იბერთა რაზმების არსებობა რომის იმპერიაში. როდესაც ჩვენ სადმე წავიკითხავთ ხოლმე *Iberia*-ს ან *Iber*-ებს (*Hiberia*, *Hiber*), ვიწყებთ კვლევას, თუ რომელი „იბერია“ ან „იბერები“ იგულისხმებიან: ესპანეთისა თუ კავკასიისა? ჩვენს შემთხვევაშიც დავსვით იგივე კითხვა, მაგრამ ვინაიდან იმავე განყოფილებაში შესული არის აგრეთვე *Ala secunda Hispanorum*, ჩვენ შესაძლებლად დავინახეთ *Ala prima Hiberorum Thmou* მიგვეკუთვნებინა კავკასიის იბერთათვის.

იმავე თებაიდში მდგარა ქანების კოჰორტიც. ქანების ლეგიონი ყოფილა აგრეთვე თრაკიის მთავარსარდლის ვანკარგულებაში. იხ. აქვე, მომდევნო გვერდი.

მწიფო თანამდებობა; იყო *laterculum maius* და *laterculum minus*. პირველში აღნიშნული იყვნენ ის პირები, რომლებსაც უშუალოდ კეისარი ნიშნავდა; მცირე ლატერკულში ის პირები იყვნენ შეტანილი, რომლებსაც კვესტორი ნიშნავდა. იხ. Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, СПб 1900, გვ. 101.

ჭანები ბიზანტიის ჯარში

Or. VIII (magister militum per Thracias)

Sub dispositione viri illustris magistri militum per Thracias	მის ბრწყინვალეების თრაკიათა მთავარსარდლის ხელქვეით არიან:
Vexillationes palatinae tres	მედროშე რაზმები საიმპერატორო, სამი
.....
Legiones comitatenses:	კარის ლეგიონები:
Solenses ¹ seniores	სოლელები, უხუცესნი
Menapii	მენაპიელები
.....
Tzaanni ²	ჭანები

ბიზანტიის ჯარი

დასავლეთ საქართველოს ციხე-ქალაქებში

Or. XXXVIII

Dux Armeniae

Sub dispositione viri spectabilis ducis Armeniae	მისი ბრწყინვალეების არმენიის სარდლის ხელქვეით არიან
In Ponto	პონტოში:
Praefectus legionis primae Ponticae — Trapezunta	პონტოს პირველი ლეგიონის პრეფექტი — ტრაპეზუნტი
Ala Rizena, Aladalariza ³	ფრთეული რიზენი, — ალადალვარიზა
Ala Theodosiana, apud Avaxam ⁴	ფრთეული თეოდოსესი, — ავაქსასთან
Ala felix Theodosiana, Silvanis ⁵	ფრთეული ბედნიერი, თეოდოსესი — სილვანი.

¹ Soli (Soli ან Soloe) არის ქალაქი კილიკიაში: Solensis „სოლელი“ აქ ივარაუდება „სოლელთაგან“ შედგენილი ლეგიონი.

² Tzanni Böcking, Tzaanni Taanni (ზევის გამოცემაში).

³ olotoaelariza, olutooculariza, olotedariza, olotoedariza codd., *Αυταραγίζων* Procop. De aed.—III, 4. ⁴ Avaxa=სოფ. ავაზა (Адонц 100).

⁵ Solonenica (деревня Сюле или Солу—Адонц 100).

Et quae de minore laterculo emittuntur:	და რომელნიც წვირე ლატერკულში არიან შეტანილი:
Ala prima Augusta Colonorum ¹ — Chiaca ²	ფრთეული პირველი, აგუსტეს სახელობისა, კოლონელთა — ხიაკა
Ala Auriana, Dascusa ³	ფრთეული ავრისა, — დასკუსა
Ala prima Ulpia ⁴ Dacorum — Suissa	ფრთეული პირველი, ულპის სახელობისა, დაკელთა, — სუისა
Ala secunda Gallorum — Aeliana ⁵	ფრთეული მეორე, გალებისა — ელიანა
Ala castello Tablariensi con- stituta	ფრთეული ტაბლარის ციხეში შედგენილი
Ala prima praetoria nuper constituta	ფრთეული პირველი საპრეტორო, ახლახან შედგენილი
Cohors tertia Ulpia miliaria Petraeorum ⁶ — Metita ⁷	კოჰორტი მესამე, ულპის სახე- ლობისა, ათასეული, პეტრელ- თა — მეტიტა
Cohors quarta Raetorum — Analiba ⁸	კოჰორტი მეოთხე რეტელთა — ანალიბა
Cohors miliaria Bospori- ana — Arauraca	კოჰორტი ათასეული ბოსპო- რისა — არაურაკა
Cohors miliaria Germano- rum — Sisila ⁹	კოჰორტი ათასეული გერმა- ნელთა — სისილა
Ala prima Iovia felix — Chas- zanenica ¹⁰	ფრთეული პირველი იუპიტერის სახელობისა, ბედნიერი — ხაზანენიკა
Ala prima felix Theodosiana —	ფრთეული პირველი ბედნიერი,

¹ იგულისხმება ძალაქი Colonia. ² Хадзана (Адонц 100).

³ ქალაქი ეფერატზე (Адонц 74).

⁴ Ulpus Traianus-ის სახელობისა (მან დაიბყრა დაკია).

⁵ Aeliana, ალბათ Arana. ⁶ იგულისხმება ქალაქი პეტრა არაბეთისა.

⁷ Metita — ქალაქი ეფერატზე.

⁸ Analiba — დიდ არმენიაში. ბერძნულად ჰქვია Δαρανάλις (Адонц 53).

⁹ Seeck: Σισιλιανών φρουρίων Procop. De aedif III, 6.

¹⁰ Gizenenica Tab. Peut. (ადონცის აზროთ: в составе Chaszane-
nica или Gizenenica имеем название народа цанов: Адонц 100, прим. 2).

	Pithiae ¹	თეოდოსის სახელობისა—პითიე
Cohors prima Theodosiana — Valentia		კოჰორტი პირველი თეოდოსის სახელობისა — ვალენტია
Cohors Apuleia civium Romanorum — Ysiporto ²		კოჰორტი აპულეისა, რომაელ მოქალაქეთა — ისულიმენი
Cohors prima Lepidiana — Caene Parembole ³		კოჰორტი პირველი ლეპიდეს სახელობისა — კენე პარემბოლე
Cohors prima Claudia equitata — Sebastopolis		კოჰორტი პირველი ცხენოსანთა, კლავდის სახელობისა — სებასტოპოლი
Cohors secunda Valentiana — Ziganne ⁴		კოჰორტი მეორე ვალენტის სახელობისა — ზიგანე
Cohors, — Mochora ⁵		კოჰორტი, — მოხორა.

ზემოთ მოყვანილი მასალიდან ჩანს, რომ აღმოსავლეთის მმართველთა სიაში დასახელებულ ცამეტ სარდალთაგან ერთია Dux Armeniae, რომელსაც ექვემდებარება მთელი „პონტოს სასაზღვრო ხაზი“ (Limen Ponticum). არმენიის სარდალს ექვემდებარებიან, ერთი მხრით, ის სამხედრო ერთეულები, რომლებიც შიდა არმენიაში დგას, ხოლო, მეორე მხრით, პოლემონის პონტოში ჩაყენებული დანაყოფები. ამ უკანასკნელს ეკუთვნიან:

Praefectus legionis primae Ponticae, Trapezunta:

Ala Rizena...

Ala Theodosiana...

Ala felix Theodosiana...

Ala prima Iovia felix...

Ala felix Theodosiana, Pithiae

Cohors prima Theodosiana, Valentia

Cohors Apuleia civium Romanorum, Usiporto

Cohors prima Lepidiana, Caene Parembole

Cohors prima Claudia equitata, Sebastopolis

Cohors secunda Valentiana, Ziganne

Cohors Mochora.

¹ scrib. Pityunte; Pythie C (XV საუკ. ხელნაწერთ Oxoniensis), Pithicae M (Monacensis XVI საუკუნისა).

² Ysiporto — ეს არის გალათინურებული Ἰσσοῦ λιμῆν.

³ Καυῆ παρεμβολῆ ჩვ. გაგებით (შდრ. ქვემოთ გვ. 178).

⁴ Zigana Itin. ⁵ Machora V, Mogaro Itin.

ზემოთ მოყვანილი სრული სიიდან აქ ჩვენ გამოვყავით ის ფრთეულები და კოპორტები, რომლებიც, ჩვენის აზრით, პოლემონის პონტოში დგას. მაშასადამე, პოლემონის პონტოში მდგარ ერთი ლეგიონი, რომლის საბინადრო ადგილია ტრაპეზუნტი, ხუთი ფრთეული და ექვსი კოპორტი. ფრთეულთა და კოპორტთა საბინადრო ადგილებად დასახელებულია: Pithiae (მისი ვარიანტებია: Pityunte, Pthie, Pithicae), Valentia, Usiporto, Caene Parenbole, Sebastopolis, Ziganne და Mochora (მისი ვარიანტებია: Machora, Mogaro).

აქ მოხსენებულ ადგილთა შორის, თავის დროზე¹, ჩვენი ყურადღება მიიპყრო, პირველ რიგში, Ziganne-მ იმის გამო, რომ ამ გეოგრაფიულ პუნქტში მოთავსებული იყო დასავლეთ საქართველოში არსებული ერთი ხუთ საეპისკოპოსო კათედრათაგანი.

რამდენადაც ნოტიციაში მოხსენებულია არმენიის სარდალს დაქვემდებარებული სამხედრო განაყოფები (ფრთეულები და კოპორტები), ამიტომ პროფ. ნ. ადონციმა თავის შესანიშნავ გამოკვლევაში „Армения в эпоху Юстиниана“ (СПб 1908) ყველა ის გეოგრაფიული პუნქტი, სადაც კი ეს განაყოფები იდგა, მოათავსა შიდა არმენიაში. კერძოდ, Ziganne-ს საკითხს ნ. ადონცი ეხება ორ ადგილას: 1) როდესაც იხილავს ეკთესისებში მოხსენებულ ადგილებს და 2) Notitia dignitatum-ის მასალათა გამოყენების დროს.

ნ. ადონცი ფიქრობს, რომ ეკთესისებში მოხსენებული „ძიგანევი“ მოთავსებულია შიდა არმენიაში. Севернее Ардасы — амбობს მეკლევიარი — лежит Зигана у подножия соименных гор и на главном пути в Трапезунт. Зигана была важным пунктом в древности и служила резиденцией для одного из пяти епископов Лазики. В церковном отношении Цаника относится к Лазике². ამასვე იმეორებს იგი თავისი გამოკვლევის იმ ადგილას, სადაც განხილული აქვს Notitia dignitatum-ში არსებული ცნობები: «Западнее Гулатских гор лежат горы Зигана: дорога Трапезунта в Ардасу проходит через Зиганский перевал на высоте 6640 ф. У южного входа его стояла римская когорта в местечке Зигана, носящем древнее имя и поныне»³.

¹ ამ ადგილთა საკითხი განხილული გვაქვს ჩვენს გამოცემაში „გეორგიკა“ IV, ნაკვეთი მეორე“ (თბილისი 1952), გვ. 191—193.

² Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана. СПб 1908, გვ. 65.

³ Н. Адонц, Армения... გვ. 100.

ამგვარად, პროფ. ნ. ადონცის აზრით ლაზეთის ერთ-ერთი საეპისკოპოსო ცენტრი „ძიგანე“ და ტრაპეზუნტის გზაზე მდებარე Ziganne ერთი და იგივეა. ნ. ადონცის ასეთი ვარაუდი სწორი არ შეიძლება იყოს. ეკთესისების „ძიგანე“ მდებარეობს შიდა ლაზეთში, ფოთის (ფაზისის) საგამგებლოში, ხოლო გულათის მთების დასავლეთით რომ ზიგანის მთაა, ის ტრაპეზუნტის სანახებშია.

რახან „ძიგანევი“ ნ. ადონცმა მოათავსა შიდა არმენიის იმ ნაწილში, სადაც ჭანები ცხოვრობდნენ, დანარჩენი გეოგრაფიული პუნქტებიც, რომლებიც Notitia dignitatum-შია მოხსენებული Ziganne-სთან ერთად, იქვე გადაიტანა. ასე, მაგალითად, ნ. ადონცი წერს: «к востоку от Зиганы по сие время стоит древняя Мохора, стоянка римской когорты. Chaszanenica равносильна Gizenenic Reut и может быть сопоставлена с нынешней Хадзана, деревней у реки Деирмендере. Usiportus — Ὑσσου λιμήν Арриана, позднее Сусармия, ныне Сюрмена, гавань на Черном море вправо от Трапезунта. Caena Parembola, Καὶνή παρεμβολή, новый лагерь — вряд ли собственное имя. Pithia и Sebastopolis некоторыми признаются за лазские укрепления Питиунт и Севастополь; на это справедливо возражают, что при составлении Not. dign. названные города еще не были подчинены римлянам и власть дука не могла заходить так далеко. Связь Pithia с Thia в Itin. Ant. вероятна. Sebastopolis, как и Valentia, Caena Parembola, места с названиями, сменившимися туземные, остаются неизвестными»¹.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ პროფ. ნ. ადონცის აზრი მცდარია. Notitia dignitatum-ში მოხსენებული გეოგრაფიული პუნქტები ძველს ლაზეთშია მოსათავსებელი და არა შიდა არმენიაში. სახელდობრ:

1) Pithiae „Notitia dignitatum“-ის გამომცემლის ოტტო ზეეკის აზრით არის Pithunte, ე. ი. ბიჭვინთა.

2) Sebastopolis ზემოთ მოყვანილი სიის კონტექსტში სხვა არაფერი შეიძლება იყოს გარდა აფხაზეთის სეგესტოპოლისა (ე. ი. სოხუმისა)².

¹ Н. Адонц, Армения... стр. 100—101.

² ერთ ძველქართულ ძეგლში, რომელსაც ჰქვია „მიმოსვლა ანდრია მოციქულისა“, სწერია: «მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა და სეგესტე ქალაქად მიიწინეს (+ რომელსა აწ ეწოდების ცხუმი)». იხ. ს. ყუბანეიშვილი, ქრესტომათია I, გვ. 28.

3) *Mochora* ძალიან მოგვაგონებს ბიზანტიელი ისტორიკოსების მიერ აღწერილ მუხურისს, რომელსაც ბიზანტიის სამხედრო სარდლობა დიდ სტრატეგიულ მნიშვნელობას აკუთვნებდა.

4) *Caene Parembole*, ნ. ადონცის აზრით, საკუთარი სახელი არ უნდა იყოს. ნამდვილად კი პროკოპი კესარიელის მიერ (*De aedificiis* III, 6) მოხსენებული *Βουργουσιονίς* ლათინური სახელია (*Burgus novus* „ახალი ციხე“) და ზედმიწევნით უდრის ბერძნულს *καινή παρεμβολή* („ახალი ბანაკი“): ეს ციხე აგებული იყო ჭანეთის საზღვარზე ჭანთა თავდასხმების საწინააღმდეგოდ¹.

5) *Usiporto*, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ბერძნული *Ἰσσοσ λιμῆν-ის* ლათინურ თარგმანს („ჰისის ნავსადგური“) და უდრის დაბა სუსურმენეს (*Σουσιουρικῆν*), რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობდა.

ასეთ კონტექსტში *Ziganne*-ც სავარაუდებელია არა შიდა არმენიაში, არამედ სამხედრო სუბორდინაციის თვალსაზრისით იმავე პოლემონის პონტოსადმი დაქვემდებარებულ სამხედრო გარნიზონთა სადგომ ადგილად. ხოლო რადგან საეპისკოპოსოთა ეკთესისებში არის მოხსენებული *Ζιγανῶνας*, რომელიც ფასისის (ფოთის) მეტროპოლიას ეკუთვნის, უნდა ვიფიქროთ, რომ *Notitia dignitatum*-ის *Ziganne*-ც იგივეა. თუ, სახელდობრ, ლაზეთის რომელი დაბაა ეს, ძნელი სათქმელია, ხოლო ერთ ქართულ ხელნაწერში სწერია: ზიგანევი, რომელ არს გუდაყვაო².

¹ *Καινή παρεμβολή*, როგორც გეოგრაფიული პუნქტი, ცნობილია ერთი ძველქართული ძეგლიდანაც. სახელდობრ: „ორენტიოსისა და ძმთა მისთა მარტვილობაში“ დასახელებულია შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე ის ადგილები, ტრაპეზუნტიდან ბიჭვინთამდე, სადაც დაიღუპნენ ორენტიოსი და ძმანი მისნი. ეს ადგილებია: ბ ა ნ ა კ ე ბ ი, რიზენი, კორდილოსი, აფსარონი, ზიღანევი და პიტროტა (=ბიჭვინთა). „ბანაკები“ უდრის ბერძნულს *Παρεμβολή*. იმავე წამების მეტაფრასულ რედაქციაში „ბანაკების“ მაგიერ სწერია: «კენი პარაოლიდ» (ბერძნულ შესატყვის ტექსტშია *Καινή παρεμβολή*). იხ. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა IV, 2 (თბ. 1952), გვ. 414—415.

² სხვა შეხედულებისაა ამ გეოგრაფიული პუნქტების შესახებ პ. ინგოროცვა: ნ. ადონცის მგავსად, პ. ინგოროცვაც ფიქრობს, რომ *Pithiae*, *Ziganne* და *Mochora* არ არის დასავლეთ საქართველოს ადგილები, არამედ ისინი ჭანეთს განეკუთვნებიან. კერძოდ *Pithiae*, პ. ინგოროცვას დასკვნით, არის არა „პიტინტი“ (ბიჭვინთა), არამედ ოფი, რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობს. ნ. ადონცისაგან განსხვავებულ შეხედულებისაა პ. ინგოროცვა *Caene Parembole*-ს და *Sebastopolis*-ის შესახებ. იხ. პ. ინგოროცვა, გეორგიკა მერჩულე (თბ. 1954), გვ. 249—257.

გელასი კესარიელი

გელასი იყო პალესტინის კესარიის ეპისკოპოსი 390 წლის მახლობელ ხანებში. ეპისკოპოსი გელასი მოიხსენება აგრეთვე კონსტანტინეპოლის საეკლესიო კრებებზე 381 წელს და 394 წელს. 395 წელს გელასი უკვე აღარ არის თავის კათედრაზე: ის უჭირავს თიონანეს. შესაძლებელია ეს იმას ნიშნავდეს, რომ 395 წლის შემდეგ გელასი ცოცხალი აღარ იყოს; ან შეიძლება იმასაც ნიშნავდეს, რომ მან კათედრა დაჰკარგა იდეოლოგიური უთანხმოების გამო.

გელასი ცნობილი საეკლესიო მამის კირილე იერუსალიმელის დისწულია.

ბოლო დრომდე გელასი კესარიელი არ იყო ცნობილი, როგორც „საეკლესიო ისტორიის“ მნიშვნელოვანი ავტორი. მისი სახელი პოპულარული გახდა სამეცნიერო ლიტერატურაში რუფინუსის „საეკლესიო ისტორიის“ X—XI წიგნების წყაროს კვლევასთან დაკავშირებით.

1914 წელს გამოქვეყნდა Anton Glas-ის გამოკვლევა: „რუფინუსის საეკლესიო ისტორიის ორი უკანასკნელი წიგნის წყარო— გელასი კესარიელის საეკლესიო ისტორია“ (*Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia die Vorlage für die beiden letzten Bücher der Kirchengeschichte Rufins*). აქ ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ რუფინუსის ერთ-ერთ წყაროს წარმოადგენს გელასი კესარიელი. რუფინუსს გადმოუთარგმია გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორია“ და შიგადაშიგ ორიგინალური ადგილებიც ჩაურთავს.

ფოტიუსის ცნობით (Migne, PG 103, 296) კირილე იერუსალიმელის შთაგონებით შეუდგა მისი დისწული გელასი კესარიელი ევსევის „საეკლესიო ისტორიის“ გაგრძელების წერას; მას კიდევაც მოჰყავს ამ გაგრძელების შესავალი (Γελασιου ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης προοίμιον... εἰς τὰ μετὰ τῆν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Εὐσεβίου: PG 103, 293). მაგრამ შემდეგ ერთ ადგილას ის აღნიშნავს, კირილემ და გელასიმ ორიგინალური ისტორია კი არ დასწერეს, არამედ რუფინუსის ისტორია გადმოთარგმნეს ბერძნულად. ფოტიუსის ეს მგორე ცნობა მეცნიერებმა იმთავითვე საეჭვოდ მიიჩნიეს, რადგან ეს არ ეთანხმებოდა ქრონოლო-

გიურ თარიღებს: კირილე გარდაიცვალა 386 წელს, გელასი კესარიელი — 395 წელს, ხოლო რუფინუსმა თავისი „საეკლესიო ისტორიის“ წერა დაიწყო 402 წელს¹. ასეთი ქრონოლოგიური შეუსაბამობის გამო ზოგიერთნი მთლად უარყოფდნენ ფოტიუსის ცნობას, თითქოს გელასის დაეწეროს „საეკლესიო ისტორია“², ზოგიერთი კი აღიარებდა — რუფინუსის „საეკლესიო ისტორია“ ვინლაც სხვა გელასის უნდა ჰქონდეს გადმოთარგმნილი ბერძნულად, რომელიც მეხუთე საუკუნეში ცხოვრობდა³. ერთ რამეში კი ყველა თანახმა იყო: გელასი კესარიელი, როგორც მას აღნიშნავს მისი თანამედროვე ჰიერონიმე, მოღვაწეობდა სამწერლო ასპარეზზე, მაგრამ იგი მეტად თავმდაბალი და მორცხვი იყო და არ აქვეყნებდა თავის შრომებს⁴.

სწორედ ამ უკანასკნელი ცნობით იწყებს ა. გელასი თავის გამოკვლევას, და რუფინუსის სალიტერატურო მოღვაწეობის განხილვა და მისი წყაროების ზედმიწევნითი გამოკვლევა შემდეგ საყურადღებო დასკვნებამდე მიიყვანს მას:

1) რუფინუსი თავის შრომებში ხშირად სარგებლობს სხვათა ნაწარმოებებით, მაგრამ წყაროს არ ასახელებს;

2) იმ შემთხვევაში კი, როდესაც საეკლე არ არის, რომ ის ამა თუ იმ წყაროთი სარგებლობს, ის, თანახმად მაშინდელ საზოგადოებაში გავრცელებული წესისა, თავის საკუთარ ნაწარმოებად ასაღებს სხვისგან ნასესხებ წყაროს;

3) ამის გამო გასაკვირალი არაფერია იმაში, რომ რუფინუსმა თავის „საეკლესიო ისტორიაში“ გადმოთარგმნა თავმდაბალი და მორცხვი, ამასთანავე უცნობი მწერლის — გელასი კესარიელის — „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც ფართო საზოგადოებაში არ იყო მაშინ გავრცელებული. როდესაც რუფინუსმა იერუსალიმი დასტოვა (397 წელს), გელასი უკვე მკვდარი იყო, ასე რომ აკვილების ეპისკოპოსს⁵ შეეძლო ემოვა და გადაეცა რუფინუსისათვის

¹ Pauly — Wissowa, RE I A, p. 1195 (Stuttgart 1914); აგრეთვე O. Seeck: RE VII, 965 (Stuttgart 1910).

² Christ-Schmid, Griechische Literaturgeschichte II, 1205.

³ O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur, III, 232.

⁴ Gelasius Caesareae Palaestinae post Euzoium episcopus accuratissime limatique sermonis fertur quaedam scribere, sed celare (Hieronymus, De viris illustribus, cap. 130).

⁵ ევსევის „საეკლესიო ისტორიის“ თარგმნა დაიწყო რუფინუსმა აკვილის ეპისკოპოსის ქრომატი სურვილით.

გელასის „ისტორიის“ გადმონაწერი, რომელსაც ავტორი თავის სიკოცხლეში არავის აჩვენებდა.

სად არის დაცული გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორია“: ფოტიუსს მოჰყავს გელასის შრომის მხოლოდ შესავალი სიტყვები. გარდა ამისა გელასის შრომიდან დაცულია მხოლოდ ერთი ციტატა თეოფანეს ქრონოგრაფში¹. გელასი კვიზიკელსაც ჰყავს იგი ერთხელ მოხსენებული, მაგრამ რუფინუსთან ერთად და გელასი-რუფინუსის სახელწოდებით (Γελάσιος ἡγούμενος Πουφίνος). შემდეგ გელასი კვიზიკელი თავის წყაროდ ასახელებს ხოლმე მუდამ რუფინუსს, მაგრამ რომ ის ლათინ-რუფინუსს არ ჰგულისხმობს, ამას ამტკიცებს მისი „სუნტაგმას“ სამი ადგილი (I, 1; I, 7; I, 10). უფრო მდიდარ მასალას გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიის“ ტექსტის ნაწილობრივი აღდგენისათვის იძლევა გიორგი მონაზონის „ქრონოგრაფი“; გიორგი მონაზონს საერთოდ ახასიათებს წყაროების მოყვანა თითქმის სიტყვასიტყვით და ამის გამო შესაძლებელი ხდება ამ წყაროების გამოყოფა. გიორგი მონაზონის „ქრონოგრაფში“ დაცული ნაწყვეტები, რუფინუს-გელასის „საეკლესიო ისტორიის“ X—XI წიგნებიდან ამოღებული, იმდენად კარგი ბერძნულით არის დაცული, რომ

¹ Theophanes 11, 17 (ed. de Boor): *Γελάσιος δὲ ὁ Καισαρείας τῆς ἀστυῆς ἐπίσκοπος φησιν, ὅτι μεταμεληθέντες καὶ πάλιν βασιλευσάαι θέλησαντες ἠήφω κοινῇ τῆς συγκλήτου ἀναιροῦνται* («გელასი, იმავე კესარიის ეპისკოპოსი, ამბობს, რომ ისინი, ვინც ნანობდნენ [რომ გადადგნენ] და კვლავ მოისურვეს მეფობა, სენატის საერთო დადგენილებით სიკვდილით ისჯებოდნენ». თეოფანეს სიტყვებს იმეორებს, მცირეოდენი ვარიანტული სხვაობით, გიორგი ამართლო: *Γελάσιος δὲ ὁ Καισαρείας φησί, ὅτι μεταμεληθέντες καὶ πάλιν λαβεῖν τῆς βασιλείας βούληθέντες ἠήφω τῆς συγκλήτου ἀναιροῦνται*—Georgii Monachi dieti Hamartoli Chronicon... nunc primum ad fidem codicis Mosquensis... edidit E. de Muralto. Petropoli 1859, p. 378; მურალტის ტექსტი გადაბეჭდილია Migne, PG 110, სადაც 576 გვერდზე სქოლიოში მოყვანილია ჩვენი ციტატის ვარიანტი: *ὁ Καισαρείας καὶ βασιλευσάαι θέλησαντες ἠήφω*, რაც, ჩვენი აზრით, თეოფანეს ქრონოგრაფიდან უნდა იყოს მოტანილი.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ ეს ადგილი გიორგი ამართლოს ქრონოგრაფის მოსკოვურ ნუსხაშია. სხვა ნუსხებში, რამდენადაც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ C. de Boor-ის 1904 წლის გამოცემის მიხედვით (11, 489—493), ის არა ჩანს. არ არის ეს ადგილი არც ძველ ქართულ თარგმანში (იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, ხრონოლოგია გიორგი მონაზონისაჲ, თბ. 1920, გვ. 256 შმდ.) და არც ძველ სლავურში (იხ. В. М. Истрин, Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе. Том I [Пгр. 1920], გვ. 333).

შეუძლებელია იგი ლათინურიდან იყოს გადმოთარგმნილი. მაშასადამე, აქაც ბერძნული წყარო (გელასი კესარიელი) უნდა ვიგულისხმოთ და არა ლათინური (რუფინუსი).

ა. გელასი თავისი გამოკვლევის მეორე თავში (*Die Reste der Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia und der Text Rufins*—„გელასის საეკლესიო ისტორიის ნაშთი და რუფინუსის ტექსტი“) დაწვრილებით ადარებს რუფინუსის ტექსტს გელასი კვიზიკელისა და გიორგი მონაზონის შრომებში დაცულ გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიიდან“ ამოღებულ ადგილებს და სრულის ეჭვმიუტანლობით ამტკიცებს, რომ სწორედ რუფინუსის ლათინური ტექსტი წარმოადგენს თარგმანს ბერძნულიდან და არა პირიქით. ავტორს მოჰყავს იქვე მაგალითები, სადაც ლათინური ტექსტის ავტორს — რუფინუსს — ზოგიერთი ადგილი ბერძნული დედნისა ყალბად აქვს გადმოცემული, რადგან მას ბერძნული ტექსტი ვერ გაუგია. მაგალითად, ბერძნული $\chi \epsilon \nu \acute{\rho} \tau \eta \tau \omicron \varsigma$ რუფინუსს გაუგია როგორც $\chi \alpha \iota \nu \acute{\rho} \tau \eta \tau \omicron \varsigma$ და თარგმნის მას *novitatis* (რუფინუსი X, 1); $\alpha \iota \tau \epsilon \iota \tau \alpha \iota \chi \acute{\omega} \rho \alpha \nu$ გადმოცემულია *poscit... locum* (რუფინუსი X, 3), ნამდვილად კი ჰნიშნავს „მოითხოვს ნებართვას“ და სხვა.

მაშასადამე, რუფინუსის „საეკლესიო ისტორიის“ X—XI წიგნები, რომლებიც ორიგინალურ ნაწარმოებად იყო ცნობილი, წარმოადგენს ბერძნულის თარგმანს. ის გარემოება, რომ ორიგინალი თარგმანის სახელს ატარებდა, აიხსნება შემდეგნაირად: რუფინუსის ნაწარმოები პირველი ცდა იყო დასავლეთში საეკლესიო ისტორიის დაწერისა და ამიტომ იმთავითვე უფრო ცნობილი იყო, ვიდრე მორცხვი გელასი კესარიელის შრომა, რომელსაც გელასის სიცოცხლეში თითქმის არავინ არ იცნობდა, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ მხოლოდ ზოგიერთები იცნობდნენ. ამით აიხსნება, რომ გელასი კვიზიკელი თავის წყაროს უწოდებს $\text{Πελαγσιος } \eta \gamma \iota \sigma \upsilon \nu \text{ } \rho \omicron \upsilon \sigma \varphi \iota \nu \omicron \varsigma$ და ფოტიუსი კიდევ განმარტავს: $\text{Πελαγσιον } \alpha \beta \tau \omicron \nu \chi \alpha \iota \text{ } \rho \omicron \upsilon \sigma \varphi \iota \nu \omicron \varsigma \text{ } \xi \mu \alpha \text{ } \chi \alpha \lambda \acute{\omega} \nu$.

ცხადია, დიდად მნიშვნელოვანი იყო იმის დამტკიცება, რომ რუფინუსს, რომლის 402 წელს დაწყებული „საეკლესიო ისტორია“ ორიგინალურ ნაწარმოებად იყო ცნობილი, უთარგმნია „ისტორია“ გელასი კესარიელისა, რომელიც 395 წელს გარდაიცვალა. მნიშვნელოვანი იყო ეს ფაქტი იმით, რომ ამიერიდან რუფინუსის მიერ გადმოღებული ცნობები უნდა იქნეს შემოწმებული, სადაც ეს შესაძლებელია, ბერძნული დედნის საშუალებით (გელასი კვიზი-

კელთან და გიორგი მონაზონთან, რომელთაც დაცული აქვთ ნაწილობრივ გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიის“ ნაშთები).

საჭიროდ ვთვლით გავაცნოთ შკითხველს ის აზრთა სხვადასხვაობა, რომელიც არსებობს გელასი — რუფინუსის საკითხის გარშემო.

იმ მდიდარი ლიტერატურიდან, რომელიც ამ საკითხზე არსებობს, ჩემთვის ჯერ-ჯერობით ხელმისაწვდომია შემდეგი:

1) Anton Glas, Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia die Vorlage für die beiden letzten Bücher der Kirchengeschichte Rufins. 1914, VI, 90.

2) P. Peeters, Les débuts du christianisme en Géorgie: Anal. Boll. t. L. (1932), p. 5—58.

3) E. Honigmann, Gélase de Césarée et Rufin d'Aquilée (Bull. Ac. R. de Belgique. Cl. de L. V. 40 [1954], 122—161).

1914 წელს A. Glas-ი ამტკიცებდა, რომ გელასი გარდაიცვალა 394 წ. 29 სექტემბერსა და 395 წ. მარტს შუა. ამიტომ ის არ შეიძლება იყოს ავტორი რუფინუსის X—XI წიგნების ბერძნული თარგმანისა, რადგან რუფინუსი თვითონ ამბობს ევსევის „ისტორიის“ თარგმანის წინასიტყვაობაში, რომ იგი შეუდგა ამ შრომას მხოლოდ ალარიხის იტალიაში შემოსევის შემდეგ, ე. ი. 401 წლის 18 ნოემბრის შემდეგ.

შემდეგ, 1930 წელს, კვლავ განახლდა კამათი, რადგან წამოიჭრა საკითხი, რომ გელასი კესარიელის გარდაცვალების terminus ante quem არ ყოფილა გარკვეული. სახელდობრ: ამ წელს გამოვიდა „პორფირე დახელის ცხოვრება“ (მარკოზ დიაკონისა), Gregoire-ისა და Kugener-ის გამოცემა. და აქ გამოიჩვენა, რომ საეკლესიო არსებობა თვით იოანე კესარიელი ეპისკოპოსისა (იხ. ზემოთ გვ. 179), რომელიც იქ მოხსენებულია 395 წლის 18 მარტიდან მოკიდებული. რახან ეს ასეა, მაშასადამე ძალა ეკარგება იმ ცნობას, თითქოს გელასი, კესარიელი ეპისკოპოსი, 395 წლის 18 მარტს გარდაცვლილიყოს. და, მაშასადამე, გელასის უნდა ეცოცხლა იმ დრომდე, როდესაც ევლოგი გახდებოდა კესარიის ეპისკოპოსი.

ამ განახლებულ კამათში მონაწილეობა მიიღეს პ. პეტერსმა, ნ. აკინიახმა, ე. ჰონიგმანმა და სხვებმა.

P. Peeters-მა („Les débuts du christianisme en Géorgie d'après les sources hagiographiques“: AB, t. L. 1932) მთლიანად არ გაიზიარა ა. გლასის გამოკვლევის შედეგები.

პეტერსი, მის შემდეგ, რაც მას მოჰყავს რუფინუსის ტექსტი და აღარებს გელასის ზოგიერთ ადგილს, კერძოდ ბოლო სიტყვებს ბაკურის შესახებ, ასკვნის:

„როგორც ვხედავთ, არავითარი ეჭვი არ შეიძლება იყოს, რომ ცნობები იდენტურია. გელასი, რასაკვირველია, არ აცხადებს პრეტენზიას იმაზე, რომ ბაკურს იცნობდა პირადად. ის აღარაფერს ამბობს იმაზე, თუ ვინ გადმოსცა მას მოთხრობა ამ უმწიკვლო ადამიანზე. გარდა ამისა, ისტორია, რომელსაც ის მოგვითხრობს, ზედმიწევნით იგივეა, რასაც ჩვენ ვიცნობთ რუფინუსით. ის არავითარი დეტალით არ განსხვავდება, რომ შეიძლებოდეს მასში დანახვა ან დამატებისა, ან დადასტურებისა, და ქართველი მეცნიერები, რომელთაც მიიღეს თეზა ანტონ გლასისა, ერთგვარად აჩქარებით (non sans un brin de précipitation), ფუჭად ილწვიან იმისათვის, რომ ბერძნული ტექსტის უმნიშვნელო ვარიანტებს მიაკუთვნონ მნიშვნელობა, რომელიც მათ არა აქვთ (se sont donné une peine inutile pour attribuer aux minces variantes du texte grec une importance qu'elles n'ont pas). და აქვე უთითებს ჩემს შრომას „გელასი კესარიელი ქართლის მოქცევის შესახებ“ (მომომხილველი I, 1926, გვ. 54—68).¹

N. Akinian-ს დაუბეჭდავს წერილი Handes Amsorya-ში (1947, გვ. 401—443, 489—491, 497—553), სადაც მას უცდია სომხეთისათვის გამოეყენებინა გელასი-რუფინუსის ცნობა იბერიის მოქცევის შესახებ წინოს მიერ.

ამის წინააღმდეგ არის მიმართული მ. თარხნიშვილის სტატია: Die heilige Nino, Bekehrerin von Georgien (Analecta Ord. S. Basilii M. 1953, S. 572—581).

დაწვრილებით იხილავს ამ საკითხს E. Honigmann-იც (Gélase de Césarée et Rufin d'Aquilée: Bull. Ac. R. de Belgique, Cl. de L. V. 40 1954, 122—161).

¹ ა. გლასის გამოკვლევის „დიდი მნიშვნელობა“ აღიარა ივ. ჯავახიშვილმა 1928 წლის გამოცემაში „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი ტომისა (გვ. 167—169, იხ. 1951 წლის გამოცემა, გვ. 180—182).

რუფინუსმა დაურთო თავის ლათინურ თარგმანს ევსევის „საეკლესიო ისტორიისას“ ორი წიგნი (X და XI). საიდან ამოიღო იგი რუფინუსმა? ერთნი ამბობენ, რომ გელასი კესარიელის „ისტორია“ იყო მისი წყარო; მეორენი, პირიქით, ამტკიცებენ, რომ სწორედ ამ გელასის უნდა გადმოეთარგმნოს ბერძნულ ენაზე რუფინუსის ორიგინალური ტექსტი. ჰონიგმანი სწყვეტს საკითხს შემდეგნაირად:

1) გელასის არ შეეძლო გადაეთარგმნა რუფინუსი, რადგან X და XI წიგნები რუფინუსმა მიუმატა თავის თარგმანს ევსევის „ისტორიისას“ 401 წლის 18 ნოემბრის შემდეგ. ამ თარიღში, ე. ი. 401 წლის 18 ნოემბერს, გელასის ადგილი დაუჭერია ევლოგიოსს, რომელიც დამოწმებულია 400 წლის სექტემბრის თვიდან.

2) ფოტიოსის მიერ წამოყენებული ჰიპოთეზა, რომლის მიხედვით კირილე იერუსალიმელს და გელასი კვიზიკელს უნდა ეთარგმნოს რუფინუსი ბერძნულად, აიხსნება გელასი კვიზიკელის «უცნაური მტკიცებით», სახელდობრ, რომ რუფინუსს უნდა მიეღოს მონაწილეობა ნიკეის კრებაზე. შეუძლებელია ამის დაშვება, მაგრამ ეს ჰიპოთეზა გულისხმობს სპეციალური თხზულების არსებობას ნიკეის კრების და მისი ეპოქის შესახებ, იმ თხზულებისა, რომელიც ემყარებოდა რუფინუსს, გელასის და სხვებს და რომლის სათაური იქნებოდა: Πουφίνου Γελασίου και ἄλλων, რაც წარმოშობდა შეცდომას ავტორების იდენტურობის შესახებ და იმ ეპოქის შესახებ, როდესაც ისინი ცხოვრობდნენ.

3) „რუფინუს-გელასის“ ეს თხზულება, ალბათ, უნდა განვასხვავოთ „ბერძნული რუფინუსისგან“, რომელიც არის მხოლოდ თარგმანი რუფინუსის X და XI წიგნებისა და რომელიც შეიძლება გამოქვეყნდა როგორც ანონიმური თხზულება.

4) გელასი კესარიელი შეიძლება მიჩნეულ იქნეს როგორც რუფინუსის წყარო. მაგრამ მის „საეკლესიო ისტორიას“ ძალიან ნაკლებად ვიცნობთ ჩვენ, რომ ნება გვქონდეს ჯერჯერობით (jusqu' à quel point) ვილაპარაკოთ იმის შესახებ, რომ ეს იყო უმთავრესად ძირითადი წყარო¹.

მოგვყავს გელასი კესარიელის ტექსტი.

¹ ეს ანოტაცია ე. ჰონიგმანის შრომაზე მოთავსებულია BZ 47 [1954], 546 და ეკუთვნის V. Laurent-ს.

იბერთა მოქცევა¹

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ οἱ πρὸς τῆ κατὰ Πόντον γῆ Ἰβηρῆς τε καὶ Λαζοῖ τὸν τοῦ Θεοῦ ἐδέξαντο λόγον, μήπω πρὸ τούτου εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες. Τοῦ δὲ μεγίστου ἀγαθοῦ τούτου αἰτία κατέστη γυνὴ τις παρ' αὐτοῖς αἰχμάλωτος οὖσα, ἄκρον δὲ βίον μετερχομένη δι' ἐγκρατείας τε καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἔργων πάντας αὐτοὺς εἰς ἔκστασιν ἤγειν. Ὡς δὲ τὴν αἰτίαν διεπυνθάνοντο τῆς τοσαύτης αὐτῆς ἀσκήσεως, ἀπλότῃτι μὲν ἡ ἀγία ἔκείνη γυνὴ λέγει, διὰ Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐδένα μέντοι ἐκ τούτου εἰς πίστιν ἔφερον τῆς εὐσεβείας, ἐθαύμαζον δὲ μόνον τὴν γυναῖκα, καὶ τῷ ξένῳ βίῳ αὐτῆς προσέχοντες πολλὰ ἐλογίζοντο.

ეს ქალი: ისინი ჰხედავდნენ მის ფიქრობდნენ!

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔθις ἦν αὐτοῖς, εἴπερ νῆπιον εἶχον ἀσθενεῖα περιπεσόν, περιτρέχοντας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐγχαρίους ἀπαντας ἐκάστοθεν πορίζεσθαι βοήθημα, γέγονε διὰ τούτου ἐκπεριελθουσάν τινα πάντας ἐλθεῖν καὶ πρὸς τὴν αἰχμάλωτον. Ἡ δὲ πρὸς τῆ μίση ἔστρωσῃ σὺν τῷ παιδαρίῳ τῆ γυ-

იმავე ხანებში ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწაწყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ; მან სათნო ცხოვრებას მიაღწია და თავისი კრძალულებითა და სხვა კეთილი საქმეებით მას აღტაცებაში მოჰყავდა ყველა ისინი. როდესაც მას ეკითხებოდნენ ასეთი მისი განდევილობის მიზეზის შესახებ, ის წმინდა დედაკაცი მარტივად უპასუხებდა ხოლმე, ქრისტეს მიზეზისათვის, ძისა ღმრთისაო. მიუხედავად ამისა ამით მან ვერავინ დაარწმუნა კეთილსათნოებაში; მათ მხოლოდ აკვირვებდა უცნაურ ცხოვრებას და რას არ

მაგრამ რადგან იმათში ჩვეულებდა იყო, რომ თუ ვისმე ბავშვი გაუხდებოდა ავად, ყველა იქაურებს მოივლიდა და ყველას თხოვდა დახმარებას, — მოხდა [ეხლაც ისე], რომ ერთი ქალი, რომელიც ამ მიზნით კარი-კარ დადიოდა, ამ ტყვე-ქალთანაც მოვიდა. ხოლო ამან მიმართა

¹ გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიის“ აქ მოყვანილი ტექსტი ჩვენ გამოვეყით (ქართული თარგმნით და ნარკვევით) 1926 წელს: „გელასი კესარიელი ქართლის მოქცევის შესახებ“ (მიმომხილველი I. თბ. 1926, გვ. 54—68), ხოლო ამაზე უფრო ადრე დაგვბეჭდეთ რეცენზია ა. გლასის „მონოგრაფიაზე სურნ. „ჩვენი მეცნიერება“ 1924, № 6—7, გვ. 96—100)

ნაიკὶ ἔφη· οὐδὲν ἐγὼ τῷ παιδα-
ρίῳ δυνήσομαι βοηθῆσαι, τὸν δὲ
Χριστόν, ὃν ὑμῖν εἶπον πολλάκις,
οἶδα δυνατὸν εἶναι καὶ νεκροὺς
ἀνιστᾶν, καὶ τοῖς ἀπηγορευμένοις
χαρίζεσθαι ἴασιν. Ἡ δὲ τοῦ παι-
δὸς μήτηρ καθεκέρτευε τὴν αἰχμάλ-
ωτον. Τότε οἴκτῳ τῆς δεομένης
κινήθεισα τὸ νήπιόν τε τῷ σάκκῳ
τῷ ἑαυτῆς περιβαλοῦσα, προσευ-
ξαμένη τῷ Θεῷ, ἀπέδωκεν αὐτὸ
τῇ μετρὶ ὑγιᾶς.
ხვია ბავშვი, შავვედრა ღმერთს
ღედას.

Διέδραμε δὲ εἰς πολλοὺς τὸ
γεγόμενον, καὶ γε ἄχρι τῆς βασι-
λίδος ἔφθασεν, ἣτις κατέκειτο
βαρυτάτῃ νόσῳ κατεχομένη· καὶ
γὰρ χρόνον ἱκανὸν ἀσθενήσασα,
ἀνιάτως εἶχε λοιπὸν τὰ περὶ τῆς
φθασάσης αὐτὴν χალεπωτάτης
νόσου. Ἄξιόν μὲν οὖν τὴν αἰχμάλ-
ωτον ἀποστείλασα διὰ τῶν οἰ-
κείων πρὸς αὐτὴν παραγενέσθαι.
Ἡ δὲ δέει καὶ εὐλαβεία ἀναγνέει
τοῦ πρὸς τὴν βασιλίδα διαβῆναι,
εἰδῶσα τὸν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης
δόξης παρεισδύνοντα θλισθόν. Διὰ
τοιοῦτο ἀπριξ ἔχουσαν αὐτὴν
τοῦ μὴ ἐλθεῖν ἐπιγνοῦσα ἢ βασι-
λισσα κελεύει σὺν τῷ σκιμποδίῳ
πρὸς αὐτὴν ἀπαχθῆναι. Ἦς τινος
δυσωπηθείσα τὴν ταπεινωσιν ἢ
μακαρία αἰχμάλωτος τὸν αὐτὸν
τρόπον περιβαλοῦσα τὴν βασιλίδα
τῷ σάκκῳ, ἐφ' ᾧ γόνυ κλίναςα
τὰς εὐχὰς τῷ Θεῷ προσέφερε τῇ
συνήθει πρὸς τὸν Χριστὸν εὐχῇ,

ქალს, რომელიც კარებში იდგა
ბავშვით ხელში, და უთხრა: „მე
ვერ შევძლებ ვუშველო ბავშვს;
ქრისტეს კი, რომელზედაც ხში-
რად მილაპარაკია თქვენთან,
ვიცი, შეუძლია მკვდრებიც აღა-
დგინოს და მიტოვებულთ გან-
კურნება არგუნოს“. ხოლო ბავ-
შვის დედა ემუდარებოდა ტყვე-
ქალს. მაშინ ამან, აღძრულმა
სიბრაღულით მთხოვნელის მი-
მართ, თავის გარუსამოსში გა-
და განკურნებული გადასცა იგი

ეს ამბავი მოედო ყველას და
ღედოფლის ყურამდისაც მიალ-
წია; ღედოფალი მაშინ ლოგი-
ნად იწვა მძიმე სენით დაავადე-
ბული. კარგა ხანია, რაც ის ავად
გამხდარიყო, და უკურნებელი
ჩანდა ის მძიმე სენი, ის რომ
შეეპყრო. და, აი, ის გზავნის
ტყვე-ქალთან თავისიანებს და
თხოვს მას, რათა ის მას ეახ-
ლოს. ის კი შიშისა და მოკრძა-
ლების გამო უარს ამბობდა ღე-
დოფალთან მისვლაზე, რადგან
იცოდა, რომ ადამიანური (ე. ი.
მიწიერი) დიდებისაგან საცთური
შემოიპარებოდა ხოლმე. ამიტომ
ღედოფალმა, როგორც კი გაი-
გო, რომ ტყვე-ქალს არასგზით
არ უნდოდა მოსვლა, ბრძანა
საწოლით წაეყვანათ იგი მასთან.
ნეტარმა ტყვე-ქალმა უსიამოვნ-
ოდ შეხედა ღედოფლის ასეთ
დამცირებას და იმნაირადღე [რო-
გორც წინათ] გახვია ღედო-

გითხრობ, მეფევ. ასე რომ თუ შენ ზრუნავ ჩემს ცხოვებაზე, განსაკუთრებულად დავსაჩუქროთ ის დედაკაცი და თაყვანი ვსცეთ მის ქრისტეს“.

“Ο δὲ τῆς ὀκνηρότερον διετέθη, καίτοι πολλάκις ὑπομιμησόμενος πρὸς τῆς γαμετῆς ὑπερετίθετο, ἐκλύων ταῖς εὐαγγελίαις τὴν αἵτησιν, καὶ καιρὸν πρόσφορον ἐλπίζων αὐτῷ περὶ τούτου λυσιτελεῖν ἔλεγεν. “Ο καὶ γέγονε κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ τοῦ θύλοντος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. ბულიყო და ჰეშმაროტების შეცნობამდე მისულიყო.

Συνέβη γὰρ αὐτὸν ἐν φήρᾳ περισπώμενον περὶ ἕλην κάταλσον καὶ βασιτάτην ἐν ἡμέρᾳ σταθερᾷ ὑποστῆναι νύκτα ἀπροσδόκητον. Ἄφνω γὰρ ἐν μεσημβρίᾳ κατὰ πάσης τῆς ἕλης περιεχύθη σκότος βασιτάτον, ἐνθα ἦν ὁ βασιλεύς. Ὡς δὲ καὶ οἱ συνόντες αὐτῷ τῆδε κάκεισε πρὸς τὴν φήραν διασπώμενοι εὕρηγται, φόβος συνέσχε τὸν βασιλέα μέγιστος ἦμιστα λογιζόμενον, ὅπως διαφύγη τὴν ἔφοδον. Ἐπεὶ δὲ καὶ πάντες οἱ συνόντες αὐτῷ τὴν αὐτὴν ὑπέμενον ἀνάγκην, ἔκαστον γὰρ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐληλυθέναι σπευδόντων, ἐν ᾧ κατείληφε τόπῳ, τὸ σκότος ἐστήλωσε, προβῆναι μὴ συγχωρήσαν εἰς ἀλλήλων παράκλησιν.

Тότε ὑπομνησθεῖς ὁ βασιλεύς τῆς γαμετῆς καὶ τῆς ταύτης ἀνιάτως ἔχουσαν ἰασαμένης αἰχ-

ხოლო მეფე ერთხანს არაფერს სწყვეტდა; თუმცა ხშირად მოაგონებდა ხოლმე მას მისი მეუღლე, მაგრამ ის თავს არიდებდა თხოვნას დაპირებებით და ამბობდა, რომ უცდიდა ამ საქმისათვის მისთვის მოსახერხებელ დროს. ეს კი მოხდა ღმრთის განზრახვით, რომელსაც სწადდა, რათა ყველა აღამიანი ცხოვ-

ერთხელ, როდესაც ის ნადირობდა მრავალჭალიან ულრან ტყეში, მას დღისითვე ჩამოუღამდა მოულოდნელად. უცბად შუადღეს ღრმა ბურუსმა მოიცვა მთელი ტყე, სადაც მეფე იყო. ხოლო რადგან მისი მხლებლები იქ იყვნენ სანადიროდ გაფანტული, უდიდესმა შიშმა მოიცვა მეფე და სრულებით ვერ მოესაზრა საშუალება, თუ როგორ აეცდინა (თავიდან უბედურება). ხოლო რადგან მისი ყველა თანმხლებელი იმავე გასაჭირში იყო და ყოველი მათგანი, რომელნიც მეფესთან მისვლას ისწრაფოდნენ, წყვილიადმა გააშეშა იმ ადგილას, სადაც ისინი იდგნენ, ამიტომ მათ არ შეეძლოთ წინ წაწევა ერთმანეთის დასაძახებლად.

მაშინ მეფეს მოაგონდა მეუღლე და ის ტყვე-ქალი, რომელმაც განკურნა მისი, უკურნებელი

μαλώτου, ἐβόησε λέγων· Χριστέ, ὁ τῆς αἰχμαλώτου κύριος, παρῶσ-
τηθί μοι ταυῦν, ἵνα φύγω τὴν
ἐπιχειμένην ἀνάγκην· ἔχω γὰρ
σαφεστάτην πείραν τῆς θείας σου
δυνάμεως, τὴν ἐμήν σύμβιον· Καὶ
ἄμα τῷ τελέσαι τὴν εὐχὴν εὐθύς
περιαιρεθέντος τῶν σκότους, τὸ
φῶς τῆς ἡμέρας ἐπεχύθη μᾶλλον
ἢ τὸ πρότερον κατὰ πάσης τῆς
βίτης, ἔνθα ἦσαν ἐστηλωμένοι.
უფრო მძლავრად გაანათა მთელი ტყე, სადაც ისინი სვეტივით
იყვნენ გაშემბული.

Καὶ παραγενόμενοι οἱκοι ὑγι-
εις παραχρημα εὗρον τὸν βασιλέα
κελεύοντα τὴν αἰχμάλωτον ἕως
πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, μηκέτι Θεὸν
ἕτερον προσκυνεῖν ἐπαγγελόμε-
νον, ἢ Ἰησοῦν Χριστόν, ὃν ἡ
γυνὴ σέβεται. Ἔρχεται οὖν ἡ
γυνὴ ἡ αἰχμάλωτος καὶ γίνεται
τοῦ βασιλέως διδάσκαλος πάντα
τὸν τύπον τῆς πίστεως αὐτῷ
ἐπιστήσασα· Ὁ δὲ χαίρων οὐκ
ἠδεῖτο πρὸς εὐτελοῦς γυναικὸς
θεοσέβειαν ἐκμανθάνων· τούναν-
τίον δὲ ἐπ' αὐτῇ σεμνυόμενος
εἰς μέσον αὐτὴν ἄγεσθαι ἐπὶ τοῦ
πλήθους ἐκέλευσε, παρῶσθαι ἄρ-
μονος ἐπ' αὐτῇ λέγων· ὅτι μου ἡ
γαμετὴ θάνατον διὰ τῆς προσευ-
χῆς ταύτης διέδρα Χριστοῦ τοῦ
παμβασιλέως τῆ χάριτι· Ἐπειθέ
τε τοὺς ὑπηκόους, εἰ θέλοιν
σώζεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ φρονεῖν
καὶ τὴν εἰς Χριστὸν ἀρεῖσθαι
προσκύνησιν τῶν εἰδῶλων κατα-
φρονούντας· Ἐπειδὴ δὲ ἔμαθε

სენით შეპყრობილი, მეუღლე,
შესძახა და თქვა: „ქრისტე, უფა-
ლო ტყვე-ქალისათ, მეოხ მეყავ
აწ, რათა ავიცილინო მოწეული
უბედურება; მე უკვე მაქვს მეტად
ნათელი შედეგი შენი ღვთაებ-
რივი ძალის მოქმედებისა, სა-
ხელდობრ ჩემი მეუღლე“. და
როგორც კი მან გაათავა ეს
ლოცვა, მაშინვე გაიფანტა ბუ-
რუსი, დღის შუქმა წინანდელზე
სადაც ისინი სვეტივით

შინ რომ დაბრუნდნენ სალი-
სალამათი, მაშინვე იპოვეს მეფე,
რომელსაც დაეძახა იმ ტყვე-
ქალისთვის და შეეთვალა, რომ
ამერიიდან სხვა ღმერთს არა
სცემს თაყვანს, თუ არა იესო
ქრისტეს, რომელსაც ის დედა-
კაცი თაყვანს სცემდა. და აჰა,
მოვიდა დედაკაცი იგი ტყვე-
ქალი და შეიქმნა მასწავლებელი
მეფისა და ასწავლიდა მას ყვე-
ლაფერს, რაც რწმენას შეეხე-
ბოდა. მეფე გახარებული იყო
და მას არ რცხვენოდა ღვთის-
მოყვარების სწავლა უბრალო
დედაკაცისაგან; პირიქით, მას
თავი მოჰქონდა იმის წინ, და
უბრძანა შუახალხში გამოეყვანათ
ტყვე-ქალი და მოურიდებლად
თქვა მის შესახებ: „ჩემმა მეუღ-
ლემ სიკვდილი აიცილია ამისი
ლოცვის წყალობით ქრისტეს
მიმართ, ყოველთა უფლისა“. და
არწმუნებდა ქვეშევრდომებს, თუ
ცხონება გსურთ, გაიზიარეთ ეს

πρὸς τῆς ἀγίας γυναικὸς, ὅτι ἐκ-
κλήσιας χρῆ ἰδρῶσασθαι εἰς προσ-
κύνησιν τοῦ Χριστοῦ, ὁμοῦ προΐει
ἐπὶ τὴν χρεῖαν σπουδαίως.

ეკლესიების დაფუძნება ქრისტეს თაყვანისცემისათვის, აგრეთვე წარმატებით შეუდგა ამისათვის ზრუნვას.

Ὡς δὲ τοῦ οἴκου τὸν περι-
βολον ἤγειραν οἰκοδομήσαντες,
ἔδει δὲ λοιπὸν τοὺς κίονας στη-
σαι ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου πρὸς διαί-
ρεσιν τῶν συνερχομένων ἀνδρῶν
τε καὶ γυναικῶν, μῆλων δ' Θεὸς
πάγιον γνῶμην ἐνθῆναι τῷ τε
βασίλει καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ
ὑπηκόοις περὶ τοῦ διὰ τῆς αἰχμα-
λώτου γυναικὸς κηρυχθέντος εὐαγ-
γελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ, ποιεῖ τὸν τρίτον κίονα εἰς
μέσον ὀρθωθέντα, ἔτι δὲ πλάγιον
ὄντα, μὴ γενέσθαι εἰς τέλος ὀρ-
θιον, καθάπερ καὶ οἱ δύο ἕτεροι
καὶ πολλὰ καμώντες οἱ τεχνίται
τά τε ἱστία σὺν ταῖς μηχαναῖς
ἀπάσαις διαρρήξαντες καὶ συντρί-
ψαντες ὑπεξαναχωροῦσι φεύγον-
τες, δεδιότες μὴ ἐναπολειφθέντες
χαμαὶ ὑπὸ τὸν κίονα ἀποθάνω-
σιν· ἵστατο γὰρ ὁ κίων ἐν τῷ
ἄερι κρεμάμενος πλάγιος, μηδὲ-
νός, ὡς ἔθος τοῖς τεχνίταις, ἐπι-
νοουμένου παρ' αὐτῶν τινὸς βρη-
θήματος.

ვითარო საშუალება ვერ იქმნა მათი მხრით მოაზრებული.

Ἀκούει ταῦτα ἡ αἰχμάλω-
τος καὶ δέει πολλῶ συσχεθεῖσα,
μὴ ἀνάπαλιν τὸ πλῆθος ἐπιδῶ
ἑαυτὸ πρὸς τὰ εἶδωλα, ἔρχεται
δύνοντος τοῦ ἡγίου κατὰ τὸν τό-

აირჩიეთ ქრისტეს თაყვანისცემა
და კერპები უკუაგდებო. ხოლო
როდესაც ისწავლა იმ წმინდა
დღდაკაცისაგან, რომ საჭიროა

როდესაც სახლის გალავანს
აშენებდნენ, საჭირო იყო, სხვათა
შორის, შუაში სვეტების აღმარ-
თვაც მამაკაცებისა და დედაკა-
ცების შესაკრებელთა გასაყო-
ფად. და ღმერთმა მოისურვა
მტკიცე აზრი ჩაენერგა მეფისა
და მისი ქვეშევრდომებისათვის
შესახებ ტყვე-ქალის საშუალებით
უწყებული ევანგელიონისა იესუ
ქრისტესისა, ძისა თვისისა, და
ის აკეთებს შუაში აღმართულ
მესამე სვეტს, რომელიც ჯერ
კიდევ მრუდედ იდგა, ისე, რომ
ის საბოლოოდ არ გასწორდეს,
როგორც სხვა ორი (სვეტია
გასწორებული). ბევრს ეწვალნენ
ხელოსნები, დახიეს და დაფხრი-
წეს აფრები ყველა მანქანები-
თურთ და უკან გამოიქცნენ შეში-
ნებულნი, რომ იქ დარჩენით არ
დახოცილიყვნენ სვეტის მიერ
მიწაზე (დამარცხებულნი), რად-
გან სვეტი იდგა ჰაერში მრუდედ
დაკიდებული და, წინააღმდეგ
ხელოსანთა ჩვეულებისა, ვერა-

ეს ესმის ტყვე-ქალს, და ის
ძალიან შეშფოთდა, რომ ხალხი
ისევ არ მისცემოდა კერპთა-
ყვანისცემას; მზის ჩასვლისას ის
მიდის იმ ადგილას და მუხლ-

πον, και κλίνασα γόνυ πρὸς τὸ Θεὸν ἕως πρῶτ', ἡγείρε δια τῆς εὐχῆς τὸν κίονα, οὐκ ἐπὶ τὴν βάσιν ἐστῶτα, ἀλλ' ὄρθον μὲν ἡρτημένον ἐπάνω τῆς βάσεως ὅσον ἀπὸ πῆχews ἑνός, οἰκονομοῦντος τοῦ θεοῦ μὴ ἀπιέναι τὴν αἰχμάλωτον οἴκοι ἕως τῆς τοῦ πλήθους ἀφίξεως, ἵνα γνῶσιν αὐτῆς τὴν ἐν τῷ ἑπ' αὐτῆς κηρυττομένῃ ἀληθινῷ θεῷ πίστιν.

Ἦλθον οὖν ἕωθεν σὺν τῷ βασιλεῖ, και ἰδόντες ὄρθιον ἡρτημένον τὸν τηλικούτον κίονα ἐξίσταντο. Τότε τῆς αἰχμαλώτου πασι γενομένης καταφανοῦς διὰ τὸ γεγονός, ἀναστάσης αὐτῆς ἐκ τῆς εὐχῆς, εὐθέως ὁ κίων, οἷά τινων τεχνιτῶν τῇ οἰκείᾳ βάσει αὐτὸν προσαρμοζόντων ὡς ἓνι μάλιστα, ἀπετέθη, πλείστην ὄσσην παρὰ τοὺς ἔμπροσθεν και τοὺς μετ' αὐτὸν κίονας ἔχων εὐπρεπῆ τὴν ἀσφάλειαν. Ἐκ τούτου γέγονε και τοὺς λοιποὺς τοῦ πλήθους συνελθεῖν και συνομολογήσαι τὴν τοῦ βασιλέως πίστιν, θαυμάζοντας Χριστόν· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἡ αἰχμάλωτος ἐκείνη ἀγία γυνὴ διεμαρτύρατο· ἐδεδοίκει γὰρ τοῦ πλήθους τὴν ἀπλότητα, μήποτε ἄρα ὑπὸ τῆς πατρῴας δεισιδαιμονίας νυττόμενοι εἰς αὐτὴν τὸ εἰς Χριστὸν σέβας ἀπενέχοιεντο, ἡγουν ὁῶσαν περὶ αὐτῆς σχῶσι μὴ συντείνουσαν πρὸς εὐσέβειαν.

მოდრეკით იყო დილაძე ღმერთის წინაშე; თავისი ლოცვის საშუალებით მან აღადგინა სვეტი, არა ხარისხზე მდგომარე, არამედ სწორად ჩამოკიდებული ხარისხს ზემოთ დაახლოებით ერთი წყრთის მანძილზე, და ღმერთმა განაწესრიგა ისე, რომ ტყვექალი არ წასულიყო შინ ხალხის მოსვლამდე, რათა მათ შეეცნოთ იგი მის მიერ ქადაგებული ჭეშმარიტი ღმერთის რწმენაში.

და, აჰა, რიყრაჟზე მოვიდნენ ისინი მეფესთან ერთად და, რომ დაინახეს სწორად დაკიდებული ამხელა სვეტი, განკვირდნენ. მაშინ, როდესაც ტყვექალი ყველასათვის საჩინო შეიქმნა ამ ამბის გამო და როდესაც მან ლოცვას თავი დაანება და ადგა, სვეტი მაშინვე, თითქოს ვინღაც ხელოსნებმა ის მის ხარისხს რაც შეიძლებოდა კარგად მიაკრესო, გაიმართა და, შედარებით წინ და შემდგომ აღმართულ სხვეტებთან, მას უდიდესი ურყევობა ჰქონდა. ამის გამო მოხდა ის, რომ დანარჩენი ხალხიც შემოკრბა და, კვირვობდნენ რა კრისტეს, გაიზიარეს მეფის რწმენა. და ეს დაუმტკიცა მათ იმ ტყვექალმა, იმ წმინდა დედაკაცმა: მას ხომ ეშინოდა ხალხის უმეტრების, რომ მშობლიურად ცრუმორწმუნეობის გავლენით კრისტეს თავგანისცემა მასზე არ გადაეტანათ, ესე იგი ჰქონოდათ-

მასზე ისეთი წარმოდგენა, რომელიც მის კეთილსათნობას არ შეეფერებოდა.

Διὰ τοῦτο καὶ κοιωνῆναι αὐτοὺς τῆς εὐχῆς προετρέψατο, ἡγίκα τὸν κίονα ἡρτημένον τῷ οἰκείῳ τόπῳ προσαρμοσθῆναι πεποίηκε, συσκιάζουσα διὰ τούτου τὴν οἰκείαν ὑπόληψιν, τὴν δὲ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐνέργειαν λέγουσα εἰς πάντας ἀνθρώπους τοὺς εἰς αὐτὸν εὐσεβοῦντας διαβαίνει ἐν ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων πράξεσιν.

Μετὰ δὲ τὸ τελειωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν ὑποτίθεται τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῇ βασιλίδι ἢ αἰχμάλωτος πέμψαι αὐτοὺς πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας σύντροφον τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα Κωνσταντῖνον πεμφθῆναι αὐτοῖς παρ' αὐτοῦ αἰτουμένοις τὸν τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην καθιερώσοντα.

Τότε ὑπὸ τε τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἰβήρων ὀσταλέντες πρεσβευταὶ καταλαμβάνουσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναγγέλλοντες τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ τὴν ἐκεῖσε κρατυνθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἐπίσκοπον αἰτοῦντες δοθῆναι αὐτοῖς παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν παρ' αὐτοῖς ἐκκλησιῶν καθιέρωσιν ὁμοῦ καὶ διατύπωσιν. Οὗς προσηγῶς δεξάμενος ὁ εὐσεβῆς καὶ φιλόχριστος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, χαίρων ἐν τῷ κυρίῳ, παρέσχε τὴν αἴτησιν, τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον παρορμη-

ამიტომ იმან მოუწოდა ხალხს მათაც მიეღოთ მონაწილეობა ლოცვაში, როდესაც მან დაკიდებული სვეტი თავის ალაგან მიაკრა: ამით ის ფარავს თავის სიძლიერეს და ამბობს, რომ ქრისტე მაცხოვრის ზემოქმედება ყველა მის თაყვანისმცემელ ადამიანზე ზეკაცურ საქმეებში ხორციელდება.

შემდგომად ეკლესიის დასრულებისა ტყვე-ქალი წინადადებას აძლევს მეფესა და დედოფალს, რათა მათ გაგზავნონ ერთმორწმუნე მეგობართან და ღვთისმოყვარე კონსტანტინე მეფესთან (მოციქულები) და სთხოვონ, რათა მან გამოუგზავნოს მათ ვინმე ამ ეკლესიის საკურთხეველად.

მაშინ მეფისა და იბერთა კრებულის მიერ გაგზავნილი მოციქულები მიდიან კონსტანტინეპოლში, აუწყებენ კონსტანტინე მეფეს იქ (იბერიაში) ქრისტეს რწმენის განმტკიცებას და სთხოვენ მიეცეს მათ მისგან ეპისკოპოსი მათთან არსებული ეკლესიების კურთხევისათვის და აგრეთვე საეკლესიო წესების ჩამოყალიბებისათვის. სათნო და ქრისტეს მოყვარე კონსტანტინე მეფემ ისინი მეგობრულად მიიღო, რადგან უხაროდა უფლისათვის; მან შეიწყნარა თხოვნა და კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს

σας χειροτονῆσαι τῶν Ἰβήρων
ἐπίσκοπον, ὁμοῦ συνορθῶν Θεοῦ
νεμῆα εἶναι τοῦ τοῦς ἀλλοφύλους
αὐτῶ καὶ ὑποτάσσοντος.

Τούτων ἡμῶν ὁ πιστότατος
Βακούριος ὑφηγητῆς γέγονεν, ἀνήρ
ἐκλαβέστατος καὶ τοῦ βασιλι-
κοῦ γένους τῶν παρ' αὐτοῖς Ἰβή-
ρων περιφανέστατος, σατράπης¹
Ῥωμαίων καταστάς, καὶ ταῖς ἀκ-
ρωραῖαις τῆς Παλαιστίνης κατὰ
τῶν Σαρακηνῶν βαρβάρων ἐπισ-
τρατεῦσας πόλεμον, ἀκρως ὄτι
μάλιστα τὴν κατ' αὐτῶν νίκην
ἤρατο².

ალექსანდრეს ხელთ-დაასხმევიანა
იბერთა ეპისკოპოსი; ამავე დროს
მას (კარგად) ესმის, რომ ეს არის
ნიში ღმრთისა, რომელიც უცხო-
თესლთ უქვემდებარებს მას.

ეს ჩვენ გვიამბო ფრიად სარ-
წმუნო ბაკურიმ, კაცმა ფრიად
ღვთის-მოშიშმა, მეფის შთამო-
მავალმა და იბერთა შორის სახე-
ლოვანმა, რომელიც გახდა რო-
მელთა სატრაპი და აწარმოვა
ომი ბარბაროს სარკინოზთა წი-
ნაღმდეგ პალესტინის მწვერვა-
ლებზე და მათზე ბრწყინვალედ
გაიძარჯვა.

ზემოთ მოყვანილი ტექსტი, როგორც ეს უკვე მოხსენებუ-
ლია, ჩვენ დავბეჭდეთ ჩერიანის მკვლევით და ის ეკუთვნის არა
უშუალოდ გელასი კესარიელს, არამედ გელასი კვიზიკელს,
რომელსაც 475 წლის მახლობელ ხანებში შეუდგენია ნიკეის
პირველი კრების ისტორია და, როგორც ეს ა. გლასს საკ-
მაოდ აქვს დასაბუთებული, გელასი კესარიელის შრომით უსარ-
გებლია. ის გარემოება, რომ ტექსტი ჩვენამდე მხოლოდ ერთი
საუკუნის შემდეგ დაწერილი შრომის საშუალებით არის მოღწე-
ული და არა პირვანდელი სახით, გვავალებს სათანადო სიფრთ-
ხილით მოვეყრათ მასში დაცულ ცნობებს. გარდა იმისა, რომ
თავისთავად საგულისხმებელია ავტორის მიერ მის წყაროებში
მოთხრობილი ამბების შეფერადება-განვრცობა, კერძოდ გელასი
კვიზიკელის მიმართ ეს დოკუმენტალურად არის დამტკიცე-

¹ <δς> σατράπης Pœeters.

² A. M. Ceriani, Monumenta sacra et profana ex codicibus
praesertim Bibliothecae Ambrosianae. Tom. I. Mediolani 1861, გვ. 137 და
შემდგომი.

ბული¹. ასე რომ ჩვენი ტექსტის მოწმობანიც ყოველ კერძო შემთხვევაში უნდა შედარებულ იქნეს სხვა ავტორების მიერ მოცემულ ცნობებთან.

გელასი კესარიელის ტექსტი შედარებით სხვა ავტორების² (რუფინუსის, სოკრატეს, სოზომენესა და თეოდორიტეს) ტექსტებთან ბევრს ახალს, ან სხვანაირად გაშუქებულ ცნობას იძლევა (ლაზების მოქცევა, ტაძრის აგების დეტალები, კოსტანტინე მეფესთან ელჩების გაგზავნის მიზანი, ეპისკოპოზ ალექსანდრეს დასახელება, კოსტანტინეპოლის ხსენება, ცნობა ბაკურის შესახებ, და ზოგიერთი სხვა დეტალი). ჩვენ აქ შევხებით ზოგიერთ მათგანს და შევადარებთ, სადაც შესაძლებელია, სხვების მიერ მოცემულ ცნობებს.

1. რუფინუსი (I, 10) ტაძრის აგების შესახებ ამბობს: *Fabricari tamen ecclesiam monet, formamque describit* „ის (ტყვე-ქალი) ურჩევს ეკლესიის აგებას და აღუწერს მის გარეგნულ სახეს“. ბერძნულ დედანში შესაძლებელია ეს ადგილი სხვანაირად ყოფილიყო გადმოცემული და რუფინუსს ის ზოგადი ხაზებით გადმოეცეს. ამას გვაფიქრებინებს გელასი კვიზიკელის (resp. კესარიელის) ტექსტი, სადაც ვკითხულობთ: „როდესაც სახლის გალავანს აშენებდნენ, საჭირო იყო შუაში სვეტების აღმართვაც მამაკაცების და დედაკაცების შესაკრებელთა გასაყოფად (იხ. ზემოთ გვ. 191). აქ ჩვენ გვაქვს ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ცნობა, სახელდობრ რომ უძველეს ქართულ ტაძრებს მოეპოვებოდა სპეციალური ნაწილი, დედაკაცთა შესაკრებელი. ძნელია აქ იმის განსაზღვრა, რუფინუსსმა შეამოკლა გელასი კესარიელის ცნობა, თუ გელასი კვიზიკელმა განავრცო გელასი კესარიელი.

2. გელასის ტექსტი გარკვევით ამბობს, რომ „მეფისა და იბერთა კრებულის მიერ გაგზავნილი მოციქულები კოსტანტინეპოლში მიდიან“. აკად. კ. კეკელიძე სხვა საბუთთა შორის ამ ცნობასაც იყენებს იმის დასამტკიცებლად, რომ გადმოცემა ქართლის მოქცევის შესახებ კოსტანტინეპოლს უკვე დაარსებულად ჰგულისხმობს და ამისდა მიხედვითაც ათარიღებს ქართველთა მოქცევას. შეგვიძლია თუ არა ჩვენი ტექსტის ცნობა ეკვიპოტანლად,

¹ A. G l a s, Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia... 83. 74—75.

² ამათ „საეკლესიო ისტორიათა“ სათანადო ტექსტები იხ. აქვე.

მივიჩნით, ე. ი. ვთქვათ, რომ გელასი კვიზიკელის ინტერპოლაციას კი არ წარმოადგენს აქ კოსტანტინეპოლის მოხსენიება, არამედ ის გელასი კესარიელსაც მოეპოვებოდაო. ჩვენის აზრით, ამ საკითხში გელასი კვიზიკელს ვერ დავემყარებით. გელასი კვიზიკელის მეორე ცნობის, სახელდობრ ალექსანდრე ეპისკოპოსის შესახებ ჯერ კიდევ ა. გლასმა აღნიშნა (გვ. 52) და კ. კეკელიძემაც გაიზიარა, რომ ის გელასი კესარიელის ტექსტში არ უნდა ყოფილიყო: ის არა ჰყავს მოხსენებული არც ერთ სხვა ავტორს და საფიქრებელია, რომ ეს ცნობა ჩაემატებინოს თვით გელასი კვიზიკელს. იყო თუ არა კოსტანტინეპოლი მოხსენებული გელასი კესარიელის დედანში? მართო ის გარემოება, რომ რუფინუსს ის მოხსენებული არა აქვს, ჩვენ არ გამოგვადგება იმის დასამტკიცებლად, თითქოს ის არც გელასი კესარიელს ჰქონოდა, რადგან არის სხვა შემთხვევებიც, როდესაც რუფინუსს ჩვენს ტექსტთან შედარებით მოთხრობის შეკვეცილობა ახასიათებს. არც ის გამოგვადგება ჩვენ ამ საკითხის გადაჭრისათვის, რომ მერმინდელი ისტორიკოსები სოკრატე სქოლასტიკოსი და ერმიასოზომენე კოსტანტინეპოლს არ იხსენიებენ, რადგან არც ერთსა და არც მეორეს გელასი კესარიელით არ უსარგებლია¹: სოკრატეს წყაროს რუფინუსი წარმოადგენდა, ხოლო სოზომენესას — რუფინუსი და სოკრატე. ჩვენთვის აქ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ კოსტანტინეპოლს არც თეოდორიტე იხსენიებს, რომლის ტექსტუალური შედარება არკვევს, რომ ის ზემოთ დასახელებულ ავტორთა დამოუკიდებელი პირველწყაროებს ემყარება² და რომ მას სხვათა შორის ხელთ ჰქონდა აგრეთვე გელასი კესარიელის „ისტორია“³.

მ. დასასრულ, ჩვენ გვინდა შევხოთ ჩვენი ტექსტის უკანასკნელ ნაწილს, რომელიც ბაკურს იხსენიებს. ბაკურის საკითხს ჩვენ იმ მხრით კი არ გვსურს მივუდგეთ, თუ რომელ ქართველ მეფეს ჰგულისხმობენ ბერძნულ-ლათინურ-ქართული წყაროები, როდესაც ისინი ქართლის მოქცევაზე ლაპარაკობენ: არის ეს ბაკურმეფე თუ რომელიმე სხვა პიროვნება? ჩვენ გავარჩევთ ტექსტების მიხედვით, მართლა მეფე იყო ის ბაკური, რომელიც ქართლის მოქ-

¹ A. Glas, Die Kirchengeschichte... გვ. 79—83.

² იხ. Parmentier თეოდორიტე კვირელის „საეკლესიო ისტორიის“ გამოცემის წინასიტყვაობაში.

³ A. Glas, Die Kirchengeschichte... გვ. 84.

ცევის წყაროებშია მოხსენებული თუ არა? ცხადია, ჩვენი მიდგომა საკითხისადმი ბოლოს და ბოლოს პირველ საკითხთან მოგვიყვანს, რამდენადაც ჩვენი დასკვნა ბაკურის გვაროვნობას გამოააშკარავებს.

ტრადიციული გადმოცემა მირიანს ასახელებს პირველ ქრისტიან მეფედ. ეს აზრი საისტორიო მწერლობაში მიღებული იყო, მაგრამ 1895 წლის შემდეგ, როდესაც რააბემ გამოსცა პეტრე იბერის ცხოვრება¹, სადაც პეტრეს პაპად გამოყვანილია მეფე ბაკური, რომელსაც ვითომ ქართველები მოუქცევია, ისტორიკოსებმა ტრადიციული გადმოცემა პირველი ქრისტიანი მეფის შესახებ უარყვეს, და ჩვენ ვხედავთ, რომ ივ. ჯავახიშვილი („ქართველი ერის ისტორია“ I [თბ. 1913], გვ. 180) პირველ ქრისტიან მეფედ ბაკურს აღიარებს და ამ აზრის დამტკიცების დროს რუფინუსს ემყარება. რუფინუსი წერს: *Haec nobis ita gesta fidelissimus vir Bacurius, gentis ipsius rex... exposuit*. ჩვენ ახლა უკვე ვიცით, რომ რუფინუსზე დამყარება შეუძლებელია, რადგან საბოლოოდ დამტკიცებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ რუფინუსი ამ შემთხვევაში ბერძნული წყაროს თარგმანია და სრულიად სამართლიანი იქნება, თუ ჩვენ რუფინუსის სიტყვების შესამოწმებლად ბერძნულ პირველწყაროს მივმართავთ. გელასი კესარიელი წერს: „ეს ჩვენ გვიამბო ფზიად სარწმუნო ბაკურიმ, კაცმა ჟრიად ღვთისმოშიშმა, მეფის შთამომავალმა და იბერთა შორის სახელოვანმა. როგორც ვხედავთ, გელასი კესარიელს რუფინუსის სიტყვების *gentis ipsius rex*-ის ნაცვლად ბაკური მოხსენებული ჰყავს მეფის შთამომავლად (βασιλευσιν γένους).“

არის თუ არა ამით საბოლოოდ გადაწყვეტილი ბაკურის ვინაობის საკითხი? რასაკვირველია არა. ორი, ერთმანეთის მოწინააღმდეგე წყაროს მოწმობა, ცხადია, ჯერ კიდევ ვერ გადაწყვეტს საკითხს, თუნდაც მათ შორის ქრონოლოგიური მანძილი დიდი იყოს. ეს მეთოდოლოგიური დებულება ჩვენს შეძთხვევაში მით უფრო მისაღებია, რომ იმ ორი წყაროდან, რომლებიც ჩვენ ახლა განვიხილეთ, მართალია, გელასი უძველესია, მაგრამ ეს უძველესი წყარო ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ V საუკუნის მეორე ნახევ-

¹ Petrus der Iberer. Ein Charakterbild zur Kirchen- und Sittengeschichte des fünften Jahrhunderts. Syrische Übersetzung einer um das Jahr 500 verfassten griechischen Biographie, herausgegeben und übersetzt von Richard Raabe. Leipzig 1895.

რის ისტორიკოსის, გელასი კვიზიკელის, შრომის საშუალებით. და საფიქრებელია, რომ გელასი კესარიელის თავდაპირველ დედანში სწორედ *gentis ipsius rex*-ის შესატყვისი ფორმულა ყოფილიყო და «მეფის შთამომავლად» გამოცხადება ბაკურისა გელასი კვიზიკელს ეკუთვნოდეს. ეს საფიქრებელია მით უფრო, რომ გელასი კვიზიკელს სხვა შემთხვევაშიც მოეპოვება საკუთარი ინტერპოლაცია გელასი კესარიელის ტექსტისა (აქ ჩვენ ყურადღებას ვაქცევთ როგორც ალექსანდრე ეპისკოპოსის, ისე კოსტანტინეპოლის მოხსენებას). ამიტომ ცხადია, მხოლოდ რუფინუსისა და გელასის ტექსტებით ეს საკითხი ვერ გადაწყდება.

საკითხის გადასაწყვეტად ჩვენ მოგვებოვება კიდევ ერთი წყარო ანალოგიური წარმოშობისა. ეს არის გიორგი ამარტოლი, რომელსაც გელასი კესარიელით უსარგებლია. გიორგი ამარტოლს, საზოგადოდ, სჩვევია წყაროების მოყვანა თითქმის სიტყვა-სიტყვით: საკმარისია ადამიანმა წაიკითხოს გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფის რომელიმე ნაწილი და შეადაროს მის წყაროებს, რომ ამაში დარწმუნდეს.

გიორგი ამარტოლი ერთ ადგილას წერს ბაკურის შესახებ:

Οἱ στρατηγοὶ... εἰς τὸν πόλεμον ἀνεψυχάσθησαν, ἐξαιρέτως δὲ Βακούριος, ἀνήρ τῆ πίστει καὶ τῆ εὐσεβείᾳ καὶ τῆ ἀρετῆ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν σώματος ἐνδοξος, πάντας τοὺς πλησίον τυγχάνοντας τοῦτο μὲν τῷ κοντῷ, τοῦτο δὲ τοῖς βέλεσιν, ἔστι δ' ὅτε καὶ τῷ ξίφει ἐστρώνησεν, καὶ τὰ τάγματα τῶν πολεμίων συναΐευσμένα καὶ συγκεκροτημένα διέρρηξε καὶ διὰ μέσου τῶν πλήθους τῶν πεπταχότων τὰς τάξεις διασχίσας καὶ τοὺς σαρῶν τῶν νεκρῶν παριῶν πρὸς ἀπὸν ἐπορεύετο τὸν τύραννον (C. de Boor II 591—592).

სარდლები.... საბრძოლველად გამხნევდნენ, განსაკუთრებით კი ბაკური, კაცი ყოვლად ღირსეული როგორც რწმენითა და სათნოებით, ისე სულიერი და ხორციელი სიკეთით; ვინც კი მის ახლოს მოხვდებოდა, ზოგს შუბით დაანარცხებდა, ზოგს ისრებით, ზოგს კიდევ მახვილითაც. მან გაარღვია მტრის წყებანი, რომლებიც მჭიდროდ იყვნენ შეერთებული და შეკრული, დამარცხებული ჯარის შუაში წყებები გასწი-გამოსწია, გვამების გორაკებს გვერდი აუხვია და თვით ტირანთან მივიდა.

გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფის ტექსტი რომ იმავე ეპიზოდს ეხებოდეს, ე. ი. ქართლის მოქცევას, მას, რასაკვირველია, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ექნებოდა. მაგრამ, მიუხედავად

ამისა, გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფის ზემომოყვანილი ადგილის უაღრესი მნიშვნელობა მაინც ცხადია: ის გარემოება, რომ გიორგი ამარტოლს გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიით“ უხვად უსარგებლია, საზოგადოდ, თავისი ქრონოგრაფის წესის დროს და მასაც, — მართალია, არა ქართლის მოქცევასთან, არამედ ევგენიოს ტირანის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლასთან დაკავშირებით — თეოდოსი დიდის დროს ბაკური მეფედ კი არა, მარტივად *ἀρχის* სახელწოდებით ჰყავს მოხსენებული, იმას უნდა მოწმობდეს, რომ გელასი კესარიელსაც იგი მეფედ არ უნდა ჰყოლოდა მოხსენებული, და, მაშასადამე, ბერძნულ-რომაულ წყაროებში ქართლის მოქცევასთან დაკავშირებით მოხსენებული ბაკური მეფე არ უნდა ყოფილიყო¹.

¹ ივ. ჯავახიშვილი ხელმეორედ შეეხო ბაკურის საკითხს „ქართველი ერის ისტორიის“ I ტომის შესამე გამოცემაში (1928 წ.), დაწვრილებით განიხილა ბაკურის შესახებ მომთხრობელი წყაროები (რუფინუსი, გელასი კესარიელი, პეტრე ქართველის ცხოვრება) და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ „გელასი კესარიელის ბაკური ის დიდი ბაკური არ იყო, რომელიც პეტრე ქართველის ცხოვრების V საუკუნის ავტორის ცნობით პირველი ქართველი ქრისტიანე მეფე ყოფილა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I. შესამე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. თბ. 1928, გვ. 166—169, 206).

იხ. აგრეთვე გ. გოხალიშვილი, არის თუ არა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? თბ. 1947.

რუფინუსი

რუფინუსი (Tyraunius Rufinus, ან უფრო ხშირად Turra-nius Rufinus) წარმოშობით იყო Concordia-დან (აკვილეის მახლობ-ლად, მის დასავლეთით). სიყრმის ამხანაგი იყო ჰიერონიმესი, მას-თან ერთად სწავლობდა რომში. 370 წლის მახლობელ ხანებში ის შევიდა აკვილეის მოსასტერში და ეპისკოპოზ ვალერიანეს მიერ იქმნა მონათლული. 373 წელს მას ვხედავთ ჯერ ეგვიპტეში, მერე პალესტინაში. აქ ის დამკვიდრდა იერუსალიმში, როგორც მეგობარი და სულიერი მრჩეველი ქვირევ მელანიასი. ამ დროს ის ჯერ კიდევ მეგობრობდა ჰიერონიმეს.

მაგრამ, როდესაც ატყდა კამათი ორიგენეს გარშემო, ეს ორი მეგობარი, რუფინუსი და ჰიერონიმე ერთმანეთს დაშორდნენ.

397 წელს მან დასტოვა იერუსალიმი და დაბრუნდა სამშობ-ლოში, აგრეთვე მელანიაც დაბრუნდა რომში 398/9 წელს. რუფინუსი დიდხანს დარჩა რომში, სადაც იწყება მისი ლიტერატურული მოღვაწეობა.

გარდაიცვალა რუფინუსი 410 წელს სიცილიაში.

რუფინუსის ლიტერატურული მოღვაწეობა უმთავრესად გამო-იხატა თარგმნაში. მან თარგმნა ორიგენეს, ბასილი დიდის, გრი-გოლ ნაზიანზელის და სხვათა შრომები.

როდესაც 402 წელს ვესტგუთებმა პირველად გადმოლახეს იტალიის საზღვრები ალარიხის წინამძღოლობით, რუფინუსი შეუდგა აკვილეის ეპისკოპოზის ქრომატიუსის სირვილით ეგსევი კესარიე-ლის „საეკლესიო ისტორიის“ თარგმნას: იგი მან 9 წიგნად გაა-კეთა, ხოლო ბოლო ორი წიგნი (X—XI) უძღვნა ამ ისტორიის გაგრძელებას ვიდრე თეოდოსის გარდაცვალებამდე (395 წ.). ამ უკანასკნელი ორი წიგნის შესახებ იხ. ზემოთ (გვ. 179—185), სადაც გელასი კესარიელზეა საუბარი.

HISTORIA ECCLESIASTICA

Liber I, caput X

De conversione gentis Iberorum
per captivam facta

Per idem tempus etiam Iberorum gens, quae sub axe Pontico iacet, verbi Dei foedera et fidem futuri susceperat regui. Sed huius tanti boni praestitit causam mulier quaedam captiva, quae apud eos reperta cum fidelem et sobriam satis ac pudicam duceret vitam, totisque diebus ac noctibus obsecrationes Deo pervigiles exhiberet, in admiratione esse ipsa rei novitas Barbaris coepit, et quid hoc sibi velit, curiosius perquirebant.

Illa, ut res erat, simpliciter Christum se Deum hoc ritu colere fatebatur. Nihil ex hoc amplius Barbari praeter novitatem nominis mirabantur. Verum (ut fieri solet) ipsa perseverantia curiositatem quandam mulierculis inferebat, si quid emolumentum ex tanta devotione caperetur.

რა ქალებში, თუ რამე სარგებლობა მიიღებოდა ასეთი დიდი თავგანწირვისაგან.

Moris apud eos esse dicitur, ut si parvulus aegrotet, circumferatur a matre per singulas domos, quo scilicet si quis experti aliquid remedii noverit,

იბერთა ტომის მოქცევა ტყვე-ქალის მეშვეობით

ამავე ხანებში იბერთა ტომ-მაც, რომელიც ცხოვრობს პონტოს მხარეში, მიიღო ღმრთის მცნების კანონები და მომავალი (საიქიო) ცხოვრების რწმენა. ამ დიდი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი ტყვე-ქალი; ის იმათთან მოხვდა [ტყვედ] და ეწეოდა სათნო და საკმაოდ ფხიზელ და უმანკო ცხოვრებას, მთელი დღეები და ღამეები დაუცხრომლად ლოცულობდა ღმრთისა მიმართ; ბარბაროსებს საკვირველებად მიაჩნდათ თვით სიახლე საქმისა და გულმოდგინედ იძიებდნენ, თუ რას ნიშნავდა ეს.

ტყვე-ქალმა მარტივად აღიარა, როგორც მართლაც იყო, რომ ამ წესით ის ქრისტეს სცემდა თავყვანს როგორც ღმერთს. ამით ბარბაროსებმა მეტად არაფერი გაიკვირვეს გარდა სახელის სიახლისა. მაგრამ (როგორც ჩვეულებრივ ხდება) თვით ამ მედგრობამ [ტყვე-ქალისამ] ერთგვარი ცნობისმოყვარეობა აღძგვარი ცნობისმოყვარეობა აღძ-

ვებობენ, რომ იმათში ჩვეულება იყო, რომ თუ [ვინმეს] ბავშვი გაუხდებოდა ავად, დედა ჩამოატარებდა მას სათითოოდ ყველა სახლში, რათა, თუ ვინ-

conferat laboranti. Cumque mulier quaedam parvulum suum per omnes circumtulisset ex more, nec aliquid remedii, cunctas domos lustrando, cepisset, venit etiam ad captivam, ut, si quid sciret, ostenderet.

ვერავითარი წამალი ვერ მიიღო, ქალთან, რათა მას მიეთითებინა,

Illa se humani quidem remedii nihil scire testatur, Deum tamen suum Christum, quem colebat, dare ei desperatam ab hominibus posse salutem confirmat. Cumque cilicio¹ suo parvulum superposuisset, atque ipsa desuper orationem fudisset ad Dominum, sanum matri reddidit infantem.

სადმი ვედრება შეწირა, გამოჯანმრთელებული ბავშვი უკან დაუბრუნა დედას.

Sermo defertur ad plures, factique fama magnifici usque ad aures reginae perlabitur. Quae dolore quodam gravissimo corporis afflicta, in desperatione maxima erat. Rogat ad se captivam deduci. Illa ire abnuit, ne praesumere amplius aliquid quam sexus sineret, videretur. Ipsam se regina deferri ad captivae cellulam iubet. Quam similiter supra cilicium suum positam, invocato Christi nomine, continuo post precem sanam et

ცობაა ვინმეს ეცოდინებოდა რაიმე გამოცდილი საშუალება, დახმარებოდა გაჭირებულს. და როდესაც ერთმა ქალმა თავისი ბავშვი, ჩვეულებისამებრ, ჩამოატარა ყველასთან, და ისე მოათვალაიერა ყველა სახლი, რომ [ბოლოს] მივიდა აგრეთვე ტყვეთუ რამე საშუალება იცოდა.

ტყვე-ქალმა განუცხადა, რომ მან ადამიანური რამ საშუალება არაფერი იცის, მაგრამ არწმუნებს მას, რომ მის ღმერთს ქრისტეს, რომელსაც იგი თაყვანს სცემს, შეუძლია მიანიჭოს მას ხსნა, რომლის იმედი ადამიანებს გადაუწყდათ. და მის შემდეგ რაც მან ბავშვი დადვა თავის გარესამოსზე და ხედ უფლისადმი ვედრება შეწირა, გამოჯანმრთელებული ბავშვი უკან დაუ-

ხმებმა [ამის შესახებ] ბევრამდე მიაღწია და ამ დიდებულ ამაზის შესახებ ცნობა დედოფლის ყურებამდისაც მივიდა. დედოფალი სხეულის რალაც უმძიმესი ტკივილით იყო შეპყობილი და [ამის გამო] უდიდეს სასოწარკვეთილებაში იყო ჩავარდნილი. მან მოითხოვა, რომ მასთან მოეყვანათ ტყვე-ქალი. მან კი მისვლაზე უარი თქვა, რათა ისე არ გამოსულიყო, რომ ის რალაცას უფრო მეტს წინასწარვე კისრულობს, ვიდრე ამის

¹ Cilicium იგივეა, რაც σάκκος, რომელიც ნახმარი აქვს ამავე ადგილას გელასი კესარიელს, და ნიშნავს თხის მატყლისაგან გაკეთებულ ტანისამოსს.

alacrem fecit exsurgere. Christumque esse Deum, Dei summi Filium, qui salutem hanc contulerit, docet: eumque, quem sibi auctorem suae sciret esse incolunitatis et vitae, commonet invocandum. Ipsum, namque esse, qui et regibus regna distribuat, et mortalibus vitam. At illa cum laetitia domum regressa, marito percontanti causam tam subitae sanitatis operuit, quique cum pro salute coniugis laetus et mulieri munera deferre iuberet, illa: Horum, inquit, o rex, nihil captiva dignatur: aurum despicit, argentum respuit, ieiunio quasi cibo pascitur: hoc solum ei muneris dabimus, si eum, qui me, illa invocante sanavit, Christum Deum colamus.

ელაგნა თავის ქმარს მიზეზი ასეთი სწრაფი გამოჯანმრთელებისა, როდესაც ის შეეკითხა ამის შესახებ; და როდესაც მეფემ, გახარებულმა მეუღლის ხსნისათვის, ბრძანა საჩუქრები მიეტანათ იმ ქალისათვის, დედოფალმა უთხრა მეფეს: „ამათგან, ო მეფე, არაფერს არ ცნობს ღირსად ტყვე-ქალი; ოქროს არად აგდებს, ვერცხლს უკუაგდებს, მარხვით ისე იკვებება, თითქოს საჭმელი იყოს; მხოლოდ იმას მიიღებს საჩუქრად, თუ თაყვანს ვცემთ იმას, ვინც მე მომარჩინა მისი ლოცვით, — ქრისტე ღმერთს.

Ad hoc tunc rex segnior fuit et interim distulit, saepius licet ab uxore commonitus, donec accidit quadam die venante eo in silvis cum comitibus suis, obscurari dentissimis tenebris diem, et per tetrae noctis horrorem luce subducta, caecis iter gressibus denegari. Alius alio-

ნებას აძლევს მისი სქესი. [მაშინ] დედოფალმა ბრძანა ტყვე ქალის საკანში წაეყვანათ იგი. ეხლაც, როგორც მაშინ, თავის გარესამოსზე დადვა დედოფალი, მოიხმო ქრისტეს სახელი და ლოცვის შემდეგ მაშინვე ჯანმრთელი და მხნე წამოაყენა დედოფალი. ამასთანავე ის ასწავლის დედოფალს, რომ ეს ქრისტე ღმერთი იყო, ძე მაღალი ღმერთისა, რომელმაც მას ეს ხსნა მოუტანა: ურჩევს, რომ მოუხმოს ხოლმე მას, რომელიც, როგორც მან უნდა იცოდეს, არის მისთვის მიზეზი მისი სიმთელისა და სიცოცხლისა. ის არის, რომ მეფეებსაც სამეფოებს ურიგებს და მოკვდავებსაც სიცოცხლეს [ანიჭებს]. შინ დაბრუნების შემდეგ იმანაც სიხარულით გაუმეფე

ამას მაშინ გულგრილად შეხვდა და ჯერჯერობით გადასდო, თუმცა მეუღლე ხშირად აგონებდა, სანამ არ მოხდა [შემდეგი ამბავი]: ერთ დღეს მეფე ნადირობდა ტყეში თავის მზღებლებთან ერთად და დღე დააბნელა ძალიან სქელმა წყდილმა და, რადგან სინათლე გაქრა,

fuerat, exponit, fidemque edocet, et nondum initiatus in sacris fit suae gentis apostolus. Credunt viri per regem, feminae per reginam: cunctisque idem volentibus ecclesia exstruitur instanter: et elevato iam perniciousiter murorum ambitu, tempus erat quo columnae collocari deberent. Cumque erecta prima vel secunda, ventum fuisset ad tertiam, consumptis omnibus machinis, et boum hominumque viribus, cum media iam in obliquum fuisset erecta, et pars reliqua nullis machinis erigetur, repetitis secundo et tertio ac saepius viribus, ne loco quidem moveri attritis omnibus potuit. Admiratio erat totius populi, regis animositas hebescebat: quid fieri deberet, omnes simul latebat.

და, თუმცა მეორეჯერ გაიმეორეს, მესამეჯერაც და უფრო ხშირადაც, მაგრამ შეუძლებელი გახდა ადგილიდან დაძვრა: ყველანი საშინლად მოიქანცნენ. მთელი ხალხი საკვირველებას მიეცა, მეფის სიმბნეც მოდუნდა: ყველასათვის ერთნაირად გაურკვეველი იყო, თუ რა უნდა მოემოქმედათ.

Sed cum interventu noctis omnes abscessissent, cunctique mortales et ipsa opera cessarent, captiva sola in oratione pernoctans mansit intrinsecus: cum ecce matutinus et anxius cum suis omnibus ingrediens rex videt columnam, quam tot machinae ac tot populi movere non quiverant, erectam, et supra basim

გადახდა თავს მას და დედოფალსაც; [ხალხი] დამოძღვრა [ახალ] სარწმუნოებაში და [თუმცა თვითონაც] ჯერ კიდევ არ იყო ზიარებული საიდუმლოს, მაგრამ თავისი ტომის მოციქული გახდა. მამაკაცებმა ირწმუნეს მეფის შესვლით: ყველას ერთსულოვანი მოთხოვნით დაუყოვნებლივ აგებენ ეკლესიას: და, აი, გარშემოკედლები უკვე აღმართულია; დადგა დრო, რომ სვეტები უნდა ყოფილიყო შედგმული. როდესაც აღმართულ იქმნა პირველი და მეორე სვეტი, და ჯერი მიდგა მესამე სვეტზე, მიუხედავად იმისა, რომ გამოყენებულ იქმნა ყოველგვარი მანქანები, აგრეთვე ხარებისა და ადამიანთა ძალები, შუამდე ცერად აღიმართა [ეს მესამე სვეტი], ხოლო დანარჩენი ნაწილი ვერავითარი მანქანებით ვერ ასწიეს

და, თუმცა მეორეჯერ გაიმეორეს, მესამეჯერაც და უფრო ხშირადაც, მაგრამ შეუძლებელი გახდა ადგილიდან დაძვრა: ყველანი საშინლად მოიქანცნენ. მთელი ხალხი საკვირველებას მიეცა, მეფის სიმბნეც მოდუნდა: ყველასათვის ერთნაირად გაურკვეველი იყო, თუ რა უნდა მოემოქმედათ.

მაგრამ როდესაც დაღამებისთანავე ყველანი წავიდ-წამოვიდნენ და ყველა მოკვდავი და თვითსაქმეც უქნარად იყვნენ, მხოლოდ ტყვე-ქალი დარჩა შივნით და მთელი ღამე ლოცვაში გაატარა: და, აი, როდესაც დილით მოვიდა თავის მხლებლებიანად შეწუხებული მეფე, აღმართული დაინახა სვეტი, რომელიც ამ-

suam librate suspensam, nec tamen superpositam, sed quantum unius pedis spatio in aëre pendentem. Tunc vero omnes populi contuentes et magnificantes Deum, veram esse regis fidem, et captivae religionem praesentis miraculi testimonio perhibebant. Et ecce mirantibus adhuc et stupentibus cunctis, in oculis eorum sensim supra basim suam, nullo contingente, columna deposita, summa cum libratione cedit. Post hoc reliquus numerus columnarum tanta facilitate suspensus est, ut omnes quae superfuerant ipsa die locarentur.

არავინ შეხებია მას; და დაედგა ფუძველს. ამის შემდეგ დანარჩენი სვეტებიც იქმნა აღმართული, რომ ყველა, რაც კი დარჩენილიყო, იმავე დღეს იქმნა დადგმული თავის ადგილას.

Postea vero quam ecclesia magnifice constructa est, et populi fidem dei maiore ardore sitiabant, captivae monitis ad imperatorem Constantinum totius gentis legatio mittitur; res gesta exponitur; sacerdotes mittere oratur, qui coeptum erga se dei munus explerent.

Quibus ille cum omni gaudio et honore transmissis, multo amplius et hoc laetatus est, quam si incognitas Romano im-

დენმა მანქანამ და ამდენმა ხალხმა ვერ დასძრა ადგილიდან და რომელიც თავის საფუძველის ზემოთ თავისუფლად იყო დაკიდებული, მაგრამ ზედ კი არ იდგა, არამედ ჰაერში ეკიდა [ამ საფუძველიდან] დაახლოებით ერთი ფუტის მანძილზე. მაშინ ამის დანახვაზე მთელმა ხალხმა აღიდა ღმერთი და [თქვა,] რომ ჭეშმარიტია მეფის რწმენა, და ამ საკვირველების წყაროდ ჩათვალა იმ ტყვე-ქალის სარწმუნოება. და, აი, აქამდე რომ ყველანი გაკვირვებისაგან გაშეშებულიყვნენ, მათ თვალწინ სვეტი თანდათან დაეშვა თავის საფუძველზე, ისე რომ

სრულიად მორგებული [თავის საფუძველზე]. ამის შემდეგ დანარჩენი სვეტებიც ისეთი სიადვილით იქმნა აღმართული, რომ ყველა, რაც კი დარჩენილიყო, იმავე დღეს

მის შემდეგ რაც ეკლესია დიდებულად იქმნა აგებული და ხალხი დიდის სიმხურვალით იყო მოწყურებული ღვთის რწმენას, ტყვე-ქალის რჩევით კოსტანტინე მეფესთან გაიგზავნენ მოციქულები მთელი ხალხის სახელით; მათ უამბეს მომხდარი ამბავი, [თხოვეს იბერებისათვის] მღვდელმსახურნი გაეგზავნა, რომ დაესრულებინათ მათ მიმართ უკვე დაწყებული ღვთის წყალობა.

კოსტანტინემ დიდის სიხარულით და პატივით გაისტუმრა მოციქულები; ის ამით უფრო მეტად იყო გახარებული, ვიდრე

perio gentes et regna ignota
iunxisset.

Haec nobis ita gesta fidelissimus vir Bacurius, gentis ipsius rex, et apud nos Domesticorum Comes (cui summa erat cura et religionis et veritatis) exposuit, cum nobiscum Palaestini tunc limitis Dux, in Ierosolymis satis unanimiter degeret.

ერთსულოვნობით იერუსალიმში; დვრების სარდალი.

[მაშინ იქნებოდა, რომ] რომის იმპერიისათვის უცნობი ხალხები და უცნობი სახელმწიფოები შეეერთებინა.

რომ ეს ყველაფერი ასე მოხდა, ჩვენ გვიამბო ფრიად სარწმუნო კაცმა, ბაკურიმ, თვით ამ ხალხის მეფემ, რომელიც ჩვენში იყო დომესტიკთა კომსი (იგი უალრესად ზრუნავდა როგორც მორწმუნეობაზე ისე ქვემარატივებაზე), როდესაც ჩვენთან ერთად ცხოვრობდა სრულის მაშინ ის იყო პალესტინის საზ-

თეოდორიტე კვირელი

(393—457/8)

თეოდორიტე არის იოანე ოქროპირის ერთი საუკეთესო მოწაფეთაგანი და მისი მეგობარი. იგი დაიბადა ანტიოქიაში 393 წელს (შეიძლება ცოტა უფრო ადრე). 423 წლის მახლობელ ხანებში იგი ქალაქ კვირის (Κνήριος) ეპისკოპოსად დანიშნეს (ანტიოქიის აღმოსავლეთით მდებარეობდა). თავისი ჰუმანური მოპყრობით, საზოგადოებრივი საქმიანობით და მორწმუნეობით დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა საზოგადოებაში. თავისი ეკლესიის შემოსავლით აშენებდა წყალსადენებს, ხიდებს, აბანოებს; შუამდგომლობდა ხელისუფლების წინაშე გადასახადების შემცირებისათვის.

თავისი სარწმუნოებრივი შეხედულებებით იგი ემხრობოდა ნესტორიოსს. ამიტომ იგი დიოსკურე ალექსანდრიელის მოთხოვნით ეფესოს 449 წლის კრების დადგენილებით გადაყენებულ იქმნა და გაძევებული.

თეოდოსი II-ის გარდაცვალების შემდეგ იგი დაბრუნდა, ქალკედონის კრებაზე მონაწილეობა მიიღო, ნესტორიოსის წინააღმდეგ გამოტანილ ანათემას მხარი დაუჭირა და კვლავ მიიღო საეპისკოპოსო კათედრა, რაც სიკვდილამდე ეკავა. გარდაიცვალა 457 თუ 458 წელს.

მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან ჩვენამდე მოღწეულია მისი ეგზეგეტიკური, აპოლოგეტური და დოგმატური ნაშრომები, მისი ჰომილიები და წერილები, და მისი „საეკლესიო ისტორია“.

ამათგან ბევრია გადმოთარგმნილი ქართულადაც:

1) ღმრთის მოყუარებითი თხრობაჲ გინა თუ მოღუაწეთა მოქალაქობაჲ (Φιλῶματα ἱστορίας ἡ ἀσκητικῆ πολιτεία, იხ. PG 82, 1283—1496), რომელიც შეიცავს 30 ცნობილი ასკეტის ბიოგრაფიებს. ამის დასკვნითს ნაწილს შეადგენს „სიტყვაჲ საღმრთოჲსა სიყუარულისათჳს“. ორივე ეს თხზულება თარგმნილია ეფრემ მცირის მიერ.

2) სიტყუაჲ საღმრთოჲსა სიყუარულისათჳს (Λόγος περὶ φιλίας καὶ ἀφιλίας ἀγάπης იხ. PG 82, 1497—1552).

3) აღსარებაჲ მართლისა და უბიწოჲსა ქრისტეანეთა სარ-
წმუნოებისაჲ.

4) მიზეზი დიდისა ამოსის წინაჲსწარმეტყუელებისაჲ (PG 81,
1664).

5) ეპისტოლენი: იოანე ანტიოქელის მიმართ, ალექსანდრეს
მიმართ იეროპოლელისა, ერისა მიმართ კონსტანტინეპოლელისა,
რომელნი ნესტორის ბოროტთა იჭუთა შედგომილ იყვნეს.

6) სიტყუა თქუმული ქალკიდონს შინა წინაშე პოტირიტისთა.

7) მიზეზი სანატრელისა მიქეაჲს წინაჲსწარმეტყუელისაჲ.

რაც შეეხება თეოდორიტეს „საეკლესიო ისტორიას“, იგი
თარგმნა ქართულად ჯერ კიდევ ეფრემ მცირემ, სახელდობრ, ამ
„ისტორიის“ ის თავი, სადაც ქართლის მოქცევაზეა მოთხრობილი.

წინათ ეგონათ, რომ თეოდორიტემ თავისი „საეკლესიო ის-
ტორიისათვის“ გამოიყენა რუფინუსი, სოკრატე სქოლასტიკოსი
და სოზომენე. მაგრამ თეოდორიტეს გამომცემელმა L. Parmentier-მ
ნათელჰყო, რომ თეოდორიტეს ტექსტის დამთხვევა ზემო-
ხსენებულ ისტორიკოსთა ნაწარმოებებთან აიხსნება საერთო წყა-
როებით, განსაკუთრებით სხვადასხვა პირველწყაროებით (საბუ-
თები, სიგელები და სხვ.).

თეოდორიტე კვირელის შრომები გამოცემულია: *Migne Patrologia Graeca*, t. t. 81—83, ხოლო „საეკლესიო ისტორიისა-
თვის“ ვსარგებლობდით ცალკე გამოცემით:

*Theodoret, Kirchengeschichte. Herausgegeben im Auftra-
ge der Kirchenväter-Commission der Preussischen Akademie d.
W. von Dr. Léon Parmentier. Leipzig 1911.*

იბერთა მოქცევა

Τόμος πρώτος

პირველი წიგნი

Κεφ. αχ'. Περὶ τῆς Ἰβή-
ρων πρὸς τὴν εὐσεβείαν
ποδηγίας

თავი 23. იბერთა მიერ
კეთილმორწმუნეობის
მიღების შესახებ

Ἰνδῶν μὲν οὖν ὁ Φρουμέντιος
πρὸς θεαγνοσίαν ἐγένετο ποδηγός.
Ἰβηρας¹ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρο-
νὸν γυνηῖ διοράλωτος² πρὸς τὴν

ამრიგად, ფრუმენტიოსი გახდა
ინდოელებისათვის წინამძღოლი
ღვთის შეცნობისათვის. ამავე ხა-
ნებში ერთმა ტყვე-ქალმა მიი-

¹ Ἰβηρας α'ბ (არშიახე). ² διοράλωτος ზ.

ἀλήθειαν ἐξενάγησεν. Αὕτη γάρ
προσευχῇ μὲν ἐχρήτη διηνεκεῖ·
εὐνή δὲ ἦν αὐτῇ καὶ στρωμνὴ
μαλακῇ, σάκκος ἐπὶ τοῦ δαπέδου
καθηπλωμένος· τρυφὴν δὲ ἄκραν
τὴν νηστείαν ἐνόμιζεν. Οὗτος ὁ
πόνος τῶν ἀποστολικῶν αὐτῇ¹
μεταδédωκε χαρισμάτων.

Ἐπειδὴ γάρ οἱ βάρβαροι τῆς
ιατρικῆς σπανίζοντες ἐπιστήμης,
εἰώθασιν ἄρρωστοὺντες πρὸς ἀ-
λήλους φοιτᾶν καὶ παρὰ τῶν ἡδὴ
νενοσηκότων καὶ τῆς ἄρρωστίας
ἀπαλλαγέντων μαυθάνειν τῆς ὑγεί-
ας τὸν τρόπον, ἀφίκετό τις γυνή
πρὸς τὴν ἀξιέπαινον ἄνθρωπον
παιδίον ἄρρωστον² ἔχουσα καὶ
μαυθεῖν τὸ πρακτέον ἀντιβολοῦσα.
Ἡ δὲ τοῦτο λαβοῦσα καὶ εἰς τὴν
εὐνήν κατακλίνασα³ ἰκέτευσεν τὸν
τῶν ὄλων Δημιουργόν νεύσαι καὶ
λῦσαι τὴν νόσον. Ὁ δὲ τὴν ἰκε-
τεῖαν δεξάμενος παρέσχε τὴν ὑγεί-
αν. Ἐντεθεὶεν ἡ θιασμασία γυνή
πολυθρήνητος γέγονεν· οὐδὲ γὰρ
τὴν τοῦ βασιλέως δμόζυγα τὸ
γεγεννημένον διέλαθε.

ვედრება და ბავშვს ჯანმრთელობა დაუბრუნა. ამიტომ ეს საკვირ-
ველი ქალი საქვეყნოდ ცნობილი შეიქმნა; არც მეფის თანამეცხედ-
რეს გამოეპარა ეს ამბავი.

Παραυτίκα δὲ αὐτὴν μετε-
πέμψατο· ὑπὸ τινος γὰρ καὶ αὐτὴ
χαλεπῶς⁴ κατείχετο πάθους. Ἡ

ყვანა იბერიელები ქეშმარიტე-
ბასთან. ის თვითონ თავის დროს
გამუდმებულ ლოცვაში ატარებ-
და; საწოლად და რბილ ლოგი-
ნად მას ჰქონდა ტომარა, ია-
ტაკზე გაგებული; ხოლო უმწვერ-
ვალეს ფუფუნებად მარხვას თვლი-
და. ამ დამაშვრალობამ მოაპო-
ვებინა მას ნიჭი მოციქულობისა.

რადგან ბარბაროსები სამკურ-
ნალო მეცნიერების ცოდნას მო-
კლებული იყვნენ, ავად რომ გახ-
დებოდნენ, ჩვეულებრივ ერთმა-
ნეთში დადიოდნენ, რომ უკვე
იმ ავადმყოფობა-მოხდილთაგან
და გამომრთელებულთაგან ეს-
წავლათ, თუ როგორ გამოჯან-
მრთელებულიყვნენ. და ერთი
ქალი მოვიდა ამ ღირს-საქებარ
ქალთან, თან ჰყავდა ავადმყოფი
ბავშვი და სთხოვდა [ტყუე-
ქალს] — მასწავლე როგორ მო-
ვიქცეო. [ტყვე-ქალმა] ხელი მო-
ჰკიდა ბავშვს, მიაწვინა ის თა-
ვის სარეცელზე და შეევედრა
ყოვლის დამბადებელს, რომ ყუ-
რად-ელო და მოერჩინა [ბავშვი]
სენისაგან.

იმანაც ყურად-ილო

[დედოფალმა] მაშინვე დაი-
ბარა [ტყვე-ქალი], ვინაიდან
თვითონაც მძიმე სატკივართ

¹ ~ αὐτῇ ἀποστολικῶν nsz. ² ἄρρωστον ns.

³ ἀνακλίνασα n Synax., ἀνακλίνουσα Cod. Polyd.

⁴ ~ χαλεπῶς καὶ αὐτῇ n.

δὲ μετρίῳ κεχρημένῃ τῷ φρονή-
ματι τῆς βασιλίδος τὴν αἰτησιν
οὐκ ἐδέξατο· ἀλλ' ὑπὸ τῆς χρείας
ἐκείνη¹ βιαζομένη τὴν βασιλικὴν
ἀξίαν εἰς νοῦν λαβεῖν οὐκ ἐθέλη-
σεν. ἀλλ' αὐτὴ πρὸς τὴν δορυάλω-
τον² ἔδραμεν.

Ἡ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς εὐτε-
λοῦς εὐνῆς αὐτὴν κατακλινασα
φάρμακον ἀλεξίκακον προσεσήνοχε
τῷ πάθει τὴν προσευχὴν. Ἡ δὲ
βασιλὶς τῆς θεραπείας μισθὸν
προσεκόμιζεν³, ὃν ἐνόμιζεν ἀξιόχ-
τητον, χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ
χιτῶνας καὶ ἀμπεχόνας καὶ ὅσα
τῆς βασιλικῆς ἔστι δῶρα φιλοτι-
μίας. Ἡ δὲ θεία γυνὴ τούτων
ἔφη μὴ δεῖσθαι, μέγαν δὲ ἡγεῖσ-
θαι, μισθὸν τὴν τῆς εὐσεβείας
ἐπίγνωσιν. Καὶ προσέφερεν, ὡς
ἐνήν, τὰ θεία παιδεύματα καὶ
θεῖον ἀνεγείραι παρεγγυᾷ⁴ νεῶν
τῷ σεσωκότῃ Χριστῷ.

მან დაუტოო, რამდენადაც შეეძლო, ღვთაებრივი დარიგებანი და ურჩია [ღედოფალს] საღმრთო ტაძარი აუგე [შენს] მხსნელ ქრის-ტესო.

Τούτων ἐκείνη ἀκούσασα
κατέλαβε τὰ βασίλεια καὶ παραυ-
τίκα μὲν ἐξέπληξε τὸν ἑμόλυσγα
τῷ συντόμῳ τῆς θεραπείας· εἶτα
τοῦ θεοῦ τῆς αἰχμαλώτου τὴν
δύναμιν ἐδήλου καὶ παρεκάλει τοῦ-
τον μόνον εἰδέναι θεὸν καὶ νεῶν

იყო შეპყრობილი. ხოლო [ტყვე-
ქალმა], ზომიერი თავმდაბლო-
ბით ხელმძღვანებულმა, ღედოფ-
ლის მიწვევა არ მიიღო. ხოლო
[ღედოფალმა], საჭიროებით იძუ-
ლებულმა, ყური არ ათხოვა თავის
მეფურ ღირსებას და თვითონ
გაეშურა ტყვე-ქალისაკენ.

[ტყვე-ქალმა], როგორც მა-
შინ, თავის ღარიბულ სარეცელ-
ზე მიაწვინა იგი და იხმარა
სატკივრის წინააღმდეგ მხსნელი
წამალი — ლოცვა. ღედოფალმა
მოუტანა მას მორჩენისათვის
ისეთი გასამრჯელო, რასაც ის
მიცემის ღირსად თვლიდა: ოქრო
და ვერცხლი, ქიტონები და
წამოსასხამები და რაც კი არსე-
ბობს საჩუქარი, მეფური ღირსე-
ბის შესაფერი. ხოლო ღვთაებ-
რივმა ღედაკაცმა უთხრა: ესენი
მე არ მჭირდება, უდიდეს გასა-
მრჯელოდ ჩავთვლიდი კეთილ-
მორწმუნეობის აღიარებასო. ამას

ეს რომ გაიგონა [ღედო-
ფალმა], დაბრუნდა სასახლეში
მაშინვე და გააკვირვა თავისი
მეუღლე [ასეთი] სწრაფი გან-
კურნებით. შემდეგ მან აუხსნა
ტყვე-ქალის ღმერთის ძალა და
სთხოვა: მხოლოდ ის იცან ღმერ-

¹ ἐκείνη A. ² δορυάλωτος Lv.

³ προσεκόμισεν DLF, ἐκόμισεν V.

⁴ παρεγγυᾷ L, παρεγγυᾶτο Synax.

αὐτῷ κατασκευάσαι¹ καὶ ἔπαν εἰς τὴν τοῦτου² θεραπεῖαν μεταθεῖναι τὸ ἔθνος. Ὁ δὲ τὸ μὲν εἰς τὴν δμόζυγα θασμα γεγενημένον³ εὐφήμει, τὸν δὲ νεῶν οὐκ ἤθελε δειμάσθαι⁴.

Ὀλίγου δὲ διελθόντος χρόνου αὐτὸς μὲν εἰς θήραν ἐξήλθεν· ὁ δὲ φιλόνηρος αὐτὸν δεσπότης κατὰ τὸν Παῦλον ἐθήρευσε. Ζόφος γὰρ αὐτῷ ἐξαπίνης προσπεσὼν οὐκ εἶα περαιτέρω⁵ πρόβαίνειν. Καὶ οἱ μὲν συνθηρεύοντες⁶ τῆς ἀκτίνος συνήθως ἀπήλασον⁷, οὗτος δὲ μόνος ἀποληφθεῖς⁸ τοῖς τῆς ἀορασίας ἐπεδῆθη δεσμοῖς. Ἐν ἀπορίᾳ δὲ ὧν πόρον εὔρε τῆς σωτηρίας· εὐθύς γὰρ εἰς νοῦν τὴν ἀπειθειαν λαβῶν καὶ τὸν τῆς αἰχμαλώτου φεδὸν καλέσας ἐπίκουρον, ἀπηλλάγη τοῦ ζόφου καὶ ἀξιάγαστον ἐκείνην καταλαβὼν δορυάλωτον⁹, παρεκάλει δεῖξαι τῆς οἰκοδομίας τὸ σχῆμα. Ὁ δὲ τὸν Βεσελεὴλ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σοφίας¹⁰ ἐμπλήσας καὶ ταύτην ἠξίωσε χάριτος ὥστε τὸν φεῖον διαγράψαι νεῶν. Καὶ ἡ μὲν διεγράψεν, σὲ δὲ ᾤρυττον τε καὶ φκοδόμουν.

თად, აუგე მას ტაძარი და მთელი ერთი მის მსახურებაში მოაქციეო. მეფემ ქება შეასხა მისი მეუღლის მიმართ მომხდარ საკვირველებას, მაგრამ ტაძრის აშენება კი არ ინდომა.

ცოტა ხნის შემდეგ მეფე გავიდა სანადიროდ. ხოლო კაცთმოყვარე უფალმა ინადირა მასზე მსგავსად პავლესი. უცბად ჩამოწვა ბურუსი, რომელიც საშუალებას არ აძლევდა მას ნაბიჯი წაედგა. სხვა მონადირენი სარგებლობდნენ მზის შუქით ჩვეულებისამებრ. ერთი მეფე იყო მხოლოდ შეპყრობილი უხედველობის ბორკილებით. ამ გაჭირებაში რომ იყო, იპოვა გამოსავალი: მაშინვე გაახსენდა მას თავისი ურჩობა და ტყვე-ქალის ღმერთს უხმო საშველად: [და კიდევაც] იხსნა თავი ბურუსისაგან, მივიდა იმ ღირს-საკვირველ ტყვე-ქალთან და სთხოვა: მიჩვენე იმ შენობის სახეო. ვინც ბესელელი ხუროთმოძღვრული სიბრძნით აღავსო, იმან ეს ქალიც ღირს-ყო მაღლი მიენიჭებინა, რომ აღწერა ღვთის ტაძრის [სახე]. იმან აღწერა, ხოლო [ოსტატები] თხრიდნენ და აშენებდნენ.

¹ παρασκευάσαι A. ² τοῦτου nsz Synax., αὐτοῦ A.

³ ~ γεγενημένον θασμα nS. ⁴ δήμασθαι A. ⁵ πορρωτέρω ns.

⁶ θηρεύοντες nL, οἱ μὲν σὺν αὐτῷ θηρεύοντες Synax.

⁷ ἀπέλασον v.

⁸ ἀποληφθεῖς AnsV, ἀπολειφθεῖς DLF, ὑπολειφθεῖς Synax.

⁹ δοριάλωτον LV. ¹⁰ ἀρχιτεκτονίας σοφίας S, ἀρχιτεκτονία σοφίας G.

Ἐπειδὴ δὲ ἐτελέσθη τὸ οἰκο-
 θνήμημα καὶ ὁ ἕρπυλος ἐπετέθη καὶ
 μόνων ἐδείτο τῶν ἱερέων, εὖρε
 καὶ τούτου πόρον ἢ θαυμασιὰ¹
 γυνή. Ἐπεισε γὰρ τὸν τοῦ ἔθ-
 νους² ἡγούμενον πρὸς τὸν Ῥω-
 μαίων πρεσβεύσασθαι βασιλέα καὶ
 αἰτήσασθαι³ πεμφθῆναι σφίσι
 διδάσκαλον εὐσεβείας. Ὁ μὲν οὖν
 δεξάμενος τὴν εἰσήγησιν τοὺς πρεσ-
 βευσομένους⁴ ἐξέπεμψεν. Ὁ δὲ
 βασιλεύς, τῆς αἰτήσεως τὴν αἰτίαν
 μαθὼν (Κωνσταντίνος δὲ ἦν ὁ
 τῆς εὐσεβείας φερμότατος ἔρα-
 τῆς), φιλοφροσύνης μὲν παμπόλ-
 λης⁵ τοὺς πρέσβεις ἠξίωσεν, ἄνδρα
 δὲ πίστει καὶ συνέσει καὶ βίω
 κοσμοῦμενον καὶ τῆς ἀρχιερασύ-
 νης ἠξιαμίειον κήρυκα τῷ ἔθνει
 τῆς φεογνωσίας ἐξέπεμψε μετὰ
 δώρων ὅτι μάλιστα πλείστων. Ταύ-
 τῆς μὲν οὖν τῆς προμηθείας τοὺς
 ἡτηκότας⁶ ἠξίωσε (ed. Parmen-
 tier, 74, 17—76, 13).
 საიუქრებიც გაატანა. აი, ასეთი
 მან მთხოვნელები*.

როდესაც შენობა დამთავრდა
 და გადაიხურა კიდეც, და მხო-
 ლოდ-ლა მღვდლები აკლდა, სა-
 კვირველმა ქალმა ამის გამოსა-
 ვალიც იპოვა: მან ურჩია ერის
 მთავარს რომაელთა მეფესთან
 ელჩები გაეგზავნა და ეთხოვა
 მისთვის გამოეგზავნა მათთვის
 (ე. ი. იბერიელთათვის) კეთილ-
 მორწმუნეობის მოძღვარი. [მე-
 ფემაც] მიიღო ეს რჩევა და
 ელჩები გაგზავნა. ხოლო მეფემ
 თხოვნის მიზეზი რომ შეიტყო
 (ეს იყო კოსტანტინე, კეთილ-
 მორწმუნეობის უმხურვალესი მო-
 ყვარული), მოციქულებს მიუხლო
 უდიდესი კეთილგანწყობილება
 და ღვთის შეცნობის მქადაგებ-
 ლად გაუგზავნა ამ ერს (ე. ი.
 იბერიელებს) კაცი, შემკული რო-
 გორც მორწმუნეობით და გონიე-
 რებით ისე პატრიოსანი ცხოვ-
 რებით, და მღვდელმთავრობის
 პატივის მქონე, და დიდძალი
 გულისხმიერებით დააკმაყოფილა

¹ θαυμασιή L V. ² ~ τὸν ἔθνους τὸν n.
³ αἰτήσαι A. ⁴ πρεσβυτέρους G, πρέσβεις S.
⁵ παμπόλλου A. ⁶ ἡκότας G, εἰκότας S.

* აქვე ვურთავთ ვერგმ-მცირისეულ ტექსტს „ქართველთა მოქცევის შესა-
 ხებ“. იგი გამოცემულია სამჯერ: 1) ე. თაყაი შვილი, ახალი ვარიანტი წმ.
 ნინოს ცხოვრებისა (თბ. 1891), გვ. XXXVIII—LVII; 2) თ. უორდანი, ა.
 ქრონიკები I (თბ. 1892), გვ. 33 და შმდდ.; 3) თ. ბრეგაძე, უწყება მ-
 ხეხსა... (თბ. 1959).

ქვემოთ ტექსტი მოგვყავს A 24 ხელნაწერის მიხედვით, სადაც ის 145—
 147 გვერდებზეა.

უწყება

მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენების

სულიერსა მამასა ჩუენსა და პატრიოსანსა ეკლესიარსსა ჩუენ ქართველთასა, მღღელსა უფლისასა იოანეს კვრიკესსა, ყოვლად მცირე და უღირსი სახისა და სახელისაჲ ეფრემ მონაზონი თაყუანისცემით მოგიკითხავ.

ვინაჲთგან მადლითა ღმრთისაჲთა სრულ იქმნა გულსმოდგინებაჲ შენი წიგნისა ამისთვის სადღესასწაულოჲსა, რომელი შენ იწროებასა შინა ჟამთასა უხუებით განვრცომითა გონებისაჲთა მოუფე საზოგადოსა მაგას ნიქსა ნათესავისა ჩუენისასა, ეკლესიასა წმიდისა სვეტონ საკვრველ მოქმედისასა, რომელი ვითარცა საწყაული კეთილი და განმყოფელი იფქლისა ცხოვრებისაჲ ქრისტიანობით წმიდად ზოდად სახელდებულ არს.

ჯერ-იყო ამასცა ზედა ჩემგან სრულყოფად ბრძანებაჲ შენი, რათა წერით დაიდვას მას შინა მოსაგსენებელი ოდეს მოქცევისა ჩუენისაჲ და თუ რომელთა წიგნთა შინა ბერძენთასა ვსენებულ არს იგი, უქმდეს თუ ვისმე გამომეძიებელთაგანსა ცნობად.

საცნაურ იყავნ, ვითარმედ მიერვე ქადაგებითგან წმიდათა მოციქულთაჲთ, რაჟამს წინასწარმეტყუელებისაებრ დავითისსა ყოველსა ქუეყანასა განვდა ჯმა მათი და კიდეთა სოფლისათა სიტყუანი მათნი, ერთად კიდეთა ამათგანად ითქუმის ჩუენთვისცა მიმოსლვასა შინა წმიდათა მოციქულთასა ანდრია პირველწოდებულისა მიერ ქადაგებაჲ შორის ავაზგიაჲსა, რომელ არს აფხაზეთი. და მიერ წარვლაჲ ოსეთად, და კუალად ბართლომეს მიერ მიმოვლაჲ ჩრდილოეთისაჲ, რომელ არს ქართლი.

გარნა ამათ წმიდათა სამოციქულონი მოძღურებისა თესლთა ანუჲლნი მრავალჟამ დაიპყრნა ლუარძლმან მეკერპეთამან არა ხოლო ჩუენ შორის, არამედ თვთ მათ ბერძენთაცა შორის ვიდრე ჟამთაღმდეგ მეორედ პავლედ ზეცით წოდებულისა დიდისა კოსტანტინესთა. ამის კეთილად მსახურისა მეფისა ჟამთა ღმერთმან, რომელმან დიდთა და მრავალთესლთა ტომთათვის იზრუნა, არცა ჩუენ მცირენი დაგვტევა ულუაწად, არამედ ესრეთ განაგო კუალად აღმოწოდებაჲ ჩუენი,

ვითარცა მოიხსენებს თეოდორიტე «საეკლესიოდას მოთხრობისა» წიგნსა შინა თვისსა ოცდამეოთხესა თავსა და

იტყუხ ესრეთ:

«ჰინდოთა უკუე ფრუმენტის მომყვანებელ ექმნა ღმრთის-მეცნიერებად. ხოლო ქართველთა მათვე ჟამთა შინა დედაკაცი ვინმე ტყუე-ქმნული¹ ჭეშმარიტებისა მიმართ წინამძღუარ ექმნა, რომელი-იგი სამარადისოდასა ლოცვისადა შემჭუალულ იყო, და ლბილ სარეცელ თვისსა აქუნდა ძაძად დარეცილ იატაკსა ზედა მიწისასა. ხოლო უმეტეს ყოველთა შუებათასა² შეიტკობოდა მარხვასა, ვინაჲცა ამათ შრომათა მიანიჭეს მას მადლი მოციქულობისაჲ.

«ხოლო ვინაჲთგან ნათესავნი იგი არა რასა მეცნიერ იყვნეს ჯელოვნებასა მკურნალობისასა, ამისთვის მიმოვიდოდინან ხილვად სნეულთა და თვისთა მათ უძღურთა ხილვისაგან და სნეულებათა მათთა კურნებისა გამოცდილებით ისწავებდეს სახესა კურნებისასა.

«იყო ვინმე დედაკაცი, რომლისა ძე სნეულ იყო, და მის ძლით მივიდა იგი დედაკაცსა მას თანა ღირსსა ქებისასა. და იკოთხვიდა მისგან, თუ რაჲ უღირს ყოფად მისსა. ხოლო ღირსმან მან მიიყვანა ყრმაჲ იგი უძღური და მიაწვინა თვისსა მას ზედა ცხედარსა მოღუაწებისასა, და ევედრებოდა შემოქმედსა ყოველთასა მოხილვად მისსა და ჯსნად უძღურებისაგან. ხოლო უფალმან ვედრებაჲ მისი მიითულა და მიანიჭა უძღურსა³ მას სიმრთელე.

«ამიერითგან⁴ საკვრველი იგი დედაკაცი მრავალ განთქუმულ იქმნა, ვიდრელა არცა თუ მეულლესა მეფისასა დაეფარა მისთვის. არამედ მყის მიუწოდა მას, რათა მივიდეს მისსა, რაზეთუ იგიცა ბოროტითა ვნებითა შეპყრობილ იყო. ხოლო ღირსმან მან სიმდაბლისა სიბრძნისა ჯუმეფითა არა მიითულა ვედრებაჲ იგი დედოფლისაჲ. გარნა დედოფალმან, იძულებულმან საჭმარებითა საქმისაჲთა, არა გულად-ილო პატივი დედოფლობისაჲ, არამედ თვთ მიისწრაფა ტყუე-ქმნულისა⁵ მის.

«ხოლო მან კჳალად იგიცა თვისსავე მას მიაწვინა სიმდაბლისა სარეცელსა და წამლად უბრძოლელად⁶ ვნებასა მას ზედა მოიპოვა ლოცვაჲ. მაშინ დედოფალმან ინება მინიჭებად მისსა სასყიდელსა

¹ ტყუე ქმნული A. ² შუებათასა A.

³ უძღურსა < ყო რ დ. ⁴ ამიერითგან თა ყ. ., ამბერ A.

⁵ ტყუე ქმნულისა A. ⁶ უბრძოლელად A, უბრძოლველად ჳო რ დ.

კურნებისასა, რაოდენი რაჲ თვთ ღირს-მოგებისა საგონებელ უჩინდა: ოქროჲ და ვეცხლი, შესამოსლები და სამკაული, და ყოველივე რაოდენი რაჲ არს ნიჭი სამეუფოჲსა პატივის-მოყუარებისაჲ.

«ხოლო საღმრთომან მან დედაკაცმან რქუა¹: „ამათგანი არა რაჲ² მივს მე, გარნა დიდად სასყიდლად კურნებისა შევრაცხ შენსა შემეცნებასა ღმრთისმსახურებისასა“. და ჰლოცვიდა, რათა საღმრთოჲ ტაძარი აღმართოს მაცხოვრებელისა მისისა ქრისტესთჲს.

ესე რაჲ ესმა დედოფალსა, წარვიდა იგი მეფისა და თავისა მიერ თვისისა განაკვრვა მეუღლე თვისი მეყსა შინა განკურნებითა თვისითა. ამისა³ შემდგომად განუცხადა მას ძლიერებაჲ ღმრთისაჲ, რომელი იმსახურებოდა ტყვისა მისგან, და ლოცვიდა ქმარსა თვისსა, რათა იგი მხოლოჲ იცნას ღმრთად და აღუშენოს მას ტაძარი სალოცველი. და ესრეთ ამის კურნებისა მიერ იქმნა შეცვალებებაჲ ქართველთა ნათესავისაჲ. ხოლო მეფე მეუღლესა თვისსა ზედა ქმნილისა მისგან კურნებისა განკვრვებულ იქმნა, გარნა ეგრეთცა არა ინება აღშენებაჲ ტაძრისა საუფლოჲსაჲ.

ამისა⁴ შემდგომად მცირედნი რაჲ ჟამნი წარტდეს, განვიდა იგი ნადირობად. ხოლო კაცთმოყუარემან მეუფემან მსგავსად პავლესსა მოინადირა იგი. რამეთუ მეყსა შინა ბნელმან რამანმე მოიცვა იგი, და არა უტევებდა მას უშორესად ვინაჲკე⁵ წარსლვად. ხოლო თანამონადირენი იგი⁶ მისნი ჩუელებისაებრსა მას ხედვიდეს შარავანდედსა მზისასა, და იგი ოდენ მხოლოჲ დაშთომილ იყო შეკრულად საკრველთა ვერმხედველობისაჲთა. და ესევეითარსა რაჲ უღონობასა შინა იყო, პოვა ღონე ცხოვრებისაჲ. რამეთუ მყის გულისქმა-ყო ბრალი ურწმუნოებისა თვისისაჲ, და ტყუე-ქმნულისა მის დედაკაცისა ღმერთსა ხადა შემწედ [.....]*. და ღირსსა მას საკვრველებისასა ტყუესა⁷ მოუტდა და ლოცვიდა მას, რათა უჩუენოს მათ სახე აღშენებადისა ტაძრისაჲ. ხოლო რომელმან იგი აღავსო ბესელიელ სიბრძნითა ხუროთ-მოძღურებისაჲთა, ესეცა მასვე ღირს-ყო მადლსა, ვიდრემდის საღმრთოჲ დაუსახა

¹ რქუა| ჰქა A. ² არა რაჲ კონიექტ., არაჲ A.

³ ამისა A. ⁴ ამისა A. ⁵ ვინაჲვე (?) ყო რ დ.

⁶ იგი| A-ში სტრიქონს ზემოთ არის ჩამატებული ამავე ხელით.

⁷ ტყუესა A.

* აქ გადაამწერთა შეცდომით გამოტოვებულთა წინადადება: *ἀπηλλάγη τῆν ζῆλον* „და იგი განთავისუფლებულ იქმნა წყვიდადისაგან“.

მათ ტაძარი. და იგი დაჰსახვდა, ხოლო იგინი აღმოჰკუთედეს და აღშენებდეს.

«ვინაჲთგან უკუე სრულ იქმნა აღშენებაჲ და სართული განემართა, და მხოლოდ მღდელიდა საძიებელ იყო. პოვა ამისიცილონე საკვრველმან მან დედაკაცმან, და აზრახა მთავარსა ნათესავთასა, რათა მიუვლინოს მოციქული მეფესა ბერძენთასა და ითხოოს მისგან მივლინებად მოძღუარი ღმრთისმსახურებისაჲ. და მან მიიღო რაჲ მცნებაჲ ესე მისგან, მოციქული წარავლინა.

«ხოლო მეფემან ისწავა რაჲ მიზეზი სათხოველისაჲ, რამეთუ კოსტანტინე იყო მჭურვალედ ტრფიალი ღმრთისმსახურებისაჲ, რომელმან იგი ფრიადსა პატივსა ღირს ყვნა მივლინებულნი¹ იგი მისსა. და კაცი ვინმე სარწმუნოებითა და ცხოვრებითა და გულისწმის-ყოფითა შემკობილი, ღირს-ქმნული მღდელ-მთავრობისაჲ, ქადაგად მიუვლინა ნათესავთა მათ, უფროჲსღა ფრიად მრავლითა ნიჭითა».

ამას უკვე თეოდორიტე ესოდენ მოიწესესებს. ხოლო სხუათა წერილთა შინა სახელდებით პოვნილ არს სახელი ტყვსა მის ჩუენ ტყუეთა მცხნელისაჲ. რამეთუ ბერძულად «ნონა» უწოდიან² წმიდასა მას³, რომელსა ჩუენ მცირედ შეცვალებითრე «ნინოდ» სახელ-ვსდებთ.

ეგრეთვე სახელიცა მივლინებულისა მის ეპისკოპოსისაჲ ესრეთ პოვნილ არს⁴, ვითარმედ თვთ ევსტათი იყო ანტიოქელი პატრიაქი, რომელმან დაამყარა ეკლესიაჲ იგი მირიანის მიერ მცხეთას აღშენებული და უკურთხა მათ კათალიკოსი⁵ მთავარ-ეპისკოპოსი. ხოლო მეფემან ქართველთამან და ყოველთა მთავართა მისთა დაუწესეს პატრიაქსა ანტიოქიისასა მოსასყიდელად ნივთთა წმიდისა მიჰრონისათა აგარაკები ათასი კუამლი ქუეყნისაგან ქართველთაჲსა, რაჲთა⁶ საფასოდ შემოსავალთა მათთაჲ იყოს ფას ნივთთა მირონისათ⁷. რამეთუ მათ ჟამთა არა სადა⁸ წმიდა იქმნებოდა მიჰრონი თვნიერ ანტიოქიას და მიერ განეყოფოდა ყოველთა.

ამიერ იცნობების ჟამი მოქცევისაჲ და ვითარმედ ანტიოქიისა საყდრისა მომდგომ იყვნეს და მიერ ველთდასხმულ იქმნებოდეს ქართლისა კათალიკოზნი.

¹ მივლინებულნი? ² უწოდენ A. ³ მას| ამას A.

⁴ პოვნილ(ა) არს A. ⁵ კათალიკოსი A. ⁶ რაჲთა| რა A.

⁷ მიჰრონისათა A. ⁸ არა სადა + სხ⁷გან A.

ხოლო თუ ოდეს იწყეს თვთველთ-დასხმად და ვითარმედ არა თვნიერ წესისა და ბრძანებისა, ესე ვპოეთ ხრონოლორაფსა შინა ანტიოქიას აღწერილსა, რომელი იტყვს ესრეთ:

«დღეთა კოსტანტინე სკორის მოსახელისათა, ანტიოქიას პატრიარქობასა ნეტარისა თეოფილაქტესსა, მოვიდეს ქართლით მოციქულად მონაზონნი ორნი და მიუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტესს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი მკვდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითგან ანასტასი მღვდელმონაზონისა ანტიოქელ პატრიარქისა არა კურთხეულ არს მათა და კათალიკოსი¹ მთავარეპისკოპოსი სიძნელისაგან² გზისა, რამეთუ აგარიანთაგან ვერვინ იკადრებს სლვად.

«ხოლო მან ბჭობითა კრებისაჲთა მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თვსთა თანა მისცა ქართველთა პროტრეპტიკონი, რომელ არს გაჯსნითი, რაჲთა³ თვთ მათისა საზღვრისა ეპისკოპოსთაგან ჯგლნი დაესხმოდინ ჟამად-ჟამადსა კათალიკოსსა⁴ ქართლისასა, რომელიცა საღმრთომან მადლმან უჩუენოს მათ და რომელი გამოიჩინონ მოყუასთა მის ეკლესიისათა, თანადგომითა და წამებითა ეპისკოპოსთაჲთა, წესთაებრსა ეკლესიოთა. და შეუქმნა მათ აღწერით მოსაჯსნებელი თავისათვისსათვს და მუნ შემოკრებულისა კრებისათვს. და ჯელთდასხმულ ყო ერთი ორთა მათ მისსა მივლინებულთა მონაზონთაგანი, სახელით იოანე, მის ჟამისა კათალიკოსად⁵ მათდა.

«და ზემოჯსნებულისა მის წილ ათასისა კუამლისა დაუწესეს⁶ მათ, რაჲთა⁷ წლითი-წლად მოსცემდენ ჟამად-ჟამადთა პატრიარქთა ანტიოქიისათა ათასსა დრაჰკანსა, რომელი იგი მიეცემოდა ვიდრე დღეთადნდე იოანე წმიდისა პატრიარქისათა, რამეთუ მან ანიჭა იგი ორესტის წმიდასა პატრიარქსა იერუსალიმისასა, რომელი მივიდოდა მოციქულად ბასილის თანა მეფისა ბერძენთაჲსა, რაჲთა⁸ მისსა საყდარსა მიეცემოდის ქართველთა მიერ.

«და მიერ დღითგან დაეწესა, რაჲთა⁹ მოჯსნებაჲ ოდენ სახელისაჲ აქუნდეს ქართველთა შორის ანტიოქიელსა პატრიარქსა. და უკეთუ ოდესმე გამოჩნდეს წვალებაჲ, მაშინლა შიავლინებდეს მუნ ექსარხოსსა განხილვად და განმართვად წვალებათა და ცნობათა

¹ კათალიკოსი A. ² სიძნელისათვს A.

³ რა A. ⁴ კათალიკოსსა A.

⁵ კათალიკოსად A. ⁶ დაუწესა A.

⁷ რა A. ⁸ რა A. ⁹ რა A.

სულიერთა, ვითარ იგი ნეტარისა პეტრე პატრიაქისა ღღეთა-
წარავლინა ბასილი ღრამატიკოსი წვალეებისათჳს აკაკთაძსა».

აქა დაგვშთა საძიებელი მრავალთაჲ, თუ ოდეს მიიღეს ქარ-
თველთა კურთხევად მიჰრონისაჲ, და ამისდა ცნობად მრავალჴამ-
ვდროებდ აღწერად ბრძანებულსა ჩემდა შენ მიერ მოსაჯსენებელსა-
ამას. და ესოდენ ვპოე საზოგადოდ ყოველთათჳს, ვითარმედ ქალ-
კიდონისა კრებასა ესმა, რომელ სიძვრისათჳს ფასით ჰყიდდეს მიჰ-
რონსა. ამისთჳს ბრძანეს წმიდათა მამათა, რაჲთა¹ არა ხოლო
ანტიოქიას, არამედ სხუათაცა ეკლესიათა შინა წმიდა იქმნებოდეს
მიჰრონი.

ხოლო თჳსაგან ქართველთა² საგონებელ არს, ვითარმედ
სიშორისათჳს გზისა და რომელ ფრიად საშიშ არს უცხოთესლთა-
შორის. ვმელით ანტიოქიით ქართლს წაღებაჲ³ წმიდისა მიჰრონი-
საჲ. ამისთჳს თვთ აღგილსა დაწესებულ არს მათდა კურთხევად
მიჰრონისაჲ.

ხოლო აფხაზთაჳს ე ვ ა გ რ ე ე პ ი ფ ა ნ ე ხ ი « ხ ა ე კ ლ ე ხ ი ო ხ ა .
მ ო თ ხ რ ო ბ ა ს ა » შინა თჳსსა აღწერს⁴ ოცდამეორესა თავსა შინა და

იტჳხს ესრეთ:

«მათვე ჟამთა შინა ისტჳნიანეს მეფობისათა აფხაზნიცა შეი-
ცვალნეს უმჯობესად და ქრისტიანობისაჲ შეიწყნარეს ქადაგებაჲ.
რამეთუ პალატსა შინა იუსტინიანე მეფისასა იყო ვინმე საჭურისი,
აფხაზი ნათესავით და ევფრატა სახელისდებით, რომელი წარი-
ვლინა მეფისა მიერ ქადაგებად მათდა და აღთქუმად⁵, ვითარმედ
ამიერითგან არცა ერთილა ვინ ნათესავისა მათისაგან ი განჭუებულ⁶
იქმნეს მამაკაცობისაგან რკინისა მიერ იძულებითა ბუნებისაჲთა,
რამეთუ მრავალნი იყვნეს მათგანნი მსახურ სამეფოთაჲსა საწო-
ლისა, რომელთაჲ საჭურის იცის წოდებაჲ ჩუეულებამან⁷. ვინაჲცა
იუსტინიანე ტაძარი წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲ აღაშენა აფხა-
ზეთსა შინა და მღდელნი დაადგინნა მას შინა, რათა უგანცხადე-
ბულესად ასწავებდენ მჯუღსა ქრისტიანობისასა».

ესე მცირედნი სიტყუანი ვითარცა თესლის მკრებელმან მიმო-
განთესულნი წმიდათა წერილთაგან ერთად შემოვკრიბენ ჯერ-
ჩინებითა შენითა კაცო ღმრთისაო, რომელმან ეგე უწყი ვითარ-
მრავალნი მრავალგზის ამათ პირთათჳს გუქითხვიდეს და დაბრ-

¹ რაჲთა| რა A. ² ქართველთა A.

³ წარღება A. ⁴ აღწერს A. ⁵ აღთქმად A.

⁶ განჭუებულ A. ⁷ ჩუეულებამან A.

კოლდებოდეს¹ ჩუენთს უმეცრებით, ვითარცა თვთ განდგომილთა საუდრისაგან დიდისა პეტრე მოციქულთა თავისა, რომელნი კუალად გულსავე ყვნა და აღაშენნა ესევეითართა თხრობათა პოენითა ზოგად საფარველმან და თავსაკიდურმან ყოველთა აღშენებისა და დაშენებისამან ქრისტემან, რომლისა მიერ არსმცა და ჰგიეს მარადის საფარველსა ზედა მართლმადიდებლობისა მისისასა ვიდრე მოაქამდე უცვალებელად დაცული ნათესავი ჩუენი. რომელთა წილ კეთილ ხუდეს რჩეულთა შორის საწამებელად მართლმადიდებლობასა შინა განთქმულებისა წმიდანი ტაძარნი წმიდათა შინა ადგილთა, ადგილი თხემისაჲ და ქუაბი ბეთლემისაჲ, ქუაბითურთ საბა-წმიდისაჲთ და თორნით სვმონ-წმიდისაჲთ. იყვნედ ესენი მათდა კიბე და წინდ საუკუნოჲსა ზეცისა სავანეთა მკვდრობისა მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲთა, და ლოცვითა და ვედრებითა უცხოთ შენწყნარებელისა მაგის, და მსგავსად ღმრთისა უძლურებათა ჩუენთა მტვრთველისა წმიდისა სვმონ საკვრველთ-მოქმედისა და ღირსისა დედისა მისისა მართაჲსითა, რომელთა ოხაჲ და ფარვაჲ შენ და ყოველთა, რომელნი მსახურებენ და უმსახურებია წმიდისა მაგის ეკლესიისადა, და სიტყვთ გინა საქმით მოლუაწე ექმნეს მოგებასა ამის წმიდისა ადგილისასა. ხოლო მე ლოცვითა თქუენითა მოტევებაჲ და ჰსნაჲ პატივისაგან ურიცხუთა ბრალთა ჩემთაჲსა. დიდებაჲ და პატივი, თაყუანისცემაჲ და მადლი დასაბამსა და სრულყოფელსა ყოვლისა კეთილისასა მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა დაუსრულებელთა საუკუნეთა უკუნისამდე ამენ*.

¹ დაჰბრკოლდებოდეს A.

* ამას მოსდევს მინაწერი: «სრულ იქმნა ესეცა ქართველთა ოდეს მოქცევისა მოსაწესნებელი თვთ ღიოსისა ეფრეჰის ნუსხისაგან».

(შემდეგ სხვა ხასიათის მინაწერია)

ამიერ დასცხრა აკადემიაჲ

ამიერ დადუმნა სტოვაჲ

ამის მიერ უქმ არს პერიპატოჲ

ამის მიერ მძრწოლარე არს ლუკიონ.

ამის მიერ დათრგუნვილ არს ათინაჲ.

ესე იგი არს ქეს გამოჩინებითა.

ესე ყოველნი სახელნი არიან ადგილთანი, რომელთა შინა იყვნეს სასწა-

A-24-ის გვ. 145b, არშიაზე (ტექსტის ეპოქის ხელით) სწერია:

უწყოდი რ ამის | საკითხავისა | მიზეზი იწე და | იწე რაჲ
გესმეს | მთავარადს | ძე რ ნტრისა | ეფრემის თაქრგმნობისა |
| ჟამთა შავსა მთასა დახუდა და უსკრე შეუდგა | თრგმნობი
საქთს რლ თნრ | მცირედთა წიგნთაჲსა ყნივე | მან ათარგ-
მინინა მისითა საქმართთა და წაქრსაგებელითა | ვა ყთა სა-
კითხვთა ბოლქოსა თვთ აღიარებს სანაქრელი ეფმ | ხ მე
ესე სადღესსწულოდსგან | გარდავწერე (შდრ. თ. ყორ დანი, ა,
ქრ. I, 33 შენ.).

ქვემოთ კიდევ არის 11 სტრიქონი, მაგრამ ცუდად იკითხება.

მოსოხი. თობელი

(Isaias 66, 19: και ἐξαπο-
στελῶ ἐξ αὐτῶν σεσφασμένους εἰς
τὰ ἔθνη, εἰς Θαρσίς και Φουδ
και Λουδ και Μοσοχ και Θιβελ
και εἰς τὴν Ἑλλάδα).

(ესაია 66, 19: და განვაგლინე
მათგან ცხოვნებულნი წარმართ-
თა მიმართ, თარშიდ და ფუდლ
და ლუდლ და მოსოხლ და თო-
ველთ და ელადად მიმართ).

თეოდორიტეს განმარტება

Τοῖς ἱεροῖς ἀποστολῶν δ
Κύριος ἔφη: „Πορευθέντες μαθη-
τεύσατε πάντα τὰ ἔθνη“. Ἐπ’
ἐκείνων ἡ προχειμένη προφητεία
τὸ πέρας ἐδέξατο. Ἐκείνοι γὰρ
ἄπασι τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον προσ-
ήνεγκαν κήρυγμα. Θαρσίς δὲ κα-
λεῖ τὴν Καρχηδόνα, τὴν τῆς Λι-
βύης μητροπόλιν· και Φουδ ἀν-
τὸ ἄπαν τῶν Λυκίων ἔθνος· Λουδ

წმინდა მოციქულებს უთხრა
უფალმა: „წადით და დამოძღ-
ვრეთ ყველა ტომი“. მათზე ას-
რულდა წინამდებარე წინასწარ-
მეტყველება. იმათ ყველა ტომს
მოუტანეს ღვთაებრივი ქადა-
გება. თარსისს უწოდებს ის კარ-
ქედონს, ლიბიის დედაქალაქს;
ფუდ — ლიკიელთა მთელ ტომს;
ლუდ — ლიდიელებს; მოსოხ —

ულნი (აღბათ: სასწავლონი) საწარმართოჲსა სიბრძნისანი და მათ შორის
საკერპონი, რომელთა უზორვიდეს მოსწავლენი იგი სიბრძნისანი.

(შემდეგ წითლით)

ლოცვა ყავთ ეფრემ მცირისათჲს, რომლისა მიერ თარგმნილ არს წიგნი ესე
სულთა სარგებელი ცხოვრებითურთ იოანე დამასკელისაჲთ, რომლისა ლოცვითა
გჳსწენინ ღმერთმან ტყუეობისაგან სულიერისა აწ.

δὲ Λυδῶν· καὶ Μοσῶχ Καππα- კაპადოკიელებს და თობელ —
 δόκαι καὶ Θωβὲλ Ἰβήρας (In იბერებს¹.

Isaiae cap. 66: Migne PG 81; SC 1 772—773).

ასეთსავე განმარტებებს ურთავს თეოდორიტე იეზეკიელის ტექსტსაც:

(Ezechielis 32, 26: ἐκαὶ ἐδό-
 θησαν Μοσοχ καὶ Θωβελ καὶ πᾶσα
 ἡ ἰσχυρὸς αὐτῶν περιουκλῶ τοῦ
 μνήματος αὐτοῦ, πάντες τραυμα-
 τία αὐτοῦ...).

(ეზიკიელი 32, 26: მუნ მიეც-
 ნეს მოსოქ და თობელ და ყო-
 ველი ძალი თითოეულისა მათისა
 საფლავისა მისისა გარემოსთა-
 განისა, ყოველნი წყლულნი მათ-
 ნი...).

თეოდორიტეს განმარტება

Θωβὲλ δὲ καλοῦνται οἱ
 Ἰβήρες, Μοσῶχ δὲ Καππαδόκαι
 (In Ezechielis cap. 32: Migne
 PG 81, 1137).

თობელ ეწოდებათ იბერებს,
 ხოლო მოსოხ — კაპადოკიე-
 ლებს.

(Ezechielis 38, 1—11: Καὶ
 ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς με λέ-
 γων· Ἰδέ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ
 πρόσωπόν σου ἐπὶ Γωγ καὶ τὴν
 γῆν τοῦ Μαγωγ, ἄρχοντα Ρως,
 Μοσοχ καὶ Θωβελ, καὶ προφήτευσ-
 σον ἐπ' αὐτὸν καὶ εἰπὸν αὐτῷ·
 Τάδε λέγει κύριος κύριος· Ἴδοὺ
 εἶμι ἐπὶ σὲ Γωγ ἄρχοντα Ρως,
 Μοσοχ καὶ Θωβελ καὶ συνάξω σε
 καὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν σου.....
 Πέρσαι καὶ Αἰθίοπες καὶ Λίβυες,
 ... Γομερ καὶ πάντες οἱ περὶ αὐ-
 τόν, οἶκος τοῦ Θεργαμα..... καὶ
 ἔρειξ· Ἀναβήσομαι ἐπὶ γῆν ἀπερ-
 ριμένην, ἥξω ἐπὶ ἡσυχάζοντας ἐν
 ἡσυχίᾳ καὶ οἰκοῦντας ἐπ' εἰρήνης,
 πάντας κατοικοῦντας γῆν...)

და იქმნა სიტყუა უფლისა ჩემ-
 დამო მეტყუელი: ძეო კაცისაო,
 განიმტკიცე პირი შენი გოგსა
 ზედა, და ქუეყანასა ზედა მაგოგ-
 თასა, მთავარსა როსს, მოსოხს
 და თობელსა და წინასწარმეტ-
 ყუელებდ მის ზედა და არქუ
 მას: ამათ იტყვს უფალი, უფა-
 ლი; აჰა მე შენ ზედა გოგ მთა-
 ვარსა როსს, მოსოხს და თო-
 ბელს... და შეგკრიბო შენ და
 ყოველი ძალი შენი..... სპარსნი
 და ეთიოპელნი და ლვიდნი და
 ლიბიელნი... გომერ და ყოველნი
 გარემოსნი მისნი, სახლი თერ-
 გამოსი... და სთქუა: აღვიდე
 ქუეყანად განვდებულად, მივიდე
 დაწყნარებულთა ზედა ერთა

¹ ამგვარად, თეოდორიტეს განმარტებით ესაიას წიგნში მოხსენიებული *Μοσῶχ* აღნიშნავს „კაპადოკიელებს“, ხოლო *Θωβελ* უდრის „იბერებს“.

მყუდროებასა შინა და დამკვდრებულთა მშჯდობით ყოველთა, დამკვდრებულთა ქუეყანასა...

თეოდორიტეს განმარტება

Γὼγ καὶ Μαγὼγ Σχυθαὶά
ξθνη· Μοσὸχ δὲ Καππαδοκίας
εἶναι φασιν, καὶ Θοβὲλ Ἰβηρας·
τὸ δὲ Ῥὼς ἢ Ἑβραίων φωνὴ
κεφαλὴν ἠρμήνευσε, καὶ ὁ Ἀκύ-
λας δὲ κεφαλὴν Μοσὸχ τὸ Ῥὼς
ἠρμήνευσεν (In Ezechielis 38,
1—2: Migne PG 81, 1200).

Γομέρ καὶ πάντες... Τοὺς
Γαλάτας οὕτω καλεῖ. Οἶκος τοῦ
Θογαρμά (v. l. Θοργαμά.
Φρύγας τοὺτους εἶναι φησιν (იქვე
PG 81, 1201).

Ἐνθυσμείσθω δὲ ἄς καὶ ἐν
τοῖς ἡμετέροις χρόνοις πᾶσαν τὴν
Ἐὼ τοῦτο τὸ ἔθνος κατέλαβεν,
καὶ πλεῖστον πληθὸς ἐξανδραπο-
δίσαν ἀπήλθε· Φρύγας δὲ καὶ
Γάλατας, Ἰβηρας¹ τε καὶ Πέρ-
σας, καὶ Αἰθίοπας, οὐχ ἄς ὑπα-
κούοντας αὐτῷ λέγει συστρατεῦ-
σθαι, ἀλλ' ἄς διαφόρων ἀναμι-
γέντας αὐτῷ, καὶ τοὺς μὲν αὐτο-
μαλήσαντας καὶ ἔχοντι στρατευ-
σαμένους, τοὺς δὲ δορυαλῶτους
γενομένους, καὶ συμπολεμεῖν ἀναγ-
καζομένους (იქვე PG 81, 1204).

გოგ და მაგოგ სკვითური ტო-
მებია; ხოლო მოსოხ, ამბობენ,
კაპადოკიელები არიანო, თო-
ბელ კი — იბერებიაო. როს კი-
დევ ებრაელების ენაზე თავს ნიშ-
ნავს; აკვილამაც როს განმარტა
როგორც მოსოხის თავი.

გომერ და ყოველნი... ასე
უწოდებს ის გალატელებს. სახ-
ლი თოგარმასა (ვარიანტი:
თორგამასი). ის ამბობს,
რომ ესენი ფრიგიელები არიანო.

საჭიროა გავიხსენოთ, რომ
ჩვენს დროშიც მთელი აღმოსავ-
ლეთი დაიპყრო ამ [სკვითთა]
ტომმა, დაიმორჩილა აშარებელი
ხალხი და წავიდა. ფრიგიელები
და გალატელები, იბერები¹
და სპარსელები და ეთიოპელე-
ბი, ამბობს [წინასწარმეტყველი],
სკვითებთან ერთად ლაშქრობ-
დნენ არა როგორც მათი ქვეშე-
ვრდომნი, არამედ შეუერთდნენ
მათ (სკვითებს) სხვადასხვა მიზე-
ზით: ერთნი მიემხრნენ მათ და
ნებაყოფლობით ილაშქრეს, სხვე-

¹ თეოდორიტე აქ განმარტებას ურთავს ეზეკიელის იმ მუხლს, სადაც მოხსენებული არიან „სპარსნი და ეთიოპელნი და ლიბიელნი“, „გომერ“ (ანუ გალატელნი), „სახლი თორგამასი“ (ანუ ფრიგიელნი). „იბერები“ ჩამატებულია თეოდორიტეს მიერ, რომელიც, საფიქრებელია, ამ შემთხვევაში ემყარებოდა თავისსავე ინტერპრეტაციას (თობელ-იბერები), ან იქნებ „სახლი თორგამასი“ ჰგულისხმობდა „თარგამოსის სახლს“, რომელსაც, რასა-კვირველია, იბერებიც ეკუთვნოდნენ.

ბი კიდევ ტყვედ იქმნენ წასხმულნი და იძულებული გახადეს მონაწილეობა მიეღოთ ომში.

იოანე ოქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში

V, 34. Καὶ συνόδου συγχρο-
τηθείσης ἑτέρας, οὐκ ἐδεήθησαν
δίκης οἱ δυσμενεῖς, ἀλλὰ τὸν βασι-
λέα πείσαντες ἔνομον καὶ δικαί-
αν εἶναι τὴν φήρον οὐ μόνον τῆς
πόλεως ἐκείνης ἐξήλασαν, ἀλλὰ
καὶ εἰς τινα πολίχνην σμικρὰν τε
καὶ ἔρημον τῆς Ἀρμενίας ἐξεπεμ-
ψαν· Κουκουσὸς δὲ ὄνομα ταύτη.
Κάκειθεν δὲ ἐξαγαγόντες εἰς
Πιτυούντα μετέκισαν· τέρμα δὲ
τοῦτο καὶ τοῦ Πόντου καὶ τῆς
Ῥωμαίων ἡγεμονίας, τοῖς ἄμοτά-
τοις γειτονεῖον βαρβάρους. Ἄλλ'
δὲ φιλόσοφος οὐκ εἶασε δεσπό-
της εἰς ἐκεῖνο τὸ νησίδριον¹ ἀπαχ-
θῆναι τὸν καλλίνικον ἀθλητὴν·
εἰς γὰρ τὰ Κόμωνα παραγενόμε-
νον εἰς τὸ ἀγήρω καὶ ἄλυστον
μετέθηκε βίον (Theodoreit,
Kirchengeschichte, hrsg. von
L. Parmentier, Lpz. 1911, გვ.
335—336).

მისმა (იოანეს) მტრებმა მოიწვიეს სხვა კრება და მისი გასამართლება კი არ მოითხოვეს, არამედ დაარწმუნეს მეფე განაჩენი კანონიერი და სამართლიანიაო და არა თუ იმ ქალაქიდან (კონსტანტინეპოლიდან) გააძევეს ის, არამედ არმენიის ერთ პატარა და უდაბურ დაბაში გადაავხანეს: ამ დაბის სახელია კუკუსოს. ხოლო იქიდან წამოიყვანეს და პიტინტში გადაასახლეს: ეს არის უკიდურესი საზღვარი პონტოსი და რომაელთა სამფლობელოსი, უველურესი ბარბაროსების მეზობლად. მაგრამ კაცთმოყვარე უფალმა არ ინება, რომ ეს ძლევა მოსილი მოღვაწე იმ პატარა კუნძულზე ყოფილიყო წაყვანილი: კომანაში რომ იყო, [უფალმა] ის გადაასახლა სამუდამო და უმწუხარო სამყაროში².

¹ ვარიანტები: *νησίδριον* („პატარა კუნძული“), *συνέδριον* („საკრებულო“), *φρούριον* („ციხე-სიმაგრე“). ამიანე მარცელინე წერს (22, 8, 16: *insulaeque arduae Trapezunta et Pityunta continentes oppida* („და ციცაბო კუნძულები, რომლებზედაც არის მოთავსებული ქალაქები ტრაპეზუნტი და პიტინტი“). იხ. ზემოთ გვ., 113, სადაც *arduae*-ს ნაცვლად არის ვარიანტი *duae* („ორი კუნძული“), ხოლო ამიანეს *Pityunta* ბიჭვინთა კი არ არის, არამედ ტრაპეზუნტის მხარეში მდებარე ადგილია.

² ეს დეტალი იოანე ოქროპირის ბიოგრაფიისა, მისი გადასახლება ჯერ მცირე არმენიის კუკუსოში და შემდეგ ბიჭვინთაში, საყოველთაოდ ცნობილია. შდრ. თეოფანე უმთავრესის „ქრონოგრაფია“ (De Boor 79, 16—21; გეორგიკა IV, 1, გვ. 76).

სვიმეონ მესვეტე და იბერები

Ὅν γὰρ μόνον οἱ τὴν καμ' ἡμᾶς οἰκουμένην οἰκοῦντες συρρέουσιν, ἀλλὰ καὶ Ἰσραηλῖται καὶ Πέρσαι καὶ Ἀρμένιοι οἱ τούτων ὑποχείριοι, καὶ Ἰβηρες καὶ Ὀμηρίται καὶ οἱ ἐκείνων ἐνδότεροι.

Ἐπερ γὰρ ἐπὶ τινος λυχνίας τειθεὶς ὁ φανώτατος οὗτος λύχνος ἡλίου δίνην πάντοσε τὰς ἀκτῖνας ἐξέπεμψε· καὶ ἔστιν ἰδεῖν καὶ Ἰβηρας, ὡς ἔφηγ, καὶ Ἀρμενίους, καὶ Πέρσας ἀφικνουμένους καὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἀπολαύοντας („ფილოთეონ ისტორია“: Migne PG 82, 1476; SC I, 780).

არა მარტო მსოფლიოს ჩვენი კუთხის მცხოვრებნი აწყდებიან მას (სვიმეონს), არამედ ისმაიტელნიც, სპარსნიც და მათი ქვეშევრდომი არმენიელებიც, აგრეთვე იბერნიც და ჰომერიტნიც და მათ გადაღმა მცხოვრებნიც.

თითქოს რალაც სასანთლებზე დადებული, აფრქვევდა ყველგან ეს მბრწყინავი სანთელი, მსგავსად შვისა, თავის სხივებს; შვიძლებოდა გენახა მასთან მოსული იბერნი, როგორც ვთქვი, და არმენიელებიც, და სპარსნიც, რომელნიც [მისგან] ლებულობდნენ ღვთაებრივ ნათლვას¹.

¹ ეს ორი ნაწყვეტი ამოღებულია თეოდორიტე კვირელის იმ შრომიდან, რომელსაც სრულ სათაურად ძველ ქართულ თარგმანში აწერია: „ნეტარისა თეოდორიტე ეპისკოპოსისა კვროს ქალაქისაჲ ღთისმოყუარებითი თხრობაჲ გინათუ მოღვაწეთა მოქალაქობაჲ“, ხოლო შემოკლებით ეწოდება „ფილოთეონ ისტორია“ ანუ „თეოფილონ ისტორია“. იგი შეიცავს თხრობას სხვადასხვა ცნობილ მოღვაწეთა ცხოვრებისა და თავგადასავლის შესახებ. ქართულად ეს შრომა თარგმნილია ეფრემ მცირის მიერ და ჩვენამდე მოღწეულია XII საუკუნის ნუსხით (ხელნაწერი A—689). იმ თავს, სადაც ზემოთმოყვანილი ადგილებია, სათაურად აქვს: „სემეონისთჳს“, და ეს ადგილები ასე იკითხება:

ა) «რამეთუ არა ხოლო ჩუენთა ამათ სოფლებთაგანნი ოდენ მორბიოდეს, არამედ ისმაიტელნი და სპარსნი, და მათნი იგი სამთავრონი სომეხნი, ქართველნი, და უმირიტელნი, და რაოდენნი ვინ არიან უშინაგანეს მათსა» (ხელნაწერი A—689, გვ. 260 [257]).

ბ) «რამეთუ მრავალბევრობაჲ იგი [ი]სმაიტელთაჲ დამონებული საცთურსა უკეთურებისასა ამისმან სუეტსა ზედა დგომამან განანათლა. რაჟამს ვითარცა, სანთელმან სასანთლესა რასმე ზედა დადგმულმან მრავალსაჩინომან მსგავსად მხისა ყოვლით-კერძო განუტევა შარავანდენი, და მიერთაგან იხილვებიან, ვითარ იგი პირველ ვთქუ, ქართველნი და სომეხნი და სპარსნი შომავალად მისსა და მიმღებულად წმიდისა ნათლისღებისა» (ხელნაწერი—A—689, გვ. 261 [258]).

ხელოსანი იბერები

Καὶ τέχνης μὲν ἐκάστης
 ὄρεπόμενοι τοὺς καρποὺς τὰς τῶν
 τεχνιτῶν οὐ περιεργάζονται γλώτ-
 τας· οὐδὲ γὰρ Ἀττικοὺς εἶναι τοὺς
 σκυτοτόμους ἀπαιτοῦσιν, ἢ τοὺς
 χαλκίεας, ἢ τοὺς τέκτονας, ἢ τοὺς
 ζωγράφους, ἢ τοὺς ναυπηγούς,
 ἢ [τοὺς] κυβερνήτας· ἀλλὰ καὶ
 Σκύθαι ὧσι, καὶ Σαυρομάται, [καὶ
 Ἰβηρες], καὶ Ἀιγύπτιοι, μεθ' ἡ-
 ἠδονῆς ἀπολαύουσι τῶν τεχνῶν,
 μόνον ἀπαιτοῦντες τὴν τούτων
 ἀκρίβειαν, τὴν δὲ τῶν ἐθνῶν δια-
 φορὰν ἥκιστα δυσχεραίνουσι
 (Θεραπευτικὴ I: Migne PG
 83, 792).

ვინც სხვადასხვა ხელოსნის
 ნამუშევრით სარგებლობს, არ
 დაგიდევს ამ ხელოსნის ენას;
 ისინი არ მოითხოვენ, რომ ატი-
 კელები იყვნენ შეტყავეები, ან
 თოქმაჩები, ან ხუროები, ან
 მხატვრები, ან მეხომალდეები,
 ან მენავეები; იქნება ეს სკვითი
 თუ სავრომატი, იბერი თუ
 ეგვიპტელი, [სულ ერთია], —
 ისინი დიდის სიამოვნებით იყე-
 ნებენ ხელოსნებს, მოითხოვენ
 მხოლოდ, რომ მათ ზედმიწევ-
 ნით აკეთონ საქმე, ხოლო ეთნი-
 კური განსხვავება მათ არ აწუ-
 ხებს.

იანონი და მისი შვილი ევნეოსი

Ὅρφεὺς δὲ τῶν ποιητῶν ὁ
 πρῶτος, μᾶλλον πρესβύτερος τῶν
 Τρωϊκῶν· Ἰάσονι γὰρ καὶ Πηλεΐ
 καὶ Τελαμῶνι καὶ Ἡρακλεΐ καὶ
 Διοσκούροις εἰς τὴν Κολχίδαν ξυνέ-
 πλευσεν· Ἰάσονος δὲ ἐστὶν υἱὸς
 ὁ Εὐνῆος, ὁ τὸν οἶνον εἰς Τροίαν
 πέμπων τοῖς Ἀχαιοῖς (Θερα-
 πευτικὴ II: Migne PG 83, 841).

ორფევსი პოეტთაგან პირვე-
 ლია, ერთი თაობით უფროსი
 ტროადის [ომისა]: მან კოლ-
 ხიდაში გასცურა იანონთან,
 პელევსთან, ტელამონთან, ჰერაკ-
 ლესთან და დიოსკურებთან ერ-
 თად; ხოლო იანონის ვაჟი
 იყო ევნეოსი, რომელიც
 ტროაში ღვინოებს უგზავნიდა
 აქაველებს.

ლაზები. სანხები. აბაზგები

Πολλοὶ δὲ καὶ τὸν τῆς δου-
 λείας δεξάμενοι χαλινὸν βιοτεύειν
 κατὰ τοὺς τούτων οὐκ ἀνέχονται
 νόμους. Οὕτε γὰρ Αἰθίοπες οἱ
 Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ὁμοτέρμο-
 νες, οὕτε τὰ πάμπολλα φύλα τοῦ

ბევრმა მიიღო მონობის ლა-
 გამი, მაგრამ დამმონებელთა კა-
 ნონების მიხედვით ცხოვრება არ
 შეუძლიათ. არც ეთიოპელები,
 ეგვიპტის თებეს მეზობლად რომ
 არიან, არც უამრავი ტომი ის-

Ἰσμαήλ, οὐ Λαζοί, οὐ Σάννοι¹, οὐκ Ἀβασγοί, οὐχ οἱ ἄλλοι βάρβαροι, ὅσοι τὴν Ῥωμαίων ἀσπάζονται δεσποτείαν, κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους τὰ πρὸς ἀλλήλους ποιοῦνται ξυμβόλαια.

Οἱ δὲ ἡμέτεροι ἄλιεῖς, καὶ οἱ τελῶναι, καὶ ὁ σκυτοτόμος, ἅπασιν ἀνθρώποις τοὺς εὐαγγελικούς προσενηγόχασιν νόμους. Καὶ οὐ μόνον Ῥωμαίους καὶ τοὺς ὑπὸ τούτοις τελουντας, ἀλλὰ καὶ τὰ Σκυθικά καὶ τὰ Σαυρομαθικά ἔθνη..... καὶ ἀπαξᾶπλῶς πᾶν ἔθνος καὶ γένος ἀνθρώπων δέξασθαι τοῦ σταυρωθέντος τοὺς νόμους ἀνέπεισαν, οὐχ ὅπλοις χρησάμενοι..... (Θεραπεία IX: Migne PG 83, 1037—1040).

მაილისა, არც ლაზები, არც სანნები, არც აბაზგები, არც სხვა ბარბაროსები, რომელნიც კი რომაელთა ბატონობას ელოლიავენ, არ სდებენ ერთმანეთში ხელშეკრულებებს რომაელთა კანონების მიხედვით.

ხოლო ჩვენმა მებადურებმა, მეხვერებმა და მეტყავემ მოუტანეს ყველა ადამიანებს სახარების კანონები. და არა მარტო რომაელები და მათი ხელქვეითი ხალხები, არამედ სკვითური და სავრომატული ტომები და, საერთოდ, ყველა ტომი და მოდგმა ადამიანებისა დააწმუნეს მიელოთ ჯვარცმულის კანონები, და [ამისათვის] არ დასჭირებიათ იარაღის ხმარება.

ტიბარენები

Καὶ Μασσαγέται δὲ, τρισαθλίους ἡγούμενοι πάλαι τοὺς ἄλλως πως καὶ μὴ διὰ σφαγῆς τελευτῶντας, καὶ τούτου εἶνεκα τοὺς γεγηρακότες θύειν καὶ θιῶν ἄσθαι ποιησάμενοι νόμον, ἐπειδὴ τῶν ἀλιευτικῶν καὶ σκυτοτομικῶν ἐπήκουσαν νόμων, ἐβδελύξαντο τὴν μυσαρὰν ταύτην ἐδωδῆν καὶ σφαγῆν.

Καὶ Τιβαρηνοί² τοὺς πρεσβύτας κατὰ κρημνῶν βασιυάτων εἰθι-

მასაგეტებიც, რომლებიც წინათ სამგზის-უბედურებად თვლიდნენ, თუ ვინმე სხვანაირად მოკვდებოდა და არა დაკვლით, და ამის გამო კანონად დააწესეს მსხვერპლად შეეწირათ მოხუცები და შეეჭამათ [მათი ხორცი], — ესენიც კი, როდესაც მათ გაიცნეს მებადურთა და მეტყავეთა კანონები, ზიზლით უყურებდნენ ამ საზიზლარ საჭმელსა და დაკვლას.

ტიბარენებსაც ჩვეულებად ჰქონდათ მოხუცებულები ძალიან

¹ ვარიანტები: Σάννοι, Σαῦνοι.

² ვარიანტები: Τιβαρηνοί, Στιβαρηνοί, Στιβαρινοί.

χότες ἄμφειν, τὸν παμπόνηρον τοῦ-
τον κατέλυσαν νόμον τῶν εὐαγγελι-
κῶν ἐπακούσαντες νόμων. Οὐκ ἔτι
δ' οὔτε Ὑρανοὶ οὔτε Κάσπιοι τοὺς
κύνας τοῖς τῶν τεθνεώτων ἐκτρέ-
φουσι σώμασιν, οὔτε Σκύθαι τοῖς
τετελευτηκόσι συγκατορύντουσι
ζῶντας οὐς ἡγάπων ἐκείνοι.

აღარ მარხავენ მიცვალებულებთან

Τοσαύτην εἰργάσαντο τῶν
ἐμῶν μεταβολῆν τῶν ἀλιέων οἱ
νόμοι (Θεραπευτικὴ IX: Mig-
ne PG 83, 1045—1048).

მაღალი კლდეებიდან დაექანები-
ნათ და ამათაც ამ ყოვლად სა-
ძაგელ კანონზე ხელი აიღეს, რო-
დესაც სახარების კანონები შეი-
სმინეს. უკვე არც ჰირკანელები,
არც კასპიელები აღარ კვებავენ
ძაღლებს მიცვალებულთა გვამე-
მებით, სკვითებიც ცოცხლად
ერთად მათ საყვარელ არსებებს.

აი, ასეთი ცვლილება შეიტა-
ნეს ზნე-ჩვეულებებში მებაღურთა
კანონებმა¹.

¹ ეს ცნობა მასაგეტებზე და ტიბარენებზე მომდინარეობს პორფიროსის დროიდან. იხ. ზემოთ გვ. 25—26 და იქვე შენიშვნა 3.

სოკრატე სქოლასტიკოსი

(ca 380--440)

სოკრატეს შესახებ ბიოგრაფიულ ცნობებს ვგებულობთ მისივე „საეკლესიო ისტორიიდან“, განსაკუთრებით V წიგნის 16. და 24. თავებში.

სოკრატე დაიბადა კონსტანტინეპოლში 380 წელს. სწავლობდა გამოჩენილ წარმართ გრამატიკოსებთან, ჰელადიოსთან და ამონიოსთან. მისი მეტსახელი *Σχιολαστικός* იმას მოწმობს, რომ იგი ერთხანს ვექილად იყო.

ვინმე თეოდორეს რჩევით დასწერა მან ევსევის „საეკლესიო ისტორიის“ გაგრძელება: თავისი „ისტორია“ დაიწყო 305 წლიდან და მიიტანა 439 წლამდე.

მისი „ისტორიის“ წყაროებია, პირველ ყოვლისა, რუფინუსი, შემდეგ ევსევი, ათანასის ისტორიულ-პოლემიკური ნაწერები და წერილები; აგრეთვე საეკლესიო კრებათა აქტების კრებული (*Συναγώγη των συνοδικών*), ეგტროპის ისტორია და ეპისკოპოსთა სიები.

სოკრატეს „ისტორიის“ მნიშვნელობა ჩვენთვის იმაში გამოიხატება, რომ იგი თითქმის სიტყვა-სიტყვით გადმოგვცემს დოკუმენტებს: საეკლესიო კრებათა დადგენილებებს, კეისართა და ეპისკოპოსთა წერილებს.

გამოცემები: 1) Migne, PG 67, 29—842; 2) R. Hussey, 3 ტომი, Oxford 1853; 3) იგივე, Oxford 1878. 1893.

მოგვყავს სოკრატეს „ისტორიის“ ის თავი, რომელიც იბერთა მოქცევაზე მოგვითხრობს:

Κεφ. x'

თავი 20.

Τίνα πρόπον Ἰβήρης
ἐχριστιάνισαν

როგორ მიიღეს იბერებმა
ქრისტიანობა

Καιρὸς δὲ ἦδη λέγειν, ὅπως
καὶ Ἰβήρης ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρό-
νον ἐχριστιάνισαν. Γυνή τις βίον
σεμὸν καὶ σώφρονα μετερχομένη
θεῖα τὴν προνοίαν ὑπ' Ἰβήρων

დროა ვთქვათ იმის შესახებაც,
თუ როგორ გაქრისტიანდნენ
იმავე ხანებში იბერებიც.
ერთი, თავისი ცხოვრებით სათ-
ნო და უმანკო ქალი, რალაც

αἰχμάλωτος γίνεται. Ἴβηρες δὲ οὔτοι προσοικοῦσι μὲν τὸν Εὐξεινον Πόντον, ἄποικοι δὲ εἰσιν Ἴβηρων τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἡ γυνή τοίνυν ἡ αἰχμάλωτος ἐν μέσοις οὔσα τοῖς βαρβάροις ἐφιλοσόφει· σὺν γὰρ τῇ πολλῇ τῆς σῶφροσύνης ἀσκήσει νηστεία τε βασιυτάτη καὶ συντόνοις προσέκειτο ταῖς εὐχαῖς. Τοῦτο δὲ δρώντες οἱ βάρβαροι τὸν ξενισμὸν τοῦ πραττομένου ξιθιάζον.

სადაც ეძლეოდა. ასეთ უცნაურ საქციელს რომ ხელდავდნენ ბარბაროსები, განცვიფრებული რჩებოდნენ.

Συμβαίνει δὴ τὸν βασιλέως παῖδα, νήπιον ὄντα, ἀρρωστίᾳ περιπεσεῖν. Καὶ ἔθει τινὶ ἐγγωρίῳ παρὰ τὰς ἄλλας γυναῖκας ἡ τοῦ βασιλέως γυνή ἔπεμπε τὸν παῖδα θεραπευθησόμενον, εἴ που τι βόήθημα πρὸς τὴν νόσον ἔκ πείρας ἐπίστανται. Ὡς δὲ περιεσχθεῖς ὁ παῖς ὑπὸ τῆς τροφῆς παρ' οὐδεμίας τῶν γυναικῶν θεραπείας ἐτύγγανε, τέλος ἀγεται πρὸς τὴν αἰχμάλωτον. Ἡ δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ πολλῶν γυναικῶν ἑλκὸν μὲν βοήθημα προσέφερον οὐδέν· οὐδὲ γὰρ ἠπίστατο. Δεξαμένη δὲ τὸν παῖδα καὶ εἰς τὸ ἔκ τριχῶν ὑφασμένον αὐτῇ στρωμάτιον ἀνακλίναςα λόγον εἶπεν ἀπλοῦν· Ὁ Χριστός, φησί, ὁ πολλοὺς ἰασάμενος καὶ τοῦτο τὸ βρέφος ἰάσεται. Ἐπευξαμένης τε ἐπὶ τῷ λόγῳ ταῦτα καὶ ἐπικαλεσαμένης θεὸν παραχρημα ὁ παῖς ἀνερρώνηστο καὶ εἶχεν ἕξ ἐκείνου καλῶς. Φήμη τε

ღვთის განგებით, იბერთა მიერ იქმნა დატყვევებული. ეს იბერები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოსთან, ხოლო იმ იბერთაგან არიან გამოსულები, რომლებიც ისპანიაში არიან. ამრიგად, ტყვე ქალი ბარბაროსებს შორის იყო და სიბრძნის მოყვარულ ცხოვრებას ეწეოდა: უმანკოების დაცვასთან ერთად იგი მარხვასაც ზედმიწევნით ინახავდა და გულმოდგინე ლოცვებისავე ეძლეოდა.

მოხდა ისე, რომ მეფის შვილი, მცირეწლოვანი, ავად გახდა. და, ადგილობრივი ჩვეულებისდათანახმად, მეფის ცოლმა სხვა ქალებთან გაატანა ბავშვი სამკურნალოდ, იქნებ ვინმემ გამოცდილებით რაიმე საშუალება იცოდეს ამ სენის წინააღმდეგო. ასე ჩამოატარა ბავშვი ძიძამ, მაგრამ ვერც ერთმა ქალმა ვერ აღმოუჩინა სამკურნალო დახმარება; ბოლოს, ბავშვი მიიყვანეს იმ ტყვე-ქალთან. ამან, მრავალი ქალის თანდასწრებით, ნივთიერი რამ საშუალება კი არ იხმარა, — არც იცოდა ასეთი, — არამედ აიყვანა ბავშვი, მიაწვინათვის, მატყლისაგან მოქედილ ქეჩახე და შემდეგი მარტივისიტყვა წარმოსთქვა: „ქრისტე, რომელმაც მრავალი განკურნა, მთარჩენს ამ ბავშვსაც“. ამ სიტყვების შემდეგ რომ ილოცა და ღმერთს შეევედრა, ბავშვი მა-

ἐντεῦθεν τὰς βαρβάρων γυναῖκας
καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ βασιλέως διέτ-
ραχε καὶ φανερωτέρα ἢ αἰχμάλ-
λωτος ἐγίνετο. Μετ' οὗ πολὺ δὲ
καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γυνὴ ἀρρωσ-
τῖα περιπεσοῦσα τὴν αἰχμάλωτον
γυναῖκα μετεπέμπετο. Τῆς δὲ
παραιτησαμένης μετριάζουσης τε
ἐν τοῖς ἡθῆσιν αὐτὴ φέρεται παρ'
αὐτῆν. Ποιεῖ δὲ ἡ αἰχμάλωτος ἄ
καὶ ἐπὶ τοῦ παιδὸς πεποιήκει πρό-
τερον. Παραχρημα δὲ ἡ νοσοῦσα
ἐρρώσθη καὶ ἡσχαρίσκει τῇ γυ-
ναϊκί. Ἡ δὲ, Οὐκ ἔμον, ἔφη, τὸ
ἔργον, ἀλλὰ Χριστοῦ, ὅς υἱὸς
ἔστι τοῦ θεοῦ, τοῦ τὸν κόσμον
ποιήσαντος. Τοῦτον ἐπικαλεῖσθαι
παρήκει καὶ ἀληθῆ θναρίζειν
θεόν. Θαυμάσας δὲ ὁ βασιλεὺς
τῶν Ἰβήρων τὴν ἐκ τῆς νόσου εἰς
ὑγείαν ταχυτῆτα πυθόμενός τε
τίς εἴη ὁ θεραπεύσας, δῶροις
ἡμείβετο τὴν αἰχμάλωτον. Ἡ δὲ
οὐκ ἔφη δεῖσθαι πλούτου· ἔχειν
γὰρ πλοῦτον τὴν εὐσέβειαν καὶ
δέχεσθαι μέγα δῶρον, εἰ ἐπιγνώ-
σειε τὸν θεόν τὸν ὑπ' αὐτῆς
γινωσκόμενον. Ταῦτα εἰποῦσα τὰ
δῶρα ἀντέπεμπεν· ὁ δὲ βασιλεὺς

τὸν μὲν λόγον ἐταμείωσατο.
ტყვე-ქალს. ხოლო იმან შემოუთვალა,
ვინაიდან სიმდიდრის სახით კეთილმორწმუნეობა მაქვს და ჩემთვის
დიდი საჩუქარი იქნება, თუ მეფე სცნობს იმ ღმერთს, რომელსაც
მე ვაღიარებო. ასე შეუთვალა მან და საჩუქრებიც უკან გაუგზავნა;
ხოლო მეფემ მისი სიტყვა ყურად

Μεθ' ἡμέραν δὲ ἔξελθόντι
αὐτῷ εἰς θήραν συμβαίνει τοι-
οῦτό τι· τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων

შინვე გამომთელდა და ამის შემ-
დეგ კარგად გრძნობდა თავს.
მას აქეთ ხმა ვავარდა ბარბა-
როსთა ქალებში, თვით მეფის
ცოლამდისაც მიალწია ხმამ და
ტყვე-ქალი ცნობილი შეიქმნა.
დიდი ხანი არ გასულა მის შემ-
დეგ, და მეფის ცოლი გახდა
ავად, და მან ის ტყვე-ქალი დაი-
ბარა. ხოლო ტყვე-ქალმა უარი
განაცხადა, რადგან თავმდაბალი
ხასიათისა იყო, და ამიტომ თვი-
თონ [ღედლოფალი] მიიტანეს მას-
თან. ტყვე-ქალმა იგივე მოი-
მოქმედა, რაც წინათ იმ ბავშვზე.
ავადმყოფი [ღედლოფალი] მაშინ-
ვე გამოკეთდა და იმ ქალს
მადლობას უხდოდა. ხოლო იმან
კი უთხრა: „ეს საქმე ჩემი [გაკე-
თებული] კი არ არის, არამედ
ქრისტესი, რომელიც არის ძე
ღმრთისა, ქვეყნის დამბადებლი-
სა“. და ის ურჩევდა [ღედლო-
ფალს] მოეხმო იგი და ეცნო
ქეშმარიტი ღმერთი. ხოლო იბე-
რთა მეფეს გაუკვირდა, რომ
[მისი ცოლი] ასე სწრაფად გა-
მოსაღდა სენისაგან, და, რო-
დესაც შეიტყო, თუ ვინ გან-
კურნა იგი, საჩუქრები გაუგზავნა
ილო.

მეორე დღეს მეფე სანადიროდ
გავიდა და მოხდა შემდეგი: იმ
მთის თხემებზე და ნაპრალებზე,

καὶ τὰς γάπας, ἔνθα ἐθήρα, κατέ-
 χεεν ὀμίχλη, σκότος τε πολὺν, καὶ
 ἦν ἄπορος μὲν ἡ θήρα, ἀδιεξίτη-
 τος δὲ ὁ ἔδός· ἐν ἀμηχανίᾳ δὲ
 γενόμενος πολὺν τοὺς θεοὺς ἐπεκα-
 λείτο, οὓς ἔσεβεν. Ὡς δὲ οὐδὲν
 ἦγυε πλεόν, τέλος εἰς ἔννοιαν τῆς
 αἰχμαλώτου λαμβάνει τὸν θεὸν
 καὶ τοῦτον καλεῖ βοηθόν. Καὶ
 ἅμα γε ἠῦχετο, καὶ τὸ ἐκ τῆς
 ὀμίχλης διελύετο σκότος. Θαυμά-
 ζων δὲ το γενόμενον, χαίρων ἐπὶ
 τὰ οἰκεῖα ἀνέχῳρει. Καὶ τὸ συμ-
 βεβηκὸς διηγείτο τῇ γυναικί. Καὶ
 τὴν αἰχμάλωτον εὐθύς μεταπέμ-
 πεται καὶ τίς εἶη ὃν σέβει θεὸν
 ἐπυνθάνετο.

ეკითხებოდა მას: ვინ არის ღმერთი, რომელსაც შენ თაყვანსა
 სცემო.

Ἡ δὲ εἰς πρόσωπον ἐλθοῦσα
 κήρυκα τοῦ Χριστοῦ τὸν τῶν
 Ἰβήρων βασιλέα ἐποίησε γενέσθαι·
 πιστεύσας γὰρ τῷ Χριστῷ διὰ
 τῆς εὐσεβοῦς γυναικὸς πάντας τοὺς
 ὑπ' αὐτὸν Ἰβήρας συγκαλεῖ καὶ
 τὰ συμβάντα περὶ τε τῆς θερα-
 πείας τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ παι-
 δίου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ
 τὴν θήραν ἐκθέμενος παρῆγει
 σέβασθαι τὸν τῆς αἰχμαλώτου
 θεόν. Ἐγένοντο οὖν ἀμφοτέροι
 κήρυκες τοῦ Χριστοῦ· ὁ μὲν βασι-
 λεὺς τοῖς ἀνδράσιν, ἡ δὲ γυνή
 ταῖς γυναιξίν.

მეფე მამაკაცებს უქადაგებდა, ხოლო მეუღლე — დედაკაცებს.

Μαθῶν δὲ παρὰ τῆς αἰχμα-
 λώτου τὸ σχῆμα τῶν παρὰ Ἑω-
 μαίους ἐκκλησιῶν, εὐκτῆριον οἶκον

სადაც [მეფე] ნადირობდა, ჩა-
 მოწვა სქელი ნისლი და ბურუსი,
 ისე რომ ნადირობაც შეუძლე-
 ბელი იყო და გზაც გაუვალი.
 ასეთ ვაჭირებაში რომ იყო,
 ბევრს ემუდარა იმ ღმერთებს,
 რომელთაც თაყვანს სცემდა.
 მაგრამ ბევრს ვერაფერს გახდა
 და, ბოლოს, მოაგონდა იმ ტყვე-
 ქალის ღმერთი და მას მოუხმო
 დასახმარებლად. როგორც კი
 ილოცა, ნისლით გამოწვეული
 ბურუსი გაიფანტა. მეფეს გაუ-
 კვირდა ეს და გახარებული და-
 ბრუნდა შინ, და თავის მეუღლეს
 უამბო რაც მოხდა. [მეფემ] მა-
 შინვე დაიბარა ტყვე-ქალი და

როდესაც ტყვე-ქალი მოვიდა,
 ქრისტეს მქადაგებლად აქცია
 იბერთა მეფე, ვინაიდან ამან
 ირწმუნა ქრისტე იმ კეთილმოო-
 წმუნე ტყვე-ქალის წყალობით,
 შეკრიბა ყველა თავისი ხელქვე-
 ითი იბერიელი, უამბო მათ
 ყველაფერი, რაც მოხდა მისი
 ცოლისა და ბავშვის განკურნე-
 ბის გარშემო, ისიც [უამბო],
 რაც მას ნადირობის დროს შე-
 ემთხვა, და მოუწოდებდა მათ
 ერწმუნათ ტყვე-ქალის ღმერთი.
 ორივენი ქრისტეს [სარწმუნო-
 ების] მქადაგებლები გახდნენ:

როდესაც [მეფემ] შეიტყო ტყვე-
 ქალისაგან, თუ რა სახის
 ეკლესიები ჰქონდათ რომაელებს;

ἐκέλευσε γενέσθαι· εὐθύς τε τὰ πρὸς οἰκοδομὴν προσέταξεν εὐτρεπίζεσθαι. Καὶ ὁ οἶκος ἡγείρετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς στύλους ἀγορθοῦν ἐπειρῶντο, οἰκονομεῖ τι πρὸς πίστιν τοὺκ ἐνοικοῦντας ἢ τοῦ θεοῦ ἔλκουσα Πρόνοια. Εἰς γὰρ τῶν στύλων ἀκίνητος ἔμενε καὶ οὐδემία εὐρίσκετο μηχανὴ δυναμένη κινήσαι αὐτόν. Ἀλλὰ τὰ μὲν καλῶδια διερρήγγυτο, τὰ δὲ μηχανήματα κατεάγγυτο· ἀπειχώστες οὖν οἱ ἐργαζόμενοι ἀπεχώρουν·

Τότε δείκνυται τῆς αἰχμαλώτου ἢ πίστις· νυκτὸς γὰρ μηδενὸς ἐγνωκότως καταλαμβάνει τὸν τόπον καὶ διανυκτερεύει τῇ εὐχῇ σχολάζουσα. Προνοία τε θεοῦ ὁ στύλος ἀγορθοῦται καὶ ὑψηλότερος τῆς βίας εἰς τὴν ἀέρι ἐστήρικτο, μηδαμῶς τῆς κρηπίδος ἀπτόμενος. Ἡμέρα δὲ ἦν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἔμφρων τις ὦν ἐπὶ τὴν οἰκοδομὴν παρήν· ὄρᾳ τε τὸν στύλον ἐπὶ τὴν ἰδίαν κρεμάμενον βιάσιν· καὶ ἐκπλήττεται μὲν αὐτὸς ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἐκπλήττονται δὲ καὶ οἱ παρόντες σὺν αὐτῷ.

Μετ' οὐ πολὺ γὰρ ἐπ' ὀφθαλμοῖς αὐτῶν τῇ ἰδίᾳ ἰβάσει ὁ στύλος κατιῶν ἰδρύεται, βοῆ τε ἐντεῦθεν τῶν ἀνθρώπων βίωντων καὶ ἀληθῆ τὴν πίστιν ἀνακαλούντων τοῦ βασιλέως καὶ ὑμνούντων τὸν τῆς αἰχμαλώτου θεόν. Ἐπίσ-

მან ბრძანა სალოცავი სახლი აეგოთ: მაშინ გასცა განკარგულება მოემზადებინათ ყველაფერი, რაც საჭირო იყო აგებისათვის. და სახლის აგებასაც შეუდგნენ. როდესაც სცადეს სვეტები აღეძართათ, ღვთაებრივმა განგებამ, რომელიც მცხოვრებლებს იხიდავს რწმენისაკენ, შემდეგი მოაწყო: ერთი სვეტი უძრავად იდვა და ვერავითარი საშუალება ვერ გამოინახეს მის დასაძრავად [ადგილიდან]: თოკები წყდებოდა, მანქანები ტყდებოდა, მუშები თავს ანებებდნენ და გარბოდნენ.

მაშინ გამოჩნდა ტყვე-ქალის რწმენის [ძალა]: ღამით, ისე რომ არავინ იცოდა, იგი მოვიდა იმ ადგილას და მთელი ღამე ლოცვაში გაატარა. ღვთის განგებით სვეტი აღეძართა და ფუძის თავზე დამკვიდრდა მალლა ჰაერში, ისე რომ სრულიად არ ეხებოდა კვარცხლბეკს. რომ გათენდა, მზრუნველი მეფე მოვიდა შენობის ადგილას. ხედავს, რომ სვეტი თავის ფუძის თავზე ჰკიდია: გაკვირვებულია ამ სანახაობით თვითონაც და გაკვირვებული არიან მისი მხლებლებიც.

ცოტა ხნის შემდეგ მათ თვალწინ თავის საკუთარ ფუძეზე ეშვება სვეტი და მკვიდრდება. ამ დროს ხალხმა ყვირილი მორთო, მეფის სარწმუნოებას ჭეშმარიტ სარწმუნოებას უწოდებდნენ და ტყვე-ქალის ღმერთს აღი-

τεύον τε λοιπόν και σύν προθυμία
πολλῇ τοὺς ὑπολοίπους στύλους
ἀνάρθουν, και οὐκ εἰς μακρὰν
το ἔργον τετέλεστο.

Πρεσβεία ἐντεῦθεν πρὸς τὸν
βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐγένετο·
παρεχάλουγ τε τοὺ λοιποὺ ὑπό-
σπονδοι Ῥωμαίων γίνεσθαι, λαμ-
βάνειν τε ἐπίσκοπον και ἱερὸν
κλῆρον, πιστεύειν γὰρ εἰλικρινῶς
ἔλεγον τῷ Χριστῷ.

Ταῦτά φησιν ὁ Ῥουφῖνος
παρὰ Βακουρίου μεμαθηκέναι, ὅς
πρότερος μὲν ἦν βασιλίσκος Ἰβή-
ρων, ὕστερον δὲ Ῥωμαίοις προ-
σελθὼν, ταξίαρχος τοῦ ἐν Πα-
λαιστίνῃ στρατιωτικοῦ κατέστη¹.
και μετὰ ταῦτα στρατηλατῶν τὸν
κατὰ Μαξίμου² τοῦ τυράννου
πόλεμον τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνη-
γωνίσατο.

Τοῦτον μὲν τὸν τρόπον και
Ἰβήρες ἐχριστιάνισαν ἐπὶ τῶν
Κωνσταντίνου χρόνων.

დებდნენ. უკვე ირწმუნეს [ეს
ღმერთი], დიდის მონღომებით
აღმართეს დანარჩენი სვეტებიც,
და მალე მთელი შენობაც დაბ-
თავრებული იყო.

შემდეგ კოსტანტინე მეფესთან
ელჩები გაიგზავნენ: სთხოვდნენ,
ამიერიდან რომაელებთან მშვი-
დობიან ურთიერთობაში ვიქნე-
ბითო, მოგვეციო ეპისკოპოსი
და წმინდა მღვდელმსახურნიო:
ეუბნებოდნენ გულწრფელად ვირ-
წმუნეთ ქრისტო.

რუფინუსი ამბობს, რომ ეს
მან ბაკურისაგან შეიტყო, რომე-
ლიც წინათ იბერთა უფლის-
წული იყო, შემდეგ კი რომაე-
ლებთან მოვიდა და პალესტინის
სამხედრო ნაწილების სარდლად¹
იქმნა დაყენებული; ამის შემდეგ
სტრატელატობდა მაქსიმე ტირა-
ნის წინააღმდეგ² წარმოებულ
ომში და თეოდოსი მეფეს ეხმა-
რებოდა.

აი, ამნაირად გაქრისტიანდნენ
იბერები კონსტანტინეს დროს.

¹ «პალესტინის სამხედრო ნაწილების სარდლად». რუფინუსს უწერია: *Palaestini limitis dux* («პალესტინის საზღვრების სარდლად»). როგორც *Valesius*-ი ფიქრობს, სოკრატეს ცუდად ამოუკითხავს რუფინუსის სიტყვები; მას წაუკითხავს *Palaestini militis dux*.

² აქ ცდება სოკრატე: ის მაქსიმეს წინააღმდეგ კი არ იბრძოდა, არამედ ვეგენიოსის წინააღმდეგ, როგორც ამას ადასტურებენ რუფინუსი (*XI, cap. 33*) და ზოსიმე (*IV წიგნი*).

ერემია სოზომენე

მისი სრული სახელია Ἑρμείας Σαζομένιος Σαλαμάνης¹ (ნუსხები: Σαλαμίνιου, Σαλαμηνίου). მისი მშობლები ღაზას მახლობლად ცხოვრობდნენ და დიდი ხანი არ არის, რაც გაქრისტიანებულიყვნენ. განათლება მიიღო ღაზაში და კონსტანტინეპოლში იყო ვექილად. აქვე დასწერა მან თავისი „საეკლესიო ისტორია“.

სოზომენეს პირველი შრომა, რომელიც შეიცავდა ორ წიგნად ისტორიას ქრისტეს ამბოლების დროიდან 323 წლამდე (ლიკინიოზის გადაყენებამდე), დაკარგულია. სამაგიეროდ გადარჩა მისი გაგრძელება, რომელიც 9 წიგნისაგან შედგება და მოიცავს დროს 324—439 წწ. დაკარგულია მხოლოდ უკანასკნელი წიგნის ბოლო, 425—439 წლების ისტორიის შემცველი².

სოზომენე მთლიანად სოკრატეზეა დამოკიდებული, თუმცა თავის მთავარ წყაროს არ ასახელებს. „ისტორიის“ შესავალშივე ამბობს თვითონ, რომ მას სხვადასხვა საბუთები აქვს გამოყენებული, მაგრამ ამ საბუთების მხოლოდ შინაარსი მოჰყავს და არა სიტყვა-სიტყვით. უფრო მეტად სტილისტიკურად გამართვას აქცევდა ყურადღებას და ცდილობდა შეეესო წინამორბედთა მიერ დაწერილი „ისტორია“.

„საეკლესიო ისტორია“. წიგნი VII

Κεφ. ζ΄.

თავი VII

Ὅπως Ἰβήρας τὴν εἰς
Χριστὸν πίστιν
ἐδέξαντο

როგორ მიიღეს იბე-
რებმა ქრისტეს სარ-
წმუნოება

Ἐπὶ δὲ τῆς προχειμένης βεზონთ მოხსენებული მეფობის
βασίλειας λέγεται τοὺς Ἰβήρας დროს, იბერებმა აღიარეს ქრის-

¹ ასეა ფოტიოსის „ბიბლიოთეკაში“ (c. 30): Ἑρμείου Σαζομένου σχολαστικοῦ ἐκκλησιαστικῆς ιστορίας. იგივე ფორმა (Σαλαμάνης) დადასტურდა უძველესი ხელნაწერით (სხვა ნუსხებში მას ეწოდება: Σαλαμίνιος). იხ. Eltester: RE A III, 1240 (Stuttgart 1927).

² სოზომენემ დასწერა თავისი „ისტორია“ თეოდოსი II-ის დროს (408—450). უფრო ზედმიწევნითი ბიოგრაფიული ცნობები არა გვაქვს.

τὸν Χριστὸν ἐπιγινῶναι. Ἔθνος δὲ τοῦτο βάρβαρον, μέγα τε καὶ μαχίμωτατον· οἰκεῖ δὲ τῆς Ἀρμενίων ἐνδότερον πρὸς ἄρκτον. Παρεσκευάσατο δὲ αὐτοὺς τῆς πατρῴας θρησκείας ὑπεριδεῖν χριστιανή γυνή ἀιχμάλωτος· ἡ δὲ πιστοτάτη καὶ θεοσεβῆς ἄγαν οὖσα, οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις καθυφήκε τῆς συνήθους πολιτείας. Φίλον δὲ τε αὐτῇ χρήμα ἐτύγχανε νηστεία καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν εὐχεσθαι καὶ τὸν θεὸν εὐλογεῖν. Οἱ δὲ βάρβαροι ἐπυνθάνοντο, ὅπου χάριν τοῦτο ὑπομένοι. Τῆς δὲ ἀπλούστερον λεγούσης αὐτῶ χρηναὶ σέβειν τὸν Ἰῶν τοῦ θεοῦ ξένον αὐτοῖς ἐδόκει καὶ τοῦ θρησκευομένου τὸ ὄνομα καὶ τῆς θρησκείας ὁ τρόπος.

Συμβάν δὲ μεираκίον ἐνταῦθα δεινῶς ἄσθινεῖν, περιφέρουσα καθ' ἕκαστον οἶκον ἡ μήτηρ ἐδείκνυεν. Ἔθος γὰρ Ἰβηρσι τοῦτο ποιεῖν, ἵνα εἴ τις εὐρεθείη τοῦ νοσήματος ἰατρός, εὐπόριστος γένηται τοῖς κάμνουσιν ἡ τοῦ πάθους ἀπαλλαγῇ.

Ἐπει δὲ μηδαμοῦ θεραπευθὲν καὶ παρὰ τὴν ἀιχμάλωτον ἐχομίσθη τὸ παιδίον „Φάρμακον μὲν, ἔφη, οὔτε χρηστῶν οὔτε ἐπιπλάστων εἶδησιν ἡ πείρα ἔχω· πιστεύω δὲ τὸν Χριστὸν ὄν σέβω,

ტე. ეს არის ბარბაროსული ტომი, დიდი და უმამაცესი; ცხოვრობს არმენიელთა შიდა [ქვეყნის] ჩრდილოეთით. წინაპართა სარწმუნოების უგულვებელყოფისათვის მოამზადა ისინი ერთმა ქრისტიანმა ტყვე-ქალმა. ის უალრესად მორწმუნე იყო და ღვთისმოსავი, არც უცხო ტომთა შორის გაანება თავი თავის ჩვეულებრივ ცხოვრებას. ძალიან უყვარდა მას მარხვა, ღამით და დღისით ლოცვა და ღმერთის დიდება. ბარბაროსები ეკითხებოდნენ მას, თუ რის გულისთვის იტანდა [ყველფერ] ამას. როდესაც ის ძალიან მარტივად ამბობდა, რომ საჭიროა ასე ვცეთ თავყანი ღმერთის ძეს, მათ ეუცხოვათ როგორც სახელი თავყანსაცემი [პირისა], ისე წესი თავყანისცემისა.

ამ დროს მოხდა ისე, რომ მძიმედ გახდა ავად ერთი ბავშვი; დედა დაატარებდა [ავადმყოფ ბავშვს] კარი-კარ და აჩუენებდა [ხალხს]. იბერებს ჩვეულებად აქვთ ეს [იმ მიზნით] რომ, იქნებ ვინმე იპოვონ ამ ავადმყოფობის მკურნალი, და ამით გაუადვილდეს მაშვრალთ ტკივილისაგან განთავისუფლება.

როდესაც ვერსად ვერ მოარჩინეს ბავშვი და იგი მოჰგვარეს ტყვე-ქალს, მან თქვა: „მე არც ცოდნა მაქვს და არც გამოცდილება საცხები ან სადები წამლეებისა; ხოლო მწამს, დედაკაცო,

τὸν ἀληθινὸν καὶ μέγαν θεόν, σωτήρα τοῦ σοῦ παιδὸς γενέσθαι, ἦ γύναι“. Παραχρησά τε ὑπερ αὐτοῦ εὐξαμένη τῆς νόσου ἀπήλλαξεν αὐτόν, ὅσον οὐπω τεθνήξασθαι προσδοκώμενον.

Ὁὖ πολλῶ δὲ ὕστερον καὶ τὴν γαμετὴν τοῦ κρατοῦντος τοῦ ἔθνους ἀνιάτῳ πάθει διόλγυσθαι μέλλουσιν τῷ Ἰσῳ τρόπῳ διέσωσε καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ γυναικὸς ἐπαίδευσεν, ὑγείας ταμίαν καὶ ζωῆς καὶ βασιλείας καὶ πάντων Κύριον αὐτὸν εἰσηγομένη.

Καὶ ἡ μὲν, τῆ πείρα τοῦ ἐπὶ αὐτῇ συμβεβηκότος ἀληθεῖς εἶναι πιστεύσασα τοὺς τῆς αἰχμάλωτου λόγους, τὴν χριστιανῶν φρησκειαν ἐπρέσβευε καὶ διὰ πολλῆς τιμῆς εἶχε τὴν ἀνθρωπον. Ὁ δὲ βασιλεύς, θαυμάσας τὸ ταχύ καὶ παράδοξον τῆς πίστεως καὶ ἰάσεως, ἔμαθε τὴν αἰτίαν παρὰ τῆς γαμετῆς καὶ δῶροις ἐκέλευσεν ἀμείβεσθαι τὴν αἰχμάλωτον. Ἀλλὰ τούτων, ἔφη ἡ βασίλισ, ὀλίγος αὐτῇ λόγος, κἂν πάνυ τίμια νομίζηται· μόνην δὲ περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν εἰς τὸν ἴδιον θεὸν θεραπείαν. Ἦν οὖν αὐτῇ χαριεῖσθαι βουλοίμεθα καὶ ἀσφαλῶς πράττειν καὶ καλῶς σπουδάζοιμεν. ἄγε δὲ καὶ ἡμεῖς τοῦτον σεβώμεθα, κραταῖον θεὸν ὄντα καὶ σωτήρα, καὶ βασιλέα, ἣν βούλη-

რომ ქრისტე, რომელსაც თაყვანს ვცემ და რომელიც არის ჭეშმარიტად დიდი ღმერთი, შენი ბავშვის მხსნელი იქნება“. [დედაკაცმა] მაშინვე ილოცა ბავშვისათვის და იხსნა იგი სნეულებიდან, თუმცა ელოდნენ — საცაა (ბაბი) მოკვდებო.

ცოტა ხნის შემდეგ ამნაირადვე გადაარჩინა ტყვე-ქალმა ერის მთავრის მეუღლეც, რომელიც უკუბრუნდებელი ავადმყოფობისაგან იღუპებოდა, და ქრისტეს შეცნობაც ასწავლა, და განუმარტა, რომ ქრისტე არის ჯანმრთელობის მომნიჭებელი, სიცოცხლის, მეფობისა და ყველაფრის უფალი.

[დედლოფალმა] მის თაყვანე მომხდარი ამბის გამოცდილებით ირწმუნა, რომ ტყვე-ქალის სიტყვები ჭეშმარიტებას შეიცავდნენ, ეთაყვანა ქრისტიანეთა სარწმუნოებას, და დიდის პატივით ეპყრობოდა დედაკაცს. ხოლო მეფე გაკვირვებული იყო რწმენისა და განკურნების სისწრაფით და მოულოდნელობით, და რომ შეიტყო თავისი მეუღლისაგან ამის მიხეზი, ბრძანა საჩუქრები მიერთმიათ ტყვე-ქალისათვის. „მაგრამ — უთხრა დედლოფალმა, — ამ საჩუქრებს ის არაფრად აგდეს, რაც უნდა ძვირფასი არ უნდა იყოს ისინიც, ერთადერთი, რასაც ის დიდმნიშვნელობას აკუთვნებს, არის მისი ღმერთის თაყვანისცემა და, აი, თუ ჩვენ მოვისურვებ-

ται, ἐν οἷς εἰσι διαμένειν ποιοῦν-
 τα, πάλιν τ' αὖ ἰκανὸν ῥαδίως
 τοὺς μεγάλους μικροὺς ἀποφαί-
 νειν καὶ τοὺς ἀδόξους ἐπιφανεῖς
 καὶ τοὺς ἐν δεινοῖς ὄντας σῶζειν.
 Τοιαῦτα πολλάκις εὖ λέγειν δοκού-
 σης τῆς γυναικὸς ἀμφίβολος ἦν
 ὁ τῆς Ἰβηρίας ἡγούμενος καὶ οὐ
 πᾶν ἐπέθετο, τοῦ πράγματος τὸ
 νεώτερον ἐννοῶν καὶ τὴν πατρῶν
 φηροσκαίαν αἰδοῦμενος.

მყოფთაც იხსნის ხოლმე. თუმცა
 კარგად ეუბნებოდა [ყველაფერს]
 მერყეობდა და არც თუ მთლად
 აფიქრებდა და მამა-პაპათა სარწმუნოებასაც მოწიწებით ეპყრო-
 ბოდა.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἄμα τοῖς
 ἄμφ' αὐτὸν εἰς ἕλην ἐλθῶν ἐπιή-
 ρα. Ἐξαπίνης οὖν ἀχλὺς πυκνο-
 τάτη καὶ παχὺς ἀήρ ἐπιχυθεὶς
 αὐτοῖς πάντοθεν τὸν οὐρανὸν καὶ
 τὸν ἥλιον ἐκάλυψε· νύξ δὲ βαθεῖα
 καὶ σκότος πολὺ τὴν ἕλην κατεῖ-
 χεν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ αὐτοῦ δεῖ-
 σasz ἕκαστος, διεσκεδάσθησαν ἀλ-
 λήλων. Ὁ δὲ βασιλεύς, μόνος ἀλώ-
 μενος, οἷα φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς
 ἀνθρώποις ἀμηχανοῦσιν ἐν τοῖς
 δεινοῖς, ἐνενοήθη τὸν Χριστόν·
 καὶ φεδὸν αὐτὸν ἡγεῖσθαι καὶ τοῦ
 λοιποῦ σέβειν κατὰ νοῦν ἐδοκίμα-
 σεν, εἰ τὸ παρὸν διαφύγοι κακόν.
 Ἔτι δὲ αὐτοῦ ταῦτα ἐνθυμουμέ-
 νου παραχρημα διελύθη ἡ ἀχλὺς,
 καὶ ὁ ἀήρ εἰς αἰθρίαν μετέβαλεν·
 ἐμβλαλούσης δὲ τῆς ἀκτίνος τῆ
 ἕλης διεσώθη ἐνθάδε.

დით გვესიამოვნებინა მისთვის
 და შევეცდებოდით მტკიცედ და
 კარგად მოვექცეულიყავით, [ამით]
 ჩვენ იმასაც თაყვანს-ვცემდით,
 ძლიერ ღმერთსა და მაცხოვარს,
 რომელიც, თუ კი მოისურვებს,
 მეფეებსაც დასტოვებს, სადაც
 ისინი არიან, და კვლავ საკმაოდ
 ადვილად დიდებს პატარებდად
 გახდის, უსახელოებს — სახელ-
 განთქმულებად და გაჭირებაში
 ცოლი ხშირად, როგორც ჩანს,
 ამას, მაგრამ იბერიის მთავარი
 უჯერებდა მას: საქმის სიახლე
 აფიქრებდა და მამა-პაპათა სარწმუნოებასაც მოწიწებით ეპყრო-

დღი ხანი არ გასულა მას
 შემდეგ და [მეფე] თავისი მხლებ-
 ლებით წავიდა ტყეში სანადი-
 როდ. უცბად ძალიან სქელი ნის-
 ლი ჩამოწვა და ჰაერიც დამძიმ-
 და, და ყოველი მხრით დაუფა-
 რა მათ (მონადირეებს) ცა და
 მზე. ტყე მოიცვა უკუნმა ღამემ
 და დიდმა წყვდიადმა. მაშინ ყვე-
 ლას თავისი საკუთარი შიში
 ჰქონდა და დაიფანტნენ ვინ სად
 და ვინ სად. მეფეც მარტო დაე-
 ხეტებოდა, როგორც ეს ჩვეუ-
 ლებრივ ემართებათ ადამიანებს,
 გაჭირებაში რომ არიან და არ
 იციან რა ქნან, და მოაგონდა
 ქრისტე; ერთი გაიფიქრა ღმერ-
 თად ვალიარებ მას და ამიერი-
 დან თაყვანს ვცემო, თუ კი ახ-
 ლანდელს უბედურებას გადავრ-
 ჩებო. ჯერ კიდევ ამის ფიქრში

იყო, რომ უცბად ნისლი გაიფანტა, და ცაც (ჰაერიც) მოიწმინდა. მზის შუქმა შეაღწია ტყეში და [მეფეც] ამჯამად გადარჩა.

Καὶ τὸ συμβάν τῆ γαμετῆ κοινωσάμενος, μετεπέμψατο τὴν αἰχμάλωτον καὶ τίνα τρόπον προσήκει τὸν Χριστὸν φρησχεύειν ἐκέλευσε διδάσκειν. Τῆς δὲ, ὅσα γυναικὶ θέμις λέγειν τε καὶ ποιεῖν, εἰσηγησαμένης, ἀγείρας τοὺς ὑπηκόους ἐκείνος τὰς συμβάσας αὐτῷ καὶ τῆ γαμετῆ φείας εὐεργεσίας εἰς κοινὸν εἰσήγγειλε· μήπω δὲ μνηθεὶς τὰ περὶ τοῦ δόγματος μετέδωκε τοῖς ἀρχομένοις· καὶ τὸν Χριστὸν πανδημεὶ σέβειν πείθουσιν, αὐτὸς μὲν τοὺς ἄνδρας, ἣ δὲ βασιλίσσα ἅμα τῆ αἰχμαλώτῳ τὰς γυναικας. ἔβეს ქრისტეს თაყვანისცემა — მეფემ მამაკაცებს, ხოლო დედოფალმა და ტყვე-ქალმა დელაკაცებს.

Καὶ ἐν τάχει κοινῇ συνθήκη παντὸς τοῦ ἔθνους φιλοτιμότατα παρεσκευάσαντο ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. Ἐπεὶ δὲ κύνκῳ τοῦ νεῶ τὸν περιβόλον ἤγειραν, στήσαντες μηχανὰς ἀνίμων τοὺς κίονας καὶ ἐπὶ τῶν βάσεων ἐστήριζον. Λέγεται δὲ τοῦ τε πρώτου καὶ δευτέρου ὀρθωθέντος ἐργῶδη γενέσθαι τοῦ τρίτου κίονος τὴν σύστασιν καὶ μήτε τέχνη τῶν ἐπιστημόνων κατορθωθῆναι μήτε ἰσχυρὸν βιασθῆναι, καίπερ πολλῶν ὄντων τῶν ἑλκόντων. Ἐσπέρας δὲ ἐπιγενομένης μόνη ἡ αἰχμάλωτος αὐτόμυθιενυκτέρευσεν ἰχστεύουσα τὸν θεὸν εὐπετῆ γενέσθαι τῶν κίωνων τὴν διόρθωσιν· οἱ δὲ ἄλλοι

[მეფემ] თავის ძეუღლეს უამბო, რაც გადახდა თავს, და ტყვე-ქალი დაიბარა და სთხოვა — მასწავლე როგორ უნდა ვსცე თავიანი ქრისტესო. როდესაც იმან განუმარტა, რამდენადაც შესაძლებელი იყო ქალისთვის ამის გაკეთება, მეფემ შეკრიბა თავისი ქვეშევრდომები და საქვეყნოდ განაცხადა, რაც მას და მის ძეუღლეს წყალობა უყო ღმერთმა; თუმცა ის ჯერ კიდევ არ იყო განდობილი, მაგრამ გადასცა თავის ქვეშევრდომებს ამ სარწმუნეობის დებულებები; [მეფემ და დედოფალმა] არწმენი-

მაღე, მთელი ხალხის საერთო თანხმობით, გულმოდგინედ შეუდგნენ ეკლესიის შენობის აგებას. როდესაც ტაძრის გარშემო გალავანი აღმართეს, დადგეს მანქანები და შეუდგნენ სვეტების აწევას და კვარცხლბეკზე დამაგრებას. ამბობენ, რომ პირველი და მეორე სვეტები რომ გამართეს, ძნელი შეიქმნა მესამე სვეტის დადება; ვერც ოსტატების ხელობის მეშვეობით გაიმართა სვეტი, ვერც ძალით იიძულა, თუმცა მრავალი ხალხი მიათრევდა მას. რომ შემოსაღამოვდა, ტყვე-ქალი მარტო დარჩა იქ ლამის სათვლად და ვევედრებოდა ღმერთს, რომ გაეადვილე-

πάντες ἀνεχώρησαν δυσφοροῦντες, καὶ μάλιστα ὁ βασιλεὺς. Ὁρθαθεὶς γὰρ μέχρι τοῦ μέσου ὁ κίων ἐγκάρσιος ἔμενεν, καὶ τῷ ἐδάφει ἔμπαγεις ἐκ τῆς κάτωθεν ἀρχῆς ἀκίνητος ἦν. Ἐμελλε δὲ διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρὸ τούτου παράδοξα βεβαιωτέρους καὶ περὶ τὸ φεῖον ποιήσειν τοὺς Ἰβήρας.

Περὶ γὰρ τὴν ἕω παραγένονμένων αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, θαυμασίον τε χρῆμα καὶ ὄνειρον προσεικόξ, ὀρθὸς ἔφάνη ὁ τῆ προτεραίᾳ ἀκίνητος κίων, ἀπὸ μικροῦ διαστήματος ἐπὶ τῆς ἰδίας βάσεως ἀλωρούμενος. Καταπλαγέντων οὖν πάντων καὶ μόνον εἶναι φεῖον ἀληθινὸν συνομολογούντων τὸν Χριστόν, φεωμένων πάντων ἡσυχῇ διολισθήσας αὐτομάτως ὡς ἀπὸ τέχνης τῆ βάσει προσηριμώσθη. Μετὰ δὲ ταῦτα εὐπετῶς οἱ ἄλλοι ὠρθώθησαν, καὶ προθυμότεροι οἱ Ἰβήρες τὰ λοιπὰ ἐπετέλουν.

ლადა იქნა აღმართული, და იბერებმა კიდევ უფრო მეტი მხნეობით დანარჩენი საქმეებიც დააბოლოვეს.

Σπουδῆ δὲ τῆς ἐκκλησίας οἰκοδομηθείσης, ὑποθεμένης τῆς ἀρχμαλῶτου πέμπουσι πρέσβεις πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλέα, συμμαχίαν καὶ σπονδὰς φέροντας, ἀντὶ δὲ τούτων ἱερέας τῷ ἔθνει ἀποσταλῆναι θεομένους. Διεξελθόντων δὲ τῶν πρέσβεων οἶα παρ' αὐτοῖς συνέβη καὶ ὡς τὸ πᾶν

ბინა სვეტების აღმართვა; სხვები ყველანი კი შინ წავიდნენ დამწუხრებულნი, განსაკუთრებით კი მეფე. შუამდე აღმართული სვეტი დარჩა დამრეცად, და ნიადაგზე მიბჯენილი უძრავად იყო ქვედა ბოლოდან. [ღმერთმა] მოინდომა ამით და წინათ მომხდარი სასწაულებით უფრო განემტკიცებინა იბერები ღმერთისადმი რწმენაში.

გათენებისას რომ მოვიდნენ ისინი ეკლესიაში — ეჭა, საქმე, საკვირველი და სიზმრის დასაღარი, — ის სვეტი, რომელიც წინა დღეს უძრავად იყო, აღმართული აღმოჩნდა: იგი ჰაერში ეკიდა ცოტა დაშორებით საკუთარი კვარცხლბეკისაგან. ყველანი რომ განცვიფრებულნი იყვნენ და ერთადერთ ქეშმარიტ ღმერთად ქრისტეს აღიარებდნენ, [სვეტი] თავისთავად წყნარად დაეშვა ყველას თვალ-წინ და, თითქოს ოსტატის ხელითო, ზედ მოერგო კვარცხლბეკს. ამის შემდეგ დანარჩენი [სვეტებიც] ადვილად დანარჩენი საქმეებიც დააბოლოვეს.

ეკლესიის აგება სწრაფად დამთავრდა და ტყვე-ქალის წინადადებით ელჩები გაგზავნეს კონსტანტინე მეფესთან, შეაძლიეს კავშირი და მშვიდობა და ამის სანაცვლოდ სთხოვეს მღვდლები გაეგზავნა იბერიელი ხალხისთვის. როდესაც ელჩებმა უამბეს [კონსტანტინეს], თუ რა

ἔθνος ἐν ἐπιμελείᾳ πολλῇ σέβει τὸν Χριστόν, ἥσθη τῇ πρεσβείᾳ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ πάντα κατὰ γνῶμην πράξαντας τοὺς πρέσβεις ἀπέπεμψεν.

Ὡδε μὲν Ἰβηρες τὸν Χριστὸν ἐπέγνωσαν καὶ εἰσέτι νῦν ἐπιμελῶς σέβουσιν (Migne, PG 67, 949—953).

არგონავტები

Μαξεντίου τοῦ Ἐρκουλίου παιδὸς ἀναιρεθέντος καὶ τῆς αὐτοῦ μοίρας εἰς Κωνσταντῖνον ἐπιπεσούσης ἀδελφῆς ἐπιθήσασθαι ὅσοι τε περὶ τὸν Θύβριν ποταμὸν ᾤκουν καὶ τὸν Ἡριδανόν, ὃν Πάδον οἱ ἐπιχώριοι καλοῦσι, καὶ τὸν Ἄκυλιν, εἰς ὃν λόγος καθελκυσθῆναι τὴν Ἀργῶν, καὶ πρὸς τὸ Τυρρηγῶν¹ διασωθῆναι πέλαγος. Οἱ γὰρ Ἀργοναῦται τὸν Αἰήτην φεύγοντες οὐ τὸν αὐτὸν πλοῦν ἐν τῇ ἐπανόδῳ ἐποίησαντο· περαιωθέντες δὲ τὴν ὑπὲρ Σκύθας θάλασσαν διὰ τῶν τῆδε ποταμῶν ἀφίκοντο εἰς Ἰταλῶν ὄρια καὶ χειμάσαντες ἐνταῦθα πόλιν ἔκτισαν, Ἥμονα προσαγορευομένην. Τοῦ δὲ θέρους ἐπικαταλαβόντος, συμπραξάντων αὐτοῖς τῶν ἐπιχωρίων, ἀμφὶ τοὺς τετρακοσίους σταδίους ὑπὸ μηχανῆς ἔλκοντες τὴν Ἀργῶν διὰ γῆς, ἐπὶ τὸν Ἄκυλιν ποταμὸν

მოხდა მათ ქვეყანაში და როგორის სასოებით მთელი ერი თაყვანს სცემს ქრისტეს, რომელთა მეფეს ძალიან ესიამოვნა ელჩების ჩასვლა, ყველაფერი გაუკეთა ისე, როგორც ითხოვეს, და ისე გაისტუმრა ელჩები.

ასე აღიარეს იბერებმა ქრისტე და დღევანდლამდე სასოებით თაყვანს სცემენ მას.

როდესაც მოკლულ იქმნა მაქსენტიუსი, ჰერკულიუსის ძე, და მისი წილი [სამფლობელო] კონსტანტინეს ხელში გადავიდა. თავისუფლად ირწმუნეს [ღვთის სიტყვა] იმათ, რომლებიც ცხოვრობენ მიდამოებში მდინარე ტიბრისა, ერიდანისა, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებლები პადუსს ეძახიან, და აკვილისა, რომელშიც, გადმოცემის მიხედვით, შეათრიეს არგო და შემდეგ ტირენთა ზღვაში უვნებლად შეაცურეს. არგონავტებმა ხომ, აეტს რომ გამოექცნენ, უკან დაბრუნებისას იმავე გზით კი არ გამოსცურეს, არამედ გამოიარეს სკვითებს ზემოთ [არსებული] ზღვა, იქაური მდინარეების გამოვლით მოაღწიეს იტალიელთა ქვეყანაში და დახამორების შემდეგ აქ დაარსეს ქალაქი, რომელსაც ჰემონი ეწოდება. ხაფ-

¹ Τυρρηγῶν ლეო ალაციუსის ნუსხაში; Τυρρηαίων სხვა ნუსხებში.

ἦγαγον, ὡς τῷ Ἑριδανῷ συμβάλλει. Ἑριδανὸς δὲ εἰς τὴν κατὰ Ἱταλοὺς θάλασσαν τὰς ἐκβολὰς ἔχει (Migne, PG 67, 872—873: Historia eccl. I, 6).
შვეს იგი მდინარე აკვილში, რომელიც ერიდანს ერთვის. ერიდანი კი იტალიის ზღვაში ჩადის.

ხული რომ დადგა, ადგილობრივ მცხოვრებთა დახმარებით, დაახლოვებით ოთხასი სტადიონის მანძილზე მიწაზე ათრიეს არგო მანქანის საშუალებით და ჩაუ-

იოანე ოქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში

Ἰνοκέντιος δὲ ὁ Ῥώμης ἐπισκοπος, κατὰ πρότερον ἔγραψεν, ἐπανελθεῖν αὐτὸν σπουδάζων, σὺν τοῖς ἐκ τῆς Ἐω περὶ τούτου πρεσβευομένοις ἐπισκόποις, πέπομφεν ἐπισκόπους πέντε, καὶ πρεσβυτέρους δύο τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας πρὸς Ὀνώριον καὶ Ἀρχάδιον τὸν βασιλέα, σύνοδον αἰτήσοντας, καὶ καιρὸν ταύτης καὶ τόπον.

[ამისათვის] დროისა და ადგილის

Οἱ δὲ ἐπὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀπεχθανόμενοι Ἰωάννη, ὡς ἐπὶ ὕβρει τῆς ἐνταῦθα βασιλείας τούτων γενομένων, διαβολὴν κατεσκευάσαν· καὶ τοὺς μὲν ὡς ὑπερορίαν ἀρχὴν ἐνοχλήσαντας, ἀτίμως ἐκπεμφθῆναι παρεσκευάσαν· αὐτὸν δὲ Ἰωάννην φήφω βασιλέως παρρωτέρω μετοικισθῆναι εἰς Πιτυουῖντα κατῶρθωσαν· ἐν τάχει τε παραγεγόμενοι στρατιῶται, τοῦτο ἐπετέλουν. Φασὶ δὲ αὐτὸν ὑπὸ τούτων ἀγόμενον, κατ' ἄδῶν προῖθεῖν τὴν ἡμέραν ἐν ἣ ἰτελευτᾷ ἔμελλεν, ἐπιφανέντος αὐτῷ Βασιλίσκου τοῦ μάρτυρος

რომის ეპისკოპოსი ინოკენტი, როგორც წინათაც წერდა, ძალიან ცდილობდა იგი (იოანე) დაებრუნებინა. [ამ მიზნით] მან აღმოსავლეთიდან ამის შესახებ მოციქულებად ჩამოსულ ეპისკოპოსებთან ერთად ხუთი ეპისკოპოსი და რომის ეკლესიის ორი ხუცესი გაგზავნა ჰონორისთან და არკადი მეფესთან და მოითხოვდა კრების მოწვევას და დანიშვნას.

ხოლო იოანეს მტრებმა, კონსტანტინეპოლში რომ იყვნენ, ცილი დასწამეს, თითქოს ეს მოწყობილი იყო სამეფო ტახტისათვის შეურაცხყოფის მისაყენებლად. და უპატიო გაძევება მოუშზადეს [მოციქულებს] როგორც უცხო სახელმწიფოს შემლახველებს; თვითონ იოანე კი — ისე მოახერხეს, რომ მეფის გადაწყვეტილებით უფრო შორს იქმნა გადასახლებული პიტიუნტში: სასწრაფოდ გამოცხადდნენ ჯარისკაცები, რომ ეს [გადაწყვეტილება] სისრულეში მოეყვანათ. ამბობენ, რომ გზაში,

ἐν Κωμόνοις τῆς Ἀρμενίας· ἔνθα
 δὴ μαχέτι πρὸς τὴν ἐκδὸν ἀντισ-
 χῶν ἤλγει γὰρ τὴν κεφαλὴν, καὶ
 τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου φέρειν οὐχ
 οἶδς τε ἂν νόσφ τὸν βίον μετήλ-
 λαξεν (Migne, PG 67, 1592:
 Historia eccl. VIII, 28).

ტკივილი აუვარდა; მზის სხივები
 ბული სიცოცხლეს გამოესალმა¹.

ჯარისკაცებს რომ მიჰყავდათ,
 მან წინასწარ იგრძნო იმ დღის
 [მოახლოვება], როდესაც უნდა
 გარდაცვლილიყო: მას არმენიის
 კომანეში გამოეცხადა მოწამე
 ბასილისკო. აქ მან უკვე ვეღარ
 გაუძლო მეზავრობას და თავის
 ვეღარ აიტანა და დასნეულე-

მის შემდეგ, რაც ზემოთ (გვ. 179—243) გავიცანით ყველა
 ბიზანტიელი ისტორიკოსის ცნობა ქართველთა შორის ქრისტიანო-
 ბის გავრცელების შესახებ, შეიძლება ერთგვარი შედარება ჩავატა-
 როთ ყველა ამ მასალისა². მაშასადამე, შესადარებელი გვაქვს ცნო-
 ბები: გელასი კესარიელისა, რუფინუსისა, თეოდორიტე კვირელი-
 სა, სოკრატე სქოლასტიკოსისა და ერმია სოზომენესი.

შედარება ამ მასალებისა გვიჩვენებს, რომ ყველა ისტორი-
 კოსი ხელმძღვანელობს ერთისა და იმავე გადმოცემით ქართველთა
 მოქცევის შესახებ ტყვე-ქალის მეშვეობით. ამით აიხსნება, რომ
 ერთი და იგივე ეპიზოდები მეორდება ყველასთან:

1) ჩვეულება, რომ ავადმყოფ ბავშვს კარი-კარ დაატარებენ —
 იქნებ ვინმემ იცოდეს სამკურნალო რამე საშუალებათ.

2) დედოფალი ავად რომ გახდა, ტყვე-ქალი არ მოვიდა მას-
 თან; დედოფალი თვით მიიყვანეს მასთან.

3) ტყვე-ქალი თავის ძონძებში ხვევს ავადმყოფს (ბავშვებს
 თუ დედოფალს) და ლოცვის წარმოთქმის შემდეგ განკურნებულს
 ისტუმრებს შინ.

4) ტყვე-ქალი უარს ამბობს მიწოდებულ საჩუქრებზე.

¹ ეს ცნობა იოანე ოქროპირის გადასახლების შესახებ მოჰყავს აგრეთვე
 თეოდორიტე კვირელსაც თავის „სავკლესიო ისტორიაში“ (იხ. ზემოთ გვ. 224).
 იოანე ოქროპირისა და იოანიტების დევნის შესახებ იხ. Ю. Кулаковскии, *История Византии*, т I (Киев 1913), გვ. 181—198; იოანეს გადასახლებაზე
 იხ. იქვე გვ. 196.

² წაკითხულია მოხსენების სახით („ქართველთა მოქცევის საკითხისათვის“) ალმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიაზე 1961 წლის 23 ივნისს.

5) მეფის გასვლა სანადიროდ და ამ დროს ჩამოწოლილ ბურუსი (მზის დაბნელება).

6) ქართველთა გაქრისტიანება.

7) ეკლესიის აშენება: ამ დროს შემთხვევა—ერთი სვეტის მრუდედ დაკიდება.

8) ტყვე-ქალის ლოცვის მეშვეობით ამ სვეტის გასწორება.

9) ელჩების გაგზავნა კონსტანტინე მეფესთან და ეკლესიის საკურთხეველად მღვდლის გამოთხოვა.

აი, ის ძირითადი ეპიზოდები, რომლებიც თითქმის სიტყვა-სიტყვით მეორდება ყველა ისტორიკოსთან. ამ ისტორიკოსთა მონათხრობებს შორის არის განსხვავებაც, მაგრამ, როგორც ქვევით დავინახავთ, ეს განსხვავება აიხსნება არა იმიტომ, რომ მათ სხვადასხვა წყაროები აქვთ, არამედ სულ სხვა გარემოებებით. ეს გარემოებები შეიძლება იყოს შემდეგი:

1) ესა თუ ის ისტორიკოსი, საზოგადოდ, იცნობს საქართველოს და მისთვის არ იყო სავალდებულო მხოლოდ ის სკოდნოდა საქართველოს შესახებ, რაც ქართლის მოქცევაზე მომთხრობ წყაროში ეწერა. ყველა მათგანმა კარგად იცოდა, თუ რა ცხოველურთიერთობა სუფევდა ბიზანტიასა და საქართველოს შორის. ამიტომ გასაგებია, რომ ერთ ისტორიკოსს ჰქონდეს, შედარებით სხვა ისტორიკოსებთან, დამატებითი ცნობები ქართველებზე.

2) ამა თუ იმ ისტორიკოსმა არ დაინახა საჭიროდ შეეტანათ თხრობაში რომელიმე ეპიზოდის დეტალი.

3) განსხვავება შეიძლება იმითაც აიხსნებოდეს, რომ ისტორიკოსთა თხზულებები ჩვენამდე არ არის მოღწეული ქრულად და იმ სახით, როგორც დაიწერა.

ახლა შევეხებით ზოგიერთ ამ განსხვავებულ ეპიზოდს ისტორიკოსთა თხრობაში და შევეცდებით შევაფასოთ ამ განსხვავებათა მნიშვნელობა.

I. ზოგიერთი ისტორიკოსი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართლის მოქცევა იყო აქტი არა მხოლოდ რელიგიური ხასიათისა, არამედ მას სარჩულად ედო პოლიტიკური მიზეზებიც. ასე, მაგალითად, სოკრატე სქოლასტიკოსი ამბობს: «შემდეგ კონსტანტინე მეფესთან ელჩები გაიგზავნენ: სთხოვდნენ, ამიერიდან რომ აღელებთან მშვიდობიან ურთიერთობაში ვიქნებითო» (πάριστοις 'Ρωμαίων ἑνεσθαι), მოგვეციოთ ეპისკოპოსი და წმინდა მღვდელმსახურნიო; ეუბნებოდნენ გულწრფელად ვირწმუნეთ

ქრისტეო» (იხ. ზემოთ გვ. 234). ასევე ამბობს ერმია სოზომენეც (რომელიც, საერთოდ, თავის თხრობაში სოკრატეზეა დამოკიდებული): «ელჩები გაგზავნეს კონსტანტინე მეფესთან, შეაძლიეს კავშირი და მშვიდობა (συσμαχία καὶ εἰρήνη) და ამის სანაცვალოდ სთხოვეს მღვდლები გაეგზავნა იბერიელი ხალხისათვის» (იხ. ზემოთ გვ. 240).

ჩვენი შეხედულებით, ეს არ არის უმნიშვნელო დეტალი „ქართლის მოქცევის“ შესახებ დაცულ თხრობაში. ცნობილია, III საუკუნიდან მოკიდებული (სასანიდთა დინასტიის გამეფების შემდეგ) განსაკუთრებით გამწვავდა ურთიერთობა რომსა (ბიზანტიასა) და ირანს შორის, და ამ გამწვავებულ ურთიერთობაში გარკვეული წილი ედო ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულების საკითხს. საქართველოში, წარმართობის გვერდით, ქრისტიანობა ვრცელდებოდა პირველი საუკუნეებიდან, გავრცელებული იყო ირანული ცეცხლთაყვანისმცემლობაც. უკანასკნელის გავრცელება გარკვეულად უკავშირდებოდა სპარსთა პოლიტიკურ გავლენას. ასე რომ IV საუკუნეში ქრისტიანობის აღიარება სახელმწიფოებრივი მასშტაბით უთუოდ ნიშნავდა ბიზანტიის ორიენტაციის აღმარებას პოლიტიკაში, იმ ბიზანტიის, რომელიც საქრისტიანო იდეოლოგიის დედაბოძს წარმოადგენდა იმ ხანებში.

ამიტომ ჩვენ რეალური სინამდვილის ამსახველად მიგვაჩნია სოკრატეს და სოზომენეს ზემოთ მოყვანილი სიტყვები: ქრისტიანობის აღიარებით ქართველებმა პოლიტიკური ორიენტაცია ბიზანტიისაკენ აიღესო, და ეს სიტყვები სოკრატეს მიერ კი არ უნდა იყოს ჩამატებული, არამედ პირველწყაროდან უნდა მომდინარეობდეს.

2. გელასი კესარიელი, განსხვავებით ყველა დანარჩენი ისტორიკოსისაგან, აღნიშნავს, რომ იბერებთან ერთად ლაზებმაც მიიღეს ქრისტიანობა, ე. ი. რომ კონსტანტინე დიდის დროს ქრისტიანობა მიიღეს არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველებმა (იბერებმა), არამედ დასავლეთ საქართველოს ქართველებმაც (ლაზებმა). სახელდობრ, გელასი ამბობს: «ამავე ხანებში (ე. ი. კონსტანტინე დიდის დროს) ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწაწყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ» (იხ. ზემოთ გვ. 186).

ამ ტექსტის ანალიზის დროს ჩვენ მხედველობაში ვერ მივიღებთ უკანასკნელ სიტყვებს (რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ), ვინაიდან როგორც იბერებში ისე ლაზებში, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში ისე დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა ვრცელდებოდა ორი ნაკადით, სირიიდან და რომ-ბიზანტიიდან, და თუ საეკლესიო ისტორიკოსები ჩაურთავენ ხოლმე ასეთ ფრაზებს (რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ), ამაში ჩვენ თეოლოგიური ნიუანსი უნდა დავინახოთ და არ მივიჩნიოთ რეალურ ფაქტად.

შეიძლება ადამიანს ეფიქრა, რომ სიტყვა „ლაზებმა“ ჩაუმატა გელასი კვიზიკელმა, რომლის „საეკლესიო ისტორიაშია“ შემონახული გელასი კესარიელის თხზულება. ეს მით უფრო შეიძლება ადამიანმა ივარაუდოს, რომ არც ერთი სხვა ისტორიკოსი, რომელთა რიცხვი ოთხია, ლაზებზე არაფერს ამბობს; იმათ მხოლოდ იბერები ჰყავთ მხედველობაში. მაგრამ ასეთი ვარაუდი მცდარი იქნებოდა: გელასი კესარიელის ტექსტში „ლაზებმა“ შემთხვევით არ არის მოხვედრილი.

ლაზებს შორის ქრისტიანობა გავრცელდა იბერებზე უფრო ადრეც. რომ ეს ასეა, ჩანს იქიდან, რომ დასავლეთ საქართველოს საქრისტიანო ორგანიზაციას უკვე 325 წელს ჰყავს თავისი წარმომადგენელი პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე ნიკეაში. ამის შესახებ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, რადგან ზემოთ (გვ. 6—10) დაწვრილებით არის განხილული ნიკეის კრების მასალები და იქ ნაჩვენებია, რომ იმდენად ფართოდ იყო გავრცელებული ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში და იმდენად მტკიცე საქრისტიანო ორგანიზაცია არსებობდა იქ ცენტრით ბიჭვინთაში, რომ ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე 325 წლის საეკლესიო კრებაზე წარმომადგენდა დასავლეთ საქართველოს¹.

3. როდესაც ჩვენ პირველად ვაქვეყნებდით გელასი კესარიელის ცნობას ქართლის მოქცევაზე (საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ეურნალ „მიმომხილველში“ 1926 წ.), ყურადღება მივაქციეთ ამ ცნობაში ერთ დეტალს მამაკაცებისა და დედაკაცების შესაკრებელ ადგილთა გაყოფის შესახებ, სახელდობრ, გელასის უწერია: „როდესაც სახლის გალავანს აშენებდნენ, საჭირო

¹ დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შესახებ იხ. აგრეთვე ქვემოთ გვ. 251—252.

იყო, სხვათა შორის, შუაში სვეტების აღმართვაჲ მამაკაცებისა და დედაკაცების შესაკრებელთა გასაყოფად» (იხ. ზემოთ გვ. 191 და გვ. 195). ამ ცნობას თავის დროზე ყურადღება მიაქცია აკადემიკოსმა გ. ჩუბინაშვილმა თავის „ქართული ხელოვნების—ისტორიაში“ (თბ.: 1936 წ., გვ. 94) და ეს ცნობა დაუკავშირა მცხეთის ჯვრის ე. წ. თემესტიას წარწერას: «ქ. წყალობითა ღმრთისაჲთა და შეწევნითა ჯუარისაჲთა მე თემესტია, მჭევალმან ქრისტესმან, აღვაშენე საყოფელი ესე საქსენებელად სულისა ჩემისა, თავყანისსაცემელად დედათაჲ. ამ წარწერის მიხედვით გ. ჩუბინაშვილმა გაარკვია ტაძრის დასავლეთ ნაწილში არსებული ერთ-ერთ ოთახის დანიშნულება: „სამხრეთ დასავლეთი სამყოფელის დანიშნულება—წერს გ. ჩუბინაშვილი—სრულიად ზედმიწევნითაა განსაზღვრული მის შიგნით შესავლის თავზე მყოფი წარწერით, სადაც ნათქვამია, რომ ეს სამყოფელი აშენებულია «თავყანისსაცემელად დედათაჲ», ე. ი. ეს არის სპეციალური ქალთა განყოფილება ტაძარში»¹. ასეთსავე ქალთა განყოფილებას პოულობს გ. ჩუბინაშვილი ატენის სიონშიც და სომხეთის ერთ-ერთ ტაძარშიც (ავანი)².

ამჟამად დამატებით გვინდა შევნიშნოთ შემდეგი: გ. ჩუბინაშვილის მიერ ექვმიუტანლად არის დამტკიცებული, თემესტიას წარწერისა და ტაძრის დასავლეთ ნაწილში დამატებითი ოთახის არქიტექტურული ანალიზის მეშვეობით, რომ ქალთა „სამყოფელი“ იყო ძველ ქართულ ტაძარში გამოყოფილი. შემდეგ (შუამთასა და მარტილში, სომხეთის წმ. რიფსიმეს ტაძარში) ამ ოთახმა დაჰკარგა თავისი პირვანდელი დანიშნულება, თუმცა როგორც არქიტექტურული ერთეული დარჩა. ახლა რომ დავუბრუნდეთ გელასი კესარიელის ცნობას, შემდეგს დავინახავთ: ქალებისათვის გამოყოფილი „სამყოფელი“ შიგ ტაძარში კი არ არის, არამედ ტაძრის გარეთ, გალავანში: «როდესაც სახლის გალავანს (τοῦ οἴκου τῶν περὶ βίβλου) აშენებდნენ, საჭირო იყო... შუაში სვეტების აღმართვაც მამაკაცებისა და დედაკაცების შესაკრებელთა გასაყოფადო—ამბობს გელასი კესარიელი. აქ გარკვევით არის ნათქვამი, რომ მამაკაცებისა და დედაკაცების სამყოფელი ადგილი იყო გალავანში, პორტიკში ანუ სტოაში, რომელსაც ბერძნულად ეწოდება περιβόλις და στωά.

¹ გ. ჩუბინაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, ტომი I, თბ. 1936, გვ. 94; მისივე Памятники типа Джвари, Тб. 1948, გვ. 75—76.

² Памятники типа Джвари, გვ. 75 და იქვე შენ. 4 და 5; გვ. 76.

ამ ტექსტის გასაგებად უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი გარემოება: პირველი ქრისტიანული ტაძარი მომდინარეობს ელინისტური ტაძრიდან, მისი შემდგომი განვითარებაა. ხოლო ელინისტურ წარმართულ ტაძარში მრევლი სრულიადაც არ შედიოდა: ტაძარში შესვლის უფლება ჰქონდა მხოლოდ ქურუმს, რომელიც იყო კავშირი (religio) ღმერთსა და მრევლს შორის: მავედრებელი მრევლი ტაძრის გარეთ იცდიდა, გალავანში ანუ პორტიკში, და ელოდებოდა ქურუმის ღალადის მოსმენას.

როგორც ჩანს, ეს წესი შერჩა პირვანდელ ქრისტიანულ ეკლესიას: მლოცველი გალავანში იყო და არა ტაძარში. ახლა გელასის შრომიდან იმასაც ვტყობილობთ, რომ ქრისტიანულმა ეკლესიამ ქალებიც მიუშვა სალოცავში, ხოლო საჭიროდ დაინახა ქალთა სამყოფელი გამოეყო მამაკაცთა სამყოფელისაგან იმავე გალავანში, სადაც მამაკაცებს მიკუთვნებული ჰქონდათ ადგილი სალოცავად.

თუ ეს ასეა და გელასი კესარიელის ცნობის ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ანალიზი სწორია, მაშინ განვითარების შემდეგი საფეხურები შეიძლება დაისახოს:

ა) კაცთა და ქალთა სამყოფელი ადგილები არის ტაძრის გალავანში; ტაძარში მხოლოდ ქურუმია, რომელიც ღმერთთან კავშირის განხორციელების შემდეგ გამოვა ტაძრიდან და გალავანში მყოფ მავედრებლებს, კაცებსა და ქალებს, გაუზიარებს ღმერთთან კავშირში მოპოვებულ მადლს (ასეთი ყოფილა მცხეთაში მირიანის მიერ აშენებული პირველი ტაძარი).

ბ) კაცთა და ქალთა სამყოფელი ადგილი გახდა ტაძრის ორგანული ნაწილი (მცხეთის ჯვარი, ატენის სიონი, სომხეთის ავანი).

გ) ქალთათვის გამოყოფილმა ადგილმა დაჰკარგა თავისი მნიშვნელობა (შუამთა, მარტვილი, სომხეთის წმ. რიმფსიმე).

აი, ის რამდენიმე საკითხი, რომლებზედაც გვინდოდა მიგვექცია მკითხველის ყურადღება ისტორიკოსთა მიერ ქართველთა მოქცევაზე გადმოცემულ ცნობათა ანალიზის დროს.

პრისკე პანიონელი

პრისკე პანიონელი, მე-5 საუკუნის ისტორიკოსი, წარმოშობით არის თრაკიის ქალაქ პანიონიდან. თუ რამე ვიცით მისი ცხოვრების შესახებ, ისევ მისივე ნაწარმოებიდან. ასე, მაგალითად, ჩვენ ვიცით, რომ ის აქტიურ მონაწილეობას ლებულობდა სახელმწიფოს საქმეებში და კეისარ მარკიანეს დროს (450—457) რამდენჯერმე ყოფილა უცხო სახელმწიფოში გაგზავნილი ელჩად ან დიპლომატიური მოლაპარაკებისათვის.

პრისკე არის ავტორი საისტორიო თხზულებისა „გუთების ისტორია“ *Ἱστορία Γουθῶν*, რომელიც შეიცავდა ამბებს 433—474 წლებისას. სამწუხაროდ, ეს თხზულება დაიკარგა და ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ ფრაგმენტები, რომლებიც შემონახულია კონსტანტინე პორფიროგენეტის ბრძანებით შედგენილ კრებულში „ელჩობათა შესახებ“ (*De legationibus*).

1) ამ ფრაგმენტებიდან. ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პირველ ყოვლისა ფრაგმენტი 26, სადაც მოიპოვება ძვირფასი ცნობები სამეფო ხელისუფლების მემკვიდრეობითი წესის შესახებ.

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში პრისკე პანიონელის თხზულების ეს ფრაგმენტი კარგად არის ცნობილი, იგი გამოყენებული აქვს ივ. ჯავახიშვილს თავისი „ქართული სამართლის ისტორიის“ პირველ ტომში. ამ ნაწყვეტში ისტორიკოსი პრისკე გადმოგვცემს შემდეგ ამბავს:

„გუბაზმა ელჩები გაგზავნა რომაელებთან. რომაელებმა უპასუხეს გუბაზის მოციქულებს, რომ შეწყვეტდნენ ომს, თუ ან თვითონ გუბაზი გადადგებოდა ტახტიდან ან შვილს გადააყენებდა მეფობიდან. ძველი კანონის თანახმად არ არის კანონიერი, რომ ორივენი მეფობდეთო; ასე რომ ერთ-ერთი უნდა იყოს კოლხიდის ტახტზე ან გუბაზი ან მისი შვილი, და მაშინ შევწყვეტ ომსო“.

ამ ნაწყვეტში ლაპარაკი არის იმაზე, რომ გუბაზს თავისი შვილი თანამოსაყდრედ ჰყოლია, რაც ბიზანტიის კეისარს მიუღებლად მიუჩნევია. ამასთანავე ნათქვამია ისიც, რომ სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის ასეთი წესი აქამდე არ ყოფილა და რომ ძველი კანონის თანახმად ამგვარი თანამოსაყდრეობა მიღებული არ ყოფილა.

ივანე ჯავახიშვილმა ანალიზი გაუკეთა პრისკე პანიონელის ამ ცნობას და შემდეგი დასკვნები გამოიტანა: აღმოსავლეთ საქართველოში, სტრაბონის მიხედვით, სამეფო ტახტზე აღიოდნენ უფროსობის მიხედვით, გარდაცვალებულ მეფეს სამეფო ტახტზე სცვლიდა ის წარმომადგენელი სამეფო გვარისა, რომელიც ამ გვარში უფროსი იყო. ივ. ჯავახიშვილი ითვალისწინებს სტრაბონის ამ ცნობას და ამბობს: „დასავლეთი საქართველოს, ე. წ. ლაზიკის სამეფოს მეფის ხელისუფლებისა და სოციალური წეს-წყობილების შესახებ სტრაბონს, სამწუხაროდ, არაფერი აქვს ნათქვამი და ამის გამო ამ საკითხზე იმ დროისათვის არაფრის თქმა არ შეიძლება. მხოლოდ მერმინდელ ავტორს პრისკეს პანიელს აღნიშნული აქვს, რომ ლაზიკაში შესაძლებელი იყო მამასაცა და შვილსაც ერთსა და იმავე დროს ემეფნა (ისტორია გუთებისა, 4, 26. — ლათინურის I, 840—841). მაშასადამე, თანამოსაყდრეობის წესი ყოფილა. საფიქრებელია, რომ მოვლენა უხუცესობაზე დამყარებული ტახტის მემკვიდრეობის წესის დასარღვევად და პირმშობის კანონის დამტყიცებისათვის ლაზთა მეფეთაგან გამოყენებული საშუალება უნდა იყოს. საეჭვოა, რომ იგი ძველი ჩვეულება ყოფილიყო“ (ქართული სამართლის ისტორია, ტ. I, გვ. 182; აგრეთვე II ხ, 191).

ივ. ჯავახიშვილის ამ დასკვნის შესახებ შეიძლებოდა გვეთქვა შემდეგი: ივ. ჯავახიშვილი თავის დასკვნაში ემყარება იმ თავის ძირითად შეხედულებას, რომ ამ საუკუნეებში საქართველოში ჯერ კიდევ საგვარეულო წყობილებაა, სადაც სამმართველო აპარატში ხელმძღვანელები სცვლიან ერთმანეთს უფროსობისდა მიხედვით და არა პირმშობის საფუძველზე. მაგრამ თუ გავიხსენებთ იმას, რომ მცხეთა-არმაზის არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა ეჭვიმუტანლად დაგვიდასტურეს უკვე სახელმწიფოს არსებობა, რომელსაც, ალბათ, გადმოჰყვებოდა საგვარეულო წყობილების დროს არსებული ინსტიტუტები, შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ მე-5 საუკუნეში გუბაზ მეფის დროს შეიძლებოდა დასმულიყო საკითხი სამეფო ხელისუფლების მემკვიდრეობითი წესის შეცვლის შესახებ. გუბაზ მეფეს მართლაც გადაუწყვეტია შეეცვალა არსებული წესი და დაემკვიდრებინა ახალი წესი, პირმშობაზე დამყარებული. როგორც ჩანს, მას კარგა ხანია უკვე დაუსვამს თავისი ვაჟი თანამოსაყდრედ, რომ ამით უზრუნველყო მისთვის სამეფო ტახტი. ამ ხანებში გუბაზ მეფეს დიდი უთანხმოება ჰქონდა ბიზანტიის კეისართან; მას მემბოხედ თვლიდნენ და ამიტომ ბიზანტიის კეისარს არ უნდოდა ლაზთა სამეფო ტახტი მტკიცე და ძლიერი ყოფილიყო. სახელმწი-

ფოებრივი სამართლის ძალით ხომ ახალი წესით სამეფო ძალა-
უფლება უფრო მტკიცე იქნებოდა. ამიტომაც არის, რომ ბიზან-
ტიის კეისარი გუბაზ მეფეს ულტიმატუმს უყენებს: ან მამა ან-
შვილი ტახტიდან უნდა გადადგეთო. ჩანს, გუბაზი იძულებული
იყო ანგარიში გაეწია ამ ულტიმატუმისათვის, და მან უარი თქვა
სამეფო ტახტზე შვილის სასარგებლოდ.

ჩვენი დასკვნა ამ საკითხის შესახებ ასეთია: პრისკე პანიონ-
ელის მიერ გადმოცემული ცნობით გუბაზ მეფეს სურდა შეეტანა
რეფორმა სამეფო ხელისუფლების შემკვიდრეობის წესში.

2) ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პრისკე პანიონელის ცნო-
ბებში აგრეთვე ფრაგმენტი 34. ამ ფრაგმენტში ნათქვამია შემ-
დეგი: გუბაზ მეფე კონსტანტინეპოლში ჩავიდა თანახმად მეფის
მიწვევისა; მას სპარსული ტანსაცმელი ეცვა. კარისკაცებმა მიღების-
თანავე ჯერ გააკიცხეს იგი რომაელთა წინააღმდეგ ამბოხებისა-
თვის, ხოლო შემდეგ კეთილგანწყობილად მოეპყრნენ და ისე გაის-
ტუმრეს უკან. გუბაზმა — ნათქვამია ამ ფრანგმენტში — მოხიბლ-
ისინი თავისი სიტყვა-პასუხით და საქრისტიანო ნიშნების ტა-
რებით. 7

ამ ნაწყვეტში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს უკანასკნელი გან-
მარტება: საქრისტიანო ნიშნების ტარებით. ამ სიტყ-
ყვებს ჩვენ ყურადღებას ვაქცევთ იმიტომ, რომ ჩვენს ლიტერატურაში და სახელმძღვანელოებში ყოველთვის აღინიშნება, რომ და-
სავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა, როგორც ოფიციალური
სარწმუნოება, მე-6 საუკუნეში დადგინდა, როდესაც წათე მეფემ
კონსტანტინეპოლში ქრისტიანობა მიიღო (523 წელს) და იქაური
ქრისტიანი ქალი ცოლად შეირთო და დაბრუნდა საქართველოში.

ჩვენ წინათაც გვითქვამს და წერილობითაც გამოგვითქვამს
აზრი იმის შესახებ, რომ ქრისტიანობა, როგორც ძლიერი ორგა-
ნიზაცია, უკვე მე-4 საუკუნეში არსებობდა დასავლეთ საქართვე-
ლოში. ეს ორგანიზაცია იმდენად ძლიერი იყო, რომ ნიკეის მსოფ-
ლიო პირველ კრებაზე 325 წელს მონაწილეობას ღებულობდა
სტრატოფილე ბიჭვინთელი, ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრა-
ტოფილე. როდესაც ჩვენ ეს ღებულება წამოვაცენეთ, პასუხად
ზოგიერთებისაგან ის მოვისმინეთ, თითქოს სტრატოფილე ბიჭვინ-
თის ბერძენთა წარმომადგენელი იყო, თითქოს შესაძლებელი იყოს,
რომ ბიჭვინთაში ისეთი საქრისტიანო ბერძნული საზოგადოება
არსებობდეს, რომელიც მაღალი კედლით იყოს შემოზღუდული და
დასავლეთ საქართველოს ქართველ ტომებს ქრისტიანობისა არა-

ფერი არ ეცხოს. ამ საკითხში ჩვენი დებულება ურყევად რჩება, სახელდობრ ის, რომ მსოფლიო კრების მონაწილე შეიძლება იყოს რომელიმე კუთხის მხოლოდ მკვიდრი მცხოვრებლების წარმომადგენელი და არა დროებით დაბინავებული ვაჭრებისა¹.

ახლა გავსინჯოთ რას გვეუბნება პრისკე პანიონელის თხზულების ზემოყვანილი ფრაგმენტი 34. იქ ნათქვამია, რომ კონსტანტინეპოლის სამეფო კარზე ლაზეთის მეფემ გუბაზმა მოხიბლა მნახველები თავისი სიტყვა-პასუხით და საქრისტიანო ნიშნების ტარებით. ხომ ნიშნავს ეს იმას, რომ მეფე გუბაზი ქრისტიანი ყოფილა. რომ არ ყოფილიყო ქრისტიანი, რატომ აღნიშნავდა ისტორიკოსი, რომ მან მოხიბლა კარისკაცები საქრისტიანო ნიშნების ტარებითო. მაშასადამე, ლაზეთის მეფე ყოფილა ქრისტიანი. და არ დაგვაფიწყდეს, რომ გუბაზ მეფე მე-5 საუკუნის შუა წლებში მოღვაწეობს და, მაშასადამე, ლაზეთი უკვე ქრისტიანული ქვეყანა ყოფილა.

შესაძლებელია ვინმემ საეკვოდ მიიჩნიოს ამგვარი დასკვნა პრისკე პანიონელის ცნობის მიხედვით, და საბუთად მოგვიყვანონ ის ცნობა, რომელიც მოიპოვება დანიელ მესვეტის ცხოვრებაში, სადაც ნათქვამია: როდესაც გუბაზი ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, აქ მან გაიცნო დანიელ მესვეტე, რომლისგანაც შეიყვარა ქრისტიანობაო. მართლაც, დანიელ მესვეტის ცხოვრებაში ნათქვამია შემდეგი:

«მათ დღეთა შინა მოვიდა ღობაზიანოს, მეფე აფხაზთა, ხილვად ნეტარისა ლეონ მეფისა ბერძენთაჲსა. და წარიყვანა იგი მეფემან და აღვიდა წმიდისა მის თანა. და იხილა რაჲ უცხო იგი ხილვაჲ და მოქალაქობაჲ ანგელოზებრივი, ღობაზიანოზ დავარდა პირსა ზედა თვისსა და თქუა: გმადლობ შენ, მეუფეო ცათაო, რამეთუ ქუეყანისა მეფისა მიერ დიდთა საკვრველთა ხილვად ღირს მყავ მე მონაჲ შენი, და მაჩუენე რომელი არასადა მენახა ქუეყანასა ზედა... მო-რაჲ-იწია ქუეყანად თვისად ღობაზიონ, უთხრობდა ყოველთა მადლსა მას წმიდისასა (იგულისხმება დანიელი). და რაჲამს მოციქულნი მისნი აღვიდოდინან კონსტანტინეპოლედ მეფისა, წიგნი მიუწერის ნეტარსა მასცა და ლოცვასა ითხოვნ მისგან. და ვიდრე აღსრულებამდე არა დასცხრებოდა ამისა ყოფად»².

¹ ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით იხ. ზემოთ გვ. 6—10 „ნიკეის პირველი მსოფლიო კრების“ მასალებთან დაკავშირებით; იხ. აგრეთვე გვ. 245—246

² იხ. Христианский Восток II, 188.

დანიელ მესვეტის ცხოვრების ამ ტექსტიდან უცნაური იქნებოდა იმ დასკვნის გამოტანა, თითქოს გუბაზ მეფეს წმინდა დანიელის შეხვედრამდე ქრისტიანობისა არა სცოდნოდეს რა. ის, რაც წმიდათა ცხოვრებისათვის დამახასიათებელია, არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას ისტორიულ კეშმარიტებად. რომ შევადაროთ ერთმანეთს დანიელ მესვეტის ცხოვრების ცნობა და პრისკე პანიონელის ცნობა, მაშინ გამოდის ისე, რომ გუბაზი რომ სამეფო კარზე მივიდა, მაშინ მისთვის ყურადღება არ მიუქცევიათ, ხოლო მას შემდეგ, რაც დანიელ მესვეტე ნახა, მაშინვე გაიკეთა საქრისტიანო ნიშნები (ჯვარი და სხვ.) და, აი, მაშინ მხოლოდ მოხიბლა მან კარისკაცები. რა თქმა უნდა, ასეთი დასკვნა უმართებულო იქნებოდა.

ამგვარად, პრისკე პანიონელის ცნობა საბოლოოდ ადასტურებს, რომ მე-5 საუკუნის შუა წლებში, როდესაც მეფობდა გუბაზ პირველი, ლახეთში ქრისტიანობა უკვე სახელმწიფო სარწმუნოება იყო.

3) შემდეგი საკითხი, რომელიც ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პრისკე პანიონელის ცნობებში, არის საკითხი ციხე-სიმაგრისა, რომელსაც ეწოდება იუროპაახი. პრისკე პანიონელის ამ ცნობას თავის დროზე ყურადღება მიაქცია ივ. ჯავახიშვილმა და თქვა, რომ ეს არის ივრის გადმოსავალი, ე. ი. ის ჯარი, რომელიც პრისკე პანიონელის ცნობით ჩრდილოეთიდან შემოვიდა ივერიაში, მოძრაობდა ივრის ხეობით.

ჩვენ თავის დროზე „გიორგიის“ II ტომში 1934 წელს შევეხეთ ამ ციხე-სიმაგრის საკითხს იოანე ლიდეს თხზულების ტექსტთან დაკავშირებით და მივედით იმ დასკვნამდე, რომ იუროპაახის სახელწოდებით უნდა იგულისხმებოდეს არა ივრის გადმოსავალი, არამედ დარიალის ხეობა. ამ დასკვნამდე მიგვიყვანა ჩვენ, გარდა იოანე ლიდეს ცნობისა, პრისკე პანიონელის ცნობამაც. ქვემოთ, სადაც „იუროპაახის“ შემცველი ფრაგმენტია მოყვანილი, ჩვენ ხელახლა ვეხებით ამ საკითხს (იხ. გვ. 259, შენიშვნა).

პრისკე პანიონელის „ისტორიის“ ტექსტიდან ამოკრეფილ მასალას ვაქვეყნებთ დინდორფის გამოცემის მიხედვით (Historici Graeci Minores, edidit Ludovicus Dindorfius, Vol. I, Lipsiae 1870, გვ. 276—352).

გამოყენებული გვაქვს აგრეთვე შემდეგი გამოცემები:

K. Müller, Fragmenta historicorum graecorum, t. IV, p. 69—110.

В. Латышев, SC I, 810—847.

Г. С. Дестунис, Сказания Приска Павийского: Ученые записки второго отделения Академии Наук, кн. VII, вып. 1, СПб, 1861, стр. 1—112.

ლაზთა მეფე გობაზი

ფრგ. 25

Ὅτι τῶν Ῥωμαίων ἐς Κόλχους ἐλθόντων καὶ συμβαλόντων πόλεμον πρὸς Λαζούς, ὁ μὲν Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐς τὰ σφέτερα ἐπ'ἀνέζευξεν, καὶ οἱ ἀμφὶ τὰ βασιλεια πρὸς τὴν ἐτέραν μάχην παρεσκευάζοντο, βουλευόμενοι πότερον τὴν αὐτὴν ἢ τὴν δι' Ἀρμενίας τῆς Περσῶν χώρας προσοικου πορευθέντες ὁδὸν τὸν πόλεμον ἐπάξουσι, πρότερον πρεσβεῖα τὸν μόναρχον τῶν Παρθυαίων πείσαντες· κατὰ γὰρ θάλατταν ἀπορος αὐτοῖς πᾶν¹ ἐνομιζέτο τὰς δυσχωρίας παραπλεῖν, ἀλιμένου τῆς Κόλχου τυγχανούσης. Ὁ δὲ Γωβάζης ἐπρεσβεύετο μὲν καὶ αὐτὸς παρὰ τοὺς Παρθυαίους, ἐπρεσβεύετο δὲ καὶ παρὰ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων. Καὶ ὁ μὲν τῶν Πάρθων μόναρχος, ὡς πολέμου αὐτῷ συνισταμένου πρὸς Οὐγγους τοὺς Κιδαρίτας καλουμένους, ἀπεσείσατο παρ' αὐτὸν τοὺς Λαζούς καταφεύγοντας (HGM I, 336—337).

მის შემდეგ, როდესაც რომაელები მივიდნენ კოლხიდაში და ომი აწარმოეს ლაზების წინააღმდეგ, რომაელთა ჯარი თავის ქვეყანაში გამობრუნდა და კარისკაცები შეუდგნენ ახალი ომისათვის მზადებას; ისინი იმის ბჭობაში იყვნენ, თუ რა გზით ელაშქრათ: იმავე გზით, თუ სპარსეთის მეზობელი ქვეყნის, არმენიის, გზით დაეწყოთ ომი და წინდაწინ პართელების მეფე მიემხროთ. ზღვით, მათი აზრით, შეუძლებელი იყო ცურვა ძნელსავალი ადგილების გასწვრივ, რადგან კოლხიდა უნავსადგურო იყო. გობაზმა ელჩები გაგზავნა პართელებთანაც და რომაელთა მეფესთანაც. მაგრამ პართელების მეფეს ომი ჰქონდა კიდარიტებად წოდებულ ჰუნებთან და ამიტომ უარი უთხრა მასთან მოსულ ლაზებს.

მეფე გობაზი და მისი შვილი

ფრგ. 26

Ὅτι Γωβάζης πρεσβεύεται παρὰ Ῥωμαίους. Ῥωμαῖοι δὲ ἀπε-

გობაზმა ელჩები გაგზავნა რომაელებთან. რომაელებმა უპასუხეს

¹ ἀπορον αὐτοῖς εἶναι Niebuhr.

κρίναντο τοῖς παρὰ Γωβάζου στα-
 λείσει πρέσβειν ὡς ἀφέξονται τοῦ
 πολέμου, εἴ γε ἡ αὐτὸς Γωβάζης
 ἀπόθιτο τὴν ἀρχὴν ἢ τὸν παῖδα
 τῆς βασιλείας ἀφέλοιτο· οὐ γὰρ
 θέμις τῆς χώρας ἀμφοτέρους ἡγε-
 μονεύειν παρὰ τὸν παλαιὸν φεσ-
 μόν. Ὡστε δὲ θάτερον βασιλεύειν,
 Γωβάζην ἢ τὸν αὐτοῦ παῖδα, τῆς
 Κολχίδος, καὶ τῆδε λυθῆναι τὸν
 πόλεμον Εὐφῆμιος ἐσηγήσατο, τὴν
 τοῦ μαγίστρου διέπων ἀρχὴν· ὃς
 ἐπὶ συνέσει καὶ λόγων ἀρετῇ δό-
 ξαν ἔχων Μαρκιανοῦ τοῦ βασι-
 λέως τὴν τῶν πραγμάτων ἔλαχεν
 ἐπιτροπὴν, καὶ πλείστων τῶν εὐ-
 βουλευθέντων ἐκείνῳ καθηγητῆς
 ἐγένετο· ὃς καὶ Πρίσκον τὸν συγ-
 γραφέα τῶν τῆς ἀρχῆς φροντίδων
 ἐδέξατο κοινωνόν. Τῆς δὲ αἰρέ-
 σεως [τῆς] αὐτῷ δοθείσης, ὁ Γω-
 βάζης εἴλετο τῆς βασιλείας παρα-
 χωρῆσαι τῷ παιδί, αὐτὸς τὰ σύμ-
 βολα ἀποθέμενος τῆς ἀρχῆς. Καὶ
 παρὰ τὸν κρατοῦντα Ῥωμαίων
 τοὺς δεησομένους ἔπεμπεν, ὡς
 ἐνὸς Κόλχου¹ ἡγεμονεύοντος οὐ-
 κέτι δὲ αὐτὸν χαλεπαίνοντα ἐπὶ
 τὰ ὄπλα χωρεῖν. Βασιλεὺς δὲ δια-
 βαίνειν αὐτὸν ἐς τὸν Ῥωμαίων
 ἐκέλευε καὶ τῶν αὐτῷ δεδογμένων
 διδόναι λόγον· ὃς δὲ τὴν μὲν ἀφι-
 ξιν οὐκ ἠρήσατο, Διονύσιον δὲ
 τὸν ἐς τὴν Κολχίδα πάλαι δια-
 πεμφθέντα τῆς τε αὐτοῦ Γωβάζ-
 ζου διαφορᾶς ἔνεκα πίστιν δῶσοντα

გობაზის მოციქულებს, რომ შე-
 წყვეტდნენ ომს, თუ ან თვითონ
 გობაზი გადადგებოდა ტახტი-
 დან, ან შვილს გადააყენებდა
 მეფობიდან: ძველი კანონის თა-
 ნახმად არ არის კანონიერი, რომ
 ორივენი მეფობდეთო; ასე რომ,
 ერთ-ერთი უნდა იყოს კოლხი-
 დის ტახტზე, ან გუბაზი ან მისი
 შვილი, და მაშინ შევწყვეტთ
 ომსო — ურჩევდა ეფთემიოსი,
 რომელსაც მაგისტროსის თანამ-
 დებობა ეჭირა. ეფთემიოსი სახელ-
 განთქმული იყო ქკუითაც და
 სიტყვა-პასუხითაც და მარკიანე
 მეფის დროს ეზოსმოდღარი იყო
 (ტყუპი პრაგმატის ἔლაχენ ἐπι-
 ტροπήν): მეტწილ საქმეებში მარ-
 კიანე მისი რჩევა-დარიგებით
 ხელმძღვანელობდა; იმან ისტო-
 რიკოსი პროსკე მიიწვია სახელ-
 მწიფო საქმეებში მონაწილეობის
 მისაღებად. ასეთი არჩევანი რომ
 მისცეს გობაზს, იმან არჩია გა-
 დამდგარიყო სამეფო ტახტიდან
 შვილის სასარგებლოდ და თა-
 ვისი სამეფო ნიშნები გაიძრო (?)
 და მან რომაელთა მპყრობელს
 მოციქულები გაუგზავნა თხოვ-
 ნით, — უკვე ერთი კოლხი მე-
 ფობს და ნულარ ჯავრობ, იარა-
 ლი დაჰყარეო. რომაელთა მეფემ
 წინადადება მისცა მას ვადმოსუ-
 ლიყო რომაელთა ქვეყანაში და
 მოეხსენებინა თავისი განზრახვე-
 ბის შესახებ. გობაზმა არ თქვა

¹ Κόλχων Niebuhr.

ἤτησεν, ὡς οὐδὲν ὑποσταίη ἀνή-
κεστον. Διὸ δὴ ἐς τὴν Κολχίδα
Διονύσιος ἐστέλλετο, καὶ περὶ τῶν
διαφόρων συνέβησαν (HGM I,
337—338).

გობაზს, უსიამოვნება არაფერი შეემთხვეოდა. ამიტომ იქმნა დიონისე გაგზავნილი კოლხიდაში. და სადავო საკითხებშიც შეთანხმდნენ.

იურიონპაახის ციხე-სიმაგრე. I.

ფრგ. 31

“Οτι στασιασάντων τῶν φυ-
γάδων ἐθνῶν κατὰ τοὺς κατὰ τὴν
ἕω Ῥωμαίους, παρὰ τῶν Ἰταλῶν
πρεσβεία ἀφίκετο λέγουσα ὡς οὐχ
ὑποστήσονται, εἰ μὴ γε σφίσι τοὺς
Βανδύλους διαλλάξοιεν. Ἀφίκετο δὲ
καὶ παρὰ τοῦ Περσῶν μονάρχου,
τῶν τε παρ’ αὐτοὺς καταφευγόν-
των ἐκ τοῦ σφετέρου ἔθνους αἰ-
τίαν ἔχουσα καὶ τῶν Μάγων τῶν
ἐν τῇ Ῥωμαίων τῇ ἐκ παλαιῶν
οἰκούντων χρόνων, ὡς ἀπάγειν
αὐτοὺς τῶν πατρῶν ἔθνῶν καὶ
νόμων ἐθέλοντες καὶ τῆς περὶ τὸ
θεῖον ἀγιστείας παρενοχλοῦσίν τε
ἐς αἰὲ καὶ ἀνακαίεσθαι κατὰ τὸν
θεσμὸν οὐ συγχωροῦσιν τὸ παρ’
αὐτοῖς ἄτρεστον καλούμενον πῦρ,
καὶ ὡς χρή τοῦ Ἰουροειπιάχ
φρουρίου ἐπὶ τῶν Κασπίων κειμέ-
νου πύλων χρήματα χορηγοῦντας
Ῥωμαίους ποιεῖσθαι ἐπιμέλειαν ἢ
γούν τοὺς φρουρήσοντας αὐτὸ
στρατιώτας στέλλειν, καὶ μὴ μό-
νους [στῆς] δαπάνη καὶ φυλακῇ
τοῦ χωρίου βαρύνεσθαι· εἰ γὰρ
ἐγδοῖεν, οὐκ ἐς Πέρσας μόνους,

უარი გამგზავრებაზე, ხოლო წი-
ნათ თვით გობაზთან მომხდარ
უთანხმოებათა გამო კოლხიდაში
გამოგზავნილ დიონისეს მოსთ-
ხოვა სიტყვა მოეცა, რომ მას

როდესაც ლტოლვილი ტომები
აღმოსავლეთის რომაელთა წინა-
აღმდეგ ამბოხობდნენ, იტალიელ-
თაგან ელჩები მოვიდნენ და
თქვეს — ველარ გავუძლებთ, თუ
ვანდალებთან არ მოგვარიგებთო.
ელჩები მოვიდნენ სპარსელთა-
თვითმპყრობელისაგან და ჩიოდ-
ნენ (აქტიან ჯეოსთა) ჩვენთან
თქვენთან გადმოვიდნენ, ხოლო
იმთავითვე რომაელთა მიწაწყალ-
ზე მცხოვრებ მაგებისათვის¹ უნ-
დოდათ დაევიწყებინათ მამაპაპუ-
რი ადათები და კანონები, უნდო-
დათ გამოეთიშათ ისინი ღვთის
სამსახურიდან, და ნებას არ აძ-
ლევდნენ, რომ მათთან მუდამ
ნთებულოყო უქრობი ცეცხლი.
ელჩები, ამავე დროს, ამბობდნენ,
საჭიროა რომაელებმა მონაწი-
ლეობა მიიღონ ციხის იურიონ-
პაახის დაცვაში, რომელიც
კასპიის კარებთან მდებარეობს:
ან ფული გაიღონ ამისათვის,
ან მის დასაცავად გაგზავნონ
ჯარი, რომ მარტო იმათ არ
დააწვეს ამ ადგილის დაცვის

¹ ამათ შესახებ იხ. ქვემოთ „საძიებელში“.

ἀλλὰ καὶ ἐς Ῥωμαίους τὰ ἐκ τῶν παροικούντων ἐθνῶν κακὰ ῥαδίως ἀφίξεσθαι. Χρῆναι δὲ αὐτοὺς ἔλεγον καὶ χρήμασιν ἐπικουρεῖν ἐπὶ τῷ πρὸς Οὐννοὺς πολέμῳ τοὺς Κιθαρίτας λεγομένους· ἔσσεσθαι γὰρ σφίσιν αὐτῶν νικῶντων ὄνησιν, μὴ συγχωρουμένου τοῦ Ξιθνοῦς καὶ ἐς τὴν Ῥωμαϊκὴν διαβαίνειν ἐπικράτειαν. Πάντων δὲ ἕνεκα Ῥωμαίων ἀποκριναμένων στέλλειν τὸν διαλεξόμενον τῷ Παρθυσίῳ μονάρχῃ· μήτε γὰρ φυγάδας εἶναι παρὰ σφίσι μήτε παρενοχλεῖσθαι τοὺς Μάγους τῆς θρησκείας πέρι· τὴν φυλακὴν δὲ τοῦ Ἰουροεῖπα ἄχ φρυσρίου καὶ πόλεμον τὸν πρὸς τοὺς Οὐννοὺς ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἀναδεδεγμένους μὴ δικαίως χρήματα αἰτεῖν παρ' αὐτῶν.

შო; ხოლო იუროიპასიის ციხისა და ჰუნების წინააღმდეგ წარმოებულ ომისათვის არ იქნებოდა სამართლიანი, რომ მათგან (ე. ი. რომაელებისაგან) მოეთხოვათ ფული.

Ἐπρεσβεύσατο δὲ παρὰ μὲν Βανδίλους ὑπὲρ Ἰταλῶν Τατιανὸς ἐν τῇ τῶν πατριῶν ἀξίᾳ καταλεγόμενος, παρὰ δὲ Πέρσας Κωνσταντίος (v. l. Κωνσταντῖνος), τρίτον μὲν τὴν ὑπαρχον (v. l.

ხარჯები. თუ ისინი ხელს აიღებენ ამის და ცვაზე, არამედ რომაელებსაც აღვილად მისწვდება გარემო ტომთა უბედურება. ისინი ამბობდნენ, საჭიროა ისინი (რომაელები) დაეხმარონ სპარსელებს ფულით ჰუნების ე. წ. კიდარიტების წინააღმდეგ. თუ სპარსელები გაიმარჯვებენ, რომაელებს ექნებათ ის ხეირი, რომ ეს ტომები ველარ გადავლენ რომაელთა მიწაწყალზე. რომაელებმა უბასზხეს, რომ ყველა ამისათვის ისინი გაგზავნიან [თავის კაცს], რომ პართების მეფეს მოელაპარაკონ; [თქვეს ისიც], რომ არ ყოლიათ ლტოლვილები, არც მაგები (მოგვები) შეუწუხებიანთ სარწმუნოების გა-

იტალიელთა გულისთვის ვანდალებთან ელჩად გაიგზავნა ტატიანე¹ პატრიკიოსის პატივში ჩარიცხული, ხოლო სპარსელებთან გაიგზავნა კონსტანტიოსი (v. l. კონსტანტინე), მესამეჯერ

¹ ტატიანე (Tatianus, Τατιανός) კეისარ მარკიანეს დროს იყო კონსტანტინეპოლის ეპარხოსად (ἐπαρχον ἐποίησε τῆς πόλεως—ამბობს თეოფანე ემთააღმწერელი I [1883], 105) ანუ ქალაქის პრეფექტად (praefectus urbi). 451 წლის ქალკიდონის კრებას ესწოებოდა. შემდეგ ტატიანეს პატრიკიოსობა მიუღია და ლეონ I-ის დროს (457—474 წ. წ.) ვხვდავთ, რომ ის იტალიელთა საქმეზე და იტალიელთა თხოვნით იგზავნება გეიზერიონთან, ვანდალების მეფესთან. ტატიანეს ამ ელჩობაჲ, რომელიც 463 წლის მახლობელ ხანებში უნდა მომხდარიყო, უშედეგოდ ჩაიარა (იხ. RE II, IV, 2467; Theophanes I. 105).

ἵππατον) λαχών ἀρχήν, πρὸς δὲ ἵππατοςის (v. I. იპატოსის) პა-
 τή ἵππατινή ἀξίᾳ καὶ τῆς πατρι- ტივში აღზევებული და გარდა
 κίότητος τυχών (HGM I, 341— იპატოსის (კონსულის) პატივისა
 343). პატრიკიოსობის მიმღები¹.

¹ ეს არის Flavius Constantinus; იგი სამჯერ იყო გვარდიის პრეფექტად (praefectus praetorio): 447 წელს, 456 წ. და 459 წელს. სპარსელთა მეფესთან ის 464 წელს იყო გაგზავნილი.

აქვე უნდა შევნიშნოთ შემდეგი:

1955 წელს სერიაში Byzantinische Geschichtsschreiber გამოვიდა ამ სერიის IV წიგნი სათაურით: Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren, რომელშიც მოთავსებულია ა) პრისკე პანიონელის „გუთების ისტორიის“ და ბ) მენანდრე პროტიქტორის „ისტორიის“ ნაწყვეტები, გერმანულ ენაზე თარგმნილი. სამწუბაროდ, პრისკეს „ისტორიის“ ნაწყვეტებში ზოგი რამ არ არის მთლად სწორად გადმოცემული. ასე სპარსეთის მეფესთან გაგზავნილ კონსტანტინეზე სწერია: „სამჯერ იყო ქალაქის პრეფექტადო“, ბერძნულ ტექსტში სწერია: τρίτον μὲν τῆς ἵππαρχοῦ λαχών ἀρχήν. აქ მოხსენებული ἵππαρχος ἀρχή არ არის „ქალაქის პრეფექტის“ (Stadtpraefect) ხელისუფლება. ქალაქის პრეფექტს (praefectus urbi; იყო რომისა და კონსტანტინეპოლის პრეფექტი) ეწოდება ἑπαρχος (იხ. ამის შესახებ Ф. Успенский, Константинопольский эпарх: Изв. РАИ в К-ле, т. IV, вып. 2, стр. 79—104) ან ἵππαρχος τῆς πόλεως (Zosimos 2, 9, 3), ხოლო ἵππαρχος τῆς ἀσπίδος (Zosimos 2, 10, 1) აღნიშნავს პრეტორიელთა პრეფექტს (praefectus praetorio; იხ. დიმიტრაკის Μεγάς Ἀξίον, ტომი 9). უფრო გვიან ხანებში ორივე პრეფექტის სახელი გაერთიანდა ერთ პრეფექტურაში (იხ. Н. Кабанович, Византийское государство и церковь в XI веке, СПб 1884 стр. 161).

ხოლო ჩვენს ტექსტში მითითებული განსაზღვრა: τῆς ἵππαρχοῦ ἀρχῆς ქალაქის პრეფექტის სახელს კი არ უნდა ნიშნავდეს, არამედ praefectus praetorio-სას, რაც იმიტად დასტურდება, რომ სპარსეთის მეფესთან გაგზავნილი კონსტანტინე იუსტინიანეს კოდექსში მოხსენებულია რამდენჯერმე როგორც P(raefectus) P(raetorio):

a) Cod. Iust. I, 4, 13: Imp. Marcianus A. Constantino P. P. [456 წლისა].

b) Cod. Iust. X, 22, 3 Imp. Marcianus A. Constantino P. P. [456 წ.].

c) Cod. Iust. VIII, 54, 30: Imp. Leo A. Constantino P. P. [459 წ.].

გერმანელი მთარგმნელი Ernst Doblhofer-ი შეცდომაში შეიყვანა, ალბათ, მიუღწეა, რომელსაც პრისკეს ტექსტის ლათინურ თარგმანში უწერია: Constantinus, qui ter praefectus urbi fuerat („რომელიც სამჯერ იყო ქალაქის პრეფექტად“: FHG IV, 105).

გერმანულ მთარგმნელს 31. ფრაგმენტის თარგმანში სხვაგანაც აქვს ხარვეზი: ვანდალებთან ტატიანეს გაგზავნის მიზეზი გამოუტოვებია (ἐπεὶ Ἰταλῶν ἰταლიელთა გულისათვის“), ისევე როგორც ფრაგმენტის დასაწყისში მთლად გამოუტოვებია, რომ „იტალიელთაგან ელჩები მოვიდნენ და თქვეს—ველარ გავუძღებთ, თუ ვანდალებთან არ მოგვარიგებთო“. ტატიანეს გაგზავნა ვანდალებთან ზომ იყო შედეგი იტალიელთა თხოვნისა!

გობაზის ჩახვლა კონსტანტინეპოლში

ფრგ. 34

“Οτι μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως τὸν ἐπὶ Λέοντος ἦκεν ὁ Γωβάζης σὺν Διουσίῳ ἐς τὴν Κωνσταντίνου, Περσικὴν ἔχων στολὴν καὶ τῷ Μηδικῷ δορυφορούμενος τρόπῳ. Ὅν οἱ ἀμφὶ τὰ βασιλεία δεξάμενοι πρότερον μὲν τοῦ γεωτερισμοῦ κατεμέμψαντο, ἔπειτα δὲ φιλοφρονησάμενοι ἀπέπεμψαν· εἶλε γὰρ αὐτοὺς τῇ τε θωπείᾳ τῶν λόγων καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπιφερόμενος σύμβολα. უკან. გობაზმა მონიბლა ისინი თავისი სიტყვა-მასუხით და საქრისტიანო ნიშნების ტარებით (HGM I, 345).

იუროიპაის ციხე-სიმაგრე. II.

ფრგ. 37

“Οτι Σαράγουροι Ἀχατίροις καὶ ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπιθέμενοι ἐπὶ Πέρσας ἐστράτευον. Καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ Κασπίας παρεγένοντο πύλας· καὶ φρουρὰν Περσικὴν ἐν αὐταῖς ἐγκαθεστῶσαν ἐβρόντες ἐτέραν ὁδὸν ἐτρέποντο, δι’ ἧς ἐπὶ τοὺς Ἰβηρας ἐλθόντες τὴν τε αὐτῶν ἐδηξοῦν καὶ τὰ Ἀρμενίων χωρία κατέτρεχον, ὥστε Πέρσας πρὸς τῷ πολέμῳ τῶν Κιθαριτῶν τῷ πάλαι αὐτοῖς συστάντι καὶ ταύτην εὐλαβουμένους τὴν ἔφοδον παρὰ Ῥωμαίους πρესβεύσασθαι καὶ αἰτεῖν χρήματα σφίσι αὐτοῖς δίδοσθαι ἢ ἄνδρας πρὸς φυλακὴν τοῦ Ἰουρῶ εἰπαῖ ἄχ φρουρίου, καὶ λέγειν სარაგურებმა, აკატირებთან და სხვა ტომებთან შეერთებით, ილაშქრეს სპარსელების წინააღმდეგ. ისინი ჯერ მიაღწენენ კასპიის კარებს, ხოლო როდესაც დაინახეს, რომ აქ სპარსელი დარაჯნი იყვნენ ჩაყენებული, მიმართეს სხვა გზას, რომლითაც იბერიისში მივიდნენ, მოახრეს ის და სომეხთა სოფლებიც მოარბიეს, ასე რომ სპარსელებს, რომლებიც უკვე კიღაროტებთან ომში იყვნენ გართული, შეეშინდათ ამ შემოსევისა და ელჩები გაუგზავნეს რომაელებს და თხოვდნენ მათ ან ფული მოეცათ მათთვის ან კაცები იუროიპაის-

ἀπερ αὐτοῖς πολλαῖς εἴρητο πρῆσ-
βυσομένοις, ὡς αὐτῶν ἠπισταμέ-
νων τὰς μάχας καὶ μὴ συγχω-
ρούντων τὰ ἐπιόντα ἕθνη βάρβαρα
πάροδον ἔχειν ἢ τῶν Ῥωμαίων
ἀδῆγματος διαμένει χώρα. Τῶν δὲ
ἀποκριναμένων ὡς ἕκαστον ἀνάγκη
τῆς οἰκείας ἠπερμαχοῦντα γῆς
τῆς σφετέρως φρουρᾶς ἐπιμελεῖσ-
θαι, πάλιν ἄπρακτοι ἐπανέξυσαν.

ლა ვალდებულია, თავისი ქვეყნისთვის რომ იბრძვის, იზრუნოს თავისი ციხეების შენახვაზე, ისინი [ე. ი. ელჩები] კვლავ უშედეგოდ დაბრუნდნენ (HGM I, 346)¹.

ხის სიმაგრის დასაცავად. ამას-
თანავე ამბობდნენ, რაც მათ
ხშირად უთქვამთ ელჩებისთვის,
რომ (სპარსელებს) ბრძოლები
გადააქვთ, რათა ნება არ მისცენ
მოწოლილ ბარბაროსულ ტომებს
გაიარონ (ამ გასავალში) და რომ
ამიტომდა, რომ რომაელთა მიწა-
წყალი აუოხრებელი რჩება. რო-
მაელებმა კი უპასუხეს, რომ ყვე-

¹ პრისკე პანიონელის ცნობათა შორის ერთი მთავარი ადგილთაგანი უჭი-
რავს ცნობას იუროპაახის შესახებ. ამ ცნობას შეეხო რამდენიმე მკვლე-
ვარი: გ. დესტუნისი, იულ. კულაკოვსკი, ტომაშევი, ივ. ჯავახიშვილი, გ. გო-
ხალიშვილი. მკვლევართა ერთი ნაწილი „იუროპაახს“ ათავსებს დარიალის
კართან, ხოლო სხვები მას ვარაუდობენ დარუბანდის კართან.

ამ საკითხს შევხებით ჩვენც 1934 წელს, როდესაც „გეორგიკის“ II ტომში
ვაქვეყნებდით პროკოპი კესარიელისა და იოანე ლიდეს ცნობება საქართველოს
შესახებ. ჩვენი მსჯელობა აქ (გეორგიკა II, 43 — 45) ეყრდნობოდა პროკოპი
კესარიელის ცნობას „კასპიის კარების“ შესახებ და იოანე ლიდეს და პრისკე
პანიონელის ცნობებს „იუროპაახის“ შესახებ და ჩვენ იმ დასკვნას დავადეგით,
რომ პრისკე პანიონელის პირველ ცნობაში (იხ. აქვე ზემოთ გვ. 256): „მონაწი-
ლეობა მიიღონ ციხის იუროპაახის დაცვაში, რომელიც კასპიის კარებთან
მდებარეობს“ იგულისხმება დარიალის კარი, სადაც, მაშასადამე, მე ვვარაუ-
დობ „იუროპაახის“ არსებობასაც.

1943 წელს სტუდენტმა (ამჟამად ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატ-
მა) მერი ინაძემ თბ. უნივ. სტუდენტთა მეათე სამეცნიერო კონფერენციაზე
წაიკითხა მოხაენება „პრისკე პანიონელია ცნობები საქართველოს შესახებ“. ეს
მოხსენება, სანწუხაროდ, არ დაბეჭდილა (დაბეჭდილია მხოლოდ თეზისები),
მაგრამ ჩემ მიერ ის მოხაენება შეფასებულ იქმნა როგორც უდავოდ ნაბიჯი წინ
პრისკეს ცნობათა შესწავლის საქმეში. მ. ინაძის კვლევის უპირატესობა სხვა
მკვლევართა ნამუშევრის წინაშე ის არის, რომ მან ბერძნულ-ბიზანტიური წყა-
როების გარდა შორეული ქართული და სომხური საისტორიო წყაროები
კერძოდ, „კასპიის კარის“ და „იუროპაახის“ შესახებ მ. ინაძის მოხსენების
თეზისებში ვკითხულობთ:

„პრისკე პანიონელის ცნობების გამოყენებით შესაძლებელი ხდება კასპიის
კარის ადგილმდებარეობის თაობაზე არაებულ აზრთა სხვადასხვაობის გადაჭრა
იმთ სასარგებლოდ, ვინც კასპიის კარში არა დარიალს, არამედ დარუბანდის
გადმოსასვლელს გულისხმობს“. (იხ. სტუდენტთა მეათე სამეცნიერო კონფერენ-

უთანხმოება სვანთა ტომთან

ფრგ. 41

“Οτι μεγίστης πρὸς τὸ Σου-
 ἀννων ἔθνος Ῥωμαίοις τε καὶ
 Λαζοῖς ὑπαρχούσης διαφορᾶς, καὶ
 σφόδρα ἐς τὴν τοῦ σήματος¹ τῶν
 Σουάννων συνισταμένων μάχην²,
 καὶ Περσῶν δὲ ἐπιελόντων αὐτῷ
 πολεμῆν διὰ τὰ φρούρια, ἅπερ
 [ἔπὸ] τῶν Σουάννων ἀφήρητο,
 πρεσβείαν ἔστειλεν, ἐπικούρους
 αὐτῷ διαπεμφθῆναι παρὰ βασι-
 λέως αἰτῶν ἐκ τῶν παραφυλακ-
 τόντων στρατιωτῶν τὰ Ἀρμενίων
 θρία τῶν Ῥωμαίοις ὑποτελών,
 ἐφ’ ἧ προσχώρων ὄντων ἐτοίμη
 εἶχει βοήθειαν, καὶ μὴ κινδυνέ-
 ειν τοὺς πόρρωθεν ἀπεκδεχόμενον,
 ἢ παραγενομένων ἐπιτρέβεσθαι
 δαπάνη, τοῦ πολέμου, ἂν οὕτω
 τύχη, διαναβαλλομένου, κατ’ ἅπερ
 ἦδη πρότερον ἐγεγόνει. Τῆς γὰρ
 σὺν Ἡρακλείῳ ἀπεσταλμένης βο-
 θείας, καὶ Περσῶν καὶ Ἰβήρων
 τῶν αὐτῷ ἐπαγόντων τὸν πόλε-
 μον πρὸς ἑτέρων ἔθνων τότε ἀπασ-
 χοληθέντων, μάχην τὴν συμμα-

დიდი უთანხმოება ჰქონდათ
 სვანთა ტომთან რომაელებსა და
 ლაზებს, და სვანებმა სასტიკი
 ბრძოლა გააჩაღეს სემატის (?
 ლაზთა სარდლის) წინააღმდეგ.
 სპარსელებს უნდოდათ მის წინა-
 აღმდეგ ეომათ იმ სიმაგრეების
 გულისთვის, რომლებიც სვანებს
 წაერთვა; [ამიტომ] მან (ლაზ-
 თა მეფემ) უღიგები გამოგზავ-
 ნა [ბიზანტიონში] და სთხოვდა
 მეფეს გაეგზავნა მისთვის დამხ-
 მარე ჯარები იმ ჯარისკაცთაგან,
 რომლებიც რომაელთა ქვეშევრ-
 დომ არმენიელთა საზღვრებს
 იცავდნენ, რათა მზად ჰქონოდა
 დახმარება, რადგან ის ჯარის
 ნაწილები მეზობლად იყვნენ, და
 არ შინებოდა შორიდან მოლო-
 დინში, ან არ დასჭირვებოდა დი-
 დი ხარჯების გაღება, თუ ომი,
 ვინიცობაა, გაჭიანურდებოდა,
 როგორც ეს წინათ მოხდა: რო-
 დესაც დახმარება იქმნა გაგზავ-
 ნილი (ე. ი. აღმოჩენილი) ჰერაკ-

ცია 1948 წ. 19—24 პარილი. მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები. თბი-
 ლისი, 1948 წ., გვ. 24).

მ. ინაძის ეს დასკვნა ჩვენ საყურადღებოდ მიგვაჩნია; „იუროიპანასის“
 საკითხის შემდგომ კვლევაში მას ანგარიში უნდა გაეწიოს. საჭიროდ მიგვაჩნია
 აქვე დავსძინოთ, რომ ეს საკითხი იმის ღირსია, რომ მას მიექდნას სპეცია-
 ლური მონოგრაფია.

¹ Tillemontius-ი ფიქრობდა, რომ აქ უნდა წავიკითხოთ: ἐς τὴν κατὰ
 τοῦ Σήματος (რაც ლაზთა მთავრის ან სარდლის სახელი უნდა იყოს).

² μάχην: Classen-ის აზრით ეს ადგილი (ორივე) დამახინჯებული უნდა
 იყოს და აქ უნდა იმალებოდეს სვანთა მთავრის (ან სარდლის) სახელი.

χίαν ἀπέπεμφεν ἀσχάλλων ἐπὶ τῆ
των τροφῶν χορηγία, ὥστε ἀμφίς
των Πάρθων ἐπ' αὐτὸν ἀναξευ-
ξάντων Ῥωμαίους ἐπικαλέσασθαι.
Ἰῶν δὲ στείλαι τὴν βοήθειαν ἐπαγ-
γειλαμένων καὶ ἄνδρα τὸν αὐτῆς
ἡγησόμενον, παρεγένετο καὶ Περ-
σῶν πρεσβεία ἀγγέλλουσα τοὺς
Κιδαρίτας Οὐννους ὑπ' αὐτῶν
κατηγωνίσθαι καὶ Βαλαάμ πόλιν
αὐτῶν ἐκπεπολιορκηέναι.

ისინი დაჰპირდნენ დამხმარე ჯარისა და მისი წინამძღოლი კაცის
გაგზავნას, ხოლო მოვიდნენ სპარსელთა ელჩები და განაცხადეს,
რომ კიდარიტის ჰუნნები მათ მიერ დამარცხებულ იქმნენ და
მათი ქალაქი ბალაამი ალყა-შემორტყმული (HGM I, 349—350).

ბაქოს ნავთი

Ἰῶν δὲ ἐν ἡμῖν τινος πυθο-
μένου ποίαν ὁδὸν τραπεὶς ἐς Πέρ-
σας ἐλθεῖν ὀυγήσεται, ἔλεγεν ὁ
Ῥωμύλος μὴ πολλῶ διαστήματι
τὴν Μῆδων ἀφεστάναι τῆς Σκυ-
θικῆς, οὐδὲ Οὐννους ἀπίρους τῆς
ὁδοῦ ταύτης εἶναι, ἀλλὰ πάλαι
ἐς αὐτὴν ἐμβεβληθέναι...

Καὶ τοὺς διαβεβηχότας λέγειν,
ὡς ἔρημον ἐπελθόντες χώραν καὶ
λίμνην τινὰ περαιωθέντες, ἦν ὁ
Ῥωμύλος τὴν Μαιῶτιν εἶναι ὄρετο,

ლეს მეთაურობით¹, სპარსელებმა
და იბერებმა, რომლებიც მას
(ლ ა ზ თ ა მ ე ფ ე ს) ეომებოდნენ,
სხვა ტომების წინააღმდეგ გაი-
ლაშქრეს, და ამიტომ მან (ლ ა ზ-
თ ა მ ე ფ ე მ) მოკავშირე ჯარი
უკან გაგზავნა, მათი შესანახი
ხარჯების გამო, ქსე რომ პარ-
თელებმა კვლავ მის წინააღმდეგ
განაახლეს ომი და მან რომაე-
ლებს მოუხმო დასახმარებლად.

როდესაც ერთმა ჩვენგანმა
იკითხა, თუ რა გზით შეუძლია
მას სპარსეთში მივიდეს, რომუ-
ლემ თქვა, მიდიელთა ქვეყანა
დიდად არ არის დაშორებული
სკვითების ქვეყანასო, არც ჰუ-
ნები არიან ამ გზის უცოდინარ-
ნი, ვინაიდან წინათ უკვე შეიჭრ-
ნენ ისინი მიდიაშიო.

ვინც იყო [მიდიაში] გადასუ-
ლი, იმათ თქვეს, რომ [ჯერ]
უღაბური აღგილი გაიარეს და

¹ ჰერაკლეს მეთაურობით. ჰერაკლე — ბიზანტიელი სარდალი, წარმოშობით ედესელი, ფლორეს შვილი. იგი 451 წელს ესწრებოდა ქალკედონის კრებას; ლეონ კეისრის დროს (457—474 წ.წ.) ის აღმოსავლეთის ჯარს სარდლობდა, 468 წელს ჰერაკლე ვანდალების წინააღმდეგ იქმნა გაგზავნილი. უფრო გვიან ზენონის დროს (474—491 წ.წ.) გუთებს ჩაუვარდა ტყვედ. მართალია, ის ზენონმა გამოისყიდა ტყვეობიდან (ასი ტალანტი გადაიხადა), მაგრამ, კონსტანტინეპოლში რომ ბრუნდებოდა, გზაზე მოკლულ იქმნა გუთების მიერ (იხ. RE VIII, 503; FHG IV, 115; Suidas s. v. Ἡράκλειος), როგორც ფიქრობენ 475 წელს.

πεντεκαίδεκα διαγενομένων ἡμε-
ρων ὄρη τινὰ ὑπερβάντες ἐς τὴν
Μηδικὴν ἐσέβαλον. Δηίζομένοις δὲ
καὶ τὴν γῆν κατατρέχουσι πλη-
θος Περσικὸν ἐπελθὼν τὸν σφῶν
ὑπερκείμενον ἀέρα πλησαι βελῶν
ὥστε σφᾶς δέξει τοῦ κατασχόντος
κινδύνου ἀναχωρῆσαι ἐς τοῦπίσω
καὶ τὰ ὄρη ὑπεξελεθεῖν, ὀλίγην
ἄγοντας λείαν· ἢ γὰρ πλείστη
ὑπὸ τῶν Μήδων ἀφήρητο. Εὐλα-
βουμένους δὲ τὴν τῶν πολεμίων
δύωξιν ἑτέραν τραπήγαι ὁδόν, καὶ
μετὰ τὴν ἐκ τῆς ὑφάλου πέτρας
ἀναφερομένην φλόγα ἐκείθεν πο-
ρευθέντας... ἡμερῶν ἑδὼν ἐς τὰ
οἰκεία ἀφικέσθαι, καὶ γινῶναι οὐ
πολλῶ διαστήματι τὴν Μήδων
ἀφεστάναι τῆς Σκυθικῆς (HGM I,
312—313).

დღის გზა და შინ მივიდნენ. და [ამნაირად] გაიგეს მათ, რომ მი-
დიელთა ქვეყანა დიდად არ არის დაშორებული სკვითთა ქვეყანას.

ერთ ტბაზე გადავიდნენ, რომე-
ლიც რომელეს აზრით მეოცის
ტბა იყო, და, თხუთმეტი დღე
რომ იარეს, რაღაც მთები გა-
დალახეს და მიდიასში შევიდნენ.
რბევა-რბევით რომ ისინი ქვე-
ყანაში დათარეშობდნენ, სპარ-
სელთა ბრბო მოვიდა და მთე-
ლი ჰაერო აავსო ისრებით, ისე
რომ თავს წამომდგარი ხიფათის
შიშით იმათ უკან დაიხიეს და
მთებზე გადმოვიდნენ ძალიან
ცოტა ნადავლით: დიდი ნაწილი
ნადავლისა მიდიელებს წაერთ-
მიათ. რადგან ეშინოდათ, რომ
მტერი დაედევნებოდა, ისინი სხვა
გზით გაბრუნდნენ და წყალ-
ქვეშა კლდიდან ამოსუ-
ლი ალის¹ შემდეგ გაიარეს
იქიდან... (ამდენი და ამდენი)

¹ აქ იგულისხმება ბაქოს მიდამოები. იხ. Г. С. Дестунис, Сказания
Приска Панийского, გვ. 65, შებ. 79.

ზოსიმე

ისტორიკოსი ზოსიმე ცხოვრობდა ანასტასი პირველის დროს (491—518). მას ეკუთვნის მოკლე „ისტორია“ ე. წ. *Ἱστορία νέα*. ეს ისტორია მოიცავს ამბებს იმპერატორთა ხანისას, ვიდრე 410 წლამდე, და შედგება ოთხი წიგნისაგან. უფრო დაწვრილებით არის აღწერილი გვიანი ამბები, 395—410 წლებისა. ზოსიმეს გამოყენებული აქვს წინადროინდელი ისტორიული თხზულებები, კერძოდ ევნაპი სარდელის „ისტორია“.

იმ ცნობებში, რომლებიც საქართველოს ეხება, ჩვენს ყურადღებას იპყრობს I, 31-33; II, 33 და მეოთხე წიგნის 57, 3.

პირველი წიგნის 31. თავში დაწვრილებით არის მოთხრობილი სარდალ სუკცესიანუსის ლაშქრობაზე ბიჭვინთისაკენ 256 წელს. აქ მოიპოვება მეტად მნიშვნელოვანი ცნობები ბიჭვინთის მდებარეობაზე, მის სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე, და, საზოგადოდ, იქ გაჩაღებულ საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაზე.

მეორე წიგნის 33. თავში ლაპარაკი არის ფაზისზე არსებული სიმაგრეების შესახებ.

ჩვენს ყურადღებას ამჟამად იპყრობს ზოსიმეს ცნობები მეოთხე წიგნის 57. თავში. აქ ლაპარაკი არის ბაკურის შესახებ, როგორც უებრო. სარდალზე და გამოჩენილ ადამიანზე. მართალია, მოკლეა ეს ცნობა, მაგრამ დღემდე ის ჩვენს ლიტერატურაში გამოყენებული არ ყოფილა. ჩვენთვის კარგად იყო ცნობილი ბაკურის შესახებ გადმოცემული ამბები ამიანე მარცელინესთან, ლიბანიოსთან, გელასი კესარიელთან, რუფინუსთან და გიორგი ამარტოლთან, მაგრამ ზოსიმეს ტექსტი ბაკურის შესახებ აქამდე გამოყენებული არ ყოფილა.

ამ გამოჩენილი ადამიანის შესახებ ყველა ბიზანტიელი ისტორიკოსი წერს, ვისაც კი მასთან, ბაკურთან, რაიმე კავშირი ჰქონია. მას ასახელებენ, როგორც გამოჩენილ სარდალს, რომელმაც 376 წლის ბრძოლის მთელი სიმძიმე გადაიტანა ადრიანოპოლთან; მის ვაჟკაცობას საგანგებოდ აღნიშნავენ 392 წლის ბრძოლებთან დაკავშირებით, რომლებიც წარმოებდა ევგენიოს ტირანთან; ხოლო მე-4 საუკუნის გამოჩენილი რიტორისა და ფილოსოფოსის ლიბანიოსის წერილებში ბაკური დახასიათებულია არა მარტო როგორც

უებრო სარდალი და მეომარი, არამედ, განსაკუთრებით, როგორც გამოჩენილი მოაზროვნე, რომლის ფილოსოფიურ სიახლოვეს ნახად განიცდიან ლიბანიოსიც და მისი მიმდევრებიც.

აი ამიტომაც არის ჩვენთვის ეგზომ ძვირფასი ბაკურის დამატებითი მოხსენიება ზოსიმეს „ისტორიაში“.

ამასთან დაკავშირებით არ შეგვიძლია ორიოდ სიტყვით არ მოვიგონოთ უკანასკნელი წლების აღმოჩენა იერუსალიმის მიდამოების ტერიტორიაზე, სახელდობრ ის, რომ იერუსალიმის მახლობლად მდებარე ბეთლემში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლინდა მე-5 საუკუნის ტაძრის ნანგრევები თავისი მოზაიკით და ქართული წარწერებით. ამ წარწერებს შორის არის ერთი, რომელშიც იხსენიება ბაკური. რასაკვირველია, ბაკურის სახელწოდებით სხვადასხვა დროს ცნობილია რამდენიმე მოღვაწე, მეფე, უფლისწული, მაგრამ მე-5 საუკუნის ტაძარში რომ წარწერა საჭიროდ თვლის საგანგებოდ მოიხსენიოს მის შესანდობლად ვინმე ბაკური, ჩვენ ვვინდა ვიფიქროთ შემდეგი: მე-5 საუკუნეში იერუსალიმის მახლობლად აგებულ ტაძარში რომელი ბაკური უნდა მოხსენიებინათ, თუ არა ის ბაკური, რომელიც ცნობილი არის სწორედ ამ მიდამოებში წარმოებული ბრძოლების დროს, როგორც გამოჩენილი სარდალი; რომელი ბაკური შეიძლება გახსენებოდეთ მე-5 საუკუნის ტაძრის მშენებელთ პალესტინაში, თუ არა ის ბაკური, რომელსაც იცნობდა მთელი ბიზანტია, როგორც გამოჩენილ მოღვაწეს და მოაზროვნეს.

ზემოთქმულს ემატება აგრეთვე შემდეგი გარემოებაც: როგორც ჩანს, ბეთლემის არქეოლოგიური გათხრების აღმწერელთა გამოკვლევებიდან (კორბო, თარხნიშვილი), არ არის გამოკვეთილი, თუ ვის მიერ არის აშენებული ბეთლემის ახლად აღმოჩენილი ტაძარი. და ჩვენ ამასთან დაკავშირებით გვაგონდება შემდეგი ფაქტები: პეტრე იბერის ცხოვრებაში როგორც სირიულ ტექსტში, ისე ქართულ „ცხოვრებაში“ მოხსენიებულია, რომ პეტრე იბერმა და მისმა მოძღვარმა იოანე ლაზმა ააშენეს იერუსალიმში ტაძარი. დღემდე ფიქრობდნენ, რომ ეს ტაძარი იერუსალიმის ჯვარის მონასტერია (ასე ფიქრობს, მაგალითად კ. კეკელიძე), მაგრამ ურადლებას ვაქცევთ ჩვენ შემდეგ გარემოებას: ჯვარის მონასტერზე პროკოპი კესარიელი ლაპარაკობს როგორც იბერთა მონასტერზე, ხოლო იგივე პროკოპი კესარიელი ამბობს, რომ იუსტინიანემ განაახლა ლაზთა მონასტერი. მაშასადამე, იერუსალიმის მიდამოებში არსებული ორი მონასტერი — თვით იერუსალიმში

იბერთა მონასტერი და იერუსალემის უდაბნოში ლაზთა მონასტერი და ჩვენ გვინდა ვიფიქროთ, რომ ეს ლაზთა მონასტერი არის სწორედ იოანე ლაზის მიერ პეტრე იბერთან ერთად დაარსებული და რომ ეს არის სწორედ ახლად აღმოჩენილი ბეთლემის მონასტერი.

თუ ეს ასეა, მაშინ ჩვენთვის ნათელია, რომ ამ ტაძრის კედლებზე მოხსენებული იქნებოდა ბაკური, პეტრე იბერის პაპა. საჭიროდ ვთვლით აღვნიშნოთ ისიც, რომ ბეთლემის ერთ-ერთ ქართულ წარწერაში მოხსენებული არის ვინმე მარუან, რასაც კორბო კითხულობს, როგორც მურვან. ხოლო ის ხომ ცნობილია, რომ პეტრე იბერის სახელი ერისკაცობაში იყო მურვანოსი. ასეთია ჩვენი აზრი ზოსიმესთან მოხსენებული ბაკურის შესახებ.

ხარდალი სუქცესიანუსი და ბიკვინთა¹

I, 31. Καὶ τὰ μὲν παροικοῦντα τὸν Ῥήνον ἐν τούτοις ἦν, Βορανοὶ δὲ καὶ Γότθοι καὶ Κάρποι καὶ Ὀβρουγοῦνδοι (γένῃ δὲ ταῦτα περὶ τὸν Ἰστρον οἰκοῦντα) μέρος οὐδὲν τῆς Ἰταλίας ἢ τῆς Ἰλλυრიδος καταλείποντες ἀδῆατον διετέλουσιν, οὐδενὸς ἀνθιστάμενου πάντα ἐπινεμόμενοι. Βορανοὶ δὲ καὶ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσεως ἐπειρῶντο, καὶ ῥᾶον γε κατεπράξαντο ταύτην διὰ τῶν οἰκούντων τὸν Βόσπορον, δέξει μᾶλλον ἢ γνῶμη πλοῖά τε δεδωκότων καὶ ἡγησαμένων τῆς διαβάσεως. Ἔως μὲν γὰρ βασιλεῖς αὐτοῖς ἦσαν παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενοι τὴν ἀρχὴν, διὰ τε τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν καὶ τὸ τῶν ἐμποριῶν εὐσύνμβολον καὶ τὰ παρὰ τῶν

ასეთი იყო საქმეები რეინის მხარეში. ამასობაში ვორანები, გუთები, კარპები და ურუგუნდები (ეს ტომები ცხოვრობდნენ ისტროსზე) არ სტოვებდნენ აუთონრებელს იტალიისა და ილირიდის არც ერთ ნაწილს, ყველაფერს იპყრობდნენ, ისე რომ არავინ წინააღმდეგობას არ უწევდა ვორანებმა სცადეს კიდევ აზიაში გადასვლა და აღვილად მოახერხეს ეს ბოსფორის მცხოვრებთა ხელის შეწყობით, რომლებმაც უფრო შიშით, ვიდრე კეთილი სურვილით, დაუთმეს მას ხომალდები და გადასასვლელი გზაც უჩვენეს. სანამ მათ ჰყავდათ მეფეები, რომლებიც ძალა-უფლებას ლებულობდნენ მემკვიდრეობის წესით, მამისაგან შვილზე.

¹ ტექსტი მოგვყავს მენდელსზონის გამოცემით: *Zosimi comitis et exadvocati fisci Historia Nova*; ed. L. Mendelssohn. L. 1887.

βασιλέων αὐτοῖς ἔτους ἑκάστου
 πεμπόμενα δῶρα διετέλουν εἰργον-
 τες ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διαβῆναι βου-
 λομένους τοὺς Σχύθας· ἐπεὶ δὲ
 τοῦ βασιλείου γένους διαφθαρέν-
 τος ἀνάξιοί τινες καὶ ἀπερριμμέ-
 νοι τῆς ἡγεμονίας κατέστησαν
 κύριοι, δεδιότες ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν
 διὰ τοῦ Βοσπόρου τοῖς Σχύθαις
 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν δεδῶκασιν πάρ-
 οδον, πλοίοις αὐτοὺς οἰκειοὺς δια-
 βιβάσαντες, ἔτι πάλιν ἀναλαβόν-
 τες ἀνεχώρησαν ἐπ' οἴκου.

გასასვლელი გზა ბოსფორზე აზიაში და საკუთარი ხომალდებითაც
 კი გადბიყვანეს ისინი; ეს ხომალდები მათ მერე უკან წამოიღეს
 და წამოვიდნენ შინ.

I, 32. Τῶν δὲ Σχυθῶν τὰ ἐν
 ποσὶ πάντα ληξομένων, οἱ μὲν τὴν
 παραλίαν οἰκοῦντες τοῦ Πόντου
 πρὸς τὰ μεσόγεια καὶ ὄχυρά τατα
 ἀνεχώρουσιν, οἱ δὲ βάρβαροι τῷ
 Πιτυοῦντι πρώτῳ προσέβαλλον,
 τεῖχει τε μεγίστῳ περιβεβλημένῳ
 καὶ λιμένα εὐορμότατον ἔχοντι.
 Σουκεσσιανοῦ δὲ τῶν ἐκείσε στρα-
 τιωτῶν ἡγεμόνος καθίσταμένου
 μετὰ τῆς οὔσης αὐτόθι δυνάμεως
 ἀντιστάντος καὶ τοὺς βάρβάρους
 ἀποδιώξαντος, δεδιότες οἱ Σχύθαι
 μή ποτε καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις φρου-
 ρίοις πυθόμενοι καὶ συστάντες
 τοῖς ἐν τῷ Πιτυοῦντι στρατιώταις
 ἄρδην αὐτοὺς ἀπολέσωσιν, ὅσων
 δεδύνηντο πλοίων ἐπιλάβόμενοι,
 σὺν κινδύνῳ μεγίστῳ τὰ οἰκεία
 κατέλαβον, ἐν τῷ κατὰ Πιτυοῦντα
 πολέμῳ πολλοὺς τῶν σφετέρων
 ἀποβαλόντες.

მაშინ რომაელებთან მეგობრო-
 ბის წყალობით, რომლებთანაც
 მათ მოწყობილი ჰქონდათ სავაჭ-
 რო ურთიერთობა და ყოველ-
 წლიურად მეფეები უგზავნიდნენ
 მათ საჩუქრებს, ისინი მუდამ
 აკავებდნენ ხოლმე სკვითებს,
 რომლებსაც სურდათ აზიაში გა-
 დასვლა. ხოლო როდესაც სამეფო-
 გვარის მოსპობის შემდეგ ქვეყ-
 ნის სათავეში მოექცნენ ულირსი-
 და მდაბალი ადამიანები, მათ
 შიშის გამო მისცეს სკვითებს

როდესაც სკვითებმა დაიწყეს
 მოხრება ყველაფრისა, რაც
 გზაში ხვდებოდათ, პონტოს სანა-
 პიროს მცხოვრებლები გაიქცნენ
 შიდა ხმელეთში და გამაგრებულ-

ადგილებში, ხოლო ბარბარო-
 სები პირველ ყოვლისა თავს და-
 ესხნენ ბიჭვინთას, რომელიც
 შემოზღუდული იყო უზარმაზარი
 კედლით და რომელსაც ჰქონდა
 კარგად მოწყობილი ნავსადგური.
 ადგილობრივი ჯარის სათავეში
 იდგა სუკესიანუსი, მან მთელი
 თავისი ძალებით შეუტია ბარბა-
 როსებს და გარეკა ისინი. ხოლო
 სკვითებმა იმის შიშით, რომ სხვა-
 სიმაგრეების მცველებმაც არ გაი-
 გონ და არ შეუერთდნენ ბიჭვინ-
 თის ჯარებს და საბოლოოდ არ
 გაგვანადგურონო, — აი ამის ში-
 შით, იმათ ხელთ ივდეს ხომალ-
 დები რაც კი შეეძლოთ და და-

ლიან შეშინებულებმა მოჰკურცხლეს შინისაკენ, ისე რომ ბიჭვინთასთან ბრძოლებში ბევრი თავისი მეომარი დაჰკარგეს.

Οἱ μὲν οὖν τὸν Εὐξείνιον πόντον οἰκοῦντες τῆ Σουκεσσιανοῦ στρατηγία περισπαθέντες, ἄς διεξήλθομεν, οὐδὲ πώποτε τοὺς Σκύθας ἤλπισαν ἀμῖς περαιωθήσεσθαι, τὸν εἰρημένον μοι τρόπον ἀποκρουσθέντας. Οὐαλεριανοῦ δὲ Σουκεσσιανὸν μετάπειμπτον ποιησαμένου καὶ ὑπαρχον τῆς ἀβλῆς ἀναδείξαντος καὶ σὺν αὐτῷ τὰ περὶ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸν τάντης οἰκισμὸν οἰκονομοῦντος, ἀμῖς οἱ Σκύθαι πλοῖα παρὰ τῶν Βοσπορανῶν λαβόντες ἐπεραιώθησαν· κατασχόντες δὲ τὰ πλοῖα, καὶ οὐχ ὥσπερ πρότερον τοῖς Βοσπορανοῖς ἐνδόντες μετὰ τούτων ἐπανελεθεῖν οἴκαδε, πλησίον τοῦ Φάσιδος ἄρμισθησαν, ἔνθα καὶ τὸ τῆς Φατιανῆς Ἀρτέμιδος ἰδρῦσθαι λέγουσιν ἱερὸν καὶ τὰ τοῦ Αἰήτου βασιλεία. Πειραθέντες δὲ τὸ ἱερὸν ἔλειν καὶ οὐ δυνηθέντες εὐθὺς Πιτυοῦντος ἐχώρουν.

ველი და აეტის სასახლე. მათ სცადეს ამ საკუთხეველის აღება, მაგრამ უნაყოფოდ; ამის შემდეგ პირდაპირ წავიდნენ ბიჭვინთისაკენ.

I, 33. Ἐλόντες δὲ ῥᾶστα τὸ φρούριον καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φυλακῆς ἐρημώσαντες ἐχώρουν εἰς τὸ πρόσω. Πλοῖων δὲ πολλῶν εὐπορήσαντες καὶ τῶν ἀνιχμαλῶτων τοῖς ἐρέτειν ἐπισταμένοις εἰς ναυτιλίαν χρησάμενοι, γαλήνης παρὰ πάντα σχεδὸν τὸν τοῦ θέρους καιρὸν γενομένης τῷ Τραπεζοῦντι προσέπλευ-

ევქსინის პონტოს სანაპიროს მცხოვრებლები, რომლებიც, როგორც ვთქვით, გადარჩნენ სუკესიანუსის სტრატეგობის წყალობით, იმედოვნებდნენ, რომ სკვითები, რომლებიც ამნაირად უკუქცეულ იქნენ, ვერასდროს ველარ გაბედავდნენ გადმოსვლას. მაგრამ როდესაც იმპერატორმა ვალერიანემ სუკესიანუსი გაიწვია და სამეფო კარზე მისცა თანამდებობა, და მიჰყო ხელი ანტიოქიის საქმეების მოგვარებას და მის დასახლებას, მაშინ სკვითები კვლავ გამოჩნდნენ, ზოსფორელებს გამოართვეს ხომალდები და გადავიდნენ აზიაში. მათ უკვე ზოსფორელებს აღარ დაუბრუნეს ხომალდები, როგორც წინათ, და არც შინ გაუშვეს, არამედ ამ ხომალდებით მიაღვნენ ფაზისს, სადაც, როგორც ამბობენ, აშენებული იყო ფაზისის არტემიდას საკურთხეველი და აიღეს ამ საკურთხეველის აღება, პირდაპირ წავიდნენ ბიჭვინთის-

ეს ციხე აიღეს მათ დაუბრკოლებლივ, მთელი მისი მცველი ჯარი გაწყვიტეს და განაგრძეს გზა. იშოვეს დიდი რაოდენობა ხომალდებისა და ცურვისათვის გამოიყენეს ტყვეები, რომლებმაც იკოდნენ ნიჩბების ხმარება. ამინდი კარგი იყო თითქმის მთელი ზაფხულის განმავლობაში და

σαν, πόλει μεγάλη και πολυανθ-
ρώπη και προς τοις ἐμάσι στρα-
τιώταις μυρίων ἐτέρων δύναμιν
προσλαβούση (ed. Mendelssohn,
22—23).

ადგილად მიადგნენ ზღვით ტრა-
პეზუნტს, დიდსა და ხალხძრა-
ვალ ქალაქს, რომელსაც, გარდა
ადგილობრივი ჯარისა, ჰყავდა
ათი ათასი სხვა ჯარისკაციც.

ცინე-სიმაგრეები ფაზისზე

II, 33. Κωνσταντίνος δὲ τὰ
καλῶς καθεστῶτα κινῶν μίαν οὖσαν
ἐς τέσσαρας διείλεν ἀρχάς. Ὑπάρ-
χω γὰρ ἐνὶ τὴν Αἴγυπτον ἀπασαν
πρὸς τῇ Πενταπόλει Λιβύης και
τὴν ἐφ' ἂν ἄχρι Μεσοποταμίας και
προσέειπε γε Κίλικας και Καππά-
δοκας και Ἀρμενίους και τὴν
παράλιον ἀπασαν ἀπὸ Παμφυλίας
ἄχρι Τραπεζοῦντος και τῶν παρὰ
τὸν Φάσιν φρουρίων παρέδωκεν
(ed. Mendelssohn, 90, 1—6).

კონსტანტინემ შეარყია ის, რაც
კარგად იყო დაწესებული, და-
ერთიანი სამეფო ოთხ საგამ-
გებლოდ გაჰყო. ერთს იპარაოზს.
მისცა მთელი ეგვიპტე ლიბიის-
პენტაპოლისამდე და აღმოსავ-
ლეთი ვიდრე მესოპოტამიამდე;
გარდა ამისა მას გადასცა კილი-
კიელნი და კაპადოკიელნი და
არმენიელნი და მთელი ზღვის-
პირეთი ჰამფილიიდან ვიდრე
ტრაპეზუნტამდე და ფაზისზე
მდებარე სიმაგრეებამდე.

ბაკური

IV, 57. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ
βασιλεὺς ἀκηκοὺς ἤνεγκέ τε μετρί-
ως και ἐν αὐτοῖς δαπανᾶσθαι δυσ-
μενάλινοντας συνεχώρησεν, τοὺς δὲ
πρέσβεις δώροις τε και λόγοις ἀπα-
γαγῶν τὸ μέτριον ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν
δοκοῦσιν ἔπεμπεν ἐπ' οἴκου, και
μετὰ τὴν ἐκείνων ἀποδημίαν τῶν
τοῦ πολέμου παρασκευῶν εἶχετο.
Κεφάλαιον δὲ τῆς παρασκευῆς,
ὡσπερ οὖν ἔστιν, οἰόμενος εἶναι
τὴν τῶν στρατηγῶν ἀῖρεσιν, τῶν
δὲ Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων ἔτα-
ξεν ἡγεῖσθαι Τιμάσιον και ἐπὶ
τούτῳ Στελίχωνα (συνήκει δὲ
οὗτος Σερῖγγι Θεοδοσίῳ τοῦ βασι-

ეს რომ მეფემ შეიტყო, ზომი-
ერად აიტანა და დათანხმდა,
რომ ხარჯები ყოფილიყო გაწე-
რილი, ხოლო ელჩები საჩუქრე-
ბით და სიტყვებით მოფერე-
ბულნი (?) შინ გაისტუმრა საკ-
მალად დაკმაყოფილებულნი. მათი
გამგზავრების შემდეგ შეუდგა
სამზადისს ომისათვის. ამ საძე-
ლისის უმთავრესი ნაწილი ის-
იყო, რომ მოეხდინა კარგი არ-
ჩევანი სარდლებისა; რომაელთა
ბანაკებისათვის მან დანიშნა მე-
თაურად ტიმასიოსი და ამას დაუ-
მატა სტელიონი, ეს ხომ სერენეს
მეუღლე იყო, თეოდოსი მეფის

λέως ἀδελφοῦ Φυγατρί), τοὺς δὲ
 συμμαχοῦντας αὐτῷ βαρβάρους
 ὑπὸ Γαίην ἔταξε καὶ Σαοῦλ. Ἐκoi-
 νώνει δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς καὶ
 Βακούριος, ἔλκων μὲν ἕξ Ἀρμε-
 νίας τὸ γένος, ἕξω δὲ πάσης
 κακοηθείας ἀνήρ μετὰ τοῦ καὶ
 τὰ πολεμικὰ πεπαιδευσθαι. Ἡ μὲν
 οὖν ἀρχαιρεσία τοῦτον αὐτῷ διε-
 τέθη τὸν τρόπον (ed. Mendels-
 sohn 213, 9—22).

ძმის ქალიშვილისა). მასთან ერ-
 თად მოკავშირეებად მყოფ ბარ-
 ბაროსთა მეთაურად დააყენა გა-
 ინა და საული; მათი გამგებლო-
 ბის მოზიარე იყო აგრეთვე ბა-
 კური, რომელსაც გვარტომობა
 არმენიიდან (?) მოჰქონდა, კაცი
 უცხო ყოველგვარი სიბოროტი-
 სათვის და ამავე დროს გაწვრ-
 თნილი საომარ საქმეებში.

ბაკურის დახასიათება

IV, 58. ... ὥστε κατ' αὐτὴν τὴν
 ἡμέραν τὸ μὲν πολὺ μέρος τῶν
 Θεοδοσίω τῷ βασιλεῖ συμμαχοῦντων
 ἀποθανεῖν, καὶ τῶν στρατηγῶν
 Βακούριον ἀνδρειότατα τῶν σφετέ-
 ρων προκινδυνεύσαντα, τοὺς δὲ
 ἄλλους παραλόγως ἅμα τοῖς περι-
 λειφθεῖσι διαφυγεῖν (ed. Mendels-
 sohn 214, 20—24).

... ასე რომ იმ დღეს მეტი წი-
 ლი თეოდოსი მეფის მოკავში-
 რეებისა დაიხოცა, და ხარდალთა
 შორის უმამაცები ბაკურიოსი
 ყველა თავისიანებზე უფრო წინ
 იბრძოდა, ხოლო სხვები მოუ-
 ლოდნელად გაქრნენ იმათთან
 ერთად, ვინც ცოცხალი გადარჩა.

დამატება I

იოსებ ფლავიოსი

(ca 39—95)

უვსტათი ანტიოქელის შრომიდან მოყვანილ ცნობასთან დაკავშირებით ჩვენ მოვათავსეთ (ხემათ გვ. 34, შენ.) ლეო ალაციუსის მიერ იოსებ ფლავიოსის შრომიდან ამოღებული განმარტება „თობელის“ და „მოსოხის“ შესახებ. აქ ჩვენ გვინდა დამატებით მოვისაუბროთ ამ საკითხზე, აგრეთვე ვისარგებლოთ შემთხვევით და იოსებ ფლავიოსის შრომებში ქართველ ტომებზე არსებული ყველა ცნობა ამოვწეროთ¹:

თობელები, მესხები

Ἄπό δὲ Ἰωσάνου Ἰωνία καὶ πάντες Ἕλληνας γεγόνασι. Κατοικίξει δὲ καὶ Θόβηλος Θοβήλους, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας καλοῦνται· καὶ Μοσοχῆνοι δὲ ὑπὸ Μοσόχου κτισθέντες, Καππάδοκιαι² μὲν ἄρτι κέκληται, τῆς δὲ ἀρχαίας αὐτῶν προσηγορίας σημεῖον δείκνυται· πόλις γάρ ἐστι παρ' αὐτοῖς ἔτι καὶ νῦν Μάζακα, δηλοῦσα τοῖς συνιέναι δυναμένοις οὕτω ποτὲ προσαγορευθῆναι πᾶν τὸ ἔθνος (Antiquit. ind. I, 6: ed. Naber I, Lipsiae 1888, გვ. 26; ed. G. Dindorfius, Parisiis, 1865, გვ. 14).

იოუანისგან წარმოსდგნენ იონია და ყველა ელინნი. თობელმა დაათუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებათ; მოსოხენები დათუძნებული არიან მოსოხის მიერ, ახლახან მათ კაპადოკიელები ეწოდათ, ხოლო ძველი მათი სახელწოდების ნიშანიც ემჩნევათ; რამეთუ მათ აქვთ ღღესაც ქალაქი მაზაკა, რომელიც ნათელ ყოფს იმათთვის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რომ ოდესღაც ასე ეწოდებოდა მთელ ტომს.

¹ ჩვენს განკარგულებაშია იოსებ ფლავიოსის შრომათა სამი გამოცემა:

Flavii Josephi Opera, graece et latine, recognovit G. Dindorfius. Parisiis 1865. I და II ტომები.

Flavii Josephi Opera omnia. Post Immanuelum Bekkerum recognovit S. A. Naber. Vol. I—VI. Lipsiae 1888—1896.

Josephus, with an english translation, by Thackeray; in nine volumes. London 1928—1957. Vols. I—VII.

² Καππάδοκιαι Naber, Καππαδοκίαι Dindorf.

ეს ტექსტი ერთგვარად განსხვავდება ლეო ალაციუსის მიერ მოყვანილი ტექსტისაგან:

ა) პირველ რიგში ეს განსხვავება ეხება „მესხთა“ სახელწოდებას:

ალაციუსით	ჩვენი ტექსტით
<i>Μεσχινοί</i>	<i>Μοσοχιοί</i>
<i>Μέσχοι</i>	<i>Μοσόχοι</i>

ბ) კაპადოკიელთა სახელწოდება ალაციუსთან სწერია *Καπαδόχαι*, იმ დროს როდესაც დინდორფის გამოცემით არის *Καπαδόχαι*.

გ) ჩვენი ტექსტებით არის *παχ τὸ ξμυος*, ხოლო ალაციუსთან სიტყვა *παχ* აკლია.

ამ განსხვავებათა შორის ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პირველი. მეტად საგულისხმოა, რომ დინდორფისა და ნაბერის მიერ გამოცემულ ოსებ ფლავიოსის ტექსტებში ამ ტომის სახელწოდება სწერია ისე, როგორც ეს, ჩვეულებრივ, მიღებულია ბიბლიურ ტექსტებში: Gen. 10, 2, 24 (*Μοσχο*); Ezech. 38, 3 (*Ρως, Μοσχο και Θιβελ*); 39, 1 (*Ρως, Μοσχο και Θιβελ*), ხოლო ალაციუსთან დამოწმებულ ტექსტში იმ განსხვავებული ფორმით არის (*Μεσχινοί, Μέσχοι*), რომელიც თითქოს უფრო უახლოვდება ჩვენს თანამედროვე „მესხს“.

საიწუხაროდ, ჩვენს ხელთ არსებულ გამოცემებში არ არის მოყვანილი ვარიანტები *Μεσχινοί* და *Μέσχοι* (იხ. მაგალითად, ნაბერის გამოცემის ტ. I, გვ. VIII, *Annotatio critica*), მაგრამ რომ ასეთი ვარიანტი (და შეიძლება ძირითადი ვარიანტი) იყო ოსებ ფლავიოსის შრომათა გავრცელებულ ნუსხებში, ეს ჩანს ამ შრომათა ძველქართული თარგმანის ტექსტიდან. სახელდობრ, იქ სწერია:

«ხოლო იოვანოჲსგან იონაჲ და ყოველნი ელლინნი იქმნებიან. დაამკვდრებს უკუე თოვილ ოსცა თოვილთასა, რომელნი აწ ივირად იწოდებიან. ხოლო მესქინნი მესხიოჲს მიერ აღშენებულნი აწ კაპადუკად იწოდებიან და რამეთუ დასაბამითგანისა სახელისა მათისა მერმეცა ნიში იჩუნებვის. რამეთუ ქალაქი არს მათ შორის და აწცა მაზაკაჲ ცხადმყოფელი გულისწმისყოფად შემძლებელთაჲ ესრეთ ოდესმე სახელისდებასა ყოვლისა ნათესავისსა» (სელნაწერი B გვ. 18—19)¹.

¹ «მოთხრობანი იუდაებრივისა სიტყუადასაბამობისანი», თარგმნილი იოანე

როგორც ამ ძველქართული თარგმანიდან ჩანს, მეთერთმეტე საუკუნეში ქართველ მთარგმნელს (იოანე პეტრიწს) ხელთ ჰქონია იოსებ ფლავიოსის „იუდაებრივი სიტყუადასაბამობის“ ისეთივე ნუსხა, როგორსაც იცნობდა XVII საუკუნეში ლეო ალაციუსი, სადაც მესხთა სახელი ბერძნულად ეწერა Μεσχινοι, ხოლო მამამთავრისა Μέσχος.

მოგვყავს იოსებ ფლავიოსის სხვა ცნობებიც ქართველ ტომებზე.

იბერები ტიბერიოსის დროს I საუკუნეში

Πέμπαι δὲ καὶ Τιβέριος ἄς Οὐντέλλιον γράμματα, κελύων ἀντὶ πρᾶσσειν φίλιαν πρὸς Ἀρταβανὸν τὸν Πάρθων βασιλέα. Ἐφῶβει γὰρ ἀντὸν ἐχθρὸς ἦν, καὶ Ἀρμενίαν παρεσπασμένος, μὴ ἐπιπλέον κακουργῆ πισταύειν δὲ τῆ φίλῃ μόνως δμήρων ἀντὶ διδομένων, μάλιστα δὲ τοῖς Ἀρταβάνου σίνεας.

ბას მხოლოდ იმ შემთხვევაში ენღე, თუ მძევლებს მოგცემსო, განსაკუთრებით კი თუ არტაბანეს ძე

Ταῦτα δὲ γράψων Τιβέριος πρὸς τὸν Οὐντέλλιον μεγάλων δόσσει χρημάτων πελθεὶ καὶ τὸν Ἰβήρων καὶ τὸν Ἀλβανῶν βασιλέα πολεμεῖν Ἀρταβάνῳ μῆδὲν ξυδοῖσσαι. Οἱ δὲ ἀντοὶ μὲν ἀντειχον, Σκάνθας δὲ, δίοδοον ἀντοῖς διδόντες διὰ τῆς ἀντῶν καὶ τὰς

ტიბერიოსი წერილს უგზავნის ვიტელიოსს და ავალებს მას მეგობრობის კავშირი დასდოს არტაბანესთან, პართთა მეფესთან. მას ეშინოდა არტაბანესი, რომელსაც იგი მტრობდა, თანაც არტაბანეს სომხეთიც ხელში ჩაეგდო, [ეშინოდა] ვაი თუ უფრო მეტი ვნება მომიტანოსო [ვიტელიოსს სწერდა] მეგობრობას და ავალებს მას მეგობრობის კავშირი დასდოს არტაბანესთან, პართთა მეფესთან. მას ეშინოდა არტაბანესი, რომელსაც იგი მტრობდა, თანაც არტაბანეს სომხეთიც ხელში ჩაეგდო, [ეშინოდა] ვაი თუ უფრო მეტი ვნება მომიტანოსო [ვიტელიოსს სწერდა] მეგობრობას და ავალებს მას მეგობრობის კავშირი დასდოს არტაბანესთან, პართთა მეფესთან.

ამას სწერდა ტიბერიოსი ვიტელიოსს და [ამავე დროს] დიდძალი თანხებით იბირებდა იბერთა და ალბანთა მეფეებს¹ უყოყმანოდ გამოეცხადებინათ ომი არტაბანესთვის. ისინი კი არ დაეთანხმნენ, ხოლო არტაბანეს მიუსიეს სკვითები, რომლებიც

პეტრიწის მიერ (პეტრიწის თარგმანად ითვლება ეს თხზულება; იხ. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 286—287).

ტექსტი ამოვიწერეთ განსვენებულ მიხ. კახაძის მიერ გამოსაცემად დამზადებული შრომიდან (შრომა ინახება ისტორიის ინსტიტუტის წყაროთა პუბლიკაციის განყოფილებაში).

¹ მართალია, სწერია βασιλέα „მეფეს“, მაგრამ მომდევნო წინადადების ოს ბე ანთოი („ხალხო ისინი“) მოწმობს, რომ იქაც იგულისხმება „მეფეებს“.

θύρας τὰς Κασπίας ἀνοίξαντες, ἐπάγουσι τῷ Ἀρταβάνῳ. Καὶ ἦ τε Ἀρμενία ἀφήρητο ἀνθις, καὶ πλησθείσης πολέμων τῆς Παρθυσίων γῆς, οἱ τε πρῶτοι τῶν τῆδε ἐκτείνοντο ἀνδρῶν, ἀνάστατά τε ἦν αὐτοῖς τὰ πάντα, καὶ τοῦ βασιλέως ὁ υἱὸς ἐκ τούτων τῶν μαχῶν ἔπεσε μετὰ πολλῶν στρατοῦς μυριάδων (Antiquit. iud. XVIII. 4, 4; ed. G. Dindorfius, 83. 702).

ჰენიოხები და კოლხები და

Τι δεῖ λέγειν Ἡνιόχους τε καὶ Κόλχους καὶ τὸ τῶν Ταύρων φύλον, Βοσπορανοὺς τε καὶ τὰ περὶοικα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Μαιώτιδος ἕθνη, παρ' οἷς πρὶν μὲν οὐδὲ οἰκεῖος ἐγινώσκετο δεσπότης, νῦν δὲ τρισχιλίοις ὀπλίταις ὑποτάσσεται, καὶ τεσσαράκοντα νῆες μακρὰν τὴν πρὶν ἄπλωτον καὶ ἀγρίαν εἰρηνεύουσι θάλασσαν (Bellum iud. II, 16; ed. Dindorf. II, 83. 118).

კოლხები და

Καὶ μὴν οὐδ' Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἠγνόηκεν ἡμῶν τὸ ἔθνος, ἀλλὰ ἐρῆπῳ τινὶ φαίνεται μεμνημένος. Περὶ γὰρ Κόλχων ἱστορῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ φησὶν οὕτως: «Μοῦνοι δὲ πάντων —

თავიანთ მიწაზე გაატარეს და კასპიის კარები გაუღეს. ასე რომ არმენიაც ხელახლა წაართვეს [არტაბანეს], და, რადგან პართელთა მიწაწყალზე საომარი მოქმედებები გაშლილიყო, წარჩინებულნი ამა ქვეყნისა დაეხოცათ, მთელი მათი მამულები დარბეული იყო და [თვით] მეფის ვაჟიც ამ ბრძოლებში დაღუპულიყო, მასთან ერთად მრავალი ათიათასი მეომარიც გამწყდარიყო.

მათი ურთიერთობა რომთან

რადა უნდა ითქვას¹ ჰენიოხებზე და კოლხებზე, ტავრთა ტომზე და ბოსფორელებზე და პონტოს და მეოტიდის გარშემო მცხოვრებ ტომებზე, როგორც წინათ საკუთარ ბატონსაც არ სცნობდნენ, ახლა კი სამი ათასი ჰომლიტის ხელით არიან დამორჩილებული, და ორმოცი გრძელი ხომალდი იცავს მშვიდობიანობას სუსხიან ზღვაზე, როგორც წინათ არასანაოსნო იყო.

კოლხები და ეგვიპტელები

არც ჰეროდოტე ჰალიკარნასელმა უგულებელყო ჩვენი ტომი, არამედ რალაცნაირად მაინც იხსენიებს მას. კოლხთა შესახებ კი მოგვითხრობს მეორე წიგნში და ამბობს ასე: «ყველა ხალხთაგან —

¹ ეს წარმოადგენს ნაწყვეტს სიტყვისას, რომლითაც იუდეველთა მეფემ ჰეროდე აგრიპამ (27—93 წწ.) მიმართა იუდეველებს.

ფჟსი — Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίορες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, καὶ αὐτοὶ ἔμολογοῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθημένοι.

Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμῶδοντα καὶ Παρθένιον ποταμόν, καὶ Μάκρωνες οἱ τούτοισιν ἀστυγείτονες ὄντες, ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθημένοι» (Contra Apionem I, 22: ed. Naber, vol. VI, გვ. 215, ed. Dindorf. vol. II, გვ. 352—353).

ამბობს ის — მხოლოდ კოლხები, ეგვიპტელები და ეთიოპელები მისდევენ იმთავითვე წინადაცვეთას. ხოლო ფინიკიელებმა და იმ სირიელებმა, რომლებიც პალესტინაში არიან, როგორც თვითონაც აღიარებენ, ეგვიპტელებისაგან ისწავლეს [წინადაცვეთა].

ხოლო სირიელები, რომლებიც თერმოდონტთან და მდინარე პარტენიოსთან ცხოვრობენ, და მაკრონები, რომლებიც მათი მეზობლები არიან, ამბობენ, რომ კოლხებისაგან ისწავლეს ეს ახლახან¹.

ალანები. კასპიის კარები

Τὸ δὲ τῶν Ἀλάνων ἔθνος ὅτι μὲν εἰσι Σκῦθαι περὶ τὸν Τάναϊν καὶ τὴν Μαίωτιν λίμνην κατοικοῦντες, πρότερόν ποῦ δεδηλώκαμεν, κατὰ τοὺτους δὲ χρόνους διανοηθέντες εἰς τὴν Μήδιαν καὶ προσωτέρω τὰς τῆς ἔτι κατ' ἀρπαγὴν ἐμβάλειν, τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰρκανῶν διαλέγονται τῆς παρόδου γὰρ οὗτος δεσπότης ἐστίν, ἦν δὲ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος πύλαις² σιδηραῖς

ტომს ალანებისას, რომელიც არის ტანაისის და მეოტის ტბის გარშემო დასახლებული სკვითური ტომი, როგორც ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ზემოთ, ამ ხანებში განუზრახავს მიდიაში და იმის იქითაც შეჭრილიყო ძარცვაგლეჯის მიზნით და [ამ მიზნით] ისინი ჰირკანელთა მეფესთან მოლაპარაკებას მართავენ: ეს ხომ იმ გადასასვლელი ზეკარის ბატონ-პატრონია, რომელიც ალექ-

¹ იხ. თ. ყაუხჩიიშვილი, ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ. 1960, გვ. 72.

² კარები, რომელთა გამაგრებას ალექსანდრე მაკედონელს მიაწერს გამოცემა, კასპიის კარებია. ხოლო რომ ის კარები, რომლითაც ალანები ჰირკანელთა მეფის თანხმობით შეიჭრნენ მიდიაში, კასპიის კარები არ უნდა იყოს, არამედ სხვა — რაგის აღმოსავლეთით — ამის შესახებ ლაპარაკობს თ. მ. მ. ბენი (Römische Geschichte V, 394, Berlin 1919; რუს. თარგმ. გვ. 356,

κλειστὴν ἐποίησεν (De bello iud. სანდრე მეფემ რკინის კარე VII, 7, 4: ed. Naber VI, 160; ბით გაამაგრა. ed. Dindorfius II, 321; ed. Thackeray III, გვ. 574—575).

ღამათება II

(გვ. 254—255)

ჰიდატიუსის „ქრონიკა“

პრისკე პანიონელის 25. და 26. ფრაგმენტებში გადმოცემულია ცნობა იმის შესახებ, რომ ბიზანტიის კეისრის (მარკიანეს) მიერ გაგზავნილმა ჯარმა ილაშქრა ლაზების წინააღმდეგ. ამ მოთხრობიდან ჩანს, რომ ბიზანტიის ეს აგრესია ლაზეთის წინააღმდეგ მეტად მწვავე იყო, იგი უკავშირდებოდა ლაზეთის პოლიტიკურ დამოკიდებულებას ბიზანტიისაგან, რაც იქიდანაც ჩანს, რომ ბიზანტიელებმა ულტიმატუმურად დაუყენეს ლაზებს საკითხი: ისინი „შეწყვეტდნენ ომს, თუ ან თვითონ გობაში გადადგებოდა ტახტიდან, ან შვილს გადააყენებდა მეფობიდან“.

ასეთ ვითარებაში ყოველ ახალ ცნობას ბიზანტიის ამ აგრესიის შესახებ ენიჭება მნიშვნელობა.

ქვემოთ ჩვენ მოგვყავს V საუკუნის ესპანელი ქრონიკის ჰიდატიუსის „ქრონიკიდან“ ერთი ცნობა მარკიანეს დროს (450—457 წ.წ.) ბიზანტიელთა ლაშქრობის შესახებ ლაზეთში.

ჰიდატიუსი დაბადებულია ესპანეთის პროვინციის Gallaecia-ს ქალაქ ლიმიაში 393 წლის მახლობელ ხანებში. 427 წლიდან მას უჭირავს მაღალი თანამდებობები. იცოცხლა 70 წელზე მეტი. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან ცნობილია Chronica და Fasti. უკანასკნელი მეცნიერული გამოცემა ჰიდატიუსის თხზულებებისა ეკუთვნის თ. მომზენს:

1) Monumenta Germaniae Historica, tom. IX: Chronica minora I, edidit Th. Mommsen, p. 197—247 (Fasti). Berlin 1892.

2) MGH, tomi XI pars I: Chronica minora II, edidit Th. Mommsen, p. 1—36 (Chronica). Berlin 1893.

მოსკოვი, 1949). მაგრამ ამ ჩვენი ტექსტის მიმართ შეიძლება საკითხი სხვანაირად დაისვას, რამდენადაც „ჰირკანელთა მეფე“ შეიძლება „იბერთა მეფე“ იყოს, როგორც ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში აკად. გ. წერეთელმა სხვა შემთხვევაში შეხვედრილ „ჰირკანელთა“ შესახებ ნათელყო სომხური „ვირქ“-ის ჯავშირი „ჰირკ“-თან.

ქვემოთ მოყვანილი ცნობა მოიპოვება Chronica-ში და დაბეჭდილია Chronica minora-ს II წიგნში, გვ. 29 (ცნობა № 177). ჰიდატიუსის „ქრონიკაში“ სწერია:

„Hesychius tribunus legatus ad Theodoricum¹ cum sacris muneribus missus „ad Gallaciam² venit „nuntians“ ei id quod supra, „in Corsica caesam multitudinem Vandalorum et Avitum³ de Italia ad Gallias Arelate⁴ successisse. (Orientalium naves Hispalim⁵ venientes per Marciani exercitum caes[os Laz]as nuntiant.)“⁶.

ტრიბუნი ჰესიხიუსი, რომელიც თეოდორიხესთან იყო გაგზავნილი დიდძალი საჩუქრებით, გალისიაში მოვიდა და აცნობა მას ის, რაც ზემოთ [ითქვა], რომ „კორსიკაში მოკლულ იქმნა დიდი სიმრავლე ვანდალებისა და ავიტუსი იტალიიდან გალიაში არელატეს მიადგა. (აღმოსავლელთა ხომალდები ჰისპალისში მივიდა და ამბავი მოიტანეს, რომ [ლაზ]ები იქნენ ამოხოცილი მარკიანეს ჯარის მიერ“.

ზემოთ მოყვანილ ტექსტში მოპოვებული ცნობა ბიზანტიელთა ლაშქრობის შესახებ ლაზების წინააღმდეგ შედეგია თეოდორ მომზენის კონიექტურისა. სახელდობრ:

caes[os Laz]as nuntiant

შეასწორა თ. მომზენმა, ხოლო მოღწეულ ნუსხებში სწერია:

caesas nuntiant

ე. ი. მომზენმა გაუგებარი და განმარტოებული გამოთქმა caesas გათიშა და შუაში ჩასხა os Laz, რითაც ნათელი გახდა მთელი წინადადების აზრი. აზრი, სახელდობრ ის არის, რომ კეისარ მარკიანეს მიერ გაგზავნილ ჯარს ლაზები დაურბევია და აუწიოკებია.

რომ თ. მომზენის კონიექტურა არ იყოს, მაშინ გამოდის, რომ მარკიანეს ჯარს გაუნადგურებია „აღმოსავლელთა ნავეები, ჰისპალისში მოსული“, ხოლო აღარ ჩანს, nuntiant ვის ეკუთვნის, ე. ი. ამბავი ვინ მოიტანა.

¹ თეოდორიხე — ვესტგუთების მეფე თეოდორიხე II.

² ეს არის ესპანეთის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში, ისტორიული გალისია

³ Eparchius Avitus—დასავლეთ რომის კეისარი 455—456 წ. წ.

⁴ Arelate—ქალაქი ნარბონის გალიაში, ახლანდელი Arles (არლი).

⁵ Hispalis ანუ Spalis—სავაქრო ქალაქი ესპანეთში, ახლანდელი სევილია.

⁶ Caes[os Laz]as nuntiant მომზენის კონიექტურა.

მომზენის კონიექტურას ხელი შეუწყო თეოდორეს ცნობამ, რომელიც მომზენს მოჰყავს კრიტიკულ აპარატში: *Hispani etiam venientes orientalium naves per Marciani exercitum caesa: nunciant* — „მოსულმა ისპანელებმა ამბავი მოიტანეს, რომ მარკიანეს ჯარის მიერ განადგურებულ იქმნა აღმოსავლელთა ხომალდები“. ხოლო საბოლოოდ, ალბათ, პრისკე პანიონელის ცნობამ გაააზრებინა ჰიდატიუსის „ქრონიკის“ დამახინჯებული ტექსტი.

ამგვარად, ჰიდატიუსის ცნობა ზურგს უმაგრებს პრისკე პანიონელის 25, და 26. ფრაგმენტების ცნობას ბიზანტიელთა მიერ გობაზის წინააღმდეგ წარმოებულ აგრესიული პოლიტიკის შესახებ და მათი ლაშქრობის შესახებ ლაზთა წინააღმდეგ, რასაც ადგილი ჰქონდა კეისარ მარკიანეს მეფობაში.

საკუთარ სახელთა საძიებელი

აბაზგები: აბაზგები ბიზანტიის ჯარში 170, 171, 172; ა. ემორჩილებიან რომაელებს, მაგრამ არ ცხოვრობენ რომაელთა კანონების მიხედვით 226, 227; მეფე აფხაზთა 70; მასაგეტებს ახლა აბაზგებს უწოდებენო — ამბობს ისაკ ცეცე 159

აბაზგია: მისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრია ბიჭვინთა 7; აბაზგიის ავტოკეფალური ეპარქია 5; აქ ანდრიას ჟადაგება 214.

აბდრა: პროტაგორას და დემოკრიტეს სამშობლოა 104.

აბიდოსი, ქალაქი: 104.

აბონუტიქოსი, ქალ. პაფლაგონიაში: 45.

აგაბანა: ციხე, სადაც გადაასახლეს არშაკი 125.

აგათანგელოსი 69—74.

აგათია სქოლასტიკოსი: 54, 55, 56, 58.

აგათირსები, ტომი: 114.

აგარიანნი: 218.

აღონცი ნიკ.: 29, 160, 162, 172, 174, 176, 177.

აღრაბადაგანი: 160. იხ. ატროპატენე.

აღრიანოპოლი: აღრიანოპოლთან ბრძოლა 376 წელს 77, 78, 164, 264.

1. აეტი, კოლხეთის მეფე: 31, 241; ის სკვითთა მეფეა 67, 68; აეტის სასახლე 268; მისი დაა კირკე 164; არგონავტებს დადევნებულმა აეტმა ქალაქ ტომეს დაარქვა ეს სახელი 158.

2. აეტი, წარჩინებული ლაზი: 54, 55.

ავაზა, სოფელი: 173.

ავაზგია (აფხაზეთი) იხ. აბაზგია.

ავანი, ადგილი სომხეთში: 247, 248.

ავაქსა, იგივეა რაც ავაზა: 173.

ავგუსტე, რომელი კეისარი: 117; მისი სახელობის ფრთეული 174.

ავჰონია, იტალიის ძველი სახელი: 104, 147.

ავიტუსი, დასავლეთ რომის კეისარი (455—456 წწ.): 277.

ავლიონი, გამოქვაბული: 111.

ავრი: ფრთეული ავრისა 174.

აზერბაიჯანი: 160.

აზია: 107, 117, 266, 267, 268; აზიან ევროპისაგან მიჯნავს ტანაოსი 113; აზიაში მობინადრე ალბანები 121; იოანეს ჟადაგება აზიაში 30.

აზოვის ზღვა: 148, 156. იხ. მეოტის ტბა.

ათანასი ალექსანდრიელი: იგი სოკრატეს წყაროა 229.

ათენელები: ათენელთა მოახალშენეები არიან მილეტელები 109; ათენელებს ომი აუტეხეს ამაზონებმა 109.

ათენი: 59; მისი მეფე თეზევსი 150; ათენის უნივერსიტეტი 166; ათინაჲ 220.

1. ათინა იხ. ათენი.

2. ათინა: ქალაქი შავიზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე 87.

ათირასი, ნავსადგური.

ათონი, მთა მაკედონიაში: 103, 146.

აიაქსი, ბერძენი მითიური გმირი: 104.

აიგოს პოტამოსი: 105.

აინოსი, ქალაქი: 104.

აირ მარღპეტი: 162.

აკაკი: წვალეზა აკაკთა: 162.

აკატირები, ტომი: 259.

აკვილეა, ქალაქი იტალიაში: 200; აკვილეს ეპისკოპოსი ქრომატი 180.

აკვილი, მდინარე, სადაც შეათრიეს არგო: ერთვის ერიდანს 241, 242.

აკვილონი: 120.

აკინიანი 6. 183, 184.

აკონე, ნავსადგური: 109.

ალადალეარიზა: აქ იღვა რიზეს ფრთელი 173.

ალანები: 114, 117, 156, 161; მათ ოსების წინაპრებად თვლის იულ. კესარე კულაკოვსკი 159; მათი და მასაგეტების ურთიერთმიმართების საკითხი 158, 159; იგივეა რაც ალანები 116, 157, 161; სკვითური ტომია 275.

ალანია: 29.

ალარჩი: 200; მისი შემოსევა იტალიაში 183.

ალაციუსი ლეო, XVII საუკუნის ფილოლოგის: 34, 271, 272, 273.

ალბანები, ალბანელები: 47, 94, 150, 273; ისინი აზიაში ბინადრობენ 121; ისინი ცხოვრობენ კასპიის კარების გადაღმა 19; მათ მეზობლად გულისხმობს კადუსიებს სტრაბონი 160; დიონ კასიოსის ტექსტის ზოგ ხელნაწერში ალანებს მაგიერ ალბანები იკითხება 158; ალბანებს აქვთ საკუთარი ენა 18; მათ მიწა წყალზე გაიარა პომპეუსმა 120; პომპეუსის შეტაკება მათთან 158; ალბანთა მეფე სპარსეთის მოკავშირედ გამოდიოდა 100, 145; ალბანთა მეფე 70, 71, 72, 101.

ალბანეთი, ალბანია: 29, 71, 73, 85, 90; აქ გაიზავნა საქადაგებლად თომას 73; ალბანიისა და სპარსეთის მომიჯნავე მხარე იბერიისა უნდა რგებოდა წილად ასფაგურს 130; ალბანიის ტერიტორიაზე მიედინება მტკვარი 160.

ალბანელები, ალბანელები: 47, 94, 150, 273; ისინი აზიაში ბინადრობენ 121; ისინი ცხოვრობენ კასპიის კარების გადაღმა 19; მათ მეზობლად გულისხმობს კადუსიებს სტრაბონი 160; დიონ კასიოსის ტექსტის ზოგ ხელნაწერში ალანებს მაგიერ ალბანები იკითხება 158; ალბანებს აქვთ საკუთარი ენა 18; მათ მიწა წყალზე გაიარა პომპეუსმა 120; პომპეუსის შეტაკება მათთან 158; ალბანთა მეფე სპარსეთის მოკავშირედ გამოდიოდა 100, 145; ალბანთა მეფე 70, 71, 72, 101.

ალბანეთი, ალბანია: 29, 71, 73, 85, 90; აქ გაიზავნა საქადაგებლად თომას 73; ალბანიისა და სპარსეთის მომიჯნავე მხარე იბერიისა უნდა რგებოდა წილად ასფაგურს 130; ალბანიის ტერიტორიაზე მიედინება მტკვარი 160.

ალბანელები, ალბანელები: 47, 94, 150, 273; ისინი აზიაში ბინადრობენ 121; ისინი ცხოვრობენ კასპიის კარების გადაღმა 19; მათ მეზობლად გულისხმობს კადუსიებს სტრაბონი 160; დიონ კასიოსის ტექსტის ზოგ ხელნაწერში ალანებს მაგიერ ალბანები იკითხება 158; ალბანებს აქვთ საკუთარი ენა 18; მათ მიწა წყალზე გაიარა პომპეუსმა 120; პომპეუსის შეტაკება მათთან 158; ალბანთა მეფე სპარსეთის მოკავშირედ გამოდიოდა 100, 145; ალბანთა მეფე 70, 71, 72, 101.

ალბანეთი, ალბანია: 29, 71, 73, 85, 90; აქ გაიზავნა საქადაგებლად თომას 73; ალბანიისა და სპარსეთის მომიჯნავე მხარე იბერიისა უნდა რგებოდა წილად ასფაგურს 130; ალბანიის ტერიტორიაზე მიედინება მტკვარი 160.

ალბანელები, ალბანელები: 47, 94, 150, 273; ისინი აზიაში ბინადრობენ 121; ისინი ცხოვრობენ კასპიის კარების გადაღმა 19; მათ მეზობლად გულისხმობს კადუსიებს სტრაბონი 160; დიონ კასიოსის ტექსტის ზოგ ხელნაწერში ალანებს მაგიერ ალბანები იკითხება 158; ალბანებს აქვთ საკუთარი ენა 18; მათ მიწა წყალზე გაიარა პომპეუსმა 120; პომპეუსის შეტაკება მათთან 158; ალბანთა მეფე სპარსეთის მოკავშირედ გამოდიოდა 100, 145; ალბანთა მეფე 70, 71, 72, 101.

1. ალექსანდრე: ალექსანდრე მაკედონელი 117, 150; მან გაამაგრა კას-

პიის კარები რკინის კარებით 275—276.

2. ალექსანდრე: კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსი, რომელმაც აკურთხა იბერთა ეპისკოპოსი 194, 195, 196, 198.

ალექსანდრია, ქალაქი: 36.

ამაზონები: 50, 111; ამაზონები იაფეტის ტომია 13, 40; მათში არსებული მწვალებლობა 42; ისინი ბინადრობენ ტანაისის გარშემო და კასპიის ზღვამდე აღწევენ 113, 156; მათი ბინადრობა თერმოდონტის მიდამოებში 150; ისინი გადასახლდნენ თემისკირის ქალებში 109; მათ ქმრები არა ჰყავთ და წელიწადში ერთხელ მეზობლებს ეულულებიან 28; მათი სამეფოს დამფუძნებლად სკვითების ქალებს მიიჩნევს პომპეუს ტროგუსი 159; ამაზონებმა ომი აუტეხეს ათენელებს 109; ამაზონების დახასიათება კესარიოს ნაზიანზელის თხზულებაში 36.

ამაზონია: იაფეტის მოდგმის ქვეყანა 14.

ამანის მთები: 34.

ამარდოსი, მდინარე: 122.

ამასია: ამასიის ეპარქიაში შედის სიპი 7; ამასიის ეპისკოპოსი ეგტიხი 7.

ამასტრისი, ქალაქი: 108, 149.

ამაძონები იხ. ამაზონები.

ამიანე მარცელინე: 66, 75—165, 77.

80, 85, 145, 147, 148, 149, 150,

151, 152, 154, 155, 156, 157, 158,

159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,

264; მისი მოღვაწეობა 75—98; ამიანემ განაგრძო ტაციტუსის „ისტორია“ 78; ამიანეს პირუთვნელობას აღიარებენ მკვლევარები 79; ა. სოტბას ასხამს კეისარ იულიანეს 144;

ამიანეს უსაყვედურებენ გეოგრაფიულ ექსკურსებში წყაროების უკრიტიკოდ გამოყენებას 146; ამიანეს წყაროებია პლინიუს უფროსი, სტრინუსი, პტოლემეიოსი 146; ამი-

ანე მარცელინე: 66, 75—165, 77.

80, 85, 145, 147, 148, 149, 150,

151, 152, 154, 155, 156, 157, 158,

159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,

264; მისი მოღვაწეობა 75—98; ამიანემ განაგრძო ტაციტუსის „ისტორია“ 78; ამიანეს პირუთვნელობას აღიარებენ მკვლევარები 79; ა. სოტბას ასხამს კეისარ იულიანეს 144;

ამიანეს უსაყვედურებენ გეოგრაფიულ ექსკურსებში წყაროების უკრიტიკოდ გამოყენებას 146; ამიანეს წყაროებია პლინიუს უფროსი, სტრინუსი, პტოლემეიოსი 146; ამი-

ანე მარცელინე: 66, 75—165, 77.

80, 85, 145, 147, 148, 149, 150,

151, 152, 154, 155, 156, 157, 158,

159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,

264; მისი მოღვაწეობა 75—98; ამიანემ განაგრძო ტაციტუსის „ისტორია“ 78; ამიანეს პირუთვნელობას აღიარებენ მკვლევარები 79; ა. სოტბას ასხამს კეისარ იულიანეს 144;

- ანეს ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს ზოგი ტომის ვინაობის შესახებ 153; ამიანე მარცელინე ტრაპეზუნტისა და პიტიუნტის შესახებ 224.
- ამიდა, ქალაქი (ახლანდელი დიარბექირი): 145.
- ამიერკავკასია: 82.
- ამიკოსი, მითიური გმირი: 107, 149.
- ამისოსი, ქალაქი: 108, 149.
- ამონიოსი, გრამატიკოსი: 229.
- ამორძაღები: 42. იხ. ამაზონები.
- ამუ-დარია, მდინარე: 161.
- ამფისტრატე, დიოსკურების მეეტლე: 84.
- ამფიტოსი: ამფიტოსი და კერკიოსი — კასტორისა და პოლუქსის მეეტლეები 89, 112.
- ანაზარბოსი, ქალაქი: 99.
- ანალიზა, დიდ არმენიაში: 174.
- ანასტასი I, ბიზანტიის კეისარი (491—518 წ.წ.): 264.
- ანასტასი, ანტიოქიის პატრიარქი: 218.
- ანაქსაგორა, ფილოსოფოსი: 105.
- ანდრია, მოციქული: მისი ქადაგება აბაზგიაში 214; მისი ქადაგება სკვითიაში 29, 30.
- ანეპოდისტე, მამაკაცის სახელი 10.
- ანიკეტი: ანიკეტის აჯანყება 85.
- ანტიოქია: 33, 59, 62, 77, 268; ანტიოქიაში დაიბადა ამიანე მარცელინე 76; აქ დაიბადა თეოდორიტე კვირელი 208; აქ მირონის კურთხევა 219, 217; ანტიოქიის პატრიარქს დაუწესეს იბერებმა აგარაკები ათასი კუამლი 217 და ყოველწლიურად ათასი დრაჰკანი 218; ანტიოქიის სრონოგრაფი 218.
- ანტისტენი: ანტისტენის მმართველი 70.
- ანტონიუსი: მარკუს ანტონიუსი 120, 159.
- ანქილოსი, ქალაქი: 118, 164.
- აპამია, ქალაქი: 105.
- აპიანე, ისტორიკოსი: 145, 149, 158.
- აპისი, ეგვიპტელი: მან შემოიღო სამკურნალო მეცნიერება 24.
- აპოლოდორე, ისტორიკოსი: 149, 157, 158; მისი „ქრონიკები“ 27.
- აპოლონია, ქალაქი: 118.
- აპოლონი, ღმერთი: 147; აპოლონ სმინთიოსის ტაძარი 103.
- აპოლონიოს როდოსელი, „არგონატიკის“ ავტორი: 27, 80, 144, 154; მისი სქოლიასტი 152.
- აპულიე: კოპორტი აპულიესა იდგა ისულიმენში 175.
- აპურიები, მთები სპარსეთის საზღვრებს შიგნით: 123.
- არავრაკა, ქალაქი: 174.
- არანა იხ. ელიანა.
- არგო, ხომალდი: 27, 50, 108, 241, 242.
- არგონავტები: მათი ლაშქრობა 31, 45, 67, 79, 99, 111, 144, 158, 226, 241; არგონავტთა მითი 80, 149, 157.
- არგოსელები: 103.
- არდასა: გზა ტრაპეზუნტიდან არდასში 176.
- არელატე, ქალაქი: 277.
- არემფეგები, მართალი ხალხი, ცნობილი თვინიერებით 116.
- არზიანენე: არზიანენის პიტიანში 70.
- არიანე, ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: 150.
- არიმასპები, ცალთვალა, ველური ხალხი: 121.
- არინთევსი, კომიტი, გაგზავნილ იქმნა არმენიელებისათვის დახმარების გასაწევად: 129.
- არისტენეტე, ლიბანიოსის მეგობარი 62, 64, 66.
- არისტოტელე: 46, 158.
- არიქები, ტომი: 114.
- არკადი, კეისარი: 242.
- არკადიოსი, მდინარე (იგივე აქერონი): 109.
- არმაზი: არმაზის არქეოლოგიური გათხრები 250.
- არმენია: 72, 80, 128, 139, 140, 141, 145, 159, 160, 270; იაფეტის ქვე-

ყანა 14; წმ. გრიგოლი მისი კათალიკოსი იყო 73; მისი მეფეა არშაკი 101; შაბურმა ხელი წაუბოტინა მას 124, 125 და შეუდგა მის მოხრებას 128; ამის და ლაზების მოსაზღვრე მხარე იბერიისა უნდა რგებოდა სავრომაქს 130; არმენიის სამხედრო ძალების სარდალი ტრაიანუსი 138; არმენიის ხელში ჩაგდების წადილი ჰქონდა შაბურს 141; მისი მორბევა ლუკულუსის მიერ 158; არმენიის სარდლის ხელქვეითნი პონტოში 173, 175, 176; არმენიის ქალაქ კუკუსოში გადასახლეს იოანე ოქროპირი 224; არმენიის ქალაქ კომანეში გარდაცვალა იოანე ოქროპირი 243; არმენიის მთა—ფაზისის სათავე 83.

არმენიელები: 12, 13, 47, 102, 129, 135, 236, 261, 269; არმენიელები არიან სემის შთამომავალნი 17, 40; სად ცხოვრობენ? 19, 32, 50; ამათ ემიჯნება სპარსეთი დასავლეთის მხრით 121; სპარსთა ქვეშევრდომნი არიან 225; მათ რომ ეხმარებოდნენ რომაელები, შაბურს ეწყინა 130; არმენიელთა რაზმები 48, 49, 50; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; მათ აქვთ დამწერლობა 14.

არაბანესი: 93. იხ. არტაბანე.

არრიანები, სემის შთამომავალნი: 17.

არსინო, მდინარე: 72.

1. არტაბანე, პართთა მეფე: 273, 274.
2. არტაბანი: 93, 129, 132; მას და საჭურის კილაქეს მისცა არმენია შაბურმა 125, 126, 127, 128; 5. აღონცის აზრით არტაბანი უნდა იყოს მუშედ მამიკონიანი 162.

არტაგერსი, ციხე-სიმაგრე სომხეთში: 162. იხ. არტოგერასა.

არტანუჯი: 70.

არტემიდა, ქალ-ღმერთი: 147; ფაზისის არტემიდა 268.

არტემიდოროს ეფესელი: 155.

არტოგერასა, არტაგერსი: ციხე ქალაქია სომხეთში 125, 162; შაბურს

მთავარი ძალებით მას შემოერთყა გარს 128.

არშაკი (II), სომხეთის მეფე: 80, 90, 101, 125, 162; იგი: შეაპყრობინა შაბურმა და დაათხრევინა მისთვის თვალები 124; მისი მეუღლე ხელთიგდო შაბურმა 129; მისი თავგადასავალი ფავსტოს ბუზანდაცისა და მოსე ხორენაიცის თხზულებებში 145.

არშაკია, ქალაქი: 122.

ასირიელები: მათ გამოიგონეს ორძალიანი საკრავი 24; ასირიელები (? სირიელები) ბიზანტიის ჯარში 48.

ასკლეპიოსი: 24; მისი ლაშქრობა არგონავტებთან ერთად 27.

ასპაგური: 89, 90. იხ. ასფაგური.

ასპაგურ-ვაზარბაკური: 90. იხ. ასფაგური.

ასტაკოსი (შემდეგ ხანებში ნიკომედია ეწოდა): 105.

ასურეთი: მისი ბატონი პანიონოსი 31.

ასფაგური, იბერთა მეფის სავრომაქის ბიძაშვილი: შაბურმა მას გადასცა იბერიის გამგებლობა 125, 140, 162; ის ევედრება სავრომაქს — როგორც ნათესავეებმა ერთად ვიმეფოთო 130; მას უნდა რგებოდა ალბანიისა და სპარსელების მომიჯნავე მხარე იბერიისა 130.

ასფინი, ადგილი: 171.

ასხენა, სომეხთა დედოფალი, ტირედატის მეუღლე: 71.

ატენი: ატენის სიონი 247, 248.

ატიკელები: 226; ბიზანტიონი — ატიკელთა ახალშენი (?) 160, 147.

ატლასი, ლიბიელი: პირველმა აავო ხომალდი 24.

ატროპატენე, ძველი ადრაბადგანი: 160.

Aucher; 30.

აფრიკა: 79, 99.

აფროდიტე, ქალღმერთი: 29.

აფსაროსი, ქალაქი შავი ზღვის სანა-

- პიროზე: 20, 31, 32, 178 (აფსარო-ნი).
- აფსილები: ეპიფანე კვიპრელთან მო-სხენებული ფსილიტები არიან აფ-სილები 41.
- აფხაზები, აფხაზეთი: აქ ქადაგებდა ანდრია მოციქული 214; აფხაზთა ქვეყანა 70; აქ გაგზავნა წმ. გრი-გოლმა სოფრონი 73; აფხაზთა გა-ქრისტიანება 219; „აფხაზთა“ მეფე ლობაზიანოსი 252.
- აქაველები (ბერძენები): 155; მათ ღვი-ნობებს უგზავნის იაზონის ვაჟი ევ-ნოსი 226; ფთიელი აქაველები 84.
- აქადა 84.
1. აქეები, აქეელები, ტომი კავკასია-ში: 84, 85, 89; ჰენიონთან ცო-ტა დამორებული არიან 112; ცნო-ბები მათი ბინადრობის შესახებ 155.
 2. აქეები, ანუ აქაველები: 155.
- აქემენიდები: მათი დინასტია 159.
- აქერონი, მდინარე, იგივე არკადიო-სი 19.
- აქერუსიოსის გამოქვაბული: 109.
- აქილევისი, ჰომეროსის პოემის გმირი: 104, 115, 156; „აქილევისის სარ-ბენი“ 117, 156, 157.
- ახუნდოვი, ა. აზერბაიჯანელი მკვლჩ-ვარი: 160.
- ბაბილონელნი: 30.
- ბაგვანი, ბალავანი, დაბა: 71, 72.
- ბაკური, ბაკური იბერიელი: 66, 91, 92, 184, 266, 270; ბაკურის დახა-სიათება 65, 270; მეფეა ის თუ არა? 196—199, 207, 234; იგი პა-ლესტინის საზღვრების სარდალია 207, 234; იგი მოისართა სარდა-ლია 144; 164; მან უამბო ისტო-რიკოსს იბერთა მოქცევაზე 194, 195; ბაკურის ურთიერთობა ლიბა-ნიოსთან 60, 62—67; ზოსიმეს ცნო-ბები ბაკურის შესახებ 264—266, 269—270.
- ბაკები, ე. ი. ლენეები: 85.
- ბაკზოსი (დიონისე): 83, 85, 153. იხ. დიონისე.
- ბალაამი, კილარიტის ჰუნთა ქალაქი: 262.
- „ბალავარიანი“: 146.
- ბალკანეთის ნახევარკუნძული: 164.
- ბალხი ანუ ბახლი: 161. იხ. ბაქტრი-ანა.
- ბანაკები (იგივე „ქენე პარემბოლ“ „ქენი პარაოლიდ“): 178.
- ბარბაროსები (=გუთები): მათი შე-სევა თრაკიაში 143.
- ბარდაველიძე ვ.: 147.
- ბარდენშვეერი ო.: 180.
- ბარდესანი, სირიელი მწერალი (154—223 წ.წ.): მისი ნაწერები 28.
- ბარზიმერესი; ფაროსანთა ტრიბუნი: 91, 135, 137, 163, 164; მისი სიკვ-დილი 143. იხ. ბუზმირი.
- ბართლომე: მისი ქადაგება ქართლში 214.
- ბარტან-სუ, მდინარე: 150. იხ. პართე-ნიოსი.
- ბარტინი, მდინარე. იხ. ბარტან-სუ.
1. ბასილი, დიდი: იგი ლიბანიოსის მოწაფეა 76; მისი შრომები თარგ-მნა რუფინუსმა 200.
 2. ბასილი, კეისარი (ბასილ I); მის-დროს იერუსალიმის პატრიარქი ბ-ორესტი 218.
 3. ბასილი ღრამატიკოსი: იგი ანტიო-ქიის პატრიარქმა პეტრემ XI საუ-კუნის 40-იან წლებში საქართვე-ლოში გამოგზავნა „წვალებისათვის აკაკთაძასა“ 219.
- ბასილისკო, მოწამე: 243.
- ბაუერი ა.: 19.
- ბაქო: ბაქოს ნავთი 262—263.
- ბაქტრიანა ანუ ბაქტრია, აღმოსავლუ-რი ბახლი ანუ ბალხი: 122, 161.
- ბახლი იხ. ბალხი.
- ბებრიკები, ტომი: 107, 149.
- ბებრიკია: 149.
- ბეთლემი: ბეთლემის ქვაბი 220; ბეთ-ლემის არქეოლოგიური გათხრებო

265, 266.
 ბეკინგი ე. 168, 170.
 ბენეშევიჩი ვლ.: 169.
 ბეოტია: 167.
 ბერენიკა, ქალაქი: 149.
 ბერენსი ვ. ა.: 97.
 ბეროია, ქალაქი სირიაში.
 ბერძნები: 19, 65, 115; ბერძენთა და ტრაოდელთა ომი 147; ქსერქსეს ლაშქრობა მათ წინააღმდეგ 147; ბერძენთა ქალაქები გაბნეულია დიდ სივრცეზე შავი ზღვის გარშემო 107; ბერძენთა კოლონია ბიჭვინთაში 7; ჰერაკლეა, სინოპე და სხვ. — ყველა ბერძნების დეაწლით არის დაფუძნებული 108; მათ დააარსეს ფანაგორუსი და ჰერმონასა 114; ბერძენთა ახალშენებითაა ქერონესოსი სავსე 114; ბერძენთა მეფე ბასილი (I) 218; ბერძენთა წიგნები ქართლის მოქცევაზე 214.
 ბერძნიშვილი მაქსიმე: 154.
 ბესბიკოსი (ახლანდელი კალოლიმნი): 105, 147.
 ბესები: მათ აქვთ საკუთარი ენა 18.
 ბესლეილი (ბიბლ.): 212, 216.
 ბიზანტია: ურთიერთობა ბიზანტიასა და საქართველოს შორის 244—245; ბიზანტიის კეისრის ურთიერთობა გუბაზ მეფესთან 251; ბიზანტიის ჯარი დასავლეთ საქართველოს ციხე-ქალაქებში 173—178; ბიზანტიის ჯარში აბაზგები, ჭანები და იბერები 48, 170, 173; ბიზანტიიდან მოვლენილი ახალგაზრდები ფოთის რიტორიკულ სკოლაში სასწავლებლად 52, 54; ბიზანტია — ქრისტიანული იდეოლოგიის დედაბოძი 245.
 ბიზანტიონი: აქ დაარსდა კონსტანტინეპოლი 1, 106, 147; 261.
 ბიზარები, ბიზერები (ქართველი ტომი): 88, 111, 152.
 ბითვინია: 4, 105, 107, 108; ბითვი-

ნიაში ქადაგებდა პეტრე 30.
 ბილაბელი ფრ.: 8.
 ბიტინოსი (=ბიჭვინთა): 4.
 ბიძერები, ბიწერები: 152. იხ. ბიზარები.
 ბიჭვინთა: მისი სახელწოდება 5—4; სუკცესიანუსის ლაშქრობა ბიჭვინთის წინააღმდეგ 256 წელს 264, 266, 267, 268; ბიჭვინთა არის დასავლეთ საქართველოს ეკონომიური და კულტურული ცენტრი 6; იგი აბაზგიის ცენტრია 7; ბიჭვინთის ქრისტიანული ორგანიზაცია 8; ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 246; ბიჭვინთაში გადმოსასლეს იოანე ოქროპირი 224, 242; ბიჭვინთის მოზაიკა 8. იხ. პიტიუნტი.
 ბლავატსკი ვ. დ.: 155.
 ბლავსტაჟნერი რ.: 44.
 ბოორი, დე: 66, 181, 224.
 ბორე ე.: 54.
 ბორიონსტომა, დანუბიუსის ერთ-ერთი შესართავი: 119.
 1. ბორისთენესი (ახლანდელი დნებარი): 116, 156, 157.
 2. ბორისთენესი, ქალაქი (იგივე ოლბია, მილეტელთა კოლონია): 117, 157.
 ბოსპორანები: ბოსფორანები 81, 102; სად ცხოვრობენ? 32, 146, 274.
 ბოსპორე: მან პირველმა ააშენა ოთხწყვილ-ნიჩბიანი ხომალდები 24.
 ბოსპორი, ბოსფორი: 107, 174, 266, 267, 268; ბოსფორის სამეფო (მისი დედაქალაქია პანტიკაპეიონი) 84, 155, 156; კიმერიის ბოსფორი 107, 159; თრაკიის ბოსფორი 107, 116; ბოსფორის სრუტე 121, 147.
 ბრეგაძე თ.: 213.
 ბრეტანიონი: 161. იხ. ვეტრანიონი.
 ბრიტანია: 28; ბრიტანიის მუზეუმი 1.
 ბრიტონთა ფრთეული: 171.
 ბრუნი ფ. კ. 157.
 ბუგი, მდინარე: 157.
 ბუზერები: 152. იხ. ბიზარები.

- ბუშმირი, ბუშმიჭრი (პეტრე ქართველის პაპა): 91, 92, 163. იხ. აგრეთვე ბარზიმერსი.
- ბურგასის უბე: 164.
- ბუქსერები: 152. იხ. ბიზარები.
- Büchse C. ამიანე, მარცელინეს „ისტორიის“ მთარგმნელი გერმანულად 145.
- ბაბინიუსი, კვადების მეფე: 163.
- ბაზაკა ანუ განძაკი (ატროპატენის დედაქალაქი, თავრიზის სამხრეთით): 122, 160.
- გაილუკევიჩი ვ.: 155, 156.
- გაინა: ბარბაროსთა მეთაური 270.
- გალატელები: 223.
- გალატია: აქ ქადაგებდა პეტრე 30.
- გალები: 174.
- გალია: 76, 278.
- გალიხია, ესპანეთის პროვინცია: 277.
- განი კ.: 95.
- განძაკი იხ. გაზაკა.
- გარდტჰაუზენი ვ.: 66, 93, 94, 95, 97, 150, 153.
- გარიტი ყ.: 69, 70, 73.
- გეგეშიძე მ.: 85.
- გეგორგიანი მ. ა. (სომეხი მკვლევარი) 90, 162.
- გეიზერიხი, ვანდალების მეფე: 257.
- გელასი კესარიელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი IV საუკუნისა: 92, 179—199, 200, 202, 243, 245, 246, 247, 248, 264.
- გელასი კვიციკელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 181, 182, 185; მის მიერ შედგენილი ნიკეის კრების ისტორია 194, 195, 196, 198, 246.
- გელენიუსი (ამიანე მარცელინეს „ისტორიის“ ერთ-ერთი პირველი გამომცემელი): 97, 150.
- გელიუსი ავლუსი: 78.
- გელონები, ტომი: 114, 156.
- გელცერი ჰ.: 2.
- გერმანელი: 171, 174.
- გერმანია: 29.
- გეზკენი ი.: 46.
- გიუნენიკა: 174. იხ. ხაზანენიკა.
- გილაჯ მარდპეტი, გლაჯ მარდპეტი: 162.
- გინდესი, მდინარე: 122.
- გიორგი ამარტოლი: მისი ქრონოგრაფი 181, 182, 183; მისი ცნობა ბაკურის შესახებ 198, 199, 264.
- გიორგი სინგელფოზი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი VIII საუკუნისა: მისი „ქრონოგრაფია“ 30.
- გირესუნნი (ძველი „კერასუნტი“): ახლანდელი გირესუნნი ფარნაკიის ადგილას უნდა იყოს 149.
- გლაჯ მარდპეტი: 162.
- გლასი ანტ.: 179—185, 186, 194, 195, 196.
- გობაზი I, ლაზთა მეფე. იხ. გუბაზ I.
- გოგი და მაგოგი: 222, 223.
- გოზალიშვილი გ.: 67, 85, 92, 199, 260.
- გოთია, გუთია: 142, 164.
- გოთური ტომები, გუთური ტომები: რომის სამფლობელოებში მათი შემოჭრა 164.
- გოლდციერი: 46.
- გორგანეთი (=პირკანეთი): აქ იპოვეთა თვალი იასპისი (იასპინი) 44.
- გორგოპია: 84.
- გრაციანუსი, რომის იმპერატორი: 77.
- გრეგუარი ანრი: 183.
- გრიგოლ განმანათლებელი: 69, 70, 71, 72, 73, 74.
- გრიგოლ ნაზიანზელი: მისი შრომებთა მთარგმნა რუფინუსმა 200.
- გრონოვიუსი ი.: 96.
- გრუმბატი, ხიონიტების მეფე: 100.
1. გუბაზ I, ლაზეთის მეფე V საუკუნეში; მისი ჩასვლა კონსტანტინეპოლში 259; მისი ურთიერთობა ბიზანტიასთან 254—256, 277, 278; მისი ცდა სამეფო ხელისუფლების შემკვიდრებოთი წესის შეცვლის შესახებ 249, 250, 255; ის ატარებს საქრისტიანო ნიშნებს 251, 252, 253, 259. იხ. ლობაზიანოს.

2. გუბაზ II, ლაზეთის მეფე VI საუკუნეში: მისი მოკვლა 54, 55, 56.
გუდაყვა: ეს არის ძველი ზიგანევი 178.

გუთები: 262, 266; მათთან ბრძოლაში დაიღუპა ვალენტი 78; მათთან ბრძოლაში მონაწილეობდა ბაკური 91, 92.

გუთია, გუთური იხ. გოთია, გოთური.

დაეზი, დაეზი: ტომი. შავიზღვისპირეთში მცხოვრები, მათი სახელის სხვანაირი ახსნა მკლევართა მიერ 88, 110, 151. იხ. დაჰეზი

დავით წინასწარმეტყველი: 214.

დაკელები: 174.

დანაე: ამის და ზევსის ძეა პერსევსი 98.

დანდაკე, ქალაქი: 115.

დამიელ მესვეტე: მისი ცხოვრება 251, 253.

დანიელუსი, კომიტი: 91, 135, 137.

დანტე: 75.

დანუბიუსი მდინარე (დუნაი): 118.

დარანალისი იხ. ანალიბა: 174.

დარდანელის სრუტე: 147.

დარდანოსი: 104.

დარიალი: დარიალის გასასვლელი 159, 260; დარიალის ხეობა 253.

დარუზანდი: დარუზანდის გასასვლელი 159, 260.

დასავლეთი საქართველო: 82, 86, 87; ბიზანტიის ჯარი მის ციხე-ქალაქებში 173; მისი ეკონომიური და კულტურული ცენტრია ბიჭვინთა 6; ქრისტიანობის გავრცელება დასაქართველოში 6, 251; მისი ერთი საეპისკოპოსო კათედრა იყო ზიგანევიში 176.

დასკუსა, ქალაქი ევფრატზე: 174.

დაღესტანი: 151. შდრ. დაჰეზი.

დაჰეზი, დაეზი: 88, 110; აიგივებენ ჰეროდოტეს და სტრაბონის დაებთან; ზოგი დაღესტნის სახელს უკავშირებს; შესაძლოა ამიანეს ტომების სახელში ერევა 151.

დეეტერსი გ. 44.

დე იონგი: 94. იხ. იონგი.

დელოსი, კუნძული: 103, 147.

დემოკრიტი, ფილოსოფოსი: 104.

დერბიკები: მათში არსებული ჩვეულება მოხუცთა მოკვლისა 26, 27.

დესტუნისი გ. ს.: 254, 260, 263.

დეულტუმი, დევვლტონი, იგივე დიბალტუმი 164.

დიანა, ქალღმერთი: მას მსხვერპლად სწირავენ უცხოელებს 115.

დიარბექირი, ძველი ქალაქი ამიდა: 145.

დიაუხები: 151; 155. შდრ. ტაოხები, დაჰეზი.

დიბალტუმი, ქალაქი თრაკიაში: 91, 164; მის ახლოს ბრძოლაში მოკლეს ბარზიმერესი 143.

დიდი დედა (=კიბელე): 105.

დიდი ოაზისი: აქ იდგა აბაზგების პირველი ფრთეული 171, 172.

დივები, ინდური ტომი: 102.

დიმიტრაქისი („დიდი ლექსიკონის“ ავტორი): 258.

დინდიმა: 105.

დინდორფი ვ.: 30, 32, 46, 271, 272.

დინდორფი ლ.: 166, 253.

დიოდორე სიცილიელი: 150, 154.

დიოკლეტიანე: მის დროს გაწეული მუშაობა *Notitia d.*ის შესადგენად 169.

დიომედე თრაკიელი: 104.

1. დიონისე, ღმერთი (ბაქსოსი): 27, 153.

2. დიონისე: ბიზანტიის ელჩი გუბაზ მეფესთან 256, 259.

3. დიონისე პერიეგეტი; 78, 82, 83, 85, 87, 88, 152.

დიონ კასიოსი, ისტორიკოსი: 145, 158.

დიოსკურე ალექსანდრიელი: 208.

დიოსკურები: 149; მათი ლაშქრობა არგონავტებთან ერთად 27, 226.

დიოსკურია, ქალაქი კოლხეთში: 89, 154; მისი დაარსება მილეტელთა-

- გან 148; „ახლაც კი კარგად ცნობილი დიოსკურია“ (ამიანე მარცე-ლინე) 112.
- დიძერები: 152. იხ. ბიზანტი.
- დნებრი: 156, 157.
- დობლოფერი ე.: 258.
- დომეტიანე, რომის იმპერატორი (დომიციანე): 49.
- დომნე, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი: 3, 4, 7, 8, 10.
- დონი (ანუ ტანაისი), მდინარე: 81, 146, 156.
- დორიელეები: 107.
- დრილეები, ტომი: მათ და ტიბარენებს შორის იყვნენ მოსინიკები 152.
- დრიპეტინა: მითრიდატე პონტოელის ასული 80, 100.
- დუნაი (იგივე დანუბიუსი), მდინარე: 95, 157, 158, 163;
- დურძუკეთი: დურძუკეთის ქვეყანა 73.
- მგეოსის ზღვა, ეგეოსის ზღვა: 103, 104, 164.
- მევიპტე: 38, 77, 200; მისი ზღაპრული მეფე სეზოსტრისი 154; ეგვიპტის თებე 226.
- მევიპტელები: 89, 153, 226; ეგვიპტელთა მოდგმისა არიან კოლხები 112, 274; ეგვიპტელები პირველი ვარსკვლავთმრიცხველები არიან 24; მათგან ისწავლეს სხვა ტომებმა წინადაცვეთა 275.
- მეოსპოტამოსი იხ. აიოსპოტამოსი.
- მდესელი: ჰერაკლე ედესელი 262.
- მევაგრე ეპიფანე: „საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი, რომელიც მოგვითხრობს აფხაზთა გაქრისტიანებაზე 219.
- მეზბეა, კუნძული: 103.
1. მეგენოზი, მეგენი (ფილოსოფოსი, თემისტოლის მამა) 45, 51, 52, 53—54.
 2. მეგენოზი, ტირანი: მასთან ბაკურის ბრძოლა 198, 199, 234, 264.
- მევიროზი, საჭურისი: ის იულიანე განდგომილის მესაწოლეთ-უხუცესია 80, 144.
- მელოგი, კესარიის ეპისკოპოსი: 183, 185.
- მენაპი სარდელი, ისტორიკოსი: 166—167, 264.
- მენეოსი, იაზონის ვაჟი: 226.
- მეპატორია, ტავრიკის ქალაქი: 115.
- მერიპიდე: 67.
- მეროპა: 105, 163; მეროპას აზიისგან მიჯნავს ტანაისი 113.
- მეროპოსი, ქალაქი: 122.
- მესევი კესარიელი, ისტორიკოსი IV საუკუნისა: 21—22, 35; მისი „საეკლესიო ისტორიის“ გაგრძელებას სწერს გელასი კესარტელი 179, 180, 183, 185, სოკრატე სქოლასტიკოსი 229; მის „საეკლ. ისტორიას“ თარგმნის რუფინუსი 200; მისი „ისტორიით“ სარგებლობს კესარიოს ნაზიანზელი 37.
1. მესტათი ანტიოქელი, IV საუკუნის ბიზანტიელი მოღვაწე: 33—35, 271.
 2. მესტათი, ანტიოქიის პატრიარქი: მან უკუთხა ქართველებს „კათალიკოსი“ 217.
 3. მესტათი თესლონიკელი, XII საუკუნის ბიზანტიელი ფილოლოგოსი: 82, 83, 84, 85, 88, 152.
1. მესტროპოზი, საჭურისი: 166.
 2. მესტროპოზი, მესტროპი (ისტორიკოსი): 229.
- მეფემოზი, მაგისტროსი და ეზოს-მოძღვარი მარკიანე მეფის დროს: 255.
- მეფრატა, საჭურისი აფხაზი: 219.
- მეფრატი, მდინარე: 47, 134, 145.
- მექსინის ზღვა (მავი ზღვა): 83, 114, 139, 164, 186, 201, 230, 268; აქ ჩადის მდ. კორაქსი 113.
- მეზეკიელი: მისი ცნობა თობელის შესახებ 34.
- მეთიპელნი: 222, 223, 226; მისდევნ წინადაცვეთას 275.
- მეთიპია: 28, 99.

ეკატანა, ქალაქი: 122; აიგივებენ ახლანდელ ჰამადანთან 160.

ელბორზის მთები: 159.

ელევთეროპოლი, ქალაქი პალესტინაში: 38.

ელენე: მისი გულისთვის ატყდა ტროადის ომი 112.

ელიანა, ქალაქი (არანა?): 174.

ელინები (ბერძნები): 84, 86, 271, 272; ელინთა დღეობები 51.

ელინისტური: ელ. ტაძარი 248.

ემინი ნ. ო.: 90, 162.

ენეასი, ტროელი გმირი: 104, 147.

ენიჯე: 149. იხ. ფალისი.

ენოქი, ენოზი (ბიბლ.): მას უკავშირებენ ჰენიოზების სახელს 154.

ენსლინი ვ.: 97.

ეპიფანე კვიპრელი: 88—114; ქართულად მოღწეული მისი თხზულებები 39.

ერატოსთენე, ბერძენი გეოგრაფოსი (275—195 წ.წ.) 78, 106, 148.

ერეგლი, ქალაქი (ძველი ჰერაკლეა): 149.

ერიდანი (პადუსი), მდინარე: 241; ერთვის იტალიის ზღვას 242.

ერშია სოზომენე იხ. სოზომენე.

ერფურდტი: ვაგნერ-ერფურდტის გამოცემა ამიანეს „ისტორიისა“: 89, 94, 96, 159, 161.

ესპანეთი: 172; ესპანეთის იბერები 171.

ესქილე, ბერძენი ტრაგიკოსი: 148.

ეტიუსი (=აეტი), კოლხეთის მეფე: 31.

ეფესო, ქალაქი: აქ გარდაიცვალა იოანე მოციქული 30.

ეფოროსი, ბერძენი ისტორიკოსი: 158.

ეფრემ მცირე: 57; მან თარგმნა თეოდორიტე კვირელის „ისტორიის“ ერთი თავი 209, 213—221; მისი თარგმნილია „ფილოთეონ ისტორია“ 225.

ეკვთიმე ათონელი: მისი წერილი ევსევი პამფილეს წიგნის შესახებ 23, ეშილ-ირმაკი, მდინარე: 150. იხ. ირი-სი.

ვაგნერი ი. ა. (ამიანე მარცელინეს „ისტორიის“ ერთ-ერთი გამოცემაელი): 89, 94, 96, 98, 151, 159, 161, 162, 164.

ვალარშაბათი: 70.

ვალენტი, რომის იმპერატორი (364—378 წ.წ.): 45, 46, 76, 77, 78, 90, 127, 131, 138, 140, 162, 163; მისი სახელობის ლეგიონი 171; მისი სახელობის კოჰორტი 175.

ვალენტიანა, ქალაქი: 175, 176.

ვალენტიანიანე I, რომის იმპერატორი (364—375 წ.წ.): 76.

ვალერი: მისი სახელობის ფრთეული 171.

1. ვალერიანე, რომის იმპერატორი (253—260 წ.წ.): 268.

2. ვალერიანე, ეპისკოპოსი: 200.

ვალერიუს მაქსიმუსი, I საუკუნის (ახ. წ.) რომაელი ისტორიკოსი: 76.

ვალერიუს ფლაკუსი, I საუკუნის (ახ. წ.) რომაელი პოეტი „არგონავტიკის“ ავტორი: 78, 80, 88, 144, 149, 153, 154, 157.

ვალუა ანრი (Valesius) 89, 94, 96, 98, 159.

ვანდალები: 262, 278; იტალიელთა უთანხმოება მათთან 255, 257, 258.

ვაზარ-ბაკური (ასფავური): 90, 162. იხ. ასფავური.

ვარონი: 148.

ვენტიდიუსი, ანტონიუსის ლეგატი: 120, 159.

ვერგილიუსი: 149, 153; მისი „ენეიდა“ 147.

ვესპასიანე, რომის იმპერატორი: 85.

ვესტგუთები: 200.

ვეტრანიონი: ჭანების ლეგიონის მეთაურია 124; ისტორიკოსი ზოსიმე

- მას ბრეტანიონის სახელით ახსენებს, 161.
- ვილჰელმი ფ.: 45, 52, 53, 54.
- ვირჟი: ქართველების სატომო სახელის დაკავშირება ჰირკანთან, ვირჟთან 83, 276.
- ვისლა, ვისულა, მდინარე: 116, 157.
- ვისოვა გ.: 180.
- ვისულა იხ. ვისლა.
- ვიტელიოსი, რომელი მაგისტრატი იმპერატორის ტიბერიუსის დროს: 273.
- ვიქტორი: ცხენოსანთა ჯარის სარდალი 141.
- ვიწე: დღევანდელი ლაზეთის ტერიტორიაზე 152.
- ვოლგა: 156.
- ვორაგები, ტომი: 266.
- ზანდანი, ეთიოპელი: მისი დაარსებულა ქალაქი ტარსოსი 99.
- ზანები (Zanni) ქანები: 89. იხ. ქანები.
- ზეკი ო. (O. Seeck) 45, 52, 53, 62, 67, 97, 165, 168, 170.
- ზევსი: 98.
- ზენონი, ბიზანტიის კეისარი (474—491 წ.წ.): 262.
- ზენჯანი: ქალაქი სპარსეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში 160.
- ზიანები (Зианьы, Zianni), ქანები: 98, 161.
- ზიგანა, მთა: 176.
- ზიგანე: ციხე-სიმაგრე დასავლეთ საქართველოში 175, 176, 177, 178; აქ იყო საეპისკოპოსო კათედრა 176.
- ზიგები, ტომი: 84, 85; მათ სტრაბონი აქებებსა და ჰენიოხებს შორის ათავსებს 155. იხ. აგრეთვე ჯიქები.
- ზოფა, გიორგი: ნიკეის კრების მონაწილეთა სიის კობტური ხელნაწერის აღმომჩენი 2.
- ზომბისი, ქალაქი: 122.
- ზოსიმე, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 161, 258, 264—270.
- ძივრიზი: 160.
- თარგამოსი იხ. თერგამა.
- თარსისი: მისგან არიან ჰიბერები 12.
- თარში, თარსისი: თარსისის უწოდებს კარქედონს 221.
- თარხნიშვილი მ.: 184, 265.
- თასოსი, კუნძული: 103.
- თაყაიშვილი ე.: 213, 215.
- თებაილი: აქ დგას ქანების რაზმი 170, 172.
- თებე: ეგვიპტის თებე 226.
- თეზევსი: ათენის მეფე 150; იგი ჰერაკლეს მეტოქეა 27.
- თეკრები (Thackeray), იოსებ ფლავიოსის გამომცემელი: 271, 276.
- თემესტია: თემესტიის წარწერა 247.
- თემისკირი: 50; თემისკირის ქალები, აქ მიედინება მდინარე თერმოდონტი 109, 150.
- თემისტოხოსი, ბიზანტიელი რიტორი და ფილოსოფოსი IV საუკუნისა: 45—58.
- თემისტოკლე: 104, 147.
- თობელები, თობელები: რომელთაც იბერები ეწოდებათ 35. იხ. თობელი.
1. თეოდორე მნუსხველი: 2.
 2. თეოდორე: სოკრატე სქოლასტიკოსის მეგობარი 229.
 3. თეოდორე, საეკლესიო ისტორიკოსი VI საუკუნისა (თეოდორე ანაგნოსტიკე?): 278.
- თეოდორიტე კვირელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 195, 196, 208—228, 243; მისი შრომები ქართულად 208—209.
- თეოდორიტე, ვესტგუთების მეფე თეოდორინე II: 277.
- თეოდოსი I, ბიზანტიის კეისარი: 45, 49, 200, 269, 270; მის დროს მო-

ლვაწობს ბიზანტიაში ბაკური 199, 234.

თეოდოსი II, ბიზანტიის კეისარი: 208.

თეოდოსია: ტავრიკის ქალაქი 115; პიტიუნტია (?) 150.

1. თეოფანე უამთაღმწერელი: მისი „ქრონოგრაფია“ 181, 224, 257.

2. თეოფანე მიტილენელი: პომპეუსის მემისტორიე 145.

თეოფანესი, მდინარე: მიედინება სავრომატებში 113.

თეოფილაქტე, ანტიოქიის პატრიარქი: მის დროს ქართველებს ეკლევათ „პროტრებტიკონი“ — თვითონ აკურთხონ თავიანთი კათალიკოსი 218.

თერაკო: 171.

თერგამა, თერგამო (თარგამოსი!) 222, 223.

თერმე-ჩაი, მდინარე: 150. იხ. თერმოდონტი. *ჭაიისი აუზი.*

თერმოდონტი (თერმაგონდო), მდინარე, ახლანდელი თერმე-ჩაი: 42, 43, 50, 109, 110, 150, 151, 167, 275.

თესალია: იქიდან წამოვიდნენ არგონავტები 50.

თესალიელები: თობელისაგან არიან წარმოშობილი 35; თესალიელთა ბელადი აქილევსი 117.

თიბრიისი, მდინარე: 109.

თინია, მხარე მიგდონიაში: 107.

თმოუ, თმოუისი: აქ იდგა იბერთა ფრთეული 171, 172.

თობელი: 12, 25; თობელი ჰქვია იბერებს 222, 223; 271—273. რას ამბობს მათ შესახებ იოსებ ფლავიოსი 34.

თოგორმა, მამათმთავარი: 12.

თოვილოსი (თობელი): 272.

1. თომა, მოციქული: მისი ქადაგება პართიაში 29.

2. თომა, წმინდა კაცი, სატალელთა ქალაქიდან: 73.

თომპსონი ე. ა., ინგლისელი ისტორიკოსი: 75, 96.

თრაკია: 33, 77, 78, 91, 103, 161, 164, 173, 249; თრაკიის სანაპირო 118; თრაკიის მთავარსარდლის ვანკარგულებაში ყოფილა ჭანების ლეგიონი 172; აქამდე გააფართოვეს სპარსელებმა: თავიანთი სამფლობელო 121; მას თავს დაესხა მთელი გოთია 142; თრაკიის ბოსფორი 107, 116, 148.

თრაკიელები: 48.

თუბალები: 152.

თურქეთი: 163.

იაზიგები, ტომი: 114, 156.

იაზონი, არგონავტების მეთაური: 67, 84; მისი ლაშქრობა 27; მისი თანამოლაშქრეა მობსოსი 79, 144; მისი შვილი ევნეოსი 226.

იაუბოვსკი ა.: 161.

იაშლიხე, ნეოპლატონიკოსი: 166.

იაშპოლსკი ზ, ი.: 158.

იასიონი: ამის ძეა პარისი 104.

იასონიოსის მთა: მთა სირომიდიელეების ჭეყყანაში 122.

იაფეთი, იაფეტი: მისი ძენი 12, 13—14; იაფეტის ტომები არიან: ტიბარენები, ხალიბები, კოლხები, მელანქენები 13.

1. იბერები: იაფეტის მოდემის ხალხია 12 („თარსისი, რომლისგანაც არიან ჰიბერები, რომლებსაც აგრეთვე ტვირენები ეწოდებათ“); მათ ეწოდებათ თობელი 35, 222, 271; იხსენიებიან სემას მოდგმაში 40; ისინი ოდესღაც მოვიდნენ პირინეებიდან აღმოსავლეთში და ომი აუტყვეს პირკანებს 83, 230.

სად ცხოვრობენ იბერები? 19, 32; იბერთა საზღვრები 48; იბერთა ჭეყყანა 71; იბერები ცხოვრობენ არმენიელთა შიდა ჭეყყანის ჩრდილოეთით 236; ისინი ცხოვრობენ ექსინის პონტოსთან 186, 201, 230; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; მათ აქვთ დამწერლობა 14; იბერთა

ქვეყანა დაიმორჩილა ნახუქოდონოსორმა 30; იბერები ლაშქრობდნენ სკვითებთან ერთად ნებაყოფლობით 223, იბერები ტიბერიოსის დროს (I საუკ.) 273; იბერთა მეფე 70, 71, 72, 80 („იბერთა მეფის მერიბანის ანუ მირიანის შესახებ“); ბაკური, იბერთა შორის სახელოვანი 194, 197; იბერთა მოქცევა 184, 186—194, 201—201, 209—219, 245, 229—234, 235—241; იბერთა მოციქულები კონსტანტინე დიდთან 193; იბერები ვალენტის დროს 47; იბერები ეომებიან ლაზთა მეფეს V საუკუნეში 262; მათში არსებული მწვალებლობა 42; იბერთა მონასტერი იერუსალიმში 265, 266; იბერები და სვიმეონ მესვეტე 225; იბერები ბიზანტიის ჯარში 48, 49, 50, 171, 172; ხელოსანი იბერები 226; იბერთა ქვეყანაში თვალი იასპისი ანუ იასპინი 42, 43. იხ. აგრეთვე იბერია, ივირი.

2. იბერები ესპანეთისა: 171.

იბერია: 89, 90, 162, 163, 164, 172; სემის ჰვედრი ქვეყანაა 41; იბერიისათვის ბრძოლა რომაელებსა და სპარსელებს შორის 124; იბერიის ურთიერთობა რომთან 171; იბერიის გაყოფა 130, 131, 140; იბერიის მეფე სავრომაკი 125, 139, 141; იბერიის მეფე მერიბანი ანუ მირიანი 80, 101, 146, იბერიის უფლისწული ბაკური 194; იბერიის მოოხრება ჩრდილო ტომების მიერ 259.

ივანიეხები: მათი დაკავშირება ჰენიოხებთან 155.

იღმონი: 111.

იფეკიელი: 222, 223.

იერუსალემი: 180, 200, 265, 266.

ივერია: 253.

ივირი (იბერი): 272.

ივრის გადმოსავალი 253, ივრის ხეობა 160.

ითაკე, ოდისეესის სამშობლო: 52.

ილიონი: 104; ილიონის წინააღმდეგ ლაშქრობა 27.

ილირიდა: 266.

ილირიელები: 48.

იმავეები, მთები: 123.

იმპროსი, კუნძული: 103.

ინაძე მ.: მისი ნაშრომი ჰენიოხების შესახებ. 155; იუროიბაახის შესახებ 260, 261.

ინაქე, ინაქოსი: მისი ასული იო 107, 148.

ინგილინის მმართველი: 70.

ინგოროყვა პ.: 70, 152, 155, 163, 178; მისი აზრი ჰენიოხების შესახებ 154.

ინდოეთი: 111; ინდოეთის ომი, რომელიც გადაიხადა ბაკოსმა 83, 85.

ინდოელები: მათში ქრისტიანობა იქადაგა ფრუმენტიოსმა 209, 215; ინდოელი ერები წარჩინებულ პირებს გზავნიდნენ რომში საჩუქრებით 102.

ინებოლი, ქალაქი პავლაგონიაში: 45.

ინოკენტი, რომის ეპისკოპოსი: 242.

იო, ინაქოსის ასული: 107, 148.

1. იოანე დამასკელი: მისი ცხოვრება 220.

2. იოანე კათალიკოსი: ხელთდასმული იქმნა თეოფილაქტე ანტიოქელის მიერ 218.

3. იოანე ევენუხი: 10, 265, 266, იხ. მითრიდატე ლაზი.

4. იოანე, კესარიის ეპისკოპოსი: 179, 183.

5. იოანე კვრიკე: ქართველთა ეკლესიარხი, რომლის დავალებით ევრემ მცირემ დასწერა „უწყებაჲ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა“ 214.

6. იოანე ლაზი იხ. იოანე ევენუხი, მითრიდატე ლაზი.

7. იოანე ლიდე, VI საუკუნის ბიზანტიელი მწერალი: 253, 260.

8. იოანე მთავარაძსქე, შავშთის მოღვაწე: 221.

9. იოანე, მოციქული: მისი ქადაგება აზიაში 30.
10. იოანე ოქროპირი: იგი ლიბანიოსის მოწაფეა 76; მისი მოწაფე იყო თეოდორიტე კვირელი 208; მისი გადასახლება ბიჭვინთაში 224, 242.
11. იოანე ქსიფილინოსი, ბიზანტიელი მწერალი XI საუკუნისა: 158. იხ. ქსიფილინოსი.
12. იოანე პეტრიწი: 57, 272, 273.
- იოვანე, ბიზანტიის კეისარი: (363—364 წ.წ.) 45, 76, 124, 130, 140, 161.
- იონგი პ.: 94.
- იონია, იონაჲ: 271, 272.
- იონიელები: 107.
- იონიის ზღვა: 107.
- იორი, მდინარე: იგრის ხეობის ძველ სახელს უკავშირდება კამბისი 160.
- იოსებ ფლავიოსი: მისი ცნობები ქართველ ტომებზე 34, 271—272.
- იოუანი (იონია): 271, 272.
- იპოლიტე ჰრომელი: მისი „ქრონოგრაფია“ 11; მისი „დიაპერიზმოს“ 19—20.
- ირანი: ირანის ჩრდილოეთ ნაწილშია კასპიის კარი 159.
- ირენარხე, მღვდელი და წინამძღვარი 72, 73.
- ირისი, მდინარე (ახლანდელი ეშილ-ირმაკი): 109, 149, 150.
- ისმაიტელნი: 225.
- ისოკრატე, ბერძენი რიტორი: 53.
- ისპანელნი, ჰისპანელნი: 171.
- ისპანია: აქედან არიან მოსული იბერები 230.
- ისტრინი ვ. მ.: 181.
1. ისტროსი, მდინარე: 48, 266.
2. ისტროსი, ჰისტროსი (ქალაქი): ისულიმენი: აქ იდგა კოჰორტი აბულეისა, რომელ მოქალაქეთა 175, 176, 178.
- იტალია: 147, 183, 200, 266; იტალიის ზღვა 242.
- იტალიელი: იტალიელთა ქვეყანა 241;

- იტალიელთა ელჩები ბიზანტიის კეისართან 256, 257, 258.
- იუდეები: მათთან ქადაგებდა პეტრე 30; მათი მეფე ჰეროდე აგრიპა 274.
- იულიანე განდგომილი, ბიზანტიის კეისარი: 76, 77, 79, 80, 81, 120, 124, 144, 146, 161; მას უცხო ერებში გაუვარდა დიდი სახელი 102; მასთან ახლო ურთიერთობა აქვს თემისტიოსს 45, 46; მის წრეშია ლიბანიოსი 59, 60, 61.
- იულიუს აფრიკანუსი: მისი „ქრონოგრაფია“ 11.
- იუროპაახი, ციხე-სიმაგრე; 253; მდებარეობს კასპიის კარებთან, 256 257, 259—260, მისი დაცვის პირობები 256.
- იუსტინიანე I, ბიზანტიის კეისარი: 55, 89; მის დროს გაქრისტიანდნენ აფხაზელები 219; მან ააგო ტაძარი აფხაზეთში 219; განაახლა ლაზთა მონასტერი 265; იუსტინიანეს კოდექსი 258.
- იუსტინუსი: პომპეუს ტროგუსის ეპიტომატორი 146, 150 იხ. პომპეუს ტროგუსი.
- იფიგენია, აგამემნონის ასული: მითი მის შესახებ 156.
- იქსომატები, ტომი: 114.
- კადიკიოი, ქველი ქალკიდონი; 147.
- კადმოს ფინიკიელი: მან შემოიღო ქვისტეხა და ოქროს მადნის დამუშავება 24.
- კადუსიები: 159; ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებიან სპარსეთს 121.
- კავკასია: 47, 150, 157; პომპეუსის ლაშქრობა კავკასიაში 158; კავკასიის იბერები იხსენიებიან *Notitia dignitatum*-ში 172, კავკასიის კარი 159; კავკასიის ქედი (აქედან გამოდის ტანაისი) 113; კავკასიის მთანი 71, 156; კავკასიის ყელი 85.

კავკასიონი: 84.

კალიპოლისი, ქალაქი: 104.

კალიქოროსი, მდინარე: 111, 153.

კალოლიმნი: 147.

კალონსტომა: დანუბიუსის შესართავი 119.

კამარიტები, ხალხი: 82—87; კამარიტების ხალხმრავალი თემები 111, მათ შესახებ. საგულისხმო ცნობა მოეპოვება ამიანეს 87, 146 153; მათი სახელის კავშირი პომპონიუს მელას კამარებთან 153.

კამბეროვანი, შირაქის ველისა და ივრის ხეობის ძველი სახელი: 160.

კამბისესი, მდინარე სპარსეთის ჩრდილო დასავლეთ ნაწილში: 121, 122. მდინარე იორთან აიგივებენ 160.

კანდელაკი ნ., დოც.: მისი „ქართული მქვერმეტყველება“ 57, 58.

კაპადოკია: 4, 73, 159; იაფეტის ქვეყანა 14; აქ ქადაგებდა პეტრე 30; კაპადოკიის ეპარქია 2.

კაპადოკიელები: 269; ძველად მათ მესხინები ერქვათ 34, 35, 271, 272; ამათ ქვია მოსოხი 222, 223; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; კაპადოკიელთა გადაღმა ცხოვრობენ არმენიელები, იბერები 19; კაპადოკიელებმა გამოიგონეს „ნაბლა“ (საკრავი) 24.

კარამბისი, კონცხი პაფლაგონიაში; 110, 151.

კართაგენელები: მათ დაამზადეს ოთხწყვილ-ნიჩბიანი ხომალდები 24.

კარიელები: ვარსკვლავთმრიცხველები 24.

კარკინის უბე: 116.

კარპები, ტომი: 266.

კარსტი ი.: 30, 31, 32.

კარქედონი: ასე ქვია თარსისს 221.

კასიონი, რომაელი სარდალი, რომელიც ბაკურთან ერთად შეება მტერს 144, 164.

კასპია: სემის ხევდრი ქვეყანა 41. იხ. კასპიის ზღვა, კასპიის კარები.

კასპიანები, კასპიები, კასპიელები:

150, 228; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; მათში არსებული ჩვეულება მოხუცთა მოკვლისა 26.

კასპიის ზღვა: 83, 85, 151, 153, 159, 160, 161; მისი სანაპიროები 150; მას ერთვის მდ. კიროსი (მტკვარი) 122; კასპიის ზღვამდე აღწევენ ამაზონები 113; კასპიის ზღვამდე ილაშქრა პომპეუსმა 120; კასპიის ზღვისპირეთი 156.

კასპიის ტბა (კასპიის ზღვა): 120, 158.

1. კასპიის კარები: 48; მათ გადაღმა ცხოვრობენ ალბანელები 19; კასპიის კარებთან მდებარეობს იუროპაახი 256, 259; კასპიის კარები იოსებ ფლავიუსთან 274, 275.

2. კასპიის კარები: კასპიის ზღვის სამხრეთით მიდიიდან პართიასა და ჰირკინიაში მიმავალი უღელტეხილი 121, 159.

კასტორი: მისი კავშირი დიოსკურიან დაარსებასთან 112.

კაფერევსი, ებების მწვერვალი: 103. კახაძე მ.: 273.

კეკელიძე კ.: 7, 19, 21, 22, 23, 32, 33, 39, 66, 67, 92, 195, 196, 265, 273.

კელა, ქალაქი: 104.

კელკიტი, მდინარე: 149, 163.

კელტები: მათი სამსახური ბიზანტიის ჯარში 48.

კენე პარემზოლე, ციხე-სიმაგრე დასავლეთ საქართველოში: 175, 176, 178 (Burgus novus).

კერასი, კონცხი: 106 (აგრეთვე ქარი „კერატასი“).

კერასუნტი, ქალაქი: 109, 151; სინოპელთა ახალშენია 148; იგი თანამედროვე სოფელი ფოლ-ბაზარია 149; მათ ახლოს იყვნენ მოსინიკები 152; კერასუნტის საეკლესიო კათედრა 4.

კერემპის კონცხი: 151.

კერკეტები: აქეების მეზობლები

- არიან 112, 155; მათ აიგივებენ ჩერქეზებთან 155.
- კერკიოსი იხ. ამფიტოსი.
- კერჩის სრუტე: 146.
- კესარია (პალესტინისა): 21, მისი ეპისკოპოსი გელასი 179.
- კესარიოს ნაზიანზელი, ისტორიკოსი, გრიგოლ ნაზიანზელის უმცროსი ძმა: 36—37.
- კეფალონესოსი: 117.
- კვალები: 95, 131; მათი მეფე გაბინუსი 163.
- კვიზიკოსი, კიზიკოსი, ქალაქი: 105, 123, 161.
- კვირე, კვიროსი, ქალაქი ანტიოქიის აღმოსავლეთით: 208, 225.
- კიბელე: მისი კულტის გავრცელება საქართველოში 147.
- კიდნოსი, მდინარე კილიკიაში: 98.
- კიდარიტები: მათთან ომი აქვთ პართელებს 254, 259; ჰუნები-კიდარიტები 257, 262.
- კიზიკოსი იხ. კვიზიკოსი.
- კიკლადები, კუნძულები: 103.
- კილაკე, საჭურისი: 125, 126, 127, 128, 129, 132, 162.
- კილიკია: 79, 91, 98, 132.
- კილიკიელნი: 269.
- კიმერიელები: 150.
- კიმერიის ბოსფორი: 107, 151; მისი მცხოვრებნი არიან კერკეტების უკან 112; ეს არის ახლანდელი კერჩის სრუტე 148.
- კინოსემა: აქ არის დაკრძალული ჰეკუბა 104.
- კიოსი, ქალაქი: 105.
- კირილე იერუსალიმელი: 179, 180; მისი დისწულია გელასი კესარიელი 179, 185.
- კირკე: აეტის და 164; კირკესებური შელოცვა 137.
- კაროპოლისი, ქალაქი: 122.
1. კიროსი, სპარსეთის მეფე: 121, 159, 161; მან მოაშორა მდინარე კიროსს მისი ძველი სახელი და ეს სახელი (კიროსი) დაარქვა 122.
2. კიროსი, მდინარე მტკვარი: 121, 122, 130, 160, 163; დიდის ძალით იკაფავს გზას და კასპიის ზღვას ერთვის 122; იგი უნდა დადებულყო საზღვრად იბერიის გაყოფის დროს 130.
- კლავდი, კლავდიუსი: მისი სახელობის რაზმი იღვა სებასტოპოლში 175.
- კლავდიოს პტოლემეაიოსი, ცნობილი გეოგრაფოსი: 155, იხ. პტოლემეაიოსი.
- კლავდიუს კლავდიანუსი, რომაელი პოეტი IV—V საუკუნისა: 159.
- კლავინი ვ: 97.
- კლარკი კ., ამერიკელი მეცნიერი: 79, 92, 93, 94, 95, 97, 164.
- კლასენი, ფილოლოგოსი: 251.
- კლიმენტი ალექსანდრიელი: მისი Stromata 11, 24, 25, 27.
- კოდროსი: ამის ძეა ნილევი 107.
- კოლები: იაფეტის ტომია 40. იხ. კოლისი;
- კოლისი: იაფეტის ქვეყანაა 14. იხ. კოლები.
- კოლონელი, ქალაქ კოლონიიდან: 174.
- კოლონია, ქალაქი: 174.
- კოლხები: იაფეტის ტომია 13, 40, სად ცხოვრობენ? 20, 32; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდგმას, ჩამოუდის ფაზისი 89, 112, 153; კოლხები და ოქროს საწმისი 108; კოლხები და ეგვიპტელები 274; კოლხები მისდევენ წინადაცვეთას 275; კოლხების ურთიერთობა რომთან 274; მითრიდატე დამარცხების შემდეგ გაიქცა კოლხთა სამეფოსაკენ (და არა კოლხების მეფეს გამოექცა) 80, 99, 145; კოლხთა ქვეყანა 50, 68; კოლხებს შორის გავრცელებული ბერძნული სახელები 10.
- კოლხეთი, კოლხიდა: მითები კოლხიდის შესახებ 167; კოლხიდისკენ

- გამოსტურა იაზონზე 226; კოლხეთის სანაპიროების კოლონიზაცია ბერძენთა მიერ 148; კოლხეთში ჰგულისნობის ამიანე დიოსკურიას 154; კოლხეთის სამეფო ტახტი 249; კოლხეთის სამეფო ტახტზე მეფობის წესები 255; კოლხეთის რიტორიკული სკოლა 50—58; კოლხიდაში ელჩად იგზავნება დიონისე 256; კოლხი დელი მედეა 50.
- კომანა, ქალაქი არმენიაში: აქ გარდაიცვალა იოანე ოქროპირი 224, 243; კომანის საეპისკოპოსო კათედრა 4.
- კონკორდია, ქალაქი, აკვილეს მახლობლად: 200.
1. კონსტანტინე I დიდი, ბიზანტიის კეისარი: 21, 33, 81, 163; მისი ცხოვრება აღწერა ევსევიმ 22; ის არის მეორე პავლე 214; მისი დროინდელი ცნობები *Not. dign.*-ში 169; მის დროს იბერთა მოქცევა 7; მას უგზავნის მოციქულებს მირიან მეფე 193, 195, 206, 213, 217, 234, 240, 244; მან ოთხ საგამგებლოდ გაჰყო სამეფო 269.
 2. კონსტანტინე V კობრონიმი: 218.
 3. კონსტანტინე VII პორფიროგენეტი, ბიზანტიის კეისარი: 249; მისი კრებულები 166.
 4. კონსტანტინე (იგივე კონსტანცი), პრეტორიელთა პრეფექტი: 257—258.
- კონსტანტინეპოლი: 36, 45, 46, 53, 59, 62, 63, 242, 259, 262; იგი ძველი ბიზანტიონია 105, 147; კონსტანტინეპოლი დაარსდა 330 წელს 1; კ-დან იქნენ მოწვეული ქართლში ბერძენი მღვდელმსახურნი 6, 193, 195, 196, 198, 206; კ-ის საეკლესიო კრება (381 წლისა და 394 წლისა) 179; კ-იდან გაასახლეს იოანე ოქროპირი 224, აქ დაიბადა სოკრატე სქოლასტიკოსი 229; აქ იყო ვექილად სოზომენე 235; კ-ში ჩავიდა გუბაზ მეფე 251, 252, 258; კონსტანტინეპოლის ეპარქოსი (პრეფექტი) 257, 258.
1. კონსტანცი, ბიზანტიის კეისარი: 36, 45, 59, 76, 146.
 2. კონსტანცი იხ. 4. კონსტანტინე.
- კონსტანცია, ქალაქი კვიპროსზე, ძველად სალამინი: 38.
- კორაქსი, მდინარე: 113, 156 (=კოდორს?).
- კორბო ვ., ბეთლემის არქეოლოგიური გათხრების მეთაური: 265.
- კორნელიუს ნეპოტი, რომაელი ისტორიკოსი: 147.
- კორსიკა, კუნძული: 277.
- კოსტობოკები, ტომი: 117.
- კოტიორა: სინოპელთა ახალშენია 148.
- კოში, მდინარე: 153 (აიგივებენ კალიქოროსთან).
- კრიუმეტოპონი, კონცხი ყირიმში: 110, 151.
- კრუმზახერი კ.: 55, 169.
- კუბლანოვი მ.: 157.
- კუზენერი: 183.
- კუკუსო: არმენიის დაბა, სადაც გადაასახლეს იოანე ოქროპირი 224.
- კულაკოვსკი იულა: 96, 161, 169, 260; მისი თარგმანი ამიანე მარცელინეს „ისტორიისა“ 151; ალანებს თვლის ოსების წინაპრად 159.
- კულხა: 155.
- კუნცი ო.: 2.
- კურციუს რუფუსი, რომაელი ისტორიკოსი: 151.
- ლაზები: წინათ მათ კოლხები ერქვათ 153 (კოლხები იაფეტის მოდგმის არიან 13); ისინი იხსენიებიან სემის მოდგმაში 39; ლაზების მოსაზღვრე არიან ჭანები 89; ლაზთა ქვეყანა 71, 72, ლაზთა სამეფოში შედის ბიქვინთა 9; ლაზები რომაელთა ბატონობას ელოლიავებიან, მაგრამ არ ცხოვრობენ რომაელთა კანონების მიხედვით 226, 227; ლაზების ურთიერთობა ბერძნებთან

- 10; ლაზთა გაქრისტიანება 245 — 246; ლაზთა მოქცევაზე მოგვითხრობს გელასი კესარიელი 186; ლაზებში არსებული მწვალებლობა 42; ბიზანტიელთა ბრძოლა ლაზების წინააღმდეგ 254, 277, 278; სავრომაკ-საურმაგმა დაიკავა ლაზების მოსაზღვრე ნაწილი 90, 130; მითრიდატე ლაზი 10; ლაზთა მონასტერი იერუსალიმის უდაბნოში 266; ლაზთა ელჩები ბიზანტიაში 54; ლაზების საიდუმლო თათბირი გუბაზის მოკვლის გამო, 56; ლაზთა მეფე 70, 71, 72; ლაზთა მთავარი 261; ლაზების უთანხმოება სვანებთან 261.
- ლაზეთი, ლაზია, ლაზიკე;** 82, 128, 176; ლაზია სემის ზვედრი ქვეყანაა 41; ლაზეთის სამეფოს მეფის ხელისუფლება 250; ლაზეთის მეფე გუბაზ პირველი 251; ლაზეთი და კამარიტების საკითხი 86, 87; ლაზეთი V საუკუნეში უკვე ქრისტიანული ქვეყანაა 251, 253; ლაზეთის ერთ-ერთი საეკლესიო ცენტრი ძიგანე 177; ლაზეთშია ვიწე 152.
- ლაკონელები:** 84.
- ლამფსაკოსი, ქალაქი:** 104.
- ლატიშევი ვ., აკადემიკოსი:** 9, 44, 51, 86, 93, 95, 146, 151, 155, 157, 253.
- ლევკე, კუნძული:** მიძღენილია აქილესისადმი 115, 156, 157.
- Lake K. 32.**
- ლემნოსი, კუნძული:** 103.
- ლენეები:** 83, 85.
- ლეო ალაციუსი იხ.ალაციუსი.**
- ლეონ I, ბიზანტიის კეისარი (457—474 წ.წ.):** 252, 257, 259, 262.
- ლეონტი, ლოგოგრაფოსი:** ლიბანიონის მეგობარია 66.
- ლეზიდე:** მისი სახელობის რაზმეული 175.
- ლესბოსი, კუნძული:** იაფეტის მიწა-წყალია 15; იგი აპოლონისა და არტემიდას სამშობლოა 103, 147.
- ლვიდნი (ლიდიელები):** 222.
- ლიბანიოსი, ბიზანტიელი რიტორი და ფილოსოფოსი IV საუკუნისა:** 53, 59, ამიანე მარცელინეს თანამედროვე და თანამოქალაქეა 76; მისი ურთიერთობა ბაკურისთან 60—67, 264, 265; მისი ურთიერთობა იულიანესთან 59, 60, 61.
- ლიბერი, რომაული პანთეონის ღმერთი, რომელიც გააიგივეს ბაკსოსთან 111, 153.**
- ლიბია, ლივია:** 29, 30, 221, 269.
- ლიბიელნი:** 222.
- ლიდიელები:** 221, 222.
- ლივიუსი (Titus Livius) რომაელი ისტორიკოსი:** 75, 76, 78.
- ლიკინიოზი, რომის იმპერატორი (308—324 წ.წ.):** 235.
- ლიკო (ანუ ლიკოპოლისი), ქალაქი:** 170.
- ლიკოსი, მდინარე (Lycus) 107, 108, 149.**
- ლიმია, ქალაქი ესპანეთში:** 277.
- ლინდენბროგი ფ. (ამიანე მარცელინეს ისტორიის გამომცემელი):** 94, 96, 147.
- ლისიმაქია, ქალაქი:** 105.
- ლიუბკერი ფრ.:** 46.
- ლიცმანი ი.:** 19.
- ლომოური ნ. დოც.:** 147, 148, 155.
- ლონგინოზი:** ნეოკესარიის ეპისკოპოსი 3, 4.
- ლუდი (ლიდიელები):** 221.
- ლუზიტანები:** 171.
- ლუკულუსი (დაახლ. 106—56) რომელი სარდალი:** 109, 120, 150; მისი ლაშქრობა აღმოსავლეთში 158.
- მაგები, Μάγοι (მოგვები), სპარსთა მღვდელმსახურნი (სვილას განმარტებით: „მაგები — სპარსელებში ფილოსოფოსები და ღვთისმოყვარულნი“: παρά Πέρσας οι φιλόσοφοι και μαγιοί):** 256, 257.
- მაგოვი:** გრგი და მაგოვი 222, 223.

მავრები: 29, 102, 170.

მაზაკა: მესხთა ქალაქი კაპადოკიაში 34, 271, 272.

მაკედონია: აქ არის ათონის მთა 103.

მაკრონები: ქართველი ტომი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე 88, 111, 275; სტრაბონის აზრით ახლა მათ სანებს (ე. ი. ჭანებს) უწოდებენო 152; მაკრონ-სანები 153; მაკრონები ქამის ტომი 16.

მამიკონიანი მუშელი: 162. იხ. არტაბანი.

მანანდიანი ი. 145.

მანიჩი, მდინარე: 156.

მანლიუს პრისკუსი: პომპეუსის ლეგატი 100.

მარაკუსი, მდინარე. მიედინება სავრომატების ქვეყანაზე 113.

მარანვა, სპარსეთის პროვინცია: 161.

მარასტანო (ანუ მედია): 31.

მარბურგი: აქ არის დაცული ამიანე მარცელინეს „ისტორიის“ ხელნაწერი 93.

მარგიანა: კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ქვეყანა 122, 161.

მარები (ანუ მბდიელები): 31.

მართაჲ: სვიმონ საკვირველთ-მოქმედის დედა 220.

მარი ნიკ.: 44, 69, 70, 73, 74.

მარიანდენა, მხარე მაკედონიაში: 107.

მარკვარტი ი. 19, 91.

მარკიანე, ბიზანტიის კეისარი (450—457 წ.წ.): 249, 255, 257, 258, 277, 278.

მარკოზ დიკონი: მისი „პორფირე ღაზელის ცხოვრება“ 183.

მარმარა, აკუნძული (ძველად პროკონესოსი): 147.

მარმარილოს ზღვა: 147, 148, 161.

მარონეა, ქალაქი თრაკიაში: 104.

მარტილი: მარტილის მონასტერი 247, 248.

მარუანი (მურვანი): პეტრე იბერის საერო სახელია 266.

მარცელინე: 82; იხ. ამიანე მარცელინე.

მასაგეტები: მათი და ალანების ურთერთმიმართების საკითხი 116, 120, 158, 159, 161; მათ ახლა აბაზგებს უწოდებენო 159; მათ ქვეყანაზე გაიარა პომპეუსმა 120, 158; მასაგეტებში არსებული ჩვეულება მოხუცთა მოკვლისა 26, 27, 227, მასაგეტები ანუ მასქათნი 43, 44.

მასანიკები: მათი სახელის კავშირი მოსინიკებთან 152.

მასრუპი (მესროპი): 69.

მასქათნი (მასაგეტები): 44. იხ. მასაგეტები.

მაქსენტიუსი (ჰერკულიუსის ძე), რომის კეისარი (306—312 წ.წ.) 241.

მაქსიმე, ტირანი (?): 234.

მაქსიმოვა მ. ი.: 149, 150, 151.

მეგარელები: ჰეროდოტე მათ მიეწერს ბიზანტიონის დაარსებას 147.

მეგასთენე, ისტორიკოსი: „ინდოეთის“ ავტორი 30.

მედეა: კოლხიდელი მედეა 50; მან აკუწა თავისი ძმა 158; მედეა თავისი შვილების მკვლელია 67, 68 მედეას ვაჟია მედოსი 31; მედეამ გამოიგონა თმების შეღებვა 24.

მედოსი: ის მედეას ვაჟია 31.

მელანია, ქვრივი: მისი მრჩეველია რუფინუსი 200.

მელანკენები: იაფეტის ტომია 13. იხ. მელანქლენები, მელასქენები.

მელანქლენები, ტომი: 114, 156. იხ. მელანკენები, მელასქენები.

მელასის უბე: 104.

მელასქენები: იაფეტის ტომია 40. იხ. მელანკენები, მელანქლენები.

მელიქიშვილი გ.: 82, 162, 163.

მელიქსეთბეგი ლ.: 69, 74, 160.

მენანდრე პროტიქტორი: 258.

მენაპიელები, ტომი: 173.

მენდელსზონი ლ.: 266.

მენოფილოსი, მითრიდატე პონტოელის საკურსი: 80, 99, 100, 144.

- მენტე, ადგილი კოლხეთში: 31.
- მენხენ-ჰელფენი ო., კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი: 77.
- მეოტები, ტომი: 114.
- მეოტიდის ტბა (მეოტიდის ზღვა): 106, 113, 114, 148, 151, 263, 274, 275; აქ ჩადის ტანაისი 113.
- მერდები: მერდების მმართველი 71.
- მერიზანი, იბერთა მეფე (იგივე მირანო): 80, 101, 146. იხ. მირიანი.
- მესოპოტომია: 158, 269.
- მესქინი, მესხინები: 272.
- მესხენები, მესხინები („დღევანდელი კაპადოკიელები“): მათი მამათმთავარია მესხი 34, 35; 272, 273.
- მესხები: 271—273.
- მესხი; მესხინების მამათმთავარი 34, 35, 272, 273.
- მესხიოჲ: 272.
- მეტიტა, ქალაქი ევფრატზე: 174.
- მეწამული ზღვა (სპარსეთის უბე): 121, 160.
- მიგდონია: ძველად ამას ბითინიას უწოდებდნენ 107.
- მიღია: 159, 160, 262, 263, 275; მიდიის ზომაღლები 103.
- მიდიელები: მათი ქვეყანა დიდად არის დაშორებული სკვითთა ქვეყანას 263.
- მიორიდატე VI ევპატორი, პონტოს მეფე: 80, 99, 150, 161; მის მიერ ბაქტრიიდან აქლემების წამოყვანა 122, 123; მისი საჭურისის მენოფილოსის ამბავი 144; იგი გაიქცა კოლხთა სამეფოსაკენ 145; მისი დევნა პომპეუსის მიერ 158.
- მიორიდატე ლაზი: პეტრე იბერის აღმზრდელი და მეგობარი 10; ააშენა იერუსალიმში, პეტრე იბერთან ერთად, ტაძარი 265, 266.
- მილეტელები: მილეტელებმა, ათენელთა მოახალწენებმა, დააარსეს ბერძენთა ქალაქები შავი ზღვის სანაპიროებზე 107, 148; მილეტელების ქალაქები არის კიმერიის ბოსფორის მიდამოებში 112; მათი კოლონია ბორისტენესი ანუ ოლვია 157.
- მილერი ი.: 97.
- მირიანი, იბერთა მეფე: 80, 81, 101, 146, 188, 197, 203, 211—212; მის დროს ქართლის მოქცევა 6, 190, 204, 212, 232; შემთხვევა ნადირობის დროს 189, 203—204, 212, 216, 232, 238, 244; მის მიერ პირველი ეკლესიის აგება 191, 205—206, 212—213, 216—217, 233, 239, 244.
- მიტრადორა, ქალის სახელი: 10.
- მიტრეოსი, ასურეთის მეფე: 31.
- მიულერი კ.: 166, 253, 258.
- მიქელაძე თ.: 152.
- მიქოპონტიონი (აქერუსიოსის გამოქვაბული): 109.
- მიულენაოფი, გერმანელი მკვლევარი: 88.
- მოხსოსი, მოხსოსი: იაზონის თანამოლაშქრეა 79, 98, 144.
- მოხსუესტია: 79, 99.
- მოშენი თ.: 11, 19, 98, 145, 165, 169, 275, 277, 278.
- მოსე (ბიბლ.): ის იყო დიონისეზე 6004 წლით ადრე 27.
- მოსე ხორენაცი (მოსე ხორენელი): 81, 90, 145, 160, 161, 162.
- მოსინეები, მოსინიკები (ქართველი ტომი): 88, 111, 152; იხსენიებიან სემის მოდგმაში, აგრეთვე იაფეტისა და ქამის მოდგმაში 40.
- მოსოხენები (კაპადოკიელები): 271, 272.
- მოსოხი: წარმოშობილია ოსოხისგან 34; ასე ქვია კაპადოკიელებს 221, 22, 223, 271, 272.
- მოსხინები (მინსულები, მოსხესიდიები): ქამის ტომია 16.
- მოსხინოტები: იაფეტის ტომია 13; ქამის ტომია 16.
- მოსხები: მოსხების მეზობლად იყვნენ ტიბარენები 152.
- მოსხესიდიები (ანუ მოსხინები): ქამის ტომია 16.

მოსორა (მუხიბისი): ციხე-სიმაგრე დას. საქართველოში 175, 176, 178.

Mrs Karl: ევსეის შრომების გამომცემელია 29, 32.

მტკვარი (ბერძნ. კირსი): 90, 160, 163.

მურალტი: 181.

მურვანი, მურვანოსი: 266.

მუშედ მამიკონიანი: 162.

მუხურისი: 178. იხ. მოხარა.

მცირე აზია: 150.

მცხეთა: 248; მ ც ხ ე თ ა ა რ მ ა ზ ი ს არქეოლოგიური გათხრები 250; მცხეთის ჭვარი 247, 248.

ნაბერი ს. ა.: იოსებ ფლავიოსის გამომცემელი 271, 272.

ნავპლიოსი: პალამედესი, ნავპლიოსის ძე 103.

ნაზიანზი, ქალაქი კაპადოკიაში: 36.

*ნანა, იბერთა დედოფალი: მისი ავადმყოფობა და ნინოს მიერ მისი მორჩენა 187, 202, 210, 215, 231, 237, 243.

ნარაკუსტომა: დანუბიუსის შესართავი 119.

ნარბონის გალია: 278.

ნაპეები, ტომი: 114.

ნებროთი, გოლიათი: 11.

ნეოკესარია (ახლანდელი ნიქსარი), პოლემონის პონტოს ქალაქი: 127, 163; ეპისკოპოსი ნეოკესარიისა 3, 4.

ნერვა, რომის იმპერატორი (96—98 წ.წ.): 78.

ნერვიების მთები: აქ გამოდის ბორისთენესი 116.

ნერონი, რომის იმპერატორი (54—68 წ.წ.): 49.

ნესტორი, „ილიადის“ გმირი: 52.

ნესტორიოსი, მწვალებელი: 208, 209.

Nisard N. 96.

ნიზე ბ. 168.

ნიზიბინი, ქალაქი: 76.

ნიკანორი, კიერომონაზონი: 33.

ნიკეა, ქალაქი: 36; ნიკეის პირველი

მსოფლიო კრება 1—10, 21, 33, 185, 194, 246. 251.

ნიკომედია, ქალაქი: 105; აქ სკოლა ლიბანიოსისა 59.

ნილვესი, კოდროსის ძე: 107.

ნილოსი, მდინარე: 172.

*ნინო (წმ. ნინო): ტყვე-ქალი, მისი შემწეობით იბერთა მოქცევა 184, 186, 201, 210, 215, 230, 238, 243; მას ბერძნულად „ნონა“ ეწოდებოდა, ქართულად ნინო ჰქვია 217.

ნიპერდვი: ტაციტუსის ერთ-ერთი გამომცემელი 87.

ნიტნუ: აქ იღვა მეცხრე კოპორტი ჭანებისა 171, 172.

ნიფატები, მთაგრეხილი არმენიაში: 121, 160.

ნივაკი რ.: 97, 98.

ნონა: ბერძნულად ეწოდებოდა წმ. ნინოს 217.

Notitia dignitatum: 168—178.

ნპატ: 160. იხ. ნიფატები.

ნუცუბიძე წ., აკადემიკოსი: მისი „ქართული ფილოსოფიის ისტორია“ 61—62.

ოზელი (თობელი): 35.

ოფსოსი, ქალაქი: 118.

ოფიხევი, ბერძნული ეპოსის გმირი: 52.

ოვიდიუსი, რომაელი პოეტი: 67, 80, 144, 148.

ოლვია, ქალაქი: 157. იხ. ბორისთენესი.

ოლიმპია: არშაკ II-ის პირველი ცოლი 162.

ორბელი ი., აკადემიკოსი: მისი აზრთჳეწიონების შესახებ 154.

ორდუ, ქალაქი: 149.

ორელი: ბიჭვინთის ტაძრის კტიტორი. 8.

ორესტი: იერუსალიმის პატრიარქი. 218.

- ორიგენე: 21, 23, 28; ორიგენეს შრომები თარგმნა რუფინუსმა 200.
- ორსილოქე: ასე ეწოდება ტავრებში დიანას 115.
- ორფევსი, მითიური პოეტი: 226.
- ოსები: შათ წინაპრებად ალანებს თელის იულ. კულაკოვსკი 159.
- ოსეთი: 214.
- ოსოხი: მისგან არის წარმოშობილი მოსოხი 34, 35.
- ოსპიტიანნი: ოსპიტიანთა ეპარხოსი 71.
- ოსტროგორსკი გ.: 170.
- ოტენე, სომხეთის პროვინცია: 29.
- Oulton I. E. L.: 32.
- ოფი (გეოგრ.): 178.
- ოფიუნტი (პიტიუნტის მაგიერ): 150. შდრ. პიტიუნტი.
- ოქსინა, მდინარე: 153. იხ. კალიქოროსი.
- ოქტავიანე ავგუსტე, რომის პრინცესი, Imperator Caesar Augustus (40 a.—14 p.): 154.
- პადუსი (ერიდანი), მდინარე: 241.
- პავლე, მოციქული: 212, 216; მეორე პავლე — კონსტანტინე დიდი 214.
- პალამედესი, ნავლიოსის ძე: 103.
- პალესტინა: 21, 38, 200, 234, 275; აქ მოღვაწეობდა ბაკური 194, 207.
- პამფილე: ევსევი კესარიელის მასწავლებელია 21.
- პამფილია: 269; მისი ქალაქი სიდი 33.
- პანიონი: ასურეთში ბატონობდა 31.
- პანიონი, თრაკიის ქალაქი: პრისკეს სამშობლოა 249.
- პანტიკაპეიონი: ბოსფორის სამეფოს დედაქალაქი 113, 155; პ-ის ვიწრობი (ქერჩის სრუტე) 113.
- პაპა, პაპი, არშაკის ძე, სომეხთა მეფე: 82, 90, 91, 127, 128, 129, 163; მისი დაბატიმრება 132; გაქცევა საპატიმროდან 132, 133, 135; მან დაიბრუნა თავისი სამეფო 136; ყალბი ბრალდებები მის წინააღმდეგ 137; მისი მოკვლა 131, 139, 162.
- პაპე ვ. (ლექსიკოგრაფი): მისი განმარტება კამარიტეაზე 85.
- პართელები: 254, 257, 262; პართთა მეფე არტაბანე 273, 274.
- პართენიოსი, მდინარე: 109, 275; აიგივებენ ბარტან-სუსთან 150.
- პართია: პართიაში თომას ქადაგება 29; პართიაში რამდენსამე დედაკაცს ერთი ქმარი ჰყავს 28.
- პარიონი: იგი დააარსა პარისმა, იასიონის ძემ 104.
- პარისი, იასიონის ძე: 104.
- პარმანტიე ლ.: 196, 209.
- პატიგრანი, ქალაქი: 122.
- პაული — ვისოვა: 97, 180.
- პაფლაგონია: 45, 150, 151; პაფლაგონიის მხარე 108.
- პეეტერსი პ.: 183, 184.
- პევეკე, კუნძული დუნაის დელტაში: 118, 119.
- პევეკები, ხალხი: 118.
- პელაზგები, ტომი: 35.
- პენტაპოლისი: 269.
- პერინთოსი, ჰერკულესის თანამგზავრი: 105.
- პერსევსი, ზევსისა და დანაეს ძე: 98.
- პესკლა, ადგილი: 171.
- პეტრელნი, არაბეთის ქალაქ პეტრას მცხოვრებნი 174.
1. პეტრე იბერი, პეტრე ქართველი: 91, 92, 197, 199; მისი პაპა ბუზმირი 163; პეტრეს ცხოვრება 10, 66; იერუსალიმში ააშენა ტაძარი 265, 266.
2. პეტრე, მოციქული: მისი ქადაგება პონტოში, გალათიასა და ბითინიაში 30; რომში ჯვარზე იქმნა გაკრული 30; პეტრე — მოციქულთა თავი 220.
3. პეტრე, პატრიარქი (ანტიოქიისა?) 219.
4. პეტრე, წმ: 71.
- Пигулевская Н. В.: 161.

პითიე (პიტიუნტი, ბიჭვინთა): 175, 176, 177.

პილოსი, ნესტორის, სამშობლო: 52.

პინდარე, ბერძენი პოეტი: 80, 144.

პირინეები, პირინეის ნახევარკუნძული: 83.

პისინუნტი, ქალაქი: 5.

პისტი, ქალის სახელი: 10.

პიტიუნტი: მდებარეობს პონტოს და რომაელთა სამფლობელოს ბოლოში 224; არა უსახელო ქალაქია 109; ახლანდელ ბიჭვინთას უდრის 4, 5, 150; სომხურად სწერია ბიტინოს 4, 5, პიტიუნტში გადმოასახლეს იოანე ოქროპირი 224, 242. შდრ. პითიე.

პლატონი, ბერძენი ფილოსოფოსი: 46, 47.

პლინიუსი, ავტორი შრომისა *Naturalis historia* 5, 78, 88, 89, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154 (პენიონების შესახებ), 156, 157, 158, 164.

პლუტარქე, ბერძენი მწერალი (46—120 წ.წ.): 81, 150, 158, 161.

პოკროვსკი მ. მ., აკადემიკოსი: 96.

პოლემონის პონტო: 3, 163; ამის ქალაქია ნეოკესარია 3, 127; აქ ჩაყენებული რაზმები 175, 176, 178.

პოლემონიონი, ქალაქი 108; იგივე სიდე 149; პოლემონიონის კათედრა 4, 9.

პოლიბიოსი, ბერძენი ისტორიკოსი (დაახლ. 201—120): 148.

პოლუქსი (ანუ პოლიდეკე): დიოსკურები პოლუქსი და კასტორი 107, 112, 149.

პომპეუს ტროგუსი, რომელი ისტორიკოსი (I—I საუკ.): 146, 150, 151, 157, 159; სპარტელებს მიაწერს ბიზანტიონის დაარსებას 147; პენიონების შესახებ 154. მისი ეპიტომატორია იუნიანე იუსტინუსი 146, 150.

პომპეუსი, რომელი სარდალი I საუკუნისა: 80, 100; მან დაამარცხა მითრიდატე პონტოელი 99, 144; მისი ლაშქრობა კასპიის ზღვამდე 120, მისი ლაშქრობა კავკასიაში 158; მისი მეისტორივა თოფანე მიტილენელი 145.

პომპონიუს მელა, რომელი გეოგრაფოსი ახ. წ. I საუკუნისა: 9, 78, 88, 148, 150, 151, 153, 156, 157.

1. პონტო, ქვეყანა: 29, 50, 108; აქ ქადაგებდა პეტრე 30; არმენის სარდალის ხელქვეითნი პონტოში 173; პონტოს სასაზღვრო ხაზი და იქ ჩაყენებული გარნიზონი 175; პონტოს საზღვარზეა პიტიუნტი 224; პონტოს მხარეში ცხოვრობენ იბერები 201; პონტოს ქვეყნები 37.

2. პონტო, სამეფო: მისი მეფე მითრიდატე 144, 158.

3. პონტო, ზღვა: 30, 85, 104, 113, 119, 267, 268, 274; აქეები მოხდნენ პონტოში 112; მის გარშემო მდებარე ქვეყნები 146; პონტოს უბე 79, 103, 120, 146.

პორფიროსი, ნეოპლატონიკოსი (233—304 წ.წ.): 26.

პრექტოსი, ადგილი: 171,

პრისკე პანიონელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 249—259, 277, 278.

პროერესიოსი, მასწავლებელი ათენის უნივერსიტეტისა (IV საუკ.): 166.

პროკონსოსი, კუნძული (ახლანდელი კუნძული მარმარა) 105, 147.

პროკოპი კესარიელი: 54, 55, 58, 159, 260, 265.

პროპონტიდი: (მარმარილოს ზღვა): 105, 121, 147, 161.

პროტაგორა, ბერძენი ფილოსოფოსი აბდერიდან: 104.

პტოლემეაიოსი, ბერძენი გეოგრაფოსი და ასტრონომოსი (ახ. წ. II საუკ.): 78, 106, 148.

ჟორდანია გივი: 19.

ჟორდანია თ.: 74, 213, 215, 216, 221.

რა, მდინარე (=ვოლგა): 113, 156.

რაბე რ.: 10, 197.

რაგი: 275.

რავრაკები, კელტური ტომი: 118.

რება, მდინარე: 108, 149. შდრ. რე-
ზუსი.

რევი, მირიან მეფის ძე: 81.

რეზუსი, მდინარე: 149. შდრ. რება.

რეინის მხარე: 266.

რეისკე რ., ლიბანიოსის გამომცემელი:
59.

რეკასი, დიოსკურების მეეტლე: 84.

რეტელნი, ტომი: 174; რეტეები
118.

რიზე: აქ დგას რაზმი 173, 178 (რი-
ზეონი).

რიონი, მდინარე: 81, 146, 153. იხ.
ვაზისი.

რიპეის (რიფეის) მთები: 116, 157.

რიფსიმე: რიფსიმეს ტაძარი სომხეთ-
ში 247, 248.

რიკომერსი, რომელი სარდალი: 164.

როდოპე, მთაგრეხილი თრაკიაში: 104.

როლფი გ. ამიანე მარცელინეს „ის-
ტორიის“ მთარგმნელი ინგლისუ-
რად: 96, 145, 147.

1. რომაელები: 84, 123, 144, 148,
161, 267; რომაელებმა დაამარცხეს
პითრიდატე პონტოელი 99; რომა-
ელთა პროვინციები 106; რომაელე-
ბი პირველად იულიანეს დროს არ
შეჭრილან სპარსეთის სამეფოში
120; რომელი სარდალი ლუკულუ-
სი 150.

2. რომაელები (ბიზანტიელები): 47,
48, 49, 89, 90, 91, 131, 249, 257;
რომაელთა მიწები 82, 164. რომა-
ელთა მიწების აზრება კავკასიის
გადაღმელი ტომების მიერ 260; მავ-
რები სთავაზობდნენ მათ სამსა-
ხურს 102; რომაელებისა და სპარ-
სელების ბრძოლა სომხეთისა და
იბერიისათვის 124; რომაელების

შემწეობით განაგებდა იბერიას სავ-
რომაკი 125, 130; რომაელების მი-
ერ მოკვლა სომეხთა მეფის ჰაპასი
131, 137, 162; იბერთა პოლიტიკუ-
რი კავშირი რომაელებთან 234,
240; რომაელთა მოსვლა კოლხეთ-
ში (ლაზეთში) 254; მათ წინააღმ-
დეგ გუბაზის ამბოხება 259; უთაშ-
ხმოება სვანებთან 261; რომაელთა
მეფე კონსტანტინე (დიდი) 213; რო-
მაელთა მეფე თავისთან ეძახის გუ-
ბაზს 255; რომაელთა სამფლობე-
ლოს საზღვარზეა პიტიუნტი 224.

რომბიტესი, მდინარე: მიედინება სავ-
რომატების ქვეყანაში 113.

1. რომი (სახელმწიფო, რომის იმპე-
რია): 1; რომში განვითარებული
„მალემწერლობა“ 56; ურთიერთო-
ბა იბერიასთან 172; ურთიერთო-
ბა ჰენიოხებთან და კოლხებთან
274.

2. რომი (სახელმწიფო, ბიზანტია): 82,
142, 164; ქანები რომის მოკავში-
რენი იყვნენ 89; არმენიისა და იბე-
რიის მეფეები მოჭრთამულ იქნენ
რომის მიერ 80, 102.

3. რომი, ქალაქი: 93, 150; აქ ჯვარზე
იქნა გაკრული პეტრე 30; რომში
წავიდა ამიანე 378 წელს 77; აქ
სწავლობდნენ რუფინუსი და პიერო-
ნიმე 200, 207; რომის ეპისკოპო-
სი ინოკენტი 242.

რომულე: დასავლეთ რომაელების
ელჩი 262, 263.

როს, ტომი: 272.

როსი, მთავარი: 222, 223.

როსტოვეცი მ. ი.: 78, 88, 96, 155,
157.

როქსოლანები, ტომი: 114, 156.

რუფინუსი, ბიზანტიელი ისტორიკო-
სი IV—V საუკუნისა: 29, 66, 179,
180, 181, 182, 184, 185, 195, 196,
197, 199, 200—207, 209, 243, 264;
რუფინუსი სოკრატეს წყაროა 229,
234.

საბა-წმიდის ქუაბი: 220.

საბერიები: ასე უწოდებს საბირებს სტეფანე ბიზანტიონელი 152. იხ. საპირები.

საბერძნეთი: 77, 146; აქ განვითარებული „მალემწერლობა“ 56.

საბინუსი ა.: ამიანეს „ისტორიის“ პირველი გამომცემელი 94, 98.

სავენები (ანუ სანიგები): სად ცხოვრობენ? 20.

სავნია (არაბეთისა): 29.

სავრომაკი, საურმაკი (ქართლის მეფე, IV საუკ.; მეფობს 368 წლიდან): 89, 90, 161, 163, 164; რომელთა შემწეობით განაგებდა იბერიას 125; მას უნდა რეგებოდა არმენიისა და ლაზების მოსაზღვრე იბერიის მხარე 130; მის წინააღმდეგ იბრძვის შაბური 125, 139, 142; იგი გააძევა შაბურმა 125; იგი თორმეტი ლეგიონით უკან გაიგზავნა 130; სავრომაკის მცველი ჯარი 141; სავრომაკი ანუ საურმაკი 161.

სავრომატები: 226, 227; ისინი გავრცელებული არიან ტანაისის იქით 113; სავრომატთა ერი გადაჭიმულია სანაპიროზე რომელსაც ერთვის მდინარე კორაქსი 113.

საკარია, მდინარე: 149. იხ. სანგარიოსი.

საკები, ტომი: 159.

სალამინი, ქალაქი კვიპროსზე: 38.

Salvete T.: ამიანეს „ისტორიის“ ფრანგულად მთარგმნელი 96.

სალუსტიუსი, რომელი ისტორიკოსი (86—34 წ.წ.): 78, 148, 161.

სამსუნე (ახლანდელი სახელი ქალაქ ამისოსისა): 149. იხ. ამისოსი.

სანგარიოსი, მდინარე (ახლანდელი საკარია): 108, 149.

სანები 88, 89, ახლა სანები ეწოდებათ მაკრონებსო—ამბობს სტრაბონი 152: სანებსა და სანიგებს უკავშირებენ ჰენიოხებს 154; მათ

აქვთ საკუთარი ენა 18; სად ცხოვრობენ? 31, 32; რომელთა ბატონობას ელოლიაგებიან, მაგრამ არ ცხოვრობენ რომელთა კანონების მიხედვით 226, 227.

სანიგები, სანნიგები: სანიგები ანუ სავნები 20; სანიგებსა და სანებს უკავშირებენ ჰენიოხებს 154; სად ცხოვრობენ სანნიგები? 31, 32; მათ შესახებ ვრცელი მსჯელობა მ. ინაძის ნაშრომში 155.

სანიკები: მათი სახელის კავშირი მოსინოიკებთან 152.

სანიკიძე ლ., დოცენტი: 151.

სანები იხ. სანები.

სანნიგები იხ. სანიგები.

საპირები 152. იხ. საპირები.

საპირები: 88, 111; საპირები არიან ბერძნული წყაროების საპირები და სასპირები 152.

საპორი იხ. შაბური.

სარაგურები, ტომი: 259.

სარგეტები, ტომი: 116.

სარდე, ქალაქი: 166.

სარკინოზები, ტომი: 29, 160; შემდეგში ეს სახელი უწოდეს სკენიტ არაბებს 121.

სარმატები: 95, 163; მომიჯნავენი არიან სკვითებისა 123.

სარმატია: 29; ზემო სარმატია პონტოს ქვეყანა 37.

სასანიდები: სასანიდთა დინასტია 245.

სასპირები: 151, 152. იხ. საპირები.

სატალელები: სატალელთა მცირე ქალაქიდან წმ. გრიგოლმა მოიყვანა თომა 73.

საული: ბარბაროსთა მეთაური 270.

საურმაკი იხ. სავრომაკი.

საქართველო: 73, 94, 95, 264; ამიანე მარცვლინეს ცნობები საქართველოს შესახებ 75; გერმანელი და ინგლისელი მკვლევარები ალბანელებს (ამიანესთან) საქართველოს მცხოვრებლებად მიიჩნევენ 145; საქართველოში სხვადასხვა სარწმუნოება 245, 246; ურთიერთობა სა-

- ქართველოსა და ბიზანტიას შორის 244.
- სებასტია, ქალაქი: 72, 73; მისი ეპისკოპოსის დიაკვანი იყო ირენარქე 72.
- სებასტიელნი: სებასტიელთა ქვეყანა 72.
- სებასტოპოლი, სევასტოპოლი (აბაზგიის დედაქალაქი): 5, 20, 31, 32; არიანე აღნიშნავს — დიოსკურიას ახლა სევასტოპოლი ეწოდებაო 154; ძველქართულ ძეგლში მას ეწოდება „სევასტე ქალაქი“ 177 შენ.
- სევასტოპოლი: ახლანდელი ქალაქი ყირიმში 156.
- სეზოსტრისი, ეგვიპტის ზღაპრული მეფე: 154.
- სელიმბრია, ქალაქი თრაკიაში: 105.
- სემატი: ლაზთა სარდალი (?) 261.
- სემი: სემის შვილებში მოხსენებულ არიან ლაზები 39, 40.
- სელინუნტი, ქალაქი სიცილიაში და კილიკიაში: 5.
- სენაია, სოფელი: 156.
- სენეკა, რომაელი ფილოსოფოსი და მწერალი ახ. წ. I საუკუნისა: 78.
- სერენდივები, ინდური ტომი: 102; ცეილონელები, ამ სახელით ბალავარიანის ვერსიაშიც იხსენიებიან 146, — სერენდივი (ანუ სერენდიბი) ახლანდელი კუნძული ცეილონი 146.
- სესტოსი, ქალაქი: 104.
- სვანები: 261
- სვიდა, ბიზანტიელი ლექსიკოგრაფია: 166.
- სვიმონ მესვეტე: მას აწყდებიან სხვადასხვა ტომები, მათ შორის იბერებიც 225; სვიმონ საკვირველთ-მოქმედი 214, 220.
- სთენელოსი (მითოლ.), არგოსის მეფე: 111.
1. სიდე: 149. იხ. პოლემონიონი.
2. სიდე, სიდი (ქალაქი პამფილიაში): 33.
- სივერსი გ.: 67.
- სიღვანი: ნ. აღონცის აზრით სოფელი სიულე 173.
- სიმპლეგადები: ზღაპრული კლდეები შავი ზღვის შემოსავალში 108, 149.
- სიმფორიონი, ციხე-სიმაგრე დიდი არმენიის საზღვარზე (ასე სწერს დიონ კასიოსი; აზიანეს მიხედვით „სინორექს“, ამიანეს მიხედვით „სინპორიუმი“, სხვები სწერენ: „სინორია“) 145; 80, 100.
- სინაბ (სინოპი): 149.
- სინდები, ტომი: 117, 157.
- სინდიკე (სინდების ქვეყანა): 84.
- სინოპე, ქალაქი. იხ. სინოპი.
- სინოპელები: მათ მიერ ტრაპეზუნტის, კერასუნტისა და კოტიორის დაარსება 148; მათი კოლონია კოტიორა 152.
- სინოპი, სინოპე (ქალაქი): 52, 108, 151; ახლანდელი სინაბ 149; ბერქენთა ახალშენი აქ 7, 9; სინოპის დაარსება მილეტელთაგან 148.
- სინორია, ციხე-სიმაგრე: *Συσσιον* ნიშნავს „საზღვარზე მდებარეს“ 145. იხ. სიმფორიონი.
- სინორექსი, ციხე-სიმაგრე 145. იხ. სიმფორიონი.
- სინპორიუმი, ციხე-სიმაგრე: 80, 100, 145. იხ. სიმფორიონი.
- სინქები, ტომი: 114.
- სირია: 76.
- სირიელები: 275.
- სისილა, ციხე-სიმაგრე *Σισυλλισσών* *φεισσιον*: 174.
- სისილისონი იხ. სისილა.
- სიცილია: აქ გარდაიცვალა რუფინუსი 410 წელს 200.
- სკაბალანოვიჩი ნ.: 258.
- სკენიტი არაბები: 121. იხ. სარკინოზები.
- სკვითები: 47, 150, 151, 157, 159, 226, 227, 241, 262, 267, 268; სად ცხოვრობენ? 32; იაფეტის ტომია 41; სკვითთა ყოფა-ცხოვრება და ბინადრობა 117; სკვითების მრავალ

- ტომს ესაზღვრება სპარსეთი 121; ისინი მომიჯნავენი არიან სარმატებისა და ალანებისა 123; სხვადასხვა სკვითები არიან სპარსეთის საზღვრებს შიგნით 123; მათ დასაპყრობად წამოვიდა მეფე კიროსი, 161; რომელები მათ დამხმარე ჯარს ქირაობდნენ 142; სკვითები ცოცხლად მარხავდნენ ადამიანებს 26, 228; სკვითები აღარ ქაშენ ადამიანის ხორცს 25. — სკვითთა მეფე აეტი 67, 68.
- სკვითთა: სკვითთა პონტოს ქვეყანაა 37; ანდრიას ქადაგება სკვითთაში 29, 30; სკვითთა მოკლებულია შემოქმედებით ძალას 29.
- სკვითური: სკვითური სანაპირო 118; სკვითური ტომები 156; სკვითური ტომთა ალანები 275.
- სკურები (ტომი, ან მცველი რაზმის წევრები): 138, 164.
- სკუტარი (ქრისოპოლოსი, ახლანდელი უსკიუდერი): 147.
- სკუტარიები („ფაროსნები“): 91, 92, 135, 163.
- სოზომენე, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 195, 196, 209, 235—243, 243, 245.
- სოკოლოვი ვ. ს.: 96.
- სოკრატე სქოლასტიკოსი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 195, 196, 209, 230—234, 243, 245; სოკრატე სოზომენეს წყაროა 235.
- სოლემები, ქალაქ სოლის მცხოვრებნი: 173.
- სოლი, ქალაქი კილიკიაში: 173 შენ.
- სოლინუსი (იულიუს სოლინუსი), რომაელი გეოგრაფოსი ახ. წ. III საუკუნისა: 78, 89; სოლინუსი პენიონების შესახებ 154.
- სომხები: 89, 90, 94, 225.
- სომხეთი 80, 93, 129, 164, 184, 247, 248; სომხეთი ხელში ჩაიგდო არტაბანემ 273; სომხეთისა და იბერიისათვის ბრძოლა ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის 124; სომხეთის მეფის პაპას მოკვლა 131.
- Сонни А.:** 96.
- სოფრონი, მღვდელი კაპადოკიაში: 73.
- სოხუმი: მის მიდამოებში მდებარეობდა დიოსკურია-სევასტოპოლი 154.
- სპარსეთი: 77, 89, 101, 120, 141, 154, 160, 161, 164, 262; სპარსეთის საზღვრები 121; მისი საზღვრების შიგნით სხვადასხვა სკვითები არიან 123; სპარსეთის მეფე შაბური აღაშქრებს სავრომაციის წინააღმდეგ 139; იმპერატორი სამ რაზმად უნდა შექრილიყო სპარსეთში 142. — სპარსეთის უბე იწოდება მეწამულ ზღვად 160.
- სპარსელები: 47, 89, 90, 102, 129, 130, 159, 222, 223, 225. სპარსელები დედებს აღარ ირთავენ ცოლებად 25; სპარსთა მეფე ხოსრო კავადის ძე 54; ბრძოლა ბიზანტიელებისა სპარსელების წინააღმდეგ IV საუკუნეში 76, 77, 145, 158; სპარსელებმა ძალით დაიპყრეს მრავალი ხალხი 121; სპარსელებისა და ბიზანტიელების ბრძოლა-სომხეთისა და იბერიისათვის 124; სპარსელების დანაკლისი ბრძოლაში უფრო დიდი იყო, ვიდრე ბიზანტიელებისა 123; არტოგერასასთან სპარსელების მოულოდნელად დახოცვა 127; სპარსელებს მძევლად ჰყავდათ ულტრა, ასფაგურის ძე. 130. სპარსელების წინააღმდეგ ლაშქრობენ სარაგურები და სხვა ტომები 259; სპარსელების ბრძოლა კავკასიის გადამეულ ტომებთან 260; სპარსელები ეომებიან ლაზთა მეფეს 261, 262; სპარსელებთან ელჩად გაგზავნა მარკიანემ კონსტანტინე 257, 258; სპარსელები მონღოლებული იყვნენ ხელთ ეგდოთ არმენია 132. სპარსელების პოლიტიკური გავლენა ქართლში 245.

სპარტელები: მათ მიაწერს პომპეუს ტროგუსი ბიზანტიის დაარსებას 147.

სპერი: ამის სახელს უკავშირებენ სპირებს 152.

სპორადები, კუნძულები: 103.

სტამბოლი: მის პირდაპირ არის სკუტარი 147.

Stegeman: 46.

სტელიხონი იხ. სტილიხონი.

სტენოსტომა: დანუბიუსის ერთ-ერთი შესართავია 119.

1. სტეფანე ბიზანტიონელი, ბიზანტიელი მწერალი VI საუკუნისა: 29, 148, 152, 156.

2. სტეფანე, ჭყონდიდის ეპისკოპოსი: 23.

სტილიხონი: მეუღლე თეოდოსი დიდის ძმის ქალიშვილისა (სერენასი) 269.

სტრაბონი, ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი I საუკუნისა (ახ. წ. ძვ. წ.): 24, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 148, 150, 151, 154, 156, 158, 159, 162; სტრაბონი კამარებისა და მათი პატრონების შესახებ 84; სინოპისის შესახებ 145; ჰენიოხების შესახებ 154; სტრაბონი კადუსიებს ალბანების მეზობლად გულისხმობს 160; იბერიის სამეფო ტიტულზე ასელის წესები სტრაბონის მიხედვით 250.

სტრატოფილე, ბიჭვინთის ეპისკოპოსი: 3, 4, 6, 8, 10, 246, 251.

სტრუვე ვ. ვ., აკადემიკოსი: 160.

სუბარმანოსი: ვინმე კოლხი 166—167.

სუისა, ადგილი: 174.

სუკცესიანუსი, რომაელი სარდალი: მისი ლაშქრობა 256 წელს ბიჭვინთისკენ 264, 266, 267, 268.

სურენა, სპარსელი: მეფის შემდეგ ძლიერებით მეორე ხელისუფალი 141, 142.

სუსურმენე: ამას უდრის ისულიმენი, ანუ ჰისის ნავსადგური 178.

ტაბლარის ციხე: 174.

ტავრები, ხალხი: 156, 274; სხვადასხვა სამეფოებად არიან დაყოფილი 114.

ტავრიკა: ახლანდელი ყირიმიო 156; აქ არის კუნძული ლევკე 115; ტავრიკის კონცხი 110.

ტავრის მთები: 34, 160.

ტაინები, ტომი: 29.

ტამანი, ნახევარკუნძული: 156.

ტამანსკაია, სტანიცა: მის ადგილას უნდა ყოფილიყო ჰერმონასა 156.

ტამირისი: 159. იხ. ტომირისი.

ტანაისი, მდინარე დონი: 146, 150, 275; იგი აზიაშია 34; აზიას ევროპისაგან ჰყოფს 113; მის სათავეს იონიელი გეოგრაფოსები მდ. მანიჩში ურევდნენ 156.

ტაოხები: 151. შდრ. დიაუხები, დაჭები.

ტარსოსი, ქალაქი კილიკიაში: 91, 98, 132.

ტათიანე, კონსტანტინეპოლის ეპარხოსი: ელჩად გაიგზავნა ვანდალებთან 257, 258.

ტაციტუსი, რომაელი ისტორიკოსი (დაახლ. 55—120 წ.წ.): 75, 76, 82, 86, 87; ტაციტუსის ცნობები კამარების შესახებ 85; ტაციტუსის „ისტორია“ განაგრძო ამიანე მარცელინემ 78.

ტანტი-სულეიმანი, ქალაქი: მდებარეობს ზენჯანის ახლოს 160.

ტენედოსი, კუნძული: 103.

ტენტირა, ადგილი: 171.

ტერენციუსი, რომაელი სარდალი: 90, 128, 163; სავრომაკს უკან გაჰყვა იბერიაში თორმეტი ლეგიონითურთ 130; ტერენციუსი და სომეხთა მეფე 131, 132.

Teuffel W. S.: 96.

ტვირენები (ანუ ჰიბერები): 12; იაფეტის ტომია 13; ტვირენები ეწოდებათ ისპანელებს 18. *თხუთხუთი*
ტიბარენები, ტიბარანები, ტიბარები 88, 111, 151, 152; იაფეტის ტო-

- მია 13, 40; მათში არსებობდა ჩვე-
 ულება მოხუცი ნათესავების მოკვ-
 ლისა 25, 26, 27, 227.
 ტიბერიოსი, რომის იმპერატორი (14—
 37 წ.წ.): 273.
 ტიბრი, მდინარე: 241.
 ტიგრი, ტიგროსი (მდინარე): 101; ნი-
 ფატებში გამოდის 160; ევფრატი
 და ტიგროსი 47. — ტ ი გ რ ს ი ქ ი -
 თ ე ლ ე ბ ი 102.
 ტილემონტიუსი, ფილოლოგოსი: 261.
 ტიმასიოსი, რომაელი სარდალი: 269.
 ტიოსი, ქალაქი: 108, 149.
 ტირასი, მდინარე: ჩამოუდის ქალ. ტი-
 როსს. 117; ის უდრის ახლანდელ
 დნესტრს 156, 157.
 ტირედატე, სომეხთა მეფე (287 —
 330 წ.წ.): 70, 71, 72.
 ტირენთა ზღვა 241. *თირენთა ზღ.*
 ტიროსი, ქალაქი: ფინიკიელთა ახალ-
 შენი 117.
 ტიფისი: მისი ძეგლი 111.
 ტოლსტოი ი. ი., აკადემიკოსი: 157.
 ტომაშევი: 260.
 ტომე, ტომი (ქალაქი შავი ზღვის სა-
 ნაპიროზე): 118, 157, 158.
 ტომირისი: სკვითთა დედოფალი 121;
 ჰეროდოტეს მიხედვით მასაგეტების
 დედოფალი 159.
 ტომსონი გ. 146.
 ტოტორდანესი, მდინარე: მიედინება
 სავრომატებში 113.
 ტრაიანუსი: რომაელთა სარდალი არ-
 მენიაში 138.
 ტრაპეზუნტი: 31, 32, 85, 87, 149,
 150, 151, 224; არა უსახელო ქა-
 ლაქია 109; დიდი და ხალხმრავალი
 ქალაქია 269; სინოპელთა ახალშე-
 ნია 148; ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი
 დომენე 3, 4, 7, 8, 9; აქ იყო რე-
 ზიდენცია პონტოს პირველი ლეგი-
 ონის პრეფექტისა 173, 175, 178;
 ტრაპეზუნტის საკეისრო 8, 9.
 ტრაუბე ლ.: 95.
 ტრევერი კ. ვ. 158, 161; მისი წიგ-
 ნი კავკასიის ალბანეთის შესახებ
 145.
 ტრივიის კორომი: 116.
 ტროა, ტროადა: 103; ტროადის ომი
 147, 226; აქეები ტროადის რომე-
 ლილაც ომის შემდეგ მოხვდნენ
 პონტოში 112.
 ტროგლიტები, ხალხი: 118.
 ტროელები: 147.
 Tzani, Thani (ჭანები); 89, 161.
 ტუსკები: იტალიის მეზობლები 24.
უსტრა, ასპაკურის ძე: მიქვლად
 ჰყავდათ სპარსელებს 90, 130.
 უმირიტელნი (ჰომერიტები): 225.
 ურბიციუსი, რომაელი სარდალი მე-
 სოპოტამიაში: 141.
 ურუგუნდები, ტომი: 266.
 ურუშაძე ავ., დოცენტი: 81.
 ურცინიუსი, აღმოსავლეთის არმიის
 მთავარსარდალი 76, 77.
 Usiporto: 176. იხ. ისულიმენი.
 უსკიუდერი: სკუტარი, ძველი ქრ-
 სოპოლისი 147.
 უსპენსკი თ.: 258.
 უშაკოვი პ.: 155.
 შავსტოს ბუჯანდაცი, სომეხი ისტო-
 რიკოსი V საუკუნისა: 90, 145, 162.
 1. ფაზისი, მდინარე: 20, 81, 82, 83,
 87, 89, 102, 153, 167; ფაზისისკენ
 ილაშქრეს არგონავტებმა 31, 32;
 ფაზისი ხმაურიანი დენით ჩამოუ-
 დის კოლხებს 111; ფაზისზე არსე-
 ბული ციხე-სიმაგრეები 264—269;
 ფაზისის არტემიდას საკურთხევე-
 ლი 268; ფაზისის სახელით ხანდა-
 ხან მდ. ტანაისი ანუ დონიც იწო-
 დება ხოლმე 146.
 2. ფაზისი, ქალაქი (ფოთი): 89, 112;
 მის დაარსებას მილეტელთა მიერ
 აღნიშნავს პომპონიუს მელა 148;
 მას ახლანდელი ფოთის მიდამოებ-
 ში ვარაუდობენ 154; ფაზისის რი-
 ტორიკული სკოლა 50, 54; ფაზი-

სი — სამიტროპოლიტო ცენტრი, 177; 178.

ფანაგორია (ამიანესთან Fanagorus კუნძული და ქალაქი: 114, 156.

ფარანძემი, სომხეთის დედოფალი: 162.

ფარნაკია, ქალაქი: 151.

ფარსმანი, იბერთა მეფე ფარსმან II: 158.

ფარტაზი, წარჩინებული ლაზი: 54, 55.

ფასიანები, ტომი: 152.

ფატსა: მასთან აიგივებენ პოლემონონს 149.

ფერსტერი რ. (Förster R) ლიბანიოსის გამომცემელი 59, 67.

ფთიელი აქაველები: 84.

ფილეს-ჩაი, მდინარე (ფილისი): 149. იხ. ფილისი.

ფილირები, ტომი: 88, 111; პირველად მათ აპოლონიოს როდოსელი ახსენებს 152.

ფილისი, მდინარე: 108: ახლანდელი ფილეს-ჩაი ანუ ენიჯე 149.

ფინევსი, მისანი: 107, 149.

ფინიკიელები: 275; ამათი ახალშენია ტიროსი 117.

ფიტუნტა: სირიული სახელწოდება ბიჭვინთისა 6.

ფლავიუს არიანე, ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: 154. იხ. არიანე.

1. ფლორუსი, რომაელი ისტორიკოსი ახ. წ. II საუკუნისა: 78.

2. ფლორუსი, ფლორე: მისი შვილია სარდალი ჰერაკლე (V საუკ.) 262.

ფოთი (ფაზისი): 154, აქ არსებული რიტორიკული სკოლა 45.

ფოტიოსი, პატრიარქი: ბიზანტიელი მწერალი IX საუკუნისა: 60, 166, 179, 180, 181, 185.

ფრიგია: 42, 44. — ფრიგიელები 223.

ფრიკი კ.: 11, 32.

ფრუმენტოსი: ქრისტიანობის გამავრცელებელი ინდოელებში 209, 215.

ფსევდო-პლუტარქოსი: 81.

ფსევდო-სკიმნოსი: მისი პერიპლუსი 148.

ფსევდოსტომა: დანუბიუსის შესართავი 119.

ფსილიტები: იხსენიებიან სემის მოდგმაში, აგრეთვე ქამის მოდგმაშიც 40.

ფუდი: 221.

ფუტიონელი (=ბიჭვინთელი): 3.

ჭალდეები: სტრაბონის მიხედვით ქალდეები ხალიბებს ეწოდებათ 151. — ქალდეელები იხსენიებიან სემის მოდგმაში 40.

ქალკედონი, ქალკიდონი (ახლანდელი კადიკიოი): 105, 147.

ქალკედონის კრება (IV მსოფლიო კრება 451 წლისა): 208, 209, 257, 258, 262; ქალკედონის კრებამ ბიზონის კურთხევის ნება მისცა ქართველებს 219.

ქალკიდონის ნახევარკუნძული: აქ არის ათონის მთა 146.

ქართველები: 225; ქართველთა მოქცევა 243, 244; ქართველთა სოფლების მკვიდრნი 218; ქართველი ტომები 87, 94, 151, 273; ქართველი ტომები ეპიფანე კვიპრელის თხზულებებში 39—42; ქართველთა სამწიგნობრო კერა ათონის მთაზე 146.

ქართლი: 80, 162; ქართლის მოქცევა 198, 199, 209; ბართლომეს ქადაგება ქართლში 214; ქართლის კათალიკოზის ხელთდასხმა ანტიოქიაში 217, ხელთდასხმა ქართლში 218; ორმეფიანობა ქართლში ქართული წყაროების მიხედვით 163; ქართლში იპოვება თვალი იასპისი (იასპინი) 44. იხ. აგრეთვე იბერია.

ქარინდა, მდინარე: 122.

ქემერი, ადგილი ლაზეთის სანაპიროზე 87.

1. ქერონესოსი (ანუ ქერსონესოსი), ყირიმში. ახლანდელი სევასტოპოლის

- ზიდამოებში: 114, 156.
- 2. ქერონესოსი**, ნიკომედიის ახლოს: 105.
- ქერჩი**: მის ადგილას იყო პანტიკაპეონი 155, — ქერჩის სრუტე 155, 159.
- ქოახესი**, მდინარე: 122.
- ქრისოპოლისი**, სკუტარი ანუ ახლანდელი უსკიუდერი 105, 147.
- Christ W**: 21, 34, 45, 52, 60, 180.
- ქრისტიანული ეკლესია**: 248.
- ქრომატიუსი**, აკვილეს ეპისკოპოსი: 200.
- ქრონოსი**, მდინარე: 116.
- ქსენოფონტი**, ბერძენი ისტორიკოსი (444—354 წ.წ.): 151, 153; ვრცლად წერს მოსინიყების შესახებ 152; მოგვითხრობს ტრაპეზუნტის დაარსების შესახებ 148.
- ქსერქე**, სპარსეთის მეფე: 147, 152.
- ქსიფილინოსი**, ბიზანტიელი მწერალი XI საუკუნისა: მის თხზულებაშია დაცული დიონ კასიოსის ცნობა ალბანების ანუ ალანების შესახებ 158.
- ლადირნი**, მთა: 34.
- ლაზა**, ქალაქი: 235.
- ლობაზიანოს**, ლობაზიონ (გუბაზი), ლაზეთის მეფე: 252.
- შაუხნიშვილი თინა**: 8, 84, 151, 275.
- ყაუხნიშვილი ს.**: 39, 44, 66, 67, 92, 96, 178, 181, 184; მისი სტატია დიოსკურიის შესახებ 154.
- ეიზილ-ირმაკი**, მდინარე: 151. იხ. პალისი.
- ეირამი**: 156.
- ეუზანეიშვილი ს.**: 177.
- ეუზანი**, მდინარე: 81, მას ჰიპანისთან აიგივებენ 155.
- შაბური**, სპარსეთის მეფე შაბურ II, (310—379 წ.წ.): 89, 90, 91, 100, 126, 142, 161; ურთიერთობა ბიზანტიასთან 124, 127; ურთიერთობა არმენიასთან 128, 129, 130; განაწყენდა იბერიის გაყოფის გამო 130; მან იმპერატორს გაუგზავნა ელჩად არშაკი 139; მას უპატიოსნებაში ბრალს სდებს ვალენტი 141; ლათინური წყაროებით მას ჰქვია „საპორ“, სომხური წყაროებით — „შაპუკ“ 145.
- შავი ზღვა**: 149, 150, 152, 156, 163; მის მოყვანილობას სკვითურ მშვილდს ადარებენ 148, 157; შავი ზღვის სანაპიროები 87, 103, 164; შავ ზღვაზე თევზის მომრავლება 158.
- შავიზღვისპირეთი**: 78, 95.
- შავმთა**: 221.
- შამირამი**: 31.
- შანცი მ.**: 36.
- შაპუზი**: 91, 145; იხ. შაპური.
- შვარცი ედ.**: 32.
- შირაქის ველი**: 160.
- შტაინი ე.**, გერმანელი ისტორიკოსი: 75.
- შუამთა**: 247, 248.
- ჩერიანი ა.**: 194.
- ჩუბინაშვილი გ.**, აკადემიკოსი: 247.
- ჩრდილოეთი ევროპა**: 157.
- ჩრდილოეთის ვარსკვლავი**: რვილი, დათვის თანავარსკვლავედი 148.
- ციცერონი**: 78.
- Caene Parembote**, 176. იხ. კენე პარემბოლე.
- ცხუმი**: 117.
- წათე**, ლაზთა მეფე: მან კონსტანტინეპოლში ქრისტიანობა მიიღო 523 წელს 251.
- წერეთელი გიორგი**, აკადემიკოსი: 91, 276.
- ჰანები**: 71, 88, 89, 174, 177, 178; მათი ურთიერთობა ბერძნებთან 10; ჰანები ბიზანტიის ჯარში 170, 171, 172, 173; ჰანების ლეგიონის მეთა-

ურის სიკვდილი 123, 124; მსჯელობა სანიკების, მოსინიკების და ჭანების შესახებ 152; ჭანების ტომი — ძირითადი მოსახლეობა ტრაპეზუნტის იმპერიისა 8.
 ჭანიკე: 163, 176.
 ხაზანნიკა: 174.
 ხალდეები, ქალდეები: სემის შთამომავალი არიან 16; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; აქვთ დამწერლობა 17; ქალდეები — ვარსკვლავთმრიცხველები 24.
 ხალიბები: 9, 88, 110, 151, 152; იაფეტის ტომია 13; იხსენიებიან სემის მოდგმაში აგრეთვე იაფეტისაში 40; მათი საცხოვრისის ლოკალიზაცია 151; მათ მეზობლად არიან იბერები 34.
 ხაძანა: 174. იხ. ხიკა.
 ხიკა: ნიკ. ადონტის მიხედვით ხაძანა 174.
 ხიონიტები: სპარსელების მოსაზღვრე და მოკავშირე ტომია 145; ხიონიტების მეფეა გრუმბატი 100.
 ხმელთაშუა ზღვა: 157; ჩვენი ზღვა 119.
 ხოსრო, სპარსთა მეფე ხოსრო I ანუ შირვანი (531—579 წ.წ.): 54.
 ხოსროდუხტი, სომეხთა მეფის ტიტულატის და: 71.
 ხუს ეთიოპელი, ნებროთის მამა: 11.
 ჰავახიშვილი ივ., აკადემიკოსი: 66, 69, 74, 80, 90, 91, 92, 152, 155, 158, 162, 163, 184, 197, 199; მისი აზრი სამეფო ხელისუფლების მემკვიდრეობითი წესის შესახებ 249, 250; იუროიპახის შესახებ 253, 260; თემისტოხოსის შესახებ 51; ტრაპეზუნტის საკეისროს შესახებ 8, 9; „საქართველოს ისტორიული რუკა“ 87.
 ჭანაშვილი მოსე: 44.
 ჭანაშია ს., აკადემიკოსი: 82, 152.

ჭიქები: მათში არსებული მწვალელობა 41—42.
 ჭიქია ს., პროფესორი: 160.
 შალანები (ანუ ალანები): 114, 116, 117, 156, 157, 161.
 შალისი, მდინარე: 88, 110, 149, 151.
 შამადანი, ქალაქი ირანში: 160.
 შამბურგი: 94.
 შარნაკი ა.: 7, 9, 10.
 შარპიები (მითოლ.): 107, 149.
 შებროსი, მდინარე: 104.
 შეკატე მილეტელი, ბერძენი ლოგოგრაფოსი VI—V საუკუნისა: 78, 106, 148, 152; იგი იხსენიებს მაკრონებს 152.
 შეკუბა (მითოლ.): 104.
 შელადიოსი, ბერძენი გრამატიკოსი ახ. წ. V საუკუნისა: 229.
 შელესპონტი: 104, 115.
 შელმი რ.: 19.
 შემონი, ქალაქი იტალიელთა ქვეყანაში; იგი დააარსეს არგონავტებმა 241.
 შენიოხები, ტომი: 84, 85, 89, 112; მკვლევართა აზრი მათი ვინაობის შესახებ 154, 155; მათი ურთიერთობა რომთან 274.
 შენიოხია: 84.
 შეპტანომოსი, ეგვიპტის პროვინცია: 172.
 1. შერაკლე, გმირი: მისი ვაჟია ტლემპოლემოსი 27; მისი ტრფობა ჰვლასადმი 31. იხ. შერკულესი.
 2. შერაკლე, ბიზანტიელი სარდალი V საუკუნისა: 261, 262.
 შერაკლეა (ახლანდელი ერეგლი), ქალაქი: 108, 148.
 შერაკლია, ქალაქი სპარსეთში: 122.
 შერეუსი გ.: ამიანე მარცელინეს „ისტორიის“ გამოცემის მონაწილე 95, 98, 164.
 შერკულესი: 105, 111, იხ. შერაკლე.
 შერმესი: 29.
 შერმონასა: კუნძულია 114; ახლან-

- დელ სტანიცა ტავანსკიას ადგილას ვარაუდობენ 156.
- ჰერმუნთი, ადგილი: 171.
- ჰერმუპოლისი, ქალაქი: 170, 171.
- ჰეროდე აგრიპა, იუდეველთა მეფე (29—93 წ.წ.): 274.
- ჰეროდოტე, ბერძენი ისტორიკოსი (484—425 წ.წ.): 147, 150, 151, 152, 157, 159; ბიზანტიონის დაარსებას მეგარელებს მიაწერს 147; მის წყალობით გაგრცელდა ლეგენდა კოლხთა ეგვიპტური წარმოშობის შესახებ 153; მისი ცნობა კოლხთა წინადაცვეთის შესახებ 274.
- ჰესიხიუსი, ტრიბუნი 277.
- ჰიბეოსი: აქ დგას აბაზგების რაზმი 170, 171, 172.
- ჰიდატიუსი, ესპანელი ქრონიკტი: 277—278.
- ჰიეროკლე, ბიზანტიელი გრამატიკოსი IV საუკუნისა: 45.
- ჰიერონიმე, ბიზანტიელი მეცნიერი IV—V საუკუნისა (348—420 წ.წ.): მისი გადმოცემა ტიბარენების შესახებ 26—27; მისი ცნობა ველასი კესარიელის შესახებ 180; მისი მეგობარია რუფინუსი 200.
1. ჰილა, ჰილასი (ადგილი?): 105; ზოგ მკვლევარს მდინარის სახელი ჰგონია 147.
2. ჰილა, ჰვლა: ჰერაკლეს ტრფობა მისდამი 31.
- ჰილგენფელდი პ.: ნიკეის კრების მასალების გამომცემელი 2.
- ჰიმერიოსი, ბიზანტიელი რიტორი და სოფისტი IV საუკუნისა: 53.
- ჰიპანიხი, მდინარე: ჩამოუღის პანტიკაპეიონს 113; მას აიგივებენ ყუბანთან 155.
- ჰირკანები, ტომი: 83, 228; სემის შთამომავალნი არიან 17; მათში არსებული ჩვეულება მოხუცთა მოკვლისა 26. — ჰირკანი: ქართველების სატომო სახელის დაკავშირება ჰირკანთან, ვირქთან 83.
- ჰირკანეთი: 43. იხ. გორგანეთი. — ჰირკანია 159.
- ჰირკანელნი: ჰირკანელთა მეფე 275, 276.
- ჰირშფელდი ო.: 168.
- ჰისოს ნავსადგური, ჰისუ ლიმენი, ისულიმენი (*Υσιου λιμνη*) 20, 32, 175, 176, 178. იხ. ისულიმენი.
- ჰისპალიხი, ქალაქი ესპანეთში: 278.
- ჰისპანელნი: 171.
- ჰისტროსი, ისტროსი (ქალაქი): 118.
- ჰომერიტები, ტომი: 225.
- ჰომეროხი („ილიადის“ და „ოდისეის“ ავტორი): 27, 147.
- ჰონიგმანი ერნ.: 183, 184, 185; მისი აზრი ნიკეის კრების მონაწილეთა სიის შესახებ 2.
- ჰონორი, ჰონორიუსი (რომის იმპერატორი): 242.
- ჰუნები, ტომი: მათ მასაგეტებთან აიგივებს პროკოპი 159; ჰუნები და ალანები 164; ჰუნები-კილარიტები 254, 257, 262.
- Hussey R., სოკრატე სქოლასტიკოსის გამომცემელი: 229.
- ჰვლა იხ. 2. ჰილა.

Addenda et corrigenda

გვ.	სტრიქონი	სწერის	უნდა იყოს
5	22	<i>Παιδόντος</i>	<i>Παιδόντος</i>
5	32	<i>Παιδης</i>	<i>Παιδης</i>
12	I, 17	uude	unde
17	I, 13	es Asarmot	et Asarmot
22	23	დოგრატური	დოგმატური
26	18	<i>οἰωνοῖς</i>	<i>οἰωνοῖς</i>
28	28	ქუძუ	ძუძუ
29	8—9	<i>Ἔκδοξ</i>	<i>Ἔκδοξ</i>
32	15	Werke	Werke
38	24	(„იმ	—„იმ
158	15	თავის	თევზის
160	31	უკავშირებდა	უკავშირდება
163	18	159	152
168	27	dignitatum	dignitatum
191	29	დამარცხებულნი	დანარცხებულნი
192	25	სხვეტებთან	სვეტებთან
193	6	ალაგან	ალაგას
200	23	სირვილით	სურვილით
205	7—8	მეშვეობით	მეშვეობით, ხოლო დედა- კაცებმა დედოფლის მეშ- ვეობით
236	16	ყველფერ	ყველაფერ
246	16	კესარელის	კესარიელის
253	23	ტექტთან	ტექსტთან

170 გვერდის მეხუთე სტრიქონს დაემატოს: გ. ოსტროგორსკის წიგნის უკანასკნელ, ინგლისურ, გამოცემაშიც იგივე თარიღია ნაწარაუდები: „Notitia dignitatum which dates from the first half of the fifth century“ (History of the Byzantine empire. Oxford 1956, გვ. 25).

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი ც. შალამბერიძე
ტექრედაქტორი ნ. ჯაფარიძე
კორექტორი ალ. გამყრელიძე

შეკვეთის № 1887

უფ 03311

ტირაჟი 1000

გადაეცა წარმოებას 11/IV-61 წ., ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21/XI-61 წ.
ანაწყოების ზომა 6×10. ქალაღდის ზომა 60×92^{1/16}. ნაბეჭდი თაბახი 19,8.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 19. საავტორო თ. 18,5; ქალაღდის ფ. 9,9.

ფასი 1 მან. 40 კაპ.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის სტამბა,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.

Типография Издательства ТГУ,
Тбилиси, проспект И. Чавчавадзе, 1.

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების კომისიის
გამოცემანი

წიგნი I: თ. ყაუხჩიშვილი, პეროდოტე. თბ. 1960.

წიგნი II: ნ. კეჭალმაძე, არიანე. თბ. 1961.

წიგნი III: ვლ. ფუთურიძე, სპარსული ისტორიული საბუ-
თები. თბ. 1961.

წიგნი IV: ა. გამყრელიძე და ს. ყაუხჩიშვილი, გე-
ორგია, ტომი პირველი. თბ. 1961.

წიგნი V: ნ. შოშიაშვილი, გრიგოლ აკანელის მოისართა
ტომის ისტორია. თბ. 1961.

წიგნი VI: ნ. ჯანაშია, ლაზარე ფარპეცი და მისი ცნო-
ბები საქართველოს შესახებ (იბეჭდება).

წიგნი VII: ეთ. სიხარულიძე, ჩაკუთის ცნობები საქარ-
თველოს და კავკასიის შესახებ (იბეჭდება).

წიგნი VIII: ი. ცინცაძე, ძველი რუსული წყაროები (XI—
XVI ს.ს.) საქართველოს შესახებ (იბეჭდება).

31/14